

NOTÍCIES BIBLIOGRÀFIQUES

OBRES GENERALS I BIBLIOGRAFIES

«Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya». Volum I. A - C, Barcelona, Generalitat de Catalunya i Editorial Claret, 1998, XXIV i 668 pp.

Joan GARRABOU, *Presència catalana a les Filipines* (Biblioteca Serra d'Or, 213), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1998, 116 pp.

El ròdol geogràfic que posa límits a la primera obra els fa coincidir amb els que en algun moment de la seva història ha tingut la Província Eclesiàstica Tarraconense, després d'ésser establertes les províncies eclesiàstiques de Saragossa i de València; engloba, per tant, tot Catalunya (Principat i Comtats) i aquelles zones de València i de l'Aragó des de la reconquesta pertanyents als bisbats de Tortosa i de Lleida. L'abast cronològic va des de les primeres manifestacions del cristianisme en les notes terres fins als dies actuals. La informació sobre la realitat anterior al segle XIX té dos nuclis: les parròquies o altres institucions dels dits territoris, a cada una de les quals és dedicada la pròpia entrada i per a cada una de les quals hom fa constar l'any de la primera compareixença documentada; i les persones o els esdeveniments capdals anteriors al segle XIX, amb informació de les obres escrites, en el cas d'autors literaris. D'acord amb la primera de les premisses, l'entrada *Arxius diocesà*, comuna a tots els dels bisbats, també integra el d'Elna-Perpinyà (147), i no manca el de la catedral de Sant Joan de la mateixa vila al costat d'*Arxius capitular* de les altres seus catalanes (147-152); els mateixos editors criden l'atenció d'articles globals com els dedicats a «arqueologia cristiana, arquitectura, escultura i pintura religioses, Concilis Provincials Tarraconenses [on, per cert, manca el de Lleida del 1303, conegut per Arnau de Vilanova: 591-608] Cisma d'Occident, ordes militars, Il·lustració, maçoneria, anticlericalisme, arxius, biblioteques i museus, edicions i autors de catecismes, edicions del Kempis, sants, beats, cardenals, etc.» (XXII). Els autors d'obres escrites abans del primer de gener del 1801, dels i de les quals aquestes pàgines informen són els següents: Abad, Bonaventura (1), Abad i Lasierra Agustí Ñiño, i Manuel (1-2), Abat, Antoni (2-3), Abat, Josep Ignasi (3), Abella, Baltasar (4), Adrià, Ignasi (5), Acevedo, Antoni (16); Agustí i Albanell, Antoni i Pere (29-30), Aimeric, Mateu (33-34), Aixalà i Gassol, Jaume (34), Alabau, Antoni (35), Alamany, Joan (35), Albalat, Pere d' (38), Alberch, Josep (40), Alberch i Ferrament, Pere (40-41), Albert, Jaume; Albert, Pere (42), Albespi, Benet (43), Aldomar, Guillem; Aldomar, Pere Joan (49), Alegret, Antoni (50), Alfaig, Antoni (53), Aliaga, Isidoro (56), Almúnia, Andreu (61), Alonso de Burgos, Pere (61), Alsinellas, Francesc (64), Alsinet, Mateu (64), Amada i Torregrossa, Josep Fèlix (67), Amat i de Palou, Fèlix (69-70), Amer, Pere d' (70), Amich i Aranda, Josep (73), Andreu, Antoni (78), Àngel de Mas de Perpinyà (81-82), Anglesell i de Cortada, Marià (83), Anglès, Pere Màrtir (83), Antoni de Girona (90), Antoni de Sant Jeroni (90-91), Antoni de Sant Maties (91), Aragó, Joan d' (96-97), Aragó, Pere d' (97-98), Arajol, Joan Bta. (99-100), Arañés, Joan (100), Arbolí, Joaquim (102), Arc i Santromà, Francesc (103), Arcàngel d'Alarcón de Tordesillas (103), Area, Ramon (106), Argany, Gabriel (108), Argemir i Mitjà, Miquel dels Sants, sant (109), Argeric, Benet (110), Armanyà i Font, Francesc (113-114), Armengol, Bernat (114), Arnaldus de Monte (116), Arnau d'Estanyol (117), Arnau, Pere Nicolau (118), Arquer, Segimon (127), Artal, Joan; Artalejo, Antonio M. de (136), Artimbau, Tomàs (138), Asprrer i Folcrà, Jaume (154), Astorch, Isabel (156), Astorch, Maria Àngela (157), Astruch de Cortiells, Ramon (157), Atanasi de Barcelona (158), Auger, Tomàs (160), Auther, Sever Tomàs (163), Aznar, Pau (168), Bach, Bernat; Bach, Francesc (170), Badia, Marià; Badia, Oleguer (173), Bafarull, Tomàs (175), Ballester, Josep (184), Ballot i Torres, Josep Pau (184-185), Bancal, Ramon; Bancs, Benet (190), Banyuls i de Forcada, Antoni de (192), Bardaxí, Josep de (234), Barnola, Manuel (237), Barrelles, Esteve; Barrera, Salvador; Barrera i Barnils, Joan (238), Bartomeu, Jaume (241), Bassols, Joan (245), Bastero i Lledó, Antoni

de (245), Bastero i Lledó, Baltasar (246), Batlle, Josep (248), Batlle, Martí (Martín Baylo) (248), Baucells, Francesc (251), Baylón Yubero, Pasqual (253), *Beatus* (258), Beltran i Rius, Josep (260), Bell(s), Pau; Bell i Lleopard, Francesc (261), Bellvitges, Josep (268), Benejam, Pere (275), Benessat Masjoana, Martí; Benet, Cebrià (275), Bolquera, Serapi; Berart, Ramon (280); Berenger Bernat (282), Berga, Marc (284), Bernadí de Manlleu (286), Bernat de Jesús Maria (288), Bertrams, Jacint; Besalú, Ramon (294), Bianco, Pere (299), Biclaram, Joan de (308); Birotteau, Josep (310), Bisbe i Vidal, Fructuós (312), Blanch, Josep (314), Blasco de Lanuza, Francesc (318), Boada, Joan (319), Boada i Parellada, Francesc (320), Boixadors i Lluç, Aleix; Boixadors i Sureda de Sant Martí, Joan Tomàs de (324), Bolló, Damià (326), Bolquera, Capellà de (327), Bonaure, Pere (329), Bonaventura de Manresa; Bonet, Joan (330; cf. 349), Bonet, Nicolau (330-331), Bonhom (334), Bòria i de Llinars, Domènec Ignasi de (337), Borja, Francesc de (338-339), Borràs, Josep (340), Borràs i Grisola, Joan (341), Borrull, Francesc (343); Bosc de Centelles i Cardona, Baltasar; Bosch, Andreu (343); Bosch, Rafael (343 i 344), Bosch, Ramon; Bosch i Magnet, Francesc (344-345), Bovets, Gregori (349), Brenach, Antoni (352), Brial, Miquel (354-355), Broquetes, Francesc (355), Bru, Francesc; Bru i Descatllar, Melcior de (356), Brudieu, Joan (357-358); Bruguera, Romeu de (358); Bruguer i Moreras, Joan Bta. (359), Buart, Vicenç (361), Buenacasa, Pedro Màrtir de (362), Burgès, Domènec (363), Burgos, Pedro de (363-364), Burgos, Pedro Alfonso de; Burgos i Valle, Pere de (364), Busa, Gabriel (365), Cabrera, Pere; Cabrera, Ramon de (374), Caçador, Guillem (376), Caixal, Antoni (379), Calassanç i Gastó, Josep de (382-383), Calderó, Joan; Calderó, Miquel de (385), Camós, Narcís; Camós i Requesens, Marc Antoni (393), Campserver, Ignasi (399), Campllong, Joan de (400), Campserver, Ignasi (404-405), Canals, Antoni (405), Canals, Bartomeu de (406), Càncer, Jaume; Càncer, Joan de (407), Cano, Alonso (411), *Cant de la Sibila* (413-414), Canyelles, Vidal de (415-416), Capella, Andreu (419), Capellades, Josep (421), Caralps, Manuel (427), Carbonell, Ponç (428), Cardona, Joan Bta. (433); Cardona, Pere de (433-434), Cardona, Pere de (434), Caresmar Alemany, Jaume (438), Carmelo, Miquel Jeroni; Carmig, Francesc (447), Carreres, Josep (452), Carús i Mitjavila, Agustí (455), Casadevall, Silvestre (457), Casafages, Gabriel (458), Casanova, Joan de (441), Casanovas, Josep (461-462), Casaus i Torres, Andreu (466), Casellas i Genovart, Jaume (467), Cassany, Josep; Cassany, Rafael; Cassanyes, Iu (469), Cassañas, Francesc (469-470), Castellar, Jaume; Castellar, Tomàs de (474), Castellet, Francesc-Domènec (477-478), Castrovol, Pere de (487), Català, Josep; Català, Onofre (488), Cendrós, Llorenç (504), Cenena, Antoni Pau (506), Cerdà, Tomàs (515-516), Cerdà i de Lloscos, Antoni (517), Chaves, Pere de (525), Cirarench, Josep (527), Cirvés, Francesc (529), Cisneros, García Jiménez de (531), Cisteller, Didac (532), Ciuró, Honorat (533-534), Clariana, Josep (540), Clarís, Francesc (541), Clascar, Pau (548), Claudi de Torí (549), Clavera, Josep-Francesc (551), Climent i Avinent, Josep (553), Clota, Jeroni; Clua i Naval, Joaquim (554), Codolar, Pere (558), Codorniu, Antoni (559), Colín, Francesc (560-561), Coll, Jaume (561), Coll i Llopis, Sebastià (563), Coll i Prat, Narcís (563), Colldelram, Domènec (567), Colomé, Joan Bta. (576), Coma, Josep (578), Coma, Pere Màrtir (578-579), Comajuncosa i Hortet, Antoni (579), Comalada, Miquel (580), Comes, Pere Joan; Comes i Codinac, Segimon; Comes i de Puig, Berard (584), Conca, Pere Màrtir (590), Conill, Miquel (617), Copons, Josep de (624), Copons i Vilaplana, Francesc de (626), Cordeses, Antoni (629), Coromina, Ignasi Rafael (633), Coromina i Avenc, Onofre (634), Corriols, Eudald (638), Cors, Francesc (639), Cortada i Cortina, Jeroni (640), Cortès i Gelabert, Jeroni de; Cortiada, Miquel de (642), Costa, Jacint (644), Costa, Ramon (645), Costa i Bafarull, Domènec (645-646), Crespo, Francisco (653), Cristià, Pau (656) i Cugat, Onofre (662). Hi ha, encara, semblances d'autors actuals que per llurs publicacions, recauen en el nostre camp, com, entre d'altres: Abadal i de Vinyals, Raimon (2), Alabart i Sans, Gumersind (34-35), Albareda i Ramoneda, Joaquim Anselm (39-40), Alcover i Sureda, Antoni M. (47-48), Anglès i Pàmies, Higiní (83-84), Barraquer i Roviralta, Gaietà (238), Basili de Rubí (243-244), Carreras i Artau, Tomàs (450 [però manca Carreras i Artau, Joaquim]) i Colomer i Pous, Eusebi (575). [Agraïm els paràgrafs dedicats a aquest anuari (139)].

En allò que encaixa amb les nostres pàgines, el segon títol reproduceix les biografies de catalans que escrivien des de o sobre les Illes Filipines abans del segle XIX i es troben en el *Diccionari del resum anterior*, com la d'Ignasi Adrià, d'Allella (1719-1784), autor de *Sant Vicent Ferrer, àngel de l'Apocalipsi* en llengua ibànag (23).— J. P. E. [14.338-14.339]

«Dictionnaire d'Histoire et de Géographie Ecclésiastiques». Tome XXVI: *Iriberry - Jean E...*, París, Letouzey et Ané 1997, VIII i 1512 cols.

[Els tres primers fascicles d'aquest volum ja foren presentats dins ATCA, XVII (1998), 670, núm. 12556]. Els dos darrers fascicles d'aquest volum (els 154 i 155) ofereixen els articles següents: Ponç de Jardí, d'Ernest Zaragoza (1044-1045); Játiva, d'A. Linage Conde (1102-1103); Jau, St. Andreu i Sta. Maria de la (monestir d'Elna), d'Ernest Zaragoza (1103-1105: entre els abats comandataris del segle XVIII hi ha Josep Xaupí); Jaume d'Aragó (1111-1112); Jaume Marquilles (1114), Jaume de Montjuïc (1115-1116), i Jaume de Vivers (1115-1116), del mateix; Jean de Alcoy, de Vicent Cárrel Ortí (1207); Joan Alou, de C. Longo (1319-1320); Jean d'Aragó, d'Ernest Zaragoza (1242-1243); Jean Ballester, de Roger Aubert (1265); Jean de Bicular, d'A. Linage Conde (1302-1303); Jean Borgia sr. i Jean Borgia, jr (1323-1324); Jean Burgundi / Burgunyó, de José Goñi Gaztambide (1350-1351); Jean de Casanova (1381); Jean le Chanoine / Marbres, de Roger Aubert (1400); i Jean, évêque d'Elne / Joannes Illicitanus, d'Ernest Zaragoza (1496-1497.— J. P. E. [14.340]

«Dizionario Biografico degli Italiani». L. *Francesco I Sforza - Gabbi*, Roma, Istituto della Enciclopedia Italiana 1998, XX i 828 pp.

Entren d'alguna manera en el nostre camp les biografies dels personatges següents: *Francesco I Sforza, duca di Milano*, d'Antonio Mennitti Ippolito, per haver estat capítol militar al servei de Giovanna II de Nàpols i dels seus aliats contra Alfons dit el Magnànim tant entorn el 1423 com entorn el 1443 (1-15); *Francesco Maria I della Rovere, duca di Urbino*, de Gino Benzoni, implicat en afers d'Alexandre VI i sobretot en batalles amb Cèsar Borja (47-55); *Franzese, Albizzo, detto Biccio (Biche)*, d'Antonella Astorri, es trobà implicat en les lluites entorn la possessió de l'illa de Sicília en temps de Bonifaci VIII i de Frederic d'Aragó, rei de Trinària, car era responsable del tribut imposat al Comtat Venès, destinat a la financiació de les dites guerres (259-262); amb *Fregoso (Campofregoso)*, *Abramo*, de Luca Amelotti i d'altres, comença una llarga corrua d'articles dedicats als membres d'aquella família genovesa, en els quals es repeteixen els mateixos episodis: defensa de Còrsega contra Alfons dit el Magnànim el 1423; batusses navals amb els 'pirats catalans', que feien la vida impossible als estols genovesos en la Mediterrània occidental; i jocs interminables d'acords i traïcions amb el mateix rei Alfons o amb els seus aliats o contraris, entorn el regnat de Nàpols en el marc d'aquella tan líquescent situació política italiana de mitjan segle XV o del temps dels Borja (p. e., 379, 405, 424, 417, 438-439, 444-445, 449); *Freitag (Fritag), Andreas*, d'Anna Modigliani, ens recorda que el possiblement primer llibre estampat a Gaeta el 1487 fou el *Lunarium* de Bernat de Granollacs, i ens informa de l'activitat editora del Freitag a Roma en forma de petits opuscles que difonien l'ideari polític d'Alexandre VI (451-452); amb *Frescobaldi, Tommaso*, de Gabriella Bartolini, tordien les batusses entre ciutats italianes amb intervenció d'estols catalans ja el 1421 (507-508). [Encara que segurament és detall ben conegut, recordaré que una de les característiques d'aquestes biografies és la riquesa d'indicacions arxivístiques i bibliogràfiques].— J. P. E. [14.341]

«Dizionario Biografico degli Italiani». LI. *Gabbiani - Gamba*, Roma, Istituto della Enciclopedia Italiana 1998, XX i 810 pp.

Han d'ésser esmentats en el nostre anuari els següents personatges: *Gaggini (Gagini), Domenico*, de Rita Bernini, que treballà per a Alfons dit el Magnànim en la reestructuració i ornamentació del Castelnuovo de Nàpols (235-240); *Galanti, Cornelio*, de Dario Busolini, que incidí en uns projectes d'aliança entre Cèsar Borja i Nicoló Machiavelli (338-339); *Galli, Raffaello, detto Torello da Casentino*, del mateix: es trobava a València a començaments del 1515 (633-635); *Galli Bibiena, Ferdinando*, d'Anna Coccioli Mastroviti, que fou responsable a Barcelona dels espectacles i festes de casament de Carles III d'Àustria (652-655); *Gallo, Alafranco*, de Giustina Olgiati, teixidor de Gènova arrelat a Palerm seguint la política de Frederic d'Aragó, rei de Trinària,

d'afavorir-hi l'assentament de menestrals (699-700); *Gallo, Antonio*, d'Elena Del Gallo, autor d'un *Commentarium de Genuensium maritima classe in Barcinonenses expedita*, entorn d'un episodi relacionat amb la guerra contra Joan II de Catalunya-Aragó (702-704); i *Gallucci, Luigi (Elisio Calenzio)*, de Simona Foà, que s'integrà a Nàpols, ja des dels anys d'estudi, en el grup d'intel·lectuals del rei Alfons, en particular en el d'Antonio Beccadelli, el Panormita, i després seguí vinculat als descendents del rei (743-745).— J. P. E. [14.342]

«Lexikon des Mittelalters». Neunter Band, Munic i Zuric, LexMa Verlag 1998, 1095 pp.

[Els volums anteriors d'aquesta enciclopèdia han estat successivament presentats als nostres lectors:]. Trobem en aquest darrer els articles següents: *Wifred I.* i *Wifred II.* [Jofre el Pelut i Jofre Borrell], d'Odilo Engels (93); *Xèrica*, de N. Jaspert (404); *Yolande von Aragón*, de Philipp Contamine (414); *Zaragoza*, de J. M. Sesma Muñoz, conté nombre de referències als Països Catalans (477-482); *Zeremoniell*, de G. Kerschner, on són esmentats els *Ordenaments del senyor rei En Pere el Gran*, els *Ordenaments del senyor rei N'Anfús III*, i és dedicat espai considerable a les *Leges palatinae* de Mallorca, de les quals les *Ordinacions de casa i cort* de Pere el Cerimoniós serien traducció catalana (567-569); *Zunft*, i derivats, donen notícia de gremis barcelonins i valencians (701-702). Hi ha arbre genealògic dels comtes de Barcelona (753-754) i dels Trastámara. L'obra s'acaba amb taula dels principals temes (1005-1028), de persones (1029-1038), de col·laboradors del volum novè (1049-1054) i de tota l'obra (1061-1094).— J. P. E. [14.343]

«Lexikon für Theologie und Kirche». Siebter Band: *Maximilian bis Pazzi*, Freiburg - Basel - Rom - Wien 1998, 14* i 1540 columnes.

En primer lloc, dues pàgines afegides a aquest volum, correctores dels sis anteriors, donen en referència al VI, col. 862, un complement de text per a l'entrada de *Levi ben Gerson* - Gersonides, mort a Perpinyà el 1344. Pertanyen al volum VII: *Moner, Dalmatius* (408); *Montesa*, de Karl Suso Frank (440-441); *Montserrat*, de Stephan Petzolt (448); *Mose ben Nachman*, d'Ursula Ragacs (492); *Nadal, Jerónimo*, de Johannes Wrba (619); *Narcissus, Bischof von Gerona*, de Wilhelm M. Gessel (638); [la *Theologia naturalis sive liber de homine* de Ramon Sibuda no és del 1485 ans del 1436; l'any 1485 pot ésser el d'una de les edicions incunables: 677]; *Nicolás Factor*, de Johannes Schlageter (816); *Nicolaus Eymericus* (sic! Nicolaus Eimerici!), de Ludwig Vones (849-850); *Oliba, Bischof von Vic*, d'Odilo Engels (1042); *Pacianus, Bischof von Barcelona*, de Domingo Ramos-Lisson (1255-1256); *Pané, Ramon*, de Mariano Delgado (1311); *Pascbalis Baylon*, de Hellmut Moll (1408); i *Paulus Christiani*, d'Andreas Metz (1515).— J. P. E. [14.344]

Jenny BRUMME, *Repertori de catalanòfils*. 4 (Estudis de llengua i literatura catalanes, XXXVI), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1998, 376 pp.

Hom pot trobar en aquestes pàgines, per ordre alfabètic del primer cognom, nom, càrrec, localització postal i llista bibliogràfica estricta, corresponent als autors membres de l'Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes que han enviat llurs fitxes, procedència que es pot traduir en «desigualtat de tipus metodològic». Els autors, la bibliografia dels quals entra en el nostre camp, són els següents: Agustí i Farreny, Alfred (9-10); Alemany i Ferrer, Rafael (10-16); Alomar i Canyelles, Antoni-Ignasi (17-18); Alpera, Lluís (19-25); Annicchiarico, Annamaria (25-26); Armangué i Herrero, Joan (31-33); Badia i Margarit, Antoni M. (39-68); Badia, Lola (68-79); Balaña i Abadia, Pere (79-94); Balsalobre, Pep (85-86); Bonner, Anthony (98-102); Bover i Font, August (103-110); Bruguera i Tallada, Jordi (112-116); Butiñà Jiménez, Júlia (119-125); Cabanes Fitor, Vicent (125-126); Camps, Christian (142-146); Cantavella Chiva, Rosanna (149-153); Casanellas i Bassols, Pere (153-154); Castaño i Garcia, Joan (155-159); Colomina i Casteller, Jordi (162-166); Colón, Domènec [sic! Colón Domènec, Germà] (166-182); Compagna Perrone Capa-

no, Anna Maria (183-184); Conca i Martínez, Maria (185-186); Corbera Pou, Jaume (187-190); Duarte Montserrat, Carles (201-202); Duran, Eulàlia (203-207); Ensenyat Pujol, Gabriel (207-208); Espinosa Irlas, Mila (208); Fàbrega i Escatllar, Valentí (208-209); Faluba, Kálmán (209-212); Farré, Jordi (212); Feliu, Francesc (213-214); Ferrando Francès, Antoni (214-225); Garcia Grau, Manuel (228-232); Garcia Sempere, Maria Manuela (232-233); Garrido i Valls, Josep-David (239); Gascón Urís, Sergi (240-241); Gimeno Betí, Lluís (243-247); Ginebra, Jordi (247-250); Guia i Marín, Josep (255-256); Gulsoy, Joseph (256-261); Hauf, Albert Guillem (261-272); Ivars Cervera, Joan (272-273); Limorti Payà, Pau (281); Llobet i Portella, Josep M. (283-285); Manent i Segimon, Albert (294-298); Martín Pascual, Lúcia (299-301); Martines Peres, Vicent (301-307); Martos Sánchez, Josep Lluís (307-308); Mas i Miralles, Antoni (308-309); Mas i Vives, Joan (309-314); Massot i Muntaner, Josep (314-329); Mateu Ibars, Josefina (329); Mesalles i Naranjo, Helena (329-330); Minervini, Vincenzo (335-337); Miralles i Monserrat, Joan (337-341); Miró i Baldrich, Ramon (341-345); Montagut Barbarà, M. Mercè (350); Montoya Abat, Brauli (350-354); Moran i Ocerinjuregui, Josep (354-356); Moret Coso, Hèctor (359-364); Mulet Grimalt, Carles (364-366); Muntaner i Pascual, Ignasi M. (367-368). Al final de cada títol bibliogràfic hi ha uns números, que remetens als corresponents de l'esquema temàtic, col·locat al final del volum: aquest s'acaba amb *Índex de matèries* (369-372).— J. P. E. [14.345]

Repertorium fontium historiae Medii Aevi primum ab Augusto Pottbast digestum, nunc cura collegii historicorum et pluribus nationibus emendatum et auctum. VII. *Fontes L - M*, Romae, Istituto Storico Italiano per il Medio Evo 1997, XX i 668 pp.

Després de les seccions introductòries (metodologia de l'obra, llistes de publicacions i de sigles, etc.), el cos del volum presenta informació biogràfica mínima de cada autor inclòs en aquest repertori i més àmplia de cada una de les obres, que conté: títol, informació sobre l'origen i datació, manuscrits, edicions i estudis. Recauen en el nostre camp les entrades següents: Brunetto Latini, *Li livres dou Tresor* (114: [on manca referència a la traducció catalana, publicada en «Els Nostres Clàssics», núm. 102]); Levi ben Abraham ben Hayim (223); Levi ben Gerson (224); *Leys d'Amor* (237); *Libellus de batallia facienda* (240); *Liber de flore* (254); el pseudolul·lià *Liber de secretis naturae* (257); *Liber Maiolicinus* (270); *Libre d'amorettes* (287-288); *Libre dels mariners*; *Libre del mostassaf de Mallorca*; *Libre de tres* (280); *Libro del Mustaçaf de Catí* (!) (297); *LLiber de Memoires de l'église Saint Jacques de Perpignan* (!); *Llibre del consolat de Mar* (319); *Llibre del Mustaçaf de Castellfort* (321); *Llibre vermell de Montserrat*; Lluï, Ramón (!: [del qual, però només són contemplades una vintena d'obres]) (322); Lluï y Bages, Hugo (!) (324); Luis de Averçó (368); Lupinus; Lupitus (Barcinonensis) (369); Mallol, Llorenç (418); March, Ausias (447); March, Jaume; March, Pere (448); Margarit i Pau, Joan (456); Marquilles, Jaume (464); Marsilio, Pedro (466); Martinus de Alpartil (481); Martorell, Joan (492); *Martyrologium Flori Lugdunensis* (497); Huguet de Mataplana (507); Mateo, Pedro Benedicto; Matfré Ermengaud (508); Matthaues de Agrigento (512); *Memoria historica comitum Ripacurcensium* (561); Menahem ben Salomon Meiri (Vidal Salomon) (565); Metge, Bernat (578); Mieres, Tomàs (600); Miquel d'Avinyó (605); Miro episcopus Gerundensis (607); Montserrat, Cosme de (619); i Muntaner, Ramon (642).— J. P. E. [14.346]

«Bibliographie Annuelle du Moyen-Age Tardif. Auteurs et textes latins rassemblée et compilée à la section latine de l'Institut de recherche et d'histoire des textes (C.N.R.S.)» coordination et redaction Jean-Pierre ROTSCCHILD, co-rédaction Frédéric DUVAL avec la collaboration de Pascale BERMON, Christine GEORGELIN et Patrice SICARD, VIII (1998, X i 628 pp.

En aquesta bibliografia trobem informació sobre manuscrits d'obres d'autors nostres i sobre estudis que els afecten [molts dels quals contenen la indicació que són trets d'ATCA, cosa que agraïm]: sota el títol d'alquímia, hi ha un pseudo-Lluï (en particular un *Novum lumen chemicum*, de Palma de Mallorca, Causa Pia Lul·liana, 36: 22/129), Arnau de Vilanova i Nicolau Eimeric (21/126); Alexandre VI (23/141-143); Anselm Turmeda (44/266-269); Antoni Andreu

(46/283-284); Arnau de Vilanova (55-57/351-361); Benet XIII (80/525); Bernat Lavineta i Bernat Oliver (84/566, 568-569); Calixt III (110/727); Francesc Eiximenis (162/1077-1086 [i cal precisar que el Franciscus Ximenes de Cisneros OFM de 176/1194, també és Eiximenis]); Guiu Terrena 198-199/1369-1371); Guillem d'Aragó (204/1403); Jerónimo de Santa Fe, influït per Ramon Martí i actuant en la *Disputa de Tortosa* (235/1608 i 1610); Jaume Peres de València (254/1773); Inghetto Contardo (259/1818); Joan Marbres (Canonicus) (272/1921); Joan de Gales, en traducció catalana (285/2003); Joan de Peguera (302/2132); Joan de Rocatalhada, influent en autors catalans (314/2205); Joan Lluís Vives (331-335/2331-2353); *Disputa de Tortosa* (336-337/2359, 2362, 2365); Martí Ivarra (381/2658); Nicolau Eimeric (406/2850-2854 [però jo no he afirmat que el «Vat. lat. 7199 contient une copie de l'*Ars amativa* en latin, de la main d'E.»; jo només he afirmada l'autografia eimericiana per als trenta-vuit extrems del dit text lul·lià copiats en els folis finals d'aquell manuscrit]); Místics Franciscans (Ramon Llull, Francesc Eiximenis, Isabel d'Aragó: 424/2957); Pau Cristià (433/3013); Pere Deguí (447/3091); Pere Garcia (448/3097-3098); Pere d'Olesa (464/3226); Felip Ribot (474/3281-3284); Ramon Llull (491-501/3369-3449); Ramon Martí (501/3450-3452; cf. 447/3095); Ramon de Penyafort (502/3453-3459); Ramon Sabunda (502/3461-3463); escoles (523/3595); Thomas Le Myésier (559/3876); s. Vicent Ferrer (569-571/3940-3947). Hi ha referències a manuscrits en arxius o biblioteques de Barcelona (579), Cervera (581), Montserrat (585), Tortosa (590) i València (590).— J. P. E. [14.347

«Medioevo latino. Bolletino bibliografico della cultura europea da Boezio a Erasmo (secoli VI-XV)», XIX (1998), XXXVI i 1098 pp.

La primera part d'aquest recull bibliogràfic anyal és la que permet amb més facilitat de trobar les referències i resums d'estudis dedicats a autors nostres i així n'individuem de relacionats amb Agobard de Lió (12), Alexandre VI (19), Antoni Andreu (33), Arnau de Vilanova (39-40), Benet XIII (52), Bernat Ramon (61), Calixt III (74), Claudi de Torí (80), *De modis orandi*, del Vat. Ross. 3 (88), Duran d'Osca (95), Feliu d'Urgell (105), Ferran Valentí (106), Frederic de Trinària (118), Garí de Cuixà (121), Gerbert d'Aurillac (124), Guiu Terrena (137), Guillem d'Aragó (139), Guillem Sedacer (145), Jaume Peres de València (164), Inghetto Contardo (168), Joan de Biclara (173), Joan Marbres (175), Joan Serra (195), Joan Ramon Ferrer (199), *Liber Maiolicinus* (214), Martí d'Alpartil (222), Mateu d'Agrigento (224), Nahmànides (230), Nicolau Rossell (237), Oliba de Vic (239), Pau Cristià (243), Pere d'Albalat (245), Pere d'Aragó (246), Pere d'Olesa (235), *Liber Antiquitatis* (213), Ramon Llull (261-263), Ramon Martí (263), Ramon de Penyafort (264), Ramon de Sibiuda (264), Rodericus de Maioricis (273), Salomó ben Adret (277), Abraham bar Hiyya (278), Thomas Le Myésier (306), Vicent Ferrer (312), Sant Cugat màrtir (325), s. Ermengol d'Urgell (327), Feliu de Girona, màrtir (327), Vicent màrtir i Vicent Ferrer, sants (347). En les seccions següents, les referències bibliogràfiques que ens afecten neden entre conjunts generals; algunes vegades són fàcils de trobar (p. e., sota *Sacramentaria*: 503-504); de més a més, hi ha seccions que assenyalen les poblacions alfabèticament ordenades, a les quals els títols o resums fan referència, com les de biblioteques (531-539), concilis (541-545), catedrals o esglésies locals (699-791), història de ciutats (730-772), memorials dedicats a medievalistes (828-836: Raimon d'Abadal, Joaquim Carreras Artau, Eusebi Colomer, Antoni Duran Gudiol, Jocelyn N. Hillgarth, Johannes Vincke), catàlegs de manuscrits (846-853: Barcelona, Tarragona, València). Hi ha diverses taules finals; la de manuscrits i impresos assenyalen les referències a Barcelona, ACB, ACA, BC i BU (1012), Girona, ACG, Museu Diocesà (1018), Seu d'Urgell, ACU (1028), Tortosa, ACT (1028) i València, Seu i BU (1029).— J. P. E. [14.348

Romanische Bibliographie 1995, herausgegeben von Günther HOLTUS und Gustav INEICHEN. I. Teilband: *Verzeichnisse, Register*; II. Teilband: *Sprachwissenschaft*; III. Teilband, *Literaturwissenschaft*, Tübingen, Max Niemeyer Verlag 1997, XVI + 306; XIV + 252; i XIV + 492 pp.

Romanische Bibliographie 1996, herausgegeben von Günther HOLTUS und Gustav INEICHEN. I. Teilband: *Verzeichnisse, Register*; II. Teilband: *Sprachwissenschaft*. III. Teilband: *Literaturwissenschaft*, Tübingen, Max Niemeyer Verlag 1998, XVI + 292; XIV + 226 pp; i XIV + 554 pp. L'estructura de l'obra és idèntica en cada una de les dues anyades: el primer volum és d'informació general, on consten les publicacions periòdiques (com és ara ATCA) o les altres obres (com és ara miscel·lànies) reflectides en la bibliografia, i les taules d'autors i de recensionadors. El segon volum ja dedica una secció a la bibliografia de l'any respectiu sobre la llengua catalana (180-190 i 147-156, respectivament), en la qual un nombre considerable d'indicacions bibliogràfiques recau en el nostre camp; el corresponent apartat del tercer, que informa d'estudis d'autors i textos nostres anteriors al segle XIX, hi recau totalment (344-353 i 343-353). Recordem que la informació es limita a autors o textos en llengua vulgar i que, ultra la fitxa bibliogràfica, assenyalen la o les recensions que li han estat dedicades.— J. P. E. [14.349-14.350-14.351-14.352-14.353-14.354

Nicolás ANTONIO, *Biblioteca Hispana Antigua o de los escritores españoles que brillaron desde Augusto hasta el año de Cristo MD*. Editor: Francisco PÉREZ BAYER, quien añadió un prólogo, un compendio de la vida del autor y algunas notas. Tomo primero, que abarca los diez primeros siglos. Tomo segundo desde el año M a MD, Madrid, Fundación Universitaria Española MDCCCXCVIII, XXXVI, 622 i [VIII] pp.; i XXII i 476 pp.

La Fundación Universitaria Española publica en aquests dos volums la traducció castellana de l'original llatí, editat el 1696, de la *Bibliographia Hispana Vetus* «para hacerlo más asequible a todos» (I). La traducció fou en part realitzada i totalment revisada per Miquel Matilla (VIII [aquesta hauria estat una excel·lent ocasió per a almenys una edició bilingüe]).— J. P. E. [14.355-14.356

María Victoria TRIVIÑO, *Escritoras clarisas españolas. Antología* (Biblioteca de Autores Cristianos, 523), Madrid, Biblioteca de Autores Cristianos MCMXCII, XXII i 460 pp.

Ja l'índex topogràfic promet fragments procedents dels convents d'Alacant, de la ciutat de Barcelona, del de Lavern i del de Badalona; de Castelló de la Plana, de Reus i de València, Russafa i Gandia (XV-XIX). Cada fragment ací escollit i reproduït comporta una presentació de vida i obra de les respectives autores, cronològicament ordenades, que són: sor Isabel de Villena, representada per tres capítols, dos d'ells traduïts al castellà i un en l'original català (5-11); sor Francesca de Jesús Borja i Enríquez, tres fragments i una lletra (23-27); sor Maria de la Creu Borja i Aragó, dues lletres al seu germà, el futur sant Francesc de Borja (28-31); sor Joana Bta. de Borja i Aragó, una lletra al mateix futur sant (32); sor Maria Gabriela de Borja i Castro Pinós, una lletra al seu germanastre, l'esmentat sant (33-34); sor Margarida Garret, de la qual consta que escriví obres, ara desconegudes (40-41); beata Maria Àngela Astorch, quatre fragments (191-197); Teresa Balet Irisos, tres poesies (235-237); Gertrudis M. de la Santíssima Trinitat, tres capítols (283-289); Josepha M. Garcia, cinc fragments (295-299); sor Maria de Santa Clara, un capítol (326-329); sor Maria dels Àngels, un fragment (331-332); i sor Maria de Sant Tomàs de Villanueva, quatre fragments, que porten la llista fins al mateix 1800 (334-349).— J. P. E. [14.357

Josep PERARNAU I ESPELT, «*Nous' autors i textos catalans antics. Pere de Puigdorfila, Fogarges, Guillem Aldomar, Pere Ramon*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XVII (1998), 540-569.

Aplec de notícies procedents de publicacions diverses o conegudes de primera mà, relatives a obres d'autors catalans, aquests i elles desconegudes fins ara. Pere de Puigdorfila seria autor d'unes *Reportationes super Digesto Veteri* (541); un recompte d'habitants de Barcelona per quarts del 1358 (542) i un recompte d'illes i de focs realitzat pel notari Jaume Safont el 1464, que donà tres-cents trenta-set illes i set-mil cent-setanta focs, ultra moltes cases buides, que no tenien llogater (543); Guillem Aldomar escriví una exposició i resum doctrinal de les *Étiques* d'Aristòtil a Cervera seguint

el comentari de Guerau Ot (Geraldus Odonis) el 1370; l'exemplar és ara a Tarassona, Catedral ms. 71 (544); i Pere Ramon, mestre en arts i batxiller en medicina, escrivia la *Rosa Philosophiae* sobre problemes de cosmologia a Tremp el 1338; es troba a Sevilla, Biblioteca Colombina, 5-2-23; és descrit el volum (546-548), transcrits els dos esquemes (549-561), i quatre fragments de mostra (561-568), ultra set dístics finals sobre influx astral en les persones (569).— J. P. E. [14.358]

Lola BADIA, *Catalan Studies. Medieval Literature*, dins «The Year's Work in Modern Language Studies», 50 (1997 [1998]), 368-374.

Informació bibliogràfica de publicacions dels anys 1996-1997 sobre autors i textos catalans de l'Edat Mitjana; un primer apartat és dedicat a obres d'abast general (368), seguit d'altres de més particularitzats per a poesia lírica (Ausiàs Marc i d'altres poetes) o narrativa (368-370); prosa doctrinal (Ramon Llull, Vicent Ferrer), prosa històrica, artística i novel·lesca (Tirant lo Blanc, Joan Roís de Corella), traduccions i altres gèneres literaris, i drama.— J. P. E. [14.359]

Teatre medieval i modern. Edició de Ramon MIRÓ (Biblioteca Literària de Ponent, 2), Lleida, Edicions de la Universitat 1996, 264 pp.

Ramon MIRÓ i BALDRICH, *La processó de Corpus i els entremesos*. Cervera, segles XIV-XIX. Pròleg de Josep ROMEU i FIGUERAS (Textos i Estudis de Cultura Catalana, 60), Barcelona, Curial Edicions Catalanes i Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1998, 260 pp.

El primer volum comença delimitant la zona del seu estudi en la conca del riu Segre, tot recordant l'activitat teatral que s'hi manifestà. A continuació ressegueix la represa de les representacions, resumint allò que n'han dit Richard B. Donovan i Higiní Anglès, a partir de la *Consuetudina de la Seu d'Urgell* del segle XII (13-14), que també engloba una *Depositio Christi*; i a partir de la *Visitatio Sepulchri* d'altra *Consuetudina Urgellenca* del segle XV (14); al segle XIII el *Cant de la Sibila* compareix en català a Àger i la facècia del bisbetó a Lleida (15); també a Àger, l'*Epistola farcida de sant Esteve* (16). Entre els segles XIV i mitjan XVI es multipliquen 'misteris' i 'entremesos' de temàtica diversa (19-20), alimentats per les processons de Corpus primer i de la Mare de Déu d'Agost des de darreries del segle XV (20-22), fins que l'esperit del Concili de Trento els ofegaria (23-24), encara que no totalment (25); ultra alguna representació de teatre llatí a càrrec d'estudiants, dos fets qualifiquen la nova etapa: la compareixença de la comèdia i de la llengua castellana en un teatre que començava d'ésser estable (26-30). El segle XVIII, per la Universitat, el pes teatral es desplaça a Cervera, on, gràcies a la impremta, coneixem les comèdies representades, totes castellanes (32), encara que sorgiren nous textos en català: *Comèdia de la Mare de Déu de les Sogues*, Pastorets, *Llastimosa tragèdia de la Passió*, *Llibre de la Presa*, *Passió i Mort de Jesucrist* i encara *Entremès del Ranoch*, *cuiner del Col·legi de la Santa Creu* (34-35). En la part principal del volum són presentats (37-38) i editats el *Drama de les Tres Maries (Visitatio Sepulchri)* (59), la *Passió cervantina del segle XVI* (38-41 i 63-119), i la *Comèdia de la Mare de Déu de les Sogues* (41-47 i 121-260). Hi ha un quadre desplegable que sintetitza l'evolució teatral en la conca del Segre del segle XI al XVIII; i bibliografia (49-55 [de la qual, inexplicablement, sembla haver-se esmunyit el títol de l'obra de Richard B. Donovan, autor constantment esmentat en el llibre]).

El segon títol es concreta en la festa de Corpus de Cervera i és part de la tesi doctoral de l'autor, basada «en el nombre, i també la qualitat, dels documents conservats a l'Arxiu Històric Comarcal de Cervera» (aplegats en l'apèndix documental: 163-256), que permeten «reconstruir d'una manera bastant sistemàtica... la composició i els canvis de la processó i, especialment, el funcionament dels entremesos» (9). La primera part resumeix les informacions sobre l'establiment de la festa de Corpus i de la seva processó en poblacions catalanes entorn el 1320 (a Cervera el 1337 són documentades tant festa com processó: 22); a partir d'ací trobem successivament resumides les decisions del Consell de la Vila, aleshores proclamades per a tothom en crida pública, amb distinció entre les del segle XIV (22-27), les dels dos segles següents (27-39) i les dels temps barrocs, on ja trobem alguna considerable transcripció textual (40-57); segueixen pàgines dedicades a l'anàlisi dels elements diversos que conflüen

en les crides (autor, prescripcions, els catorze llocs en què era proclamada amb acompanyament de timbal) (58-68) o en les detallistes ordenacions relatives al desplegament de la processó (68-79) o als entremesos que hi eren figurats (79-92). L'ordenació del seguici processional per part del consell integrava les aportacions plurals de la societat cristiana en forma de confraries, normalment responsables dels entremesos. Som àmpliament informats d'allò que comportava la representació dels de la Confraria del Sant Esperit (95-131; lista de títols: 98); remarcuem el del 1443, *Apaiçament de la ira divina*, repetit el 1459 [possiblement inspirat en el *Sermó de les tres llances* de sant Vicent Ferrer, episodi per ell resumit en el *Sermó de sant Domingo*, per exemple dins ATCA, IV (1985), 272, línia 922-275, línia 1023] (122-125); i el de *La croada contra el turc*, el 1457 (117-121) [que demostra la commoció popular de la caiguda de Constantinoble]; no són tan abundants les notícies d'entremesos de la Confraria de Sant Joan (131-139) i menys encara les de les confraries de Sant Francesc i del Roser (139-141). La segona part, ultra la bibliografia (155-162), proporciona la base documental en què es basa la primera, distingint allò que toca la processó en la seva globalitat (163-191), d'allò que fa referència a les dites confraries (192-256).— J. P. E. [14.360-14.361]

Pep VILA, *L'estudi del teatre català medieval*, dins «Revista de Catalunya. Nova etapa», núm. 126 (febrer de 1998), 142-163.

Darrere les informacions més o menys personals («En aquest article tractarem de les recerques que actualment faig sobre dramaturgia medieval catalana...»: 142), hi ha la tesi que «en l'estudi del teatre medieval català... hi ha una anomalia que qualificaria de 'preocupant', i és que, al final del segle XX... encara no tenim en el nostre domini lingüístic, un inventari de manuscrits de teatre ni una història seriosa sobre l'evolució de la dramaturgia medieval fins a arribar a la Renaixença» (143). Per això l'autor aplega ací referències al treball d'altri en aquest camp (Josep Gudiol i Cunill, a Vic, per exemple: 144-146). En aquestes pàgines l'autor toca successivament temes diversos: notícies sobre teatre de col·legi en el segle XVI (147-148); sobre teatre a Vila-real (149-150); troballa de fragments textuais nous, dos dels quals són ací publicats: *De la nativitat de Jesucrist, redemptor* (152-155: de Barcelona, BC, ms. 3966); i *Fragment de la Passió*, de procedència olotina (156-158); i dades sobre representacions teatrals a Girona i Elna (159-162).— J. P. E. [14.362]

Maria del Mar GABRIEL i TOMÀS, *Bibliografia històrica de Barcelona. Publicacions dels anys 1993-1994*, dins «Barcelona. Quaderns d'Història», 2/3 (1996 [1997]), 195-223.

Llista de fitxes d'articles o de llibres, agrupats per seccions temàtiques o cronològiques, que normalment es limiten al títol i a la referència heurística, però en algun cas ofereixen un petit complement indicatiu del contingut; les seccions són: Fonts històriques: arxius, biblioteques i museus (196-198); Generalitats. Divulgació (198-199); Història antiga (199-201); Història medieval (201-205); Història moderna (206-210); Història contemporània (210-223); i Exposicions (223).— J. P. E. [14.363]

Bibliografia 1997-1998, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 54 (1998), 533-549.

Llista de fitxes bibliogràfiques estrictes d'entre les quals moltes recauen en el nostre camp, agrupades amb d'altres de dedicades a l'illa o a les illes de l'antic regne de Mallorca, ordenades de manera alfabètica a partir del cognom dels autors.— J. P. E. [14.364]

Jaume VIDAL i ALCOVER, *Estudis de literatura medieval i moderna*. Recopilació i introducció de Pere ANGUERA i Magí SUNYER (Els treballs i els dies, 39), Palma de Mallorca, Editorial Moll 1996, 575 pp.

Després d'una compilació d'estudis del mateix autor sobre literatura catalana contemporània, preparada pels dos mateixos editors i publicada el 1993 per les universitats de Barcelona i Rovira i Virgili de Tarragona, arriba ara la present, en la qual trobem indicació de la procedència dels textos (11-12), i, immediatament després, els estudis reproduïts, agrupats en seccions. La primera és dedicada a *Estudis sobre literatura medieval* (13-285), en la qual trobem: *El llibre de Mallorca (Liber maiolichinus o Maiorichinus)*, del 1976 (15-79); *Introducció a Mirall de trobar de Berenguer d'Anoia* (81-192); *La falla de Guillem de Torroella en el cançoner d'Estanislau Aguiló* (193-208); *Pròleg a les Cobles i Noves rimades, de Pere i Jaume March* (209-218); *El Misteri d'Assumpció de Prades (Algunes notes de llengua i literatura)* (219-222); *Pròleg a Jaume Roig - Maria Aurèlia Capmany*. Llibre de les dones (223-230); *"Presentación" a Espejo de Jaume Roig* (231-238); i *Introducció a l'Art nova de trobar de Francesc d'Olesa* (239-285). La segona secció s'intitula *Estudis sobre literatura moderna* i reproduceix: *Introduccions a l'obra de Sebastià Gelabert, «Tià de sa Real»* (351-418). Per últim, la secció quarta, *Estudis de mètrica*, aplega *Qüestions de mètrica catalana*, on trobem dues notes que recauen en el nostre camp: *Puntualitzacions sobre el decasil·lab català medieval* (559-562); *L'octosil·lab de les noves rimades. Consideració especial de La falla de Guillem de Torroella* (562-566).— J. P. E. [14.365]

Ramon SOLER I FABREGAT, *Libros de arte en bibliotecas de artistas españoles (siglos XVI-XVIII): aproximación y bibliografía*, dins «Locus amoenus», 1 (1995 [1996]), 145-164.

Recull realitzat a base de material arxivístic, en general ja publicat: hom hi troba indicacions bibliogràfiques relatives a artistes dels Països Catalans, d'entre els quals cal assenyalar almenys dos teòrics: Benet Baïls (160) i Gregori Maians i Siscar (162) [als quals ara s'ha d'afegir Vicent Vitòria, estudiat per Bonaventura Bassegoda en el mateix fascicle en article resumit en la secció tercera d'aquestes *Notícies bibliogràfiques*].— J. P. E. [14.366]

Consideracions sobre les històries locals a la Catalunya contemporània, dins «Misc. González», 523-527.

Visió global [però no completa], atenta sobretot a subratllar les característiques personals dels nombrosos autors que entre el 1837 i el 1936 contribuïren al coneixement local o comarcal, i a llur localització en la geografia i en la societat catalanes.— J. P. E. [14.367]

Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *El Derecho común y Cataluña, i Cataluña y el Derecho común*, dins *El Dret comú i Catalunya*. Actes del VI Simposi Internacional. Barcelona, 31 de maig - 1 de juny de 1996. Edició d'Aquilino IGLESIA FERREIRÓS (Estudis, 12), Barcelona, Fundació Noguera 1997, 305-406, i 19-65.

Els dos títols s'encavallen, car el segon és amplificació de les darreres pàgines del primer (376-406). Els *Costums* de Lleida del 1228 estableixen les prioritats dels diversos codis supletoris: *Usatges, Liber iudicum*, i dret romà (377); la Cort del 1283 estableix la cosobirania de rei i cort en l'elaboració de *Constitucions de Catalunya* i a partir d'ací els codis supletoris són els *Usatges*, les *Constitucions de Catalunya* i el dret romà, desapareixent el *Liber iudicum* (377-378), ordre de substitució confirmada en la Cort de Tortosa 1380, per a la qual el 'dret comú' eren el canònic i civil (378-379; 381-382); a València, en canvi, a manca de *Furs* calia recórrer «a seny natural de prohòmens del consell de cascuna ciutat...» (381); d'ací que els juristes catalans havien de posseir els llibres ordinaris d'ambdós drets (382). Els autors (Jaume de Vallseca, Tomàs Mieres), no estaven d'acord entorn al *Liber iudicum* (382-384). La Cort del 1599 precisà l'ordre de drets substitutius: el canònic precediria el civil (385), però un i altre en el fons eren manifestadors d'equitat (388); llur vigència, però, resistí el *Decret de Nova Planta* (389) fins a la recent Compilació del Dret Civil Català.— J. P. E. [14.368-14.369]

Ramon GRAU I FERNÁNDEZ, *Introducció. Els historiadors i els orígens de la fiscalitat municipal*, dins «Barcelona. Quaderns d'història», 2/3 (1996 [1997]), 9-15.

Aquestes pàgines obren la part del fascicle 2/3 dedicada a estudiar *La gènesi de l'autonomia fiscal del municipi*; segons l'autor, les aportacions bàsiques al tema fins ara haurien estat l'estudi de Jean Broussolle, *Les impositions municipales de Barcelone de 1328 à 1462*, dins «Estudios de Historia Moderna», V (1955), 1-164; i ja abans, Francesc Carreras i Candi, *La ciutat de Barcelona*, del 1916; i les dues obres d'Esteve Gilabert Bruniquer, les *Rúbriques...* i la *Relació sumària de la antiga fundació y cristianisme de la ciutat de Barcelona*, inèdites fins al 1914 i 1871 (10): Carreras hauria sintetitzat i presentat en visió sincrònica el material de Bruniquer, i Broussolle hi hauria començat d'introduir la dimensió diacrònica (10-12). El tema resultaria renovat per obra de Josep M. Font i Rius que detectà etapes de fiscalitat municipal en estudiar les institucions ciutadanes (13). Jaume Vicens Vives hauria analitzat, «en una demostració de gran ingenuïtat professional» (14), un moment concret de la ciutat de Barcelona, el del regnat de Ferran II, però la seva crítica dels oligarques locals s'havia d'estendre al rei i als seus servidors. En general, però, hom no ha distingit entre fiscalitat reial i municipal.— J. P. E. [14.370]

Josep MORELL, *Les comptadories d'hipoteques: una font per a l'estudi de la història* (II), dins «Hom. Ricomà», 445-454.

Establerta per Carles III Borbó la comptadoria d'hipoteques, els notaris barcelonins proposaren de completar les dades previstes per la Pragmàtica fundacional, i la Reial Audiència de Catalunya promulgà un decret d'ampliació (446), confirmat pel Consell de Castella (449). En conseqüència, les dades consignades en els registres d'hipoteques permeten llur seriació sistemàtica o donen la possibilitat d'analitzar persones, coses o fets des d'òptiques molt diverses (449). Per això, l'autor proposa el buidatge sistemàtic de totes les escriptures del registre de totes les del Principat de Catalunya (451-453).— J. P. E. [14.371]

Antoni I. ALOMAR I CANYELLES, *La llengua catalana com a patrimoni de les Balears des de la perspectiva del passat*, dins «IV Congrés Patrimoni Cultural», 17-56.

Aquest article comença amb unes pàgines de doctrina sociològica entorn el fenomen de llengües en contacte, després de les quals l'autor indica que es proposa «tractar les diferents etapes històriques que ha travessat la possessió de la llengua catalana a les Balears segons el nom que hi ha rebut i en relació als diferents tipus de possessió de què parla el dret romà...» (20: d'ací que si guin recollides en apèndix totes les denominacions que reben tant la llengua pròpia com les altres entre el 1355 i el 1550 en els inventaris aplegats per J. N. Hillgarth en el seu *Readers...*: 47-56 [cf. ATCA, XII (1993), 446-447]). Les expressions de 'llengua romanç' o 'en pla', contraposada al llatí, manifesten el fet natural de la possessió, mentre la qualificació de 'catalana' o derivades o equivalents, indica la possessió conscientment definidora de la pròpia nació, i l'autor aplega en llargues notes les conegudes, tant publicades com inèdites (22-24, notes 13-17); d'altra banda, 'llengua mallorquina' no fou mai contraposada a la 'catalana', ans a l',espanyola' o a l',espanyol' (25-26, notes 19-22). En l'edat moderna, la nova valoració del llatí clàssic, unida a la situació política unitària de la monarquia hispànica, impulsà l'ús de 'Balears', però només excepcionalment el de 'Balearic eloqui', sí, en canvi, el de 'mallorquí'; 'Espanya' i 'espanyol' seguí foraster, designant la corona de Castella (29-30) i 'llemosí' era introduït per a referir-se al català medieval unitari (30-31). Les pàgines següents s'ocupen dels segles XIX i XX i dels reptes de la història de la llengua a les Balears (31-45).— J. P. E. [14.372]

Joan MIRALLES MONSERRAT, *Per a una tipologia del català col·loquial a l'Edat Mitjana*, dins «Actes Onzè Col·loqui», 227-261.

L'autor repassa vuit fonts documentals medievals de caire judicial i de llocs diversos (228 i 232-233), i n'extreu una mostra d'un conjunt d'expressions i/o fórmules pròpies de la llengua col·loquial (233), que agrupa en formes de tractament personal (En, Na o mancança del mateix, tu/vós: 234-246); les formes d'exclamació o interjeccions (246-252); i les formes d'insult (252-260). «Voldríem destacar una vegada més la unitat del català medieval, fins i tot en la modalitat de llengua viva» (261).— J. P. E. [14.373]

Albert ROSSICH, August RAFANELL, *Oralitat, escriptura, ortologia*, dins «Actes Onzè Col·loqui», 263-298.

Objectiu dels autors és el de saber allò que diuen «alguns preceptistes, gramàtics o predicadors sobre la manera com s'han de pronunciar algunes coses concretes» (267) a base d'aquells textos que tenen com a objecte específic la dicció, com són els apartats corresponents de preceptives i gramàtiques. El primer autor nostre és Guillem de Berguedà, en els versos del qual hom ja pot constatar polifòrmisme (270); els teòrics occitans no s'estigueren d'assenyalar les faltes en què queien els catalans, però ja se sap que «us [= ús] venç art» (271-273); amb l'emancipació de l'occità, unida a la importància política de Catalunya des de la segona meitat del segle XIII, augmentà el prestigi del català i Ramon Muntaner subratllava el seu sentit unitari (277-278); i en consumir-se la segregació també sorgí «un model oral formal que tindrà els seus referents dintre del que avui és el domini lingüístic català» i seguiria acceptat fins a Vicent Garcia (281-282). En el llindar dels temps moderns sorgien les *Regles de esquivar vocables o mots grossers o pagesívols* [cf. més amunt, 715-719], l'observança de les quals havia d'assegurar de parlar i llegir pertinentment (383-284), i la *Nova art de trobar*, on, tot i el principi general que escriptura i dicció havien de coincidir, atesa la multiplicitat de sons vocals en català, altra vegada «ús venç art» (285). A partir d'aquest moment, es manifesta la particularitat de la dicció valenciana (286-291) que des del segle XVII s'anà decantant a solucions antitradicionals centrades en la capital, tot i que les escoles de comarques seguïen ensenyant el mateix de sempre (291-295). Amb la Renaixença arribaria la normalització de la llengua catalana a partir de Barcelona (296-298).— J. P. E. [14.374]

Joan RAFAEL RAMOS, *Les construccions existencials en català antic*, dins «Actes Onzè Col·loqui», 359-382.

Diferenciades les estructures existencials de les locatives, l'autor les estudia des de la perspectiva de la lingüística cognitiva en disset obres escrites entre mitjan segle XIII i mitjan segle XVI (379-380); «els verbs que apareixen en aquest tipus d'estructures són, ésser, haver i estar», i la distribució de cada un d'aquests verbs es pot explicar satisfactòriament partint de la jerarquia de definitud» (378); «haver-(hi)» seria el més prototípic, «ésser» s'associaria als elements més alts de la jerarquia, «estar» resultaria poc definit (379). Hi ha bibliografia (380-382).— J. P. E. [14.375]

Laura MINERVINI, *Il mare come mezzo di diffusione linguistica: la circolazione in area italiana della voce catalana* aiòs, dins «Zeitschrift für romanische Philologie», 114 (1998), 599-605.

El crit d'incitació de la xurma a bogar fort, «ayoç», documentat almenys dues vegades en el *Llibre dels fets* de Jaume I (604, nota 4), es convertí, ja italianitzat, en «leitmotiv» d'un «componimento» integrat en el cançonier quatrecentista de Ferrante de Nàpols, ara a París, BN, ital. 1035, ací transcrit i afirmada la seva procedència catalana: «...Questa ,ayosse' dirse sole / Per galey de Catalane...» (601); després, perduda la seva referència marinera, és repetit en textos napolitans dels segles XVI-XVIII (602). Però n'és coneguda una mostra de mitjan segle XIV, procedent de la meitat septentrional d'Itàlia, possiblement explicable pel contacte de catalans i venecians en les costes de la mar Egea (605).— J. P. E. [14.376]

Dolors SISTAC I SANVICÉN, *Les cançons de pandero o de tambor. Estudi i noves aportacions*. Pròleg de Josep ROMEU I FIGUERAS, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs 1997, 440 pp.

El material aplegat per Enric Farreny i reelaborat principalment des d'un punt de vista mètric i estròfic i publicat ara per la seva vídua, ha estat tret de la memòria personal d'antigues majores del Roser encara vives. En la recerca de notícies de segles anteriors, les dites cançons es manifesten vinculades a les Confraries del Roser, presents a Catalunya des de darreries del segle XV, i multiplicades immediatament després del 1571 [com a repercussió de la victòria de Lepant] (33-37). D'entre la documentació que esmenta el «pandero» destaquen el *Llibre dels comptes de la Confraria de la Mare de Déu del Roser* de Torregrossa any 1720 (414-415), i sobretot els *Documentos y avisos espirituales del... D. Fra Joseph de Mezquia, ... bisbe de Solsona*, que contenen un capítol dedicat al tema *Del abús dels panderos de las Confrarias* del 1751 (416; cf. 41-51); també és utilitzat el llibre de Jaume Baron, *Tresor per als vius i almoïner del Purgatori. Lo Rosari de Maria Santíssima*, del 1741 (51-53); i per la riquesa en dades anteriors al segle XIX el de Valeri Serra i Boldú, *Llibre d'Or del Rosari a Catalunya*, Barcelona 1917.— J. P. E. [14.377]

Germán COLÓN, *Rocinante no es pariente de rozagante*, dins «Revista de Filología Española», LXXVII (1997), 5-31.

Les primeres pàgines apleguen mostres de l'ús de «rozagante» i de les seves significacions (5-11); després, de «rocegant» en el *Tirant lo Blanc*: el mot català es trobaria a l'origen del castellà, però l'autor discuteix l'explicació de Joan Coromines, segons el qual «rossegant» hauria donat «rozagante» per «la neutralització del vocalisme átono del català oriental» (14). L'autor acumula exemples d'autors valencians (14-16), occitans (16-19); també del verb «rossegar» i derivats (19-24), d'on hauria passat a l'espanyol en la primera meitat del segle XV (25) i es mantingué en el català dels segles barrocs (27-29). En conseqüència, «el esp. «rozagante/roçagante», documentado desde el siglo XV como adjetivo independiente, está tomado del catalán «rossegant/rocegant», participio del verbo «rossegar»» (30).— J. P. E. [14.378]

Elke GRAB-KEMPF, *Zur Wortgeschichte von dial.sp., kat., val. ababol, pg. papoula, papoila, sp. amapola, gal., mapoula, jud.sp. hanapoya, marokk. jud.sp mahapola*, dins «Zeitschrift für romanische Philologie», 114 (1998), 496-504.

Les primeres pàgines resumeixen la presència d'«apapol» en antiga literatura catalana, del *Llibre de medicines particulars* ençà, i en vocabularis dels segles barrocs (499); procediria «aus dem Hispanoarabischen» (501).— J. P. E. [14.379]

Joseph GULSOY, *Castellano viejo, portugués velho, catalán vell: el tratamiento de E + C/L/T/L, e historia de VETUS, VETERIS*, dins «La corónica. A Journal of Medieval Spanish Language and Literature», 26 (Fall 1997 «Homage to Joan Coromines»), 67-86.

Exposició de les dues vies per les quals el llatí vulgar «veclus» donà d'una banda «vill/vèll» (70), i de l'altre «vedre», mot documentat abans de l'any 1000 (78). Hi ha bibliografia (85-86).— J. P. E. [14.380]

Gabriel ENSENYAT PUJOL, *Sobre els mots full/fula (de paper). Documentació medieval*, dins «IV Congrés Patrimoni Cultural», 89-100.

Recordada la significació dels dos mots en l'actual diccionari normatiu (full de paper, fulla d'arbre o d'afaitar, etc.), l'autor aplega en els reculls de Josep Hernando i Delgado i de Jocelyn H. Hillgarth [cf. ATCA, XVI (1997), 509-511, i XII (1993), 446-447, respectivament] (91-99) i

en dos casos de Palma de Mallorca, ARM, *Reial Patrimoni i Protocols* (95-99), les frases que empen els dos mots; constata que el sintagma ,forma de full', tot i les seves variants, és uniforme a significar el tamany de superfície d'un volum (91); i també que «ens trobam davant un ús força documentat del mot ,fulla' en el sentit de tros de paper» (99) [però en tots els casos aportats, per ventura ,fulla' equival a allò que en aquestes pàgines és qualificat tècnicament de ,foli' o meitat d'un full complet que, doblat pel mig, dona dos folis].— J. P. E. [14.381]

Ramon AMIGÓ I ANGLÈS, *Peixateria versus Pescateria*, dins «Societat d'Onomàstica. Butlletí interior», núm. LXXII (març 1998), 10-12.

L'autor aplega testimonis escrits de ,pescateria' des del 1401 a darreries del segle XVIII; de ,pescater' des del 1457; per contra: «El pas cap a ,Peixateria' i ,Peixaters' s'ha produït ara fa quatre dies» (11).— J. P. E. [14.382]

Jaume CORBERA, *El recobrament del lèxic patrimonial mallorquí*, dins «IV Congrés Patrimoni Cultural», 199-212.

En aquestes pàgines reivindicadores trobem en textos anteriors al segle XIX mostres de l'ús de les paraules en ell propugnades, tant si es tracta de defensar una paraula catalana autòctona davant una de forastera com si es tracta de preferir el mot autòcton davant un de foraster, ni que aquest darrer sigui introduït a través de Catalunya o del *Diccionari* de l'Institut d'Estudis Catalans, com és el cas de ,carnaval' en comptes de ,carnestoltes' (200).— J. P. E. [14.383]

Miquel A. MARQUÈS SINTES, *Conèixer els capbreus. Aproximació a una font documental*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 54 (1998), 301-316.

Reportades i discutides les definicions de ,capbreu' en diccionaris (303-305), l'autor resumeix la tipologia d'aquells documents [sobretot la dels usuals a l'illa de Menorca], diferenciant-los en públics (reconeixements de drets emfiteùtics envers el Reial Patrimoni representat pel procurador reial, mostra dels quals seria l'ARM, RP 2008: 306), i privats, que davant notari relacionen persones particulars per referència a uns béns, personificats pel *Capbreu de Danús*, ja publicat el 1975, una variant dels quals són els eclesiàstics, abundantment conservats en l'ARM, *Convents* (308); i assenyalat la informació que hom pot trobar en cada una de les dites categories (310-311). Dues taules permeten de conèixer els béns damunt els quals era carregada alguna prestació a favor de la parròquia de Sant Andreu de Ferreries i les contraprestacions a les quals era sotmesa la dita parròquia el 1777, conegudes pel *Capbreu de los censals reb la Iglésia Parroquial de las Ferrerías, axí per rabó de suffragis com àlias* (311-313); hi ha bibliografia (314-315).— J. P. E. [14.384]

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, *Memòria. Curs 1996-1997*, Barcelona Institut d'Estudis Catalans 1998, 372 pp.

Ultra la informació sobre publicacions editades durant aquell curs (369-372), amb particular atenció a ATCA (322-323), trobem en aquest volum el discurs inaugural d'aquell any acadèmic: Josep Moran i Ocerínjauregui, *Consideracions sobre l'onomàstica* (57-64); semblances de Guillem M. de Brocà i de Montagut, de Josep M. Font i Rius (99-102), i breus semblances biobibliogràfiques dels membres corresponents: Robert I. Burns, Jocelyn N. Hillgarth, Geza Alföldy, Michel Zimmermann, Georges Fabre, Olimpio Musso, Paul Freedman (109-118), Curt Witlin, Marie-Claire Zimmermann, Beatrice Schmid, Philip D. Rasico i Emili Giral i Raventós (124-132). Assenyalarem els parlaments pronunciats en l'acte d'homenatge a Joan Coromines (137-158: Joan A. Argente, Jordi Carbonell, José Antonio Pascual, Josep Massot i Muntaner).— J. P. E. [14.385]

Joan-Francesc AINAUD I ESCUDERO, *Joan Ainaud de Lasarte i la seva relació amb el món dels museus*, dins «Misc. Ainaud I», 9-13.

Mercè RIBAS, Joan-Francesc AINAUD, *Bibliografia de Joan Ainaud de Lasarte*, dins «Misc. Ainaud I», 15-27.

L'article exposa les successives activitats primer (i responsabilitats després), de Joan Ainaud en els museus d'art barcelonins o vinculats a ells, fins a arribar al càrrec de director general dels mateixos, un camp que almenys indirectament coincideix amb el nostre. Les pàgines 29-42 reprodueixen testimoniatges de persones diverses que estigueren en contacte amb Joan Ainaud i han volgut deixar constància de llur estima.

La bibliografia, en la qual trobem títols directament pertanyents al camp d'ATCA, divideix les seves publicacions en volums (15), treballs en obres de col·laboració (16-22), articles en publicacions periòdiques (22-25), discursos (25), pròlegs i presentacions (25-26), textos no publicats (26-27) i vària (27).— J. P. E. [14.386-14.387]

Joan MARCH NOGUERA, *Les influències literàries del jove Antoni M. Alcover*, dins «Estudis Balearics», núms. 58-59 (juny 1997-gener 1998), 101-117.

Nat a Manacor el 1862, els anys d'infantesa foren els que col·locaren Antoni M. Alcover i Sureda en contacte vital amb les rondalles mallorquines orals; el contacte amb les escrites arribaria a través de la *Rondaya de rondays* (102) i sobretot per l'obra del basc Antonio Trueba, coneguda als Països Catalans per mitjà de Manuel Milà i Fontanals, Joaquim Rubió i Ors, Fèlix Sardà i Salvany, Josep Lluís Pons i Gallarza, Marià Aguiló i Mateu Obrador (103-111); a imitació de Trueba, començà escrivint rondalles en castellà fins que una lletra de Josep Miralles [i Sbert?] del 1880, ací transcrita, el féu passar al català (112-113); tota la vida, Alcover manifestà viva estimació per Trueba (114-115). Hi ha bibliografia (116-117).— J. P. E. [14.388]

Antoni Ignasi ALOMAR I CANYELLES, *Gabriel Alomar i Esteve (1910-1997)*, dins «Estudis Balearics», núms. 58-59 (juny 1997-gener 1998), 73-77.

Arquitecte acabat de formar a Nord Amèrica, mallorquí i català tot alhora, procurà en els seus projectes d'urbanisme mallorquí d'integrar el passat en el present i dedicà bona part del temps i de les publicacions a recordar el Regne de Mallorca en l'època de la dinastia pròpia; un d'aquests treballs fou dedicat a les *Ordinacions de Jaume II*, del 1300; diposità l'arxiu del llinatge Alomar en l'ARM; i col·laborà a la creació de la Biblioteca March de Palma de Mallorca.— J. P. E. [14.389]

Josep MASSOT I MUNTANER, *La trajectòria vital de Miquel Batllori*, dins «Jornades sobre l'obra de Miquel Batllori. Barcelona, 3 i 4 de març de 1977» (Jornades Científiques, 3), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 1998, 13-22.

Joaquim MOLAS, *Miquel Batllori: notes sobre (o per a) una imatge*, *ibid.*, 23-32.

Albert G. HAUF I VALLS, *Els estudis medievals de Miquel Batllori*, *ibid.*, 33-43.

Eulàlia DURAN, *Els estudis sobre el Renaixement*, *ibid.*, 45-50.

Alberto BLECUA, *Los estudios sobre Gracián y sobre el Barroco*, *ibid.*, 51-58.

Antoni MESTRE SANCHIS, *Aportacions de Batllori al coneixement del set-cents*, *ibid.*, 59-64.

Hilari RAGUER, *El pare Miquel Batllori i la història contemporània*, *ibid.*, 65-77.

Massot recorre la trajectòria biogràfica, que «té uns quants eixos bàsics: la família, els estudis universitaris, l'ingrés a la Companyia de Jesús, la primera estada a Itàlia, la Guerra Civil i les conseqüències d'aquesta, l'estada a Mallorca i la segona estada a Itàlia» (15). La primera estada a Itàlia hauria estat la de treball més intens en el camp d'ATCA (18), encara que els fruits arribarien paulatinament en els anys posteriors.

Molas practica «una ràpida excursió pels papers autobiogràfics del pare Batllori» (23 i 32), concentrada en tres punts: formació, multiplicitat d'interessos i idees motores. El referent dels anys de formació fou Eugeni d'Ors, completat des del moment d'entrada a la Companyia de Jesús pel pare Ignasi Casanovas; la multiplicitat es concentra en dos punts: Catalunya i la Companyia de Jesús, més encara, en la recerca entorn la modernitat des dels inicis en trencar el s. XIV fins als nostres dies; la idea motora seria la de passar de l'erudició i la crònica a la història i aquesta, construïda, harmònica i sintètica.

Hauf concentra les seves observacions en els treballs de Batllori entorn Lluís i el lul·lisme i entorn Arnau de Vilanova; subratlla les publicacions dedicades a la *Vida coetanea*, a l'extensió del lul·lisme a Itàlia i a la preponderància moderna d'un (pseudo)lul·lisme-(pseudo)arnaldisme alquímic; en relació a Arnau subratlla l'edició de l'*Expositio super Apocalypsi* i les recerques entorn la família; i acaba amb algunes preguntes: sobre la relació entre Lluís i Arnau, sobre l'autenticitat de l'esmentada *Expositio* i sobre concepte i realitat d'un humanisme català medieval.

Duran presenta les línies generals dels volums V i VI de l'*Obra completa*, insistent en el concepte d'Humanisme com a manifestació dels «problemes que l'home modern afronta en la lenta superació del món medieval» (46), en la integració de Joan Lluís Vives en la història cultural dels Països Catalans i en allò que representà la Contrareforma, i més en concret la Companyia de Jesús.

Bleuca presenta la visió de Batllori sobre Gracián [interès potser explicable perquè en algun moment el primer es considerà 'rèprobe' com el segon (19) i per l'atracció del Barroc inculcada per Eugeni d'Ors (25)].

Mestre subratlla equanimitat i equilibri en les publicacions del pare Batllori dedicades al segle XVIII, i en particular en les dedicades als jesuïtes catalans i valencians i a llur expulsió, a l'existència a tot Europa d'il·lustrats cristians; i en la graduació del concepte de jansenisme i la seva aplicació a la polítics.

Les pàgines d'Hilari Ragner cauen fora del camp cronològic d'ATCA, però són significatives a l'hora de conèixer la personalitat de Miquel Batllori.— J. P. E. [14.390-14.391-14.392-

14.393-14.394-14.395-14.396

Mireia CABRÉ, *Miquel Batllori, medievalista*, dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», XLVI (1997-1998), 357-373.

Antoni Lluís MOLL BENEJAM, *Miquel Batllori: del Renaixement a la Il·lustració*, dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», XLVI (1997-1998), 397-418.

Tant les unes com les altres, les pàgines d'ambdós títols són destinades a una exposició temàtica d'allò que inclouen els articles (o llurs complements, a l'hora de revisar-los per a la publicació actual) integrats en els successius dinou volums en què és projectada l'*Obra completa* del P. Miquel Batllori; el primer títol presenta el contingut dels quatre dedicats a temàtica medieval i el segon fa el mateix amb els cinc de temàtica moderna [que hem anat presentant als nostres lectors en els volums XIV (1995), 545, núm. 10272; XV (1996), 774-775, núm. 11202; XVII (1998), 683-683, núms. 12591 i 12592; XVIII (1999), 882-883, núms. 13523, 13524 i 13525]; i encara en aquest volum XIX (2000), 920-921]. Al final de cada exposició, els autors afegeixen valoracions admiratives [a les quals aquestes pàgines cordialment s'associen].— J. P. E. [14.397-14.398

Ottavio DI CAMILLO, *Interpretations of the Renaissance in Spanish Historical Thought: The Last Thirty Years*, dins «Renaissance Quarterly», XLIX (1996), 360-383.

Quatre pàgines d'aquest repàs bibliogràfic (377-380) són dedicades a Miquel Batllori, començant per la seva aportació a la *Grande Antologia Filosòfica*, que, tot i ésser esquemàtica, contindria punts dignes d'atenció tant pel contingut com per l'ordre, com és ara l'afirmació de la identitat de concepte entre Humanisme i Renaixement; una altra és la presentació d'un humanisme catalanoaragonès perceptible en la segona meitat del segle XIV i anterior al castellà, punt en

el qual l'autor no s'acaba de deixar convèncer; i finalment la diferenciació entre Vives i la seva escola i Erasme i la seva.— J. P. E. [14.399

Giuseppe MELONI, *Alberto Boscolo. Un ricordo sempre vivo*, dins «Sacer. Bolletino della Associazione Storica Sassarese», V/5 (1998), 151-156.

Alumne de Boscolo a la Universitat de Càller, de la segona generació, l'autor recorda l'impacte que, encara estudiant, rebé de la descoberta de la *Crònica* de Ramon Muntaner, i dels treballs de lectura, regestació i estudi del contingut d'un registre d'ACA en microfilm, realitzats tant per ell com pels seus companys, que fruitaren en publicació de fonts sardocatalanes (153); l'experiència es repetí a la Universitat de Sàsser i fou oficialment integrada dins el Centro Nazionale per le Ricerche com a Istituto per i rapporti italo-iberici (154). Per part catalana el reconeixement arribaria el 1983 amb el doctorat honoris causa de la Universitat de Barcelona (155).— J. P. E. [14.400

Miquel CRUSAFONT I SABATER, *Noves dades sobre J. Botet i Sisó i el seu entorn*, dins «Acta Numismàtica», 28 (1998), 7-28.

L'any passat, aquestes pàgines donaven notícia de l'aplec d'obra numismàtica esparsa i inèdita de Joaquim Botet i Sisó [ATCA, XVIII (1999), 883, núm. 13526]. L'aparició d'aquella obra permeté de posar a les mans de l'autor dues noves fonts d'informació, una de familiar, conservada per la vídua d'un nebot, Carles Botet i Vehí, l'altra institucional, procedent de Perpinyà, Museu Puitg, on es conserven les lletres de Botet a Josep Puig. Les noves dades permeten, d'una banda, de reconstruir els precedents familiars d'ambdues branques des del segle XVIII i la situació de l'àmplia família fins als nostres dies (10-20: amb quinze fotografies), i de precisar els treballs darrers de Botet i Sisó, de l'altra, gràcies a les cinc lletres dels anys 1907-1916, ací transcrites (25-28).— J. P. E. [14.401

Jaume BOVER I PUJOL, *Alguns documents biogràfics de Joaquim M. Bover de Rosselló*, dins «Misc. Pérez», 131-138.

Personatge polèmic en vida (1810-1865) i després de mort, recordat bàsicament per la seva *Biblioteca de escriptors balears*, és ací documentat a base de les actes de matrimoni i de sepultura, de Palma de Mallorca, ADM; del seu testament, de la mateixa Palma, Arxiu de Protocols, i de la documentació relacionada amb el càrrec en la Biblioteca Nacional de Madrid, a la qual donà quatre manuscrits (un dels quals de Gaspar Mercader i Cervelló, comte de Cervelló); i d'una inscripció, d'Alcalá de Henares, Archivo del Ministerio de Educación, *Legajo* 6131.— J. P. E. [14.402

Josep CORTADA, *Eusebi Colomer i Pous: pensem en diàleg*, dins «Revista de Girona», núm. 188 (maig-juny 1998), 86-92.

Miquel BATLLORI, *Eusebi Colomer i Pous, S. I. + (1923-1997)*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XVII (1998), 465-471.

Pere LLUÍS FONT, *Necrològica d'Eusebi Colomer*, dins «Anuari de la Societat Catalana de Filosofia», IX (1997 [1998]), 181-184.

Ramon ALCOBERRO, *Eusebi Colomer: una filosofia cristiana possible*, dins «Serra d'Or», XXXX/459 (març 1998), 15-17.

Lola BADIA, *Eusebi Colomer: investigar i divulgar el pensament català de l'Edat Mitjana i del Renaixement*, dins «Serra d'Or», XXXX/459 (març 1998), 18-19.

Eudaldo FORMENT, *Eusebio Colomer, historiador de la filosofía (1923-1997)*, dins «Revista española de filosofía medieval», 5 (1998), 279-293.

Poc abans de morir, Eusebi Colomer se sotmetia a una entrevista, que sortiria després del seu traspàs; hom hi troba els principals moments biogràfics, començant per la infantesa gironina, seguint pels anys de formació i estudis, i acabant per l'època professoral, desgranats pel mateix interessat.

El P. Miquel Batllori resumeix la trajectòria tant de la formació com de l'actuació professoral i publicista d'Eusebi Colomer. Ja en els anys d'estudis filosòfics a Sant Cugat del Vallès hauria rebut d'alguns dels professors la llavor d'allò que anys després esdevindrien alguns dels seus camps predilectes d'estudi i d'edició: tradició i aportacions de la ciència actual, coneixement de la història de la filosofia medieval i renaixentista a Catalunya, amb els dos volums dels anys 1975 i 1997; les dues llargues estades a Alemanya l'haurien ajudat a sintetitzar espiritualitat i treball científic i haurien desembocat en una de les seves grans aportacions, la relació Ramon Llull-Nicolau de Cusa; però ell era sobretot un historiador de la filosofia, cosa que demostrà en els seus tres volums sobre *El pensamiento alemán de Kant a Heidegger*, i amb l'atenció a l'obra de Teilhard de Chardin.

Lluís i Font considera el Pare Colomer com un gran professor d'història de la filosofia: «Jo l'admirava sobretot com a professor i com a historiador de la filosofia: diguem, per abreujar, com a professor d'història de la filosofia. Com un dels més grans professors que he conegut. Excel·lia pel coneixement extraordinari de tota la tradició filosòfica, per l'instint dreturer amb què identificava el nucli del pensament de cada autor distingint l'essencial de l'accessori, per la simpatia metodològica amb què abordava les filosofies més allunyades de la seva, per la formidable capacitat expositiva, per l'habilitat pedagògica amb què ajudava l'alumne a estructurar-se el cap i a desenvolupar la capacitat de judici, convençut com estava de la veritat de la coneguda dita de Montaigne, que «val més un cap ben fet que un cap ben ple». D'altra banda, prou elegant per a no exhibir la seva immensa erudició, ell no es considerava un investigador, sinó simplement un estudiant».

Alcoberro subratlla la seva pertinença al grup jesuític de Sant Cugat; també, que sobreviu el seu exemple de fidelitat i de radical coherència en la recerca de la veritat; com a filòsof hauria estat inequívoc en dues afirmacions: l'autonomia del subjecte no és cap final de camí; i no té sentit escollir entre Déu i el món, perquè el món és la creació divina; la seva recerca hauria seguit tres línies: la filosofia catalana medieval, la filosofia alemanya moderna i l'obra de Pierre Teilhard de Chardin.

Badia resumeix els dos llibres on són aplegats estudis esparsos sobre els grans filòsofs catalans medievals i llur influència en el Renaixement.

Forment, partint d'una de les darreres pàgines publicades per Eusebi Colomer, dedicades al tema de l'ateisme, presenta els diversos estudis sobre el pensament modern i contemporani, d'entre els quals destaquen els tres volums del seu estudi (segurament obra de tota una vida) sobre els dotze grans filòsofs alemanys que van d'Immanuel Kant a Martin Heidegger, món mental que li permeté de penetrar en el missatge de Pierre Teilhard de Chardin; un apartat especial és dedicat a l'atenció posada per Eusebi Colomer als tres grans pensadors catalans de la Baixa Edat Mitjana (Ramon Llull, Arnau de Vilanova, Ramon de Sibüda) i a l'influx de Llull en Nicolau de Cusa; i acaba recordant les seves darreres intervencions públiques sobre els dos primers.— J. P. E. [14.403-14.404-14.405-14.406-14.407-14.408

Antoni AMORÓS BORRÀS, *Joan Coromines, geni filòleg i lingüista, català universal*, dins «Estudis Balearics», núms. 58-59 (juny 1997-gener 1998), 163-164.

Javier TERRADO PABLO, *In memoriam Joan Coromines (1905-1997)*, dins «Alazet. Revista de Filologia», 8 (1996 [1997]), 241-246.

Javier TERRADO PABLO, *Aportaciones del Onomasticon Cataloniae a la historia lingüística peninsular*, dins «Alazet. Revista de Filología», 8 (1996 [1997]), 181-191.

Francisco A. MARCOS MARÍN, *Joan Coromines: para un homenaje*, dins «La Corónica. A Journal of Medieval Spanish Language and Literature», 26 (1997 = «Homage to Joan Coromines»), 5-7.

Donna M. ROGERS, *Joan Coromines i Vigneaux, 1905-1997: A Bibliography*, dins «La Corónica. A Journal of Medieval Spanish Language and Literature», 26 (1997 = «Homage to Joan Coromines»), 9-24.

Sota el primer títol trobem una síntesi bio-bibliogràfica del filòleg.

El segon, ultra el resum biogràfic de Joan Coromines, ofereix llista d'aquells dels seus treballs (243-244) «que puedan ser de mayor utilidad para los especialistas en temas aragoneses» (243); del personatge, l'autor en subratlla l'honradesa científica i el sentit crític envers les seves mateixes teories. *L'Onomasticon Cataloniae*: «Se trata posiblemente de la mejor colección de topónimos aragoneses que existe» (245), que, com els de tota l'obra, són explicats per l'etimologia a través dels seus successius estrats (indoeuropeu, llatí, àrab, mossàrab), amb particular referència a la parla de Ribagorça i dels Pallars (188-189). Hi ha bibliografia (190-191).

Marcos Marín subratlla l'atenció de Coromines a la vida i l'ambient de les paraules (5) i a llur anàlisi crítica. «Coromines no llega a trazar un espacio hispanorromano» (6).

La bibliografia signada per Donna M. Rogers distingeix, en les respectives seccions, els llibres, diccionaris i monografies, del contingut dels quals dóna brevíssima descripció, i n'assenyala les edicions (9-12); els articles, recensions i notes, amb indicació, si s'escau, dels diversos llocs on foren publicats (12-23); edicions (col·leccions i textos) (23-24); mapes; i traduccions (24).— J. P. E. [14.409-14.410-14.411-14.412-14.413

«Miscel·lània Fabra. Recull de treballs de lingüística catalana i romànica dedicats a Pompeu Fabra» (Biblioteca Filològica, XXXVII), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 1998, 20 + VIII + 402 pp.

Les vint primeres pàgines són noves i contenen un preàmbul signat per Antoni M. Badia i Margarit, *La Miscel·lània Fabra. Deu anys de la vida del mestre (entre 1933 i 1943)*; recorden les vicissituds per les quals passà, després d'un intent no reeixit l'any 1928, el projecte d'ofrir a Mestre Fabra en el marc de la seva feina a la Universitat Autònoma de Barcelona una miscel·lània d'estudis amb motiu dels seus setanta anys el 20 de febrer del 1938, cosa impossible pels desgavells de la revolució i de la guerra; un dels organitzadors, Joan Coromines [cf. resum següent], s'entestà a portar-la a terme i així la «Miscel·lània Fabra» eixia finalment a Buenos Aires el 29 de febrer de 1944, amb tan mala fortuna que, aquesta vegada per la Segona Guerra Mundial, es perdé pràcticament tota l'edició; d'ací, la conveniència de repetir-la en reproducció facsimilar, en la qual, després de l'advertiment signat per Joan Coromines, on són recordades altres col·laboracions que tantes dificultats feren impossibles (V-VII), trobem els següents treballs, que entren en el nostre camp: Paul Aebischer, *Autour de l'origine du nom Catalogne* (1-26); P[ere] B[ohigàs] Balaguer, *Bastero i els orígens de la llengua catalana* (27-36); Joaquim Cases-Carbó, *La preposició, amb' en els textos antics* (37-41); Joan Coromines, *Noms de lloc catalans d'origen germànic* (108-132); Lluís Faraudo de Saint-Germain, *Glossari raonat de la llengua catalana medieval* (143-174); F. Mateu i Llopis, *Nòmima dels sarraïns de les muntanyes del Coll de Rates, del Regne de València, en l'any 1409, segons el Llibre de la col·lecta del morabatí del batlle de Callosa* (206-241); i Ferran de Segarra, *De les llegendes o inscripcions sigil·lars* (363-379).— J. P. E. [14.414

Pompeu Fabra i Joan Coromines. *La correspondència dels anys de l'exili. - Estudi sobre l'ús del guionet en català i Diccionari d'esmenes al «Diccionari general» per Pompeu Fabra*. A cura de Joan FERRER, Josep FERRER i Joan PUJADAS. Presentació de Max CAHNER i Proemi de Manuel CASTELLET, Barcelona, Fundació Pere Coromines 1998, 284 pp.

La primera part d'aquest llibre ha d'ésser tinguda ben en compte en aquestes pàgines, car les vint-i-cinc primeres lletres (21-128) són font biogràfica per als anys immediatament posteriors a l'exòde català del 1939, duríssims per a ambdues personalitats; també ho són per al coneixement de molts detalls de l'elaboració, producció i extensió de la «Miscel·lània Fabra» [cf. el resum immediatament anterior], i dels primers passos d'estudi i edició de les futures *Vides de Sants Rossello-*

meses de Joan Coromines, el 1945 (56 i 58, nota 13); també hi ha referències escadusseres a textos catalans antics en pàgines de naturalesa filològica (p. e., 88-89).— J. P. E. [14.415]

Dr. Àngel Fàbrega i Grau, *can.*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 71 (1998 = «Misc. Fàbrega»), 9-15.

Publicacions del Dr. Àngel Fàbrega Grau, *can.*, des del 1947 fins al 1998, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 71 (1998 = «Misc. Fàbrega»), 17-24.

Josep BAUCELLS I REIG, *El dr. Àngel Fàbrega i Grau, trenta-un anys de canonge arxiver de la Catedral de Barcelona*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 71 (1998 = «Misc. Fàbrega»), 25-41.

Els dos primers títols presenten les dades biogràfiques i la bibliografia, amb petit resum de contingut dels estudis publicats pel dr. Fàbrega. En el terç, Baucells, col·laborador immediat durant dècades a l'ACB, desgrana els records d'allò que foren els anys posteriors de la guerra civil espanyola del 1936-1939, la fatigosa recuperació dels fons del dit arxiu i llur ordenació sistematitzada posada al servei dels recercadors (35: quadre sinòptic de nombre d'investigadors i d'unitats arxivístiques demanades i servides entre el 1965 i el 1996), fins a arribar a la situació actual. [No cal dir com ATCA s'associa al reconeixement d'aquest gran servei a la recerca, del qual el dr. Fàbrega ha estat protagonista].— J. P. E. [14.416-14.417-14.418]

Francesc LLADÓ, *Miquel Ferrà, líder de la intel·lectualitat mallorquina de la primera meitat del segle*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 54 (1998), 449-466.

Isabel GRAÑA, *Miquel Ferrà i Joan Pons i Marquès: memòria d'una amistat de poetes contemporanis*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 54 (1998), 467-478.

G. ROSSELLÓ BORDOY, *Miquel Ferrà i la defensa del patrimoni*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 54 (1998), 479-489.

Miquel Ferrà i Juan (1885-1947), fou l'anella de la cadena que en qualitat de director transportà l'edició de les *Obres catalanes del Beat Ramon Llull*, de les mans d'Antoni M. Alcover i Sureda a les de Salvador Galmés i Sanxo, per a la qual, de més a més, treballà en l'edició dels lul·lians *Llibre de contemplació en Déu i Blanquerna* (451-452); d'altra banda, director de la «Residència d'Estudiants de Catalunya», hi acollí autors com Pierre Vilar (467-468). Les pàgines indicades, però, tal com deixen endevinar els títols, exposen d'altres facetes de la vida, de les relacions o de les activitats de Ferrà, qui, després del juliol del 1936, ja només podé incidir en la vida pública a través de la feina en llocs com l'Arxiu de la Delegació d'Hisenda o la Biblioteca Provincial de Palma de Mallorca (463).— J. P. E. [14.419-14.420-14.421]

Eulàlia DURAN, *Les perplexitats de Joan Fuster*, dins «Caplletra», 24 (Primavera 1998), 117-124.

En les pàgines introductòries l'autora recorda la relació de Joan Fuster amb diversos professors de la Universitat de València, sobretot la seva col·laboració amb Joan Reglà i Campistol; també les seves perplexitats quant al període que també ell qualificà de 'Decadència', entorn les causes del qual, i altres extrems, s'explanà en una lletra facciosa, del 1984, a l'autora, que aquesta publica ací (122-124).— J. P. E. [14.422]

Lluís GIMENO BETÍ, *Mn. Joaquim Garcia Girona, iniciador de la dialectologia a les terres valencianes septentrionals*, dins «Congrés Plana», 281-312.

Sobre la base de les lletres del benasalenc Joaquim Garcia a Antoni Alcover i Sureda [la referència arxivística de les quals no és donada], l'autor reconstrueix els trets principals de la dedicació d'aquell a la collita de mots per terres del Maestrat durant les primeres dècades del segle;

admirador dels grans poemes de Jacint Verdaguer, derivà després, sense deixar les composicions personals, a la col·laboració amb Alcover en l'Obra del Diccionari, del qual fou nomenat 'corresponsal' (299 i 305); ultra el treball de camp, Garcia havia 'fet les cèdules' de les *Rúbriques y stabliments de Benassal*, del 1654, i algunes del fons notarial antic de Vistabella, Arxiu Municipal (289), i treballava en la preparació i l'edició d'un *Vocabulari del Maestrat* (298). Aquestes pàgines transcriuen fragments, de vegades considerables, d'aquella correspondència, un dels quals descriu la impressió que li féu la visita i coneixença de la feina lexicogràfica de l'Institut d'Estudis Catalans (307). Hi ha bibliografia (310-312).— J. P. E. [14.423]

Maria Teresa FERRER I MALLOL, *Arcadi Garcia i Sanz. In memoriam (1926-1998)*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 28 (1998), 911-924.

Les cinc pàgines inicials repassen tant la trajectòria biogràfica com sobretot la recerca en camps diversos, sempre unificats per la dedicació als protocols notarials i a la història del dret, que fruità en l'edició dels *Furs de València* entre el 1970 i el 1990 [acabada de completar pòstuma el 1999], i en compilacions documentals sobre pràctica i dret comercial, en particular el marítim; les pàgines 917-924 ofereixen la llista de les seves publicacions, llibres i opuscles (917-918), o articles (918-924).— J. P. E. [14.424]

Dieter GIRGENSOHN, *Erler, Finke, Schmitz-Kallenberg, Vincke. Materialsammlungen zum Pisaner Konzil vom 1409*, dins «Annuario Historiae Conciliorum», 30 (1998), 456-519.

[Els dos autors, nostres' d'aquestes pàgines són Heinrich Finke i Johannes Vincke]. Hi ha un resum de la biografia del primer (501-506), dins la qual som informats que, limitat el seu camp d'estudi al concili de Constança, descobrí l'ACA i les seves riqueses a començaments de la darrera dècada del segle XIX, i les aprofità abundantment en les seves grans compilacions d'*Acta Aragonensia* (1908-1922), *Acta Concilii Constantiensis* (1896-1928), també en obres més monogràfiques com *Aus den Tagen Bonifaz VIII. Funde und Forschungen* (1902) i *Papsttum und Untergang des Tempelordens* (1907). Johannes Vincke hauria vingut a Barcelona el 1928 i a l'ACA hauria aplegat el material sobre les relacions d'estat i església en la corona catalanoaragonesa, i l'hauria publicat en *Documenta selecta mutuas civitatis Arago-Cathalauniae et ecclesiae relationes illustrantia* (1936) (512-516). Entremig són recordades les publicacions de Franz Ehrle sobre Benet XIII i el seu cercle (504-506).— J. P. E. [14.425]

Salvatore FODALE, *In ricordo di Francesco Giunta*, dins «Hom. Giunta», 9-17.

Resum biogràfic, de forma particular atent a les publicacions basades en investigació en arxius barcelonins, sobretot en l'ACA, entorn temàtica de relacions entre Catalunya i Sicília o la Mediterrània en general en el segle XIV. El prof. Giunta havia mort poc abans de tenir lloc 'Workshop', del qual depenen aquestes pàgines.— J. P. E. [14.426]

Josep M. MAS I SOLENCH, *Josep M. Millàs i Vallicrosa historiador de la Ciència. Commemoració del centenari de la seva naixença (1897-1997)*, Santa Coloma de Farners 1998, 102 pp.

Resum tant de la biografia com de l'itinerari acadèmic (15-36) de l'hebraïsta i arabista Josep M. Millàs Vallicrosa, les aportacions del qual són recordades i resumides en successius capítols: com a epigrafista i paleògraf d'inscripcions i de documents en hebreu de jueus catalans (37-42); investigador de la literatura des de la seva tesi doctoral el 1920, i sobretot de la literatura escrita per jueus catalans o hispànics en general (43-56); historiador de la ciència, sobretot de l'astronomia, i en particular editor o traductor de tractats científics de jueus catalans (57-72); ex-

positor d'aspectes d'història més general, amb temàtica que s'estén de la seva vila nadiua a Ramon Llull (73-84); i traductor d'alguns llibres bíblics o d'altres (85-90). El primer apèndix aplega *Obres i articles de Josep M. Millàs i Vallicrosa citats en aquest llibre*, datats entre el 1920 i el 1987 (95-96) i el segon els fets més importants de la seva època (97-98).— J. P. E. [14.427

Ernest GUILLÉ I MOLINÉ, *Ernest Moliné i Brasés. Una personalitat de la història de Catalunya arrelada a l'Anoia*, dins «Miscel·lània Aqualatensia», VIII (1997), 491-545.

Pep VILA, *Quatre lletres del bibliòfil Ernest Moliné i Brasés a Gabriel Llabrés*, dins «Estudis Balearics», núms. 58-59 (juny 1997-gener 1998), 179-183.

Sota el primer títol hi ha un aplec de dades i dates biogràfiques, vistes des de perspectiva familiar i de repercussió social o política general; no manquen, però, pàgines dedicades al bibliòfil (525-526), a l'edició de *Les costums marítimes de Catalunya universalment conegudes per Llibre del Consolat de Mar*, del 1914 (521-502); a la pertanyença a la Reial Acadèmia de Bones Lletres (523-527); i als seus múltiples treballs sobre temàtica del nostre camp, d'entre els quals destaca la col·laboració en el «Recull de textos catalans antics» (538-543). Hi ha fragments textuais de contemporanis relatius a Moliné (530-532). La família ha procurat d'afegir el seu arxiu a la Masia Ben Viure, de Viciano (Anoia) (506).

Comú denominador de les dites lletres publicades sota el segon títol, conservades a Palma de Mallorca, Biblioteca Gabriel Llabrés, d'on són transcrites, és el fet de girar «a l'entorn de consultes puntuals... sobre manuscrits i llibres catalans antics, sobre la seva participació en projectes individuals» (179); remarquem-hi les explicacions donades per Moliné de les característiques editorials del «Recull de textos catalans antics» (181) i les notícies sobre exemplars del *Consolat de Mar* (182-183).— J. P. E. [14.428-14.429

Pedro ADROVER ROSSELLÓ, *El Lorenzo Pérez que yo conocí*, dins «Misc. Pérez», 7-10.

Guillermo BIBILONI, *El diario de Lorenzo Pérez*, dins «Misc. Pérez», 11-18.

Jaume CABRER LLITERAS, *D. Llorenç Pérez, Arxiver de la Seu de Mallorca*, dins «Misc. Pérez», 19-22.

Bernat JUAN RUBÍ, *Epistolario de D. Lorenzo Pérez Martínez*, dins «Misc. Pérez», 23-28.

Agustí SERRA SOLER, *Deixau-me que us parli d'en Llorenç*, dins «Misc. Pérez», 29-30.

Sebastià TRIAS MERCANT, *Llorenç Pérez i la Causa Pia Lul·liana*, dins «Misc. Pérez», 31-35.

Alguns d'aquests títols permeten un més profund coneixement biogràfic, tant de forma global (Adrover), com en certs punts dels anys viscuts en el Seminari de Sant Pere, a base de l'intermitent diari (Bibiloni). D'altres passen dels episodis personals a la dedicació a l'arxiu de la Seu mallorquina, inclòs el disgust pel mal resultat d'unes oposicions, el resultat de les quals Llorenç, amb tot fonament, ja tenia coll avall, i el subsegüent pas que ell mateix, anys a venir, qualificaria obertament de ,desbarat' (Cabrer, Serra); l'epistolari recull tots els aspectes possibles, d'acord amb els interessos predominants en les successives etapes de la vida; assenyalam la correspondència de tema lul·lià amb Miquel Batllori, Friedrich Stegmüller i el seu grup de Freiburg im Breisgau, i amb Sebastià Garcias Palou. Trias Mercant resumeix les successives investigacions dedicades a la història de la Causa Lul·liana, des de la tesi doctoral, defensada en la Universitat Gregoriana de Roma, fins al *Nicolau Mayol i Cardell...*, contemporani de la mort (1992), ací resumit (32-33); i transcriu els cinc punts programàtics indicats per Llorenç Pérez per a dur a bona fi la Causa Lul·liana (34). Un detall biogràfic resta dubtós: morí a Barcelona, a l'Hospital de Sant Pau el 30 de novembre del 1992 (9: Adrover; 18: Bibiloni), o a Madrid, en lloc i data no precisats (33: Trias)? Hi ha quatre pàgines que reproduïxen quinze fotografies (35-38). [A honor de l'amic, transcriuré la frase en la qual es podria resumir tota la seva recerca: «La Causa Pia Lul·liana no és històricament una qüestió individual ni l'acció de petits grups lul·listes en defensa del seu mestre, sinó la participació institucional en representació de tot un poble»] (32).— J. P. E. [14.430-14.431-14.432-14.433-14.434-14.435

A l'entorn de F. Xavier Ricomà Vendrell, dins «Hom. Ricomà», 13-91.

Sota aquest títol s'apleguen una sèrie de col·laboracions breus a la miscel·lània d'homenatge; són records i judicis personals, signats o no. Remarquem-hi l'*Aproximació a la bibliografia de Francesc Xavier Ricomà Vendrell* (17-24), els títols de la qual són aplegats en seccions d'articles, llibres, textos per a catàlegs i pròlegs; els del primer grup recauen en general en el nostre camp.— J. P. E. [14.436

María Teresa FERRER I MALLOL, *Biografía de Regina Sáinz de la Maza Lasoli (1945-1997)*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 28 (1998), XVIII-XXIV.

Luisa María JIMENO ORTUÑO, *Biografía de Regina Sáinz de la Maza Lasoli (1945-1997)*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 28 (1998), XXV-XXIX.

Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ, *Regina Sáinz de la Maza, investigadora del Departamento de Estudios Medievales*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 28 (1998), XXXI-XXXIV.

Rafael CONDE Y DELGADO DE MOLINA, *Recuerdo de Regina Sáinz de la Maza, en el Archivo de la Corona de Aragón*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 28 (1998), XXXV-XXXVIII.

Josefina MUTGÉ I VIVES, *L'obra pòstuma de la doctora Regina Sáinz de la Maza*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 28 (1998), XXXIX-XLII.

Les primeres pàgines són dedicades a la biografia acadèmica, al centre de les quals hi ha els anys d'especialització a Roma de la futura investigadora per tots lloada per la serietat i precisió del seu treball; aquest es concentrà en l'edició del *Diplomatario del cardenal Albornoz* i en múltiples publicacions dedicades sobretot als ordes militars, masculins o femenins com el monestir de Sixena.

La llista de totes les publicacions, diferenciades en llibres, articles de revista i capítols de llibres, és dreçada en el segon títol.

Sánchez Martínez recorda la companya de treball al CSIC i els valors de la seva obra científica: atenció al fet bàsic que és la publicació de fonts, exigència de feina ben feta en tots sentits, també en el de la col·laboració generosa. Assenyalam la notícia que les llibretes de treball de Sáinz de la Maza han estat donades per la família al Departament de Medieval del CSIC.

El quart posseeix una font específica: les paperetes de petició de fons a l'ACA, conservades en el mateix arxiu, que permeten de veure la quantitat de material revisat com a primer pas per a l'elaboració i publicació dels futurs estudis.

Finalment, Josefina Mutgé i Vives presenta l'obra pòstuma, que és el volum segon de *El monasterio de Sijena. Catálogo de documentos del Archivo de la Corona de Aragón*. II (1348-1451), que l'autora deixava enllestit en començar l'estiu del 1977 i que després només ha calgut publicar tal com ella l'havia deixat.— J. P. E. [14.437-14.438-14.439-14.440-14.441

Ramon MIRÓ I BALDRICH, *L'oracioner popular recollit per Valeri Serra i Boldú*, dins «Palestra Universitària», 9 (1997), 315-360.

Aquell gran folclorista publicà a començaments del segle XX en llocs diversos alguns resultats parcials de les seves recopilacions en localitats de la Plana d'Urgell i d'altres, fins i tot del País Valencià. L'autor, per la seva banda, n'aplega cent trenta-una mostres i les ordena per temes. [Atès que el treball d'aplega fou realitzat en les darreres dècades del segle XIX i que les nombroses variants de texts ací reproduïts indiquen que aquests feren camí a través de successives generacions, és normal de pensar que almenys algunes d'aquelles fórmules són anteriors al segle XIX, i que recauen en el nostre camp].— J. P. E. [14.442

Lluís TO FIGUERAS, *Vicens i Vives: Els bons reis castellans i els remences*, dins «Revista de Girona», núm. 191 (novembre-desembre 1998), 24-77.

Cinquanta anys després de publicada la *Historia de los remensas (en el siglo XV)*, l'autor reconeix a l'obra el fet de basar-se en una recerca imponent a l'ACA (possiblement completable amb

d'altres fons) i «de relatar els fets tal com apareixen als documents, sense deixar-se endur per idees preconcebudes»; també la d'haver-ne resumit els resultats en «la imatge d'una pagesia revoltada per defensar la seva llibertat»; en canvi, caldria revisar la versió sobre el paper mitjancer dels reis i allò que perseguïen: un benefici econòmic immediat com Joan II de Catalunya-Aragó o l'augment del poder reial i la minva del senyorial, objectiu constant de la monarquia? Tampoc no és clar allò que s'hi jugaven els barons.— J. P. E. [14.443]

A Cumulative Index to Volumes I-VI of Paul Oskar Kristeller Iter Italicum. Accedunt alia itinera. A Finding List of uncatalogued or incompletely catalogued humanistic manuscripts of the Renaissance in Italian and other Libraries, Leiden, E. J. Brill 1997, VI i 582 pp.

Encara que el 1995 l'*Iter Italicum* de Paul Oskar Kristeller fou posat en CD-Rom, l'editor ha publicat tot l'índex d'aquells sis volums en forma de llibre per als lectors que els havien adquirit tant com anaven sortint; en aquesta taula hom distingeix entre els noms d'autors de llibres i els altres, escrivint aquests en cursiva, tipus també utilitzat per als títols d'obres anònimes o d'autor desconegut.— J. P. E. [14.444]

Indice generale delle annate I-LXX (1924-1994), dins «Rivista di Archeologia Cristiana», LXXI (1995 [1997]), X i 404 pp.

Durant aquests setanta anys, aquell periòdic ha publicat estudis relatius als següents llocs nostres, que conserven restes cristianes antigues: les Balears (86/590), Centelles (47/293), Elx (60/401), Mallorca (86/590), Manacor (80/542), Mataró (74/501), Menorca (60/402), Els Pallaresos (100/681 (?), Maó (86/590), Son Bou (60/402), Son Peretó (80/542 i 86/590) i Tarragona (11/44 i 36/214).— J. P. E. [14.445]

Índices Manresa (1925-1997), dins «Manresa. Espiritualidad Ignaciana», 70 (1998), 196 pp

Hi ha seccions d'aquesta bibliografia dedicades de manera específica a s. Francesc de Borja (115-116) o a Jeroni Nadal (117-118); hi ha bibliografia esparsa sobre Antoni Cordeses (189), s. Alonso Rodríguez (187), s. Pere Claver, sobre Catalunya (188), i la ciutat de Manresa en general (192), o sobre d'altres (àdhuc sobre autors del segle actual, estudiosos dels segles anteriors al XIX, com, a tall d'exemple, Ignasi Casanovas: 188, o Josep M. March: 192); i sobretot dues seccions dedicades a capítols biogràfics de s. Ignasi de Loiola: *De Loyola a Manresa* (135-136) i *De Barcelona a Roma* (136).— J. P. E. [14.446]

Índex per autors. «Aplec de treballs» nùms. 1-14, dins «Aplec de treballs. Centre d'Estudis de la Conca de Barberà», 15 (1997), 169-191.

Nombre, si no la majoria, dels títols acollits en aquestes pàgines, publicats entre els anys 1978 i 1996, entren en el camp d'ATCA.— J. P. E. [14.447]

ESTUDIS DE REFERÈNCIA GEOGRÀFICA

Albert COMPTE, *Una família d'Agullana a mitjan del segle XVIII*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», 31 (1998), 231-269.

A base del memorial d'entrades i sortides d'un tutor, del rendiment final de comptes i de la cancel·lació de la tutela, documents de l'Arxiu Històric de Girona, de mitjan segle XVIII, l'autor descriu amb tot detall el gènere de vida d'una família agullanenca de condició mitjana, des del dia que mor el pare de família fins al moment en què el seu hereu entra en plenes funcions i és afranquit de la tutela d'un oncle, justament el redactor dels memorials sobredits. Analitza la situació de la casa i patrimoni, les disposicions testamentàries del pare de família difunt, les diverses activitats que es duen a terme a la finca (moltura, rem agrari i bestiar, explotació forestal), el consum i la vida quotidiana, les despeses d'ensenyament i les causades pels serveis d'advocats, procuradors i notaris, les relacions externes de tot ordre de la família. L'economia estudiada és equilibrada dins una tònica de molta austeritat i estalvi: les mercaderies i serveis són cars, els salaris baixos. Res que no sigui normal en una economia pre-industrial i en un període de relativa calma social i estabilitat econòmica, i on els factors humans concrets (morts prematures, plets onerosos, càrregues familiars diverses) tenen una importància decisiva en la determinació de fases de redreç o declivi de les unitats econòmiques familiars, bàsicament autàrquiques.— J. de P. [14.448]

Enric GUINOT RODRÍGUEZ, *Quan Alacant, Elx i Oriola esdevingueren valencianes (1296-1305)*, dins «L'Avenç. Revista d'Història», núm. 214 (maig 1997), 6-11.

Narració de les vicissituds internes de Castella, que desembocaren en la necessitat d'ocupació del Regne de Múrcia per Jaume I i després per Jaume II el 1296, a fi d'evitar-li la recaiguda en mans sarraïnes; i dels intents de solució entre les dues corones, amb el resultat de la sentència arbitral de Torrellas i de les posteriors dificultats amb l'infant Juan Manuel, cosa que obligà a rectificar els límits a favor de Castella en l'acord d'Elx del 1305 i encara amb motiu de la Guerra dels dos Peres (1356-1376). Hi ha transcripció dels fragments amb les successives delimitacions, fins a la de Jeroni Munyòs dels anys 1565-1572.— J. P. E. [14.449]

Enrique CUTILLAS BERNAL, *El monasterio de la Santa Faz. El patronato de la ciudad (1518-1804)*, València i Alacant, Generalitat Valenciana i Instituto de Cultura Juan Gil Albert 1996, 351 pp.

Estudi centrat en la relació del convent de menorettes coletines amb el Consell de la ciutat d'Alacant, que n'era patró, patronatge ací vist sobretot en l'aspecte econòmic. El llibre només m'és conegut per la recensió signada per Manuel Teruel Gregorio de Tejada, publicada dins «Hispania. Revista Española de Historia», LVIII (1998), 352-353.— J. P. E. [14.450]

Glòria FRANCINO PINASA, *Sobre la toponímia de Alaón*, dins «Alazet. Revista de Filología», 8 (1997 [1998]), 105-140.

Els topònims, coneguts per fonts ja publicades i assenyalades en l'explicació de cada un, d'entre les quals destaquen el *Cartoral d'Alaó*, dels segles IX-XIII, i l'*Acte de prestació d'bomenatge a l'abat Benet Latras*, del 1669, ací són ordenats de forma alfabètica, començant pels de Sopeira (106-123) i seguint pels d'altres pobles que formaven el senyoriu d'Alaó (123-139); cinquanta-tres dels cent vint-i-nou topònims aplegats ja compareixen el *Cartoral*, i quaranta-nou dels seixanta-vuit de Sopeira segueixen vius; la majoria és d'extracció llatina i s'han format com els altres de llengua catalana (139-140).— J. P. E. [14.451]

Josep RIBA I GABARRÓ, *Aspectes finals del règim feudal a l'Anoia*, dins «Miscellanea Aqualatensia», VIII (1997 [1998]), 143-183.

D'acord amb el títol, aquestes pàgines se centren en esdeveniments del segle XIX, però també documenten amb un fragment textual de l'AP de la Poble de Claramunt la situació de les senyories parroquials de Santa Maria de Claramunt en la segona meitat del segle XVIII (146-148); la cort baronial dels segles anteriors (150-155 [cf. ATCA, XVIII (1999), 917, núm. 13656]); el desdoblament de la baronia en la de la Torre i la de la Poble de Claramunt a darreries del segle XVI, amb lletra posterior de Carles III, transcrita i reproduïda en facsimil (158-159); la venda de part de drets senyorials sobre el castell d'Òdena per part de la vila d'Igualada el 1622, amb obligació de pagar censal a Sant Cugat del Vallès (167), amb notícia d'altres censals dels segles XVI-XVIII (173-174); i la concessió de drets senyorials sobre aigües a la raguèlia dels Claramunt i successors (178).— J. P. E. [14.452

Llorenç FERRER I ALÒS, *La vinya al Bages. Mil anys d'elaboració del vi. L'exemple del mas Roqueta* (Monografies, 19), Manresa, Centre d'Estudis del Bages 1998, 318 pp.

La dada escrita més antiga del vi al Bages és un fragment de terrissa romà, on llegim 'VINUM' (18); després cal saltar fins als segles X-XI, on en els pergamins de Sant Benet de Bages són documentats els establiments de terra per a plantació o complantació de vinyes (18-19); en els segles XIV-XVI les notícies augmenten per la documentació en registres notarials (contractes i inventaris), que estenen els coneixements a formes o eines de conreu i a classes i atuells de vi i els seus contenidors (20-26; 30-39); en els segles moderns s'imposà el contracte de rabassa morta (28-31). Com arreu de Catalunya, també al Bages augmentaren l'extensió de la vinya i la producció de vi en proporció que anava entre el 46'6% i el 57'2% de les terres conreades; Francisco de Zamora i Jaume Caresmar expressaven la mateixa impressió (99-101 i 105); la informació s'estén als mètodes de cultiu (106-115) i al vocabulari de les feines (116-119); durant el segle XVIII, el rendiment es multiplicà el 300 o el 400% (125); i és coneguda la seva comercialització a la menuda (139-142). L'estudi té un particular referent en el mas, la família i actual empresa Roqueta, de la qual són exposades tant la política matrimonial (51-66) amb un arbre genealògic de setze generacions (entre 96-97), com les formes d'explotació de la terra (77-79); la majoria de les informacions ja pertanyen als dos darrers segles. Les pàgines finals indiquen les fonts arxivístiques (Manresa, AHM i AH de la Seu; Vic, AD; Navarcles, AM), i la bibliografia (309-317).— J. P. E. [14.453

Josep M. SANS I TRAVÉ, *Les rendes de la batllia de la Comanda del Temple de Barberà l'any 1264*, dins «Hom. Ricomà», 511-521.

Un manuscrit de la biblioteca de Montserrat [el número del qual no sembla constar en cap d'aquestes pàgines], intitulat *Haec est memoria... de omnibus exitibus de domo Mansi Dei et de aliis demos (!) de omni magisterio* (511-512), conté una part relativa a la casa de Barberà, ací transcrita (520-521): l'autor localitza els indrets, dels quals la casa percebia censos o altres rendiments (514-515), i redueix a quadre les percepcions de cada població, en espècie o en diner (516-518).— J. P. E. [14.454

Gaspar FELIU, *L'administració de la Comanda Hospitalera de Barberà. Un llibre de comptes de 1410-1411*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 28 (1998), 187-217.

Anàlisi del *Libre de rebudes e despeses que fan dins lo castell de Barberà...*, portat per fra Bernat de Vilaregut, ara conservat a Barcelona, ACA, *Monacals. Hisenda*, 3762, ací descrit (188-189); l'autor hi esbrina els drets senyorials pertanyents al comanador de Barberà, amb les quantitats de diner o de fruits que li proporcionaven (reduïts a dos quadres: 1809'31 sous directes i 1017'16 de terratges consistents en parts de blat i d'ordi), i la quantitat de terra de cultiu directe (189-196), com també la seguida cronològica de feines que s'anaven presentant en un any agrícola (196-198); fa els comptes d'allò que costaren els diferents jornals pagats per les diverses feines,

que pujaren a 842 s. i 1 d. (198-204) i les eines per a les feines corresponents, amb 194 s., 7 d. (204-206), les despeses en aliments que calgué comprar, 640 s. i 17 d. (206-210). No sembla que «l'explotació fos deficitària, si bé tampoc no sembla gaire rendible» (213). Hi ha un apèndix que clarifica les mesures emprades en els comptes (214-215) i un altre sobre alguns preus a començos del segle XV (216-217).— J. P. E. [14.455

Gaspar FELIU, *La moneda a Barcelona entre el 960 i el 1030*, dins «Barcelona. Quaderns d'Història», 2/3 (1996 [1997]), 103-115.

Durant els anys indicats en el títol la moneda barcelonina hauria passat per una transformació important en el seu valor i en l'aparició de noves denominacions; aquestes pàgines són un planteig general dels problemes i reflexió sobre algun en particular. Suposada la vigència del sistema carolingi (lliura/sou/diner), en el qual l'única moneda real era el diner de plata, entorn mitjan segle X hauria perdut argent (104) i aparegueren els mancosos de ,set a l'unça' i el 1018 en foren encunyats a Barcelona (107). En la segona meitat del segle X s'hauria reduït almenys a la meitat el contingut en plata del diner, reducció que s'hauria accentuat després de l'any 1000 (109-110). L'anàlisi de la documentació del 958 ençà, que inclou la ,pensa', permet de constatar que aquesta era una quantitat determinada, en plata o en or, i que equivalia al ,ratl' musulmà (113); altres denominacions de monedes, de significat encara poc precís, són els ,exarachellos', ,nummos' i els ,aureos' (113). Hi ha quadre de la moneda d'or andalusina en documents datats entre el 929 i el 1010 (114) i un altre per al preu en plata d'una mujada entre el 961 i el 1009 (115). Aquestes pàgines són particularment atentes a les aleacions i equivalències de les monedes.— J. P. E. [14.456

Nikolas JASPERT, *Stift und Stadt. Das Heiliggrabpriorat von Santa Anna und das Regularkanonikerstift Santa Eulàlia del Camp im mittelalterlichen Barcelona (1145-1424)* (Berliner Historische Studien, 24. Ordenstudien, X), Berlín, Duncker & Humboldt 1996, 575 pp., 21 mapes 5 taules i gràfiques.

Intent d'història total de la ciutat de Barcelona en connexió amb les dues institucions de l'orde del Sant Sepulcre. Resumits els estudis que en diversos països hom ha dedicat a ordes religiosos i els d'autors alemanys sobre canòniques agustinianes de Catalunya (Johannes Vincke, Odilo Engels, Johannes Bauer, Ursula Vones-Liebenstein (27-28): [cf. ATCA, XVIII (1999), 826-829]), als quals s'han d'afegir els nostres (28, nota 42), Jaspers assenyalava que els precedents s'han ocupat d'institucions assentades en ambient agrícola, mentre ell concentra el seu estudi en dues cases urbanes de Barcelona (Santa Anna i Santa Eulàlia del Camp), tema pràcticament verge malgrat que la seva base arxivística «nicht anders als spektakular zu nennen ist» (29): el *Fons Santa Anna* conservat principalment a l'ADB (36-43) i complementat amb els d'altres institucions barcelonines (ACB, ACA, BC, AHCB: vegeu la presentació més completa de les pàgines 496-502). A continuació el lector és informat del naixement d'ambdues comunitats, segurament conseqüència de les visites documentades de clergues barcelonins a la Jerusalem conquerida pels croats, i les resseguim fins a llur fusió el 1423 (46-100). Com que cada casa tenia la seva pròpia configuració d'acord amb l'activitat preferent, el capítol que ve (101-160) exposa les característiques de llur vida interna, tant en els camps d'activitat (atenció pastoral, cura de malalts i pobres, celebració litúrgica), com en l'estructura institucional (123-160: les pàgines 462-475 donen els noms de tots els membres d'ambdues cases i les 476-478 els de les autoritats de totes les cases dels Països Catalans). L'assentament en la ciutat, deduïble dels diversos capítols d'entrades i eixides de diners, damunt els quals reposa llur vida material (161-233), i el més concret de l'arrelament en la societat barcelonina, resulta de l'apreciació que manifesten les diverses formes de fundacions o legats ,post mortem' (233-285; llista completa dels benefactors documentats: 479-495); una forma de vinculació a la ciutat es manifestà en el naixement de nous nuclis urbans entorn ambdues cases (295-343). Els darrers capítols exposen la relació d'ambdues institucions amb la casa

reial (és dedicat a aquest tema un capítol que és resum de la religiositat de la dinastia comtal de Barcelona: 344-365 [on, però, cal corregir l'afirmació que atribueix a Arnau de Vilanova l'expectativa «eines unmittelbar bevorstehenden dritten und goldenen Zeitalters des Heiligen Geistes» (349), com també la que, abans d'aquesta segona vinguda de l'Esperit Sant «sollte ein weltlicher Monarch... die Eroberung Jerusalems anstreben» (349-350)]; amb la Casa de la Ciutat (365-373), amb el capítol de la Catedral (374-381), amb les altres institucions religioses barcelonines (382-388) i amb institucions eclesiàstiques superiors (388-402), també amb algunes de fora Catalunya (402-455). Hi ha bibliografia (503-557) i taula onomàstica i topogràfica (558-575).— J. P. E. [14.457]

Maria Mercè COSTA I PARETAS, *El segon monestir de Jonqueres i el molí d'En Carbonell*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 28 (1998), 59-73.

Aquell monestir femení de l'orde de Sant Jaume [Santiago] tingué tres emplaçaments, el segon dels quals era ubicat en un turó, el de la Celada, entre Sant Andreu de Palomar i Sant Martí de Provençals, on Jaume I també donà permís per a la construcció d'un molí, el d'En Carbonell, els drets reials sobre el qual foren donats al monestir. Els problemes sorgits entre monestir i família Carbonell i els esdeveniments posteriors que afectaren molins i monestir fins al segle XIX, amb els noms dels successius arrendataris del molí són ací resumits a base de la documentació ara a Barcelona, ACA, *Ordres religiosos i militars. Universitat*, Pergamins o registres i d'altra de complementària de la secció *Reial Patrimoni*.— J. P. E. [14.458]

Robert I. BURNS, *The Friars of the Sack in Barcelona: Financial and Pastoral Profile*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 28 (1998), 419-435.

Recordada l'expansió dels Freres del Sac per Occitània, des d'on, i concretament des de Marsella, poc després del 1240 es començaren d'estendre vers el sud, Montpeller, Barcelona i els nous regnes de Mallorca i València, on ja eren el 1261, l'autor concentra la seva atenció en Barcelona (419-421), a base sobretot de l'antic arxiu de Santa Anna de Barcelona, ara a l'ADB, *Santa Anna. Freres de la Penitència*, completat amb dades de testaments. D'entre la dita documentació l'autor escull la que permet de resseguir l'arrelament entorn l'actual conjunt de Santa Anna (422-425), la que fa referència als llibres [la 'summa of the vices' segurament era la *Suma de vicis e virtuts* de fra Llorenç d'Orléans, és a dir, la *Somme le Roy*] (426), el cas d'una intervenció en decidir la validesa d'un matrimoni, on també actuà sant Ramon de Penyafort, 'medicus animarum' (427-429), les relacions, també de préstec, amb el rei Jaume I (430-432) i la trajectòria d'un antic cavaller, acollit a l'orde militar de Santiago després de la supressió de 'Orde del Sac' (432).— J. P. E. [14.459]

Anna CASTELLANO I TRESSERRA, *Pedralbes a l'Edat Mitjana. Història d'un monestir femení*. Pròleg de José Enrique RUIZ-DOMÈNEC (Biblioteca Abat Oliba, 198), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1998, 406 pp.

Les comunitats de clarisses no han tingut la sort historiogràfica de les abadies femenines benedictines o cistercenques. Pedralbes presenta la particularitat de posseir un «arxiu, que té quasi intacta tota la documentació, des del moment de la seva fundació fins avui» (19: detall de les sèries emprades: 387-389); sobre aquesta base i la bibliografia ja coneguda (391-400), «la multiplicitat de retalls va anar perfilant una imatge força nítida de la vida d'aquelles dones» (20). I així l'autora ens fa passar successivament davant els ulls l'origen familiar de la reina Elisenda de Montcada, el seu casament amb Jaume II, la fundació i construcció del monestir pel matrimoni reial, i la viduïtat de la reina a Pedralbes (25-41). Segueix el capítol dedicat als textos directores de la vida comunitària, tant els papals (50: [calia relacionar la butlla fundacional de Joan XXII, que optava per una comunitat de clarisses amb base econòmica, amb la contraposició d'aquell papa

envers la pobresa franciscana radical, recordada en la pàgina 176]), com les quatre successives ordinacions de la reina i el seu testament, capítol basat en el *Llibre de la reina*, en el *Llibre de privilegis apostòlics* i en el *Llibre de privilegis i ordinacions reials* (52-77). El llarg capítol següent és dedicat a les bases econòmiques i a les atencions comunitàries que s'hi sostenien (79-155) i el quart a les relacions del monestir amb el món exterior (147-198), on trobem un nou moment de dificultat institucional en temps de Martí l'Humà [que havia d'ésser posat en relació amb la tendència d'aquest rei i de la seva muller, Maria de Luna, a favor dels capdavaners i convents de l'Observança franciscana: 161], però també, transcrita, l'acta d'adobament a cavaller de Jaume March (195-196). Som, a continuació, informats del paper espiritual del monestir (199-237), de les obligacions de culte i de les devocions preferides: a les primeres es refereixen les de la primera fundació o de fundacions particulars posteriors, conegudes pel *Llibre de misses* o pel *Llibre de defuncions* (202-215); consten devocions particulars a la Mare de Déu, a santa Maria Magdalena, a la festa de Corpus; i a la fal·lera a posseir relíquies o remeis (216-235: [però Violant de Bar, muller de Joan I, no llegia la *Cigonya*: 236; cf. ATCA, XV (1996), 409-414]). El capítol dedicat a *El món de les monges* ens informa dels estralls de la Pesta Negra a Pedralbes, de les dificultats de convivència femenina i de l'extracció social de les religioses (239-268). En *La vida monàstica* (269-303) ens són recordades les característiques de la clausura, de l'hàbit i de la convivència amb les persones que envoltaven la comunitat. Finalment, sota *Reclusió i cultura monàstica* coneixem el règim alimentari tant normal com de temps penitencials (305-318), els actes col·lectius de vida religiosa entorn a la litúrgia (318-322), per a la qual calia saber de lletra (323-324); les novícies n'aprenien amb els quatre llibres, segurament litúrgics, procedents dels templers (325-330); de fet els llibres litúrgics eren la majoria dels presents en l'inventari del 1364, on trobem una *Biblia* llatina en dos volums, un *Gènesi* en romans, dos *Flors sanctorum* en romanç i un en llatí, dos llibres de *Vida dels sancts Pares*, un *Libre de vicis e de virtuts* [que deu ésser el de fra Llorenç d'Orléans, un *Sintil·lari*, «en què ligen a la taula», un *Llibre de santa Maria Magdalena*, el *Lucidari* i el *Llibre dels miracles de sant Francesc* (327-328)]. Altra font d'informació i d'edificació eren les pintures (331-338). Són finalment, resumides les prescripcions de la visita efectuada per fra Guillem de Salanova (339-344). Les darreres pàgines del cos del volum són dedicades a petites biografies de monges més significades (345-379).— J. P. E. [14.460]

Pere ORTÍ I GOST, *La construcció del sistema fiscal municipal a Barcelona, segles XIII-XIV*, dins «Barcelona. Quaderns d'Història», 2/3 (1996 [1997]), 17-34.

«L'objectiu d'aquest article és traçar una primera cronologia de l'evolució de les competències fiscals del municipi barceloní fins a la consolidació d'un veritable sistema fiscal» (17). L'autor comença clarificant les confusions precedents bo i distingint entre la fiscalitat reial indirecta, perceptora de drets senyorials per part del rei a través del o dels batlles reials (18-20), i les imposicions municipals damunt venda de mercaderies (20-21); els successius passos d'aquestes darreres [els pot veure el lector en la secció de *Recensions* d'aquest volum, en la dedicada a *Corts, parlaments i fiscalitat*...].— J. P. E. [14.461]

Carmen BATLLE [I GALLART], *Aportación al estudio de la hacienda municipal de Barcelona a fines del siglo XIII*, dins *Mondes de l'Ouest et villes du monde. Regards sur les sociétés médiévales*. Mélanges en l'honneur d'André Chédeville, Rennes, Presses Universitaires 1998, 551-560.

Sota la pressió de la Croada contra Catalunya i del consegüent malestar popular (revolta de Berenguer Oller), calgué aplegar diners i convocar corts, on les autoritats barcelonines demanaren confirmació del sistema electiu de consellers i consell, confirmació atorgada amb el *Recognoverunt proceres*, que també els confirmà les atribucions de tipus econòmic, com la d'establir i aplegar talles sota control reial, 'per solidum et libram' (553); quan, però, calia disposar de diners, hom havia de recórrer als jueus (554-556) o als banquers cristians (556-558), en nombre d'operacions ací documentades i protagonitzades pels consellers de Barcelona, cosa que confirma llur capaci-

tat, en tant que representants del municipi. Un document del 1293, ací transcrit d'ACB, *Notaris Bernat Vilarrúbia*, informa de la devolució del capital d'un préstec i dels seus interessos, que pujaren tant com aquest (559).— J. P. E. [14.462]

Carme BATLLE I GALLART, *La casa de Bernat de Sarrià, canonge de la Seu de Barcelona, vers 1300*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 28 (1998), 619-634.

La dels Sarrià fou família assentada en el terme de l'antic poble homònim, en propietat sota senyoriu de la canonja barcelonina, que donà alguns membres al capítol catedralici i servidors a la reial casa, cosa que elevà llur categoria social (619-621). Les altres pàgines resumeixen primer el testament del dit Bernat i després l'inventari dels seus béns, conservats ambdós a Barcelona, ACB, *Pia Almoïna*; aquest permet de refer diverses cambres de la casa, on, però, només consten dos llibres, i encara litúrgics: un *Processioner* i un *Breviari* (629); el testament fa conèixer les seves vinculacions econòmiques i la destinació dels béns relictos (622-625). És notable la confiança posada en el seu cosí homònim, home de confiança de Jaume II i dels seus successors al sud del País Valencià (621; cf. més avall el resum núm. 14.432).— J. P. E. [14.463]

Manuel ROVIRA I SOLÀ, Sebastià RIERA I VIADER, *Les ajudes per la ciutat de Barcelona a Jaume II, 1314-1326*, dins «Barcelona, Quaderns d'Història», 2/3 (1996 [1997]), 35-52.

Entre el 1314 i el 1326, dos esdeveniments obligaren a realitzar despeses superiors a les normals: la defensa de costes i marines d'atacs piràtics sarraïns i la conquesta efectiva de Sardenya. Davant el perill d'atacs, la ciutat de Barcelona proposà l'armada de dues galeres, per al sosteniment de les quals el 1314 Jaume II legalitzà un impost damunt la mesura de gra i un de semblant damunt la venda de carn, i aprovà el respectiu *Ordonament... sobre l'almoyna... contra los enamichs de la fe e defeniment dels navegans e de tota la terra*, del 1315, que incloïa imposicions a naus entrant o sortint de Barcelona, ambdós d'ACA, *Canc., reg.* (43-47); l'*Ordonament...* es repetiria el 1321 i el 1325 per a la concessió de quinze mil i de deu mil lliures respectivament, destinades a la conquesta i defensa de Sardenya: AHCB, Ms. L-1 *Primus antiquus privilegiorum...*, i L-3, i en el *Llibre vermell* (47-52). Els documents són resumits i completats en les pàgines introductòries, amb quadre sinòptic de les imposicions previstes en l'*Ordonament...* (42-43), i de la forma com fou pagada la meitat de la concessió del 1326 (40).— J. P. E. [14.464]

Cristina BORAU I MORELL, *El sistema beneficial en la Barcelona del segle XIV. La conjunció de la religiositat, l'economia i l'art*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 28 (1998), 709-728.

L'autora fa un repàs a la figura jurídica del benifet eclesiàstic i de cada un dels seus elements constitutius, no pas estudiant directament les directrius en els llibres bàsics del dret canònic o en els dels grans canonistes del segle XIV, ans en la pràctica seguida a Barcelona, coneguda per l'ADB, *Registra dotaliarum*, i *Visitacionum*, per l'ACB, *Speculum I-II* i *Protocols notarials*, i en documentació complementària de l'Arxiu de Sant Pere de les Puel·les i de l'AHPB. Amb transcripció de fragments documentals, l'autora dibuixa la figura del fundador amb drets i deures i la del beneficiat i del patró amb les respectives obligacions (713-718), un i altres vinculats o no per parentiu, com en un cas del 1367: «Raymundo Ferrarii, scolari mecum commoranti pedagogi seu instructori subscriptorum filiorum meorum» (715); hi ha notícia d'un Francesc Eiximenis, mort abans del 1355 (714); també informa de les maneres de finançament, que a Barcelona havia de pujar a entre unes vint i trenta-cinc lliures anyals (719), ultra el necessari per al manteniment de la capella i dels ornaments (i, de vegades, del retaule: 722-723) (719-723); i aprofita les notícies proporcionades per les actes de visita pastoral sobre l'estat de conservació (723-725) i sobre la solució donada a beneficis que per qualsevol raó s'havien d'extingir (725-727).— J. P. E. [14.465]

Josefina MUTGÉ VIVES, *Documents de cancelleria reial sobre el monestir de Sant Pau del Camp de Barcelona (1332-1394)*, dins «Acta historica et archaeologica mediaevalia», 19 (1998), 19-53.

Aquest nou aplec de trenta-sis documents [que prossegueixen els indicats dins ATCA, XVI (1997), 658, núms. 11676-11676], tots d'ACA, *Canc., reg.*, vint-i-vuit dels quals són transcrits complets i els altres resumits en regest (26-50), són agrupats en la introducció d'acord amb llur temàtica: litigis, fiscalitat, capbreus, protecció de la Corona, influències de la casa reial en la designació de càrrecs, relacions entre la Corona i el prior, i tota la comunitat. Hi ha taula de noms propis i d'alguns temes (50-53).— J. P. E. [14.466]

Antonio CORTIJO OCAÑA, *Commercial Rivalry between Barcelona and Valencia in the Fourteenth Century: Privileges and Franchises*, dins «La Corónica. A Journal of Medieval Spanish Language and Literature», 26 (1997 = «Hommage to Joan Coromines»), 45-52.

L'autor informa de fons catalans en la Bancroft Library de la Universitat de Califòrnia, a Berkeley: un *Boeci català* i una *Bíblia Parva* atribuïda a sant Pere Pasqual, ambdós del segle XIV; també hi ha quatre grups de documentació, UCB 120, només un dels quals és catalogat; també n'hi ha en la *Fernán Núñez Collection*, dins la qual destaca en el volum 176 l'inventari de la biblioteca privada del metge Pere Ferriol, que posseïa un exemplar de l'edició d'Ausiàs Marc, Valladolid 1555 (45, nota 1). La col·lecció acabada d'esmentar posseeix tres lletres en pergami, ací transcrits, datades els anys 1327, 1364 i 1374, relatives a la conducció forçada de naus carregades de gra al port de Barcelona; la primera és resolta a favor del regne de València, «in quo maior quam in civitate Barchinone in valectis victualium caristia» (47); les altres dues a favor de Barcelona, confirmen el privilegi «ex usu antiquo... in Usaticis Barchinone observato» (49), sense que resulti clar en quin (50-51). Hi ha bibliografia (52).— J. P. E. [14.467]

Teresa Maria VINYOLES I VIDAL, *La vita quotidiana della gente di mare (esempi barcellonesi dei secoli XIV e XV)*, dins «Medioevo. Saggi e ricerche», 21 (1997), 9-35.

El *Llibre del consolat de mar* engloba dins 'gent de mar' tota l'escala que va del amos de les naus als mariners, barquers, pescadors i llurs famílies; l'autora es refereix a aquests i a llur vida a terra a base de dades esparces que ha pogut aplegar en arxius barcelonins diversos: AHCB, *Clavaris*, *Ordinacions* i *Miscel·lània*, o AHPB; són els cinc documents ací transcrits (30-35); l'autora n'extreu dades generals sobre la vida d'aquell estrat social, també sobre els perills de la mar, les estructures familiars i la qualitat de vida.— J. P. E. [14.468]

Santiago ALCOLEA BLANCH, *Entorn de tres retaules de Lluís Borrassà*, dins «Misc. Ainaud, I», 395-406.

La contemplació de quadres pintats per Lluís Borrassà, actualment esparços, i la documentació d'ADB, *Visitacionum*, 35, d'ACB, *Llibre de resolucions capitulars*, i *Liber testamentorum* i d'altres del notari Gabriel Canyelles datats el 1410, i d'Arenys de Mar, Arxiu Històric Fidel Fita, *Notaria de Montclús*, 400, permeten a l'autor d'atribuir les dites pintures a dos retaules de la Seu de Barcelona, els de Santa Marta, Sant Domènec i Sant Pere Màrtir, i de Sant Llorenç, Sant Hipòlit i Sant Tomàs d'Aquino, documentats en capelles diverses de la Seu des d'entorn el 1420 fins al 1769, i d'intentar una primera recomposició global dels dits retaules (398 i 402). També és identificada la part superior del Retaule de Sant Esteve, de Sant Esteve de Palautordera, ara a Barcelona, Museu Diocesà (404-406).— J. P. E. [14.469]

Damien COULON, *Le commerce barcelonais avec la Syrie et l'Égypte d'après les actes du notaire Tomàs Bellmunt (1402-1416)*, dins *Partage du monde*, 203-229.

L'autor es fixa en les mil vint-i-set comandes documentades per als anys indicats en el títol en tres registres del notari Bellmunt, conservats a Barcelona, AHPB, tres-cents cinquanta de les quals eren destinades a comerciar amb l'Egipte i la Síria. També reconeix que no són base per a un estudi definitiu, car n'hi ha d'altres en d'altres llibres del mateix notari i en els d'altres notaris [ultra els perduts], però exposa el resultat de la seva anàlisi, que resumeix en dos quadres, el de comandes efectuades (207-214) i el de quantitats esmerçades en quatre dels viatges (221-222); hom exportava sobretot drap català (d'entre 5 i 9 lliures [la peça?]), corall i mel (224-225); hi ha notícia de quatre-centes persones implicades en els convenis, dues-centes seixanta-una inversores i cent vint-i-nou receptors (226-227).— J. P. E. [14.470]

Jaume AURELL I CARDONA, *Els mercaders catalans al Quatre-Cents. Mutació de valors i procés d'aristocratització a Barcelona (1370-1470)*, Lleida, Pagès editors 1996, 428 pp.

Llibre només conegut per la recensió, signada per José Luis Pastor Zapata, i publicada dins «Hispania, Revista Española de Historia», LVIII (1998), 339-342.— J. P. E. [14.471]

M. Rosa TERÉS I TOMÀS, *Art profà i vida quotidiana entorn a 1400: els inventaris barcelonins*, dins «Acta historica et archaeologica mediaevalia», 19 (1998), 295-317.

Els inventaris barcelonins són els que es troben en protocols notariais de l'AHCB i de l'AHPB, o els que han estat ja publicats en llocs diversos. Ací l'autora agrupa les notícies relatives a la possessió de 'draps de parell', 'portaleres' i 'bancals', per la procedència anomenats de vegades 'draps de Ras' (= Arràs); de cofrets, d'algun dels quals és coneguda la inscripció (300) (289-301). Les figuracions eren sovint religioses, però no mancaven les profanes: Matèria de Bretanya, Llegendes de Troia, Història d'Alexandre el Gran, o Història de Carlemany (302-307); temes d'història més recent, com la presa de Constantinoble (308-309); temes més quotidians (amor cortès; dansa, música i joc; i caça: 310-314); no mancaven temes trets de la natura (315-316). Per a cada cas són normalment transcrits les corresponents frases descriptives.— J. P. E. [14.472]

Xavier LENCINA I PÉREZ, *Els inventaris 'post mortem' com a font per a l'estudi de l'alimentació. Inventaris barcelonins del període 1597-1604*, dins «Estudis d'història agrària», 12 (1998), 207-221.

La base arxivística d'aquestes pàgines és constituïda per vuitanta-un inventaris 'post mortem' de Barcelona, AHPB, ací especificats (209-210, nota 7), classificats per llur pertinença a estaments socials diversos (209); les dades proporcionades pels dits inventaris permeten d'esbossar la diversa configuració de l'espai domèstic i la ubicació de la peça destinada a l'alimentació (210-212), les menes i quantitats d'aliments consignades (212-215), els estris i atuells del parament de cuina (216-218) o de taula (219-220), tot en paral·lel amb l'estrat social corresponent.— J. P. E. [14.473]

Carme NARVÁEZ I CASES, *La gestació de l'estil arquitectònic carmelità; les primeres disposicions dels descalços respecte a la construcció dels seus convents*, dins «Locus Amoenus», 1 (1995 [1996]), 139-144.

Les disposicions eren preses en instàncies centrals de l'orde, no catalanes; però algunes són conegudes pel ms. 113 de Barcelona, BU (140, nota 4), o foren aplicades a convents catalans com el de Barcelona o el de Vic, també coneguts per la mateixa biblioteca, mss. 991 i 1755, de fra Joan de Sant Josep, *Annales de los Carmelitas Descalços de la Provincia de San Josef del Principado de Catalunya*, i de Segimon de l'Esperit Sant, *Monumentos antiguos relativos a la historia de la provincia de S. Joseph de Carmelitas Descalços de Cataluña*, o per Vic, Arxiu Episcopal, *Llibre de la fundació del convent de Sant Josef* (143, notes 16, 17 i 29).— J. P. E. [14.474]

María de los Ángeles PÉREZ SAMPER, *La alimentación como indicativo de un estilo de vida. El Colegio de Cordelles de los jesuitas*, dins «Misc. González», 55-65.

La pedagogia jesuítica havia establert el principi de l'educació en comunitat i el Col·legi de Cordelles no en fou excepció; el capteniment a l'hora de menjar es dedueix de les *Constituciones del Imperial y Real Seminario de Nobles de Barcelona*, Barcelona 1763; de les *Reglas para los criados estudiantes del Seminario de Nobles...*, BC, Fulletons Bonsoms, i del llibre de Fausto Agustín de Buendía, *Instrucción de Christiana y Política Cortesana...*, Girona 1740: els reglaments exigien netedat, silenci, lectura i bones maneres a l'hora dels àpats, presidits per la salubritat i àdhuc per la solemnitat (56-59); segons Buendía, l'acte de menjar havia d'ésser dominat per la raó i conduït per normes, ací resumides (60-64).— J. P. E. [14.475]

José Luis BETRÁN, *La peste en la Barcelona de los Austrias* (Hispania, 2), Lleida, Editorial Milenio 1996, 548 pp.

Ultra la documentació de base, els dos darrers capítols d'aquest llibre (novè i desè) entren particularment en el nostre camp, car reflecteixen la repercussió de la pesta en els llibres de medicina, de devoció i d'altres formes de cultura popular; el llibre només m'és conegut per la recensió d'Antoni Simon i Tarrés publicada dins «Hispania. Revista Española de Historia», LVIII (1998), 1175-1198.— J. P. E. [14.476]

Marià CARBONELL I BUADES, *Obres al convent de Sant Agustí Vell de Barcelona, segles XVI-XVII*, dins «Locus Amoenus», 1 (1995 [1996]), 127-138.

Aquestes pàgines contenen: descripció d'aquell conjunt monumental el 1718, en què Felip V decidí destruir-lo, però encara visible en dues plantes conservades a Simancas, AG, MPD (129 i 131); resum dels treballs de construcció i parament de l'església entre el 1350 i el 1500 (130), amb el resultat que entorn el 1570 l'església de Sant Agustí Vell era considerada la millor de Barcelona i era presa per mostra en la construcció de Sant Joan de Valls; però a darreries del segle XVII hom decidí renovar-la, renovació interrompuda per la Guerra de Successió (130-131). Les obres realitzades durant aquells dos segles tant en els claustres (132-134) com en el convent (134-138) són conegudes per Josep Massot, *Compendio historial de... San Agustín en Cataluña*, Barcelona 1699, per documentació de Barcelona, AHPB, *Protocolos notariales*, i ACA, *Monacals d'Hisenda. Sant Agustí: Llibres de comptes i Llibres de despeses*, d'on són transcrits fragments textuals.— J. P. E. [14.477]

Juan Miguel MUÑOZ CORBALÁN, *La Iglesia de la Ciudadela de Barcelona o Francia y Flandes en la Ciudad Condal del siglo XVIII*, dins «Locus amoenus», 1 (1995 [1996]), 173-192.

L'enderroc parcial d'església i convent de Sant Agustí Vell [cf. resum anterior] fou resultat de la construcció de la Ciutadella militar borbònica al cor de Barcelona. L'autor estudia aquest tema a base de la documentació de Barcelona, ACA, *Intendencia General*; AHCB, *Llibres d'acords de l'ajuntament*, *Arxiu fotogràfic* i *Fons municipal*; de Simancas, AG, *Guerra Moderna*, *Mapas i Planos y Dibujos*; de París, BN; de Vincennes, Archives de l'Inspection du Génie; i de Madrid, Servicio Histórico Militar, *Cartoteca histórica*. Aquestes pàgines ens informen tant de la contractació de l'obra global de la Ciutadella i de les seves característiques, entre les quals hi ha la utilització de tècniques constructives i de denominacions catalanes (però també de les demores en els pagaments) (173-181), com en particular de l'església, en la qual destaquen tres detalls forasters: el campanar cilíndric agafat a l'absis, la cúpula de planta oval o el·líptica i la façana (182-190). En relació a l'església de la Ciutadella són transcrits quatre capítols del conveni per a la construcció d'*Iglesia y habitación de los capellanes* el 1718, d'ACA, *Intendencia General*, 3/1 (192).— J. P. E. [14.478]

Josep M. LLOBET I PORTELLA, *Un trasllat de restes humanes a Bellpuig (1619)*, dins «Quaderns de El Pregoner d'Urgell. Miscel·lània d'Estudis», 11 (1988), 3-6.

Presentació i transcripció de l'acta notarial, redactada en castellà, conservada a Cervera, AHC, *Fons notarial. Bellpuig*, que narra el trasllat de les despulles mortals d'avantpassats de Lluís Folc de Cardona, duc de Sessa, el 15 de maig del 1619, fins aleshores sepultades sota l'altar de Sant Miquel de la capella del castell de Bellpuig, al sepulcre sota l'altar major del convent de Sant Bartomeu de framenors observants, afores de Bellpuig «dentro del cerco de la sepultura y entierro sunpuroso de mármol del ilustrísimo señor don Ramon Folch de Cardona» (5).— J. P. E. [14.479]

Esteve MESTRE, *Notícies dels Cortadelles a la baronia de Bellpuig*, dins «Quaderns de El Pregoner d'Urgell. Miscel·lània d'Estudis», 11 (1998), 7-10.

Una de les activitats de la coneguda raguèlia Cortadelles, de Calaf [cf. ATCA, XIV, (1995), núm. 10575; XVIII (1999), 1072, núm. 14212], consistí en l'arrendament de drets senyoriais; pel Fons Cortadelles, de Tarragona, Arxiu Històric, consta que també tenien arrendats els de la baronia de Bellpuig i dels seus pobles. L'arrendament comportava l'obligació de tenir al dia el *Llibre llevador de les rendes*, d'on l'autor extreu dades diverses tant d'entrades com d'eixides dels anys 1779 i 1780, que permeten de conèixer formes concretes de recaptació; també hi ha notícies d'altres activitats de la família, d'entre les quals sembla destacar la compra de quantitats considerables de cendra segurament per a fer sabó (7-8).— J. P. E. [14.480]

Ramon MIRÓ, *L'administració de la Unió de preveres de Bellpuig a la segona meitat del segle XVIII i primer terç del XIX* (segona part), dins «Quaderns de El Pregoner d'Urgell. Miscel·lània d'Estudis», 11 (1998), 11-21.

[La primera fou resumida dins ATCA, XVIII (1999), 904-905, núm. 13609]. En aquesta, són aplegades les notícies de despeses diverses; ens afecten més les relatives a llibres, normalment litúrgics per a l'Ofici Diví, també de música (13-14); a l'arxiu (22, 35 i 42) i a l'arxiver (37); i a orgues i cantors, car inclouen aprenentatge de música (el 1755 fou comprat un violí "para empezar a aprender un muchacho": 19). Són transcrits en apèndix els contractes per a la construcció de l'orgue, del 1764 (25-30), i de la caixa de l'orgue, del mateix any (31-34); i els comptes d'ingressos i despeses d'aquella Unió de Preveres, del 1791 (35-44: aquests en castellà), conservats ara a Cervera, AHC, *Fons notarial* els contractes, i *Fons Comarcal* els comptes.— J. P. E. [14.481]

Juan Manuel del ESTAL, *Fundación de un monasterio agustiniano en Benidorm a principios del siglo XIV*, dins «La Ciudad de Dios», CCVIII (1995), 793-817.

Un dels homes de confiança de Jaume II, Bernat de Sarrià, senyor d'extensos territoris al sud del Regne de València (796), el 1328 donà al prior provincial dels Hermitans de Sant Agustí, Bernat Oliver, extensos terrenys tant dins com fora Benidorm per a la construcció i manteniment d'una casa d'aquell orde, donació concretada el mateix any i encara immediatament confirmada per Alfons el Benigne; els tres documents, transcrits de Barcelona, BC, ms. 1276 els dos primers, i d'ACA, *Canc., reg.* el tercer, són ací publicats en llatí i en traducció castellana (799-817); hi consta, de més a més, que el dit Bernat de Sarrià havia començat de fer productives aquelles terres transformant-les en hort, vinya i figuerals (800). El convent havia d'ésser tan bell com el d'Alzira (813); en realitat no passà mai de projecte (1112).— J. P. E. [14.482]

José Miguel GARCÍA BELTRÁN, *Nuestra Señora La Virgen del Adjutorio. Benlloch*, Castelló, Diputació 1998, 134 pp.

En aquesta presentació divulgativa, profusament il·lustrada amb fotografies, és àmpliament aprofitat el text de Jaume Matheu, *Epítome histórico de la Villa de Benlloch y de la prodigiosa ymagen de Nuestra Señora del Adjutorio*, editat a València el 1756, la portada del qual és reproduïda (28), com també llargs fragments (22-24, 28-30, 31, 38, 61-66, 67-78, 88-92, 109, 110), el text de l'acta notarial del transport de la imatge des de Portugal el 1498 (35-36), el del decret del bisbe Ot de Montcada facultant a la construcció de l'ermita als Sants de la Pedra, Abdó i Senén (sant Nin i sant Non) el 1445 (46-47) i altra documentació del segle XVIII relativa a la dita ermita (49-53). Hi ha uns *Gozos a Nuestra Señora del Adjutorio*, escrits en el mateix segle pel mercedari Raimon Rebollida (59-61). Hi ha notícia d'un Auto Sacramental del 1690, obra del dominic Josep Fort, *El prodigio de Belloc...* (27).— J. P. E. [14.483]

Maria VILAR I BONET, *Inventari del Castell de Calonge (1466)*, dins «Estudis del Baix Empordà», 17 (1998), 79-90.

L'autora edita l'inventari del castell de Calonge fet a la mort del seu propietari, Jaume Setantí, mercader d'una família originària de Lucca establerta a Barcelona, al qual havia concedit la possessió del castell el rei Pere, el Conestable de Portugal, també difunt. El document es conserva ara en doble exemplar manuscrit a Barcelona, AHC.B.— J. de P. [14.484]

Isabel COMPANYS I FARRERONS, Maria Joana VIRGILI I GASOL, *Conflictes jurisdiccionals entre la universitat de les Borges del Camp i la vila d'Alforja a la fi del segle XVI*, dins «Hom. Ricomà», 215-237.

El pergami d'una sentència del 1596, conservat ara a l'Ajuntament de les Borges del Camp, ací descrit (217), permet de conèixer els passos d'un procés que s'allargà entre el 1587 i el 1593 (218-219), i els documents aduïts per ambdues parts en la discussió sobre si les Borges del Camp pertanyia o no al terme municipal de l'Alforja (219-222). La sentència, també present a l'ACA, *Reial Patrimoni, Conclusiones civiles* 99, i *Canc., Sententiarum* 4845, confirmava que les Borges era quadra de l'Alforja, amb les conseqüències del cas, com la de la constitució de milícia local única i la presència de les Borges en les mostres militars (222-225).— J. P. E. [14.485]

Jordi MORELLÓ BAGET, *El sistema fiscal dels municipis catalans: l'exemple del Camp de Tarragona*, dins *Actes Corona Fiscalitat*, 279-305.

A base de documentació de Tarragona (AH), de Reus (AHC), de Valls (AHC) i de l'ACA, l'autor descriu el sistema econòmic de les universitats de Reus i de Valls en la segona meitat del segle XIV. Hi ha resum de la situació tradicional normal (283-287), on l'autor observa que l'aparició del clavari equival a la d'una comptabilitat municipal permanent (281). Característica de les poblacions menudes és la capacitat d'escollir entre els possibles sistemes de financiació (289), com també el préstec forçós exigint als rics (292); les imposicions sobre el consum haurien estat la primera font de financiació d'aquells municipis, seguida de les talles (293-294); però els municipis tenien limitacions a l'hora d'imposar càrregues, car eren sotmeses a concessió i supervisió reials i a finalitat concreta (295), però les condicions reials serien progressivament suprimides (297-298) i les imposicions es perpetuarien (298); també el deute municipal pel camí del censal mort, però a darries del s. XIV ja s'havia fet insostenible perquè es menjava el producte de les imposicions (301); ni la prohibició de nous censals ni nous tributs com els onzens serien remei; i així Valls feia suspensió de pagaments el 1406 i alguna dècada més tard Tarragona (304).— J. P. E. [14.486]

Albert COMPTE, *Establiment de tres boscos a Cantallops el darrer terç del s. XVIII per l'explotació del suro*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», 31 (1998), 271-290.

Després de repassar l'estructura física i natural del terme de Cantallops, l'autor recorda la demografia del poble a partir del cens de Floridablanca (1787) i passa de seguida a estudiar l'acord entre el comte de Peralada i els veïns de Cantallops per a repartir diverses zones de bosc de suro i alzines i les condicions d'aquests establiments, mitjançant documentació de Girona, AH, del 1778. Es detallen les terres establertes, la toponímia de les quals avui ja és oblidada, i els preus i beneficis que n'extreien tant el comte com els adquirents: en general els darrers hi surten guanyant. L'estudi es completa amb l'al·lusió a d'altres establiments individuals, anteriors i posteriors, que formen part d'un vast moviment de redempció de terres ermes durant tot el s. XVIII i encara el XIX. Tenim en apèndix un quadre amb la relació dels seixanta establiments de terres boscoses de Cantallops, que comprèn: el nom de l'adquirent, el seu ofici, les vessanes establertes, el nom del paratge, el preu d'entrada pagat i el cens anyal imposat.— J. de P. [14.487]

Albert LÓPEZ MULLOR, *Resultats de l'excavació duta a terme al conjunt del castell de Castelldefels (Baix Llobregat, Barcelona)*, dins «Misc. Ainaud, I», 53-64.

L'estudi intenta de reconstruir les successives construccions d'aquell lloc, resultat que és visible en els dotze croquis; ajuden a la dita reconstrucció les dades dels documents, començant pels dels anys 966 i 972, on l'església de Santa Maria compareix per primera vegada; l'acta de consagració és del 1100-1106 (57); un inventari del 1584 fa conèixer transformacions arquitectòniques importants realitzades durant el segle precedent (57), que també són documentades per a l'església (59), ampliada durant el primer quart del segle XVIII; del 1734 s'han conservat uns comptes del mestre d'obres i del fuster, corresponents a la construcció de l'ala de ponent del conjunt (61).— J. P. E. [14.488]

Pere PUIG I USTRELL, *El castell de Castellar del Vallès al segle XI: nova lectura d'antics documents del monestir de Sant Llorenç del Munt*, dins «Terme. Terrassa», núm. 13 (novembre 1998), 24-36.

La base d'aquest estudi és constituïda pels tres recents volums del *Diplomatari de Sant Llorenç del Munt* [cf. ATCA, XVI (1997), 489-491], completats amb d'altra documentació, en la qual l'autor esbrina fins al fons «els problemes que es presenten en interpretar la documentació originària... les possibilitats d'un estudi crític dels documents i especialment des del punt de vista de la diplomàtica» (24) en el cas concret del castell de Castellar del Vallès al segle XI. Repassa les aportacions anteriors, resumeix la història del monestir, les primeres etapes del qual (entre elles la de dependència de Sant Cugat del Vallès) són clarificades per la nova documentació, que col·loca el 1013 la represa i nova empena de la vida independent (25); dins aquest nou marc, en els primers decennis del segle XI la comtessa Ermessenda dotà Sant Llorenç amb ,l'alou de Castellar', castell present en el dit diplomatarí ja el 947, cosa que porta l'autor a exposar el sentit polisèmic de ,castell' i la seva relació amb ,terme' (26) i ,parroquia' (27), realitats que coincideixen en el cas de Castellar del Vallès. Les pàgines següents passen revista a les transaccions de què fou objecte aquell castell terminat, que afectaren el monestir, i analitzen contingut i problemes de la venda del 1017 (27-30, amb reproducció fotogràfica del document: 28), i de les donacions del 1029 i 1049 (30-33: reproducció fotogràfica del darrer: 32). La conclusió és que el document del 1017 seria fals i que «no s'ha conservat cap testimoni d'un domini del Munt sobre Castellar» (34), quan, en canvi, és pluralment documentada la possessió de castlanies diverses per part de l'esmentat monestir i consta la transmissió a mans successives de la de Castellar, fins als posseïdors actuals (34-35).— J. P. E. [14.489]

Germán NAVARRO ESPINACH, *Joan Santalúnia i altres paraires de Castelló a la fi del segle XV*, dins «Congrés Plana», 157-178.

Estudi basat en els documents de Castelló, AM, *Llibres de compres i vendes*, *Llibres del consell*, *de la Mustaçafia*, *de veïns novells*, *de vàlues de la peita*, i *Llibres i processos de la cort de justícia* (168).

Aquesta documentació permet de conèixer la demografia castellenca entre el 1473 i el 1511: uns vuit-cents focs el 1485, dels quals, un any després, quatre-cents trenta-un, sotmesos a tributació, i uns cent-trenta menestrals de draperia; i confirma que també allí es donà l'ascens de menestral a mercader de matèries primeres per al tèxtil i a industrial de molí draper, pas que desemboca en Joan Santalúnia (158-164); el grup dels capdavanters seguí els passos d'augmentar els mitjans de producció del propi ofici; d'extensió a comerciant; de creixement del patrimoni; d'inversió en propietat rústica; i d'entrada en els òrgans de govern municipal (164-167). Una de les aportacions d'aquestes pàgines és la prosopografia de vint-i-set paraires o tractants amb llana o draps (168-176).— J. P. E. [14.490]

Mª Jesús GIMENO SANFELIU, *Patrimoni, parentesco y poder (Castelló, siglos XVI-XIX)* (Biblioteca de les aules, 7), Castelló, Diputació i Universitat Jaume I 1998, 368 pp.

[Els resultats de l'estudi de l'autora sobre el tema són ben coneguts dels nostres lectors, pels resums dels volums XIV (1995), 434, núm. 9873, i XVIII (1999), 910, núms. 13630-13631]. Darrer el títol actual hi ha la tesi de doctorat, que la mateixa autora emmarca en la «línea de simbiosis entre la història de la família con la història del poder, a través del método prosopográfico» (36). Les fonts escorcollades són, fora de l'ARV, on pot haver-hi expedients de noblesa dins la secció de Reial Audiència, totes castellenques, car també hi ha expedients de noblesa a l'AM, en el qual han estat repassats els *Llibres d'insaculacions*, els *Llibres de consells* i els *Llibres de la peita*; els protocols notariais de l'Arxiu Històric Provincial (22-24); els llibres parroquials en l'Arxiu de Santa Maria; i alguns fons patrimonials, sobretot els de l'Arxiu Vallès (marquesos de Sant Joaquin), i els familiars Segarra i Roig (20-27). El cos del llibre comença amb una notícia del terme de Castelló: transcriu el paràgraf que li dedicà Anton Josep Cavanilles (43); hi vivia una població humana que hauria passat de 5.748 habitants el 1646 a 12.531 el 1786 (46), de clara composició agrícola (48-55). El petit grup oligàrquic, diferent abans i després de l'equiparació amb els ,hidalgos' castellans a conseqüència del *Decret de Nova Planta*, era format per tres títols de noblesa, sis de generosos o cavallers, sis de ciutadans honrats que s'hagueren de fer reconèixer el títol d',hidalguia', d'altres sis que el reberen per reial privilegi i cinc que sobrevingueren a la vila per immigració (68-69). El capítol central exposa tant el marc legal (també tocat pel *Decret de Nova Planta*, que substituï la llibertat foral pels condicionants del tipus ,legítima' de la legislació castellana), com els nombrosos casos de defensa de la unitat del patrimoni hereditari coneguts per documentació notarial i concretats en nombre de quadres sinòptics, darrere els quals hi ha, àdhuc explícitament formulat, el concepte de ,casa', tant en allò que afecta la seva supervivència: «...hijo que lleve el nombre de la casa» (79, nota 22), com en allò que toca el seu bon nom: «...para que más bien pueda sostener... el lustre de su casa», i, no cal dir: «desempeñar todas las deudas de nuestra casa, reedificarla y aumentar su caudal» (85; ambdós textos són reproduïts en la pàgina 205), tema al qual l'autora ha dedicat un apartat (106-111), dins el capítol (69-161); fins i tot el capítol cinquè (179-229) és una exposició de l'estratègia concreta, amb la qual eren assegurats els dits objectius, la de les polítiques familiars. El capítol quart n'és la conseqüència, la de la capacitat de poder polític i conseqüents intervencions, que proporcionava el fet de pertànyer o de personificar una casa (163-186). La segona part del llibre n'és l'aplicació de la teoria formulada en la primera a un cas concret, el de la ,casa' Mas (231-284). Després de les conclusions de la tesi (285-302), el llibre es clou amb dos testaments, un del 1657, redactat en català (305-311), l'altre del 1790, d'un Mas, en castellà (312-326); un augment legal d'herència no disgregable (327-340); i amb una escriptura de societat conjugal, ja del segle XIX; i amb les pàgines de bibliografia (345-365).— J. P. E. [14.491]

Flocel SABATÉ I CURULL, *El territori de la Catalunya medieval. Percepció de l'espai i divisió territorial al llarg de l'Edat Mitjana* (Publicacions de la Fundació Salvador Vives i Casajuana, 123), Barcelona 1997, 556 pp.

Objectiu del llibre: «facilitar la comprensió de la mateixa percepció de l'espai medieval, evidenciar quines realitats bategaven rere denominacions com *pagus*, comtat o vegueria, quins eixos omplien de sentit nocions com parròquia, castell termenat o quadra, quina significació espacial tingueren termes tan diferents com mas, sagrera, almúnia o capitania, per què a vegades s'extrapolaven denominacions diverses com diòcesi o batllia, quina fou la incidència dels nuclis urbans sobre l'endrecament i organització de l'espai rural immediat, com reflectí el territori les vies d'afermament baronial i d'emergència del poder reial, com s'assajà la concepció genèrica de Catalunya, quina comprensió reberen nocions territorials i humanes, com ara nació catalana o Espanya» (18-19 [sobre el darrer tema, vegeu el resum següent]). L'exposició dels temes esmentats es basa en el coneixement d'una extensa bibliografia de fonts i estudis, i en l'accés directe a una llarga llista d'arxius de Catalunya (11-12), amb constant transcripció de frases i de fragments. L'anterior enumeració descriu la manera com l'autor veu el contingut d'aquest llibre, en els successius capítols del qual, i de forma més o menys diacrònica, ell repassa les denominacions, començant per les dels macroespais, en els quals vers el segle X incidí la realitat política dels comtats, els quals, però, ja no foren capaços d'integrar els territoris de les darreres conquestes a Catalunya (Tortosa i Lleida) (30-41), i cediren el lloc a nombre de successives denominacions, un factor incisiu de les quals fou l'emergència dels caps de comarca (41-59). En els capítols següents ens passen davant els ulls les denominacions de vil·les i masos, parròquies, sagreres, castells termenats, quadres i altres denominacions (61-111), de ciutats, viles i llocs (113-166), de vegueries i sots-vegueries, de batllies, de circumscripcions eclesiàstiques i militars (167-225), dels espais baronials i llurs districtes (227-265); el darrer capítol és dedicat a *Un país anomenat Catalunya*: l'autor hi exposa la trajectòria comuna d'aquells 'hispani' que, integrats en el regne i imperi carolingi, a través dels comtats i gràcies als elements comuns com la llengua i una legislació cada vegada més unitària com la de Pau i Treva, esdevingueren al cap de poc 'catalans' i es donaren una estructura jurídica unitària entorn Barcelona: fou Catalunya, que en els segles posteriors viuria tota mena de vicissituds fins a la situació actual en l'Estat Espanyol (267-367). Després ve la secció dedicada a més d'una seixantena de representacions gràfiques amb les respectives explicacions (369-503), que l'autor presenta no pas com un conjunt sistemàtic, ans només com a il·lustració de la primera part del llibre (19). Les darreres pàgines són destinades a taula toponímica (505-550).— J. P. E. [14.492]

Flocel SABATÉ, *La noció d'Espanya en la Catalunya medieval*, dins «Acta historica et archaeologica mediaevalia», 19 (1998), 375-390.

Aquestes pàgines repassen les successives formulacions verbals de relació entre el territori de Catalunya i la Península Ibèrica a partir de la irrupció dels carolingis en començar el segle IX, en què, potser 'Marca Hispanica' no era denominació oficial, però sí que ho era la de 'Gòtia', en relació a la qual, 'Hispania/Spània' era la Península de sobirania musulmana (378). Catalunya/català s'enfortí com a denominació de sobirania política en rebre el 1258 els drets sobirans, fins aleshores oficialment de la casa de França: Catalunya esdevenia 'principat', cada vegada més abocat a la Mediterrània, a l'hora que Castella ho feia a l'Atlàntic (379-380); 'Hispania/Espanya' era denominació purament geogràfica, contra la qual no hi havia cap prevenció, la qual, però, des de Roma, seguia essent considerada com a realitat fins a cert punt única (383). Si sempre hi hagué interacció civil, aquesta s'accentuà amb la dinastia Trastámara i sobretot amb els Reis Catòlics, la unió dels quals suscità a Castella la pretensió d'ésser els únics espanyols, contra la qual protestaven els catalans com Cristòfor Despuig (390): així, en tensió entre la pertanyença geogràfica i la pretensió d'unificació política castellana, arribaria hom al segle XVIII.— J. P. E. [14.493]

Josep M. SALRACH [I MARÉS], *Orígens i transformacions de la senyoria a Catalunya (segles IX-XIII)*, dins «Revista d'Història Medieval», 8 (1997 [1998]), 25-55.

L'autor es proposa «revisar allò que creiem saber sobre la senyoria a Catalunya» a base sobretot de comparar allò que, d'acord amb investigacions ja realitzades, succeí a Catalunya, en paral·lel amb

la trajectòria dels països veïns, del Roine a Galícia, sense que manqui alguna referència directa a documentació d'arxiu (26, notes 2 i 3; 34, núm. 31; 41, núm. 49). Assenyalem la clarificació teòrica del concepte de 'senyoria' i dels seus associats (46-54).— J. P. E. [14.494]

Coral CUADRADA [I MAJÓ], *Senyors i ciutadans: les senyories catalanes a la Baixa Edat Mitjana*, dins «Revista d'Història Medieval», 8 (1997 [1998]), 57-77.

Estudis anteriors de l'autora [cf., p. e., ATCA, VII-VIII (1988-1989), 408, núm. 4055; 458-459, núms. 4247 i 4248; X (1991), 504, núm. 6382; 529, núm. 6476; XI (1992), 529-530, núm. 7183; 532, núm. 7193; 542, núm. 7231; 619, núm. 7522; 627-628, núms. 7554-7555; XVII (1998), 845, núm. 13183; 886, núm. 13321] li permeten d'afirmar que cada senyoria tenia la seva particular personalitat; una mostra serien les quadres, sorgides de la necessitat de defensar la frontera (63), a les quals, del segle XI ençà, hom concedia franqueses (62), com a esca a poblar el territori sobretot en la gran expansió de mitjan segle XII vers Sud i Ponent (64); una altra mostra seria el castell de Cervelló, cas concret de defensa de frontera en un primer moment, tot i que la *Carta de franqueses del 1267*, que de fet suprimia els mals usos, era el resultat de no poder competir amb el rei a l'hora de retenir pobladors o usuaris dels molins (65-66). Aquest cas obliga a fixar-se en el pes de la ciutat dins l'evolució del sistema senyorial (66-69); les situacions diversificades són conegudes per les condicions incloses en els establiments a emfiteusi (69-73). La ciutat hauria estat l'element que trençà la continuïtat del sistema feudal (74). Hi ha referències a fons arxivístics, com el de Vilassar de Dalt, Marquès de Barberà.— J. P. E. [14.495]

Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ, Pere ORTÍ GOST, *La Corona en la gènesi del sistema fiscal municipal en Catalunya (1300-1360)*, dins *Actes Corona Fiscalitat*, 233-278.

Aquest estudi parteix del fet que a darreries del segle XIII no existia a Catalunya una fiscalitat d'Estat i que les concessions de sises per a defensar-se, per exemple, de la Croada contra Catalunya els anys 1289 i 1292, acceptades en corts pels tres braços, no tingueren continuïtat per la negativa del militar i de l'eclesiàstic, i que l'alternativa fou acollir-se a la col·laboració de les viles reials: és justament aquest punt de la fiscalitat reial damunt les pròpies ciutats i viles durant la primera meitat del segle XIV l'objecte d'aquestes pàgines (233-235); la gran base d'estudi és l'ACA (documentació de *Cancelleria* i de *Corts i Parlaments*), ultra la de Corts, ja publicada per Fidel Fita (235), i la proporcionada pels arxius municipals, sobretot per l'AHCB, *Consellers* (272, 274, 278). En aquell llarg mig segle es dibuixen tres passos, també de responsabilitat municipal damunt les sumes destinades a la corona: les qüestions i talles tradicionals, les imposicions damunt les ciutats reials, que compareixen amb motiu de la conquesta de Sardenya entorn el 1321 (242-246), i que en la Cort de Montblanc del 1333 s'estenen a les viles-mercat (248-253); i, sense renunciar a les imposicions, el deute públic en forma de censals i violaris, al qual és necessari de recórrer davant les contínues necessitats i amenaces dels anys 1350-1358; aquest deute es disparà de tal manera que només fou possible d'eixugar-lo convertint les imposicions en impost habitual (261-265). Hi ha quadres sinòptics del donatiu de la Cort de Montblanc (271-272), dels dels anys 1340-1344 (273-274) i dels de la dècada del 1450 (275-278).— J. P. E. [14.496]

Flocel SABATÉ I CURULL, *L'augment de l'exigència fiscal en els municipis catalans al segle XIV: elements de pressió i de resposta*, dins *Actes Corona Fiscalitat*, 423-465.

Aquestes pàgines es basen, ultra les publicacions corresponents, en la llista següent d'arxius: Barcelona, ACA; arxius municipals de Barcelona, Girona, Lleida, Sabadell, Tarragona, Torroella de Montgrí i Vic; en els arxius històrics comarcals (AHC) de Balaguer, Cervera, Olot, Puigcerdà, Reus, Solsona, Tàrraga, Tortosa, Valls i Vilafranca del Penedès; i en el parroquial de Prats del Rei (423, nota 1). Recordats els passos de la fiscalitat reial entre darreries del s. XIII i segona meitat del

XIV, una primera part resumeix les [males?] arts dels oficials de tresoreria per a treure diners de les poblacions, ni que sigui amb l'esquer de no resuscitar mancaments o deutes passats (426-430; 434-436); s'hi sumaren les despeses per a fortificació de les poblacions (431-433: guerres, incursions piràtiques, companyies blanques o altres); tot plegat conduí a una situació social tensa no sols amb repercussions econòmiques, sinó també i sobretot de convivència (al cap de poc es presentaria la situació preocupant de les bandositats) i de desprestigi de la corona i del rei (459, nota 160). Els municipis de senyoriu baronial seguiren una trajectòria paral·lela als de senyoriu reial, amb una diferència constatable en el vescomtat de Pinós i Mataplana: a començaments del segle XIV el permís per a imposicions era donat pel baró, a finals pel rei (465).— J. P. E. [14.497

Maria Adela FARGAS PEÑARROCHA, *Família i poder a Catalunya, 1516-1626. Les estratègies de consolidació de la classe dirigent*. Pròleg de Pere MOLAS i RIBALTA (Estudis, 14), Barcelona, Fundació Noguera 1997, 490 pp.

[Les investigacions de l'autora sobre el tema foren successivament presentades als nostres lectors, p. e., ja en el volum XIII (1994), 495-496, núm. 9008 i XV (1996), 654, núm. 10825; i 667, núm. 10870; quan arribaren a tesi doctoral, ella mateixa la resumí, i també aquest resum fou objecte d'una notícia bibliogràfica, publicada en el volum XVII (1998), 702-703, núms. 12679-12680. Ara la tesi doctoral, en versió revisada (13) és posada a l'abast dels interessats; remetem, doncs, al resum de la mateixa autora esmentada en darrer lloc].— J. P. E. [14.498

Juan PUIG PUIG, *Historia breve y documentada de la real villa de Catí*, Castelló, Diputació 1998, 238 pp.

Amb aquest segon volum es completa una obra en la qual l'autor treballava des del 1953, la primera part de la qual fou publicada el 1970. Es basa en la documentació local conservada malgrat les destruccions de la revolta del 1936 i de les destruccions de la guerra civil consegüent. Aquesta segona part és formada per capítols, corresponents a les successives dècades dels segles XVII a XIX; els capítols són formats per les notícies dignes de memòria de cada un dels deu anys (sense que manqui en algunes el comentari personal de l'autor). No cal dir que hi són esmentats els principals esdeveniments polítics i bèl·lics d'aquelles dues centúries: la Guerra de Catalunya del 1640 (27/1640; 29-30/1641 a 1650), la Guerra de Successió de començos del segle XVIII (64-66/1705 a 1710; 70-71/1714), i la revolució francesa (111/1793). La majoria de notícies, però, són del mateix poble: l'evolució demogràfica des del 1388 fins a darreries del segle XVIII (23/1630; 49-50/1689; també la dels pobles de la comarca: 91/1757); el problema endèmic de les relacions amb Morella, que condicionava la personalitat jurídica de Catí (9/1600-1691 fins a 54-57/1691, entre d'altres); la baixa en el rèdit dels censals, del 5 al 3% (86/1750); d'altres afecten més de prop la nostra temàtica: construccions de retaules i presència d'escultors i pintors (44-45/1673 i 1677); mestre d'escola i organista (30/1643; 35/1657; i escola nova: 53/1691); notícies del ric arxiu, sobretot del parroquial, destruït i cremat el juliol del 1936, per al qual hom havia construït un cos d'edifici (14/1614; 31/1643; 45/1678; 75/1727), i del qual són recordats alguns registres: *Llibre de determinacions de la clerecia* (17/1718), *Llibre dels confreres del Roser* (23/1630; 25-26/1635), *Llibre dels soldats*, obert en l'arxiu municipal amb motiu de la guerra de Catalunya (27/1640); també els llibres escrits a Catí: Gabriel Verdú, *Grandezas de Catí* (48/1683); Francesc Celma, *Catecisme* dins els *Quinque libri* (69/1712; cf. d'altres obres: 101/1771); Acaci Puig, *Baldufari sobre la venida de s. Vicente Ferrer a Catí* el 1410 (88/1751) o *La Vella Impugnada...* (89/1752); i encara la informació sobre Catí de Josep Anton Cavanilles (112/1795); també aprofita l'ocasió per a recordar que un dominic fill del poble, fra Blai Verdú (11/1607), escriví i publicà almenys nou llibres entre els segles XVII i XVIII (17/1593-1620). Joan Puig, que recorda l'edicta d'un bisbe castellà de Tortosa manant de predicar en valencià d'acord amb el concili de Trento (24/1634), no està gens d'acord amb les successives imposicions de la llengua castellana després del *Decret de Nova Planta*: en les partides dels *Quinque libri*, en les actes del consell municipal i en les oracions (71/1716), i en l'escola (97/1768). Les pàgines

115-192 continuen el noticiari dels segles XIX i XX. L'apèndix conté transcripció de vint documents, datats entre el 1233 i el 1544: actes fundacionals o dels primers moments posteriors a la reconquesta o capitulacions per a construcció o decoració d'esglésies, alguns ja publicats, i d'altres procedents dels dos arxius, municipal i parroquial, de Catí, o del parroquial de Morella (193-222); el darrer text recaient en els nostres terminis cronològics són els *Goigs de la sacratíssima Verge Maria de la Misericòrdia, de la Font de l'Avellà, en lo terme de Catí, regne de València*, del 1593 (222-224).— J. P. E. [14.499

José SÁNCHEZ REAL, *Los papeleros de Centelles (Constantí-Tarragona)*, dins «Hom. Ricomà», 501-510.

Nova aportació de l'autor al tema, corregint en algun punt tant Charles Moïse Briquet com Oriol Valls i Subirà; publica llista dels paperers, dels quals consta per documents que durant el segle XVIII passaren pel molí de Centelles (506), es fixa en les dades relatives a Domènec i Joan Cases i a Ramon Julià, dels quals publica, respectivament, sengles filigranes basades en l'escut de Scala Dei (510).— J. P. E. [14.500

Ramon MIRÓ BALDRICH, *Precedents i motivació de la celebració de la processó cerverina de Corpus*, dins «Miscel·lània Cerverina», 12 (1998), 25-33.

Els precedents haurien estat, d'una banda, la proximitat del Sant Dubte d'Ivorra (en relació al qual resumeix allò que en diuen Narcís Camós, Domènec Costa i Bafarull, Jaume Villanueva i Joan Serra i Vilaró: 26-29), i la celebració de la dita festa en poblacions del bisbat de Vic, al qual pertanyia Cervera (30); en conseqüència, la processó de Corpus és documentada a Cervera el 1337, Cervera, AHC, *Fons municipal. Llibre de clavaria* (32). Hi ha bibliografia (33).— J. P. E. [14.501

Pere VERDÉS PIJUAN, *Les imposicions a Cervera durant la segona meitat del segle XIV*, dins *Actes Corona Fiscalitat*, 383-422.

Els primers anys de la segona meitat del segle XIV coincidiren amb les corts de Vilafranca del Penedès 1353 i de Barcelona 1354, en què el braç reial acceptà d'ajudar el rei i establí les bases de la col·laboració, que atribuïen un ampli marge de maniobra a les autoritats locals (384-385). L'AHC de Cervera, *Arrendaments i imposicions*, i *Clavaria*, permet de conèixer, també gràcies a nombre de gràfiques, no sols la concreció de les imposicions damunt cinc productes bàsics (vi, carn, gra, farina i pa, i peix) a Cervera, ans encara la reacció popular i les formes d'esquivar els pagaments (388-408); també foren gravades manufactures, matèries primeres i transaccions: safrà, draperia, llana i sargils, sabateria, cuirateria, portals, ferreria i fusta, bestiar gros i menut, «siti» i pelleria (409-417).— J. P. E. [14.502

Pere VERDÉS PIJUAN, *La carestia del blat de 1374-1376 a Cervera*, dins «Miscel·lània Cerverina», 12 (1998), 5-23.

La situació de Cervera durant aquelles dues males anyades té característiques particulars, primer, perquè la collita immediatament anterior havia estat bona i l'escassetat trigà més a presentar-se, però també fou necessària, ultra la beneficència caritativa (18-20), una política municipal d'importació de gra i per sufragar-la, la creació de nous censals fins a 60.200 sous de Barcelona; segon, perquè davant la irrupció de l'infant de Mallorca amb les seves companyies, el temor que ataqués Cervera, incità a la preparació i a l'avituallament; terç, perquè l'exèrcit reial en defensa contra el dit infant es concentrà a Cervera, amb la consegüent provisió de vitualles. Per això, ultra la documentació cerverina (AHC, *Fons municipal. Clavaria i Censals*), l'autor té en compte la

d'ACA, *Canc., reg.*; les dades són aplegades en tres quadres: d'evolució del preu de la quartera de forment a Barcelona en el pas del 1374 al 1375 (9); i de creació de nous censals a Cervera (12 i 13).— J. P. E. [14.503]

Josep M. LLOBET I PORTELLA, *Documents per a la història del contrast de moneda a Cervera (1407-1716)*. (Primera part), dins «Acta Numismàtica», 28 (1998), 157-184.

El ,contrast' és el servei municipal posat a disposició de qualsevol persona habitant o passavolant a Cervera a fi de poder conèixer la qualitat d'una moneda; el dit servei generà una certa quantitat de documentació oficial, conservada en sèries diverses de Cervera, AHC, *Fons municipal*; mitja dotzena dels dits documents havien ja estat publicats per l'autor el 1977, ara completats amb quaranta-nou d'altres, ací transcrits, datats entre el 1407 i el 1546 (159-184).— J. P. E. [14.504]

Roser SALICRÚ LLUCH, *La implantació de la Guarda d'Esclaus i el manifest de 1421 a la vegueria de Cervera*, dins «Miscel·lània Cerverina», 12 (1998), 35-56.

Roser SALICRÚ LLUCH, *Esclaus assegurats contra fuga a la Vegueria de Cervera: el compte de la guarda de 1421*, dins «Miscel·lània Cerverina», 12 (1998), 135-147.

[Estudis de l'autora sobre el tema són coneguts dels nostres lectors pels resums d'ATCA, XV (1996), 792-793, núms. 11353-11354]. El primer dels nous títols, recordats els sis capítols de la Cort del 1413 i llur aplicació en virtut de la de Tortosa, 1421, reporta els set nous de Barcelona 1422, correctors dels precedents, d'aplicació massa costosa. A les fonts conegudes fins ara s'hi afegeix el quadern de comptes del manifest d'esclaus en la Vegueria de Cervera, corresponent al primer semestre en què fou obligatori, el segon del 1421, ara a Cervera, AHC, *Fons Dalmaes*, caixa 24 (37, nota 8); en aquella ocasió els esclaus declarats per llurs amos foren trenta-nou, quan deu anys més tard serien trenta-sis. L'autora, completant la documentació cerverina amb la d'ACA, *Generalitat*, refà les vicissituds de la implantació del nou servei de guarda, i esbrina allò que les dades permeten de saber tant dels amos com dels esclaus cerverins, com és ara procedència, edat, preu, etc. [Una correcció: d'acord amb els documents, l'autora exclou que persones o institucions eclesiàstiques de Vic posseïssin esclaus; ATCA, XVII (1998), 760-761, núm. 12881, en documenta un de sard a Framenors de Vic en la dècada del 1420-1430; no el devien haver assegurat].

El segon títol es limita a transcriure el text del quadern esmentat amb els seus trenta-nou assemtaments, obra de Ramon Bonanat, diputat local de Cervera.— J. P. E. [14.505-14.506]

Josep M. LLOBET I PORTELLA, *Documents sobre retaules de Cervera (1601-1625)*, dins «Butlletí de la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi», XII (1998), 119-132.

L'AHC de Cervera, *Fons notarial*. Cervera, conserva vuit contractes relatius a la construcció o decoració de sis retaules per a diverses esglésies de Cervera per part de sis artistes. El text dels dits contractes, català o llatí, és ací transcrit (124-132).— J. P. E. [14.507]

Josep M. LLOBET PORTELLA, *El document fundacional de l'Hospital de Misericòrdia de Simó Vicent, actualment residència Mare Janer (1679)*, dins «Miscel·lània Cerverina», 12 (1998), 149-164.

En el seu darrer testament Simó Vicent establia hereu universal de tots els seus béns un creador hospital de pobres de Cervera; ací és transcrit el llarg document, conservat a Cervera, AHC, *Fons notarial*, *Cervera 103*, on consten l'acta fundacional (151-154), les ordinacions per les quals l'hospital s'havia de regir (154-158) i llista dels béns afectats al sosteniment del dit hospital (154-163).— J. P. E. [14.508]

Enric TELLO, *Cervera i la Segarra al segle XVIII. En els orígens d'una Catalunya pobra, 1700-1860*, Lleida, Pagés editors 1995, 542 pp.

Llibre només conegut per la recensió publicada dins «Recerques. Història, Economia, Cultura», núm. 35 (1997), 125-128, signada conjuntament per Salvador Calatayud i Jesús Millán.— J. P. E. [14.509]

Jaume CASTELLS I BERTRAN, *Els Brach: un perfil familiar en la Cervera del set-cents*, dins «Palestra Universitària», 9 (1997), 301-311.

El perfil familiar ací esbossat es basa en la documentació conservada a Cervera, AHC, *Fons notarial*, i en particular en els capítols matrimonials, testaments i inventaris de membres de la raquèlia (202-203, nota 8), completats amb d'altres sèries del mateix arxiu, com els nou *Llibres del repartiment del cadastre*, que van del 1719 al 1805 (303, nota 11). Les dites informacions permeten de refer l'arbre genealògic d'aquell menestral gavatx anomenat Antoni Brach; un dels membres de la família Jeroni Brach i Montiu arribaria a Canonge de La Seu d'Urgell [conegut dels nostres lectors: ATCA, XVIII (1999), 1071, núm. 14209] (305-306), i les estratègies matrimonials de casament dels hereus amb núvies almenys de mà equivalent, si no superior; en general els cabalers no superaven el propi estrat (308-310).— J. P. E. [14.510]

Valentí GUAL VILÀ, *Les crisis demogràfiques del període 1751-1815 a la Conca de Barberà*, dins «Aplec de Treballs. Centre d'Estudis de la Conca de Barberà», 15 (1997), 17-53.

Malgrat algunes consideracions sobre la justesa del procediment (17-18), la comparació entre naixements i defuncions coneguts pels respectius llibres parroquials de baptismes i d'òbits de les parròquies de la comarca, exposada per a cada un dels decennis de la segona meitat del segle XVIII (18-35), permet de saber que els anys 1754, 1764, 1781, 1783 i 1797 foren demogràficament negatius per a la Conca de Barberà (52).— J. P. E. [14.511]

Christine RENDU, *La question des orris à partir des fouilles archéologiques de la montagne d'Enveig (Cerdagne): état des recherches et éléments de réflexion*, dins *Paysage rural*, 245-277.

Després de la descripció d'allò que tradicionalment ha anat vinculat a l',orri', la significació del qual, paraula sola o en sintagma, és exposada en quadre que dóna l'equivalent francès i la indicació on l'expressió encara ha estat trobada viva (262), segueixen les referències documentals, on del segle XI ençà el mot compareix, tant en llatí, '[h]orreu', com en català, a Puigcerdà, AHC, *Processos sobre pasquers*, o a Perpinyà, Archives Départementales des Pyrénées Orientales (267-269). Hi ha dues fotografies.— J. P. E. [14.512]

Antoni EGEA I CODINA, *Notícies sobre demografia i jurisdicció del comtat d'Empúries a mitjan segle XIV*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XXXIX (1998), 189-230.

A base d'un manual d'administració del comtat d'Empúries conservat a Girona, AH, d'altres notícies del mateix arxiu i de l'ADG, l'autor presenta diverses llistes que permeten de calcular la població del comtat emporità, la seva densitat i la varietat de jurisdiccions que hom hi detecta. L'apèndix conté un resum de les liquidacions d'impostos personals de les diferents poblacions del comtat efectuades durant el període 1352-1355, extretes d'un volum notarial de Castelló, de Girona, AH, *Notaria de Castelló*, vol. 435.— J. de P. [14.513]

Jaume SABATÉ, *Privilegis reials a Escaladei*, dins «Hom. Ricomà», 481-488.

L'AHN de Madrid posseeix un *Registre universal de totes les escriptures que estan en lo Archiu de Scala Dei, ab dos índexs*, els privilegis reials del qual són d'alguna manera transcrits o resumits ací [una mostra, 483, lín. 2: «...persona així cíclica, com secular < persona així eclesiàstica, com secular]; els privilegis són datats entre el 1203 i el 1599.— J. P. E. [14.514

Josep SERRANO DAURA, *Carta de poblament del lloc del Mas de Flix (1345), a la baronia de Flix, a l'antiga vegueria de Lleida i Pallars*, dins «Ilerda. Humanitats», LII (1998), 85-90.

L'autor resumeix primer les vicissituds de la integració del terme de Flix o de parts seves en la vegueria de Lleida o en la de Tortosa o en les respectives comarques fins a l'actualitat; també resumeix les més mogudes del senyoriu damunt lloc i terme des de la conquesta fins al *Decret de Nova Planta*; el senyoriu pertangué durant molt de temps a la família de Bosc, de Lleida, un dels membres de la qual, Arnau de Bosc, otorgà la carta de poblament el 1345, que s'havia de regir pels *Costums de Tortosa*; el text s'ha conservat a Barcelona (que també havia posseït el senyoriu esmentat), AHCB, *Consellers XII*, i és ací transcrit.— J. P. E. [14.515

Josep M. MARQUÈS [I PLANAGUMÀ], amb la col·laboració de Xavier MARTÍNEZ i Lluís PLANAGUMÀ. *Fotografies de Xavier ESPÍGOL*, Fornells de la Selva, Ajuntament 1999, 240 pp.

L'autor, arxiver de l'ADG, documenta en aquestes pàgines, dedicades a presentar tots i cada un dels masos del poble de Fornells de la Selva, allò que els arxius gironins eclesiàstics (ACG, ADG, Arxiu de Sant Daniel i Arxiu de Sant Pere de Galligants) i municipal permeten de saber sobre els dits masos o llurs estadants (amos o masovers) anteriors al segle XIX. Per a cada un tenim: nom (i etimologia), fotografia, localització dins el plànol, notícies sobre les terres, sobre els propietaris o d'altres residents. També hi ha reproducció d'inscripcions anteriors a la data indicada (15, 16, 21, 43, 61, 66, 163, 186) i d'alguns croquis (52, 67, 153, 189, 197).— J. P. E. [14.516

Ernest ZARAGOZA I PASCUAL, *Notícies històriques dels monestirs de Galligants, Fluvià i Cruïlles*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XXXIX (1998), 199-215.

És ací publicat un llarg document, de Madrid, AHN, informe resumit de la història i jurisdicció del monestir de Sant Pere de Galligants i, a partir del 1592, dels seus priorats de Sant Miquel de Fluvià i de Sant Miquel de Cruïlles, redactat entre 1740 i 1744, en temps del bisbe Baltasar Bastero i Lledó, probablement destinat al projecte de *España Sagrada* d'Enrique Flórez i per ventura autògraf de l'abat Bernardo Ortusaustegui. Seria una nova mostra del moviment erudit que s'estengué durant la XVIII centúria a Catalunya.— J. de P. [14.517

Enric MOLINÉ I COLL, *Els últims dos-cents anys del monestir de Gerri (1631-1835)*. Pròleg de Cebrià BARAUT (Estudis, 8), Tremp, Garsineu editors 1998, 262 pp.

El monestir de Gerri ha estat objecte d'estudi per als temps medievals; la possibilitat d'estudiar els segles barrocs es basa en la documentació conservada a La Seu d'Urgell, arxius capitular i episcopal, però sobretot en el diocesà, que conserva tres volums d'actes capitulars (21; cf. la referència a un vell llibre de capítols: 58-59; i la mostra de portades de llibres manuscrits: 104-105). La dita documentació ha permès d'informar en primer lloc de l'estructura de la comunitat monàstica i de la seva ramificació en 'mongies', amb les condicions d'accés de nous membres (una de les quals eren els estudis previs: 29); també de l'existència d'un grup de clergues seculars beneficiats (63-78) i dels altres servidors (79-83). Després la informació s'estén als edificis i altres béns del monestir (85-125), al govern i al culte (127-164) i, essent aquella casa una abadia verament 'nullius', al ròdol tant de la seva jurisdicció eclesiàstica com de la senyorial

(165-188), punt en el qual sorgiren tensions tant amb els bisbes de la Seu d'Urgell com amb les poblacions de la baronia i en particular amb Gerri. Un dels beneficiats seculars era mestre de gramàtica (48, 65, 69, i 128, que també ensenyava l'aritmètica); l'organista havia d'ensenyar solfa i orgue (58-59). Hi ha notícies sobre l'existència de l'arxiu (97-98 i 144-145), sobre els seus incendis i dispersió pels francesos del primer Borbó ja el 1711 (190), i sobre l'intent de salvar-lo a Tàrraga amb moriu de la Guerra Gran el 1793 (194). També som informats que el 1703 un visitador oficial del monestir manava que «se venguessen los llibres que estan en la sagristia» (157). En apèndix hi ha llista de tots els monjos que professaren entre aquelles dues dates (209-214), les *Ordinacions de Gerri* per a tots i cada un dels càrrecs del monestir, del 1667 (215-223), l'assignació de casa i hort fixos a cada ofici, del 1786 (232-234 i 237-238) i la *Concòrdia sobre pregàries*, sobretot per a petició de pluja (248-252).— J. P. E. [14.518

Narcís M. AMICH I RAURICH, Jordi SAGRERA ARADILLA, *Algunes dades sobre la higiene i la salubritat a la ciutat de Girona en els segles XIII i XIV*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XXXIX (1998), 87-110.

Estudi definit com a senzillament aproximació, en forma de resum, a la higiene pública i privada de Girona els dos segles proposats, utilitzant estudis i documentació puntual més que no pas sistemàtica. Sintetitzada la formació de la ciutat medieval, els autors plantegen els problemes higiènics propis d'una ciutat de mercat, on el sòl era un bé car i escàs, i s'indiquen les solucions que hom hi cercà, d'entre les quals destaca la figura del mostassaf. Són també exposats els problemes de l'aigua: pous, fonts, cisternes, molins, aigües (potables o industrials), clavegueres, latrines i femers. Els autors són conscients de trepitjar terrenys encara poc coneguts i per això en alguns aspectes han de recórrer a bibliografia general, com és ara el *Regiment de preservació de pestilència* de Jaume d'Agramunt, per tal de plantejar la qüestió de la qualitat sanitària de l'aire. Són publicats en apèndix quatre documents, el primer dels quals sembla ésser un regest modern d'un document del 1252, i els altres tres ja eren publicats.— J. de P. [14.519

Anna CORTADELLAS, *Les Mosques de Girona: erudició i fantasia*, dins «Revista de Girona», núm. 190 (setembre-octubre 1998), 44-47.

Bernat Desclot narra en la *Crònica* el 'miracle' de les mosques que derrotaren l'exèrcit francès i empestaren de mort el rei de França, Felip l'Ardit; la narració és ací transcrita (45); la tradició popular precisa que eixien del sepulcre de sant Narcís; l'autora assenyalava possibles precedents literaris tant en la *Bíblia* com en literatura cristiana antiga, en concret en Cassiodor (45), ressegueix el detall de la descripció de les mosques en les informacions dels cronistes dels segles XIV i XV (46); el 'miracle' s'hauria repetit en el marc d'un altre setge de Girona pels gavatxos el 1653, narrat per diverses fonts contemporànies (47); encara es repetiria en temps de Napoleó, i els seus generals actuant a Catalunya manifestaren una clara inquina contra tota devoció a sant Narcís.— J. P. E. [14.520

Christian GUILLERÉ, *Fiscalité et société à Gérone au XIVe siècle*, dins *Actes Corona Fiscalitat*, 367-382.

[Els estudis de l'autor sobre la Girona del segle XIV són ben coneguts dels nostres lectors pels resums publicats en els volums cf., p., e., ATCA, XI (1992), 636, núm. 7587; XII (1993), 518, núm. 8242; XIV (1995), 347-350]. En aquest, després d'una informació bàsica sobre aquella Girona, a base de Girona, AHM, *Llibre verd*, AH, *Notaris*, i Barcelona, ACA, *Reial Patrimoni*, i *Batllia General de Catalunya*, ell estableix una diferència entre el temps anterior al 1360 i el posterior. Ja en el pas del segle XIII al XIV, Girona, com a població de senyoriu reial, havia de satisfer al batlle del rei les quantitats degudes per establiments de patis o altres propietats rústiques, i per

concessió de serveis comuns, però aquesta quantitat era, almenys en part, destinada a beneficència i a pagament de serveis públics com l'administració de justícia; els drets municipals pujaven a unes cinc-centes lliures; hi havia d'altres drets reials comuns a poblacions de totes les senyories (bovatge, cena, quèstia), el 'trahut' de la col·lecta jueva, que baixà de 15.000 a 9.000 sous, i la col·laboració de l'Església a les necessitats de política de l'Estat: 130.000 sous els anys 1351-1353 (371-377). Després, l'economia municipal fou controlada per un o més clavaris, augmentaren les imposicions damunt béns de consum i també calgué recórrer a préstecs en forma de violaris o censals (378-382).— J. P. E. [14.521

M. Josepa ARNALL, *Les rúbriques del còdex anomenat «Col·lecció de franqueses, provisions, privilegis i cartes reials de la ciutat i vegueria de Girona»*. (Ms. R-416 de la Biblioteca del Col·legi d'Advocats de Barcelona), dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XXXIX (1998), 123-172.

L'autor de la col·lecció esmentada en el títol és l'escrivà de la cort reial de Girona, Antoni Vicens, que realitzà la seva feina els anys 1512-1513 (126-127); el volum resultant, ací descrit (124-125), consisteix en un recull de documentació oficial destinada a resoldre els casos (de clergues, per exemple) en els quals era dubtós que hi fos aplicable la jurisdicció reial. Els dos-cents dos documents, dels segles XIII-XV, són completats amb les corresponents rúbriques, ací transcrites (129-166); són normalment en llatí i només quinze, gairebé totes les últimes, són en català (125, nota 6); les darreres pàgines contenen una taula cronològica de les respectives datacions i localitzacions (167-172). J. P. E. [14.522

Mònica BOSCH, Pere GIFRE, *Els llibres mestres dels arxius patrimonials. Una font per a l'estudi de les estratègies patrimonials*, dins «Estudis d'Història Agrària», 12 (1998), 155-182.

Aquest títol, recordada la moda actual d'estudis sobre llibres de família, limita el seu camp de recerca a les comarques gironines, on els autors han individuat quinze llibres mestres (índex-resum de documentació arxivística pròpia, útil per a la possible defensa dels drets de la casa) anteriors al segle XVIII i trenta-tres d'aquest darrer segle (159: dues mostres d'encapçalament: 160); els llibres mestres corresponen a un patrimoni familiar i així s'explica que l'arxiu de Casa Carles, ara a Girona, ADG, en posseeixi onze (161-164, amb genealogia de les diverses branques que conflüen en els Carles i dels corresponents llibres: 162). Les possibilitats d'utilització de llurs informacions són exemplificades en el cas de l'arxiu Ros de les Olives (Garrigoles, Baix Empordà), que permet de refer la secular estratègia matrimonial per a conservació i ampliació del patrimoni (167-177, amb arbre genealògic: 168-169; quadre de dots i legítimes entre el 1633 i el 1844: 172-173; i arbre d'encadenaments matrimonials durant el segle XVIII: 174-175): concentració hereditària i adquisició d'altres masos (178-180, amb quadre de compres del segle XIII a l'any 1800). Remarquem les tres inscripcions indicant els enemics de la casa en general i més en concret els deutes i les fermances (179).— J. P. E. [14.523

Montserrat JIMÉNEZ I SUREDA, *L'Església catalana sota la monarquia dels Borbons. La Catedral de Girona en el segle XVIII*, dins «Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics», IX (1998), 159-166.

Notícia de la tesi doctoral de l'autora, de la qual és ofert un resum, on s'esmenten les quatre parts en què es divideix el treball, les fonts consultades i les dificultats que s'han presentat, tant per llur llengua i poca sistematització, com per la poca familiaritat i els prejudicis d'un certa historiografia a l'esguard de la documentació eclesiàstica. L'autora suggereix que ha volgut emmarcar l'estudi d'una institució local -per bé que molt influent en el seu espai natural- en els corrents generals del seu temps.— J. de P. [14.524

Montserrat JIMÉNEZ SUREDA, *Alienígenas, regnícolas y naturales. Monarquía y élites en una catedral catalana del siglo XVIII*, dins «Hispania. Revista Española de Historia», LVIII (1998), 1097-1112.

La catedral catalana és la de Girona, [a la qual l'autora ha dedicat d'altres estudis, coneguts dels nostres lectors: cf. ATCA, XVII (1998), 719, núm. 12736; XVIII (1999), 920, núms. 13665 i 13666, ultra el precedent], a la qual en el seu moment arribava una de les conseqüències del *Decret de Nova Planta*: a l'hora d'atorgar prebendes, per al rei seria més important el mèrit personal de l'agraçiat que les altres consideracions (1098), cosa que amenaçava els camins tradicionals de provisió de canonges i beneficis de la catedral de Girona, els d'afavorir els propis familiars o els familiars de grups de poder (amb especial referència al cas de la raguèlia Dorca: 1099-1105), camins que tenien al seu favor normes dels Concilis Tarraconenses o d'estatuts dels capítols catedralicis, que exclouien els 'alienígenes'; Felip V substituï aquest concepte pel de 'regnícola' o súbdit d'un dels seus regnes (cosa que tenia la contrapartida d'obrir les prebendes d'aquests als catalans), en no tenir confirmació papal les normes excloents dels 'alienígenes' (fora del cas de Mallorca). Hi hagué, doncs, interferències, començant pels nomenaments episcopals de Girona en la segona meitat del segle XVIII; s'explica que el *Memorial de greuges* del 1760 dedicat llarg espai a un tema que feria alhora el sentiment nacional, la consciència territorial comuna i les estratègies familiars (1106-1112). La base arxivística, de l'ACG, és el *Repertori alfabètic* de Sulpici Pontic i la sèrie de *Resolucions capitulars*.— J. P. E. [14.525

Javier ANTÓN, *Les excel·lències socioculturals del gremi de fusters de Girona a final del set-cents*, dins «Revista de Girona», núm. 189 (juliol-agost 1998), 32-35.

Javier ANTÓN, *L'alfabetització en blanc i negre. Apunts quantitius sobre la ciutat de Girona el 1787*, dins «L'Avenc. Revista d'Història», núms. 199 i 200 (gener i febrer 1996), 44-47.

Tot i la pretensió dels cultors d'ésser culturalment superiors als fusters, aquests es caracteritzaven a Girona «pel seu elevat nivell d'alfabetització, la seva cohesió interna i les seves avantguardistes formes de solidaritat» (32); en efecte, consta que el 1787 era promulgada la normativa de la societat de socors mutus; pel padró del mateix any, ara a Girona, AHM, sabem el nombre màxim de gents de l'ofici durant tot el segle: seixanta-dos mestres, vuit fadrins i vint-i-un aprenents; i per la documentació notarial del mateix any, de Girona, AH, *Notaries de Girona*, elaborada en el segon títol, ens consta que sabien de lletra el 87% dels fusters, 12% més que la mitjana dels altres gremis; les respectives mullers, en canvi, només en un 17% en sabien. Només de dos consta que posseïen biblioteca; coneguda genèricament la d'Esteve Figueras, ho és en detall la [potser familiar? o assortit de revenedor?] d'Agustí Cabot, formada per quaranta-vuit títols amb setanta-dos volums de tema variat: arquitectura, filosofia, retòrica, gramàtica i clàssics i pocs volums religiosos.— J. P. E. [14.526-14.527

Javier ANTÓN PELAYO, *La herència cultural. Alfabetización y lectura en la ciudad de Girona (1747-1807)*, Bellaterra, Universitat Autònoma de Barcelona, 1998, 425 pp.

Títol només conegut per referència [cf. el resum precedent]— J. P. E. [14.528

Rosa CONGOST, *De pagesos a hisendats. Reflexions sobre l'anàlisi dels grups socials dominants. La regió de Girona (1780-1840)*, dins «Recerques. Història, Economia, Cultura», núm. 35 (1997), 51-72.

En realitat aquestes pàgines ofereixen reflexions socials basades en el recompte de les vegades que la paraula 'hisendat' compareix en la documentació de Girona, AH, *Registre d'hipoteques*; repassats més de sis-mil establiments i més de quatre-mil arrendaments del 1768 ençà, l'autora constata que el mot 'hisendat' neix el 1796 (56), en què, de sobte, n'apareixen quatre, i dinou en

el quinquenni 1796-1800, quan la denominació anterior, estadísticament aclaparadora, era la de ,pagès' (57); d'aquests dinou, divuit posseïen algun títol (58); per la seva banda, els *Llibres del cadastre*, de Girona, AHM, confirmen la data de naixement amb la paraula ,hacendado', aplicada a quatre cognoms, que el 1800 serien setze (59). Comparegué en els dits llibres per repercuissió de les proclames patriòtiques antifranceses de la Guerra Gran, que «usaven i abusaven de la paraula ,hacendado'» (61), tal com demostra la sèrie de *Llibres de l'armament general* del mateix arxiu, i la introduïren en l'escala de grups socials, als quals es demanava una contribució per a la defensa (62-64) i als quals era promès l'ascens a categories superiors (65), alhora que els membres d'aquestes eren acomunats amb els inferiors en les unitats de defensa i ho consideraven un insult intolerable (65-66): una classe social anava a la posta i una altra s'enlairava (67-70). Hi ha un mapa dels municipis de l'Empordà, del Gironès i de la Selva, amb la localització geogràfica de les cent primeres famílies ,hisendades' entre el 1796 i el 1815 (71).— J. P. E. [14.529]

Josep ESTRADA I GARRIGA, *L'itinerari dels vasos apol·linars en el trajecte de Granollers a Tarragona*, dins «Hom. Estrada», 201-219.

A partir només dels topònims inclosos en els Vasos Apol·linars o de Vicarello, i en els itineraris anomenats d'Antoní, i tenint en compte els ,milia passuum' entre les parades assenyalades en aquells, l'autor ubica amb precisió cada un dels topònims consignats en les dites fonts entre Girona i Tarragona, passant per l'interior -via Granollers, Martorell i Vilafranca del Penedès- (216) i precisa l'itinerari real pels indrets intermitjos, en paral·lel amb les dades d'aquelles fonts (217-219).— J. P. E. [14.530]

Albert MANENT, *Topònims d'origen monàstic o de caire religiós als termes de Gratallops, la Morera de Montsant, Poboleda i Torroja*, dins «Societat d'Onomàstica. Butlletí Interior», núm. LXXII (març 1998), 17-20.

Nombre de topònims aplegats en aquestes pàgines són documentats els segles XV-XVIII.— J. P. E. [14.531]

Josep M. LLOBET I PORTELLA, *Els habitants de Guimerà l'any 1460*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», 11 (1998), 106-111.

El requeriment del metge jueu targarí, Daví Benaçaya, d'ésser pagat de les dues-centes lliures que li devia la universitat del lloc de Guimerà, trobà solució en el compromís, acceptat per tots els caps de casa i llurs esposes, de pagar-li vint lliures cada any; els signants foren cent trenta, la llista alfabètica dels quals es troba en apèndix (111). Els documents, ací transcrits, són a Cervera, AHC, *Fons notarial. Cervera* (107-110). El 1390 eren cent-vuit (107).— J. P. E. [14.532]

Joan CRUZ I RODRÍGUEZ, *El municipi igualadí medieval: una aproximació al seu funcionament (1282-circa 1388)*, dins «Miscellanea Aqualatensia», VIII (1997), 19-58.

L'autor centra el seu estudi en un aspecte institucional, el del funcionament del municipi a través de les estructures de què els igualadins medievals es dotaren (21). La base arxivística és l'AHC d'Igualada, en les seves dues seccions principals: l'Arxiu Parroquial, sobretot el fons de *Protocolos notariales*, i l'Arxiu Municipal, amb la sèrie dels *Libri Universitatis* i d'altres de complementàries; de Barcelona, l'ACA i l'AHBP; i el *Llibre de privilegis* publicat per l'autor [cf. ATCA, X (1991), 395-396] (21-22). Les dades aplegades en els dits fons són exposades de forma sistemàtica i sincrònica, començant per les mateixes institucions municipals (universitat, consell general, consell reduït i col·legi de síndics i altres càrrecs municipals: 22-31), seguint per les

institucions privades al servei de la comunitat (32-35) i pels càrrecs de control i vigilància com els obrers o el mostassaf (35-42); vénen les actuacions davant autoritats foranes, començant pel rei (43-46), i el capítol destinat a recordar els punts que suscitaran l'atenció de les autoritats municipals durant aquell segle (47-52), entre les quals no manquen les econòmiques (53-55). Les darreres pàgines apleguen les dades sobre el saig i l'escrivania (55-56). Hi ha bibliografia (57-58).— J. P. E. [14.533]

Ferran GARCIA I DíEZ, *La pobresa a Igualada i les deixes testamentàries a l'Hospital de Sant Bartomeu. Segles XIV i XV*, dins «Miscellanea Aqualatensia», VIII (1997), 101-141.

Després de pàgines d'abast general i d'altres que resumeixen les publicacions de Joan Segura relatives a Igualada, l'autor a base de fons de l'AHC, *Llibres de la Universitat*, recorda les ,almoines' medievals d'aquella vila (110-112), i a base dels *Protocolos notariales* dels anys 1318-1469, esbrina i exposa, ajudat per dinou gràfiques, els diversos aspectes socials de les dades dels nou-cents seixanta testaments conservats en la dita sèrie i en les quals és constatable l'impacte de la Pesta Negra i la posterior línia general de decadència vers el segle XV (116-135); les deixes a l'hospital són ací resumides (137).— J. P. E. [14.534]

Josep SERRANO DAURA, *L'antic dret de Lleida a les comarques tarragonines (s. XII-XIV)*, dins «Hom. Ricomà», 533-540.

Les *Consuetudines Ilerdenses* del 1228 inflüiren en les ordinacions municipals de les poblacions de l'Orde del Temple, les cartes de poblament de les quals (1192-1294) contenen prescripcions paral·leles de les de les dites *Consuetudines* (536); s'hi inspiraren les cartes de poblament donades pels Hospitalers a Horta i a Miravet després de la supressió del Temple, i dos segles més tard la de Miravet s'aplicava a Ascó (538); la de Siurana hi fa referència explícita en el tema de forns, molins i administració de justícia (539), i s'estengué a l'Alforja, àdhuc als seus *Privilegis i ordinacions de la magnífica universitat de la vila y del terme general de Alforja*, del 1701 (540).— J. P. E. [14.535]

Francisco CASTILLÓN CORTADA, *Diplomatario de la sacristía de la Seu Vella de Lleida (1151-1227)*, dins «Ilerda. Humanitats», LII (1998), 91-161.

Després d'una introducció en què és resumida l'entitat de la sagristia i les funcions del sagristà dins el capítol primitiu de la Seu Vella, és presentada la documentació que l'afecta en seccions de l'ACLl ultra el *Llibre verd* de la mateixa Seu, d'on prové la llista de sagristans, la de temes tocats en la documentació, la de topònims, la de càrrecs i oficis i la de notaris (92-96). La transcripció dels cent-un documents, amb els corresponents registres, ocupa les pàgines 98-157; de més a més, l'autor presenta i resumeix (96-97), i transcriu del mateix ACLl, *Vària*, I, el *Capbreu de la sagristia dels senyors que pren a la ciutat de Leyda be en lo terme de aquella*, del 1387 (157-161).— J. P. E. [14.536]

Max TURULL RUBINAT, *El naixement de la fiscalitat municipal a Lleida (1149-1289)*, dins *Actes Corona Fiscalitat*, 219-232.

L'autor refà esquemàticament els passos que conduïren els ciutadans, la ,universitas', i els magistrats de Lleida a veure reconeguda llur capacitat legal d'establir i obligar a satisfer els tributs necessaris per al bé públic. Restablerta el 1149 la sobirania cristiana, ja el 1196 el rei facultava els prohoms i tot el poble a contribuir junts a les necessitats de l'Estat (221); establerts els còsols el 1197 (222), el 1200 era legalment reconeguda la caixa comuna coactiva (223); d'aquest document trauria Guillem Botet els capítols corresponents dels *Costums de Lleida* (223; cf. textos en paral·lel: 228-220). Posteriors intervencions reials o bé intentaren de posar pau entre les mans

major i menor (224-225) o el 1217 reconeixien que la població lleidetana formava ,universitas' (226); els *Costums* del 1228 confirmarien caixa comuna i capacitat impositiva (227) i Jaume I confirmava aquests extrems el 1255.— J. P. E. [14.537]

Francesc FITÉ, Carmen BERLABÉ, *L'estada a Lleida de Bernat Martorell i Rafael Gregori i la policromia del retaule major de la Seu Vella*, dins «Locus amoenus», 2 (1997), 103-110.

L'ACLI, *Llibres d'obra*, demostren amb els pagaments a ells fets, algun dels quals pujava a 11.633 sous i 8 diners, l'activitat dels dos pintors esmentats a Lleida entorn el 1440, segurament per a l'ampliació i policromat del gran retaule de la Seu lleidetana.— J. P. E. [14.538]

Caterina ARGILÉS, *El preu del forment en els mercats perifèrics de Lleida en relació amb el preu del forment lleidetà al segle XV*, dins «Ilerda. Humanitats», LII (1998), 29-35.

Els estudis anteriors de l'autora sobre els preus del blat a Lleida es basaven en els *Llibres d'obra* de Lleida, ACLI [cf. ATCA, XVI (1997), 589, núm. 11767]; l'actual es basa en els *Llibres d'aniversaris de la Seu Vella* i es refereixen a pobles de la rodalia (comarques del Segrià, la Noguera i el Pla d'Urgell), d'on els fundadors dels aniversaris havien determinat que arribés la base econòmica dels mateixos; les vendes pertanyen a mals anys i fora d'algun cas excepcional foren realitzades a gent del lloc amb la forma de pagament ,a gra per gra' (32), que es podia allargar dècades, tal com diuen els fragments transcrits, on també consta l'equivalent en diners. Hi ha llistes del preu mitjà a cada un dels llocs i a Lleida; el pitjor mal any hauria estat el 1473, en què la fanega de forment es venia a 124 sous a Alcanó, a 133 a Els Arcs, a 144 a Balaguer i a 147 a Lleida (34-35); el 1482, en canvi, baixaria fins a 1872 a Lleida (35).— J. P. E. [14.539]

Ramon MIRÓ, Pep VILA, ,*Visió d'Esperança Alegre' (Lleida 1500). Una visita des del més enllà*, dins *La pintura gòtica dels Ferrer i altres aspectes (in)coneguts al voltant de la Seu de Lleida, s. XIII-XVIII*, Lleida, Publicacions dels Amics de la Seu 1998, 327-353.

Els autors publiquen el procés relatiu a l'aparició de Teresa Alegre, primera muller de Miquel Alegre, a Esperança, segona muller de Miquel, seguint la còpia continguda en el ms. Pujades, de París, BN, *Fonds Baluze*, 238, ff. 376-379v. El text de l'any 1500 és emmarcat en el context de la literatura catalana de l'altre món i en el desenvolupament de la idea del purgatori durant l'Edat Mitjana. Els autors identifiquen alguns dels personatges que apareixen en el procés i n'estudien llengua i estil, de coloració llatinitzant, amb trets vius i espontanis.— J. de P.- [14.540]

Ferran J. CORBELLA, *Quatre segles de teatre a les terres de Ponent*, dins «Revista de Catalunya. Nova etapa», núm. 131 (juliol-agost 1998), 107-112.

Resum de l'estudi de Josep Rabasa i Fontserè i Francesc Rabasa i Reimat, *Història del teatre a Lleida*, on les dades relatives a representacions teatrals són més consistents en els segles XVII i XVIII. Les representacions teatrals eren a benefici de l'Hospital de Lleida i només el 1761 seria documentada una iniciativa privada de teatre públic.— J. P. E. [14.541]

Manuel BARRUECO SALVADOR, *Privilegio de Carlos V en favor de los conventos agustinos de Huesca y Lérida*, dins «Archivo Agustiniiano», LXXXI (1997), 305-314.

A Madrid, AHN, *Clero*, lligall 2410, es conserva [sembla l'original] del privilegi de Carles V, atorgat el 1537 durant una cort de Montsó, en el qual són transcrits els de la reina Maria, muller

d'Alfons dit el Magnànim i de Germana de Foix, reconeixent que els agustins eren orde mendicant i que podien fruitir de la legislació dels dits ordes tant en l'acapte d'almoines com en l'exempció de peatges, entre els quals és expressament esmentat el pontatge de «las puentes de las ciudades de Çaragoça y Lérida y de la villa de Fraga» (311).— J. P. E. [14.542]

Jaume CODINA, *Contractes de matrimoni al delta del Llobregat (segles XIV al XIX)* (Estudis, 13), Barcelona, Fundació Noguera 1997, 502 pp.

Els contractes de matrimoni són els tradicionals capítols matrimonials. L'autor basa i limita aquest estudi en els de propietat seva i en els conservats a Sant Boi de Llobregat, Arxiu Parroquial; a Barcelona, AHPB, AHCB, ACA, ACB, ADB; i a Sant Feliu de Llobregat, AHC (15-17), el més antic dels quals seria anterior al 1310 [per al segle XIII, seria interessant d'analtzar, d'entre la nombrosa documentació conjugal, els instruments que ja són o s'assemblen a capítols matrimonials en el *Manual primer de l'Arxiu de la Cúria Fumada de Vic (1230-1233)*, el resum del qual es troba en la pàg. 815 d'aquestes *Notícies bibliogràfiques*]; llur llista cronològica unificada ocupa les pàgines 332-489. L'estudi de la primera part del volum comença recordant la importància dels dits capítols en el dret matrimonial català i la general acceptació de la dita institució jurídica en la societat catalana; l'autor creu que anaren paral·lels a un llarguíssim procés de pauperització iniciat el segle XV i intensificat el XVIII i el XIX amb la revolució demogràfica (20). L'autor s'adona que el material aplegat (uns quatre milers de capítols matrimonials: 29), no sols proporciona dades estadístiques, ans permet una introspecció sobre situacions humanes (23-26). Per això l'estudi que ocupa la primera part del llibre presenta, d'una banda, els resultats estadístics vistos en llurs múltiples variants (capítols per a matrimoni de solter/a, vidu/a; capítols amb dot d'una o altra part, eixovar, escriure, renúncia, restitució, pena i fermances), però de l'altra concentra l'atenció en el dot i les seves múltiples fórmules i complements acabats d'esmentar i, amb referència constant als casos concrets àdhuc amb transcripció de fragments textuais, en desplega les significacions socioeconòmiques (calia assegurar per damunt de tot la inversió que per ambdues bandes representava el matrimoni). Assenyalen els casos en què, entre els anys 1376 i 1423, alguns dots es basaven en deixes testamentàries o en institucions locals ,in auxilium maritandi' (60-63; 112-117); en d'altres, el dot és la suma d'allò que la mateixa noia havia guanyat fent de minyona; assenyalen també el cas de la pubilla que té un germà hereu menor o que el pot tenir (162-167; cf. 305-318); l'aportació de l'aixovar és rica de situacions i solucions concretes (183-203); en l'escriure, hom constata que del 1570 ençà repercutí en els documents la mutació social provocada per la immigració de gavatxos i per la violència social, associada al bandolerisme: després, l'escriure tendí a desaparèixer (216-218) i ja es presentava fortament devaluat durant el segle XVII (218-222); assenyalen també les vegades que compareix en els capítols la paraula ,amor', no pas sempre entre els esposos, ans com a afecte paternofamiliar (286-288); una vegada, en el segon matrimoni d'una vídua, mare d'una filla casada, consta la finalitat «de procrear fills» (288); constatem la baixada de la taxa de fills bords: 34'7 per mil en començar el segle XVI, 13'2 per mil entre 1624 i 1728 (301). Una pàgina d'explicacions terminològiques (321-322) i dues de bibliografia (325-326) completen l'estudi.— J. P. E. [14.543]

Jaume PORTELLA COMAS, *Como se exporta el feudalismo: el caso de Mallorca*, dins *L'incastellamento*, 85-98.

La manca de col·laboració dels magnats i barons amb els reis condemnava al fracàs qualsevol intent de conquesta de territori sarraí; amb la victòria de Las Navas de Tolosa les perspectives haurien canviat i ajudar el rei «empezó a parecer a los barones como un negocio de posibilidades futuras cada vez mejores», segons Thomas Bisson (86; cf. 88). La documentació ja publicada permet veure que aquell ajut fou ofert, però, no existint l'estat modern, els poderosos feren constar que col·laboraven en l'empresa de Mallorca ,ex gratia' (87) i exigiren que els rei els recompensés en proporció a l'ajuda, reservats al rei els edificis reials i la sobirania (88); les butlles papals hi afegiren la

qualificació de ‚croada‘, perquè, diu l'autor: «el dominio político es la condición indispensable para instaurar la fe cristiana. Excluye, por tanto, que la difusión del cristianismo sea posible bajo el poder de los musulmanes» (91). «A partir de entonces Mayúrqa desaparece del mapa, es troceada como botín de guerra y acto seguido se inicia el proceso colonizador que justifica la traducción catalana del nombre, de ahora en adelante substituído por el de Mallorca» (92) [Però ‚Mallorca‘ no deriva del llatí ‚Maiorica‘? I aquest no és anterior a ‚Mayúrqa‘?]. El troceig entre porcions reials, de magnats, cavalleries, alous i establiments, és deduïble dels *Llibres del repartiment* i de documentació complementària com el *Memorial de tots los christians cavalers los quals foren en la presó de la ciutat de Mallorca*: «en Mallorca se instaura un feudalismo ‚de libro‘, es decir, estructurado según los *Usatges de Barcelona*» (93). Hi ha bibliografia (96-98).— J. P. E. [14.544]

Pau CATEURA BENNÀSSER, *En los precedentes de la fiscalidad indirecta: la sisa de 1245 en el Reino de Mallorca*, dins «Acta historica et archaeologica mediaevalia», 19 (1998), 9-17.

Un full, localitzat dins el registre d'ACA, *Canc., Vària*, 400, conté una llista intitolada *Sisa porti* i adreçada als ‚Probis hominibus Maioricarum‘, en la qual són assenyalades les quantitats que s'han de carregar damunt el preu de seixanta-cinc productes (16-17); la llista és gairebé idèntica a l'establerta per a la lleuda de València el 1243 (14). L'autor exposa en datall els punts tècnics de l'operació i globalment interpreta que, restablerta la sobirania de Jaume I damunt Mallorca en acabar-se la conquesta de València (per a sufragar la qual el rei hauria infeudat Mallorca a Pere de Portugal), també s'acabà la parcialitat a favor dels genovesos, essent la ‚sisa porti‘ (!) una manifestació del retorn a la normalitat.— J. P. E. [14.545]

Ricard SOTO I COMPANYY, *Patrimoni reial i transformacions agràries a Mallorca en el segle XIII*, dins *Actes Corona Fiscalitat*, 555-573.

Les bases arxivístiques d'aquest estudi es troben a Palma de Mallorca, ARM, *Escrivania de Cartes Reials*, perquè, de fet, tot i que també a Mallorca els drets reials fossin diversos (sobre pes o mesura: jus bladi, jus olei; lleuda, morabatí, quèsties, etc., i sobretot el delme), el més documentat és el de venda de drets reials (556), que potser tenia un precedent en el ‚jus expletæe‘ o ‚jus expletandi‘ de Catalunya (560); en una sèrie d'anotacions dels anys 1247 al 1288 (560-561) [les fórmules emprades porten a pensar que es tractava d'arrendar a tercers la percepció de drets reials en una zona i període determinats]; les darreres pàgines resumeixen allò que l'autor ha trobat entorn als drets reials sobre blat, oli, vi, ramaderia i drets de l'Albufera (564-566). Hi ha bibliografia (567-568) i vuit gràfiques (570-573).— J. P. E. [14.546]

Gabriel JOVER, Ricard SOTO, *Els dominis feudals a la Mallorca baixmedieval*, dins «Revista d'Història Medieval», 8 (1997 [1998]), 217-274.

L'autor formula així el seu objectiu: «...atès que la caracterització de la societat illenca com a una societat feudal dista molt de ser acceptada per tothom, el nostre treball temprarà d'esbossar els queensem són els trets originals del feudalisme illenc en les seves primeres etapes...» (218). Els *Llibres del repartiment*, amb llur jerarquització d'afavorits, establia el grup dels magnats o grans senyors (rei inclòs) (220-221), el poder dels quals es basava en llur domini directe damunt la terra (222), salvada la sobirania reial; era un sistema de relacions emmarcat pels *Usatges de Barcelona* (223); de fet, el senyoriu reial s'anà estenent (225-229); econòmicament la gran forma de senyoriu/vassallatge era el delme, sobre el qual a Mallorca hi hagué nombre de problemes i diversitat de situacions, algunes de les quals són conegudes per l'ADG, *Vestuari. Rendes de Mallorca* (230-231). Cada una de les jurisdiccions tenia els seus ingressos i en aquest sentit hom pot diferenciar la reial (232-234) dels feus i cavalleries (234-246) i dels beneficiaris d'alous, d'establiments i de sotsestabliments (246-250); seria il·lustratiu el cas dels Ripoll de Bunyola

(251-256) i d'altres (257-259), algun dels quals és conegut per l'arxiu particular dels Abri-Descatllar.— J. P. E. [14.547]

Antonio PLANAS ROSSELLÓ, *Los bailes reales de las villas de Mallorca*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 54 (1998), 7-44.

Les primeres pàgines contenen la caracterització dels batlles reials i de llurs funcions com a executors de les lleis i de les prescripcions superiors; enumeració de llurs competències, tant judicials (amb particular atenció a la imposició de penes) com civils, sobretot d'ordre públic; fons diversos de l'ARM (*Llibre dels reis*, *Llibre del sindicat de fora*, *Llibre d'En Sant Pere*, *Llibre de molts i bons privilegis*) permeten de conèixer tant la norma d'actuació com els casos concrets d'aplicació o d'exempció, i els camins per a apel·lar de les seves decisions (9-20). Es donaven conflictes de jurisdicció amb el mostassaf o amb batlles senyorials (21-22). Llur nomenament era competència exclusiva del governador o del batlle general de Mallorca, de vegades, però, directament del rei, quan la batllia era retribució per deutes del rei envers el nomenat; a darreries del segle XV s'introduí la insaculació (23-25); el batlle havia d'habitar en el territori de la batllia, ésser de mà major, i posseir cavall i armes; el càrrec comportava drets i obligacions i era delegable (26-32); era representatiu de la justícia i posseïa la pròpia cúria o cort, amb saigs per a l'execució de les decisions (33-36); essent un oficial reial, continuà després del *Decret de Nova Planta*. Són transcrits de l'ARM quatre documents datats entre el 1367 i el 1468 (39-43).— J. P. E. [14.548]

Bernard DOUTRES, *La Numismatique du Royaume de Majorque*, dins «La Pallofe. Bulletin de l'Association Numismatique du Roussillon et du Musée Puig», núm. 39 (novembre 1997), 11-20.

En aquestes pàgines són transcrites les inscripcions de les monedes encunyades pels tres reis de Mallorca, Jaume II, Sanç i Jaume III (13-16).— J. P. E. [14.549]

Josep SEGURA DELGADO, *El Castell del Temple*, dins «III Congrés patrimoni cultural», 281-290.

Les primeres pàgines apleguen notícies relatives a la dita fortalesa mallorquina anteriors al segle XIX, com és l'existència d'un exemplar de la *Cirurgia de Teodoríc* el 1323 [cf. una de les notes de Lluís Cifuentes en la secció de *Notes i documents* d'aquest volum] i algunes referències a documentació de Palma de Mallorca, AHM, *Arxiu Històric i Reial Patrimoni* (282-283) i *Protocolos notariales*, aquesta de mitjan segle XVIII (287, nota 28).— J. P. E. [14.550]

Mateu MORRO I MARCÉ, *El Puig de Mors i el Castell de Mors, un aspecte de la toponímia antiga de Mallorca*, dins «Societat d'Onomàstica. Butlletí interior», núm. LXXIII (juny 1998), 30-38.

L'autor defensa que les dues grafies per ell proposades han de substituir les de ‚Puig d'Amós‘ i ‚Castell d'Amós‘, que localitza; després aporta diverses grafies documentades que van del 1276 a darreries del segle XVIII (31-32), també de ‚morro‘ o derivats (33-35), que interpreta de forma antroponímica i d'arrel ‚mor-‘ d'origen molt antic, que el *Llibre del repartiment* reporta en formes com ‚Morell‘ i ‚Morelló‘, cosa que «fa pensar en un apel·latiu mossàrab» (38).— J. P. E. [14.551]

Margalida BERNAT I ROCA, *El manteniment de la salubritat pública a Ciutat de Mallorca (segles XIV-XV)*, dins «Acta historica et archaeologica mediaevalia», 19 (1998), 91-125.

[L'autora ha dedicat al tema estudis coneguts dels nostres lectors pels resums d'ATCA, XV (1996), 687-688, núms. 10957-10958]; ara exposa la política desplegada pels Jurats de Ciutat

de Mallorca a través del mostassaf, coneguda en la seva formulació jurídica pels còdexs 27-28 i 71 de l'ARM, i pels registres 5.408 i 6.580 del mateix arxiu, *Arxiu Històric*, sobretot pel còdex 27, *Llibre dels capítols e ordinacions del mostassaf*, publicat el 1949 (92-93). Després de recordar que la salubritat pública de Ciutat era competència de l'administració municipal (95-97), les pàgines següents repassen i resumeixen la normativa sobre aigües brutes, sobre animals, fems i altres escombraries (98-102), sobre els oficis contaminants (tint, adoberia, molins drapers: 103-107), sobre les limitacions d'ús de la via pública pels menestrals (108-110) i sobre el control dels queviures exposats a la venda (111-112). Les darreres pàgines s'ocupen dels aspectes relacionats amb assortiment i utilització pública de l'aigua en els banys (113-117). Hi ha set plànols de la Ciutat (119-125).— J. P. E. [14.552]

Margalida BERNAT I ROCA, *Molins drapers a Ciutat de Mallorca: entre interessos polítics i econòmics (s. XIII-XVII)*, dins «Estudis Baleàrics», núms. 58-59 (juny 1997-gener 1998), 127-150.

Aquest estudi és «un primer apropament... a alguns aspectes tècnics de la feina d'amolinar, i... als molins drapers que funcionaren a Ciutat de Mallorca i el seu entorn més immediat entre els segles XIII i XVII» (128), a base de documentació de l'ARM, *Gremis, Arxiu Històric, Diputació i Presidials Decrets*. La feina d'amolinar (= fer funcionar un molí draper) i les seves condicions, ateses les desagradables substàncies emprades, era determinada en *Ordinacions* que es remuntaven al 1315, d'on són transcrits dos paràgrafs (128-129). El Gremi defensava que el nombre de molins era el mateix després que abans de la conquesta (131); però entre el 1550 i el 1650 en foren construïts tres dins ciutat (131-132) i el 1406 n'eren declarats sis fora murada (133-137: amb transcripció de dues declaracions d'aquell any); el 1628 foren realitzats treballs previs a un plànol del curs de la sèquia d'En Baster per a l'assortiment de la Ciutat, ací transcrits (138-139). Un projecte d'unificar aquesta sèquia amb la de la Font de la Vila, reprès per enèsima vegada en començar el segle XVII, resultà implicat amb les bandositats dels Canamunt i els Canavall i s'hi oposà l'Ofici de Paraires (143-148); no prosperà, per les implicacions amb interessos i bandositats.— J. P. E. [14.553]

Ricard URGELL HERNÁNDEZ, *Dinàmica del deute públic a la Universitat de Mallorca en el segle XV*, dins *Actes Corona Fiscalitat*, 675-701 pp.

Objecte d'estudi: «la dinàmica que es genera al llarg del segle XV com a conseqüència de l'expansió del deute públic a la segona meitat del segle anterior, tenint en compte, com apunts de partida, factors com ara el gran pes que significa en aquests moments el deute exterior respecte a l'assumit per la societat mallorquina i, d'altra banda, des d'un punt de vista cronològic, el fet que és en aquest moment quan es posen les bases legals i institucionals que, amb no moltes variacions, regiran fins al segle XIX» (675). Les grans dificultats polítiques de la segona meitat del segle XIV obligaren a assumir deute públic, a base de compra de diner pel dret a un censal, però el 1405 Mallorca era incapaç de pagar els censals; s'imposà el 'Contracte Sant' del mateix any amb la *Universal Consignació* de totes les imposicions indirectes de la universitat als mateixos censalistes o creditors, que la controlarien (677-678). Per raons diverses el 'Contracte Sant' entrà en crisi el 1425 (679-680) i fou substituït per la *Concòrdia de Barcelona* del 1431, que rebaixà el for del censal, del 5'9 al 4'1% i àdhuc al 3'3%, però també obligà a «major fiscalitat directa i... nous impostos inderectes» (682). La 'Revolta Forana' del 1450 provocà la suspensió de pagaments i amb motiu de la Guerra Civil catalana, la corona s'incautà «dels títols, capital i pensió de tots els censals detentats per persones o Institucions del Principat rebels a Joan II» (685), béns que passaren a la Procuració Reial de Mallorca (686-687). La Capitulació de Pedralbes, 1472, agreujà la solució del problema, tant quan hom optava per restituir els censals als titulars, com, sobretot, quan hom havia fet consignacions damunt aquelles rendes (688). No cal dir que la Universitat de Mallorca intentà que els censals fossin condonats (689). La situació confusa s'clarí amb sentència judicial del 1481 favorable als censalistes, que es féu efectiva amb la Concòrdia del 1484 (690-692). Les pàgines finals contenen vuit quadres sinòptics (694-701).— J. P. E. [14.554]

Jocelyn H. HILLGARTH, *Mallorca e Italia: relaciones culturales durante la baja Edad Media*, dins «XIV Congreso Corona, IV», 337-345.

L'autor recorda que les relacions culturals anaven a cavall de les comercials, reforçades per les que hom mantenia amb la cúria papal, per la fama dels cartògrafs mallorquins i la presència d'estudiants en universitats italianes, sobretot a Bolonya, també a Pàdua i a Pisa; el moment àlgid fou el de les corts d'Alfons dit el Magnànim i dels dos papes Borja, des de les quals s'enfortiren els corrents d'humanisme amb personatges com Mateu Malferit, i sobretot Ferran Valentí, humanista, polític i bibliòfil, qui hauria deixat el propi autoretrat en el pròleg a la seva traducció de les *Paradoxa* de Ciceró (341-342). Establerta la impremta, els llibres arribaren sobretot de Venècia, no tant de Nàpols (342-343). Són recordats Arnau Descós i Jaume d'Oleza.— J. P. E. [14.555]

Joan MIRALLES I MONSERRAT, *Nous documents sobre Joanot Colom, instador de la Germania de Mallorca*, dins «Actes Vuitè Col·loqui», 213-258.

Repetició, amb qualque correcció i afegitons, de les pàgines ja resumides dins el nostre volum XVII (1998), 729, núm. 12770.— J. P. E. [14.556]

Gabriel LLOMPART, *Dues puntualitzacions iconogràfiques sobre paralitúrgies medievals mallorquines*, dins «Misc. Ainaud, I», 475-481.

Partint d'una xilografia que en el *Flos sanctorum* català il·lustra la festa de la Mare de Déu d'Agost amb l'escena d'àngels pujant al cel l'ànima de Maria, n'il·lustra la vigència també a Mallorca mitjançant la *Concòrdia entre el monestir del Carme i el gremi de carnissers*, ací transcrita d'ARM, *Protocols notarials* (480-481), justament sobre la imatge jacent de la Mare de Déu «ab una flota de àngels», que havia d'ésser portada en processó a la Seu en aquella festa, detall confirmat per la *Consuetud de sagristia* de la mateixa Seu (processó inclosa en el *Misteri d'Elx*). L'altra puntualització indica el paral·lelisme entre una Aparició de Crist Resuscitat a Maria i als apòstols el diumenge de Pasqua, de Pere Terrencs, ara al Museu Diocesà de Mallorca, i una de les peces, encara inèdita, del manuscrit Llabrés (Barcelona, BC, ms. 1139), de la qual són transcrits cinc estrofes (480).— J. P. E. [14.557]

Mateu J. COLOM PALMER, *El tribunal de la inquisició a Mallorca (segles XV-XIX)*. *Dades per a una periodització*, dins «Misc. Pérez», 87-92.

L'establiment a Mallorca de la Inquisición Española el 1488 representà «una major incidència de la monarquia hispànica en els assumptes inquisitorials, la presència d'un seguit de funcionaris vinguts de fora de l'illa i un notable reviscolament de l'activitat contra els descendents dels jueus» (87); aquest darrer punt fou el característic de la primera etapa, 1488-1534, amb més de mil dos-cents conversos condemnats (88); esgotats aquests, seguí un període d'atonía, també econòmica, d'aquell tribunal, fins a darreries del segle XVII; però aquest període té dues parts: una primera, fins al 1578, en què l'atonía provoca una forta crisi interna de mancances en la sèria; i una segona, des d'aquell any, en què els dirigents són substituïts per tècnics forasters; però el perill de protestantisme és insignificant i se'n ressenten les bases econòmiques; un segle més tard, el 1679 revifa el tema convers, ara ja xueta, i els nombrosos processos i les grans confiscacions donen base econòmica pròspera, que sostingué nous funcionaris; però «l'augment de funcionaris a la seu del tribunal contrasta amb la seva creixent desaparició a la Part Forana, sobretot de familiars» (90).— J. P. E. [14.558]

Francesc RIERA I MONSERRAT, Enric PORQUERES I GENÉ, *Tres clergues xuetes: tres històries familiars*, dins «Misc. Pérez», 93-102.

L'episodi, documentat a Palma de Mallorca, ARM, *Protocolos notariales*, C-1263, en què l'any 1722 els tres clergues xuetes, Tomàs Cortès, Josep Fuster i Domingo Bonnín, acompanyats de testimonis i notari, presentaren al vicari capitular de Mallorca en seu vacant la petició formal que els fos atorgat permís de rebre ordres majors o la raó del refús a fi de portar l'afer a la Santa Seu (93-96), és completat amb la reconstrucció familiar de cada un d'ells (96, 97 i 98-99 respectivament); l'episodi s'ha de col·locar en el marc de la revifalla inquisitorial antixueta de darreries del segle XVII [vegeu resum precedent]; se'n dedueix que la dita revifalla repercutí en el capteniment de la cúria de Mallorca en el punt de l'ordenació de xuetes (99-100, nota 51), però que, en canvi, cada una de les famílies presenta fesomia religiosa ben pròpia i, doncs, «l'argument del suposat criptojudaisme dels avantpassats de la gent del Carrer del segle XVIII no correspon a la realitat» (99). Hi ha arbre genealògic de cada un dels tres clergues xuetes (101-102).— J. P. E. [14.559]

Onofre VAQUER, *Immigrants a Mallorca. 1500-1550*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 54 (1998), 105-140.

Continuació d'un recompte d'immigrants a Mallorca durant la segona meitat del segle XV [cf. ATCA, XVI (1997), 595, núm. 11793]; aquestes pàgines es basen en els *Concessos matrimoniales* de l'ADM i en l'ARM, *Protocolos notariales*; resulten immigrants a Mallorca durant aquell mig segle vuit-cents vint-i-tres homes i trenta-tres dones, cent noranta-quatre dels primers i tretze de les segones de la corona de Castella, essent els mariners els que sumaven un contingent més elevat (cent vuitanta-un); només són coneguts un impressor i un llibreter (106). Hi ha llista alfabètica dels immigrants, amb indicació de data (si és coneguda), de procedència, i altres dades personals, com és ara el cònjuge en casos de matrimoni, i referència arxivística.— J. P. E. [14.560]

Joan PARETS I SERRA, *Documents per a la història de la música a Mallorca*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 54 (1998), 420-423.

Transcripció de l'acta notarial d'encant dels béns relictos de Tomàs Armengol, violer, entre els quals hi havia un cert nombre d'unitats d'instruments diversos (llaüts, guitarres, guitarrons, violins, violes); consten els respectius preus en què cada un fou venut i la liquidació global de 48 lliures i 9 sous. L'acta és del 1591 i es troba a Palma de Mallorca, ARM, P-S, 1.151, ff. 62-65.— J. P. E. [14.561]

Gabriel LLOMPART MORAGUES, *Labores menores de Juan de Salas, escultor y pintor, en Mallorca*, dins «Boletín del Museo e Instituto "Camón Aznar"», LXXIII (1998), 141-147.

Els darrers anys han estat trobats a Palma de Mallorca, ARM, *Protocolos notariales*, sis documents, ací transcrits, datats entre el 1528 i el 1537, un dels quals ateny la biografia del dit pintor, aragonès «nunc [el 1534] in Maioricis residens» (146. doc. 5); els altres són relacionats amb treballs diversos d'escultura o de pintura religioses a Ciutat o a la Part Forana (Valldemossa, Campos, Bunyola/Orient i Sineu).— J. P. E. [14.562]

Félix CARMONA MORENO, *Profesiones religiosas del convento de Nuestra Señora del Socorro de Palma de Mallorca*, dins «Archivo Agustiniiano», LXXX (1996), 305-365; LXXXI (1997), 229-265; LXXXII (1998), 299-348.

El primitiu convent agustí del Socors era construït en lloc que en cada guerra o perill havia d'ésser destruït, raó per la qual també s'ubicà dins Ciutat. Els articles ací resumits es refereixen al convent que portà i mantingué el títol de 'Socors', del qual s'han salvat set llibres de professions a l'ARM, ací presentats, tots els quals porten el títol de *Llibre de professions* o l'equivalent llatí de *Li-*

ber professionum Religiosorum Ordinis S. P. N. Augustini..., i presenten sèrie gairebé ininterrompuda des del 1525 (307-310), completables amb llibretes de professions, conservades a l'arxiu de l'actual Convent del Socors de Ciutat (310); establerta la fórmula de professió, segueix la llista de poblacions d'on procedien els professors (311-314); a partir d'ací ve la fitxa de cada un d'aquests: són seixanta en el llibre primer (314-323), cent trenta-tres en el segon (323-348) i noranta-tres en el terç (348-365); els cent cinquanta-cinc del llibre quart ocupen tot el segon article (229-265); en el llibre cinquè en consten cent vuitanta-dos (299-339), deu en la primera llibreta (337-339), vint-i-quatre en la segona (339-343) i vuit en el llibre d'aquell convent que substituï el del Socors en el primer emplaçament, intitulat d'Ítria (343-344); hi ha finalment la llista de vint d'altres professors, l'acta dels quals no s'és conservada en els llibres anteriors (344-346). Fins a l'exclaustració del 1835, el nombre total de professors agustinians al Socors hauria estat de sis-cents vuitanta-tres (I, 314).— J. P. E. [14.563-14.564-14.565]

Gabriel ORDINAS I MARCÉ, *Notes sobre els noms de les cases de neu a Mallorca*, dins «Societat d'Onomàstica. Butlletí interior», núm. LXXIV (setembre 1998), 45-48.

El comerç de neu a Mallorca és documentat des de mitjan segle XVI i les denominacions dels pous des del següent. L'autor diferencia les que prenen com a punt de referència l'amo i, doncs, un antropònim (45-46), i les que són verbalment localitzades dins una possessió (46-47).— J. P. E. [14.566]

Gonçal LÓPEZ NADAL, *El corsarismo mallorquí después de la Paz de Nimega (1678-1684)*, dins «Estudis d'Història Econòmica», 15 (1998), 65-92.

En restablir la situació de pau amb la monarquia francesa, la Pau de Nimega representà un cop dur per al corsarisme mallorquí, perquè d'una banda deixà sense justificació 'legal' els atacs corsaris a vaixells francesos i perquè de l'altra la monarquia hispànica s'obligava a restituir els vaixells i els béns francesos apresats. La documentació de Barcelona, ACA, *Consell d'Aragó. Secretaria de Mallorca*; de Palma de Mallorca, ARM, *Protocolos*; i de París, Archives de France. Archives de la Marine, *Série B-4*, 9, permeten de conèixer a la menuda les repercussions concretes de la nova situació. Hi ha bibliografia (91-92).— J. P. E. [14.567]

Albert MARTÍNEZ ESTEBAN, *Es Pont des Castell de Maó. Història de la seva trama urbana (1600-1800)*, dins «Revista de Menorca», LXXXIV (1995), 84-144.

La documentació que ha fet possible aquest estudi és: *Capbreuació general de Maó i del seu terme, 1600; Capbreuacions de quarts i censos*, segles XVI i XVII; nous establiments 1592-1796; i expedients del jutjat del Reial Patrimoni 1735-1836, tota a Maó, Arxiu Històric de la Biblioteca Pública; completada amb la del mateix Maó, AM; i de Ciutadella, Arxiu Diocesà (91). Pont des Castell és el nucli més antic de Maó; ja a mitjan segle XIV el raval tenia consistència pròpia i era necessari d'emmurar-lo; a París, Archives Nationales, K 1707-171, n'hi ha descripció (98). Les informacions proporcionades per les dites fonts serveixen per a reconstruir el conjunt (100-103), amb particular atenció al seu perímetre o Vall (104-107: croquis: 105), als carrers i als edificis públics (107-115: croquis: 111); des de la pàgina 116 l'atenció es concentra en els edificis privats, globalment (116-117) i un per un agrupats per illetes (117-138; croquis: 119). Hi ha en apèndix resum de cada un dels establiments documentats entre el 1592 i el 1786 (139-144).— J. P. E. [14.568]

Francisco FORNALS, *Propuesta francesa de nuevo arrabal. Castillo de San Felipe, año 1759*, dins «Revista de Menorca», LXXXIV (1995), 177-184.

Preses pels francesos l'illa de Menorca als anglesos amb la conquesta del castell de Sant Felip, que s'alça a l'entrada del port de Maó, aquells consideraren que la causa de llur victòria havia estat el fet que el Raval era veí del Castell, cosa que havia facilitat l'aproximació de les tropes assaltants; a fi de no caure en el mateix parany els nous amos proposaven d'arrasar el dit Raval i reconstruir-lo fora el perímetre fortificat (croquis: 179 i 181). Els quatre documents de Vincennes, Dépôt Général des Fortifications, *Places Étrangères*, ací traduïts al castellà (180-184), expliquen el projecte. No passà de projecte, però fou reemprès durant la segona dominació anglesa.— J. P. E. [14.569]

Isidre CLOPAS I BATLLE, *Tríptic històric i artístic de Martorell*, dins «Misc. Ainaud, I», 71-77.

El primer terç recorda el trajecte assenyalat pels Vasos Apol·linars entorn Martorell, que per força havia de travessar el Llobregat pel Pont del Diabre; les marques individuades en les juntures dels blocs bàsics corresponen a tres legions romanes (72-73); el segon resumeix les narracions cristianes i musulmanes de la desfeta militar infligida per Ramon Berenguer III a Abenhalaig de Saragossa el 1114; i la declaració de Martorell com a carrer de Barcelona el 1396 (74).— J. P. E. [14.570]

Enric GARCIA-PEY, *Recull toponomàstic de Martorelles (Vallès Oriental)* (Fundació Salvador Vives i Casajuana, 124), Barcelona, Fundació Salvador Vives i Casajuana 1997, 120 pp.

Ultra el treball de camp actual, són font per a aquesta recopilació toponomàstica els fons d'arxius diversos (ACA, *Reial patrimoni. Capbreus*, Arxiu Fidel Fita d'Arenys de Mar, els municipal i parroquial de la població i els arxius Carrencà de Martorelles i Tayà de Sant Fost de Campcentelles). Establerta la llista de topònims (19-27), la part central del llibre assenyalava per a cada un dels noms de casa i de topònims la prova més antiga de la seva utilització, on trobem el *Fogatge del 1739*, el *Llibre de testaments*, la *Llibreta de delmes i primícies de la rectoria*, *Capbreus* i llibretes de comunió del segle XVIII en el parroquial. Hi ha reproducció d'una pàgina d'un capbreu del 1447, en còpia del segle XVI, de l'Arxiu Carrencà (35). Hi ha bibliografia (113).— J. P. E. [14.571]

Miquel Àngel CASASNOVAS CAMPS, *Crisis agràries i comerç blader a Menorca (1588-1600)*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 54 (1998), 141-162.

L'autor deplora la manca d'atenció dels historiadors envers el tema de les crisis de subsistències. Ell, per la seva banda, a base de documentació aplegada a Palma de Mallorca, ARM; a Ciutadella, Arxiu Diocesà i Arxiu Històric Municipal; i a Maó, Arxiu Històric (cal, però, tenir present que, per raó de l'arc turc del 1558, que ho arrasà tot, els fons arxivístics menorquins són posteriors a aquella data: 142). L'objectiu de l'autor, resumida la situació de Menorca en el segle XVI (142-144), és el d'esbrinar i assenyalat d'altres possibles causes de l'endèmica escassetat de gra, ultra les naturals (secades, etc.), i indica que el cultiu de cereals, pels controls, era menys reditici que el de les pastures (llana i formatges), raó per la qual la terra era destinada als usos darremament esmentats (144-147); la necessitat d'assegurar les 33/35.000 quarteres de blat per a una població d'uns 10.000 habitants, quan la mitjana de la producció era d'uns 32.600 (144), obligà a una política d'importació de gra des d'indrets diversos, sobretot des de Catalunya (150-154), cosa que incidí fortament damunt l'economia (154-155); les diverses quantitats són objecte de cinc quadres sinòptics (157-160). Hi ha bibliografia (160-162).— J. P. E. [14.572]

Miquel Àngel CASASNOVAS CAMPS, *Economia dins la història de Menorca. Pautes per a una interpretació del discurs historiogràfic i estat de la qüestió*, dins «Estudis d'Història Econòmica», 15 (1998), 3-37.

Una primera part aplega testimoniatges del mateix segle XVIII entorn la situació econòmica de Menorca, no sols d'autors privats (John Armstrong 1752 - Joan Ramis i Ramis 1787), sinó també d'informacions oficials (4-8). Les pàgines següents resumeixen allò que digueren sobre aquell tema els historiadors del segle XIX (9-20) i els del XX (21-26), sense que manqui una perspectiva de futur (27-29). Hi ha bibliografia (31-37).— J. P. E. [14.573]

Ignacio MARTÍN JIMÉNEZ, *Los corsarios en la vida menorquina (siglos XVIII-XIX)*, dins «Revista de Menorca», LXXXIV (1996 [1997]), 71-94.

L'autor assenyalava l'existència d'un fons *Navegació-Cors* a Maó, Arxiu Municipal; i d'un *Llibre, el qual conté una nota dels corsaris armats en Menorca... este any de 1778*, del qual no és indicada la signatura; el cors menorquí hauria pres volada amb motiu de la guerra entre Anglaterra i França entorn el 1756 i sobretot durant la segona dominació anglesa (1763-1781), en què els vaixells corsaris arribaren a cinquanta-cinc (75-77), als quals l'autoritat anglesa expedí 'lletres de marca' i foren estipulats contractes de cors (78-82); les pàgines següents resumeixen moments d'un atac de cors amb transcripció de paràgrafs i àdhuc de documents sencers (83-88); la davallada definitiva començà entorn el 1785 (89).— J. P. E. [14.574]

Micaela MATA, *El corsario menorquí 'Lady Hamilton'*, dins «Revista de Menorca», LXXXIV (1995), 241-245.

Només dues de les cent vint embarcacions corsàries menorquines legalitzades durant la terça ocupació anglesa (1798-1800) portaven nom de dona: la 'Queen Charlotte' i la 'Lady Hamilton'; l'autora aplega notícies sobre les patents de cors signades per aquells governadors anglesos de Menorca i deixa en l'aire per què uns patrons menorquins dedicaren el seu vaixell a la dita 'Lady'.— J. P. E. [14.575]

Maria BONET DONATO, *Les lluites per la jurisdicció al Montsià al segle XIV*, dins «Hom. Ricomà», 171-179.

La *Carta de poblament* de Tortosa del 1149 atorgava a la dita ciutat un ampli terme, que pel sud incloïa el Montsià, damunt el qual el Consell municipal tortosí tenia jurisdicció, cosa que creà problemes amb les jurisdiccions dels senyorius locals (Sant Joan de Jerusalem a Amposta i Ulldecona, Sant Cugat del Vallès a la Ràpita). L'ACA, *Canc., reg.* i Tortosa, AHC de les Terres de l'Ebre, permeten de refer tant el capteniment reial, no sempre favorable a la seva ciutat, com la lluita de Tortosa per a mentenir el domini total en l'administració de la justícia dins el seu terme (175).— J. P. E. [14.576]

Guillem BARCELÓ RAMIS, *Aproximació a l'estudi socioeconòmic d'un districte senyorial a Mallorca: Muro 1578*, dins «Estudis d'Història Econòmica», 15 (1998), 39-64.

El 1578 s'aixecà un estímul, conservat tant a Palma de Mallorca, ARM, D 1252, com a Muro, AM, Lligall 1693; les seves dades, afegides a les que proporcionen els capbreus de reconeixement de drets de les tres senyories que es repartien el terme, la Seu de Girona, l'abat de Sant Feliu de Guíxols i en una petita part el comte d'Empúries, tots tres conservats a l'ARM, *Protocols* A-61 (Empúries), G-46 (Seu de Girona) i F-4676 (Abat S. Feliu de Guíxols), permeten a l'autor d'establir el nombre de focs i d'habitants (44-46), de precisar els senyorius i llurs rendes (47-51), i la distribució localitzada dels béns respectius, tant urbans com agraris (52-58). Hi ha bibliografia (59-60) i quadres i gràfiques (61-64).— J. P. E. [14.577]

Amparo RICÓS VIDAL, *Edición y estudio lingüístico de dos documentos notariales de la villa de Nules del año 1707*, dins «Congrés Plana», 477-490.

Del *Manual de consells*, conservat a Nules, Arxiu de l'Ajuntament, són ací transcrits les actes de les reunions del consell municipal del 13 d'octubre i 23 de desembre 1707 (486-488), en els quals hom pot copsar les primeres conseqüències del *Decret de Nova Planta* en les estructures municipals, a les quals la vila intentà de contraposar-se: intervenció superior en l'elecció de càrrecs i imposició de nous tributs. L'autora es fixa en certes característiques lexicals d'aquells textos, pensats en català: ,cascuno', ,consemblantes', ,franquesa', ,mossèn', ,promenia' (484-485).— J. P. E. [14.578]

Enric PRAT, Pep VILA, *Un inventari de la casa Fina de Palafrugell (1708)*, dins «Estudis del Baix Empordà», 17 (1998), 115-126.

Els autors publiquen l'*Inventari pres per Ramon Fina i Plana, pagès de Palafrugell, dels béns que foren de Pere Pau Fina y Plana, quondam, pagès, son pare*, del 18 d'agost del 1708, i un contracte d'arrendament, de la segona meitat del segle XIX, amb el qual Josep Fina i el seu fill arrenden set vessanes i mitja de terra a Joan Bonany i Salvi Genové. La documentació prové dels fons donats per la família Fina a l'Arxiu Municipal de Palafrugell.— J de P. [14.579]

Jocelyne JOUSSEMET, *Les Médailles de l'Université de Perpignan*, dins «La Pallofe. Bulletin de l'Association Numismatique de Perpignan et du Musée Puig», núm. 39 (novembre 1997), 21-28.

Incautat l'antic edifici de la Universitat de Perpinyà per a ceca reial, finalment el 1759 la universitat estrenava casa nova i volgué manifestar el seu agraïment al rei de França encunyant el mateix any una medalla, que després es repetiria; ací són transcrits les inscripcions llatines per a la de Lluís XV i per a la de Lluís XVI (22-24), i reproduïdes les medalles (26-28).— J. P. E. [14.580]

Lluís CIFUENTES, Gemma ESCRIBÀ, *El monopoli de la paraula: cura d'ànimes, educació i fe pública a la parròquia de Santa Maria de Piera durant la Baixa Edat Mitjana*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 28 (1998), 789-820.

Com tantes poblacions catalanes, Piera, de senyoriu reial, consta per documentació d'ACA, *Canc.*, *reg.* i *Pergamins*, i per la de Piera, AHM, alienada a favor del baronial i definitivament el 1421 passà al monestir de Pedralbes (790-795). Els tres serveis indicats en el títol són els que durant l'Edat Mitjana, sobretot en els segles de l'Alta, a Catalunya eren assegurats per les parròquies, raó per la qual els autors estableixen la llista dels rectors de Piera (798-799), entorn als quals hi hagué la mateixa tensió amb les pretensions reials, que en les altres parròquies antigues de Catalunya (798-804). Les pàgines dedicades a la cura d'ànimes depenen en gran part d'ADB, *Visitacionum* (805-811), *Communium* i *Gratiarum*, i consisteixen en el resum de les anotacions de les successives visites pastorals del segle XIV (806-811). La secció següent és dedicada a l'escola parroquial i a la de gramàtica (diferenciades per la respectiva qualificació de ,psalms' i ,gramaticam': 817), en part conegudes per les llistes de ,scolares' tonsurats ja a començament d'aquell segle (812-813); l'estudi ,gramatice et logice' és documentat el 1333 (815), com també ho és el (primer?) conflicte entre les dues ja l'any sobre (816-817); també hi ha notícia d'estudiants universitaris (818).— J. P. E. [14.581]

David IGUAL LUÍS, *Economia local i comerç exterior en el segle XV. L'activitat mercantil italiana a la Plana*, dins «Congrés Plana», 113-137.

[Aquestes pàgines s'han de col·locar en el marc de les precedents del mateix autor, conegudes dels lectors d'ATCA pels resums d'ATCA, XVI (1997), 618-619, núms. 11889-11891, i

660, núm. 12068; XVII (1998), 808, núm. 13059; i XVIII (1999), 952-953, núms. 13781-13785]. Com aquelles, també aquestes pàgines es basen en la documentació de València, ARV, *Batllia*, *Generalitat* i *Protocols notarians*; i Arxiu del Patriarca. *Protocols notarians*; i, de més a més, en Sogorb, AC; Castelló, AHM, *Llibres del consell*; Vila-real, AM. L'autor es fixa en particular en les possibilitats tant d'eixida com d'entrada de productes a través dels carregadors de Torreblanca, Cabanes, Orpesa, Benicàssim, Castelló, Almassora, Borriana, Nules, Moncofa, i Almenara, l'existència dels quals és documentada, com també algunes de les operacions que hi foren realitzades amb barques inferiors a les cinquanta tones exportant llegum o fruita seca (118-120); també s'exportava llana, però s'importaven teixits italians i pastell per als tints locals (122-125; taula d'operacions: 122-123); la *Memòria sia a mi, Pasqual Misansa de les pagues... a micer Agostí del Pont...*, permet de conèixer amb detall el seu estat de comptes per compra de pastell entre el 1477 i el 1479, tant si era pagat amb diners (125) com amb gènere (126). Són documentades d'altres formes d'intercanvis en la gestió de diner dins xarxes internacionals (127 ss.).— J. P. E. [14.582]

Gener GONZALVO I BOU, Manel SALAS I FLOTATS, *Guillem IV de Cervera, cavaller i monjo de Poblet*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 28 (1998), 405-418.

Els autors apleguen en aquestes pàgines les dades proporcionades per les signatures de nombre de diplomes reials o d'altres, on consta la presència de Guillem IV de Cervera en moments importants dels regnats de Pere el Catòlic i de Jaume I, tant si els documents són ja publicats com si són inèdits a l'ACA, *Canc. Pergamins de Pere el Gran* o de *Jaume I*, o *Builles* o en el *Llibre dels fets* (405-412). La segona part es basa en la documentació del *Diplomatari de Poblet*, a cura d'Agustí Altisent, on destaca el testament de Guillem, pel qual Poblet rebé el senyoriu damunt Verdú (413-418).— J. P. E. [14.583]

Miquela SACARES TABERNER, Catalina Maria VENY RIERA, *Sobre l'antic retaule de Sant Sebastià de l'Església parroquial de Porreres*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 54 (1998), 425-423.

El dit retaule hauria estat fabricat entre el 1564 i el 1592; n'hi ha una succinta descripció del 1789 en el *Viaje a las villas de Mallorca*, de G. Berard (425, nota 2); les autores apleguen les notícies proporcionades per escriptors diversos i afegeixen, amb transcripció de fragments, les de la *Plagueta de l'obreria de Sant Sebastià*, de l'AP de Porreres, i en subratllen allò que el dit retaule podia representar per a l'art renaixentista a Mallorca (427-428); fou obra de Gaspar Janer, pintat per Mateu López pare i fill (428-430). Hi ha bibliografia (431).— J. P. E. [14.584]

Maria BARCELÓ CRESPI, *Notes sobre algunes rectories mallorquines a les acaballes del segle XV: el cas de Porreres*, dins «Misc. Pérez», 71-80.

L'autora parteix del costum anterior a Trento d'atorgar càrrec i drets de rector a capellans no residents, que les arrendaven a un vicari per al servei espiritual, i a un col·lector de rendes per a les percepcions econòmiques, cosa que provocava tibantor constant entre les autoritats civils i les religioses; el 1492 la provisió de la rectoria de Porreres açà gran renou, que arribà a les famílies La Cavalleria i Santàngel, tan influents davant el Rei Catòlic; el fet és documentat en l'ARM, *Lletres reials*, *Arxiu Històric*, *Reial Patrimoni* i *Protocols notarians* (72-75). En els mateixos fons són documentats casos semblants de Benissalem, Campanet, Esporles, Felanitx, Inca, Lluçmajor, Manacor, Montuïri, Muro, Petra, Santa Maria del Camí i Marratxí, Selva, Sencelles i Sineu (75-79); en tots els casos són transcrits fragments textuais. Resultat: «durant els regnats de Joan II i de Ferran el Catòlic, en gran part de les rectories de Mallorca l'absentisme del rector era una pràctica corrent» (79).— J. P. E. [14.585]

Alain AYATS, *La place des armes dans la société du Haut-Vallespir au XVIIIè siècle*, dins *Paysage rural*, 355-361.

Hi ha notícies de l'abundància d'armes en aquell moment i lloc a Prats de Molló, Arxiu de Madame Denamiel, *Notaris*, i a Perpinyà, Archives Départementales des Pyrénées Orientales, sèrie 2 B, on en particular es troben en les *Enquestes criminals contra Miquel Bru, dit Lleganyós, del lloc de Fontanills* (ibid., 2 B 1657) (358); per aquelles dades, l'autor constata l'excepcional abundància d'armes a l'Alt Vallespir durant el segle XVII, confirmada per una llista d'homes del sometent l'any 1661, dels quals vora el 75% en posseïa; en general arribaven a un 50%.— J. P. E. [14.586]

Josep M. MARQUÈS I PLANAGUMÀ, *La parròquia de Púbol*, dins «Estudis del Baix Empordà», 17 (1998), 91-106.

A base de documents de sèries diverses de Girona, ADG, l'autor documenta l'erecció de la parròquia de Púbol l'any 1335, dóna la llista dels seus rectors, estudia la construcció de l'església i del campanar, i els quatre retaules que l'adornaren (dels quals només s'ha salvat el de sant Pere), l'organització de la parròquia, les seves obres i les activitats culturals. En apèndix transcriu el procés de creació de la parròquia de Púbol, segregant-la de la de La Pera per ordre del bisbe Gilibert de Cruïlles l'any sobredit.— J. de P. [14.587]

Carme GIRALT, Sergi PLANS, *Joan Grau i el retaule de la capella de la Puríssima Concepció de Pujalt: noves aportacions documentals (1638-1639)*, dins «Miscellanea Aqualatensia», VIII (1997 [1998]), 399-411.

Conegut des del 1924 el contracte amb l'escultor manresà per a la construcció d'aquell retaule, sortosament salvat, ara és ací transcrit, de Vic, Arxiu Episcopal, *Parròquies. Pujalt*, amb el complement de les tres èpoques, en les quals Joan Grau reconeixia haver cobrat els tres terminis del pagament (409-411); un dels testimonis de les dues darreres és el fuster barceloní Pau Sunyer, posteriorment afincat a Manresa (405, nota 16). Hi ha dues fotografies parcials del retaule suara restaurat (406-407).— J. P. E. [14.588]

Manel PUJOL I HAMELINK, *La vila de Roses (segles XIV-XVI)*, Figueres, Brau 1997, 221 pp. Llibre només conegut per referència.— J. P. E. [14.589]

Josep M. BARRIS I RUSSET, Lluís BUSCATÓ I SOMOZA, *Notes sobre un patrimoni agrícola atemporaldanès. Els Coll de Roses (segles XVII-XX)*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», XXXI (1998), 291-347.

Centrat en la figura de l'hisendat rosinc Miquel Coll i Caritg (Roses 1845-Figueres 1919), aquest estudi presenta en les pàgines inicials els antecedents històrics del patrimoni, a partir de mitjan segle XVII, a base de documentació de la família, ara incorporada a l'AM de Roses, on es documenten compres de Josep Coll, probable home de l'abat de Roses, i d'altres descendents seus, fins a Benet Coll i Costou (1806-1880), i un plet interessant amb l'abat d'Amer, a propòsit del domini directe sobre un mas, aparentment oblidat, que l'eclesiàstic reivindicava i el propietari útil, com era d'esperar, negava de forma rotunda. A darreries del segle XVIII la propietat dels Coll és de proporció mitjana i no molt rica. Atès que durant el segle XIX els Coll entronquen amb la família Caritg de Lliurona, els autors resumeixen també breument el patrimoni dels Caritg i algunes vicissituds particulars del mas Boscà que posseïen a Roses, que s'afegí al capdavant al patrimoni Coll.— J. de P. [14.590]

Joan BOSCH BALLBONA, Joaquim GARRIGA RIERA, *El retaule major de la prioral de Sant Pere de Reus*. [Pròleg de Joan FUGUET SANS] (Assaig, 55), Reus, Centre de Lectura i Col·legi d'Arquitectes de Catalunya 1997, 198 pp.

Destruït en la seva globalitat aquell retaule el juliol del 1936, tot i que se'n salvaren algunes pintures i escultures (cf. les disset pàgines de làmines després de la 80), els autors es proposen de «descriure amb el màxim de detall possible l'entitat de l'obra i el procés de la seva elaboració» (15), gràcies al copiosíssim, o fins i tot excepcional, fons arxivístic de Reus, AHC, i d'altres ciutats de Catalunya (16). Les primeres pàgines resumeixen allò que les publicacions dels dos darrers segles han dit d'aquella obra (19-33) i tot seguit sabem que un primer retaule, obrat entre el 1554-1557, fou desestimat per esquifit en la nova església de Sant Pere (34-40); vint anys més tard, el 1576, hom encomanava la construcció d'un nou retaule, l'estructura del qual era acabada tres anys més tard (47-54). Començà aleshores l'etapa d'omplir les fornícules amb les corresponents imatges, obra de successius escultors del ple Barroc, de pintar-les i daurar-les, que es coronà amb un nou pis del retaule i les corresponents obres artístiques (54-74); aquesta part s'acaba amb una descripció del retaule tal com arribà al juliol del 1936 (75-80). La secció següent comença amb un resum de les malvestats que començaren aquell mes (85-87 i 175-187) i prossegueix esbrinant l'atribució dels successius retaules i de les diferents obres artístiques del definitiu a cada un dels pintors o escultors que treballaren en la seva construcció, amb constant referència a obres per ells realitzades en altres indrets del Principat de Catalunya [i ací no hauria estat sobrer de tenir present la riquesa, pràcticament intacta, dels retaules barrocs del Rosselló, obra també dels grans artistes del Principat, tal com reconeixen les respectives biografies: cf. ATCA, XVIII (1999), 940, núm. 13740] (88-127). La segona part del llibre, *Apèndix documental* (129-160), conté descripció de quaranta-tres documents, datats entre el 1554 i el 1635, la majoria dels quals procedents de Reus, AHC, *Llibres dels consells* o *Comptes de blats*, i alguns de Barcelona, AHPB. Les darreres pàgines contenen biografies, més o menys breus dels vint artistes relacionats amb el retaule: Joan Aragall, Pere Barrufet, Josep Blanch, Pere Girart, Isaac Hermes, Acaci Hortonedà, Gaspar Huguet, Joan Miret, Pietro Paolo de Montalbergo, Pau i Joan Olives, Pere Ostris, Agustí Pujol I i II, Francesc Ribalta, Jaume Rigalt, Rafael Rocafort, Francesc Sabater, Josep Tremulles i Jeroni Sanxo (161-173); i bibliografia (189-198).— J. P. E. [14.591]

Ramon AMIGÓ I ANGLÈS, *La Vinadera, una partida de terra*, dins «Societat d'Onomàstica. Butlletí interior», núm. LXXIV (1998), 33-34.

Pertanyent als termes municipals de Reus i de Vila-seca, i denominació d'una zona en la qual s'ubicaven uns quants masos, el topònim és present a Reus ja el primer quart del segle XVI i a Vila-seca a mitjan segle XVIII, en documentació ací indicada; el 1528 compareixia una vídua Vinader, i el poble hauria batejat en femení la propietat.— J. P. E. [14.592]

Jordi BONET I ARMENGOL, *Notes sobre la Vall del Rigard*, dins «Misc. Ainaud, I», 116-123.

L'autor publica en aquestes pàgines unes notes sobre les construccions de la dita vall, preses durant l'hivern del 1949. En la presentació actual, prèvia a les mateixes, recorda que en el marc d'obres a les esglésies, i en concret a la de Planès, fou descoberta en l'altar una lipsanoteca, dins la qual hi havia el pergamí amb l'acta de consagració, realitzada per Olibà, bisbe de Vic entre el 1018 i el 1046, acta que fou lliurada a l'arxiver de l'Església d'Urgell. A la de Toses fou descobert un fragment de pintura mural, on hi havia el símbol i el nom almenys d'un evangelista (118).— J. P. E. [14.593]

Manual de Francesc Ajac, notari de Sabadell, 1400-1402. Edició a cura de Miquel FORRELLAD SOLÀ (Acta Notariorum Cataloniae, 8), Barcelona, Fundació Noguera 1998, 352 pp.

La introducció, ultra informar sobre la situació notarial de Sabadell, on els tres senyorijs coincidirien a atorgar la notaria civil a un únic titular, la família Rosseta, que l'arrendava, sembla, a dos notaris efectius, un per als actes civils (cas de Francesc Ajac) i l'altre per a les actuacions de la cort del batlle (13-17), es fixa en particular en la tècnica notarial deduïble del registre conservat a Sabadell, Arxiu Històric Municipal (18-24); seria un manual per a notes que havien de passar al document definitiu (26), redactat servint-se de pautes aplicables en general, de quinze de les quals tenim el text complet en apèndix (273-313). Per això, el cos del volum no transcriu els documents complets, ans els resumeix en cinc-cents nou registres que recullen, ultra la datació, els antropònims i les delimitacions consignades en els originals. Tant els antropònims (321-344) com els topònims (345-352) són agrupats en sengles llistes alfabètiques. L'autor, de més a més, ha establert un esquema tipològic dels documents, que distribueix en quatre grups d'acord amb llur naturalesa jurídica (315-320).— J. P. E. [14.594]

Ernest ZARAGOZA PASCUAL, *Abaciologi del monestir de Sant Feliu de Guíxols (segles X-XIX)* (Scripta et Documenta, 57), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1998, 80 pp.

Sobre la base d'obres, tant publicades com inèdites, i de fons arxivístics indicats en les pàgines inicials (7-10), l'autor refa les biografies dels successius abats, d'entre les quals assenyalen les inscripcions funeràries de Tomàs Sasserra (19) i de Benet Pañellas (57); les notícies sobre Jeroni Lloret i les seves grans obres escripturístiques (34 i 35), Alonso Cano i les seves compilacions històriques (44 i 46), Alonso de Truxillo i les seves composicions poètiques (47-48), Maur Mon-salvo i la seva obra jurídica (52); Felip de Quintana i la seva obra històrica (59); Isidor Cardona, potser autor de l'*Índex de l'arxiu del monestir* (Girona, ACG) (61) i Benet Massalvà, qui en morir el 1807 deixà inèdits dos llibres de sermons i de plàtiques (66).— J. P. E. [14.595]

Maria Josepa ARNALL [I JUAN], *El monestir de Sant Pere de Rodes en els protocols notarials de Castelló d'Empúries de 1279*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 28 (1998), 389-404.

Tot i que l'abat de Sant Pere de Rodes tenia notari de la seva pròpia senyoria, també utilitzava els serveis dels de Castelló d'Empúries. De fet, en els dos llibres d'esborranys notals de la comtal vila, conservats ara a Girona, AH, *Notaria de Castelló d'Empúries*, hi ha deu anotacions relatives a actes públics de l'abat o d'altres càrrecs d'aquell monestir, ací transcrits (398-403), amb els respectius registres i anotacions crítiques. Els registres eren molt senzills, de paper, de lletra menuda i atapeïda, per a ús privat.— J. P. E. [14.596]

Aymat CATAFAU, *Les celleres et la naissance du village en Roussillon (Xè-XVè siècles)*. Préface de M. Pierre BONNASSIE (Col·lecció Història), Perpinyà, Editorial El Trabucaire - Presses Universitaires de Perpignan 1998, 720 pp.

Després de les pertinents presentacions, l'autor precisa la seva recerca: la cellera o espai especial en els pobles agrupats del bisbat d'Elna que inclou església i cementiri, essent el conjunt relacionat amb un castell (21) i amb l'aparició d'un poble agrupat (22-23), recerca realitzada amb la vista posada en el seu poblament tant com compareix en la documentació escrita (25-26). La denominació ha canviat al llarg dels segles i és equivalent a ,sagrera/sacreria' (20). Exposat el mètode de treball i les fonts (Perpinyà, ADPO, sèries B, G, H, seccions 12 J 24 i 25, Fons Fossà i els seixanta-quatre volums del *Cartulaire Alart*, ultra els arxius dels hospitals d'Illa i de Perpinyà: 27-29; cf. 705-707), han proporcionat entorn mil cinc-cents documents (30). Des d'ací, l'autor resumeix cronològicament una visió sintètica del tema: assenyalen els elements que entren en la recerca (35-38), el marc social de violència generalitzada, contra el qual, ultra el moviment de Pau i Treva, també la ,sagrera/cellera' és una forma d'autodefensa (39-55), i les tres etapes d'evolució de la cellera (fins a darreries del segle XII; d'ací fins a mitjan segle XIV; i fins al final

de l'Edat Mitjana: 56-148). Segueixen deu fotografies d'altres tantes celleres encara sensiblement constatables (149-167), i finalment l'anàlisi local de cada una de les cent quinze estudiades, seixanta-tres de les quals són confirmades documentalment; les informacions relatives a cada població són ordenades seguint una fitxa esquematitzada (173-174); tant en el text com en les notes de cada fitxa és constant la transcripció o referència a fonts textuals o a estudis ja publicats (175-692). El volum es clou amb les corresponents llistes bibliogràfiques (694-704) i de fonts (705-707). Hi ha quatre apèndixs: llista cronològica de compareixença de ,sacreria / sagrega / cellera' en la documentació entre el 1040 i el 1436 (708), dos mapes de distribució geogràfica de les celleres (709-710), i la utilització de cellera o derivats com a cognoms entre 1207 i 1509 (711-712).— J. P. E. [14.597]

Aymat CATAFAU, *La maison rurale en Roussillon du IXè au XVè siècle. Une approche par les textes*, dins *Paysage rural*, 163-191.

L'autor defineix aquestes pàgines «un inventaire des termes qui se rapportent à l'habitat et une approche de la réalité qui'ls recouvrent» (164): la documentació de base és la dels Archives Départementales des Pyrénées Orientales, 12 J 24-25 i d'altres i la dels *Cartulaire manuscrit* i *Cartulaire roussillonais* de Bernat Alart. L'autor ressegueix la successiva aparició de les diverses denominacions en els segles IX-XI (165-167), i del segle XII ençà en què, atesa l'abundor, diversifica la nomenclatura pròpia dels masos (168-172) de la de les cases en poble agrupat (173-177), la dels espais adjacents al nucli (177-181), i d'altres dades, tant les relatives a la construcció, utilització i veïnatge (181-186), com a mètodes i materials de construcció (186-190).— J. P. E. [14.598]

Pere XAMENA FIOU, *Les successives esglésies de Sant Salvador*, dins «Misc. Pérez», 81-86.

L'autor aplega en diversos arxius mallorquins (ARM, *Protocols notarials*; ADM, *Col·lacions*; i Felanitx, AP, *Primer llibre de visites pastorals*; i AM, *Llibre d'entrades de Sant Salvador*) les notícies relatives a les tres esglésies de Sant Salvador construïdes, una després de l'altra, en el dit Puig: després de la Pesta negra, durant el segle XVI i durant el segle XVIII.— J. P. E. [14.599]

Montserrat PAGÈS I PARETAS, *Les pintures de Sant Serni de Baïasca*, dins «Misc. Ainaud, I», 139-150.

Dins aquestes pàgines hi ha un apartat dedicat a la documentació històrica, que recorda la presència de Baïasca en el *Spill manifest de totes les coses del Vescomtat de Castellbò*, de Pere Tragó, i en la documentació del monestir de Gerri (140-141); són transcrits els noms dels sants que acompanyen les pintures (144-145); aquestes serien atribuïbles al Mestre de Pedret i datables entre el 1081-1090 (147).— J. P. E. [14.600]

Miquel BORRELL I SABATER, *Santa Coloma de Farners al segle XVIII*, Santa Coloma de Farners, L'Eix editorial 1997, 318 pp.

L'escassetat de documentació del segle XVIII en l'Arxiu Municipal de la vila causà la de notícies sobre el mateix segle, que Josep M. Millàs i Vallicrosa i F. Rabassa pogueren aplegar l'any 1951 en llur *Historia de Santa Coloma de Farners y su comarca*. Aquella pobresa ha pogut ésser ara suplerta amb la documentació d'arxius diversos (ACA, Girona, AH, *Notaria de Santa Coloma de Farners*; AHC de la mateixa vila i de La Bisbal, *Fons Cruïlles-Rocatallada. Secció Farners*; Madrid, AHN; i Saragossa, Archivo Histórico de la Diputación Provincial. *Fondo de los duques de Híjar*) (13), i ha servit de base a la tesi doctoral de l'autor, Girona 1995, del qual els lectors d'ATCA coneixen dos treballs [cf. ATCA, XVI (1996), 610-611, núm. 11857; i XVII (1998), 745-746,

núm. 12827, corresponents a les pàgines 63-70 i 179-186 del llibre que ens ocupa]. En aquesta visió global de la vida d'una població gironina ens passa davant els ulls, amb abundant transcripció de fragments textuais d'aquell segle, primer la situació de senyoriu amb manifestacions del seu exercici i emoluments (19-30: en aquesta pàgina, arbre genealògic; i 31-35). El segle XVIII s'encetava amb el conflicte de la successió a la corona dels Àustries hispànics, derivat en la Guerra de Successió; els ròssecs imposats pel vencedor, tant en el pla econòmic (el nou tribut del cadastre: cf. 259-312, el del 1736), com en l'humà dels abusos i denigracions constants imposades impunement per l'exèrcit ocupant (37-62); el ròssec econòmic de guerres i cadastre havia de trobar solució en el redelme (63-70). Aquells anys difícils anaren deixant pas a una nova situació d'empenta tant demogràfica (de 940 a 2260 habitants durant aquell segle, amb la corresponent expansió urbana: 189-209) com econòmica i política, que incidí en la configuració de l'espai amb noves arrancades de terres fins aleshores boscoses, amb l'augment de comerciants, d'industrials i de menestrals en el teixit vilatà, tot i la persistència de zones de pobresa, i amb l'intent d'alliberar-se de forma definitiva de la jurisdicció senyorial (43-150). La vida cristiana es concentra en l'església parroquial, en les capelles de la Mare de Déu de Farners i de Sant Salvador d'Horta i en el convent de Sant Salvi de Cladells, incidia fortament en la vida col·lectiva per mitjà de nombroses confraries i es manifestava en les corresponents festes, sobre les quals la política il·lustrada imposava fortes restriccions (153-186 i 215-222). L'ensenyament, ultra el catecisme de la parròquia, era a les mans d'un mestre de minyons (213-214); però no hi havia 'custura' per a noies. Hi ha nombre de quadres sinòptics i d'il·lustracions, d'entre les quals destaca el full de propaganda d'un merge militar itinerant que a Girona ho guaria tot (231); hi ha nou apèndixs (241-312), un d'ells el cadastre que ja coneixem, i bibliografia (313-315).— J. P. E. [14.601

Ramon VALL I RIMBLAS, *Una resta preromànica enigmàtica procedent de Santa Margarida del Soler (Timonedà)*, dins «Misc. Ainaud, I», 79-85.

Una llosa de terra, amb vuit forats semblants al d'un pany, col·locada en la paret Sud de la dita capella, ha cridat l'atenció de l'autor; un document del 999, conservat a Solsona, Arxiu de la Catedral, *Pergamí* 12, ací reproduït (81), esmenta ja existent l'església de Santa Margarida; el Soler de Timonedà és documentat a la Seu d'Urgell, Arxiu Capitular, en pergamí el text del qual ha estat publicat per Cebrià Baraut el 1982 (80). Elements de judici proporcionats per la litúrgia visigòtica conduïxen l'autor a formular la hipòtesi que aquella peça i una altra de bessona, pertanyien a un cancell de la capella visigòtica, separant el presbiteri de l'espai per als fidels.— J. P. E. [14.602

Josep GALOBART I SOLER, *Els retaules barrocs de les esglésies del terme de Santa Maria d'Oló (1607-1781)*. Fotografies per Valentí SALA I BURDÓ (Col·lecció Monogràfics, 16), Manresa, Centre d'Estudis del Bages 1996, 152 pp.

Després d'una presentació de Joan Torra i Bitlloch, instigador de l'estudi, l'autor precisa que, ultra els retaules de Santa Maria i de Sant Joan d'Oló, en el curs de la recerca li ha eixit documentació sobre d'altres retaules del terme, avui desapareguts, també incorporada en el volum. Hi trobem, doncs, primer un recull de dades resultants d'aportacions recents sobre el temple d'Oló i un primer retaule de començos del segle XV i un segon dels anys 1626-1630 (16-19); però seguiren una sèrie d'obres en el temple, que conduïren a la construcció del retaule definitiu, contractat el 1663 amb Pau Sunyer, conveni ací transcrit de Vic, Arxiu Episcopal, *Oló. Escritoria*, i completat amb la primera època (23-25); segueix un aplec de notícies de treballs del mateix imaginari (26-27); la construcció durà deu anys i és ací transcrita la darrera època, del 1673 (28-32); el retaule és descrit amb detall i comparat amb d'altres de locals o comarcals (49-58). Segueix aplec de referències documentals en el *Llibre de l'obra* i descripció del retaule de Sant Isidre, construït en el pas del segle XVII al XVIII (67-70); dels pintats i daurats per Joan Belill en començar el segle XVII: del Roser, d'Oló; de Sant Vicenç, de Vilarassau; de l'església de Sant Miquel d'Oló; i de Santa Margarida, de la parroquial d'Oló (71-81); també són transcrits els contractes per als tres

primers (82-84). Segueix el capítol dedicat als tres retaules de Sant Joan d'Oló: Roser, ja del segle XV, pintura en part damunt fusta, en part damunt tela; Sant Joan Baptista, de la segona meitat del segle XVII; i Sant Isidre, d'entorn 1780 (93-130); el capítol dels de Sant Feliu de Terrassola: el de Sant Feliu, immediatament anterior a la Guerra dels Segadors; el dels Sants Joans i Sant Sebastià, del 1615; i el de Sant Sebastià del mateix any, per a l'església de Sant Feliu, ambdós obra de Joan Antic Claramunt. És transcrit el contracte per al dels Sants Joans i Sant Sebastià, de l'Estany, Arxiu del Monestir, *Fons de S. Feliu de Terrassola* (146-147).— J. P. E. [14.603

Sofia MATA DE LA CRUZ, *Una obra atribuïda als pintors cerverins Cristòfor i Pere Benet Alegret (1559): la Taula de la Mare de Déu del Roser, de Santes Creus (Museu Diocesà de Tarragona)*, dins «Miscel·lània Cerverina», 12 (1998), 57-63.

Recordada la trajectòria que el dit quadre (reproducció: 83) seguí de Santes Creus a El Vendrell, als Caputxins de Tarragona i al Museu Diocesà, l'autora indica fons arxivístics del dit museu que, igual com la inscripció del mateix quadre, contenen la data: 1559 [i així s'explica que no hi hagi referència a la victòria de Lepant]; descriu les característiques de la representació pictòrica i aplega les notícies sobre la raguèlia cerverina dels Alegret.— J. P. E. [14.604

Ramon AMILÓ I ANGLÈS, *Siurana de Prades. La terra i la gent* (Fundació Salvador Vives i Casajuana, 125), Barcelona, Fundació Salvador Vives i Casajuana 1998, 220 pp.

L'any 1995 l'autor publicava una recopilació bàsicament onomàstica, àmpliament documentada en fons arxivístics sobre aquella població [cf. ATCA, XVI (1997), 6121, núm. 11863]. La mateixa informació és ara reelaborada «de manera que la fredor quasi embaldidora de l'ordre alfabètic es temperi una mica amb una certa coordinació temàtica» (6), refent no sols els elements espectaculars del paisatge, «sinó que recorrerà les vores del riu amb els molins que les guarnien, i les parts enlairades de la muntanya, i passarà pels masos i parlarà de gent que els habitava» (6). Però hi ha pàgines que ens afecten més, com aquelles que justifiquen amb proves dels segles XVI al XVIII, i àdhuc més antigues, la grafia del topònim amb la 'S' inicial (9-15), o les dedicades a la procedència dels antropònims, amb indicació de la respectiva primera compareixença en documents (25-38), o les dels capítols dedicats als masos (57-94) o les del capítol dedicat a tots els noms de fonts o prenom documentats (99-106), als cognoms (107-111), als molins (113-123), i a accidents geogràfics. Les descripcions geogràfiques són completades amb trenta fotografies entre les pàgines 192 i 193.— J. P. E. [14.605

Antoni F. GRAU ESCORIHUELA, *Los dominios valencianos de la casa de Medinaceli entre los siglos XVI y XVII. EL Ducado de Segorbe*, dins «Hispania. Revista Española de Historia», LVIII (1998), 995-1019.

L'objectiu de l'autor és estudiar allò que succeí en els senyorijs dels Medinaceli escampats per tot el País Valencià, entre l'expulsió dels moriscs i mitjan segle XVIII, estudiant dues sèries de Sevilla, [ara Toledo?] Archivo Ducal Medinaceli, *Cartes de poblament i Capbreus*; les primeres són analitzades de forma global, punt per punt; havien de trobar la solució per als censals carregats damunt les comunitats morisques, assumits pel noble titular, l'economia del qual es basava en la retenció dels serveis col·lectius (1000-1001); la conclusió és que, de fet, l'expulsió no tingué efectes econòmicament tan desastrosos, que el mecanisme corrector fou el de l'emfiteusi, que mantenia el pagès a la terra i l'impulsava a treballar a profit propi, i que si les percepcions senyorials resultaren sanejades fou més per la racionalització del cobrament de les rendes que per l'augment de càrregues damunt els vassalls (1003-1004). L'anàlisi dels capbreus, tant del mateix Segorb com de les baronies, permet de resseguir el repartiment, usos i evolució del domini útil: augmentà l'establiment de serveis comunitaris a favor dels municipi-

pis, com també la concessió de domini útil de terres a habitants de ciutat; augmentà la superfície de terra cultivada (a Sogorb, 10624 fanegades el 1661; 11844 el 1737: 1007; a les baronies, de 25381 a 34314), però s'inicià un procés vers la pauperització, pel minifundisme i el monocultiu destinat a l'autoconsum, atesa la limitació d'almenys la meitat de les explotacions, d'unes vuit fanegades; a Sogorb es començà de dibuixar la duplicitat d'oficis: menestrals, sobretot del tèxtil, que també cultivaven trossos de terra. La repercussió en la renda ducal (els seus sis conceptes: 1014), fou diversa segons que es tractés de poblacions de cristians vells, que seguí com abans, però augmentà; de repobladors i mixtes on, essent la principal font d'ingressos la partició de fruits, la renda cresqué de forma notable (Sogorb: 2811 lliures el 1574; 4122 el 1661; 4643 el 1763; a la Vall d'Uixó i Serra d'Eslida, 3707 lliures el 1601; 4492 el 1661; 10256 el 1763: 1014-1016). Hi ha bibliografia (1017-1019).— J. P. E. [14.606

Lluís ESTEVA I CRUAÑAS, Lluís PALLÍ I BUXÓ, *Els termenals de Solius (Santa Cristina d'Aro, Baix Empordà), de l'any 916 al 1057*, dins «Misc. Ainaud, I», 87-92.

Dos documents dels anys esmentats en el títol, procedents de Girona, ACG, *Pabordia de Santa Cristina d'Aro. Llibre III*, completats amb cinc d'altres del mateix arxiu, d'ACA, *Monacals. Hisenda*, i de Santa Cristina d'Aro, Arxiu Municipal, assenyalen fites, que permeten de localitzar-les i de dibuixar dos croquis que mostren els dits termenals (89-90); els autors indiquen la situació dels límits entre Tossa i Llagostera, d'una banda, i l'existència de tres denominacions a Solius: la total, la del Solius marítim i la del Solius continental (92).— J. P. E. [14.607

Bartomeu BESTARD CLADERA, Mateu RAMON LIDÓN, *Els retaules del segle XVIII de l'església parroquial de Sant Bartomeu de Sòller*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 54 (1998), 201-217.

A les dades ja conegudes sobre els diferents retaules, construïts, com les corresponents capelles, durant el segle XVIII, els autors afegeixen les procedents dels *Llibre 2 de la administració de la obra de la nova Iglésia parroquial de la vila de Sòller*, del 1715 ençà, i del *Llibre de gasto de la obra de la capella... del Roser de la vila de Sòller. 1752*, i d'altres, tots de l'AP de Sòller, i en subratllen la significació artística (202-206). Els respectius fragments relatius a despeses o a solemnitats dels retaules major (208-211), del Roser (211-216), de sant Antoni (216), de sant Josep (216-217), de la Puríssima Concepció, i de la Mare de Déu del Carme (217), són transcrits i aplegats en l'apèndix documental.— J. P. E. [14.608

José SÁNCHEZ REAL, *Los artistas Ortoneda. Datos sobre los mismos (siglos XV-XVII)*, dins «Misc. Ainaud, I», 391-393.

Joan CAVALLÉ, *Dues notícies sobre l'activitat de Cristòfor Hortonedà*, dins «Hom. Ricomà», 213-214. Documents diversos de Tarragona, AHA, *Fons notarial*, i Arxiu Històric de Protocols, *Actes Municipals*, afegeixen dades noves a les ja conegudes [cf. ATCA, XVII (1998), 697, núm. 12657] sobre Mateu, Cristòfor i Acaci Ortoneda.

El segon títol presenta i transcriu anotacions del *Llibre del clavari*, 1587-1588, de l'Alcover, ara a Tarragona, AHA, i en el *Llibre de consells* de la vila, del 1622, que certifiquen l'activitat del dit Cristòfor en l'església parroquial de l'Alcover.— J. P. E. [14.609-14.610

Sofia MATA, *Siete pintores aragoneses en las comarcas de Tarragona: Miguel Ángel Lópiz, Cosme Viver, Pedro Girart, Cristóbal de Moya, Tomás y Luis de Argüello y Jerónimo Cosida (1529-1632)*, dins «Boletín del Museo e Instituto "Camón Aznar"», LXXIII (1998), 149-155.

Aplec de notícies biogràfiques o professionals relatives als pintors esmentats en el títol, procedents de publicacions que documenten llur activitat en les comarques del Tarragonès, Alt i Baix Camp, Conca de Barberà i Priorat.— J. P. E. [14.611

Marià CARBONELL I BUADES, *La construcció de la casa noviciat de Jesuïtes de Tarragona: notícies d'arxiu*, dins «Hom. Ricomà», 193-202.

A la documentació sobre el tema publicada per Antoni Borràs i Feliu [ATCA, IX (1990), 609, núm. 5885; XII (1993), 548, núm. 8352], l'autor n'afegeix d'altra, procedent de Tarragona, AH, *Notaris. Francesc Reverter. Concòrdies i Manuals*, relatiu a obres parcials en la dita casa-noviciat pactades amb el mestre d'obres Joan Montespán (197-200); o a obres en altres esglésies tarragonines a càrrec de mestres diversos (200-201). És transcrit l'epitafi sepulcral d'Onofre Morell, del 1642 (201).— J. P. E. [14.612

Sofia MATA, *Els estralls de la Guerra dels Segadors en el patrimoni arquitectònic religiós de Tarragona*, dins «Hom. Ricomà», 435-444.

A base dels plànols de Tarragona, alçats els anys 1641-1644, conservats en fons diversos (París, BN; Viena, Albertine Sammlung), l'autora identifica i descriu els edificis que desaparegueren per exigències militars durant aquella guerra: Sant Fructuós (església i convent dels caputxins), Santa Anna o dels Sants, Sant Miquel del Mar, Sant Domènec (església i convent), Santa Maria Magdalena de Bell-lloc, Sant Pere Sescelades, l'Estudi i Sant Francesc (església i convent).— J. P. E. [14.613

Inocencio CADIÑANOS BARDECI, *Los agustinos de Tarragona y su convento*, dins «Archivo Agustino», LXXXII (1998), 135-141.

Per causa de la Guerra de Separació del 1640, convent i església d'agustins calçats foren aterrats per a construir-hi fortificacions; després foren habilitades substitucions insuficients, fins que després de l'expulsió dels jesuïtes foren cedits als agustins el convent i l'església d'aquests; el detall de les operacions és conegut per la documentació de Madrid, AHN, *Clero, Códices i Consejos*, d'on són transcrits fragments. Hi ha reproducció de la façana i de la distribució interior del conjunt jesuític (141).— J. P. E. [14.614

Salvador CARDÚS I FLORENSA, *Terrassa medieval: el mercat setmanal, la fira, la mesura*, dins «Terme. Terrassa», núm. 13 (1998), 37-40.

Pàgines pòstumes, en les quals l'autor aplega fragments d'ordinacions i de crides, procedents de l'actual AHC de Terrassa, *Fons històric. Llibres del batlle o Llibre de privilegis*, o *Protocols notarials*, que van de finals del segle XIII a ple segle XVI.— J. P. E. [14.615

Pascual CLIMENT SANFÉLIX, *Los linages de Torrent (1568-1950). Estudio de su evolución y arraigo*, dins «Torrens. Estudis i investigacions de Torrent i Comarca», 10 (1996), 63-136.

Només una part, l'anterior al segle XIX, recau en el nostre camp. El treball fou realitzat a base de les llistes de baptismes ja elaborades per l'autor (64-65) i completades amb d'altres fonts (75); les aplegades en un primer volum són les que recauen en el nostre camp; entre el 1569 i el 1800, els cognoms registrats foren 874, 302 dels quals ho foren més d'una vegada (67); la primera taula desglossa aquestes xifres per a cada un dels mig segles (69; explicació complementària:

70-72); hi ha en apèndix llista dels cognoms bàsics de Torrent (76-78), dels 179 considerats més representatius (79-83), i de tots, sempre dins cada un dels successius períodes de cinquanta anys (85-136).— J. P. E. [14.616]

Salvador-Artemi MOLLÀ i ALCANIZ, *Las inscripciones de las campanas de Torrent*, dins «Torrens. Estudios i investigacions de Torrent i Comarca», 10 (1996), 149-179.

En aquestes pàgines trobem fitxes d'altres tantes campanes col·locades en esglésies o capelles de Torrent des dels segles del Barroc fins a l'actual; en les respectives fitxes hi ha transcripció de les inscripcions, en llatí fins al segle XVIII, en què compareix el castellà.— J. P. E. [14.617]

Antoni VIRGILI, «...*Ad detrimentum Yspanie...*». *La cruzada de Turtûsa y la feudalización de la región de Tortosa (1148-1200)*, dins *L'incastellament*, 99-121.

El títol d'aquestes pàgines coincideix amb el de la tesi doctoral de l'autor, de la qual sembla síntesi (100, nota 7). La base arxivística es troba en el *Diplomatari de la Catedral de Tortosa (1062-1193)*, obra del mateix autor [cf. ATCA, XVII (1998), 618-621] i en aplecs d'altri (101). L'exposició d'aquestes pàgines, delimitada per les actuals comarques del Baix Ebre i del Montsià i pels anys 1148-1200, va dels preparatius en les altures diplomàtiques, amb la recerca d'aliances i ajuts, fins a la constitució d'un cos d'exèrcit capaç de doblegar la resistència dels andalusins i ocupar la ciutat (101-107); i passant per allò que sabem del repartiment (el de les zones respectives de comte de Barcelona i de la ciutat de Gènova és objecte del document transcrit en apèndix, de Tortosa, ACT, *Cartulari* 8) (118-119), som conduïts fins a les produccions agrícoles i a llur utilització en els àpats (109-117). Sis mapes completen l'exposició escrita. Al final, l'autor es reafirma en el caràcter feudal de l'operació i en llur integració en projectes més amplis vinculats a la segona croada. Hi ha bibliografia (119-121).— J. P. E. [14.618]

Jesús MASSIP i FONOLLOSA, *El marquès de Tortosa*, dins «Hom. Ricomà», 415-423.

Des que Tortosa fou conquerida per Ramon Berenguer IV, aquest s'intitulà 'marquès de Tortosa', i, almenys en dues ocasions amb exclusió d'altres títols. Després de l'episodi separador protagonitzat per l'infant Ferran, el 1363 el marquesat fou inseparablement unit a la corona (417). El sentit del marquesat hauria estat el d'enfortir-hi l'autoritat reial i amb ella el pes oficial de la ciutat de Tortosa. Hi ha traducció al català de la *Carta de poblament* i de la donació del poble de Godall a Guillem de Copons (421-423).— J. P. E. [14.619]

Laureà PAGAROLAS i SABATÉ, *La fi del domini de l'Orde del Temple a Tortosa. La permuta de 1294*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 28 (1998), 269-291.

Joan FUGUET SANS, *Fortificacions menors i altre patrimoni retingut pels Templers a Tortosa després de la permuta de 1294*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 28 (1998), 293-309.

El primer article publica en apèndix el document, d'una considerable riquesa de topònims, d'ACA, *Canc.*, reg., 194, amb el qual el 1294 Jaume II, després que l'Orde del Temple li havia cedit el senyoriu directe damunt la seva part de Tortosa, veia reconeguts pel dit rei els drets emfitèutics damunt una llista de propietats tortosines (286-290); en la introducció, l'autor refà les grans línies de la política reial que, durant un segle i mig, portà a les seves mans el ple senyoriu damunt aquella capital, col·locà els templers entre les forces adverses de la corona i de la ciutat de Tortosa i, després de la caiguda de Sant Joan d'Acres, els féu insostenible el manteniment d'aquell senyoriu tortosí.

L'article segon, basat en el document publicat en l'anterior, en capbreus posteriors, ara a l'ACA, *Gran Priorat de Catalunya*, 116, 119 i 120, i en la toponímia, identifica i localitza els dits

topònims i les propietats a què es refereixen (295-297), en particular la línia de defensa dibuixada per les torres de l'Ebre (2997-298), les fortificacions de la casa de Prat (298-302) i de la Torre del Prior (303), de les quals dóna notícies relacionades amb etapes de llur construcció visibles en restes actuals. En apèndix hi ha cinc plantes i cinc fotografies (304-308).— J. P. E. [14.620-14.621]

Josep ALANYÀ i ROIG, *Notícia de la Seu i Capítol de Tortosa a l'Arxiu de la Corona d'Aragó (segles XIV-XV)*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 28 (1998), 567-618.

Partint de l'estudi dedicat a la Seu de Tortosa per Victòria Almuni i Balada [cf. ATCA, XV (1996), 717-718, úm. 11076; i XVIII (1999), 946, núm. 13763], l'autor vol omplir el buit de documentació aportant les dades trobades a l'ACA, *Canc.*, reg., complementàries de les proporcionades per Tortosa, ACatedral, *Breviari de la Catedral* (606) i per AM; i així, dividit l'article en tres parts, precisa en la primera les intervencions reials en la construcció de la Seu tortosina (568-579), i concreta la data de construcció de certes obres com l'escala de caragol (570); subratllem la notícia sobre el *Romanç de Gotfré de Bulló*, que Pere el Cerimoniós reclamava: 569-570); la diferència de dos mestres d'obra anomenats Joan i per això confosos: Joan de Maynà i Joan d'Exulve (570-572); la data i el constructor del primer rellotge mecànic: Joan de Tornay, 'magister aloretgiorum' (373-376); i consultes de mestres d'obra per a solucionar problemes en la construcció de les nostres catedrals (577-579). La segona part resumeix les intervencions reials davant el capítol de la mateixa Seu, de la qual són assenyalades tant la *Prima* com la *Secunda Ordinatio* (1153), la importància de la devoció a la Mare de Déu de la Cinta (581-582), la situació creada pel Cisma d'Occident en les relacions entre cort reial i capítol tortosí, amb el creixent intervencionisme de la primera en les grans decisions de la segona, agreujat en temps de Benet XIII (583-601); hi ha en aquestes pàgines notícies que ens afecten més de prop: el dominicà Francesc Marmany, lector de la Seu, i el seu currículum professoral (585); un Joan de Barberan, graduat a Oxford (585); Francesc Boteller, mestre de gramàtica de la Seu de Tortosa; Simó de Prades, pare i fill, el primer, metge reial, i el segon, mestre en medicina (590); mestre Pere de Moros, beneficiat de la seu tortosina i mestre de lletra formada, que escrivia un diürn per al Cerimoniós (591-592); i els documents de Martí l'Humà, confirmant el 1408 la pragmàtica reial del seu germà Joan I establint la festa de la Puríssima (603). La darrera part ofereix transcripció d'onze lletres datades entre el 1308 i el 1403 (607-617), triades d'entre la documentació d'ACA, *Canc.*, reg. i *Reial Patrimoni* (605-606).— J. P. E. [14.622]

Xavier SANAHUJA ANGUERA, *Actuacions monetàries a Tortosa (segles XV-XVII)*, dins «Acta Numismàtica», 28 (1998), 141-156.

L'Arxiu Comarcal de Tortosa, *Secció municipal*, conté la documentació relativa a les dues ocasions en què per manca de moneda fraccionària a començaments dels segles XV i XVII i per necessitat de guerra en les de Separació i dels Segadors, la ciutat de Tortosa obtingué autorització reial per a encunyar tipus diversos, les inscripcions dels quals consten en les pàgines introductòries, on també són exposades les vicissituds concomitants. El text dels onze documents transcrits ocupa les pàgines 149-156.— J. P. E. [14.623]

Salvador J. ROVIRA i GÓMEZ, *Quelcom més sobre els pintors Desi, de Tortosa*, dins «Hom. Ricomà», 475-480.

Aplec de notícies relatives a generacions successives (1548-1655) d'aquella família vinguda d'Itàlia, recollides a l'atzar en els arxius de Tarragona, AH, *Notaris*, i de Tortosa, ACT, *Índex d'acords capitulars i Òbits*, i AHC de les Terres de l'Ebre, *Capítols matrimonials i Provisions*; és transcrita part de l'inventari de Vicenç Desi (479-480). Hi ha arbre genealògic (480).— J. P. E. [14.624]

Mario ZUCCHITELLO, *Tossa: la formació d'una vila. El comte, l'abat i els tossencs (segles IX-XII)* (Quaderns d'estudis tossencs, 5), Tossa, Ajuntament 1998, 256 pp.
Títol només conegut per referència.— J. P. E. [14.625]

Pere POY, *Els cognoms d'Ulldecona*, dins «Societat d'Onomàstica. Butlletí interior», núm. LXXXV (1998), 49-53.

Anotem d'aquestes pàgines les dades següents: que l'Arxiu Parroquial conserva la sèrie de *Matrimonis* del 1607 ençà (50); que la *Carta de poblament* del 1222 conté el nom de cinc beneficiaris i d'altres cinc testimonis (51). Assenyalem també les observacions sobre l'evolució del ,de' entre nom i cognom (51) i la de les grafies per deformacions de la pronúncia o per imitacions del castellà (cas de les lletres ,ñ' i ,z') (52).— J. P. E. [14.626]

Patrici POUJADE, *La Vall d'Aran i les fronteres al segle XVI*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», núm. 29 (1998), 139-156.

La història de la Val d'Aran al segle XVI és boirosa; l'autor, a base de publicacions anteriors i de documents d'arxiu, de Viella, Archiu Generau d'Aran; de Tolosa de Llenguadoc, AD de la Haute-Garonne, B 1920 i E 891; de Barcelona, ACA, *Consell d'Aragó*, i BC, *Fulletons Bonsoms*; de Simancas, Archivo General. *Estado. Francia*; i de Madrid, AHN, *Inquisición. Barcelona*; aplega notícies sobre el flux i reflux humà a través de la Val d'Aran, àdhuc en temps de guerra entre el rei de França i el de Catalunya-Aragó per les ,lligues i patzeries' (140-143 [cf. ATCA, V (1986), 349-350]); sobre la funció del governador en la defensa de la frontera, amb transcripció de fragments de Joan Francesc de Gràcia i del jurament del governador (144-145 i nota 22); i sobre les incursions, sobretot a càrrec de gavatxos i d'hugonots en època del temut perill protestant i de les guerres de religió (147-155).— J. P. E. [14.627]

Patrici POUJADE, *La Vall d'Aran dins les crisis del segle XVII*, dins «L'Avenç. Revista d'Història», núm. 218 (octubre 1997), 8-12.

Resum de la tesi doctoral de l'autor: *La Val d'Aran entre deux monarchies au XVII siècle (vers 1598-vers 1720). Une vallée pyrénéenne dans un siècle de crises*, Tolosa de Llenguadoc, Université de Toulouse II - Le Miralh 1996. Basada en gran part en la documentació de Barcelona, ACA, *Consell d'Aragó*, i de Simancas, Archivo General, *Guerra y Marina*, i en llibres com el de Juan Francisco de Gràcia, *Relación al rey D. Felipe III... del Valle de Arán*, que tingué edicions entre el 1618 i darrerries del segle XVIII, fa un repàs general, que va de l'estructura de la Val en terçons, a les tensions socials i bandolerisme, enfortides per l'estira i arronsa constant entre França i Espanya i entre la major integració a Catalunya o la directa a la monarquia, fins a les lligues i patzeries.— J. P. E. [14.628]

Patrice POUJADE, *La population du Val d'Aran au XVII siècle*, dins «Revue de Comminges et des Pyrénées centrales», CXIV (1998), 165-216.

[Cf. ATCA, XVIII (1999), 947-948, núm. 13768]. Per als segles XVII-XVIII, hom compta amb quatre fogatges o (ja en el segle XVIII) relacions d'habitants: 1533, 1613, 1716 (de Pere Serra i Postius: 182-183), i 1718, completats amb algun document privat com la *Memòria de Can Llobatò*, de Gessa (176), i d'altres fonts poc fiables. Les primeres pàgines exposen la relació entre demografia i geografia a la Val d'Aran (la població es concentra al fons de la vall), l'estructura cronològica i social de la població (168-176); en les pàgines següents l'autor esbrina les taxes de creixement o pèrdua demogràfica subjacents a les dades aritmètiques proporcionades pels

documents, però malgrat les característiques d'una població dedicada al treball estacional de sega, verema i collida d'olives, fent de llançadora entre Catalunya i Occitània, sembla segur que entre el 1716 i el 1787, la població saltà de 3076 a 5626 habitants (206).— J. P. E. [14.629]

Vicent ORTELLS CHABRERA, *La ciutat preindustrial valenciana*. Pròleg de Joan VILÀ-VALENTÍ (Biblioteca de les aules, 4), Castelló, Universitat Jaume I i Diputació 1997, 282 pp.

En la configuració estructural de les ciutats valencianes hom pot veure el model que ha estat seguit, model que és propi de cada període històric. Per això elles han estat agrupades en aquest llibre des de l'època dels ibers fins als nostres dies. L'aportació de textos comença en el període romà amb la transcripció dels topònims dels *Vasos Apol·linars* entre Adaras [Ad Aras?] i Dertusa (43); segueix amb un fragment de Mohamed al-Adrisi per als segles islàmics (55) i continua amb d'altres de Martí de Viciana, de Gaspar Escolano i de Josep Anton Cavanilles (65-70) i és traduïda al català la *Carta de poblament* de Vila-real (70-72); la reestructuració cristiana és explicada per Francesc Eiximenis (72-73 i 93) i descrita pels viatgers dels segles moderns; la perspectiva del segle XVIII és vista amb els ulls d'Antonio Ponz i de Cavanilles (103-109). Després de la bibliografia (117-118) la segona part és dedicada a la reproducció i explicació de plànols, croquis i mapes, procedents de Madrid, AH del Servicio Geográfico del Ejército i BN: comencem amb el de tot el Regne de València, del 1762 (123-125); seguim amb els de les parts més antigues d'Alacant, 1722, 1760, 1794 (129-140), Dénia 1735 (144-145), Orpesa 1730 (148-149), Peníscola 1730 (150-151), Morella 1730 (154-155), Xàtiva (158-160), Elx s. XVIII (161-162); vénen a continuació els de les zones romanes de València 1705 (171-174), els de les ciutats musulmanes: Altea 1740 (195-197), Calp 1720 (199-200), Alzira 1721 (205-206), i els de les ciutats del segle XVIII: plaça de Nova Tabarca (237-238).— J. P. E. [14.630]

Josep TORRÓ, *Colonització i renda feudal. L'origen de la peita al regne de València*, dins *Actes Corona Fiscalitat*, 467-494.

[Sobre la peita, hom pot veure els resums bibliogràfics publicats dins ATCA, XVIII (1999), 909, núm. 13627, i 949, núm. 13773]. Tesi de l'autor: «La peita fou escollida com a forma característica de la renda feudal al si dels dominis del rei i no hem de veure en ella cap mena de connotacions ,públiques'» (468-469). L'obtenció de l'objectiu depenia de dues condicions: una moneda estable i d'acceptació general, que foren els reials de València, i «una renda basada en el patrimoni de les famílies camperoles» (469-470). La base documental es troba en col·leccions ja publicades, en particular en el *Llibre del repartiment del regne de València*; en ACA, *Canc., reg.*, i a Cocentaina, AM, *Llibres de la cort del justícia*, ultra la corresponent bibliografia (489-491). En un primer moment almenys en alguns casos hom hauria exigida la tasca (o la quèstia) (471) però després d'alguns moments de vacil·lació entorn de censos, ja el 1252 hom imposava una renda real «que molt prompte es faria anomenar ,peita'» i era justificada com a exempció d'obligacions militars (474), pensada com a forma de tributació tant real com veïnal, i la seva percepció encarregada a les autoritats locals, que hagueren de dreçar els respectius padrons de riquesa seient; hi ha memòria de detalls de recaptació (476-483) i comparació amb una comunitat sarraïna (Pego), que fins al 1276 mantingué la capacitat de gestionar els seus patrimonis (483-485). La moneda de tern hauria estat imposada en la corona catalanoaragonesa entre el 1236 i el 1258, el 1247 (amb alguna excepció), al Regne de València, on significativament era anomenada ,real' (486-489). Hi ha quadre resum i gràfiques de les peites imposades durant el regnat de Jaume I entre el 1255 i el 1276 (492-494).— J. P. E. [14.631]

Antoni FURIÓ, *Senyors i senyorius al País Valencià al final de l'Edat Mitjana*, dins «Revista d'Història Medieval», 8 (1997 [1998]), 101-151.

Aquestes pàgines contenen un repàs dels estudis dedicats en els darrers anys al tema; en són, doncs, alhora butlletí bibliogràfic i resum dels resultats de recerca.— J. P. E. [14.632]

Enric GUINOT RODRÍGUEZ, *La creació de les senyories en una societat feudal de frontera: el Regne de València (segles XIII-XIV)*, dins «Revista d'Història Medieval», 8 (1997 [1998]), 79-108.

La conquesta representà la transició de la societat islàmica a la feudal i «el procés de creació de senyories fou immediat a la conquesta» (82), en forma de donacions alodials de terres a caps de casa, en els quals, ultra la ,potestas' sobirana, potser equivalent a pau i guerra, la corona es reservava en algun cas certs drets feudals (87); no manca alguna donació a termini (88-89), ni la concessió de jurisdicció, després del 1330 normalitzada com a ,jurisdicció alfonsina', en virtut de la qual les senyories territorials esdevingueren jurisdiccionals (92-93); les alienacions de patrimoni reial crearen un nou graó en el senyoriu (92-93), que derivà en tensió entre els petits senyors d'alqueries i els senyors feudals majors (93). Les barates i cancanvis, d'una banda, i de l'altra les donacions noves de pobles, sobretot de sarraïns, a la noblesa foren les causes de l'evolució senyorial posterior al repartiment inicial (95); la fragmentació fou molt elevada en tots els aspectes (98), qui sap si corresponent a l'anterior a la conquesta (100). Les darreres pàgines dibuixen els majors senyorius territorials, amb referències inèdites a l'AHN, *Nobleza. Osuna* (Dènia i Gandia per a l'infant Pere), i ACA, *Canc., reg.*, 192 (Cocentaina i Alcoi a Roger de Llúria) (101-103). L'evolució és visualitzada en sis mapes.— J. P. E. [14.633]

Rafael NARBONA VIZCAÍNO, *Tras los rastros de la cultura popular: hechicería, supersticiones y curanderismo en la Valencia medieval*, dins «Edad Media. Revista de Historia», 1 (1998), 91-110.

En la seva predicació, Vicent Ferrer atacava les pràctiques supersticionals i màgiques, medicinals incloses, perquè hi veia un menyspreu de Déu, el qual és més poderós i amant que aquelles forces (91-93); però les visites pastorals contemporànies constataren que les dites pràctiques seguïen ben vives (95-97) i les autoritats civils també les punien (97-99). Per l'ARV, *Justícia criminal*, són coneguts casos que arribaren als tribunals (100-101); a nivell popular, guaridors i venedors de productes cosmètics eren criticats pels moralistes (Francesc Eiximenis, Bernat Metge, Jaume Roig, que es rabejaven a bescantar les dones), però no perseguïts (102-104). Altra vegada l'ARV, *Justícia criminal i Mestre racional*, presenten casos de metzineres (105-108), que, però, a València no foren considerades bruixes (109).— J. P. E. [14.634]

María José CARBONELL BORJA, *El beneficio eclesiástico en la ciudad de Valencia (primera mitad del siglo XIV)*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 28 (1998), 729-756.

L'autora aplega les notícies relatives a beneficis eclesiàstics de València, ADV, *Liber Collationum 1346-1347*, i les distribueix de manera que primer es troben els vinculats a la Seu de València o a alguna de les seves capelles, amb indicador del fundador i del beneficiat d'aquell moment (732-743); segueixen els de les esglésies parroquials de la ciutat (743-752), els de les esglésies conventuals (752-755) i els de les capelles d'hospitals (755-756).— J. P. E. [14.635]

Juan Vicente GARCÍA MARSILLA, Jorge SÁIZ SERRANO, *De la peita al censal. Finanzas municipales y clases dirigentes en la València de los siglos XIV y XV*, dins *Actes Corona Fiscalitat*, 307-334.

Ací els autors analitzen els comptes de la ciutat de València per als anys 1365-1366, 1402-1403 i 1429-1430, conservats a l'AMV, sèrie O (308, nota 1), completats amb d'altres sèries com la de *Claveria comuna*. *Manuale d'albarans*, d'on són transcrits fragments textuais i les dades resumides en quadre (328-331) i en diverses gràfiques (332-334). Les atencions ciutadanes

només rebien un terç de les disponibilitats econòmiques, les altres dues anaven a sufragar l'assortiment de cereals i a contribuir a les necessitats, sobretot defensives, de la política reial (308-311: entre el 1339 i el 1346 haurien estat 1.200.000 sous: 310); són també exposades les fonts d'on treia la Casa de la Ciutat els diners per a les atencions indicades: la peita fou doblada amb imposicions sobre el consum, però calgué endeutar-se.— J. P. E. [14.636]

Antonio José MIRA JÓDAR, *Administrar los drets al senyor rei pertanyents. La gestió de la fiscalidad real en el País Valenciano en la Baja Edad Media*, dins *Actes Corona Fiscalitat*, 527-553.

Al País Valencià la gestió del reial patrimoni passava per les batllies i la documentació corresponent és a l'ARV, *Reial Patrimoni*, en forma de quaderns, que resumien rebudes i dades per a ésser controlades pel Mestre Racional (528-531); les corresponents quantitats eren trameses a València (532-534). El camp d'acció de les batllies consistia en la gestió dels ,drets al senyor rei pertanyents': terç-delme, establiment o concessió de serveis públics prèvia subhasta, cena reial i peita (d'aquesta, però, el major percentatge era per als consells municipals: 639: quadre per a set poblacions en els segles XIV-XVI); la renovació d'arrendament de serveis hauria pogut afavorir les finances reials, però les oligarquies locals hi feren la contra fins a deixar sense postors les subhastes, de les quals l'administració volia treure més profit (541). Les despeses de funcionament de les batllies eren mínimes i, doncs, llur rendibilitat considerablement elevada (només en algun cas excepcional les despeses haurien pujat més del 10%, i en qualque altre no haurien passat del 2'5%: quadre: 548). Hi ha esquema estructural del Reial Patrimoni i gràfiques de les despeses de sis poblacions (551-553).— J. P. E. [14.637]

Felipe MATEU Y LLOPIS, *Una intitulación diplomático-monetal en el reino de Valencia: de don Martín el Humano al archiduque Carlos de Austria (1395-1707) Aragonum, Valencie, Maioricarum, Sardinie*, dins «XIV Congreso Corona, IV», 413-415.

L'autor, recordant els seus noranta-tres anys, qualifica aquestes pàgines de ,nota', i hi transcriu les titulacions reials en les inscripcions de monedes, on era integrat el ,Regnum Sardiniae'.— J. P. E. [14.638]

M. del Mar SÁNCHEZ VERDUCH, *Maestros de obras en la Valencia gótica: personajes polifacéticos*, dins «Saitabi», 48 (1998), 273-288.

L'autora ha escorcollat a València, AM, la sèrie *Sotsobreria de murs i valls* entre el 1390 i el 1475; i registres escadussers de cada una de les sèries *Manuale de consells i Claveria comuna*; també de l'ARV, *Reial Patrimoni. Batllia* (287-288); i ha tingut en compte l'adient bibliografia (285-287). Sobre aquesta base dibuixa la fesomia col·lectiva dels homes d'aquell ofici, anomenats ,mestres d'obra de vila' i ,mestres de pedra picada' (274), partint de les operacions o treballs en què participaven segons la documentació abans indicada: plànol o taba d'una obra, control de la construcció i dels materials (fins i tot proporcionant-los), assessorament i avaluació d'obra feta, adob i embelliment de camins, edificis o del llit del riu (274-277); llur feina de vegades s'acostava o envaïa la dels fusters o dels mestres d'aixa (278); l'autora en dedueix que posseïen una formació entre teòrica i pràctica (279); durant el segle XIV canviava la fesomia de la ciutat, amb una empenta col·lectiva, a la qual Francesc Eiximenis donà cobertura teòrica (280-283).— J. P. E. [14.639]

Agustín RUBIO VELA, *Presencia de la langosta: plagas en la Valencia bajomedieval*, dins «Saitabi», 47 (1997 [1998]), 269-288.

L'autor recorda la idea arrelada en la societat cristiana medieval que la llagosta era un element de les plagues bíbliques, idea compartida per sant Vicent Ferrer, Arnau de Vilanova i Francesc Eiximenis (269-271); a continuació aplega els testimoniatges cronístics, tant barcelonins com valencians, que certifiquen la presència de la dita plaga en verals diversos ja el 1347 i en anys successius fins al 1459 (271-275); d'una banda, confirma la convicció que representava un càstig diví, que demanava actes reparadors (175-277), i de l'altra n'assenyala la incidència econòmica: no es pot demostrar una incidència directa en l'escassetat de gra, fora del cas del 1408, també any de llagosta, en què els jurats de València imposaren a la quartera de blat un preu més baix del que assenyala el mercat lliure (278-279). Són transcrits en apèndix dotze paràgrafs de València, AMV, *Manuale de Consells i Claveria Comuna*, dels anys 1358-1409. Hi ha bibliografia (286-288).— J. P. E. [14.640]

Enrique CRUSELLES GÓMEZ, *El mercado de telas y 'Nuevos paños ligeros' en Valencia a finales del siglo XV*, dins «Acta historica et archaeologica mediaevalia», 19 (1998), 245-272.

L'autor es fixa en una línia d'importació de roba (,drap'), aparentment de major qualitat, que anava dels països germànics a València de mà de companyies germàniques; les seves transaccions són conegudes per l'ARV, i per València, l'Arxiu del Patriarca, *Protocolos notariales* (250-252), i els resultats són els coneguts per estudis realitzats a partir de fons arxivístics europeus. El drap forà s'imposà en el mercat perquè responia a les exigències d'unes capes socials a les quals les modes obligaven a noves formes de vestir i a l'ostentació de multiplicitat sincrònica o diacrònica de vestits de major qualitat i finor que la de les èpoques passades (253-256). En començar el segle XVI l'exigència de qualitat s'hauria manifestat a València en el predomini de la roba procedent d'Occitània, entre Avinyó i Lió, tal com exposen en detall les pàgines de la segona meitat de l'article (257-272).— J. P. E. [14.641]

Tomàs V. PÉREZ MEDINA, *Lluites històriques per l'aigua al sud del País Valencià*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», núm. 29 (1998), 121-137.

Descrites i qualificades les comarques del Baix Segura, l'Alacantí i el Vinalopó per la constant secada, «...el present article es dedica... als conflictes ocorreguts a les comarques seques i semiàrides del Vinalopó als segles XV-XIX a causa de l'ús i apropiació de l'aigua entre els diferents pobles...» (124). La mateixa naturalesa comporta que els habitants de la part alta d'un curs fluvial (els sobirans) tinguin accés anterior a l'aigua i en facin ús, contra els drets dels jussans. Això s'esdevingué al Vinalopó entre poblacions diverses, sempre, però, dins la dinàmica de sobirà/jussà. De fet, els successius segles foren escenari de tensions i d'arbitratges, començant pel del futur Joan I el 1382, conservat en el pergami 33 de Bocairent, AM (127), seguit per nou arbitratge de Joan II (*Ibid.*, núm. 65), confirmat per Ferran II el 1501 (128-129); el 1608 ja no fou suficient l'arbitratge i calgué la via judicial; el procés és a València, ARV, *Procesos de Madrid i Escritories de Cambra*; nous actes judicials el 1686 (130) i encara el 1756 (131). Elx, a la part jusana del riu, concentrà tots els problemes d'assortiment d'aigua i els corresponents conflictes amb els veïns, documentats a l'ARV, però també a Elx, l'AHM, i als AM d'Elda, Novelda i Villena (132-136). Hi ha croquis del curs del riu Vinalopó (123).— J. P. E. [14.642]

Balbino VELASCO BAYÓN, *El convento de carmelitas de Valencia del siglo XVII al XIX*, dins «Carmelus. Commentarii ab Instituto Carmelitano Editi», XLV (1998), 5-72 i quatre pàgines de làmines amb deu reproduccions fotogràfiques.

La documentació de l'antic convent, ara a València, ARV, i Madrid, AHN, *Clerecia*, permet de reconstruir les etapes de construcció de l'església del Carme, en particular de les capelles, amb especial atenció als aspectes artístics tant de l'edifici com dels complements pictòrics i escultòrics (5-18); se-

gueix una secció dedicada als personatges il·lustres de la casa, alguns dels quals publicaren llibres, ací indicats, com Joan Pinto da Vitoria, Gregori Albert Varage, Gregori Candel, Vicent Olleme, Joan Bta. Royo, Josep Ruiz, Eliseu Armengol, al qual és atribuïda «una poesia en valenciano» (22), els germans Joan Bta. i Francesc Sorribas, Miquel Sorribas, també poeta; Josep Pardo de la Casta, Francesc Pastor, Joan Bta. Servera, Josep Flames i Carles Morata (20-26), alguns d'aquests o d'altres foren professors de filosofia o de teologia de la Universitat de València (22-38), o en el mateix convent, casa d'estudis (38-41). D'entre els fons arxivístics esmentats, algun registre (com el d'*Obligaciones del convento*, de l'ARV) permet de refer amb més completesa les solemnitats del culte en l'església (42-48), de conèixer les confraries (Madrid, AHN, Códice 426B; València, ARV, *Determinaciones del convento*) (49-50) i en particular el terç orde (51-52); els dits fons i el de Roma, Archivum Generale Ordinis Carmelitarum, informen de situacions diverses que afectaren l'observança regular (52-56), o l'economia (56-58); o la pesta del 1647 (58-61).— J. P. E. [14.643]

Mª Pilar MONTEAGUDO ROBLEDO, *El espectáculo del poder. Fiestas Reales en la Valencia Moderna* (Serie Minor, 7), València, Ajuntament 1995, 196 pp.

[Els treballs de la professora Monteagudo sobre el tema són coneguts dels nostres lectors per haver estat resumits en els volums XVI (1997), 625-626, núms. 11916-11917; XVII (1998), 754-755, núms. 12859-12861, i ací són aplegats sota un sol títol]. Aquestes pàgines resumeixen les celebracions ciutadanes amb motiu d'esdeveniments reials (naixements, casoris, proclamacions de reis, visites reials, commemoracions militars, compliment d'anys, defuncions) durant el segle XVIII. Les institucions públiques implicades eren la ciutat, el capítol de la Seu i la representació del govern central dita Reial Acord; i consegüentment, la informació sobre aquelles celebracions es troba en les diverses sèries de l'AMV, de l'ACV i en l'específica de l'ARV, *Reial Acord*; la repercussió de les solemnitats en el poble o en algunes de les seves capes es troba en llibres de memòries; les pàgines 15-20 presenten les dites fonts. L'exposició de les solemnitats previstes per a cada una d'aquelles celebracions és objecte de capítols especials; hom constata que la ideologia de la Il·lustració posà fre a les explosions barroques amb normes centralitzadores, emanades del govern reial, i encaminà les despeses a finalitats socials, com la de les donzelles pobres a maridar (p. e., 27-29). Al final de cada capítol, l'autora resumeix la corresponent celebració barroca dels temps forals anteriors a la Nova Planta, que troba sintetitzada en el *Llibre de cerimònies*, encarregat el 1696, i conservat a l'AMV (20); essent tan clara la intencionalitat pedagògica de tipus polític vinculada a les dites celebracions (exalçament de la figura reial en general i del rei en particular, fins a celebrar-ne cada any l'aniversari de naixement, àdhuc el dels prínceps), era diversa la que hom podia inculcar abans o després del 1707 (183-193), diversitat que era frapant en l'acte solemne d'inici d'un regnat: jurament dels *Furs de València*, acte sense el qual el monarca no era plenament rei, o simple proclamació, importada i imposada des de Castella (53-96). Hi ha reproduccions de diversos croquis, plànols i medalles del segle XVIII.— J. P. E. [14.644]

Josepa CORTÈS, *La senyera dels valencians*, dins «L'Avenç. Revista d'història», núm. 214 (maig 1997), 44-49.

Resum de la problemàtica política dels darrers temps, dins el qual és reportada i transcrita documentació descriptiva de la senyera de València, tant medieval com moderna, en particular l'acta del consell de la ciutat del 10 març 1377, i fragments de les cròniques festeres dels segles barrocs.— J. P. E. [14.645]

Rafael NARBONA VIZCAÍNO, *El nou d'octubre. Ressenya històrica d'una festa valenciana (segles XIV-XX)* (Història. Sèrie minor, 44), València, Consell Valencià de Cultura 1997, 106 pp, i quatre de reproduccions.

Estudi paral·lel al resumit per als lectors d'ATCA en el volum XVII (1998), 750-751, núm. 12844.— J. P. E. [14.646]

Joan Antoni PADRÓS, *Els masos i el crèdit. Moments de l'endeutament a la Vall d'En Bas (segle XVI)*, dins «Recerques. Història, Economia, Cultura», 35 (1997), 7-25.

Objectiu de l'autor: «He intentat una aproximació a partir de l'estudi de fonts curials i notarial de vuit de les deu parròquies de la Vall d'en Bas, a tocar d'Olot, durant el segle XVI» (8), fons tots d'Olot, AHC, *Protocols*, i *Llibres de corts baronials* (8-9, nota 8), que li han permès de constatar els successius passos de l'endeutament, començant pel de comprar a crèdit, i seguint pel d'ajornar els pagaments, pel del carregament de censals, pel d'haver de recórrer a formes diverses de crèdit usurari i pel de l'alienació de la terra. Hi ha bibliografia (24-25).— J. P. E. [14.647]

Valentí GUAL I VILÀ, *La demografia de Vallclara a l'edat moderna*, dins «Aplec de Treballs. Centre d'Estudis de la Conca de Barberà», 16 (1998), 31-44.

L'arxiu parroquial de Vallclara es troba dividit entre Tarragona, AHA (part anterior al 1603), i Vilanova de Prades, Arxiu Parroquial; l'autor n'extreu les dades decennals dels segles XVII i XVIII, tant de baptismes (32-33: saltaren de 40 a 112 entre el començament i el final dels dos segles), com de defuncions (34-36: també saltaren de 21 a 78 entre les dues dates indicades) i de matrimonis (36-38: d'onze a tretze en els terminis indicats). En són extretes les dades relatives a creixement vegetatiu (38-40) i a moviment estacional (41-44).— J. P. E. [14.648]

Ferran GARCIA-OLIVER, *El censal en el senyoriu. Vallidigna (1393-1530)*, dins «Revista d'Història Medieval», 8 (1997 [1998]), 153-173.

«El censal fou la clau de volta de la hisenda pública i de les rendes senyorials» (153) de mitjan segle XIV ençà i hauria tingut com a conseqüència l'enfortiment tant de l'estructura estatal com de l'eclesiàstica, car s'hi hagué de multiplicar el recurs per a satisfer a les pressions superiors per necessitat de numerari (154). Recordades les formes anteriors d'obtenir diners (155-156), ho són també les dificultats econòmiques del pas del segle XIV al XV (afectà els estudis, car Vallidigna no pogué pagar l'estada de dos monjos al Col·legi de Sant Bernat de París: 158, nota 16); la solució del censal s'imposà i Vallidigna se n'hauria carregat vuitanta-set entre el 1393 i el 1530 (167); quatre quadres permeten de comparar-los amb els d'Alzira i de Cullera (168), de copsar el ritme del seu creixement (169) i la pertinença social dels creditors (171-172). Les dades provénen de Madrid, AHN, *Clero. Bernardos i Osona*; i de València, ARV, *Clerecia. Vallidigna i Protocols notarial*.— J. P. E. [14.649]

Josep M. T. GRAU I PUJOL, Roser PUIG I TÀRRECH, *La resposta de Vallfogona de Riucorb a l'enquesta de Godoy (1797)*, dins «Aplec de Treballs. Centre d'Estudis de la Conca de Barberà», 16 (1998), 45-59.

Els autors recorden que els darrers anys del segle XVIII hi ha els recomptes de Francisco de Zamora, del comte de Floridablanca i de Manuel Godoy (46). La resposta al darrer, conservada actualment a Reus, AHC, permet als autors de sumar 201 habitants el 1797 contra 169 el 1787 (49-50); hi havia un mestre de minyons amb vint-i-cinc alumnes, capellà i metge. Són transcrites tant les preguntes com les respostes a l'enquesta de Godoy (52-55), la circular d'aquest (56-57) i la de l'intendent general de Catalunya (57-59); les dues circulars són de Tarragona, AH, Fons parroquial de La Guàrdia dels Prats.— J. P. E. [14.650]

Antoni GRAU VERDÚ, *Antroponímia a Vallmoll durant el segle XVIII*, dins «Societat d'Onomàstica. Butlletí interior», LXXXIII (juny 1998), 39-45.

Aquest recompte es basa en tres llibres de baptismes de la parròquia de Vallmoll, que cobreixen els anys 1703-1818, i es conserven a Tarragona, AHA; els tres noms més imposats als 1841 nois foren els de Josep (383), Joan (264) i Francesc (179); mentre que els tres més freqüents en les noies eren els de Maria (498), Teresa (171) i Francisca (149); en ambdós casos el nom del neófit/a coincideix majoritàriament amb el del padri/na. Hi ha una consideració particular per als tercers noms, imposats pel capellà batejant (42-43). Els resultats són reduïts a tres gràfiques (45).— J. P. E. [14.651]

Manual primer de l'Arxiu de la Cúria Fumada de Vic (1230-1233), Volums I-II. Edició a cura de Rafel GINEBRA I MOLINS (Acta Notariorum Cataloniae, 6-7), Barcelona, Fundació Noguera 1998, 1644 pp.

La progressiva introducció del Dret Comú comportà el reconeixement del notariat com a funció pública, un dels elements del qual fou el llibre específic, on serien consignades les dades que després passarien als documents definitius; de fet, a Catalunya aquests llibres comencen durant el primer terç del segle XIII i se n'han conservat alguns, el fragment més antic dels quals, de la Seu de Manresa, és del 1222 (12-13). El primer de Vic arriba vuit anys més tard, tres quarts de segle després que el notariat havia esdevingut a la seu de Vic un càrrec estable (14-15); descrit el volum amb el seu contingut, cronologia i problemes (17-31), l'autor aplega per grups temàtics les seves tres-mil tres-centes vuit anotacions (37). Llur transcripció constitueix el centre dels dos volums, al final completats amb la respectiva taula alfabètica de topònims, antropònims i mots significatius (1371-1643). Les anotacions fan pràcticament totes referència a drets econòmics en totes les seves més (o menys) previsible manifestacions, tan variades com la mateixa vida i les cares que pot tenir una societat determinada. Però un element constatable, que permet de començar de veure la peculiaritat d'aquell manual, seria la llista de les monedes esmentades en les transaccions; perquè allò que frapa d'aquestes anotacions és l'abast geogràfic, al qual fan referència: Vic i la Plana, no cal dir-ho, i altres parts de Catalunya, però també Mallorca, acabada de conquerir, vers la qual són documentats un bon nombre de ,viatges' (71/72; 235/498; 272/595; 306/679; 326/728; 377/850; 383/863, etc.); les darreres referències, sobretot, ja pressuposen una població cristiana establerta després de la recentíssima conquesta, car hi ha, des de Vic, l'establiment d'una casa prop la zona dels manresans o el fet que un es lloga per mosso durant dos anys, ací o a Mallorca; però potser l'activitat que més qualifica aquella situació de recent conquesta és l'època, en què un mercader reconeix haver rebut dos-cents cinquanta sous de doblenc, que esmerçarà a Mallorca en la compra (d'esclaus) sarraïns, que portarà a Ceuta i els revindrà i tornarà a esmerçar la quantitat en mercaderies, que portarà a Catalunya; cal dir que el mercat de Ceuta és ben conegut a Vic (69/67; 184/362; 193/387; 1264-1265/3102), com també ho són els esclaus sarraïns (188/373; 260/563), en algun cas, a dotzenes (386/869). Encara que sarraïna, no manquen els ,viatges' a València (146/274; 156/297), o en general a la terra de Miralmumí (93/133) o ,in terra sarracenorum' (248/531; 385/866), a Bugia (191/382), a Tunísia (196/384), o a Sant Joan d'Acre, on un mercader porta cotó, regalissia i comí (196/394); no manca, però, una comanda, en la qual el comandatari prohibeix d'anar a Sicília i a Síria (201/409). Recordem que hi ha vigatans que segueixen tenint béns a Tolosa de Llenguadoc (85/111), a Montpeller (88/121) o a Perpinyà (187/372). Em fixaré només en dos altres punts: encara que no siguin molt nombrosos, no manquen els contractes d'aprenentatge d'ofici; alguns no concreten quin (124/214; 229/467), encara que estableixen que passats els anys d'aprenentatge, el mestre donarà a l'aprenent les eines de l'ofici (,ferramenta') (143/268; 158/302); alguns contractes concreten (cf. 1495): ,magisterium sabaterie' (102/159) o ,magisterium coltellerie' (277/606). L'altre punt parla d',usures', restituides d'alguna manera ,mandato Ecclesie': (127/222; 145/271; 236/500; 237/503; 239/507; 254/548; 271/590; 299/662; 309/686; 335/748; 388/873). Un cas extrem, que deu ésser excepcional: Guillem Palayna, feia constar notarialment que acceptava uns diners llegats pel seu fill, ,ratione famis et nuditatis' (344/770). Mentrestant, l'Hug de Mataplana de torn, seguia tenint el càrrec de veguer reial (,vicarius domini regis') a Osona. Tot plegat és mostra de la riquesa d'informacions del dit manual notarial.— J. P. E. [14.652-14.653]

Jill R. WEBSTER, *Afliccions a Sant Francesc i Santa Clara de Vic*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 28 (1998), 437-449.

Les primeres pàgines, basades en Vic, AHM, *Cartes del 1424 al 1438*, narren les dificultats, sobretot econòmiques, del convent de framenors de Vic (que arribà fins a la venda fraudulenta d'objectes de culte), i que en algunes circumstàncies fou ajudat econòmicament pel consell de la Ciutat (438-439). Quant a les clarisses, corregueren enraonies que obligaren a sotmetre una monja a inspecció corporal, segons acta conservada a Vic, Arxiu de la Cúria Fumada 769, ací d'alguna manera transcrita (442-449).— J. P. E. [14.654]

Jaume AGUADÉ I SORDÉ, *Joan Rafi Vidal (un heroi de Vilabella) cap dels malcontents* (Estudis Comarcals, 15), Valls, Institut d'Estudis Comarcals 1998, 264 pp.

L'actuació entre política i militar de Joan Rafi i Vidal s'emmarca en el regnat de Ferran VII i per tant fora del temps d'aquest anuari; però les notícies sobre Can Vidal de Vilabella (23-26: amb reproducció de l'acta de baptisme: 25, de Tarragona, AHA, *Sant Joan de Valls. Baptismes*) i sobre nombre dels vilabellencs que acompanyaren aquell capitost (139-141), encara pertanyen al segle XVIII.— J. P. E. [14.655]

Joan GISPERT I RICARDO, *Procés de feudalització: anàlisi de la conflictivitat en la gestió del domini de Vilabertran. Segle XII*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», 31 (1998), 149-187.

Partint de la documentació de Vilabertran publicada per Josep Me Marquès i de les anàlisis de la conflictivitat jurídica durant l'època de formació del feudalisme, de Josep M. Salrach, amb referència a Sant Cugat del Vallès, estudis dels quals Joan Gispert es mostra deutor, són esbrinades en aquest article les diferències i semblances que presenta la canònica, en l'aspecte de la conflictivitat, en relació amb el cas d'una gran abadia com la del Vallès, per arribar a conclusions també semblants. En l'estudi l'autor deixa moltes preguntes prudentment obertes, i insisteix en el caràcter indiciari de la documentació manejada, tota de la mateixa canònica i amb referències genèriques a d'altres instàncies jurídiques més àmplies. També insisteix en la idea que la feudalització degrada la justícia a la categoria de sistema purament arbitral i que els canvis en la forma de resolució dels conflictes són un reflex dels canvis en les relacions socials.— J. de P. [14.656]

Ernesto ZARAGOZA PASCUAL, *El convento agustiniano de San Pedro y Santa Marta y el venerable fray Posidonio Mayor, de Villajoyosa*, dins «Revista Agustiniana», XXXVI (1995), 185-204.

Madrid, AHN, *Clero secular y regular*, lligall 171, ha conservat els capítols fundacionals de l'acord entre els jurats de la Vila Joiosa i la província agustiniana d'Aragó per a la construcció d'un convent, ací transcrits, entre els quals hi havia l'obligació conventual de tenir organista i sobretot «que lo dit convent y monestir haja de tenir y tinga un mestre de escola per a mostrar a llegir y escriure als chics y mostrar-los la doctrina christiana...» i «...haja de tenir y tinga ordinàriament un mestre de gramàtica per a enseñar aquella a tots los fadrinets...» (188, 8 i 9); lligalls i llibres diversos del mateix fons permeten de conèixer priors i propietats del dit convent i la *Historia de la Provincia de la Corona de Aragón...*, de Jaime Jordán, la biografia de fr. Posidonio Mayor (199-204).— J. P. E. [14.657]

Pilar RIERA FORTUNY, *Vilallonga del Camp al segle XVIII*, dins «Quaderns de Vilaniu», núm, 34 (novembre 1998), 87-107.

Establert el perímetre de la població en començar el segle XVIII (88, amb croquis), l'autora ha recercat notícies sobre la construcció d'edificis a Vilallonga del Camp, en l'Arxiu Històric de

Tarragona, *Fons notarials de Tarragona, i de la Selva del Camp*, i a Valls, AHC, *Fons notarials de la Selva del Camp i de l'Alcover*, cosa que li permet de documentar les variacions edilícies, carrer per carrer (106, nota 4); en la segona meitat del segle, les edificacions saltaren fora murs (102). Assenyalem l'annex que presenta en quadre sinòptic els successius noms dels carrers des del segle XVIII al 1997 (105).— J. P. E. [14.658]

Jaume CARRERES I LASERRADA, *Na Paula, la Pungola de Vilamajor?*, dins «Societat d'Onomàstica. Butlletí interior», LXXII (març 1998), 44-49.

Aquestes pàgines són ocasió de galejar la completesa dels arxius municipals de Sant Pere i de Sant Antoni de Vilamajor i proposen una fundació per a la transcripció i posada en CD-rom dels seus fons evitant que es degradin (46-47). Aquests i l'AP (*Manual dels inventaris se pendran en lo terme de Vilamajor per mi, Narcís Torrella, rector; i Llibre d'inventaris i encants rebuts de temps i en poder del Rvd. Rafael Derrocada, prevere, rector...*) i els *Fogatges* de 1497 i 1553 han permès de refer la trajectòria ramificada de la raguèlia Pungol des de darreries del segle XVI, en què sobrevisqué a través de pubilla, na Paula, i la denominació popular de casa i terres es feminitzà.— J. P. E. [14.659]

José SÁNCHEZ REAL, *Un pont per a Vilaverd (1758)*, dins «Aplec de Treballs. Centre d'Estudis de la Conca de Barberà», 15 (1997), 55-59.

Presentació i transcripció del document, ara a Tarragona, AH, *Protocols notarials*, que conté les condicions de construcció del dit pont, acceptades pel paleta Francesc Thomàs, de Cervera.— J. P. E. [14.660]

SOBRE ESTUDIS DE REFERÈNCIA CRONOLÒGICA

M. I. PANOSA, *Recull d'epígrafs ibèrics al Vallès Oriental. Aportacions a la comprensió de l'estructura indígena en el procés de romanització*, dins «Hom. Estrada», 461-476.

Els epígrafs han estat trobats en la conca del riu Besós abans de la seva entrada en el Barcelonès (474: croquis). Hi són coneguts trenta-tres fragments d'inscripció, ací presentats i reproduïts (462-473); serien designacions onomàstiques, de propietat i de fabricació, que van del s. III al IaC. (475). Hi ha bibliografia (475-476).— J. P. E. [14.661]

Josep M. NUIX I ESPINOSA, *Probable establiment del poble ibèric d'Iltirkes als Prats de Rei (Anoia, Barcelona)*, dins «Misc. Ainaud, I», 49-51.

La principal raó de la probabilitat és la troballa en un estrat corresponent als segles V-IV aC. de divuit monedes, disset de les quals duen la llegenda Iltirkesken i una la d'Ausesken, i en un altre estrat, una també d'Iltirkesken; la vintena és un as romà de l'emperador Trajà; hi ha quadre on consta pes i mida (50) i reproducció fotogràfica (51).— J. P. E. [14.662]

A. PÉREZ ALMOGUERA, *La ciuitas de Iltirka-Ilerda (siglos III aC.-III dC.)*, dins «Hom. Estrada», 489-500.

Les inscripcions en monedes lleidetanes ibèriques ILTIRTAR o derivades es refereixen a una 'ciuitas' que en encunyacions s'emmiralla en Empúries (490); però la ceràmica ibèrica es troba

barrejada amb d'altra de romana; potser, com Empòrion, era ciutat doble. Sal-lusti, Pau Orosi i Cèsar indiquen que s'asseia en el turó (de la Seu) i era emmurallada (491); els tres lleidetans esmentats en la *Turma Salluitana* tenen ‚praenomen’ i ‚nomen’ llatí, cosa que porta a preguntar-se si lltirida tenia el ‚status’ de ciutat romana (492), problema plantejat per a Empòrion, Baetulo, Blandae i potser Tarraco (493). Les monedes romanes certifiquen la categoria de ‚municipium’ per a llerda en època d’August, darrers decennis abans de l’era cristiana (494); són abundants les marques de terrissaires (495); les excavacions confirmen la davallada de la ciutat des de mitjan segle IpC., potser relacionable amb la multiplicació de ‚municipia’ en la zona (496), però no hauria arribat a extrems d’irrellevància, car els *Commonitoria* de Consentius permeten de veure-hi un nucli ben viu (498) [i hi és documentat per primera vegada un arxiu de l’Església a Catalunya]. Hi ha bibliografia (499-500).— J. P. E. [14.663]

Bibiana AGUSTÍ I FARJAS, Josep BURCH I RIUS, Joan LLINÀS I POL, *Les sitges ibèriques de Sant Sebastià de la Guarda (Palafrugell, Baix Empordà)*, dins «Estudis del Baix Empordà», 18 (1998) 43-58.

En la presentació dels resultats de les excavacions dutes a terme amb urgència al jaciment ibèric de la muntanya de Sant Sebastià de la Guarda, al terme de Palafrugell, els autors esmenten que en la sitja nº 2 s’hi trobà una base de ‚skyphos’ àtic amb el grafit grec “ΣΩ”. Aquesta sitja fou obliterated cap a mitjan segle IV a. C.— J. de P. [14.664]

Paloma CABRERA, *Greek Trade in Iberia: the Extent of Interaction*, dins «Oxford Journal of Archaeology», 17 (1998), 191-206.

Fins ara, la relació comercial entre Grècia i Ibèria en els segles VI-IV aC. és vista de forma unidireccional d’un Est actiu a un Oest passiu. L’autora creu que aquesta línia s’ha de replantejar i que cal parlar d’un procés d’interacció. Quant a Catalunya, el segle VII, un abans de l’arribada dels grecs, és documentat el comerç amb fenicis i el grec de la primera meitat del segle VI era tan reduït que no se’n podia esperar una transformació del país; aquesta arribaria després amb l’empenta expansiva d’Empòrion els segles VI-V aC., també en direcció a Tartessos / Cádiz, on l’intercanvi de productes és més conegut (198-201). Hi ha bibliografia (204-206).— J. P. E. [14.665]

Pierre MORET, *Tite-Live et la topographie d'Emporion*, dins «Mélanges de la Casa de Velázquez. Antiquité - Moyen Âge», XXX (1995), 55-75.

Titus Livi descriu Empòrion tal com l’any 195 aC. fou vista per les legions romanes; la descripció és ací transcrita i traduïda al francès (57-58); durant aquest segle s’han anat descobrint les restes d’aquella ciutat; sense cercar un calc entre la descripció i les restes, l’autor es proposa «de montrer dans quelles conditions et jusqu’à quel point, ce texte peut être soumis à une lecture archéologique» (56). El punt cèntric de la nova lectura rau a negar que les dues comunitats, la indígena i la grega, es trobesin a l’interior d’una sola muralla, separades per una paret, car per a l’autor la frase «Emporiae duo oppida erant muro diuisa», s’ha d’entendre literalment de dues ciutats, cada una amb la respectiva muralla que les separava; i com que a Livi només li interessava la situació de guerra en què havia de viure la Neapolis grega, causa de la intervenció de les legions romanes, ni tan sols es fixà en l’altra (57 i 65-68); hi ha altres punts, com la dependència de Titus Livi d’una narració de Cató (62-64) i la nova lectura del fragment d’Estrabó, també reproduït i traduït (68-70).— J. P. E. [14.666]

J. RUIZ DE ARÉVALO, *La evolución urbana de Emporion en época republicana. La complejidad de una tradición*, dins «Hom. Estrada», 539-554.

Les «escuetas, pero densas» referències d’Estrabó i de Titus Livi, completades amb els resultats de les excavacions i amb els materials aplegats, permeten a l’autor de «presentar un sucint esquema de la evolució urbana emporitana» en el període indicat en el títol. En el segle III aC, Emporion hauria deixat d’ésser una ‚dipolis’, i ja hauria esdevingut una ‚polis’ única grecoindígena, encara que amb dos nuclis extrems units pel port (541), al qual hauria arribat el 318 Gneu Escipiò; l’abundància d’encunyaments monetals n’hauria estat conseqüència; s’hauria pactat un ‚foedus’ amb Roma (542). La constitució de les dues províncies romanes a Hispània el 197 aC. provocà la guerra contra Roma, en la qual aquesta, amb Cató, fou vencedora segons la narració de Titus Livi (543); en conseqüència, la ciutat fou reestructurada amb esquemes grecs i un ‚castrum’ o ‚praesidium’ de vigilància romana; en les monedes, el nom ibèric, Untikesken, substituï el grec, Emporitôn (545-546). A les acaballes del s. II aC, el ‚praesidium’ es convertí en gran ciutat emmurallada i estructurada internament de forma romana i itàlica, però dividida en dues, la d’hispanos i la de romans, respectivament, però colònia romana (549). Livi deixa entendre la fusió dels diversos grups i les monedes ja pertanyen al ‚Municipium Emporiae’ (552). Hi ha presentació de les aportacions bibliogràfiques més recents (553-554).— J. P. E. [14.667]

Rosa PLANA, María José PEÑA, *Ampurias: cuestiones agrarias y jurídicas de finales de la República*, dins «Studia Historica. Historia Antigua», 13-14 (1995-1996), 89-104.

Empòrion/Empúries era municipi augusteu i les autores es pregunten si hi hagué establiments de colons impulsats per Cèsar. Hi seria favorable la inscripció del magistrat Lucius Rosius Rufus, de la tribu Sèrgia, cas únic en tota la Tarraconense, car els emporitans eren de la Galèria; el pare del magistrat, doncs, hauria estat colon cesarià. A partir d’ací és formulada una hipòtesi explicativa, que parteix de l’únic ‚patronus’ emporità conegut per doble inscripció, Cn. Domitius Calvinus: el seu ‚patrocinium’ s’hauria concretat en el ‚vicus civium romanorum’ (92) i hauria tingut la facultat d’assignar terres als soldats de l’exèrcit de Cèsar (94); a Illici/Elx hi hauria hagut un cas paral·lel. La hipòtesi desemboca en la distribució de terres en la zona gironina, a la qual es referirien tres ‚tabellae defixionis’ i una moneda trobada amb elles, car en aquell moment Empúries hauria ampliat el seu territori (100-101). Hi ha reproducció fotogràfica dels dos fragments d’inscripció de Cn. Domitius Calvinus i fotografies aèries de la contrada amb proposta de particions de terres (102-104).— J. P. E. [14.668]

Rosa PLANA, A. PRIETO, *Algunos problemas de la romanización en la Garrotxa*, dins «Hom. Estrada», 525-528.

L’ús del verb grec ‚ejò’ per Estrabó (i potser per Possidoni) demostra que Empòrion posseïa en propietat el territori de l’Alt Empordà; les ‚tabellae defixionum’ trobades en la necròpolis d’Empúries, no tindrien significació clara; però aquestes i altres dades arqueològiques, com les ‚uiae’ de la comarca indicarien que la Garrotxa era zona d’ocupació romana vinculada a Empúries, davant la qual no haurien tingut força les protestes de les ‚tabellae’ (527-528).— J. P. E. [14.669]

L[ean]dre VILLARONGA, *Testimoniatge del pas dels cimbres per Catalunya*, dins «Hom. Estrada», 587-590.

Els cinc tresors trobats a Catalunya (Balsareny, La Barroca, S’Agaró, Barcelona, Sant Llop i Sarrià), si hom pren per base les monedes de datació més recent, haurien estat amagats els darrers anys del segle IIaC., data en què, segons Titus Livi i Plutarc, hauria tingut lloc el pas dels Cimbres; les dades anteriors coincidirien amb les troballes arqueològiques datades aquells anys, com la destrucció del poblat de Sidamon (Tossal de les Tenalles) o l’emmurallament d’algunes poblacions.— J. P. E. [14.670]

A[rturo] OLIVER FOIX, *El poblamiento ibérico en Castellón ante la romanización*, dins «Hom. Estrada», 441-450.

En època iber tardana, segle II aC., es trobà «un importante foco de moneda en la zona de Morella y Forcall» (446); i en època iberoromana, s. I aC., tres epígrafs damunt terra sigil·lata ibèrica a la Closa, els Campaments i la Moleta dels Frares (448); en el sector sud de la Plana, a darreries del segle I aC., ja compareix epigrafia llatina urbana (449).— J. P. E. [14.671]

Víctor REVILLA CALVO, *Poblamiento y economía en el Bajo Ebro en época romana. Bases para un modelo de paisaje rural*, dins «Lucentum», XI-XIII (1992-1994 [1998]), 145-163.

L'epigrafia és complement indispensable per a la reconstrucció del paisatge perquè informa d'onomàstica, extracció social i de la relació entre territori i ciutat (147). Noms en àmfores trobades en masos o a Tortosa (159 i 160) permeten d'endevinar no sols les ,gentes' ans també l'estrat social al qual pertanyien aquells terratinents. Hi ha bibliografia (161-163).— J. P. E. [14.672]

J. MAS ADROVER, *El jaciment funerari de Posada de Carrossa (Artà-Mallorca)*, dins «Hom. Estrada», 337-349.

Els materials salvats d'aquell jaciment, remogut entorn el 1928, són conservats a Artà, Museu Regional; ultra una certa quantitat de ceràmica comuna (338-344), hi ha vint lucernes (345-347), vuit de les quals presenten marques diverses de terrissaire, legibles en les reproduccions i agrupades en quadre (348).— J. P. E. [14.673]

Antoni DAURA, Dolors PARDO, *El coneixement de l'alt imperi romà a la Catalunya interior. L'exemple de la comarca del Bages*, dins «Hom. Estrada», 175-191.

En aquesta visió global d'allò que proporcionen els diversos jaciments excavats els darrers anys al Bages, consten inscripcions en monedes trobades a Maticans (Artés) (177, nota 6) i a Boades (Castellgalí) (184, nota 11), i notícia d'altres monedes, com la d'El Concep (Sallent); l'ara romana de Sant Joan de Vilatorrada era dedicada a Diana caçadora (190).— J. P. E. [14.674]

Georges CASTELLVÍ, *L'occupation humaine le long des voies Domitienne et Augustéenne dans la traversée des Pyrénées (Vallées de la Rom et du Llobregat d'Empordan)*, dins *Paysage rural*, 27-47.

Partint de vestigis ibèrics, de referències en escriptors clàssics i de quinze localitzacions de restes romanes (31-33); i aprofitant les indicacions topogràfiques en documents del segle IX ençà (41-42) i el traçat de les antigues vies Domícia i Augusta en ambdues vessants del Coll de Panissars, l'autor esbossa el perfil de l'ocupació humana de la zona en el moment immediatament anterior al canvi d'era i durant l'Alt Imperi (s. I-III pC.); hi ha dos croquis (32 i 43) i bibliografia (44-45).— J. P. E. [14.675]

J. BONAMUSA, J. F. CLARIANA, R. I. GARÍ LLEIXÀ, J. PERA, A. SOLER, *El jaciment de Can Modolell (Cabrer de Mar, el Maresme) com a nucli de romanització*, dins «Hom. Estrada», 125-136.

Hom ha trobat en aquell jaciment terrissa amb marques de terrissaire (127) i quatre inscripcions ací transcrites, una de les quals ha pogut ésser reconstruïda completa (131 i 134; reproduccions fotogràfiques: 132-133); unides a un ex-voto, condueixen a la conclusió que l'edifici era lloc de culte, datable de finals del s. I aC. (135). Hi ha bibliografia (135-136).— J. P. E. [14.676]

Joan GÓMEZ PALLARÉS, *Una inscripció perduda de les termes romanes de Caldes de Malavella*, dins «Quaderns de la Selva», 10 (1998) 161-165.

L'autor edita, estudia i tradueix una inscripció trobada a Caldes de Malavella, pintada en una paret de les termes, descrita pel P. Fidel Fita, avui desapareguda, obscena a tot ésser-ho. Seria un septenari trocaic perfecte, amb una pausa després del vuitè element. [Suposant que ,falcula' sigui un esment del membre viril, és molt aventurat de pretendre que ,polla' tradueixi bé en català el sobredit membre, si ja no és que hom proposi una traducció, no sabríem per què, en un català excessivament axarnegat].— J de P. [14.677]

M[iquel] CURA MORERA, E[duard] SÁNCHEZ, *Un poble preromà mal conegut. Els bargusii o bergistani de l'interior de Catalunya. Estat de la qüestió històrica i arqueològica*, dins «Hom. Estrada», 163-173.

Els autors recorden els textos de Titus Livi que esmenten els ,Bargusii' (un d'ells paral·lel a un de Polibi) i els ,Bergistani', denominacions que es referirien a un poble únic (163-166); però no es referiria al mateix poble el text de Titus Livi que esmenta el ,Castrum Bergium' (167). Els primers són ara més coneguts gràcies a l'assentament ibèric rural de Can Bonells (situat a la cruïlla de les carreteres que de Puig-reig o de Gironella van a Prats de Lluçanès), de vers el s. IV aC. (171-173).— J. P. E. [14.678]

Josep M. NOLLA, Lluís PALAHÍ, Josep BURCH, *L'abandonament de l',Oppidum' de Castell*, dins «Estudis del Baix Empordà», 17 (1998), 59-78.

L',oppidum' de Castell, al terme de Palamós, fou abandonat en temps d'August. En quatre recipients s'hi han trobat marques corresponents a tres segells diferents: dues al llavi (-L.[OPP]A i MEV ...) i dues al coll (MEVI). També esmenten monedes emporitanes, amb llurs corresponents inscripcions gregues o llatines, una amb la lectura ,Celse', una altra d',Ebusus' i una de Roma, no batudes a Empúries.— J. de P. [14.679]

R. PASCUAL, *La Lauro vitícola*, dins «Hom. Estrada», 477-484.

Ja el 1878 era documentada la marca LAVR en tres àmfores de Roma, Castro Pretorio, una d'elles amb l'afegit PHAE; també se'n trobaren a Pompeia i a Òstia (478); Plini el Vell esmenta vins amb, denominació d'origen, ,Laietana', ,Tarraconensia', i ,Lauronensia' (479); Frontí, Plutarc, Florus, Apià i Orosi esmenten un ,Laurum' de localització incerta catalana o valenciana (479-480); la denominació ,Rivi Lavrensis' es troba en una inscripció tarragonina, perduda (481), LAVR en una de Saguntum (482); finalment, una àmfora de procedència local segura és al Museu de Sant Boi de Llobregat (482) i l'àmfora LAVR d'Òstia «és feta en la típica argila de les terrisses Laietanes»; així, doncs, «la Lauro vitícola era a Catalunya» (484).— J. P. E. [14.680]

N. MOLIST CAPELLA, *El Camí Vell del Llor i el procés de romanització d'un assentament ibèric al Pla*, dins «Hom. Estrada», 391-402.

El jaciment es troba tocant Sant Feliu de Llobregat, en gran part malmès; però hi ha estat localitzat un clot que servia d'abocador, on ha estat trobada una gran quantitat de material (395); la terrissa ha permès d'assenyalar els successius estrats cronològics, entre el 325 aC. i el 25 dC. (390-398), en el darrer dels quals han comparegut les marques de terrissaire: P. Artius i Iulivs Anicetvs; hi ha monedes ibèriques de sis ceques catalanes (401). Hi ha bibliografia (475-476).— J. P. E. [14.681]

J. M. GURT, M. MIRET, J. XANDRI, *Algunes dades sobre la romanització del Solsonès (Lleida)*, dins «Hom. Estrada», 257-263.

Resum dels treballs i de les troballes de Joan Serra i Vilaró; quant a inscripcions, cal recordar els grafitos ibèrics de Sant Miquel de Sorba, de mitjan s. II aC. o posteriors (259); un fragment epigràfic funerari del Vilaró de Miravé; i una ara, també funerària, de Can Ponç, de Riner (261).— J. P. E. [14.682]

Josep CASAS I GENOVER, *Llànties de la vil·la romana de Tolegassos (Viladamat)*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XXXI (1998), 23-93.

Aquest article proporciona la llista de les unitats estratigràfiques d'aquell jaciment, excavat entre el 1982 i el 1996; també el catàleg de les noranta unitats de ceràmica trobades. Hom llegeix en alguns fragments les marques ATILIANI (Atilianus), CC ASSI (Cassius), CIVNDRAC (C. Iunius Draco), COPPIRES o COPREST/O (C. Oppius Restitutus), EMOS (?), EX OFI/L HORTE NSI (Ex officina L. Hortensius), LFABRICMASC (L. Fabricius Masculus), L. M. AD/LMADiec (L. Munitius Adiectus), LVCCEI (Luccius), MARC/CI o MAVRICI (Mauritius), MNNOVIVST (M. Novius Iustus), NERI (Nerius), PULL/AENI (Pullaenus), SV... (Successi), VIBIAN (Vibianus). També són estudiades les formes i la decoració, amb bibliografia i il·lustracions clares i abundoses.— J. de P. [14.683]

C. MIRÓ, J. FOLCH, X. MENÉNDEZ, *El procés de romanització al curs mitjà de la riera de Caldes (Valles): estat de la qüestió*, dins «Hom. Estrada», 381-390.

Són moltes les restes que demostren la romanització de la contrada; però la font més important d'informació són les onze inscripcions, vuit o nou de les quals en agraïment per la salut recuperada en la Font del Lleó (382); hi ha un mil·liari a Santa Eulàlia de Ronçana (Can Vendrell), la inscripció del qual és transcrita, i correspon a la via del Congost, que menava a Vic, no pas a la Via Augusta (383-384).— J. P. E. [14.684]

Francesc GUSI I JENER, Carme OLÀRIA I PUYOLES, Ferran ARASA I GIL, *El procés de romanització a la Plana. La vil·la de Benicató (Nules)*, dins «Congrés Plana», 33-74.

Recordats en llur estratificació cronològica els elements diversos que proporcionen informació sobre la presència romana, els autors resumeixen les troballes d'inscripcions en la Plana, pràcticament totes funeràries (40) i alguna amb vinculació religiosa (43). Hi ha bibliografia (64-67) i divuit reproduccions de croquis o de fotografies (68-74).— J. P. E. [14.685]

Marta PREVOSTI, *Prospecciones sistemáticas en el Maresme y los orígenes de la romanización del territorio*, dins «Studia Historica. Historia Antigua», 13-14 (1995-1996), 125-140.

Informació d'una prospecció superficial sistemàtica de tot el territori de Baetulo i Iluro; en aquesta darrera es creuaven dues vies, l'Augusta i la Semproniana, ambdues ubicades per mil·liaris. La prospecció sistemàtica entorn Argentona proporcionà un conjunt de materials (130-131), entre els quals hi ha nou fragments de terra sigil·lata i sis de terra sigil·lata africana (129); el resultat, globalment considerat, ha fet conèixer una gran dispersió d'assentaments rurals d'època republicana (135). Hi ha bibliografia (139-140).— J. P. E. [14.686]

Joan LLINÀS POL, Carme MONTALBÁN MARTÍNEZ, Alonso RAMÍREZ GARCÍA, *L'Hort d'en Bach (Maçanet de la Selva). Del segle II a C. al segle XX*, dins «Quaderns de la Selva», 10 (1998), 35-58.

Diverses obres efectuades a banda i banda de la carretera C-251, dins el casc urbà de Maçanet de la Selva, donaren lloc a la recuperació de material arqueològic; les intervencions arqueològiques verificades sobre el terreny a partir del 1984 van permetre d'avaluar l'estat de conservació del que resta del jaciment i la seva seqüència històrica. Pel que fa a inscripcions, s'ha recuperat un bol amb el grafit DOM NUNIS, una base amb el segell OF. PAR, procedent del sud de França (Montans) i un fragment d'àmfora bètica d'oli amb un segell imprès on es pot llegir MSP, procedent dels forns de Guadajoz.— J. de P. [14.687]

Maria CERDO GREGORI, Pere Fiol TORNILA, Sebastià RIUTORT TABERNER, Pau MATEU VIVES, *Muro, el patrimoni tudat*, dins «III Congrés patrimoni cultural», 319-330.

Del considerable patrimoni prehistòric i arqueològic de la població, descrit el 1934 per Mateu Sastre Servera, formava part la troballa de monedes en una determinada possessió, de les quals són transcrits dues inscripcions (326-327) [una d'elles potser d'època imperial].— J. P. E. [14.688]

J. VILALTA, *Algunes dades sobre l'època romanorepublicana a Rubí*, dins «Hom. Estrada», 575-585.

De la informació sobre els diversos jaciments locals, en subratllem que hi han estat trobades monedes romanorepublicanes de famílies diverses; també d'ibèriques de Kosse (!), Undikesken, Laiesken, Ilduro, Iltirta, Ausesken, Bolskan i Arse (579).— J. P. E. [14.689]

Tina HERREROS, *La ciutat de València a la llum dels últims estudis arqueològics*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», núm. 30 (1998), 473-496.

L'autora ofereix «un breu recull d'aquelles intervencions més singulars, que han portat nova llum al coneixement de la història de la ciutat» (476). Quant a la fundació, les excavacions confirmarien la notícia de Titus Livi, segons la qual hauria estat protagonitzada per D. Iunius Brutus el 138 aC. (477); la muralla seria documentada per les fonts clàssiques i l'epigrafia (478); també és confirmada la notícia de Sal·lusti, segons la qual València, col·locada en el bàndol Sartorià, hauria estat destruïda per Pompeu el 75 aC. (479). De la ciutat reconstruïda, en expansió fins a darreries del segle III pC., n'han aflorat nombre de restes, entre les quals destaquem la inscripció del 'Castellum Aquae' (482) i sis inscripcions funeràries en la necròpoli d'entorn els carrers de la Pau i del Mar (483-484). A partir del segle IV creix la presència de restes cristianes, com les inscripcions entorn la Presó de sant Vicent, lloc de l'antiga seu episcopal (485); la transició a l'època islàmica hauria estat pacífica, però al-Udrí informa de la destrucció de València els anys 778-779 (487). Les pàgines finals informen de les restes i troballes arqueològiques sobretot de l'època àrab [sense que siguin aprofitades les dades sobre la ciutat sarraïna de València en el moment de la conquesta el 1238 proporcionades pel *Processus Ecclesiae Valentinae*: cf. ATCA, XVII (1998), 625-628].— J. P. E. [14.690]

E. Díez, V. ESCRIVÀ, A. RIBERA, *Ampliació urbana de València a partir de l'època Flàvia*, dins «Hom. Estrada», 193-200.

Dins el marc d'un pla oficial de protecció del patrimoni arqueològic de la ciutat, s'han realitzat excavacions en set punts (194-198), en un dels quals, l'Almoïna, comparegué una inscripció dedicada a la Fortuna (198).— J. P. E. [14.691]

Juan Manuel ABASCAL, Josep Antoni GISBERT, *Cinco inscripciones latinas del territorio de Dianium (Denia, Alicante, Hispania Citerior)*, dins «Lucentum», XIV-XVI (1995-1997 [1998]), 91-100.

Amb les ací presentades, les inscripcions romanes conegudes del territori de Dénia sumen quaranta-cinc; són noves les quatre procedents de Pedreguer, Dénia (dues) i Senet i Negrals; la de Pego ja era coneguda; les cinc darreres són analitzades i les inscripcions transcrits, amb intent, en tres casos, de reconstrucció del conjunt; són datables entre els segles I-III pC. Hi ha bibliografia (99-100).— J. P. E. [14.692]

Françoise DES BOSCS-PLATEAUX, *Les stratégies familiales des chevaliers et sénateurs hispano-romains (Ier siècle - Première moitié du IIe siècle ap. J.-C.)*, dins «Mélanges de la Casa de Velázquez», XXXI (1995), 113-171.

L'article conté referiments a tots els cabalers de les províncies d'Hispania i no en manquen per a les nostres ciutats: Aeso, Dertosa, Barcino i Tarraco (123-124), Saguntum (125-126), coneguts per inscripcions; altra vegada Tarraco (141). Les dades són esquematitzades en dos quadres finals: per als cavallers (Aeso, Tarraco, Ilerda, Saguntum, Egara, Barcino, Valentia, Saguntum: 142-144) i per als relacionats: Tarraco, Saguntum, encara que la majoria dels de la Tarragonesa no són localitzats amb més precisió (165-170).— J. P. E. [14.693]

Isabel RODÀ, *Encargos privados de monumentos públicos en Hispania*, dins «Hom. Giunta», 197-212.

Trobem en aquestes pàgines una referència al magnat barceloní Lucius Caecilius Optatus (199-200); entre les pàgines 202-207, l'atenció és concentrada a Empúries, en particular en la frase «REFECIT A .VI. A, IX», d'inscripció coneguda a darreries del segle XIX, ara perduda.— J. P. E. [14.694]

Ursicino DOMÍNGUEZ DEL VAL, *Historia de la antigua literatura latina hispano-cristiana*. Tomo I: Siglos III - IV. Tomo II: Siglos IV-V. Tomo III: San Isidoro de Sevilla. Tomo IV: [Ciclo postisidoriano], Madrid, Fundación Universitaria Española 1998, 590 pp.; 1997, 490 pp.; 1997, 480 pp.; i 1998, 506 pp.

Exceptuat el volum terç, tot ell dedicat a Isidor de Sevilla, els tres restants inclouen seccions o capítols dedicats a escrits o a escriptors nostres, començant per Fruitós, Auguri i Eulogi (I, 34-35, amb traducció castellana de la *Passio*: 38-42); Pacià de Barcelona (I, 307-363: amb molta atenció a la doctrina teològica i les darreres pàgines (362-363) dedicades al seu fill Dextre); Eumeri de Tarragona (II, 50-53); Consenci (53-56), Sever de Menorca (II, 78-81); Pau Orosi (?) (II, 267-317); Just d'Urgell (II, 330-332); Justinia de València (II, 348-351); Joan de Tarragona (II, 358-359); Eutropi de València (II, 361-370); Joan de Bícclarum (II, 371-375); Quirze de Barcelona (IV, 479-481) i Idali de Barcelona (IV, 481).— J. P. E. [14.695-14.696-14.697]

Àngel ANGLADA I ANFRUNS, *Pacià en el ms. 1631 de la Bibliothèque Mazarine de París*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XVII (1998), 472-489.

Els dos editors moderns de les obres de Pacià de Barcelona, Lisardo Rubio i Carmelo Granado (aquest repetint literalment la nota del seu predecessor: 489) remeten al volum indicat en el títol com si es tractés d'un més dels manuscrits que han conservades les obres del bisbe de Barcelona; l'autor transcriu el text del dit volum relatiu a Pacià (473-482), n'agrupa les 'variantes lectiones' i les abreviatures (482-484), compara fragments textuais i notes marginals d'aquell manuscrit i de la *Nouvelle Bibliothèque des Auteurs Ecclésiastiques...* de L. Ellies Du Pin (484-488) i arriba a la conclusió que el dit volum de la Mazarine no és anterior al 1693, que fou copiat de la *Bibliotheca Patrum* de Marguerin de La Bigne del 1677 i que tradueix o resumeix passatges i comentaris de la *Nouvelle Bibliothèque* del Du Pin (489).— J. P. E. [14.698]

Paul MATTEI, *La figure de Novatien chez Pacien de Barcelone. Sources et valeur documentaire des Lettres à Simpronianus sur le sujet*, dins «Augustinianum», XXXVIII (1998), 355-370.

En el marc dels estudis per a l'edició crítica de l'obra de Novacià, l'autor es planteja de conèixer el personatge i per això esbrina la vàlua i les fonts de les informacions biogràfiques fornides per Pacià de Barcelona (356). Els textos presos en consideració són les dues lletres adreçades a Simpronià i l'opuscle *Contra tractatus Novatianorum*, text únic, tot i que ací 'tractatus' sigui plural, i que potser en la seva elaboració intervingué més d'una persona (357-360). Les informacions relatives a Novacià es redueixen a quatre detalls concrets, que Pacià conegué per les lletres de Cebrià (360-363); altres quatre punts podrien haver-li arribat per altre conducte, car foren coneguts d'Eulogi d'Alexandria i els textos d'aquest acollits en la *Bibliotheca* de Foci, però l'autor creu que es tracta de detalls sense «valeur documentaire nouvelle, ni même réelle» (367); la impressió de cosa inèdita que fan les narracions de Pacià s'explicaria per la forma com ell utilitza els textos de Cebrià de Cartago (368).— J. P. E. [14.699]

M^o José y Manuel CHAVES, *Las monedas visigodas. Nuevas aportaciones*, dins «Acta Numismática», 28 (1998), 127-131.

La primera de les novetats ací presentada i reproduïda és encunyada a Sagunt a nom de Sisebutus rex (127).— J. P. E. [14.700]

Anna M. BALAGUER, *Troballes monetàries XIV*, dins «Acta Numismática», 28 (1998), 235-238.

Aquesta nova informació de troballes monetàries presenta amb les corresponents reproduccions tres noves peces collides entre Tàrrrega i Bellpuig abans del 1982, les inscripcions de les quals remeten a altres tants reis carolingis d'entre els anys 848 i 934.— J. P. E. [14.701]

Pedro CHALMETA, *Invasión e islamización. La sumisión de Hispania y la formación de al-Andalus* (Colección al-Andalus, 10), Madrid, Editorial Mapfre 1994, 440 pp.

Dues seccions d'aquesta narració entren en el nostre camp, ambdues basades tant en fonts llatines, de les quals són transcrits fragments, com àrabs, els paràgrafs de les quals són traduïts: la secció que exposa les campanyes musulmanes al nord dels Pirineus per la marina mediterrània (Narbona, Arles, Avinyó), que per força afectaven Catalunya (cf. mapa de les campanyes transpirenques, quan ja en la del 721 Catalunya devia ésser pràcticament sotmesa: 285) (283-298); i la que resumeix la primera expedició de Carlemany, dividida en dos exèrcits; en l'entrada, l'exèrcit II seguiria la calçada romana per tot Catalunya (mapa: 372) i no trobaria resistència fins a Saragossa (367-375); assenyalam el paràgraf dedicat a l'ocupació i alliberació de Catalunya, basat en al-Udrí i en el *Chronicon Mossaicense* (381).— J. P. E. [14.702]

Felipe F. RAMOS, *El Apocalipsis, libro de la esperanza. Comentario. El Apocalipsis, Beato y Beatos*, dins «Studium Legionense», 37 (1996), 11-82.

Allò que recau en el nostre camp és el comentari, que ocupa les pàgines 66-82. I encara que no faci referència a cap dels exemplars catalans (Girona, Seu d'Urgell, Torí, i algun fragment), pot entrar en aquesta bibliografia perquè resumeix les doctrines exposades en el text de l'obra de Beatus de Lièbana i la seva significació.— J. P. E. [14.703]

Antoni PLADEVALL I FONT, *La documentació i l'art medieval. Algunes cauteles metodològiques per a la recta utilització dels documents, amb una especial referència a l'acta falsa de Santa Maria d'Urgell del*

819. Discurs d'ingrés a la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi. Discurs de contesta de l'acadèmic numerari Frederic UDINA i MARTORELL, Barcelona, Reial Acadèmia de Bones Lletres i Enciclopèdia Catalana 1998, 44 pp.

Aquest fascicle conté una semblança de Joan Ainaud i de Lasarte, predecessor de Pladevall en la dita Acadèmia (5-8), i una *Aproximació bibliogràfica a l'obra del dr. Antoni Pladevall i Font*, signada per Dolors Torras i Margenat (41-44). L'autor enceta la seva aportació amb consideracions sobre el bon i el mal ús de la documentació i recorda que la riquesa dels arxius catalans permet de resseguir la construcció d'esglésies mitjançant les deixes ,ad opera', ,ad dedicationem', o a punts concrets d'un edifici com pot ésser l'absis (14-15); segueix una part dedicada a les actes de dotació o consagració d'esglésies: estat de les seves publicacions (16-17), esquema de llur estructura (17-18) i formularis presos a base redaccional (19-21); així arriba el tema de les falsificacions, normalment realitzades a fi de demostrar o documentar drets justament o injustament posseïts, la falsedat de les quals és sovint fàcil de demostrar (21-23), i més concret, el de l'acta de la Seu d'Urgell 819, segons Pladevall «redactat... un segle i mig més tard del que diu el seu text...» (23); resumit el contingut (24-25), en són assenyalades les principals anomalies, cronològiques entre les datacions dels protagonistes, que portaren almenys a datar-la el 839, o més profundes com la llista de parròquies del bisbat d'Urgell, posterior al 950 (29), o les «contradiccions flagrants que fan impossible que sigui anterior al segle X» (30), com la de donar com a existents esglésies de les quals consta documentalment que no existien abans del segle X; hauria, doncs, estat escrita «entre el 970 i el 980» (31), a fi de defensar amb ella els drets del bisbat i bisbes d'Urgell damunt la Ribagorça, que el 955 s'havia convertit en bisbat amb seu a Roda d'Isàvena ja el 956 (32-33).— J. P. E. [14.704]

Michael GORMAN, *The Commentary on Kings of Claudius of Turin and its two printed Editions (Basel, 1531; Bologna, 1755)*, dins «Filologia Mediolatina», IV (1997), 99-131.

[Cf. ATCA, XVIII (1999), 967-968, núm. 13838]. L'autor aplica al *Commentum in libros Regum* de Claudi l'exigència codicològica actual d'estudiar «the manuscript book as an historical artifact» (99); aquell comentari, que cita sobretot Agustí d'Hipona i Beda el Venerable (101), és constituït per cinc textos: lletra de Teodemir a Claudi; prefaci d'aquest amb dedicatòria a aquell; comentari als quatre llibres bíblics; apèndix de respostes a Teodemir; i comentari al llibre de Rut. Cap de les dues edicions, tot i reportar tradicions textuals diverses, no conté el conjunt dels cinc textos (100-102). Se'n conserven set manuscrits (Màntua, BC 361; Munic, BSB, Clm 28344; París, BN lat 17380; Pistoia, Archivio Capitolare, C. 96; Viena, ÖSB, 691 i 710; i Zwettl, Stiftsbibliothek, 89) i se sap que se'n perdé un, el de Heiligenkreuz, perquè fou emprat per a l'edició del 1531 (103-110); el ,stemma codicum' dibuixa les dues recensions textuals (111-116). El comentari als Reis hauria estat una de les darreres obres de Claudi, destinada en la intenció del seu autor, a restablir-lo en la confiança de Teodemir i, mitjançant aquest, amb la cort reial d'Aquisgrà i amb personalitats com Leidrat de Lió (mestre de Claudi) i Nebridi de Narbona, que li havien retirada l'amistat després que a Torí Claudi havia propugnat una certa línia religiosa (117-121); hi ha en apèndix els títols dels capítols (122-127) i traducció anglesa de la lletra de Teodemir a Claudi i de les dues respostes d'aquest (128-131).— J. P. E. [14.705]

Ursula VONES-LIEBENSTEIN, *Katalonien zwischen Maurenerrschaft und Frankenreich*, dins «Quellen und Abhandlungen zur mittelhochdeutschen Kirchengeschichte», 80 (1997), 491-501. Pàgines només conegudes per referència.— J. P. E. [14.706]

Elisabeth MAGNOU-NORTIER, *La mission financière de Théodulf en Gaule méridionale d'après le Contra iudices*, dins *Papauté, Monachisme et Théories politiques. I. Le pouvoir et l'institution ecclésiastique*.

Études d'histoire médiévale offertes à Marcel Pacaut rassemblées par P. GUICHARD, M.-T. LORCIN, J.-M. POISSON, M. RUBELLIN, Lyon, Presses Universitaires 1994, 89-110.

En aquest poema, Teodulf d'Orleans, sota la capa d'un cant a la justícia, deixava entendre els abusos practicats pels representants reials en l'atorgament de terres o dels corresponents títols de propietat, abusos que l'autora assenyalava en l'anàlisi dels successius dístics, i que sempre eren associats a l'oferta per una banda i l'acceptació per l'altra d'alguna mena de ,munus'.— J. P. E. [14.707]

Ann CHRISTYS, *St-Germain des-Prés, St Vincent and the Martyrs of Córdoba*, dins «Early Medieval Europe», 7 (1998), 199-216.

El 857 els monjos Usuard i Odilard de St-Germain (París) emprengueren viatge a l'Espanya musulmana a fi d'endur-se'n de València les relíquies de sant Vicent màrtir; de fet, se'n tornaren amb les de tres recents màrtirs de Còrdova, tal com narra Aimó de St-Germain en la *Translatio SS. Martyrum Georgii monachi, Aurelii et Nathaliae ex urbe Corduba Parisios*; tant d'anada com de tornada, a Barcelona (202; mapa: 204), s'entrevistaren amb el vescomte Sunifred i amb el bisbe Ataülf (204), i amb el comte Salomó de Cerdanya, aquest també esmentat en la *Translatio Sancti Vincentii* d'Aimó (214). L'autora subratlla les manques de coincidència entre les dues narracions, que respondrien a l'interès de St-Germain a recuperar importància social i política (216).— J. P. E. [14.708]

Anscari M. MUNDÓ, Jesús ALTURO i PERUCHO, *Problemàtica de les escriptures dels períodes de transició i de les marginals*, dins «Cultura Neolatina», LVIII (1998), 121-148.

Posat el problema en la seva globalitat europea, els autors en fan aplicació a la transició de lletra visigòtica a carolina en la incipient Catalunya i comencen assenyalant-ne la cronologia: el 833 ja es detectaria barreja d'elements, cap al 870 el carolins es concretaren i difongueren donant una escriptura mixta i en la dècada del 880 ja es troba en còdexs i documents la carolina librària més pura en els centres culturals importants; la mixtura es manifestà primer en la morfologia de les lletres, seguida del ductus i del sistema abreuiatiu (128); en les zones rurals, tant visigòtica com mixta resistiren encara alguns decennis, però ja a darreries del segle IX s'havia imposat la carolina rural catalana (129); no manquen casos de coexistència de tipus diversos tot i ésser de mà única (130-131) o d'arcaisme artificial (131-132); a partir de la carolina librària hom féu passos vers la cursivitat; però la cursiva notarial catalana, per evolució de la cursiva notarial carolina arribà entorn el 1200 i triomfà els primers decennis del segle XIII (133-134). Hi ha reproducció de mostres nostres (139-148).— J. P. E. [14.709]

Jesús ALTURO i PERUCHO, *Consideracions sobre l'estudi del patrimoni documental i bibliogràfic*, dins «Terme. Terrassa», núm. 13 (novembre 1998), 19-23.

Si el nombre de volums manuscrits medievals conservats a Catalunya és discret (uns tres mil), els materials d'arxiu col·loquen el nostre país entre els més rics d'Europa, cosa de la qual han estat conscients els grans autors que, des de fa un parell de segles, han concentrat llur treball en la conservació i publicació de la documentació més antiga (19). Per al temps actual, l'autor insisteix en la prioritat d'inventariar els fons documentals, privats inclosos, i d'impulsar-ne les edicions, no sols de sèries arxivístiques, ans també d'aplec monogràfic entorn nuclis de població, institucions o persones; subratlla la importància de nombre de dades per a la història cultural i, esmentant casos concrets de fallades, sobretot la necessitat de fer feina ben feta: «Qui edita un document ha d'estalviar, en primer lloc, a un altre investigador el temps de tornar-lo a editar» (21).— J. P. E. [14.710]

Ferran BLASI BIRBE, *Diplomataris catalanes de los siglos IX al XIII*, dins «Anuario de Historia de la Iglesia», VII (1998), 421-422.

Notícia de l'acte solemne de Poblet, en el qual el 3 d'abril del 1997 foren presentades les dues dotzenes de volums publicats per diverses institucions eclesiàstiques catalanes amb documentació d'entorn l'any 1000 i llista dels dits volums.— J. P. E. [14.711]

Antoni MARGARIT, *Toponímia medieval*, dins «Societat d'Onomàstica. Butlletí interior», LXXIV (setembre 1998), 37-41.

Les ara tan nombroses col·leccions de documents anteriors a l'any Mil, esmentades en el resum anterior [nous volums de les quals són presentats en la secció de *Recensions* del present anuari], en particular les de la Seu d'Urgell publicades per Cebrià Baraut [també ben conegudes dels nostres lectors], són posades en relació amb fets documentats els darrers anys del segle IX al sud de Barcelona i concretament a Begues, on els topònims i la mateixa església de Sant Cristòfor serien explicables pel reflux de la població des de les altes valls pirinenques vers les noves terres de conquesta, on haurien importat els seus topònims d'origen. Els hagiopònims ho confirmarien (39-40 i 41, nota 14). L'article s'acaba recordant que un de l'Avellà d'Avinyonet del Penedès es casà amb una Vilanova i n'agafà el cognom: «Uns anys després el metge del senyor Rei, el cèlebre Arnau de Vilanova, rebé del Rei, pels seus serveis' el castell d'Ollers de la Conca de Barberà, prop dels seus familiars, ja que també ell, nascut a València, era descendent dels Vilanova penedesencs, que s'havien establert a Vilanova de Carbonera de les terres valencianes» (40-41).— J. P. E. [14.712]

Cebrià BARAUT, *La iconografia de les pintures romàniques de Sant Serni de Nagol*, dins «Misc. Ainaud, I», 133-138.

Recau plenament en el nostre camp la notícia de la troballa, els anys 1976-1979, en què aquella església fou restaurada, de la lipsanoteca amb relíquies i el pergami de l'acta de consagració de l'altar, del 1055 (133). De més a més l'explicació dels elements iconogràfics indica el paral·lelisme amb la decoració de les grans bíblies contemporànies de Rodes i de Ripoll (136), i els textos de tradició cristiana en què es basen certes figures.— J. P. E. [14.713]

Àngel FÀBREGA I GRAU, *Les lipsanoteques i les consagracions successives de l'altar major de la Seu de Barcelona: anys 1058, 1338 i 1599*, dins «Misc. Ainaud, I», 127-132.

L'acta de dedicació del 1058, tot i el seu detallisme, no diu ni una paraula de l'altar; malgrat això, l'autor, resumides les dades històriques relatives a les reconstruccions de la seu, de la cripta i del presbiteri romànics, dedueix com era aquell altar major primitiu, reporta i emmarca la inscripció del consagrat el 1338 (130), també la del 1599 (132).— J. P. E. [14.714]

Anna M. BALAGUER, Miquel CRUSAFONT I SABATER, *Diner inèdit urgellès d'Ermengol V que copia tipus de Bolskan*, dins «Acta Numismàtica», 28 (1998), 133-139.

Les quatre monedes ací descrites (134 i 136), trobades a Agramunt, tenen la particularitat de prendre per model el genet d'una de les cares de la moneda de Bolskan, de la qual, una de les quatre, detall encara més interessant, també reproduceix fragmentària la inscripció ibèrica (134 i 137); la inscripció ERMENGAVDVS de dues d'elles (134 i 136) sembla atribuïble a Ermengol V d'Urgell (1092-1102).— J. P. E. [14.715]

Miquel dels Sants GROS I PUJOL, *Noves dades sobre el Sagramentari de Ripoll*, dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», XLVI (1997-1998), 347-355.

Objectiu de l'autor: «Podem aportar noves dades per a confirmar l'origen ripollès del manuscrit [67 (LXX) de l'Arxiu Capitular de Vic, *Sacramentarium Rivipullense*], i la datació proposada pel P. [Alexandre] Olivari, i també donar amb tota seguretat el nom del monjo ripollès que el va escriure» (348-349). La demostració es basa en la comparació de la lletra de volums i documents diversos del mateix arxiu i d'ACA, Ripoll, 42; un dels documents, del Museu Episcopal de Vic, no sols és datat el 1041, ans encara conserva el nom de l'escriptor, Salomó (349), del qual és refeta a grans trets la biografia i al qual és atribuïda l'escriptura d'unitats diverses (352-353). Resta el dubte de si treballava a Ripoll o a Vic, encara que la seva feina seria d'origen ripollès (353-355). Hi ha reproducció de mostres d'escriptura idèntica de quatre unitats arxivístiques (350-351).— J. P. E. [14.716]

Francesca ESPANYOL I BERTRAN, *El panteó comtal de la catedral de Barcelona en època romànica*, dins «Misc. Ainaud, I», 107-116.

Prescindint de notícies posteriors al segle XVI, l'autora parteix d'una anotació de Pere Miquel Carbonell, conservada en el seu ms. 1492 de Girona, ACG, segons la qual en realitzar obres en la porta principal de la Seu de Barcelona el 1486 fou descoberta una sepultura de marbre amb versos funeraris dedicats a Ramon Borrell, que, però tant ell com Jeroni Pujades en la *Crònica universal del Principado de Cataluña* (París, BN, esp. 120/IV), atribueixen a Ramon Berenguer el Vell (108-109). Però els *Libri Antiquitatum* de la mateixa Seu parlen de la sepultura de Ramon Borrell allí el 1017 (107). L'autora ressegueix diversos testimoniatges de la dita atribució canviant i confusa (111-113), dels quals, però, resulta segur que davant la porta de la Seu romànica dins el claustre hi havia un sepulcre comtal de marbre, comprat el 1503 per Lluís Desplà i desplaçat a Alella, on el veié Pujades; un altre sarcòfag, destinat a una comtessa de Barcelona, fou també propietat de Lluís Desplà i ara és al Museu Arqueològic de Barcelona (115-116).— J. P. E. [14.717]

Antoni PLADEVALL I FONT, *El culte a la Mare de Déu a Catalunya dels segles XI al XIII, a través de les notícies històriques i del testimoni de la iconografia romànica*, dins «Misc. Ainaud, I», 151-159.

Ultra notícies d'abast més general, com el nombre d'esglésies dedicades a la Mare de Déu en els bisbats d'Urgell i de Vic, tenim llista de catorze erigides en el bisbat de Vic entre el 1097 i el 1286, conegudes en part pel primer registre de *Testaments* de l'AEV, Arxiu de la Cúria Fumada (154-155); i la dels altars existents en parròquies de la Plana de Vic o veïnes el 1357-1358 segons el *Llibre de visites pastorals*, de Vic, Arxiu de la Mensa Episcopal (155-156); en apèndix són donats tres documents, un del 1637, que copia un pergami de lipsanoteca en l'altar de Sant Pere d'Auir del 1275 [però l'estrany, Raymundus an Gloria Dei Gratia Vicensis episcopus' s'ha de llegir, Raymundus (de) Angularia (= Ramon d'Anglesola), Dei Gratia...]; els altres dos, del 1091 i 1235, copiats respectivament el 1299 i el 1604, certifiquen dedicacions d'altars a Santa Maria a Sant Vicenç de Malla i a Sant Genís de Taradell, dels respectius Arxius Parroquials (158-159).— J. P. E. [14.718]

Marcel DURLIAT, *Les représentations de la Vierge Marie dans l'art roman catalan*, dins «Misc. Ainaud, I», 189-196.

Les ,Mares de Déu' catalanes no eren sols una evocació majestàtica de la ,Theotocos' bizantina, ans sobretot objecte de devoció popular. En aquestes pàgines trobem reproduït en llatí i traduït al francès el díptic que envolta la de Cornellà de Conflent (190) i les inscripcions, normalment frases bíbliques, d'altres (194-196).— J. P. E. [14.719]

Teresa VICENS I SOLER, *Possibles bases textuales per a representacions assumpcionistes a Catalunya (el timpà de Cabestany i el frontal de Mosoll)*, dins «Acta historica et archaeologica mediaevalia», 19 (1998), 273-293.

Aquestes pàgines posen en relació l'evolució doctrinal de la creença cristiana en l'assumpció de la Mare de Déu en cos i ànima al cel i la seva figuració artística d'abast internacional, amb particular atenció a les dues obres esmentades; i així trobem el fragment de les *Homilies de Tortosa* relatiu al traspàs de la Mare de Déu (284-285), i els noms catalans que figuren en el frontal de Mosoll (la Cerdanya) identificant cada un dels personatges (287). Hi ha reproducció de les dues peces (292-293). – J. P. E. [14.720]

A. J. KOSTO, *The 'Convenientiae' of the catalan counts in the eleventh Century: a diplomatic and historical Analysis*, dins «Acta historica et archaeologica mediaevalia», 19 (1998), 191-228.

Part de tesi doctoral. La crisi de la justícia entorn l'any 1000 féu nàixer les 'convenientiae', on les parts en conflicte es posaven d'acord en la solució; la primera és del 1020; l'autor es fixa en les setanta-una pertanyents a Ramon Berenguer I, 1035-1076 (193-194: quadre sinòptic; 213: gràfica), pràcticament totes conservades en original; són ací analitzades en els detalls redaccionals d'invocació, títol (amb quadre de les diversitats: 198), datació, subscripcions i convalidació (195-203). Sota aquells textos hi ha actes de comenda, concòrdies jurades, tractes bilaterals i promeses (206-211). Els anys dels successors (Ramon Berenguer II/Berenguer Ramon II) les 'convenientiae' començaren a decaure (215-219); i d'entre les dels altres comtats, destaquen les cinquanta-quatre de Ramon IV de Pallars (220-221), que tenen petites característiques redaccionals (222). Les darreres pàgines recorden els comptats documents d'aquesta naturalesa en els comtats de Cerdanya, Urgell, Besalú, Empúries, Rosselló i Pallars Sobirà (224-228). – J. P. E. [14.721]

Philip D. RASICO, *Dues fonts cabdals per a l'estudi del català medieval popular: els documents en català de J. Miret i Sans (1908) i de P. Pujol (1913)*, dins «Actes Onzè Col·loqui», 339-357.

Les primeres pàgines recorden la recerca, adquisició i donació a l'Institut d'Estudis Catalans, d'on passaren a l'Arxiu de la BC, de col·leccions de pergamins pertanyents a parròquies de l'antic comtat de Pallars, alguns dels quals ja foren publicats per ell entre els anys 1910-1915 (339-344); i la publicació de vint-i-vuit pergamins de Seu d'Urgell, Arxiu Capitular (345-347). Ara l'autor publica nova transcripció paleogràfica de tres dels dits documents, dos del segle XII i un del XIII, un de la Seu d'Urgell i dos de la BC (348-351). Segueixen breus indicacions sobre vocalisme, consonantisme i morfosintaxi (352-355); i llista alfabètica de topònims (355-357). – J. P. E. [14.722]

M. I. YAGÜE FERRER, *Léxico fiscal en documentos latinos de la corte real aragonesa (siglos XI a XIV)*, dins «Actas del I Congreso nacional de latín medieval (León, 1-4 de diciembre de 1993)», M. P. GONZÁLEZ, coordinador, Lleó, Universitat 1995, 651-660.

Anàlisi de les paraules 'bovaticum', 'monetaticum', 'passaticum', 'pedaticum', 'portaticum' i 'ribaticum'. – J. P. E. [14.723]

Gaspar FELIU, *Existí el comte Bernat III de Besalú?*, dins «Acta historica et archaeologica mediaevalia», 19 (1998), 391-401.

La tesi de l'autor és que el darrer comte de Besalú fou Bernat II, el qual governà durant gairebé cinquanta anys i, mort sense fills, el succeí Ramon Berenguer III de Barcelona: «Bernat III no és més que un fantasma» (397). L'autor hi arriba després de reproduir els paràgrafs corresponents

de Francisco Diago inspirat en els *Gesta Comitum Barcinonensium* i de Claude de Vic i Joseph Vaissette, *Histoire du Languedoc*, en què es basa la versió comunament acceptada (392-393); d'estudiar els documents dels anys 1036 i 1046, cosa que li permet de proposar un nou arbre genealògic (400). En apèndix és reportat el fragment d'un document del 1078, publicat per Pèire de Marca, que innova de l'estada de Ramir el Monjo a Besalú, i d'un detall que hauria entrat en els convenis de casament de Ramon Berenguer IV i Peronella: el que Ramir hagués estat elegit bisbe de Barcelona i Tarragona (401-402). – J. P. E. [14.724]

Paul FREEDMAN, *Papal Letters of the Twelfth Century from La Seu d'Urgell*, dins «Studia Gratiana», XXVIII (1998), 265-279.

L'autor es fa ressò de sis documents papals, datats entre el 1127 i el 1185, ja publicats el primer per Paul Fridolin Kehr i els altres per Cebrià Baraut; els torna a transcriure (275-279) i en les pàgines inicials aplega notícies sobre els monestirs de Sant Serni de Tavèrnoles (266-269) i de Gerri (269-272); i sobre el plet entre el bisbe de Lleida i el comte d'Urgell sobre drets d'aquest allí per raó de la conquesta (273-274). – J. P. E. [14.725]

Bibiana AGUSTÍ I FARJAS, Dolores CODINA I REINA, Didier DELHOMME, Imma LORÉS I OTZET, Mireia TEIXIDOR I MURLÀ, *Sant Quirze de Colera entre els segles XII i XIV. D'edifici religiós a fortificació militar*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XXXI (1998), 111-113.

Aquest treball analitza les estructures arqueològiques, els elements escultòrics i un petit conjunt documental, en part publicat, en part ubicat a l'Arxiu Municipal de Besalú, així com la inscripció sepulcral de l'abat Ramon de Bianya, del 1296, i altra documentació general, per tal de ressenyar molt succintament l'evolució del monestir des del s. XII fins a la seva definitiva adscripció al monestir de Besalú, a finals del segle XVI. – J. de P. [14.726]

Antoni LLAGOSTERA I FERNÁNDEZ, *Notes sobre els abaciòlogis del monestir de Santa Maria de Ripoll. (Nou abaciòlogi)*, dins «Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès. Annals 1995-1996», Ripoll, novembre 1997, 13-65.

Aquest treball, partint dels abaciòlogis de Ripoll darrerament acceptats com a fefaents, i comparant-los amb una sèrie d'anteriors entre els quals es troba el de Jaume Villanueva i els dels autors benedictins del Barroc i de la Il·lustració (Antonio de Yepes, Gregorio de Argaiz, Enrique Flórez), i en general amb dades ja publicades de procedència diversa (13-15; cf. 18), introdueix una sèrie de correccions o millores (15-18), rectifica la visió, que sembla interessada, d'un Monestir de Ripoll decadent del segle XIII ençà i sobretot en els del Barroc (19-25) i, assenyaladament, dreça un nou abaciòlogi, que començaria amb Dagú i el decenni dels anys 870-880, i prossegueix oferint noms i dates inicial i final tant d'ell com dels successors, dinastia que és sobtadament interrompuda per la Desamortització en la persona de Josep de Borrell i de Bufalà (29-77). L'autor ofereix en nota tant la justificació de les seves dades i dates com síntesis biogràfiques de cada abat. – J. P. E. [14.727]

Sabine PHILIPP-SATTEL, *Les tradicions textuales en el pas del català a l'escriptura. L'exemple de la historigrafia*, dins «Actes Onzè Col·loqui», 203-225.

Resumida la teoria de la tradició textual i dels indicadors de la pràctica en els textos, l'autora els aplica a les successives versions dels *Gesta Comitum Barcinonensium* i a la *Crònica* de Bernat Desclot. La primera redacció dels *Gesta* (París, BN, lat. 5132) presenta dins un context format per d'altres peces historiogràfiques, un text clarament resultant d'afegits successius, en els quals, però, destaca la figura de Jofre el Pelut i la preponderància de la casa comtal barcelonesa

(208-210). La redacció definitiva (París, BN lat. 5941) presenta un text compacte, copiat en el segle XVI, que retoca el primitiu a favor de la casa de Barcelona i del seu domini sobre els altres comtats, per exemple, mitjançant els *Usatges* (211-212). La traducció catalana, conservada en set manuscrits, cinc dels quals a Barcelona (AHCB, L-9 i 10; BC, mss. 943 i 152; BU, ms. 759; El Escorial O.I.12; Madrid, BN, ms. 647), quatre dels quals també ofereixen d'altres textos historigràfics i tres la *Crònica* de Desclot, de la qual els *Gesta* són considerats preparació (212-214); en tres d'altres són acompanyats de textos jurídics municipals, aspecte que influeix en les expressions copulatives del text català (216). Quant a la *Crònica* de Desclot (BC, ms. 486), immediat a l'original, la transcripció en aquest manuscrit tindria paral·lelisme «amb la novel·la en prosa de procedència francesa» (218); la narració s'hauria beneficiat de la documentació de l'Arxiu Reial i de la presència del cronista en la cort, i el seu objectiu hauria estat el de presentar Pere el Gran com 'el bon comte de Barcelona' (222). Hi ha bibliografia (223-225). – J. P. E. [14.728]

Ludwig VONES, *Friedenssicherung und Rechtswahrung. Die Erhaltung des inneren Friedens im Spannungsfeld von Königsherrschaft und Ständedenken in den Ländern der Krone Aragón bis zum Ausgang des Hauses Barcelona* (1410), dins *Träger und Instrumentarien des Friedens im hohen und späten Mittelalter*, herausgegeben von Johannes FRIED (Vorträge und Forschungen, XLIII), Sigma-Ringen, Jan Thorbecke Verlag 1996, 441-487.

Les pàgines inicials resumeixen les tres teories polítiques sobre la monarquia catalanoaragonesa: Francesc Eiximenis propugnava el pactisme, l'infant Pere d'Aragó que el poder reial era rebut de Déu per al servei dels súbdits, i Ramon Llull que el rei havia de personificar els valors de la cavalleria (441-452). Recordada l'estructura constitucional de la Corona, l'autor assenyala que l'instrument públic destinat a la pau eren les *Constitucions de Pau i Treva*, que comparegueren en la Pau de Déu de Vic 1063 (455) i foren immediatament assumides pels comtes de Barcelona, on trobaren una forma d'intervenció i la integraren en els *Usatges* (456); després de la unió amb Aragó la protecció de la pau esdevindria dret fonamental de la Corona i permetria la intervenció creixent dels comtes-reis (456-458); el 1192, ultra barons i bisbes, hi serien associades les ciutats reials; el joc entre la protecció de la pau en mans del comte-rei i la resistència de barons i bisbes a perdre poder tingué passos enrere com el reconeixement del 'ius malectrandi', inici del problema remença (459), però ja a començaments del segle XIII les corts constituïen el lloc de confluència de tots els poders a l'hora d'obligar-se a la pau (460). El Rosselló, sense *Usatges*, proclamava el 1217 l'*Edictum de pace et treuga servanda*, però també allí Pau i Treva i sobirania reial anaren units. Les corts de Lleida, 1228, representarien el cim de la protecció a la Pau i Treva (462), confirmada per la declaració dels *Usatges* com a llei única, exclosos dret romà i gòtic, *Decret* i *Decretals* (463, nota 96) i amb la compareixença de la 'plenitudo potestatis' a l'hora de justificar intervencions reials en aquest camp (464). Les pàgines 464-469 dibuixen l'evolució del tema a l'Aragó; les 470-471, a València, on calgué aclarir quin era el codi vàlid, si l'aragonès o els *Furs de València*, en què el poder reial garantia la pau de tots (cf. 476-479). L'extrema crisi provocada per la Croada contra Catalunya (1283) es traduí a l'Aragó en l'enfortiment dels nobles i llurs unions (472-475), a Catalunya en el *Recognoverunt proceres*, a València amb l'enfortiment dels propis furs (479). La Corona no tenia constitució jurídica única, tampoc, doncs, una possibilitat única d'imposar la pau. Fou impossible de sintetitzar el pactisme d'Eiximenis amb la doctrina de la reialesa de dret diví de fra Pere d'Aragó, tot i els intents del seu nebot, Pere el Cerimoniós (483). – J. P. E. [14.729]

Amparo RICÓS VIDAL, *Notas sobre el léxico de algunos documentos redactados en Burriana en el siglo XIII*, dins «Congrés Plana», 491-505.

Recordada la peculiaritat lèxica de la tributació al rei en la Corona catalanoaragonesa, l'autora l'estudia en divuit documents de Jaume I, tretze dels quals són datats a Burriana els anys 1232-1235: es fixa en paraules llatines, a les quals hom dóna sentit tributari, com són

,peita', 'tolta', 'cavalcata', etc. (496-497 i 498-499), i en les compostes de desinències com '-aticum', '-arium' (497-498); també en les veus àrabs, que perviuen, com 'alqueria', 'barbacana', 'çèquia' o 'mesquita', als quals hom donà una '-a' final i declinà per la primera declinació llatina (500-502). – J. P. E. [14.730]

José Enrique RUIZ-DOMÈNEC, *Primeros pasos de la Orden del Temple en Cataluña*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 28 (1998), 264-268.

Dos documents d'ACA, *Canc., Pergamins de Ramon Berenguer IV*, datats el 1134 amb pocs dies de diferència, informen del fet que Beatriu de Montcada demanà el divorci del seu marit al metropolità de Tarragona i de la llicència concedida per aquest als Templers a establir-se en la província eclesiàstica; l'absència del marit i Gran Senescal de Catalunya, Guillem Ramon de Montcada, que segons Beatriu justificava el divorci, responia a l'encàrrec del comte Ramon Berenguer IV de con-viure durant un any amb els Templers en una de les cavalleries d'aquests, condició prèvia a llur implantació a Catalunya. [Entre els fets que constituïen la Gran Història d'aquells dies, l'autor no esmenta que dins aquella operació de llarga vista, també hi havia la cessió dels drets dels Templers al Regne d'Aragó a favor del comte de Barcelona]. – J. P. E. [14.731]

Miquel dels S. GROS [I PUJOL], *Los fragmentos de la 'consueta-ordinario' episcopal frag. 20-10 del Archivo Arzobispado de Tarragona*, dins «Didaskalia», 25 (1995), 17-25.

Els dos bifolis ací analitzats semblen provenir d'un luxós exemplar per a l'ús de Bernat d'Olivella, abans canonge de Sant Ruf a Tortosa. El text (Dijous-Divendres Sant) pertany a un *Liber consuetudinum* de Sant Ruf, completat amb rúbriques i oracions de tradició romana. Coincideix amb les *Consuetudines* de la catedral de Tortosa, ms. 44, amb el ms. de París, BN, lat. 1233, i amb Oporto, BM, ms. 338. – J. P. E. [14.732]

Jesús ALTURO I PERUCHO, *Restes codicològiques del més antic manuscrit de Jaufré amb algunes consideracions sobre aquesta novel·la provençal*, dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», XLVI (1997-1998), 9-22.

Presentació i descripció de dos fragments de pergami (12-13: reproducció fotogràfica), que contenen versos del *Jaufré*; es conserven a Barcelona, Institut Municipal d'Història (AHCB) (descripció: 16-17); tenint en compte els problemes de datació plantejats per la crítica, l'autor considera que els fragments s'han de datar «no gaire més enllà del 1200 i, en tot cas, del primer quart del segle XIII» (11), i que, en conseqüència, la novel·la hauria estat escrita el 1176 o el 1185 (14). Són transcrits els quatre grups de versos, els dos primers coincidents amb els seus corresponents, entre el 6000 i el 6010 (17-19) i entre el 6725 i 6825 (19-22). – J. P. E. [14.733]

Anton ESPADALER, *El rei d'Aragó i la data del Jaufré*, dins «Cultura Neolatina», LVII (1997), 199-207.

Els versos 61-62 del *Jaufré* coincideixen amb els 525-526 del *Bendit-maldit* de Cerverí de Girona i fan referència a Jaume I; essent el Cerverí contemporani de Jaume I, el *Jaufré* hauria estat escrit entre els anys 1271-1274 i més en concret el 1272. – J. P. E. [14.734]

Bonifacio PORRES ALONSO, *Dos bulas de 1209 y 1219, que enumeran las casas y bienes de la Orden de la Santa Trinidad*, dins «Trinitarium», 5 (1996), 169-195.

Esbrinada l'autenticitat de les dues butlles (170-174), aquestes són reproduïdes en apèndix (181-195); figuren en la primera les cases de Lleida i d'Avinyana (herència de Pere de Bellví) (182, núms. 8-9), que es repeteixen en la segona (188, núms. 8-9), la qual, de més a més, esmenta un hospital de Lleida (el de Pere Moliner) i un de Barcelona (el de Bernat de Canet) (191, núms. 41 i 44); l'esment del darrer ha presentats problemes crítics (174). – J. P. E. [14.735]

David N. BELL, *Fons sapientiae: A Study of the Book Collection of the Abbey of Fontfroide from the Twelfth to the Fifteenth*, dins «Cîteaux. Commentarii Cistercienses», 46 (1995), 77-109.

En la llista de seixanta-dos volums que el 1244 eren conservats en l'«armarium ecclesiae» (llista que ara és a El Escorial P.II.6, f. 77v), són assenyalats els set que foren oferts a La Real de Mallorca, cal suposar en el moment fundacional dels anys 1239-1240, cinc dels quals són identificats en l'estudi de J. N. Hillgarth dedicat a aquesta biblioteca en «Analecta Sacra Tarraconensia», XXXII (1959); el primer era la «Biblia domini Elnensis episcopi» (89, nota 25). – J. P. E. [14.736]

Josep M. ESCOLÀ TUSET, *¿Latín romanceado o romance latinizado? (Estudio sobre el léxico de documentos de la segunda mitad del siglo XII de Poblet y de Santes Creus)*, dins «Actas del I Congreso Nacional de latín medieval (León, 1-4 de diciembre de 1993)», M. P. GONZÁLEZ, coordinador, Lleó, Universitat 1995, 527-531.

[Vegeu resum d'altres pàgines de l'autor sobre el tema dins ATCA, XVIII (1999), 973, núm. 13854]. Ací, a base de sis-cents set documents de la segona meitat del segle XII, l'autor no sols assenyalava paraules, ans també expressions com ,per + infinitiu' o ,abemus factos', en les quals llatí i català es confonen, ans també moltes d'altres en les quals coexisteixen com en ,cap de rego', ,II solidos et mig', etc. No sembla possible d'assenyalar una successió cronològica a les manifestacions d'aquesta mena, que depedrien dels coneixements de l'escrivà. – J. P. E. [14.737]

Maria BONET DONATO, *Consideracions sobre el patrimoni dels ordes militars a Catalunya en temps de Ramon Berenguer IV*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 28 (1998), 11-30.

L'autora comença recordant els estudis sobre els nostres ordes militars en l'època de Ramon Berenguer IV (12); ella, a base dels pergamins actualment a l'ACA, *Ordres militars. Gran Priorat de Catalunya*, dels de Ramon Berenguer IV (*Canc., Pergamins*), i del *Cartulari de Gardeny*, documentació en part ja publicada (13, nota 5), es proposa d'estudiar les característiques de la formació del patrimoni, amb particular atenció a les donacions menors (12-13). Sant Sepulcre, Temple i Hospital eren certament afincats a Catalunya entorn el 1130 i des d'aquest moment reben donacions de les autoritats civils i eclesiaístiques de Barcelona, Urgell i Pallars; en les de la Conca de Barberà, ultra la manifestació de benivolència comtal i la voluntat d'enfortir i desplaçar la frontera, sembla clara la intenció d'assegurar el propi senyoriu enfront del comte competidor, Urgell o Barcelona, respectivament; també sembla que hi hagué moviments estratègics destinats a assegurar-se l'herència i successió en el Regne d'Aragó (13-18); sembla innegable la relació entre la renúncia dels ordes militars al dit regne i llur posició capdavantera en la reconquesta a partir de les de Lleida i Tortosa, amb el consecutiu augment de propietat tant a la frontera com a l'interior de Catalunya (18-21); simultàniament, l'ascens polític dels ordes militars concentrà en ells nombre de relacions possiblement de naturalesa diversa que es traduïren en moltes donacions de riquesa mòbil o seient en testaments (,deixes per a bé d'ànima') esmentats en la secció final (22-28). – J. P. E. [14.738]

Liber Sancti Jacobi Codex Calixtinus. Transcripserunt Klaus HERBERS et Manuel SANTOS NOIA, Santiago de Compostela, Xunta de Galicia 1998, XXX i 336 pp.

Liber Sancti Jacobi «Codex Calixtinus». Traducción por los profesores A. MORALEJO, C. TORRES, J. FEO. Reedición preparada por X. CARRO OTERO, Santiago de Compostela, Consellería de cultura 1998, XVIII i 642 pp.

Aquesta narració escrita, segons que sembla, els anys 1160-1170 i atribuïda a autor espuri, el papa Calixt II, de la conservació de la qual hauria estat protagonista el monjo de Ripoll, Arnau de Mont (XIII), narra fantasiosos esdeveniments protagonitzats per Carlemany, entre d'altres el fet que després de la desfeta de Roncesvalles, en previsió d'una seva revenja, s'haurien aplegat nombre de reis sarraïns, entre els quals «Aphinorgius rex Maiorice» (205); és esmentat un «quidam comes nomine Ermengotus», que obliga a pensar en un comte d'Urgell (161); i, sempre segons l'autor falsari, Carlemany hauria conquerit «Urgellum, Elna, Gerunda, Barchinona, Terragona, Lérida, Tortosa..., Horta Burriane..., Valencia, Denia, Sativa... Maioricas insula... Evicia, Formenteria...» (202); també ens assabenta que els bascs haurien penetrat en la Península Ibèrica per Barcelona, des d'on s'haurien desplaçat a les seves contrades (240); i que els exèrcits aplegats entorn Carlemany procedien, entre d'altres punts, de Xàtiva i Dènia (218).

El segon volum és reedició anastàtica de la traducció castellana, dirigida, prologada i anotada pel prof. A. Moralejo, publicada a Santiago de Compostela el 1951. – J. P. E. [14.739-14.740]

Eduard CARBONELL I ESTELLER, *Las relaciones entre artistas y comitentes en Catalunya en época románica*, dins «Hom. Giunta», 47-51.

Esquema-resum de ponència, en la qual tres inscripcions il·lustren la relació d'escultor, encarregant i pintor amb la respectiva obra entre nosaltres entorn el 1200. – J. P. E. [14.741]

Rafael CONDE Y DELGADO DE MOLINA, *Las insignias de la coronación de Pedro I-II, 'el Católico', depositadas en el monasterio de Sijena*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 28 (1998), 147-156.

Un pergami escrit el 1218, ací transcrit d'ACA, *Canc., perg. de Jaume I* (155), certifica que Sixena tenia en el seu poder les insígnies reials de Pere el Catòlic, «coronam et mitram et sceptrum et pomum» i que les lliuraria a la plena disposició de Jaume I sempre que aquest les volgués. Ho voldria Jaume II el 1308. Aquelles ensenyes havien estat regalades a Pere I pel papa que el coronà a Roma el 1204 i l'autor ressegueix llur trajectòria fins a Pere el Cerimoniós. – J. P. E. [14.742]

Joan CRUZ I RODRÍGUEZ, *Una familia de patricis anoiens a la Catalunya baixmedieval: Pere de Capellades i els seus successors (segles XIII-XV)*, dins «Miscellanea Aqualatensia», VIII (1997), 59-100.

L'autor ha aplegat en els principals arxius barcelonins (ACB, ACA, *Canc., reg.*, AHPB, Arxiu de Santa Maria del Mar) vuitanta-set documents, que van de l'any 1220 al 1373, als quals se n'ha d'afegir un del segle XV i un del XVI, resumits en breu regist en les pàgines finals (85-99). A base d'aquesta documentació i de la bibliografia (99-100), l'autor reconstrueix la biografia d'aquell escriptor i després notari reial dels temps de Pere el Catòlic i de Jaume I, qui confessava en el seu testament d'haver-se aprofitat de la posició per a practicar tota mena d'il·legalitats: «multa mala et dampna et iniurias multis et diversis modis pluribus et diversis personis» (63); la seva fou una posició ciutadana privilegiada a base de propietat tant urbana com agrícola al Vallès i a l'Anoia; pujà a la categoria senyorial, invertí en molins i fargues i no féu escarafalls al crèdit a usura (64-76); la raguèlia és seguida fins a començos del segle XV (83-85). – J. P. E. [14.743]

Josep M. MARQUÈS I PLANAGUMÀ, *Redescobriments d'inscripcions medievals a Sant Feliu de Girona*, dins «Revista de Girona», núm. 191 (novembre-desembre 1998), 32-38.

Jaume Villanueva i Enrique Flórez donen testimoniatge d'unes inscripcions, que després hom hagué de donar per perdudes. Ara, l'enderroc d'una casa agafada a l'església de Sant Feliu de Girona les ha col·locades altra vegada a la llum del dia amb d'altres, en total deu, ací analitzades, reproduïdes en fotografia; en són transcrits les inscripcions, algunes de les quals presenten forma rítmica; les dades que proporcionen sobre nou eclesiàstics de Sant Narcís, gairebé tots del segle XIII, i una dona, són resumits en els paràgrafs finals (37-38). – J. P. E. [14.744]

Antoni BACH I RIU, *Documentació medieval en català. Comarques de Ponent*, dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», XLVI (1997-1998), 45-92.

Presentació i transcripció de vint-i-un documents, datats entre el 1242 i el 1586, la majoria existents a Solsona, Arxiu Diocesà, tret de dos de Tarragona, AHA, i un de Cervera, AHC, i un de Guardalada, AParroquial. Hi trobem alguns establiments de propietat rústica útil (núms. 8, 16), o d'un molí (núm. 15); delimitació de dos senyorius damunt terres veïnes (núm. 3); un reconeixement en capbreu de drets senyorials (núm. 2); cessió (temporal) de drets senyorials (núms. 17 i 19); instància demanant d'esdevenir 'home propi' (núm. 18); cessió senyorial de dret d'ús d'aigua a una població (núm. 11); concessió a un batlle de la facultat de concedir establiments (núm. 13); delimitació del senyoriu penal damunt Solsona (núms. 6 i 10); venda o arrendament de drets o serveis comunals (núms. 9 i 21); dotació d'una església (L'Aguda, de Torà) (núm. 5); capítols d'una confraria (núm. 20); partició de drets parroquials (núm. 4) i arrendament dels serveis parroquials (núm. 12); un testament (núm. 7); i un inventari de béns 'post mortem' (Anglesola, 1396: hi figura «I. libre de Lanzelot»: 78). – J. P. E. [14.745]

Carmen BARCELÓ [TORRES], *Mozárabes de Valencia y «lengua mozárabe»*, dins «Revista de Filología Española», LXXVII (1997), 253-279.

[Vegeu resums de pàgines de l'autora en ATCA, XVII (1998), 807, núms. 13057-13059; 814, núm. 13081; cf. també 625-628]. Ací ella comença precisant la utilització que hom ha fet tant del substantiu com de l'adjectiu 'mozàrab' durant el segle XX (però el *Vocabulista in arabico* el desconeix i, en canvi, proposa les equivalències: 'arabicus = musta'rabi' i 'musta'rabi = alcaraviat': 254). Concretat el problema en el País Valencià, l'autora sotmet a crítica les diverses bases que demostrarien l'existència de (comunitats de) cristians parlant llengua romanç al País Valencià fins al moment de la conquesta de Jaume I, amb resultats més que dubtosos (258-262). Fonts àrabs, en canvi, n'esmenten en dues ocasions, respectivament dels anys entorn el 1100 i del 1126, aquesta acabada amb gran èxode o expulsió d'aquells cristians; també consten cristians de terres del Nord, passavolants (263-264); les pàgines següents fan referència o a un intent de crear una 'llengua nacional espanyola' o a filologia àrab, en gran part entorn la múltiple significació d',a^yamiyya': «un análisis mínimamente serio muestra que [la llengua 'mozárabe'] sólo ha existido en la imaginación de los que la crearon» (278). – J. P. E. [14.746]

Vicente MUÑOZ DELGADO, *San Pedro Pascual y su Impugnación de la Secta de Mahoma*, dins «La Ciudad de Dios», CCVIII (1995), 453-466.

«La pena es que hay algunas discusiones sobre su vida, sus discusiones y sus estudios con algunas dudas sobre la atribución de algunas de las obras. He procurado trabajar con cierta independencia de esas controversias, de modo que lo dicho sea válido por encima de las discusiones» (466). Entre aquests punts vàlids hi hauria, segons l'autor, el naixement a València el 1227, de família mossàrab (453: [però cf. ATCA, XVII (1998), 627-628]), el fet que hauria estat bisbe de Jaén i que hauria escrit tant en valencià com en castellà «pero se regocija y paladea con mayor gusto en valenciano. En esta lengua regional redacta...» [i segueix llista de quatre títols]; en castellà n'hauria escrites cinc, entre d'altres la *Impugnación de la secta de Mahoma* (140), ací resumida amb reproducció

dels títols dels capítols (143-146); aquesta obra es trobava en la biblioteca de Juan de Segovia i no li agradà perquè «atribuye a Mahoma doctrinas que el profeta no profesó» (150); l'autor reconeix que «urge de veras un trabajo más crítico sobre su vida y obra». – J. P. E. [14.747]

Maria Reina BASTARDAS, *Sobre el vers 19 de l'Alba de Cerverí de Girona*, dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras», XLVI (1997-1998), 375-387.

El dit vers fa així en la transcripció diplomàtica de Francesco A. Ugolini: «Cab dolors hyuc ez esta ezexir»; el context diu: «Elenfans paucs can nays o significa [que el món és una vall de llàgrimes] / Cab dolors hyuc ey esta ezexir / Non pot ses plor...»; el vers 19 i sobretot el 'hyuc' ha tingut diverses interpretacions del 1939 ençà (376-379); l'autora aporta llocs paral·lels que expressen la mateixa idea, entre d'altres quatre del *Llibre de contemplació* de Ramon Llull (382-383), i així ella proposa de llegir: «c'ab dolors hi ve e y esta, ez exir», tot i no estar-ne ben bé convençuda (384). Hi ha bibliografia (385-387). – J. P. E. [14.748]

Germà COLÓN DOMÈNECH, *Doble text, llatí (1268) i romanç (segle XV), dels delmes del bisbat de València*, dins «Llengua & Literatura», 9 (1998), 249-286.

L'autor edita el pergamí de la Seu de València 2.360, document del 1268, amb el qual Jaume I precisava els delmes amb els quals els habitants de València havien de contribuir al manteniment de la clerecia, i la seva traducció catalana del segle XV, publicada a tall d'apèndix en els *Furs de València*, impresos per Lambert Palmart el 1482, més tard reeditada com a fulletó imprès pel mateix Palmart el 1487, i finalment inclosa el 1547 per Lluís Pastor en la seva edició sistemàtica dels *Furs de València*. Ribelles Comín incloué aquesta versió catalana en la *Bibliografia de la llengua valenciana*. El contingut del text és enquadrat en les seves circumstàncies històriques i publicat a doble columna encarada, amb el corresponent aparat crític i taules comparatives dels mots paral·lels catalans-llatins i llatins-catalans. L'estudi es clou amb un acurat comentari filològic, que desfà clamorosos «estralls lexicals, cronològics i de tota mena». – J. de P. [14.749]

Peter ANTES, *Raymon Martin O. P.: une voix chrétienne du XIIIe siècle face à l'Islam*, dins *L'Occident musulman et l'Occident chrétien au Moyen Age*, édité par Mohammed HAMMAM. Actes du Congrès de Rabat, nov. 1994, Rabat, Université 1995, 249-256.

Pàgines només conegudes per la referència d'«Índice Histórico Español», 104 (1995), 101. – J. P. E. [14.750]

Josep M. MAS I SOLENCH, *Dalman Moner, dominic itinerant*. Presentació de Llorenç GARMÉS, Santa Coloma de Farners, Ajuntament 1998, 102 pp.

Narració biogràfica de les principals etapes de la vida d'aquell fill de Santa Coloma de Farners, etapes que en la narració són vinculades a les successives localitats en les quals visqué. Les pàgines finals fan referència a les fonts per al coneixement de la dita biografia, que comencen amb les pàgines de Nicolau Eimeric, *Vita viri Dei fratris Dalmaçii Moner Cathalani, O. P.*, continuen amb les de Baltasar Sorió, Francisco Diago i Vicent Domènec, i desemboquen en les biografies del segle actual (95-96). – J. P. E. [14.751]

Xavier MESADO GIMENO, *La reestructuració de l'espai de la Plana feta pels colonitzadors cristians arran de la conquesta*, dins «Congrés Plana», 103-111.

L'estructuració de l'espai en l'època sarraïna no és segura, existint les dues versions: la de Pierre Guichard (una corona de castells, nombre d'alqueries i dues 'madines', Borriana i Onda); i la de Maria del Carme Barceló i Torres (una població agrícola assentada i una altra de ramadera, nòmada); amb la conquesta, d'acord amb les informacions del rei Jaume I [*Llibre dels fets*] i de les cartes de poblament, respectades les poblacions sarraïnes, la política consistí a fer sorgir en la Plana noves poblacions, paral·leles d'aquelles; i així nasqueren Castelló, Almassora, Vila-real, Nules, Almenara, de configuració diversa; també prop les valls de la Serra d'Espadart nasqué algun nucli cristià com Sueras. – J. P. E. [14.752]

Jesús ALTURO I PERUCHO, *Un altre manuscrit del Llibre dels fets del rei En Jaume*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XVII (1998), 490-506.

Als deu còdexs coneguts, dos de perduts i un 'en situació desconeguda' datables entre els segles XIV-XVIII, s'han de sumar ara la notícia de dos altres manuscrits documentats el segle XIV, la d'un altre del segle XVI, i un foli pertanyent aleshores a un volum de molta qualitat, propietat ara de l'Institut Municipal d'Història de Barcelona, descobert (491) i ací descrit per l'autor; les dues pàgines són reproduïdes de forma global (494-495) i detallada (496-503); el text correspon als capítols 170-178 del *Llibre dels fets* de Jaume I i les pàgines 504-506 reporten les variants del nou text en relació a l'edició de Jordi Bruguera [sobre la qual, cf. ATCA, XI (1992), 458-461]. – J. P. E. [14.753]

Isabel de RIQUER, Meritxell SIMÓ, *Cor de dona, dolça vianda*, dins «Miscellanea Mediaevalia. Mélanges offerts à Philippe Ménard». Études réunies par J. Claude FAUCON, Alain LABBÉ, Danielle QUÉRUEL (Nouvelle Bibliothèque du Moyen Âge), París, Honoré Champion Éditeur 1998, 1109-1122.

Després que havia estat tema tractat per trobadors de menor relleu (1110), l'any 1292-1293 Dante Alighieri integrà la narració del 'cor menjat' en la *Vita Nuova* (1111-1112); cinquanta anys abans, entorn el 1240, Guillem de Cabestany l'havia transformada en «una novela que se explica por sí sola» (1113), dins la qual transcriurà *Lo dons cossire*, de Bernat de Ventadorn (1114); també fou inclosa dins *Curial e Güelfa* com a somni del protagonista (1116). Les darreres pàgines comparen les tres versions (1118-1121). – J. P. E. [14.754]

Jordi FERNÁNDEZ-CUADRENCH, *Guillem d'Abella: un canviador i els seus afers a finals del segle XIII*, dins «Barcelona. Quaderns d'Història», 2/3 (1996 [1997]), 143-160.

Troben en aquestes pàgines un aplec de notícies biogràfiques i familiars de Guillem d'Abella (144), resum del testament, conservat a l'ACB, *Pergamins* (145-148), i sobretot de les dades numèriques (mostra de les monedes que en aquell moment corrien per Barcelona) i comercials contingudes amb detall en l'inventari dels seus béns 'post mortem', inventari conservat en còpia posterior en la mateixa secció de l'ACB, ací transcrit (157-160). – J. P. E. [14.755]

Josep MORAN I OCERINJAUREGUI, *Cronicó de Perpinyà (segle XIII)*. (Estudi filològic i lingüístic) (Biblioteca Serra d'Or, 198), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1998, 68 pp.

El pergami procedent d'El Cavaller, de Vidrà, ara conservat a Montserrat, Biblioteca del monestir, ms. 1036, conegut per notícies donades sobretot per Miquel Coll i Alentorn (7-8), és l'únic exemplar que ha conservat el text del dit cronicó; exposada la 'ratio editionis' (9-10), n'és transcrit el text i aquest àmpliament anotat amb indicacions de naturalesa historiogràfica que faciliten la intel·ligència de les notícies consignades en les anotacions del cronicó (10-21). Seria una

còpia de text inicialment llenguadocià, completat a Perpinyà amb notícia de fets que arriben a les Vespres Sicilianes i a la Croada contra Catalunya, i amb festes del 1283 (21-24). Per llur paral·lelisme, són també transcrits el *Cronicó Dertusense I*, que conté notícies fins al 1323 (25-27), i la part corresponent del *Thalamus parvus*, de Montpeller (29-38). Segueix l'estudi lingüístic de les característiques del *Cronicó* perpinyanès (41-65). – J. P. E. [14.756]

Josep CANAL, M. Mercè RIUS, *Guillem Galceran de Cartellà (1230-1305)*. *El comte 'desperta ferro'*, dins «L'Avenç. Revista d'Història», núm 230 (novembre 1998), 78-82.

A base de la documentació de Barcelona, ACA, *Canc.*, *reg.*, de Girona, ADG, *Pergamins de la mitra*, i de la *Crònica* de Ramon Muntaner, els autors resumeixen la biografia d'un baró inquiet i buscabregues, revoltat dues vegades amb els de la seva classe contra Jaume I (1274-1275) i contra Pere el Gran (1280), però s'acordà a l'estol destinat a l'Àfrica, de fet desviat a Sicília amb motiu de les Vespres Sicilianes; vingué per defensar Girona de la Croada contra Catalunya, tornà a Sicília al servei de Frederic de Trinària i després de la Pau de Caltabellotta, ja vell, es retirà a morir a casa. – J. P. E. [14.757]

Pierre GUICHARD, *Avant Tordesillas: la délimitation des terres de reconquête dans l'Espagne des XIIe et XIIIe siècles*, dins *Partage du monde*, 453-473.

Solidificades les principals unitats polítiques de la Península Ibèrica, es presentà la necessitat de delimitar llurs fronteres. El *Tractat de Tudillén* del 1151 contenia el reconeixement imperial d'Alfonso VII de Castella, el qual reconeixia a Ramon Berenguer IV el dret de conquesta dels regnes musulmans de València, Dènia i Múrcia (tret de Lorca i Vera) (456). Després de la col·laboració catalanoaragonesa en la conquesta castellana de Conca, on ja fou suprimit qualsevol dret castellà damunt les terres de la corona catalanoaragonesa, el *Tractat de Cazorla* reafirmà la respectiva independència i els pactes de Tudillén i precisà que València s'acabava en la línia de Calp al Coll de Biar (457-458). El *Tractat d'Almizra* precisà aquesta frontera sud (Relleu, Alarc, Finestrat, fins al Coll de Biar) (459). Seguiria el *Tractat de Monteagudo* [cf. resum següent]. – J. P. E. [14.758]

Philippe GOURDIN, *Le 'Partagé' du Maghreb entre l'Aragón et la Castille au traité de Monteagudo (1291)*, dins *Partage du monde*, 399-409.

Aquell tractat és conegut per un paràgraf d'ACA, *Canc.*, *reg.*, *Promiscuum Alfonsi II et Jacobi II*, 55, f. 52 (399); comparat amb els anteriors tractats de partició, aquell contenia la novetat de projectar la conquesta al Nord d'Àfrica, essent el rei Malouya (Melehuya) el límit de les dues zones, catalana l'oriental, castellana l'occidental (mapes: 408-409), límit que expressava una concepció territorial de la sobirania (400). El pacte responia als interessos polítics de cada corona: Castella recolzava Jaume II en el problema de Sicília, i aquest Castella contra incursions merinides (401); l'aproximació de Jaume II al reialme de Fes resultà frenada (402), però era una carta a fer valdre davant el papa i França en l'afer de Sicília, i sobretot una peça més de l'imperi marítim català (403-405). – J. P. E. [14.759]

Gener GONZALVO I BOU, *Els jueus i els Usatges de Barcelona*, dins «Barcelona. Quaderns d'Història», 2/3 (1996 [1997]), 117-124.

Set *Usatges* legislaven sobre els hebreus que vivien entre nosaltres; l'autor els agrupa sota tres sotstítols i els completa amb referències a les *Constitucions de Pau i Treva*; d'una banda els era confirmada la protecció sobirana en els *Usatges* 11 i 64 (118-119); la igualtat davant la llei era confirmada en l'*Usatge* 129, però en canvi el 51 col·locava els jueus en una posició de clara inferioritat

envers els cristians en punt de juraments (120); la fórmula del dels jueus era establerta en l'*Usatge* 171 i en el 164 eren acomunats en l'anatema amb els excomunicats, heretges i sarraïns; el 75 re-
petia la protecció sobirana als conversos (122). – J. P. E. [14.760]

Maria Àngels DIÉGUEZ SEGUÍ, *La posició dels adjectius qualificatius al Llibre de Cort de Justícia de València (1279-1321)*, dins «Actes Onzè Col·loqui», 403-430.

La sèrie de *Llibres de cort del Justícia* de València [de l'AMV?] té dotze volums per als anys indicats en el títol; l'autora n'ha escollit les mostres adients per a comprendre la norma seguida en la col·locació d'adjectius en les diverses hipòtesis de relació amb el substantiu; en alguna ocasió compara les dites mostres amb d'altres del *Llibre de cort de Cocentina 1269-1295*, del *Blanquerna* de Ramon Llull, i de les *Cròniques* de Jaume I i de Ramon Muntaner (409-429); també amb les solucions de Bernat Metge (407-409). Resumeix els casos en sis normes (428-429); hi ha bibliografia (429-430). – J. P. E. [14.761]

Maria Mercè COSTA PARETAS, *La casa de Xèrica i la seva política en relació amb la monarquia de la Corona d'Aragó (segles XIII-XIV)* (Textos i Documents, 32), Barcelona, Fundació Noguera 1998, 602 pp.

El coneixement que té l'autora dels fons de l'ACA, completat amb els tres de València (ARV, AM, ACV) i d'altres, ultra la bibliografia (293-302), li ha permès d'aplegar tres-cents seixanta documents relacionats amb aquella nissaga, ací resumits en regist o transcrits sencers (307-553); aquesta massa documental, unida a la bibliografia (293-302), constitueix el fonament de l'exposició. L'autora precisa que el seu objectiu no ha pas estat el de redactar biografies dels membres de la dita nissaga, procedent de Jaume I a través de Teresa Gil de Vidaurre, ans la de dibuixar quina fou, en compliment del compromís feudal bàsic de la fidelitat, la política en primer lloc del fundador de la raguèlia, Pere de Xèrica, i després la dels successors, en relació als successius reis de la corona catalanoaragonesa. En realitat, allò que el lector valorarà més d'aquest llibre és el detall d'ésser com un enfilall de notícies basades en documentació contemporània dels fets, sobretot de la d'ACA. Aquesta narració documentada comença amb la relació, legalment encara que no solemnement, matrimonial entre Jaume I i Teresa Gil de Vidaurre, i continua amb llur descendència considerada legítima en la Casa d'Eixèrica. Les fonts escorcollades i ací resumides, d'entre les quals destaquen les pàgines dedicades al testament de Na Teresa (31-40), fan passar davant els ulls del lector la implicació dels successius Xèrica en els grans esdeveniments del segle que va d'entorn 1280 a 1380: la lluita contra els invasors en la Croada contra Catalunya (58) i la contestació nobiliària de la Unió aragonesa (60); el contenciós entre les corones de Catalunya-Aragó i Castella entorn Múrcia (62 i 65), els intents de 'passatge' vers Granada (68-69). La relació de Jaume III de Xèrica amb l'infant Juan Manuel de Castella (111, 117, 140), la seva implicació en la guerra de Granada (118 i 123), i la missió al papa Joan XXII (125). Pere de Xèrica es trobà implicat en les tensions entre Pere el Cerimoniós i Pere el Cruel entorn la reina Leonor, muller d'Alfons el Benigne (150), però retornà al Cerimoniós, amb el qual col·laborà en la reintegració de Mallorca (170-177); el seu matrimoni tingué repercussions a Sardenya (193-217), que continuaren en temps de l'hereu, Alfons Roger de Xèrica (237); ambdós intervingueren en les unions de nobles aragonesos i valencians (179 i 235). Els darrers capítols informen dels problemes d'herència i del retorn a la corona (256). En el curs de la narració trobem una recerca de documentació en arxius diversos (257-258) i noms que tenen particular relació amb aquestes pàgines pel fet d'ésser autors d'escrits: els infants Joan i Pere d'Aragó, Bernat Oliver, Mateu Climent, Juan Fernández de Heredia, Pere Marc, Ramon Muntaner, i d'altres, les referències als quals són fàcilment trobables a través de la *Taula toponomàstica* (555-601). Assenyalam la presència del nom (o cognom) personal Eximénez (86, 242 i doc. 347 [recordem que aquesta és la grafia del cognom de Francesc Eximénez segons ell mateix: ATCA, I (1982), 208; haurà estat la Casa de Xèrica el camí pel qual la família Eiximenis es relacionà amb la casa reial?]). – J. P. E. [14.762]

Míkel de EPALZA, Luis F. BERNABÉ PONS, *Bibliografía de mudéjares y moriscos. I*, dins «Sharq al-Andalus. Estudios mudéjares y moriscos», 12 (1995 [1996]), 631-655.

Míkel de EPALZA, Luis F. BERNABÉ PONS, *Bibliografía de mudéjares y moriscos. II*, dins «Sharq al-Andalus. Estudios mudéjares y moriscos», 13 (1996 [1998]), 273-309.

Aquest servei bibliogràfic, que no s'assenyala límits cronològics, ofereix títol dels estudis i breu resum de llur contingut, signat per l'autor de cada un. Hi ha informació dels Països Catalans i és particularment digna d'ésser assenyalada la relativa a publicacions locals o comarcals del País Valencià. – J. P. E. [14.763-14.764]

Sonia GUTIÉRREZ, *La Cora de Tudmir de la Antigüedad tardía al mundo islámico. Poblamiento y cultura material* (Collection de la Casa de Velázquez, 57), Madrid i Alacant, Casa de Velázquez-Instituto de Cultura Juan Gil Albert, 1996, 476 pp.

Estudi de les transformacions que feren passar el territori de la Cora de Tudmir des del món romà a l'alta edat mitjana, tenint però present que la dita evolució rebé l'impacte de l'assentament musulmà; l'estudi, precisat el territori, que comprèn la part meridional del País Valencià, d'Alzira avall (29, 33), pren com a base les restes ceràmiques i llur classificació cronològica, que arriba a proporcionar datacions fiables (31), en un tema en el qual «las fuentes escritas eran escasas y tremendamente dispares» (17), tot i llur llista (415-416) i la de bibliografia (417-454); són recordades les dues inscripcions llatines d'aquells segles, la fragmentària però legible de Fontcalet i la il·legible de Bigastri, ambdues de datació insegura, però possiblement del segle VI-VII (167-168). Les dades arqueològiques i les informacions textuals d'autors àrabs o del Pacte de Tudmir permeten d'assenyalar els nous elements configuradors del paisatge urbà: Oriola hauria estat la capital de Tudmir segons al-'Udrí (227-228); a Elx, l'assentament musulmà d'ells hauria anat desplaçant el visigòtic l'Ilici amb la seu episcopal (236-237); a Alacant s'hauria realitzat un passatge semblant, des de Benalua (text de la inscripció de Publius Astranius Venustus: 239, nota 30) al peu de Benacantil; però hom torna a col·locar Lucentum en el Tossal de Manises i descobreix restes tardoromanes en la ciutat islàmica (237-243); l'Iyi(h) del Pacte segueix sense localització precisa (248-254), situació repetida quant a Balantala, tot i la llepolia d'identificar-la amb València la Vella (254-256). Les fonts àrabs continuen proporcionant alguna notícia sobre altres formes d'assentament humà. La Ràbida de Guardamar ha donat dues inscripcions àrabs amb datació dels anys 924 i 944 (294, nota 122). Al-'Udrí, completat amb plànols dels segles XVI i XVII, ajuda a reconstruir el paisatge (316). Hi ha informació dels jaciments arqueològics de la zona amb indicació dels respectius museus que conserven les troballes (341-388) i trenta-cinc fotografies (391-404). – J. P. E. [14.765]

Helena KIRCHNER, *Husùn y alquerías campesinas en las islas orientales de Al-Andalus*, dins *L'incastellament*, 249-269.

Les illes orientals són les Balears. L'autora publica en traducció castellana fragments d'autors àrabs (Ibn Hayyân, Al-Zuhrí, Ibn Haldûn, Al-Idrísí) o de cristians (*Llibre dels fets* i documentació d'arxiu) que esmenten fortificacions en punts elevats o castells de Mallorca; el rei n'esmenta tres: Alaró, Pollença i Sentueri (250-251). El *Llibre del repartiment* al·ludeix a fortificacions indeterminades amb l'element verbal 'castel·'; als tres esmentats sembla que només s'ha d'afegir Artà (254-255); haurien servit de refugi, però no haurien estat centres administratius, que, segons el dit *Llibre...*, només haurien estat els tretze 'agzâ' (256-257); el poder polític es concentrava en la 'madina' i potser tenia derivació en les 'viles', que fragmentaren el territori dels 'agzâ' en les *Ordinacions* de Jaume II de Mallorca (259). Els assentaments humans haurien estat determinats pels punts d'aigua, amb amplis espais per a la pastura; l'administració catalana distribuï el territori en castells termenats, tal com permet de veure la *Remembrança de Nuno Sanç* (260-261). A Menorca només hi hauria hagut un 'hisn', el de Sent Agayz (264-267). – Hi ha bibliografia (267-269). – J. P. E. [14.766]

Luis GARCÍA-BALLESTER, *A marginal learned medical world: Jewish, Muslim and Christian medical practitioners and use of Arabic medical sources in Late medieval Spain*, dins *Practical Medicine*, 353-394.

La primera part d'aquest estudi (356-370) informa de la literatura mèdica sorgida en cada una de les tres comunitats indicades en el títol i fa un particular esment de les traduccions de textos mèdics àrabs realitzades per Arnau de Vilanova (357-358). – J. P. E. [14.767]

Maravillas AGUIAR AGUILAR, José Antonio GONZÁLEZ MARRERO, *El tratado astronómico del Sexagenarium: una aportación mudéjar valenciana a la historia de la ciencia*, dins «Sharq al-Andalus. Estudios Mudéjares y Moriscos», 13 (1996 [1998]), 183-202.

El 1450 l'alfaquí de Paterna portava d'El Caire un instrument astronòmic anomenat 'sexagenarium', integrat dins l'equatorium' per al càlcul de l'equació dels planetes (185-190); l'explicació del dit instrument i de les seves possibilitats d'utilització es troba en dos manuscrits de París, BN, lat. 7416A i lat. 10263; en el primer hi ha la traducció de vint capítols de l'àrab al català de València; una traducció llatina des de l'àrab; i una altra traducció incompleta en llatí a partir de la traducció valenciana (191); el segon conté text llatí equivalent als vint capítols valencians, sense ésser-ne traducció (192); els autors, de més a més, hipotitzen entorn una traducció italiana, basats en la frase: «quidam in romanam linguam omnium preclarissimam nunc traduxit» (185 i nota 12 [però la ,romana lingua preclarissima' deu ésser el llatí i, doncs, es refereix a la traducció llatina directa!]). Són donats en apèndix els títols dels vint capítols valencians (193-194), els de la seva traducció llatina (194-195) i tots els de la traducció llatina directa (195-198). – J. P. E. [14.768]

Luis MOLINA, *Un relato de la conquista de Al-Andalus*, dins «Al-Qantara. Revista de Estudios Árabes», XIX (1998), 39-65.

La narració, a la qual són dedicades aquestes pàgines, fou integrada en diverses obres, tant d'autors sarraïns com de cristians (51); són transcrits ací els corresponents fragments àrabs (52-59); la narració és resumida al principi (40-41); descriu la forma com fou conquerida la zona d'Oriola o la Cora de Tudmir (40, 54). – J. P. E. [14.769]

Ahmad ALKUWAIFI, Mònica RIUS, *Descripción del ms. 80 de Al-Zâwiya al-Hamzawîya*, dins «Al-Qantara. Revista de Estudios Árabes», XIX (1998), 445-462.

Treball realitzat a base de microfilm, en el qual no ha estat possible de respondre a preguntes sobre la composició material del volum (445-446); hi ha, en canvi, llista dels textos o fragments que hi són copiats, en general de naturalesa astronòmica, el primer dels quals és el *Risâlat al-asturlâb*, de Ta'arîf Abî-l-Salt, natural de Dénia (447). – J. P. E. [14.770]

M. Kh. MASUD, *Shâtibî's Philosophy of Islamic Law*, Islamabad, Islamic Research Institute 1995, 294 pp.

Aquest llibre, basat en tesi doctoral de l'autor, publicada en dues ocasions, 1977 i 1984, i ara revisada per a la present edició, se centra en el *al-Muwâfaqât* del jurista de Xàtiva; només m'és coneguda per la recensió de Delfina Serrano Ruano, dins «Al-Qantara. Revista de Estudios Árabes», XIX (1998), 245-247. – J. P. E. [14.771]

Mikel de EPALZA, *La voz oficial de los musulmanes hispanos, mudéjares y moriscos, a sus autoridades cristianas: cuatro textos, en árabe, en castellano y en catalán-valenciano*, dins «Sharq al-Andalus. Estudios Mudéjares y Moriscos», 12 (1995 [1996]), 279-297.

El text català procedent de València i en concret de Sumacàrcer, trobat per Vicent Pons i Alós aleshores a Sevilla, Archivo de los Condes de Orgaz, *Fondo Crespi de Vallldaura*, i publicat per Maria Carme Barceló i Torres [cf. ATCA, XII (1993), 441-442], no seria ni de començaments del segle XV com diu el mateix text, ni d'un segle més tard, com creu l'editora, ans d'entorn el 1473, en què fou constituït el senyoriu de Sumacàrcer, destinat als nous senyors per a llur informació sobre les característiques de la comunitat sarraïna. El seu resum de doctrina musulmana [no cristiana! 290] podria ésser retruc del del *Breviario sunní* d'Isa Ax-Xadhil, escrit entre deu i quinze anys abans (289-290). – J. P. E. [14.772]

Maria Teresa FERRER I MALLOL, *Évolution du statut de la minorité islamique dans les pays de la couronne catalano-aragonaise au XIV siècle*, dins *Partage du monde*, 439-452.

[Resum d'altres publicacions de l'autora basat en les fonts arxivístiques d'aquestes]. A començaments del segle XIV la població del regne de València passava d'ésser majoritàriament musulmana a majoritàriament cristiana, situació que féu disminuir, no pas desaparèixer, el perill de sublevacions, tan freqüents en la segona meitat del segle XIII (442); però hi hagué explosions puntuals, relacionades amb incursions militars musulmanes, per a les quals els sarraïns valencians constituïen una cinquena columna (445); la part cristiana responia amb restriccions del moviment dels sarraïns (446). Durant el segle XIV, les dificultats de convivència, reblades per decisions conciliars en la part cristiana, es manifestaren en la prohibició de la ,sala' (no pas dels ,anafils' convocant a la pregària), restriccions a certs pelegrinatges i a l'emigració, en la segregació de barris, en la imposició de distintiu en la peça exterior del vestit (446-450); es mantingué sempre, però, la presència oficial musulmana a la cort i en la guàrdia reial (451). – J. P. E. [14.773]

José Vicente CABEZUELO PLIEGO, *Cristiano de Alá, renegado de Cristo. El caso de Abdalla*, fill d'En Domingo Vallès, *un valenciano al servicio del Islam*, dins «Sharq al-Andalus. Estudios Mudéjares y Moriscos», 13 (1996 [1998]), 27-46.

Després d'una introducció que recorda casos d'islamització coneguts en la frontera meridional del País Valencià, són resumides les dues incursions des de Granada, comanades per Ridwan: la victoriosa del 1331 contra Guardamar i la fracassada davant Elx del 1332 (31-32); en retrocedir, però, deixà un missatger, Andreu Vallès/Abdallà, de Museros, destinat als alamins i a les aljames fins a Xàtiva, que fou pres a Alacant i sotmès a judici; les actes són conservades a l'ACA, *Canç.*, *Processos en quart*, i els interrogatoris ací resumits (33-41); la seva plena confessió confirmà que les aljames eren una cinquena columna del regne de Granada, ben informada i presta a col·laborar amb les incursions militars d'aquest. – J. P. E. [14.774]

José HINOJOSA MOLTALVO, *Las relaciones entre Elche y Granada (ss. XIV-XV). De Ridwan a la Guerra de Granada*, dins «Sharq al-Andalus. Estudios Mudéjares y Moriscos», 13 (1996 [1998]), 47-61

A base de les informacions proporcionades per Elx, AM, *Manuale de Consells*, l'autor repassa els successius perills d'invasió o d'atac per part de cossos armats al servei del rei de Granada, des dels protagonitzats per Ridwan [cf. resum anterior], fins al 1451, en què Elx visqué el darrer sobresalt (47-55); la necessitat de prevenir la defensa obligà a establir col·laboració informativa amb les poblacions murcianes del regne de Castella, que compartien la ,psicosi granadina'. En canvi, la col·laboració als episodis finals del regne de Granada els anys 1487-1489, consistí només en virtualles (56). – J. P. E. [14.775]

Juan Antonio BARRIO BARRIO, *La difícil convivencia entre cristianos y musulmanes en un territorio fronterizo. La Gobernación de Orihuela en el siglo XV*, dins «Sharq al-Andalus. Estudios Mudéjares y Moriscos», 13 (1996 [1998]), 9-26.

Després de recordar la tensió que presidia la vida de les poblacions frontereres en la Governació d'Enllà Xixona (la 'psicosi granadina' [esmentada en el resum anterior]), l'autor, basat sobre tot en Oriola, AM, *Contestador*, i en València, ARV, *Real*, registres diversos, dibuixa la política de les ciutats, que era la d'atraure sarraïns, mentre estiguessin en minoria entre o al costat de la població cristiana, i la d'oposar-se a la constitució de poblacions exclusivament o majoritàriament sarraïnes (12-19); però el 1459 Joan II atorgava carta de poblament de Nompot (Monfort), prop Alacant, a favor de sarraïns, ací resumida (20-23), com també ho són les raons contràries al dit poblament adduïdes per Oriola i Alacant (23-25). És desconeguda la solució de l'afer. – J. P. E. [14.776]

Roser SALICRÚ I LLUCH, *Sarraïns desaveïnats d'Elx a mitjan segle XV (1449) segons llur propi testimoni: dificultats econòmiques i conflictivitat interna de la moreria*, dins «Sharq al-Andalus. Estudios Mudéjares y Moriscos», 12 (1995 [1996]), 23-66.

[Els lectors d'ATCA coneixen per les notícies bibliogràfiques, successivament publicades en aquestes pàgines, alguns dels estudis de l'autora sobre temes relacionats amb sarraïns de la corona catalanoaragonesa: XV (1996), 792, núm. 11353; XVI (1997), 661, núm. 12075; i XVIII (1999), 992, núm. 13919; de més a més, en el volum actual, el possible lector trobarà en la secció de *Revisions* la dedicada per Jaume de Puig a la tesi doctoral de l'autora: *El Sultanat de Granada i la corona d'Aragó, 1419-1458, 714-715*). Les necessitats econòmiques de la casa reial barcelonina amb motiu de la intervenció a Sicília protagonitzada entorn el 1390 pel futur Martí l'Humà conduïren a vendre a la ciutat de Barcelona els drets i percepcions senyoriales d'Elx i Crivillent. La dura insistència dels perceptors d'impostos, unida a les tensions interiors de l'aljama incidiren en la decisió d'alguns sarraïns a cercar situacions millors en d'altres llocs; les queixes de sarraïns contra els perceptors i contra la facció dominant són conegudes per documentació de Barcelona, AHCB, *Consellers. XX (Processos)*, d'on són ací transcrits la *Informació dels moros que s'han desaveïnat de la moreria de la vila de Elx*, del 1449 (46-49), i les declaracions d'altres moros d'Elx (49-56). Entorn aquest nucli, l'autora refà un quadre general de la situació de les aljames en la corona catalanoaragonesa vers mitjan segle XV, en particular de la d'Elx (27-33), i de la seva situació social i bandositats internes (34-46). Hi ha taula d'antropònims de cristians (56-57) i de sarraïns (58) documentats en aquestes declaracions i quadres sinòptics de declarants i de raons adduïdes per al desaveïnament tant en el document primer (59-60) com en el segon (61-66). – J. P. E. [14.777]

Pere BALANÀ I ABADIA, *La penúltima paraula sobre l'etimologia de Juneda*, dins «Societat d'Onomàstica. Butlletí interior», núm. LXXV (desembre 1998), 15-21.

El topònim compareix en document del 1155 i a partir d'aleshores almenys nou altres vegades en el mateix segle, tot i que no consti en l'*Ordinatio ecclesiae Ilerdensis* del 1168, sí, en canvi, en els *Termini antiqui civitatis Ilerde* del 1179; essent acceptada una derivació etimològica de l'àrab, l'autor creu que la més plausible és la de l'antropònim 'Junàda', personatge documentat a l'Àfrica durant la primera meitat del segle VIII; el seu nom hauria donat Juneda «pel fenomen conegut com 'imela': reducció del timbre de la vocal, 'a' accentuada vers una 'e'» (19). – J. P. E. [14.778]

Joan VERNET, *Dos reis germans (Lleida, novembre de l'any 1058)*, dins «Misc. Ainaud, I», 125-126.

Traducció catalana i edició de tres paràgrafs, en els quals d'Ibn Idari, d'Ibn Bassam i d'Ibn Hayyan narren els precedents i la traïció d'Ahmad de Saragossa al seu germà Yusuf de Lleida el 1058 i la conquesta de Barbastre el 1063 pel comte d'Urgell, Ermengol III. – J. P. E. [14.779]

Pere BALANÀ I ABADIA, *L'ètim concret de Lloar apareix a les cròniques àrabiqnes*, dins «Societat d'Onomàstica. Butlletí interior», núm. LXXIV (setembre 1998), 42-44.

Complement d'unes pàgines dedicades el tema, publicades en el mateix Butlletí l'any 1985. Ara aporta dues frases d'"Id"arí, *Al-Bayān al-Mūgrīb*, i d'an-Nuwayrī, *Nibhāyat al-'arab fi funūn al-'ādab*, ambdós llibres de la primera meitat del nostre segle XIV, de les quals dedueix que «el lloar equivaldria a 'les aspreses'» (43). – J. P. E. [14.780]

Joaquín APARICI MARTÍ, *El desarrollo urbano de Segorbe en el siglo XV y la demanda de elementos de alfarería. La aportación musulmana*, dins «Saitabi», 48 (1998), 289-310.

Localitzat Segorb i la seva comarca (289-290), són enumerades, a base de dades tretes dels arxius catedralici i municipal (292, nota 2), les principals obres més o menys públiques realitzades durant el segle XV (291-292). La primera constatació és que tant cristians com sarraïns cobraven igual, segons categoria i qualitat de la feina feta (294-295); segueix una visió de conjunt de la dedicació de musulmans a la rajoleria (obra de terra) en llocs diversos del País Valencià (295-297); les pàgines següents apleguen les notícies relatives als diversos productes (291-293), als musulmans sogorbins treballant en bòbiles (294-297), a la procedència dels materials emprats (297-301) i a la localització de les bòbiles (301-304). Les darreres pàgines contenen informació sobre cada un dels sarraïns documentats (305-308) i bibliografia (309-310). – J. P. E. [14.781]

Isabel BONET O'CONNOR, *En busca d'una minoria perduda: notícies sobre els mudéjars de Xàtiva*, dins «Sharq al-Andalus. Estudios Mudéjares y Moriscos», 12 (1995 [1996]), 67-84.

Amb motiu de la presentació de dos documents, datats respectivament els anys 1321 i 1334, l'autora aplega a Barcelona, ACA, *Cam.*, reg., i a Madrid, AHN, *Clero secular y regular. Bernardos de Valdigna*, notícies sobre l'estatut dels sarraïns de la dita vall, tant des del punt de vista jurisdiccional com des del de la propietat de la terra. Els documents són un acte judicial entorn la jurisdicció dubtosa damunt un sarraí, del qual hom sospitava que era un cristià renegat (77-79: de Madrid, AHN); i quatre actes notariais relacionats amb establiments de terra a favor d'altres tants sarraïns, de Xàtiva, Arxiu de la Seu, *Pergamins. Carpeta 1* (79-82). – J. P. E. [14.782]

Juan B. VILAR, *Una biblioteca morisca requisada en 1592 en la villa de Monóvar*, dins «Sharq al-Andalus. Estudios Mudéjares y Moriscos», 13 (1996 [1998]), 169-179.

Atesa l'exigüitat dels volums àrabs existents, antiga propietat de moriscs, i àdhuc de les notícies que hi fan referència, cal destacar la proporcionada per la *Relación de causas que se han despachado en el Santo Oficio de la Inquisición de Murcia...*, conservada a Madrid, AHN, *Inquisición*, legajo 2.022/1, segons la qual Joan Mañai, botiguer de Monòvar, posseïa «un capajo de libros escritos en arábigo», que passà amb ell a les mans de la Inquisición Española; aquesta trobà «ser del Alcorán de Mahoma, y donde se enseñaban sus ritos y çeremonias muy particularmente» (176), barrejats amb d'altres que eren de comptes (178). Aquest episodi és emmarcat dins la política envers els cristians nous en el bisbat d'Oriola, amb particular atenció a les prescripcions dels sínodes diocesans dels anys 1569 i 1600 (173-175). Hi ha transcripció del fragment textual de la Inquisición (179). – J. P. E. [14.783]

Robert Ignatius BURNS, *Jews in the Notarial Culture. Latinate Wills in Mediterranean Spain. 1250-1350*, Berkeley, Los Angeles, Londres, University of California Press 1996, X i 268 pp.

L'autor avisa al començament que el seu llibre no és per a especialistes, ans per a medievalistes en general i àdhuc per al possible lector sense qualificació especialitzada, ja que ha intentat de

redactar una narració fàcil i agradable. De fet, però, ultra el cos del llibre, Burns dona en apèndix quaranta cinc darreres voluntats inèdites de persones hebrees (*Unpublished Documents*), datades entre el 1260 i el 1348, la majoria de les quals procedeixen d'ACA; dels restants, sis de Puigcerdà, AHC; un de Girona, ADG; i un de Madrid, AHN, procedent de Mallorca. Aquesta secció és completada amb un glossari de termes menys usuals (235-242), unes pàgines de bibliografia (243-261) i la taula d'antropònims (263-267). L'exposició didàctica, que resumeix i reelabora les dades documentals dins un marc sensible a la història total (131-139), ens fa passar davant els ulls, en capítols successius, el món de les darreres voluntats (11-31), els mecanismes jurídics, tant de la legalitat cristiana com de la jueva (*Sôfer*) (32-50: pàgines particularment afins a la nostra temàtica, car sintetitzen la situació dels escrivans, tant cristians com no); el paper dels reis i dels tribunals (51-72). Els tres darrers capítols es fixen en situacions particulars, com la de les poblacions del Regne de Mallorca, personificades en Palma, Perpinyà i Puigcerdà (73-99); en les darreres voluntats de dones, en particular vídues (100-117) i en darreres voluntats posteriors a la Pesta Negra, d'Occitània i de la Genizah (118-139). – J. P. E. [14.784]

Jordi CASANOVAS, *Aspectes poc coneguts de la col·lecció epigràfica hebraica barcelonina*, dins «Misc. Ainaud, I», 367-374.

Després del 'pogrom' del 1391 i del tancament definitiu del Call barceloní el 1401, començà una pèrdua i dispersió de material epigràfic hebreu, però també, temps després, la seva progressiva recuperació sobretot des del segle XVIII (367-370 [la troballa i publicació en aquestes pàgines del ms. de Francesc Pérez i Bayer, ara a Munic (ATCA, XI (1992), 396-432) és ací avaluada: 369, nota 24]. Després de la desamortització del 1835, hom intentà d'aplegar els testimoniatges d'antiguitat, i ací són resumides les vicissituds per les quals ha anat passant la localització de les làpides d'inscripcions hebrees en museus barcelonins. Hi ha fotografies de làpides i de tres transcripcions. – J. P. E. [14.785]

Friedrich LOTTER, *Zur christlich-jüdischen Kontroverse im Mittelalter. Quellen und Literatur der Jahre 1993-1996*, dins «Aschkenas. Zeitschrift für Geschichte und Kultur der Juden», 8 (1998), 525-544.

Aquest repàs de la bibliografia dels darrers anys informa i avalua les dues edicions de la *Disputa de Mallorca* (527-528) i d'altres publicacions dedicades de forma més general a les disputes interreligioses medievals, incloses les nostres: Hyam Maccoby (ed.), *Judaism in Trial. Jewish Christian Disputation in the Middle Ages* (The Littmann Library of Jewish Civilisation), Londres 1993, 245 pp.; Hanne Trautner-Kromann, *Schild and Swort. Jewish Polemics against Christianity and the Christians in France and Spain from 1100-1500* (Texts and Studies in Medieval and Early Modern Judaism, 8), XI i 216 pp. (529-532). – J. P. E. [14.786]

Heinz SCHRECKENBERG, *Die christlichen Adversus-Judaeos-Texte und ihr literarisches und historisches Umfeld (13.-20. Jb.)* (Europäische Hochschulschriften, Reihe XXIII: Theologie, 497), Frankfurt am Main, Peter Lang Verlag 1997, 774 pp.

Repàs de les autoritats o dels autors cristians que han publicat textos jurídics o doctrinals sobre els jueus; els primers autors nostres que compareixen són sant Ramon de Penyafort (260-262: *Disputa de Barcelona* i capítol *De iudaeis, sarracenis et eorum servis*, de la *Summa de poenitentia*), Ramon Martí (290-307: presentació de l'autor i del *Pugio fidei*); Ramon Llull (347-353: presentació de l'autor i resum de les idees sobre el tema); Bernat Oliver (378-380: presentació del *Contra caecitatem iudaeorum* i dels seus deu capítols); Benet XIII (434-444: ultra la seva iniciativa en la *Disputa de Tortosa*, són ací traduïdes dues lletres seves i la butlla *Etsi doctoris gentium*, de poc efecte polític, però de molt per l'herència que deixà, car fou imitada per Eugeni IV (505-508) i per Ca-

liix III: 514-515); *Disputa de Tortosa* (455-481: la font més important són les actes llatines de les sessions, que les cròniques hebrees no haurien narrat; l'autor dona la llista dels llocs bíblics discutits); sant Vicent Ferrer (483-484: el *Tractatus contra iudaeos* no seria d'ell); i Jaume Peres de València (561-562: tot i que des d'un punt de vista filosòfic el *Tractatus contra iudaeos* sigui superior al nivell normal dels d'aquest gènere literari, també ell considera que els escrits talmúdics són herètics en relació al Vell Testament). – J. P. E. [14.787]

Robert CHAZAN, *The Barcelona Disputation of 1263: Goals, Tactics and Achievements*, dins *Religionsgespräche im Mittelalter*, herausgegeben von Bernard LEWIS and Friedrich NIEWÖHNER (Wolfenbütteler Mittelalter-Studien, 4), Wiesbaden, Otto Harrasowitz 1992, 79-91.

[Vegeu el resum d'un estudi més extens del mateix autor sobre el mateix tema en ATCA, XVI (1997), 662, nùms. 12079-12080]. Aquestes pàgines insisteixen en el fet que la dita discussió s'ha de col·locar en el marc de l'empenta missionera a Catalunya de mitjan segle XIV, impuls que hauria fruitat en el *Pugio fidei* de Ramon Martí, llibre que hauria estat una indispensable per a la confrontació interreligiosa posterior sobretot amb jueus. – J. P. E. [14.788]

Larry J. SIMON, *Jews, Jean Regné, and the medieval Crown of Aragon*, dins «Medieval Encounters», 4 (1998), 285-317.

Recordada l'aportació documental a base d'ACA, publicada per Jean Regné dins la «Revue des études juives» els anys 1910-1920 (285-289 i 316-317), són ací presentats amb detall els dos llibres de Yom Tob Assis, *Jewish Economy in the Medieval Crown of Aragon, 1213-1327. Money and Power* (Brill's Series in Jewish Studies, 18), Leiden, Brill 1997, XII i 261 pp. (289-294); i *The Golden Age of Aragonese Jewry: Community and Society in the Crown of Aragon, 1213-1327*, Londres, Littman Library of Jewish Civilisation 1997, XX i 380 pp. (295-304); i de Robert I. Burns, *Jews in the Notarial Culture: Latinate Wills in Mediterranean Spain, 1250-1350*, Berkeley i Los Angeles, University of California Press 1996, X i 268 pp. (305-315); en la bibliografia d'aquest article, a base d'ACA i d'altres arxius nostres, hi ha particular atenció als escriptors jueus. – J. P. E. [14.789]

Aryeh GRABOIS, *De Narbonne à Montpellier: Mutations socio-culturelles du judaïsme occitan aux XIII-XIV siècles*, dins «Revue des études juives», 156 (1997), 289-303.

La croada antialbigesa, en col·locar sota sobirania del rei de França gran part d'Occitània, propicià l'aplicació de decisions antijueves que dificultaren la vida de les comunitats, en particular de la de Narbona (293-295); per contra, Montpellier, sota senyoriu de Jaume I, que encara el 1258 promulgava la *Carta de privilegis* de la comunitat jueva, concentrà molts immigrants i experimentà gran empenta en el camp dels estudis fins al punt que, en connivència amb les posicions més tradicionals de Salomó ben Adret, solucionà positivament la crisi entorn les relacions fe-ciència, en paral·lel a la 'fides quaerens intellectum' dels teòlegs cristians (296-301). L'expulsió dels jueus declarada el 1306 per Jaume II de Mallorca hauria dispersat aquella realitat tan viva. – J. P. E. [14.790]

David J. WASSERSTEIN, *Questions of Identity: The Structure of the Cohen Family in Puigcerdà (!) in the Early Fourteenth Century*, dins «Sefarad», 58 (1998), 401-409.

La compilació de testaments de Robert Ignatius Burns [presentada en el núm. 14.784] n'aplega dos dels anys 1306 i 1321 en les pàgines 180-182 i 186-187: el primer de Gentil, muller de Jacob ben Abraham Cohen, i el segon, del mateix Jacob ben Abraham Cohen, però aleshores casat amb Covallis; les altres dades personals consignades en els dos documents en part

coincideixen (402-404) i en part no (405); l'autor realitza un exercici de reconstrucció de famílies: tot fa suposar que era una de sola, però els elements no acaben d'encaixar; sembla, de més a més, que hi havia un cas de bigàmia: Astruc Deuslosal, casat amb dues germanes (409 [no hauria estat cas únic: cf. ATCA, I (1982), 90, nota 23]). – J. P. E. [14.791

Katrin KOGMAN-APPEL, *Der Exoduszyklus der Sarajevo-Haggada: Bemerkungen zur Arbeitsweise spätmittelalterlicher jüdischer Illuminatoren und ihrem Umgang mit Vorlagen*, dins «Gesta. International Center of Medieval Art», XXXV (1996), 111-127.

Aquest article comença donant la bona notícia que, contra allò que deien informacions equivocades, l'*Haggadà* catalana de Sarajevo no ha resultat destruïda ni perduda durant la recent guerra de Bòsnia, ans fou públicament mostrada en la sinagoga de Sarajevo el 14 d'abril de 1995. L'autora reafirma que «la major part d'aquests *Haggadot* seria originària de Catalunya, possiblement de la zona de Barcelona» (111). Hi ha set reproduccions d'altres tantes miniatures representant passos de l'*Èxode*; l'anàlisi se centra en llurs aspectes figuratius, que l'empeltarien en una tradició de l'antiguitat tardana que hauria travessat l'època medieval i en part provindria de llegendes rabíniques (124). Les notes contenen bibliografia relativa al manuscrit. – J. P. E. [14.792

Eric LAWEE, *The Path to Felicity: Teachings and tensions in 'EVEN shetiyyah of Abraham ben Judah, disciple of Hasday Crescas*, dins «Medieval Studies», 59 (1997), 183-223.

Abraham ben Judah, nat a Creta, hauria arribat a Barcelona entre el 1375 i el 1378, i les pàgines 190-192 descriuen, utilitzant exclusivament literatura jueva, el clima de desconfiança amb què les comunitats jueves haurien estat envoltades pels cristians de Catalunya en la segona meitat del segle XIV, però també els problemes interns de tipus intel·lectual (relació fe-filosofia) que venien de començaments de segle (192-198). En aquest ambient intel·lectual ben Judah s'hauria plantejat quina devia ésser la finalitat darrera de l'observança dels manaments de la Thorà i com constituïen un camí vers la felicitat, amb incidència en el tema de si el valor màxim es trobava en el coneixement o en la pràctica, extrem aquest al qual ells s'associaven; aquestes pàgines, doncs, contribueixen a conèixer els problemes teològics vius en les comunitats jueves catalanes del darrer terç del segle XIV i la infiltració de doctrines teològiques cristianes, com és ara la de la causalitat dels sacraments (205-210). El problema de la relació doctrinal entre ben Judah i Cresques no es pot donar per clarificat (218-219). – J. P. E. [14.793

Charles H. MANEKIN, *Hasdai Crescas (circa 1340 -1412)*, dins *Medieval Philosophers*, edited by Jeremiah HACKETT (Dictionary of Literary Biography, 115), Detroit - Londres, Gale Research Inc. 1992, 137-142.

Ultra la biografia del personatge que visqué el 'pogrom' del 1391 i els preparatius de la Disputa de Tortosa, aquestes pàgines posen una atenció especial a *Or Adonai* i a la seva crítica a l'aristotelisme jueu contemporani, contenen llista dels quatre llibres principals de Cresques, notícia de llurs edicions i traduccions a l'anglès, reproducció d'una pàgina manuscrita del dit llibre (138: de Nova Iork, Jewish Theological Seminary) i una tria bibliogràfica (141-142). – J. P. E. [14.794

Jordi VENTURA I SUBIRATS, *Itàlia com a refugi dels conversos catalans i valencians*, dins «XIV Congreso Corona, IV», 627-637.

Presentació de casos de conversos refugiats a Itàlia a darreries del segle XV després de la imposició de la Inquisició Espanyola; alguns són coneguts i localitzats a Venècia gràcies a l'*Anonimo Morellano*, inventari d'obres d'art d'un Ram morellà [els Ram eren conversos, o es

tractava, per contra, d'un convers apadrinat per un Ram, el cardenal Domènec Ram per exemple?]; les dades d'abast més general procedeixen d'ACA, *Canc.*, reg., i són ací agrupades en pàgines dedicades a mercaders i financers (629-630), a metges (631-634), amb particular atenció als dos metges d'Alexandre VI, Pere Pintor i Gaspar Torrella, i a llurs publicacions sobre el 'morbus gallicus'; i a gent de l'administració (634-636), on també és subratllat el cas de Lluís Palau. – J. P. E. [14.795

David ROMANO, *La ciencia hispanojudía* (Colección Sefarad, [2]), Madrid, Editorial Mapfre 1992, 264 pp.

Narració general de la situació dels hebreus en la península, dividida en períodes: l'anterior al segle XIII, i els successius segles XIII, XIV i XV, al final del qual arribà el trauma de l'expulsió. Una primera part resumeix la història de les aljames tant en la corona catalanoaragonesa com en la de Castella, on ja són recordades de forma general algunes figures com els Cresques en relació a la cosmografia (27; 124), Ishaq ibn Qustar, metge de la cort taifa de Dénia (47), els jueus en els *Usatges de Barcelona* (53), els funcionaris jueus de Jaume I i Pere el Gran (57), la discussió judeocristiana del segle XIII (61), la representació jueva oficial unitària en cada un dels regnes hispànics (63; 71), l'organització interna de les aljames catalanes (65), el 'pogrom' de 1391 (67), l'intent de conversió en els primers anys dels Trastámara (70), Inquisició Espanyola (75) i expulsió (77). El període de l'Alta Edat Mitjana és ocupat en gran part per Abraham bar Hiyya, les seves *Taules de Nasí* (82-83), i la totalitat de les pàgines 95-104, amb quadre de les seves obres (97) i dels *Fonaments de la intel·ligència i torre de la creença* (100); trobem notícia i títols de les obres d'Abraham ibn 'Ezra traduïdes al català (111); hi ha tota una secció dedicada a la múltiple col·laboració científica jueva durant la segona meitat del segle XIV, en els regnats de Pere el Cerimoniós i Joan I de Catalunya-Aragó (162-177), al final de la qual l'autor tradueix al castellà la lletra de Cresques Abenrabí a Joan I sobre el dia astrològicament més favorable per a l'operació de catàctes (176-177). – J. P. E. [14.796

G[uillem] ROSSELLÓ BORDOY, *Noves dades sobre algunes arrels àrabs del català de Mallorca*, dins «IV Congrés Patrimoni Cultural», 173-178.

Deplorada la poca atenció que Antoni M. Alcover, i en conseqüència el seu DCVB, donà a l'element àrab en la llengua catalana, l'autor proposa etimologia àrab per a nou mots del català de Mallorca (al·lot/al·lota, arriu, cocarroi, jai/jaia, mariol·lo, mè, raola, roegó/rosegó i xano-xano). Al final assenyalava que l'Aloma del *Blanquerna* procedeix d'al-umm, «que en àrab significa ni més ni menys que la mare. La mare per antonomàsia. Llull no inventà res, tan sols va donar a la mare de Blanquerna el nom que li corresponia» (177). – J. P. E. [14.797

Bibliografia lul·lística. Ressenyes, dins «Studia Lulliana. olim Estudios Lulianos», XXXVIII (1998), 99-179.

Llista de vuitanta-vuit títols (99-111), els primers cinc dels quals són d'edicions de textos de Ramon Llull o relatius al lul·lisme (99-100); aquests i la majoria dels restants són objecte d'alguna forma de resum o de comentari, individual o col·lectiu (113-179). La majoria dels títols són publicats durant la dècada del 1990, però no manquen els publicats en la dècada anterior i àdhuc n'hi ha un del 1967. – J. P. E. [14.798

Gabriella POMARO, Michela PEREIRA, *Notizia di due manoscritti lulliani a Firenze*, dins «Studia Lulliana, olim Estudios Lulianos», 28 (1998), 63-84.

Els dos manuscrits, ací estudiats respectivament per cada una de les dues autores, s'han conservat a Florència, BN, *Conv. Soppr. B.6.1680*, que conté una molt primitiva còpia del *Liber de quadratura et triangulatura circuli*, procedent del convent servita de la Santissima Annunziata, i copiat d'acord «con le prassi editoriali proprie del mondo universitario» en el pas del segle XIII al XIV (63-70); i el de la mateixa sèrie de *Conv. Soppr. B.3.1573*, que conté còpies del s. XV del *Tractatus novus de astronomia* i de l'*Ars compendiosa medicinae*; el *Tractatus...* és l'exemplar trentè d'aquella obra i la prof. Pereira, que l'edità en el «Corpus Christianorum», assenyalava tant les variants textuals de la nova còpia com les anotacions marginals del copista (71-78). Hi ha reproducció d'una pàgina de text de cada un dels dos volums (79-80), reproducció de les pàgines del segon que contenen el calendari lunar i les hores lunars (81-82) i la col·locació del nou exemplar del *Tractatus...* dins el «stemma codicum» (83). – J. P. E. [14.799]

Anthony BONNER, *Ramon Llull: Autor, autoritat i il·luminat*, dins «Actes Onzè Col·loqui», 35-60.

Objectiu de l'autor: establir la cronologia amb què Ramon Llull divulgà dades autobiogràfiques (36); una primera etapa, fins al 1295, es declarava indigne d'ésser conegut, ni pel nom, i no proporcionava dades personals; i en el *Llibre de contemplació* afirma que les possibles aparences personals de l'obra són artificis pedagògics (36-37) i no cal dir que la figura literària de Blanquerna (o d'altres) no s'identifica amb Ramon Llull, que només seria el «Phantasticus» (38-39). Això no obstant, des del principi, proporciona qualque detall biogràfic: trenta anys en el moment de la conversió, quaranta en acabar el dit *Llibre...*, dedicació a la mercaderia, coneixement del món musulmà, descripció de Miramar, projecte d'escola de llenguatges presentat a París; i sobretot va canviant la posició envers ell mateix com a autor, en autoproclamar-se «procurador dels infidels» entorn el 1275 (41) en què comença a declarar-se autor d'alguna obra el 1288 (42); l'any sobre dos qualificatius més: «magister» i «cathalanus» (42-43), quatre anys més tard, arriben lloc i data de l'obra (43) i ja de bell començament informa de les crítiques que rep (44), s'inquieta pel judici de l'Església (45-46), i en el *Desconhort* «primera obra que es presenta clarament com a autobiogràfica» (47) reafirma haver rebuda l'«art» de Déu (46). En aquest moment de màxima prostració s'hauria començat de forjar el «personatge públic, que es diu Ramon Llull» (48) en obres que desemboquen en la *Vita coetanea*. Per què? A fi de manifestar la seva «autoritat» i fer creïble l'«art» (52); essent autor de tants llibres, ell tenia «autoritat» (53) i cercà que li fos reconeguda tant entre el poble com entre els universitaris i els poderosos. La darrera pàgina ofereix un quadre sinòptic i cronològic d'obres amb la respectiva automanifestació o autoqualificació (60). – J. P. E. [14.800]

Josep E. RUBIO I ALBARRACÍN, *Una incursió lul·liana en l'ars memoriae clàssica al Llibre de contemplació en Déu*, dins «Actes Onzè Col·loqui», 61-72.

Intent de fer un pas més en el descobriment del sentit global del *Llibre de contemplació en Déu* mitjançant l'anàlisi dels capítols 352-353 pertanyents a la distinció sobre la pregària, en la qual és utilitzada la doctrina medieval dels quatre sentits de l'Esriptura; l'autor hi esbrina la relació entre les al·legories que hi són emprades i els trets iconogràfics de les «artes memorativae» medievals (63-65), i en veu la possibilitat en els paràgrafs 25 i 27 del capítol 352 (65-66), que contenen «representació visual imaginativa dels llocs i dels objectes identificatius de conceptes» (67), o «llocs de la memòria, on s'ubiquen imatges a la manera de les arts memoratives clàssiques» (68), com la «casa del rei amb cambres per a diversos oficis» (69), o imatges vàries amb llurs atributs (69-70); però la gran diferència rau en el fet que els elements d'art memorativa clàssica no es dedueixen a memoritzar, ans serveixen a l'elevació de l'enteniment vers l'intel·ligible pur, seguint les passes que donen en tal camí les tres potències de l'ànima (71). – J. P. E. [14.801]

Elena PISTOLESI *Els rerefons de l'Affatus lul·lià*, dins «Actes Onzè Col·loqui», 73-92.

L'autora dóna un nou estudi sobre el tema [cf. ATCA, XVII (1998), 829-830, núm. 13134], en el qual intenta «aclarir quins problemes volia resoldre el filòsof i quines són les conseqüències del fet d'integrar un nou sentit en la potència sensitiva» (74). Llull s'havia d'encarar amb la negativa radical d'Aristòtil (seguida pels medievals) a admetre la possibilitat d'existència de més de cinc sentits (75-76); i amb la jerarquització de sentits que es basava en llur utilitat, per a la qual només el tacte és absolutament indispensable per a la vida sensitiva, mentre els altres són per a «melius esse» (77-78, 82). En Llull, en canvi, trobem l'afirmació del sisè sentit i la seva qualificació com a «necessari per a viure (pus necessari estrumén a parlar que a manjar»: 84)», partint de la jerarquització procedent de la doctrina sobre la primera i la segona intenció (79-81). Acceptades les exigències metodològiques del *De anima* d'Aristòtil, «Llull va ser capaç d'extreure una interpretació del llenguatge completament material i només psicològica» (81), assenyalant que en el sisè es donen tots els elements constitutius d'un sentit (81-82), invertint, però, quant a la necessitat, els paràmetres aristotèlics (84). Quant a la funció manifestativa de vivències, imatges o idees internes en el pla de la necessitat biològica (crit) o en l'humà del llenguatge, Llull remarca l'element comú («conceptum»: 86, corresponent a la «vox significativa naturaliter»: 87), una part del qual són els específicament humans de la intel·ligència, o «ab deliberació» (86-87); però la teoria de l'«affatus» s'adreça més a la «vox significativa naturaliter» (87-88), en la línia d'Albert el Gran (88-90). Hi ha bibliografia (91-92). – J. P. E. [14.802]

La versione occitanica della Doctrina pueril di Ramon Llull. Edizione critica a cura di Maria Carla MARINONI, Milano, LED 1997, 329 pp.

Maria Carla MARINONI, *Considerazioni su una riscrittura. La versione francese di un'opera lulliana*, dins «Il n'est nul si beau passe-temps / Que se jouer a sa Pensee». Studi di filologia e letteratura francese in onore di Anna Maria Finoli, Pisa 1995, 95-110.

Maria Carla MARINONI, *Per il testo della «Doctrina pueril» provenzale*, dins *Filologia romanza e cultura medievale*. «Studi in onore di Elio Mellì» a cura di Andrea Fassò, Luciano Formisano, Mario Mancini. I-II. Alessandria, Edizioni dell'Orso 1998, 509-523.

El volum, en el qual és publicada la versió occitana de la *Doctrina Pueril*, consta de les parts següents: sigles de col·leccions i d'estudis (9-21); introducció (23-92); edició del text (93-262); aparat crític (263-300); apèndix, amb el text del ms. O corresponent als capítols sobre els pecats capitals (301-314), glossari de mots (317-322); i taula d'autors citats (323-329). La introducció s'ocupa primer de la *Doctrina pueril* i després de la seva traducció occitana. I així recorda els diversos parers entorn la seva datació, per a uns més acostada al 1275, per a d'altres al 1283 (25-26), l'estructuració en onze grups de capítols, vuit de tema catequístic i tres d'altres, que informen de religions diverses, les set arts liberals i els diversos estats de gent amb novíssims (27-28); presentats l'original i les traduccions al francès, llatí i provençal (28-29), entrem en el segon apartat de la introducció, amb la presentació dels quatre manuscrits que contenen còpies de la traducció occitana: els de Milà, Ambrosiana, E 4 Sup; d'Oxford, Bodleian Library, Douce 162; París, BN, nouv. acq. fr. 6504 i 6182, respectivament M, O, P i Q (30-32); les pàgines següents informen d'una particularitat d'O i de P: barregen capítols de la *Doctrina Pueril* amb d'altres de la *Somme le Roi*, de Llorenç d'Orléans, i P, de més a més, amb fragments de la *Llegenda àuria* (32-38). L'autora s'associa als qui han plantejat la relació de prioritat entre els textos català i occità, i, després de nombroses comparacions textuals, arriba a la conclusió que el text occità és traducció del català ((55-60) i localitza el llenguatge de cada una de les còpies: M seria de la zona Oriental, O de Tolosa vers Albi, i P de l'Hèrault i Gard (61-74). La part central del llibre, ultra el text occità de la *Doctrina Pueril*, conté abundants notes, la majoria de les quals són de naturalesa lingüística.

Els dos articles només em són coneguts per referència. Del primer en puc dir que estudia les diferències entre el text de la primitiva traducció francesa de la *Doctrina pueril* (París, BN, fr. 22933) i el de la seva edició incunabile del 1482, *Le trésor des humains*, diferències degudes a la intervenció de l'editor d'aquest darrer. – J. P. E. [14.803-14.804-14.805]

Ramon LLULL, *Félix ou le livre des merveilles*. Traducció al francès de Patrick GIFREU, Monaco, Anatolia-Éditions du Rocher 2000, 445 pp.

Patrick Gifreu (Perpinyà 1952), presenta per a un públic no especialitzat la primera traducció francesa completa del *Llibre de meravelles*, escrit possiblement a París entre 1288 i 1289, després d'haver traduït al francès el *Llibre d'Amic e Amat*, el *Llibre de les bèsties* i l'*Llibre de l'orde de cavalleria*. Gifreu obre la nova traducció (que qualifica de primera novel·la moderna europea de caire filosòfic), amb un pròleg didàctic sobre la significació del doctor il·luminat en la història de la cultura catalana, la seva obra i les circumstàncies que el conduïren a escriure el *Llibre de meravelles* (11-23). El text de la traducció és completat amb algunes notes explicatives d'alguns passatges de l'obra. – P. V. [14.806]

Raymond LULLE, *Anthologie poétique*. Traduction et édition d'Armand LLINARÈS (Sagesse chrétienne), París, Éditions du Cerf 1998, 204 pp.
Títol només conegut per referència. – J. P. E. [14.807]

Sebastià TRIAS MERCANT, *Judíos y cristianos: la apologética de la tolerancia en el «Llibre del Gentil»*, dins «Revista española de filosofía medieval», 5 (1998), 61-74.

Les primeres pàgines recorden aportacions diverses al tema, de Joaquim i Tomàs Carreras Artau i d'Eusebi Colomer. Armand Llinarès hauria vista una inflexió entre la tolerància del *Llibre del Gentil* i les obres polèmiques posteriors, sobretot el *Tractatus de acquisitione Terrae Sanctae* del 1309 (64); Guillem Colom, en canvi, no veu tolerància ni en el *Llibre del Gentil* (65); però, segons l'autor, «Llull no renuncia jamás a la tolerancia convivencial de las tres religiones» (66) en el temps que va entre aquell llibre primerenc i el *Liber de fine* del 1305 (68); també es pregunta quina fou la metodologia de la tolerància racional del *Gentil* (68-71) i respon que «tolerancia racional no exige la identidad ideológica entre judaísmo y cristianismo» (72), ans coexisteix amb les diversitats dels interlocutors (73-74). – J. P. E. [14.808]

Eamonn RODGERS, *The Realism of Ramon Llull's Blanquerna*, dins «Hispanic Studies in Honour of Geoffrey Ribbans», edited by Ann L. MACKENZIE and Dorothy S. SEVERIN, Liverpool, Liverpool University Press 1992, 37-41.

Pàgines només conegudes per referència. – J. P. E. [14.809]

Larry J. SIMON, *Hospitals and Poor Relief in Ramon Llull's Majorca*, dins «Essays Russell», 1-17.

Recordats els estudis actuals sobre pobres i pobresa i en particular els de Catalunya i Mallorca, l'autor aplega notícies d'arxiu i les acomuna amb la presentació del tema en Ramon Llull. Comença resumint l'àpat per a pobres en el casament d'Evast i Aloma, pares de Blanquerna, escrit en diversos capítols del llibre primer del títol homònim (4-7). Les notícies notariales sobre hospitals mallorquins del segle XIII comencen amb l'acta de fundació de l'hospital de Santa Eulàlia per Nuno Sanç el 1234 i continuen amb notícies de deixes testamentàries aplegades en l'ARM, *Reial Patrimoni. Escritvania de Cartes Reials*, ACM i àdhuc Madrid, AHN, *Clero* (8-13); eren particularment generoses les de canonges i de rectors de parròquies. L'autor clou el seu itinerari amb el testament del mateix Llull, que transcriu (14-16), on només són recordats i escassament beneficiaris els seus dos fills; pobres i hospitals «are strikingly absent» (16). – J. P. E. [14.810]

Vincent SERVERAT, *El Llibre d'amic i amat de Ramon Llull: modesta contribució al estudio de sus fuentes*, dins «Revista española de filosofía medieval», 5 (1998), 41-60.

Aquestes pàgines volen ésser «un primer careo de sus posibles fuentes, que desglosaremos en latinas -o sea patristicas- neolatinas y vernaculares» (42). Ja de Ciceró a través de Sant Ambrós vindria el tema de la soledat-companyia (43-44); el «credo ut intelligam» és de sant Agustí (45) fins al punt que l'«intel·ligere» és trinitari (46); també és de s. Agustí el tracte íntim i intersubjectiu entre home i Déu (47-48); i de Gregori el Gran l'al·legoria d'arrels i de branques de l'arbre (48-49). En la segona categoria, Ricard de S. Víctor podria haver inspirat la idea «que la plenitud del amor, *summe diligendus*, no puede concebirse fuera de una estructura ternaria donde cada persona es a la vez amante y amada» (51); Guillem de St. Tierry la dels secrets d'amor que es revelen els uns als altres (52-53: el llenguatge angèlic dels espirituals obliga a preguntar-se entorn la propinquïtat-llunyedat de Llull al moviment espiritual i beguït contemporani); i el tema de la boira il·luminada, en la qual amic i amat es parlen (54). Quant a temes de literatura romànica, *Ami et Amile*, ultra la propinquïtat verbal, podria haver suggerit el tema d'intercanvi de persones mitjançant el de vestits i el de l'oferta de la pròpia vida per la de l'amic (55-56); i Cerverí de Girona el tema del ric avar (56-57). Al final són indicats d'altres punts de futur estudi (57-59). – J. P. E. [14.811]

Pere ROSSELLÓ BOVER, *L'aportació de Rafel Ginard i Bauçà al lul·lisme*, dins «Actes Onzè Col·loqui», 157-181.

Pere ROSSELLÓ BOVER, *Del verger lul·lià: unes versificacions del Llibre d'amic e amat del P. Rafel Ginard i Bauçà*, dins «Misc. Pérez», 145-152.

L'atenció i interès de Ginard per la figura de Ramon Llull nasqué en l'ambient de la restauració neoescolàstica guiada, també en l'església de Mallorca, per *La Tradició catalana* de Josep Torras i Bages; s'inicià prenent el *Llibre d'Amic i Amat* com a font d'inspiració poètica (159-161); seguí una insistent activitat de divulgador inspirat en escrits de Salvador Galmés o de Llorenç Ribber, aplegada en les *Notes sobre el Beat Ramon Llull* (162-164), que comparava amb altres sants medievals com Tomàs d'Aquino i sobretot Francesc d'Assís (164-167), el recordava reflectit en punts de geografia mallorquina (167-168); i no manca una incursió en el treball d'edició, amb la responsabilitat del vol. XXI de les «Obres Originals del Doctor Mestre Ramon Llull», publicat el 1950 (171). Trobem en apèndix la bibliografia lul·liana de Ginard, aplegada en Pròlegs i treballs llargs, articles, i poemes de tema lul·lià (172-175); també la llista de l'herència escrita de tema lul·lià (cf. resum següent); és publicada una bellíssima narració popular sobre Llull aplegada de viva veu a la falda del Puig de Randa (179-181).

L'herència escrita del pare Ginard es conserva a Palma de Mallorca (S'Arenal), Arxiu de la Porciúncula; l'autor n'extreu dos textos lul·lians, ambdós datats el 1920, un de general presentant Ramon Llull com a protagonista d'un possible «grandiós i abrandat poema de la seua vida estupenda» (146); l'altre consisteix a refer en forma de vers setze dels paràgrafs del *Llibre d'Amic i amat*, ací reproduïts en ambdues versions; són els números 5, 8, 16, 25, 49, 52, 58, 62, 72, 100, 118, 165, 167, 229, 248 i 271). – J. P. E. [14.812-14.813]

Charles LOHR, *Ramon Llull: Logica nova*, dins *Hauptwerke der Philosophie. Mittelalter*. K. FLASCH, Herausgeber (Universal-Bibliothek, 8741: Interpretationen), Stuttgart, Reclam 1998, 333-351.

Estudi només conegut per referència. – J. P. E. [14.814]

Pere VILLALBA VARNEDA, *En el setè centenari de l'Arbor Scientiae de Ramon Llull: significat d'aquesta obra i edició crítica llatina*. Conferència pronunciada el 27 de novembre de 1996 (Publicacions del Centre d'Estudis Teològics de Mallorca, 26), Palma de Mallorca 1998, 32 pp.

Les primeres pàgines, a base de les mateixes expressions de Ramon Llull, són destinades a recordar les circumstàncies i l'objectiu didàctic de l'*Arbor scientiae* (7-13). La segona part és dedicada a exposar l'estructura de l'arbre, amb les seves successives parts de les arrels als fruits (15-17), la terça als continguts estructurals del llibre: natura, home i societat, metafísica cristiana, ontologia teològica i utilitat pedagògica, amb indicació del contingut de cada un dels arbres (24-27); les darreres pàgines presenten els manuscrits i llur 'stemma codicum' (28-30) i mostra d'un paràgraf prologal de la futura edició llatina (31). – J. P. E. [14.815]

Esteve JAULENT, *Arbor scientiae: Inmanencia o trascendencia en el pensamiento luliano*, dins «Studia Lulliana olim Estudios Lulianos», XXXVIII (1998), 27-49.

A diferència de John Duns Escot i de William Ockham, que haurien declarat «al hombre incapaz de Dios, porque es incapaz del Ser, Llull... continua realista. No teme aceptar que la inteligencia sea tan potente que pueda agotar el ser. Llull quiere agotarlo...» (29); seria clàssic i modern alhora perquè si, modern, accepta que el coneixement es construeix a partir del subjecte, clàssic, perquè tot ho veu des de la perspectiva de l'acte d'ésser (30). Aquest és el tema exposat en el cos de l'article, que es basa sobretot en els correlatius i en la demostració per equiparància (33-39); la mateixa complexitat de l'art s'explica per l'entestament a copsar l'ésser real (41), que és, correlativament, acte i en els actes de les realitats existents la intel·ligència captaria l'ésser (42-45). Mostra d'aquestes idees seria la demostració de l'existència de Déu en l'*Arbor scientiae*, demostració que parteix de la realitat existent imperfecta i, per la dinàmica del raonament, arriba a l'afirmació de la realitat infinita (45-48). – J. P. E. [14.816]

M. A. ABRÀMOVA, *Lo desconhort de Ramon Llull en el context de la literatura hagiogràfica i autobiogràfica medieval*, dins «Actes Onzè Col·loqui», 93-97.

L'hagiografia medieval segueix dos camins: el de la narració biogràfica o el de la introspecció analítica de les vivències interiors. *Lo desconort*, tot i tenir elements de narració factual (les cinc aparicions, el menyspreu social), es trobaria bàsicament en la línia de la introspecció analítica, típiques de les *Confessions* de sant Agustí d'Hipona: pas del pecat a la conversió, narració en primera persona, discussió d'alts problemes teològics, forma de diàleg; més que amb Agustí, *Lo desconort* seria comparable amb Pere Abelard; Francesc d'Assís, en canvi, no escriví res sobre ell mateix. – J. P. E. [14.817]

Luis BAZ, *Sobre la posición del sol en la cosmovisión luliana*, dins «Studia Lulliana, olim Estudios Lulianos», XXXVIII (1998), 85-91.

En l'obra lul·liana, el sol pot ésser considerat sota quatre aspectes: l'astrofísic o del zodíac del *Tractat d'astronomia*; l'astrofísic o de l'esfera en el *Llibre de meravelles*, en els *Proverbis de Ramon* i en l'*Arbre de ciència*; el sistemàtic del mateix arbre; i el també sistemàtic de l'escala del saber en el *De ascensu et descensu intellectus*. Exposada la doctrina de Llull entorn cada un d'aquests aspectes (86-90), és al final resumida: és un dels set planetes, d'influx ambivalent, bo o nefast; consideració astrofísica: és compost de llum activa i passiva, i els raigs són el resultat d'ambdues; amb ell i vers ell es mou tota la seva esfera i així influeix en els cossos inferiors; col·locat en l'*Arbre de ciència* n'és una rama o fulla; en estudiar-lo, l'enteniment puja fins a l'octava esfera, constata que és senyor del cel i ens únic en la seva espècie (90-91). – J. P. E. [14.818]

Vincent SERVERAT, *Chanter à deux voix. Poésie et altérité chez Ramon Llull*, dins «AIÒN» (Nàpols), 1993, 608-619.

Pàgines només conegudes per referència. – J. P. E.

[14.819]

Charles LOHR, *Ramon Llull oder der Kampf um die Befreiung der Wahrheit*, dins *Zwischen Narretei und Weisheit. Biographische Skizzen alter Gelehrsamkeit*, herausgegeben von G. HARTUNG und W. P. KLEIN, Hildesheim, Olms 1997.

Pàgines només conegudes per referència. – J. P. E.

[14.820]

Peter STOTZ, *Was lebt, will wachsen - Veränderlichkeit von Sprache zwischen Praxis und Reflexion im lateinischen Mittelalter*, dins «Archivum Latinitatis Medii Aevi (Bulletin Du Cange)», LIII (1995), 87-118.

Dins aquesta exposició de les causes i dels passos de l'evolució de la llengua llatina durant l'Edat Mitjana, l'autor assenyaia les exigències procedents del camp de la filosofia, sobretot de la nominalista, enemiga de tot allò que no pogués substantivar-se i, doncs, nominar-se (106). En aquest camí d'encunyar categories lògiques, Llull hauria anat molt enllà, en part per influx de l'àrab, com en el cas dels correlatius, amb les seves desinències específiques; o en el d'adjectius superlativitzats i substantivitzats o verbalitzats ('concordalissimitas', 'intellectualissimare'). La llengua llatina necessitava un nou començament (107). – J. P. E. [14.821]

Dominique URVOY, *Llull et l'altérité culturelle*, dins «Revista española de filosofía medieval», 5 (1998), 33-40.

L'autor es pregunta si Ramon Llull és model d'un pensador que escriu per a un públic altre que el seu, i analitza els tres aspectes que podrien constituir la dita exemplaritat: 1) la seva situació enfront els pressupòsits culturals del seu públic: analitzades les referències a llibres o a idees musulmanes (*Lògica del Gatzell*, *Llibre d'amic i d'amat*, *Cent noms de Déu*), Urvoy creu que o es tracta de citacions culturalment poc significatives o de formes d'autoafirmació davant el públic europeu (36); 2) la seva percepció de les necessitats espirituals del propi públic: en aquest punt, l'element més encaminat a impactar l'interlocutor sarraí seria la combinatòria, elaborada per aquells i reinterpretada per Llull (38); 3) davant el món sarraí, els escrits de Ramon Llull de vegades són dialogants (*Llibre del gentil*), de vegades polèmics (*Doctrina pueril*) d'acord amb la respectiva destinació. Per això la postura de Llull no es pot reduir a la dels seus escrits: «C'est précisément en tant qu'il est révélateur de cette complexité que Llull nous apparaît comme pouvant servir de modèle pour la réflexion d'aujourd'hui» (40). – J. P. E. [14.822]

Sebastián TRIAS MERCANT, *Arabismo e islamología en la obra de Ramon Llull*, dins «La Ciudad de Dios», CCVIII (1995), 439-452.

Objectiu de l'autor: «...dar cuenta de las grandes líneas que siguen los estudios actuales sobre el tema» (439); arabisme es refereix «al uso e influencia de la lengua árabe en el pensamiento luliano», islamologia, en canvi, «al alcance de los conocimientos de Llull acerca del Islam» (440). En fer un cop d'ull a les aportacions recents entorn l'influx àrab en Ramon Llull i la seva obra, l'autor constata el gran canvi que, en virtut de l'estudi, va del 1263, en què Llull declarava no comprendre l'àrab, i el 1305, en què es definia 'christianus arabicus' (126-128), i prescindint dels textos majors (*Doctrina pueril*, 71; *Gentil*, llibre IV; i *Liber de fine*, dist. I/2), reudefeix l'influx islàmic en Llull al contrast entre la lloança a la cultura musulmana i la crítica a Mahoma; a la concepció de l'*Alcorà* i a les seves interpretacions; i als temes bàsics de la teologia islàmica (128); analitzats els deutes lul·lians envers filosofia i espiritualitat àrabs, l'autor subratlla la tensió entre llur valoració positiva i la tan negativa de la figura de Mahoma (442-443); *Els cent noms de Déu* demostraria que també l'*Alcorà* és obra d'home (443-444); Llull coincideix a reafirmar la unitat de Déu, defensa clarament la llibertat ontològica de l'home i accepta d'Alatzell o d'altres pensadors sarraïns la teoria de la primera i segona intenció (444-445). L'arabisme, entorn al qual hi ha hagut nombre de parers, es concentraria en «convertir la len-

gua àrabe, sobre todo la estructura de la acción, en esquema estructural de la concepción correlativa» (447), però a hores d'ara segueix generant nombre d'hipòtesis interpretatives (134-136). Hi ha bibliografia específica (451-452). – J. P. E. [14.823]

Eusebi COLOMER I POUS, *Ramon Lulls Stellung zu den Andersgläubigen: zwischen Zwie- und Streitgespräch*, dins *Religionsgespräch im Mittelalter* herausgegeben von Bernhard LEWIS und Friedrich NIEWÖHNER (Wolfenbütteler Mittelalter-Studien, 4), Wiesbaden, Otto Harrassowitz 1992, 217-236.

Eusebi COLOMER, *La actitud compleja y ambivalente de Ramon Llull ante el judaísmo y el islamismo*, dins *Constantes y fragmentos del pensamiento luliano*. «Actas del Simposio sobre Ramon Llull en Trujillo, 17-20 septiembre 1994», editadas por Fernando DOMÍNGUEZ y Jaime SALAS (Iberoromania, 12), Tübingen, Max Niemeyer Verlag 1996, 77-90.

[Cf. ATCA, XVII (1998), 624-625]. Si en d'altres casos és normal de descriure una controvèrsia a fi de dibuixar la fesomia espiritual del contrari a gust del contrincant, en aquest cas ens trobem amb una atmosfera serena de diàleg de Ramon Llull amb els infidels. Això no obstant, segons la pressió dels esdeveniments, la posició de Llull pren tons diversos sempre a base del fonamental de diàleg raonat, en el qual, però, la pressió política pot representar una veta de considerable color divers. – J. P. E. [14.824-14.825]

Carlos LLINÀS PUENTE, *El problema de la demostración de la existencia de Dios en el pensamiento de Ramon Llull*, dins «Revista española de filosofía medieval», 5 (1998), 11-19.

El salt de la intel·ligència humana des de continguts intel·ligibles incorporats a la matèria a continguts intel·ligibles purament espirituals seria paral·lel al salt entre coneixement humà (ciència) i coneixement per fe («articuli fidei»); per això, només en virtut de la fe seria possible la demostració de l'existència de Déu. A continuació, l'autor es pregunta si Llull refusà de forma absoluta la possibilitat de demostrar l'existència de Déu per la raó natural, és a dir, tant amb una prova «propter quia, per effectus» (14), com amb «demonstratio per equiparantiam» (15), car per aquest darrer camí seria àdhuc possible de demostrar «distinctionem in divinis personis» (14-15). L'apologètica podria consistir a potenciar la raó humana pel darrer camí fins a l'interior de Déu u i tri (17-18). – J. P. E. [14.826]

Mario Avelino Santiago de CARVALHO, *Raimundo Llull, Sigerio de Brabante e o problema do primeiro homem*, dins «Revista filosofica de Coimbra», 5 (1996), 361-384.

En la contraposició de Ramon Llull a Siger de Brabant entorn de la qüestió de la possibilitat d'una creació «ab aeterno», formulada en la *Declaratio Raimundi per modum dialogi edita*, cal veure un reflex de la desqualificació de les posicions dels mestres de la Facultat d'Arts el 1277, també una reafirmació de la doctrina pròpia de Ramon Llull sobre la incomunicabilitat de l'atribut diví de l'eternitat a una criatura; per això «a substância e a possibilidade do mundo foram criadas ambas em simultâneo no mesmo instante temporal, este também criado com elas». – J. P. E. [14.827]

Klaus REINHARDT, *Entre tiempo y eternidad: la idea de la evieternidad en el pensamiento de Raimundo Lullio*, dins «Revista española de filosofía medieval», 5 (1998), 21-32.

El concepte d'«aevum» és esbrinat en l'*Arbor scientiae* (22); recordats els precedents medievals (24-26), l'autor constata que Llull segueix la terminologia de sant Bonaventura d'«evieternitas / aevum aeternum» (27), però no la doctrina, car per a Llull aquella dimensió és «concepto escatológico que significa la medida de duración de los beatos (o condenados) ángeles y hombres» (27), i

[d'acord amb la seva obsessió que eternitat és prerrogativa exclusiva de Déu], col·loca l'evieternitat en l'entremig de temps i eternitat (28-29). Les darreres pàgines incideixen en la possible actualització teològica de la idea (30-31). – J. P. E. [14.828]

Pasquale PORRO, *Forme e modelli di durata nel pensiero medievale. L'aevum, il tempo discreto, la categoria «Quando»* (Ancient and Medieval Philosophy, I/XVI), Leuven, University Press 1996, VIII + 534 pp.

En la *Declaratio Raimundi per modum dialogi edita*, Ramon Llull comenta l'article 86 (o 200) de les 219 proposicions refusades pel bisbe de París, Étienne Tempier el 1277: [«Quod aevum et tempus nihil sunt in re, sed solum in apprehensione»] (10), i hi contraposa tres consideracions: l'inici del món en començar d'existir després de no haver existit comporta que el temps és ésser real; el temps és al moviment com el so a l'oïda i el color a la visió; la duració posterior a la resurrecció comportarà l'«aevum» (13-14). – J. P. E. [14.829]

José M. SOTO RÁBANOS, *Lo jurídico en la filosofía luliana*, dins «Revista española de filosofía medieval», 5 (1998), 75-85.

Aquestes pàgines recorden estudis dedicats a les doctrines lul·lianes relatives al dret, en particular la tesi d'Antonio Montserrat Quintana (76-79), i es pregunten «qué es el derecho, por qué existe el derecho, para qué es el derecho, según Raimundo Lullio» (80), i respon amb consideracions com les següents: «ve el derecho como una consecuencia del pecado, no como un bien en si» (80), «manifiesta su conocimiento y admiración por los usos jurídicos árabes; no se interesa a fondo por la teoría del derecho, sino por la práctica» (82), «en cuanto cree que es instrumento necesario para la realización de la justicia» (83), i «la ciencia del derecho dejaría de ser confusa y prolija, si se redujera a la filosofía moral» (84). – J. P. E. [14.830]

Ruedi IMBACH, *Lulle face aux averroïstes parisiens*, dins *Quodlibeta. Ausgewählte Artikel / Articles choisis*, herausgegeben von Francis CHENEVAL (Dokimion, 10), Fribourg, Universitätsverlag 1996, 365-383.

Reedició del títol ja conegut pels nostres lectors per la notícia bibliogràfica d'ATCA, VII-VIII (1988-1989), 566, núm. 4644. – J. P. E. [14.831]

Jocelyn N. HILLGARTH, *Ramon Llull i el naixement del lul·lisme*. A cura d'Albert SOLER amb la col·laboració d'Anna ALBERNI i Joan SANTANACH (Textos i Estudis de Cultura Catalana, 61), Barcelona, Curial Edicions Catalanes i Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1998, 456 pp.

L'any 1971 era publicada a Oxford una de les aportacions més importants a la història del lul·lisme, realitzades durant la segona meitat del segle XX, dedicada a la branca directament empetada en el mateix Ramon Llull, i de clara configuració universitària del lul·lisme, la parisenca; s'intitulava: *Raymond Lull and Lullism in fourteenth Century France*. Ara, trenta anys més tard, arriba la traducció-adaptació catalana, que ha suprimit els apèndixs menys el tercer, que ara és l'únic (6, nota 3); també hi ha nou aparat bibliogràfic (5 i 11-15). És també nou el prefaci a la nova edició, en el qual l'autor estableix la seva posició en relació a algunes crítiques oposades a l'edició anglesa: i així es reafirma en l'accés personal de Ramon Llull a les autoritats i centres de decisió en punt de croada; en la consistència del pensament de Llull; en el lloc de Thomas Le Myésier entre Llull i el món universitari i en la importància dels anys de formació anteriors a la primera anada a París. També assenyalava els punts que freturen ulterior estudi i clarificació. – J. P. E. [14.832]

Jocelyn N. HILLGARTH, *Els començaments del lul·lisme a Mallorca*, dins «Actes Onzè Col·loqui», 21-34.

En el segle XIV l'interès a l'obra de Ramon Llull no naix a Mallorca, ans hi arriba des de València [però caldria haver recordat que l'únic autor explícit d'obres del lul·lisme valencià més primitiu fou Bernat Garí, 'presbyter Maioricensis' (25)], en una línia, però, que fou atacada per Nicolau Eimeric. El primer centre expansiu mallorquí d'obres de Llull fou la Cartoixa de Valldemossa en el pas del segle XIV al XV (22-23) i en la segona meitat del darrer arribaven de fora els primers mestres: Pere Joan Llobet, de Barcelona; d'Itàlia Mario de Passi, protegit per la vescomtessa de Pinós i Mataplana, Beatriu de Pinós; era mallorquí Joan de Tagament, que volia fundar a Randa una escola semblant a la inicial de Miramar (23-25 [cf. ATCA, XV (1996), 415-426, i XVI (1997), 399-403]); altra vegada de Catalunya, Pere Deguí, patrocinat per ciutadans honorats i sacerdots, però també altra vegada acusat de lul·lista per un inquisidor i d'escotista per d'altres com Jaume d'Oleza (25-28); el seu parent Arnau Descós era, potser, més humanista que lul·lista (28-29). Per a l'autor els aspectes que més destaquen en el lul·lisme mallorquí medieval serien: la iniciativa del patriciat urbà, on sobressurt Ferran Valentí, que veia en Llull un membre de la pròpia classe (29-30); les dificultats doctrinals del lul·lisme tant dins Mallorca com fora (30); el protagonisme dels mestres forans, sobretot catalans (30-31); el predomini de laics entre els posseïdors de llibres lul·lians, interessats en llibres de l'art i en l'*Arbre de ciència*, mentre els clergues van al *Llibre de contemplació*, *Blanquerna*, *Doctrina pueril* (32-33). – J. P. E. [14.833]

Jaume de PUIG I OLIVER, *Desocultació d'un manuscrit de l'Art lul·liana a Barcelona, el 1396*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XVII (1998), 510-513.

L'accés de Pero de Luna al pontificat amb el nom de Benet XIII, representà el final de la persecució inquisitorial de Nicolau Eimeric contra les obres de Ramon Llull. En conseqüència un volum de l'*Art* [quina?], que durant el temps de persecució havia estat amagat, sembla amb la connivència de l'oficial del bisbe de Barcelona, ara reapareixia, extrem certificat per la corresponent acta, conservada tant en català com en llatí en l'ADB, *Registra verbalium*, 5, ambdós textos ací transcrits (512-513). – J. P. E. [14.834]

Sebastià TRIAS MERCANT, *Cartas del abad Pasqual a fray Gifreu sobre Ramon Llull*, dins «Revista española de filosofía medieval», 5 (1998), 109-117.

Anton Ramon Pasqual mantingué una considerable correspondència tant amb Europa com amb la Península; un dels seus interlocutors fou el mercedari Josep Gifreu, que conservà nou lletres de l'abat de La Real dels anys 1757-1759, ací transcrits (111-117 [no n'he sabuda veure la referència arxivística]); aquest demanava informació entorn la família barcelonina dels Llull, sobre la pretesa butlla condemnatòria conservada a Girona, ADG, i les obres antilul·lianes d'Eimeric encara a Sant Domènec de la mateixa ciutat i sobre possibles atacs de l'inquisidor a la doctrina de la Puríssima; consta que algunes de les notícies trameses a Mallorca també procedien del convent mercedari de Girona (112); les informacions havien de servir «algún día para la vindicación mayor de su persona y escritos [de Ramon Llull]» (112), [frase, darrere la qual s'endevinen les *Vindiciae Lullianae* del mateix Pasqual]. – J. P. E. [14.835]

Horst HINA, *La construcció d'una tradició cultural: Ramon Llull i la Renaixença*, dins «Actes Onzè Col·loqui», 143-155.

L'autor recorda amb Jordi Rubió i Balaguer que a començos del segle XIX, Llull havia arribat al punt més baix de la seva incidència cultural i ressegueix les primeres petjades del redescobriments de la poesia lul·liana per Manuel Milà i Fontanals i per Jeroni Rosselló el 1859, seguits per Jacint Verdaguer (144). Marcelino Menéndez y Pelayo, amb amplitud panhispànica, redesco-

breix Llull com a filòsof realista (graó intermedi entre Plató i Hegel) i com a precoç a usar una llengua romanç en filosofia; i propugna una edició hispànica de l'obra lul·liana (145-148). Josep Torras i Bages, influït per l'anterior, reempenia la presentació de Llull en marc català: reafirmava la seva plena ortodòxia, el comparava amb d'altres escriptors europeus, el trobava parió a Dante Alighieri i a Tomàs d'Aquino i el considerava personificació del Romanticisme (148-152). Barthélemy Hauréau, aportava en el vol. XXIX de la *Histoire Littéraire de la France* la visió biobibliogràfica i considerava que només seguia vigent la poesia (152-153). Joan Maragall i Eugeni d'Ors en subratllaven l'empelt i la personificació de l'esperit de Catalunya (153-154). La Renaixença s'hauria donat «de l'essencial importància que Llull tenia per a la reconstrucció de la cultura catalana -la seva obra filosòfica i no menys la poètica, i més que res la seva obra catalana» (155). – J. P. E. [14.836]

Manuel GARCIA GRAU, Manel PITARCH FONT, *De Ramon Llull a Joan Fuster a través de la literatura confessional i de l'examen de consciència*, dins «Actes Onzè Col·loqui», 183-202.

Amb el *Llibre de contemplació*, la *Vida coetània*, el *Llibre d'amic i amat*, el *Cant de Ramon*, i el *Desconort*, Llull introduïa en la literatura catalana el gènere literari de les confessions (183), que d'altres seguirien fins al Baró de Maldà (185). En són mostra les dues estrofes inicials del *Desconort* i les tesis bàsiques de *Lo somni* de Bernat Metge (190-191). Les altres pàgines fan referència a literatura contemporània. – J. P. E. [14.837]

Werner KÜNZEL, Heiko CORNELIUS, *El Ars Generalis Ultima de Ramon Llull (Estudios sobre el origen secreto de la teoría computacional)*, dins «Revista española de filosofía medieval», 5 (1998), 89-107.

L'original alemany d'aquestes pàgines fou resumit per als lectors d'ATCA i el resum publicat en el volum XIII (1994), 596, núm. 9391. – J. P. E. [14.838]

Ton SALES, *La informàtica moderna, hereva intel·lectual directa del pensament de Ramon Llull*, dins «Studia Lulliana, olim Estudios Lulianos», XXXVIII (1998), 51-61.

L'autor assenyalava deu idees, en les quals Ramon Llull hauria estat tan innovador que ni ell mateix no hauria vist l'abast de les seves innovacions, que «avui ens resulten ben familiars» (52). Són les de càlcul, alfabet del pensament, mètode, anàlisi lògica, heurística i deducció, sistemes generatius, graf, taulers, xarxa conceptual i diagrames (52-57), cada una de les quals pot tenir origen diferent, com també ha influït de forma diversa en filòsofs posteriors, sobretot en Gottfried Wilhelm Leibniz (57-58). – J. P. E. [14.839]

Ramon SUGRANYES DE FRANCH, *Raymond Lulle hérétique?*, dins «Freiburger Zeitschrift für Philosophie und Théologie», 45 (1998), 534-536.

José Ignacio TELLECHEA IDÍGORAS, *Ramón Llull y Nicolás Eimeric*, dins «Salmanticensis», 45 (1998), 331-337.

Joan ESQUERDA I BIFET, *Alla luce dello Spirito Santo, discernere i semi del Verbo all'interno delle culture e delle religioni. Con riferimento alla figura storica di Raimondo Lullo (1235-1316)*, dins «Euntes Docete. Commentaria Urbaniana», LI (1998), 91-98.

Salvador CABOT ROSSELLÓ, *Nuevo rumbo en el enfoque de la Causa Luliana*, dins «Analecta Tertii Ordinis Regularis Sancti Francisci», 30 (1999), 389-403.

Comú denominador dels quatre títols és la referència a l'estudi *De Ramon Llull a Nicolau Eimeric*, publicat en aquestes pàgines [ATCA, XVI (1997), 9-130; hom en pot veure recensió en el

volum XVII (1998), 638-641]. Ramon Sugranyes subratlla que cal distingir entre la doctrina de Llull i les excrescències que se li poden haver enganxat en el curs del temps, sobretot per l'alquímia i per certs intel·lectuals renaixentistes [hom en pot veure una versió més reduïda dins «Mémoire Dominicaine. Histoire. Documents, Vie dominicaine», 13 (1998/2 = *Les Dominicains et leur droit*)]; Esquerda resumeix esquemàticament els pressupòsits de l'acció missionera segons la doctrina lul·liana (96-98); i Tellechea, per la seva banda, exhuma de l'Archivio Segreto Vaticano, *Concilio di Trento*, vol. 74, una còpia notarial de la butlla de Gregori XI, «Conservationi puritatis catholicae fidei», feta a base del text del *Directorium inquisitorum* de Nicolau Eimeric imprès a Barcelona el 1503, còpia notarial destinada a la Comissió papal que revisava l'*Index* de Pau IV (336), en el qual Llull havia estat inclòs per culpa de l'acusació eimericiana, i del qual la comissió esmentada el tragué, decisió també il·lustrada pel certificat autògraf del secretari de la dita comissió (334 i 337): per a l'obra de Llull, la situació tornava a ésser la creada per la dita butlla. Cabot dedica la part central de l'article a una anàlisi detallada de les tres parts de l'opuscle, en la qual subratlla les respectives tesis bàsiques, amb transcripció i traducció castellana dels sis articles del *Directorium inquisitorum* extrets de l'*Ars amativa* (392-402; els sis articles: 396-397). La seva impressió personal sobre el resultat es pot resumir en aquesta frase: «En ella [l'obra objecte de recensió] se invierten los papeles usuales jugados por los dos bandos de actores en esta larga contienda teológica e histórica de lulistas y antilulistas. El autor... da un revolcón de 180 grados al enfoque de la cuestión tradicional. El acusador pasa a ser acusado, el inquisidor es inquirido, el acusado esta vez es el mismo fiscal Eimeric» (390). – J. P. E. [14.840-14.841-14.842-14.843]

Jaume BOVER, Joan PARETS, *Ramon Llull a la música*, dins «Studia Lulliana, olim Estudios Lullianos», XXXVIII (1998), 93-95.

Els autors constaten la poca fortuna de Ramon Llull en la música, car d'entre dues mil composicions musicals identificades per ells i prescindint dels goigs, només n'hi ha quatre de dedicades a Llull, dues de les quals han estat reeditades, la d'Antoni Torrandell i Jaume, *Himne al beat Ramon Llull*, lletra de Llorenç Riber, quatre vegades; i l'*Himne de Miramar*, de Bartomeu Torres i Trias, dues. Hi ha fitxa de cada una de les vuit edicions (94-95). – J. P. E. [14.844]

Antoni BONNER, *Ramon Llull, una figura incòmoda en la cultura catalana*, dins «Hom. Pérez», 47-52.

L'autor parteix de l'observació oïda a un polític català: «Ramon Llull -un autor difícil» (47) i la comenta en el sentit que la dificultat prové de l'aparent esoterisme i complicació de l'art; de la no adscripció de Ramon Llull a cap escola; de les propostes de reforma, que el feien aparèixer com a ,phantasticus - esbojarrat'; de les ,males companyies' amb què es trobava associat (Bernat Delicós, Joan de Rocatalhada, alquimistes); de la persecució inquisitorial personificada en Nicolau Eimeric; del desprestigi en què el posaren els il·lustrats del segle XVIII. Hi hagué una línia positiva: escola lul·liana de Barcelona, cardenal Francisco Jiménez de Cisneros i Juan de Herrera, però la mateixa renaixença catalana tenia dificultats a admetre o almenys a valorar certs elements lul·lians. Els estudis crítics posteriors al d'Ephrem Longpré (Jordi Rubió i Balaguer, Frances Yates, Jocelyn N. Hillgarth), han encarrilat la presentació de la figura, però malgrat tot segueix el desfici: «En part és degut a un problema de presentació dins l'ensenyament» (51), per les dificultats de comprensió, malgrat els passos recents vers una presentació global popularment assumible. – J. P. E. [14.845]

Jaume MENSA I VALLS, *Arnau de Vilanova (c. 1240-1311)* (Biblioteca filosòfica, 95), Madrid, Ediciones del Orto 1994, 92 pp.

Visió de conjunt sobre les obres d'Arnau de Vilanova de tema cristià, en la qual han estat integrades les adquisicions dels darrers anys. Després d'un quadre cronològic, que serveix de bio-

grafia sumària (9-12), la primera part principal de l'opuscle descriu de forma resumida, tant en dimensió diacrònica de la successiva aparició dels tractats, com en dimensió sistemàtica, les posicions doctrinals d'Arnau a l'interior del cristianisme (15-45), amb unes pàgines dedicades a llur repercussió posterior (46-49). La segona part introdueix i tradueix en castellà cinquanta fragments, els sis darrers dels quals són de crítics contemporanis (53-86). L'opuscle es clou amb una bibliografia selectiva (89-92). – J. P. E. [14.846]

Jaume MENSA I VALLS, *Arnau de Vilanova, espiritual. Darreres aportacions*, dins «Anales Valentinus», XXIV (1998), 303-337.

Objectiu d'aquestes pàgines: «presentar, amb pinzellades d'estil impressionista, les grans línies de la recerca actual i els resultats obtinguts» (304), de l'Arnau espiritual. La recerca actual hauria començat el 1987 [potser hauria d'ésser el 1978, amb la publicació de l'*Alia informatio beguinorum*, que ultra donar dos textos desconeguts, clarificà la diversitat d',informatio beguinorum']; recordada la situació dels estudis arnaldians anterior a aquella data (305-308), ens passen successivament davant els ulls l'aportació de nous documents (309-311), i dades biogràfiques (311-313), la descoberta de nous manuscrits i la descripció d'alguns de coneguts (314-316), les noves edicions de textos, tant complets com fragmentaris, d'Arnau o contra ell (316-320), llista d'obres autèntiques i problemàtica de les dubtosament o certament no arnaldianes (323-327) i temàtica doctrinal exposada i discutida durant aquests anys (328-335). En resum, la publicació d'obres autèntiques ha permès de plantejar-se el problema de l'autenticitat d'altres, i d'avançar cap a un coneixement sòlid de la doctrina d'Arnau de Vilanova; per això caldria sobretot completar l'edició (336-337). – J. P. E. [14.847]

Jole AGRIMI, *Aforismi, parabole, esempi. Forme di scrittura della medicina operativa: Il modello di Arnaldo da Villanova*, dins *Le forme della comunicazione scientifica*, a cura di Massimo GALLUZZI, Gianni MICHELI e Maria Teresa MONTI (Filosofia e scienza nel Cinquecento e nel Seicento), Milà, FrancoAngeli 1998, 361-392.

La medicina té l'exigència didàctica d'unir teoria i pràctica i això es concreta en el gènere literari d',aforismes', clàssic entre els grans metges des de l'antiguitat (362-368). En el *De considerationibus operis medicine*, Arnau havia col·locada la ,regula' (equiparada a l',ars') al bell mig de la ciència mèdica, entre la teoria i la pràctica (369-371), amb aplicació a la farmacologia en els *Aphorismi de gradibus medicinarum*, en els quals aprofitava les aportacions de Galè, d'Al-Kindi i d'Averrois, en una síntesi basada en els principis de la filosofia aristotèlica, que introduïa, ni que només fos en el pla hipotètic, la idea d'una regularitat matemàtica en la farmàcia, destinada a convertir-se en pedagogia científica, on els exemples troben el lloc adient (371-378). En canvi, les *Parabole* i els altres aplecs d'aforismes són menys pròxims a la fonamentació teòrica i més acostats a la pràctica, també per la seva facilitat mnemotècnica (378-382) i àdhuc sistemàtica, car els tres-cents quaranta-tres aforismes de les *Medicationis Parabola*e són estructurats en vuit seccions, tenen aplicació religiosa, car són el paral·lel de l'exemplum en la predicació, i configuren un ,modus parabolanus' (382-387). Les *Parabole* arnaldianes cridaren l'atenció d'Henri de Mondeville (388-390) i d'altres (391-392), i acompanyaren el primer doctor que anà a Amèrica el 1493, Diego Álvarez Chanca (391). – J. P. E. [14.848]

Laura SMOLLER, *The Alfonsine Tables and the End of the World: Astrology and Apocalyptic Calculation in the Later Middle Ages*, dins «Essays Russell», 211-239.

Una de les possibilitats de càlcul de la fi del món a base de les Taules Alfonsines rau en els 49.000 anys que dura «the complete procession of the fixed stars and planetary apogees» (215) i fou tinguda en compte per Jean de París en el seu *Tractatus de Antichristo*, deutor de l'*Opus maius* de Roger Bacon (218, nota 20), i resposta al *De tempore adventus Antichristi* d'Arnau de Vilanova; també en

proposava una altra, la que el sol fou creat en la seva plenitud d'Ariet 15°, i només corregia Arnau en el sentit que la fi del món podia arribar en els dos segles primers vinents, i no pas només dins el segle XIV (218-219). Henry of Harkley considerava massa flonja la correcció de Jean de París a Arnau de Vilanova [cf. ATCA, VII-VIII (1988-1989), 218-221]. – J. P. E. [14.849]

Francesco SANTI, *La Bibbia e la letteratura profetico-apocalittica*, dins *La Bibbia nel Medioevo*, a cura di Giuseppe CREMASCOLI e Claudio LEONARDI (La Bibbia nella storia, 16), Bologna, Edizioni Dehoniane 1996, 389-408.

Assaig sobre la successiva i canviant utilització que els ,profetes' dels darrers segles medievals han feta de l'Esriptura, al centre del qual hi ha els escrits doctrinals d'Arnau de Vilanova. Si el segle XIII començava rebent el missatge de Joaquin de Fiore, durant la seva major part l'escola dominicana de Saint Jacques de París sistematitzava l'estudi de la Bíblia (390-392 i 399-400); el nou ,profeta' s'havia de justificar i en part cercava la justificació en la *Bíblia*; seria el cas de l'*Expositio super Apocalypsi*, abans per algú atribuïda a Arnau de Vilanova (393). En Arnau de Vilanova trobem, d'una banda, unes *Regulae* i de l'altra textos de revelacions privades com el *Vae mundo in centum annos*, d'on ve la tensió entre la normalització i la innovació hermenèutica (395-396); quan, però, cal dir la darrera paraula, com en les *Denuntiationes Massilienses*, Arnau proclamarà que el sentit de l'Esriptura no és només el literal, ans també l'al·legòric (399); d'ací ve la seva alternativa hermenèutica, que de cap manera no posseïa la solidesa necessària per a oposar-se a la ,normalitzada' dels mendicants (400) i per això hauria desembocat en l'«antiintellectualisme religiós» (401) de l'*Alia Informatio Beguinarum* o de la *Interpraetatio de visionibus in sompniis...*, i primer en l'abandó de la *Bíblia*: «i profeti dopo aver abbandonato l'ermeneutica, abbandonano la Bibbia stessa» (402), car ja existeix una nova lletra, la de les profecies, que son ,quasi Scriptura' i àdhuc, segons com, més que l'Esriptura, tal com se li escapa en les *Denuntiationes Gerundenses* (403: i després en el ,rifiuto della Bibbia': 405), perquè es justifiquen per l'ortopraxi, pedra de toc fins i tot per a la *Bíblia* (403-404); d'ací la multiplicació d'aquest gènere literari (404-406), del qual serien mostra tant fra Pere d'Aragó com Ramon Llull (407). – J. P. E. [14.850]

Francesco SANTI, *La buona morte di Federico III d'Aragona, re di Trinacria, e l'insegnamento di Arnaldo da Villanova*, dins Lothar KOLMER (Hrsg.), *Der Tod des Mächtigen. Kult und Kultur des Todes spätmittelalterlicher Herrscher*, Paderborn, Ferdinand Schöningh 1997, 75-88.

Un resum dels esdeveniments polítics i guerrers que personifiquen el regnat de Frederic III de Trinària ocupa les primeres pàgines (75-77); en aquella situació incidí Arnau de Vilanova, aplicant-hi la seva visió apocalíptica: hauria proposat al rei de protagonitzar, al costat d'un previsible ,papa angèlic', els esdeveniments d'abast mundial previs a la fi dels temps (una de les decisions d'aquesta política hauria estat la protecció a la Companyia Catalana en l'Imperi d'Orient) (78); un altre dels punts que li inculcà Arnau fou el de la supervivència dinàstica, superadora de la mort individual (79), supervivència condicionada al servei a la ,veritat del cretisme' (79-80); el tema de la mort tornà en l'*Alia Informatio Beguinarum* (80). El programa fou formulat en la *Informació espiritual*, passà des d'ací a les *Constitutiones Regni Trinacriae* i fou aplicat en la política reial (82-83); el testament de Frederic (ACA, *Canc.*, *Vària*) és guiat per la doctrina d'atenció als pobres del *De belemosina et sacrificio* (84 [la qual, però no «ci è giunta solo in italiano», car ja el 1978 fou publicada la seva traducció castellana medieval]); en canvi se n'apartava en disgnar que les seves despulles fossin sebollides en capella pròpia a Sant Francesc de Barcelona al costat de la seva mare, Constança de Staufen. – J. P. E. [14.851]

Albert SOLER, *Espiritualitat i cultura: Els laics i l'accés al saber a final del segle XIII a la corona d'Aragó*, dins «Studia Lulliana, olim Estudios Lulianos», XXXVIII (1998), 3- 26.

Les primeres pàgines resumeixen allò que hom pot saber pels documents d'aquell(s) segle(s) sobre l'existència d',homines de penitentia', de terciaris franciscans i de l'interès institucional eclesiàstic a integrar els primers en els segons, tant a Catalunya com en d'altres contrades (4-11). La segona part, recordat el cas d'Inghetto Contardo (12-13), resumeix, a base de fragments tant de Ramon Llull com d'Arnau de Vilanova, la defensa que ambdós autors feren de la intervenció de seglars en la transmissió del pensament cristià, sobretot de l'encaminat a l'espiritualitat (14-19), interès constatable tant a Occitània com a Catalunya (19-20). Hi ha bibliografia (21-26). – J. P. E. [14.852]

Gian Luca POTESTÀ, *Radical Apocalyptic Movements in the Later Middle Ages*, dins *The Encyclopedia of Apocalypticism*. Volume 2. *Apocalypticism in Western History and Culture*. edited by Bernard MCGINN, Nova Iork, Continuum, sense data, 110-125.

Resumit allò que en els moviments reformadors de perspectiva apocalíptica representaren *Els apòstols i Dolcino* (111-114) en exposar la posició d'*Els espirituals franciscans*, també a Catalunya, considera ,crucial' recordar Arnau de Vilanova, al qual atribueix el *De tempore adventus Anticristi*, i la proposta reformadora davant Benet XI, però també [com si no hi hagués cap dubte de llur autenticitat: cf. ATCA, XIII (1994), 48-70, 77-78 i 105-205] l'*Expositio super caput XXIV Matthaei* i l'*Expositio super Apocalypsi* (116-117). – J. P. E. [14.853]

Michael R. McVAUGH, *Royal Surgeons and the Value of medical Learning: the Crown of Aragon, 1300-1350*, dins *Practical Medicine*, 211-236.

Aquestes pàgines tenen un fil conductor que és la família ça Riera, cirurgians de Girona, les vicissituds de la qual durant aquells cinquanta anys són conegudes per Barcelona, ACA, *Canc.*, *reg.*, *Cartes reials diplomàtiques*, i *Reial Patrimoni*. Mestre racional; documentació completada per la de nombre d'altres arxius com l'ACB, *Notaris*. Bernat Vilarrúbia; AHPB, València, ARV; Girona, ADG *Processos*. L'autor es pregunta si arreu d'Europa és vàlida l'observació d'Henri de Mondeville, segons la qual metges i cirurgians no haurien conjuminat i, quant a Catalunya presenta el cas de les successives generacions dels ça Riera, àmpliament il·lustrat per la documentació d'ACA, començant per Guillem ça Riera, documentat el 1284 al servei de Pere el Gran, seguint pel nebot Berenguer, ben conegut; el fill d'aquest, Arnau, estudiant a Montpeller i mestre en medicina per Lleida el 1344, fou alhora cirurgià, i potser per aquesta raó molt més ben pagat pel rei que el seu pare (224-228); a Catalunya i a València hi ha d'altres casos de metges-cirurgians; l'evolució del cirurgià, d'aprenent «secundum practicum chirurgie que observatur in hac terra» (221, nota 52) a metge-cirurgià, podria haver estat resultat de la política de la casa reial a favor d'una medicina i cirurgia universitàries, tal com permeten de veure les *Ordinacions de casa i cort* de Pere el Cerimoniós (234). Hi ha referència a llibres (218-219; 232) i a la possible relació dels ça Riera amb Arnau de Vilanova (219). – J. P. E. [14.854]

Antonio BENLLOCH POVEDA, *Munus docendi in la edad media en Valencia. La catequesis en los sínodos medievales valentinos*, dins «Anales Valentinos», 48 (1998), 405-419.

L'autor vol «señalar los elementos que referente a la catequesis aparecen en los sínodos» (405), i de fet repassa i transcriu en traducció castellana allò que prescriuen els sínodos diocesans successius: els d'Andreu Albalat 1258, 1261, 1278; de Ramon Despont, 1296; de Joan de Barcelona (Sogorb, 1367); de Vidal de Blanes, 1357 o 1368, que incloué un *De articulis fidei*, ací traduït al castellà (409-416); un apartat final aplega d'altres disposicions de sínodos diversos (417-419). També esmenta el *De elementis catholicae fidei* d'Arnau de Vilanova [del qual hi ha traducció castellana medieval, ací no aprofitada], el *Manipulus curatorum* de Guiu de Montroquer i sermons de s. Vicent Ferrer (408). – J. P. E. [14.855]

Juan Manuel del ESTAL, *Vicisitudes del castillo santiaguista de Negra en el reino de Murcia, bajo la corona de Aragón (1296-1304)*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 28 (1998), 75-95.

L'autor descobrí a l'ACA, *Canc.*, *Pergamins de Jaume II*, l'acte reial del 1303, pel qual Jaume II lliurava en concepte de vassallatge el castell de Negra; aquest acte, unit a dos altres documents del mateix fons i a un de *Canc.*, *reg.*, ací transcrits (90-94), i les informacions que proporcionen són col·locats en el marc de la política reial envers el regne de Múrcia, d'una banda, i de la contraposició que trobava, en particular en els ordes militars castellans, jugant sempre contra Jaume II, de l'altra. – J. P. E. [14.856]

Mariano PESET, *La fundación y el fuero universitario de Lérida*, dins «Hispania. Revista Española de Historia», LVIII (1998), 515-536.

En la concessió d'universitat a Jaume II, Bonifaci VIII s'havia limitat a atorgar a l'Estudi General que el rei determinés, els privilegis, les indulgències, les llibertats i les immunitats de què fruïa el de Tolosa de Llenguadoc (517-520); en localitzar l'Estudi a Lleida li donava estatus, li concedia exclusivitat universitària i alhora se'n constituïa autoritat suprema, reservant-se el nomenament de canceller (520-522); el del rector corresponia als estudiants (527-531) i, acostant-se a Bolonya, els altres punts eren de decisió municipal (524-527); també s'acostava a Bolonya, amb algunes diferències de detall, tot el relatiu al rector i a la seva elecció i electors (527-531); ell fou jutge per als afers interiors de l'Estudi fins al 1585, i optatiu per a contenciosos amb persones d'altres jurisdiccions, limitat, però, al camp del mixt imperi; amb aquesta figura, Jaume II evitava de posar la universitat en mans només d'eclesiaístics. I així, Lleida fou la primera universitat municipal, model per a les altres de Catalunya i València (533-535). – J. P. E. [14.857]

Sophia MENACHE, *Clement V* (Cambridge Studies in Medieval Life and Thought, 36), Cambridge, University Press 1998, 354 pp.

Tota l'obra és basada en gran part en la documentació d'ACA, encara que a través de les compilacions de Heinrich Finke (*Acta Aragonensia, Papsttum und Untergang des Templerordens in Aus den Tagen Bonifaz VIII*); i dedica pàgines als dos reis Jaume, de Catalunya-Aragó i de Mallorca (reconquesta, relació amb l'illa de Sicília o regne de Trinària i amb estats del Nord d'Àfrica), i a personatges com Arnau de Vilanova, metge de Climent V, Ramon Llull, l'ambaixador Vidal de Vilanova i d'altres. – J. P. E. [14.858]

Marek GENSLER, *Antonius Andreae, Scotism's best supporting Auctor* (i II). 3. *Antonius Andreae's Opus Magnum: The Metaphysics Commentary*; 4. *The Philosophical Issues in Antonius Andreae's Scriptum in Artem Veterem and Abbreuiatio Operis Oxoniensis Scoti*, dins «Anuari de la Societat Catalana de Filosofia», IX (1997 [1998]), 39-50 i 51-61.

[Cf. ATCA, XVII (1998), 844, nn. 13.178-13.179] La *Metafísica* d'Aristòtil seguí essent el llibre bàsic medieval per a l'estudi de la metafísica i el seu comentari la forma fonamental d'ensenyament en la facultat d'Arts. Destaca el de Tomàs d'Aquino, del qual el d'Antoni Andreu hauria estat una revisió en sentit escotista (40), que seguí quatre camins: una estructuració més clara; una explicació dels temes aristotèlics en forma sil·lògica; una modificació del text tomístic, substituint-lo o afegint-hi paràgrafs de les *Quaestiones in Metaphysicam* de Duns Escot; i una inserció en el comentari de Tomàs de les doctrines més distintives de la metafísica escotística. Així Andreu farci d'escotisme l'obra de Tomàs (40-41). Les pàgines següents exposen quines foren les obres d'Escot utilitzades per Andreu per al seu treball i la seva forma de treballar.

Les dues obres més conegudes d'Antoni Andreu foren el *De tribus principiis naturae* i el *Scriptum aureum super Metaphysicam*, però també foren considerades interessants i dignes de supervi-

vència les dues esmentades en el darrer subtítol, de les quals es conserven una desena de manuscrits i tingueren diverses edicions; són dedicades, respectivament, a lògica i a teologia, no, en canvi, a la filosofia de la natura, que fou el gran tema d'Antoni Andreu; en les pàgines següents és analitzada cada una de les dues obres (52-56 i 57-61, respectivament), amb el resultat que Antoni Andreu fou un escotista fidel, però amb la llibertat i la iniciativa pròpies de qui durant el segle XV fou conegut com a 'Scotellus' i 'Doctor dulcifluus' (60-61). – J. P. E. [14.859-14.860]

Gedeon GÁL, *Petrus Thomae's Proof for the Existence of God*, dins «Franciscan Studies», 56 (1998), 115-151.

L'autor recorda la llista d'obres de fr. Pere Tomàs, professor de teologia a Sant Francesc de Barcelona durant els primers decennis del segle XIV, amb indicació del nombre de manuscrits coneguts que en contenen còpies. El *Commentarium in primum librum Sententiarum* només s'ha conservat en el volum de la Biblioteca Vaticana, Vat. lat. 1106; una de les 'quaestiones' de la segona distinció, la segona, pregunta *Utrum sit demonstrabile Deum esse causam primam*, a la qual fr. Pere respon de manera afirmativa, bo i indicant que el camí per a la demostració en aquest món de l'existència de Déu és el de prova 'quia'. La transcripció del text, amb mínima anotació crítica, ocupa les pàgines 119-141; aquestes són seguides de la llista o taula de totes les qüestions plantejades en les quaranta-vuit distincions d'aquell *Commentarium* (142-151). – J. P. E. [14.861]

Marek GENSLER, *The Concept of Vacuum in a Scotist 'Physics'-Commentary attributed to Antonius Andreae*, dins *Raum und Raumvorstellungen im Mittelalter*, herausgegeben von J. A. AERTSEN i A. SPEER (Miscellanea Mediaevalia, 25), Berlín-Nova Iork, Walter de Gruyter 1998, 168-178.

Anàlisi del text d'unes *Quaestiones de Physica*, anònimes a Cambridge, Gonville & Caius, ms. 368 (590), que Martí de Barcelona havia atribuït a Antoni Andreu; raons diverses porten l'autor a negar la dita paternitat, a datar-les després de 1325 i a atribuir-les a un franciscà més jove que Antoni Andreu. – J. P. E. [14.862]

Josep PERARNAU I ESPELT, *Opere di Fr. Petrus Jobannis in processi catalani d'inquisizione della prima metà del XIV secolo*, dins «Archivum Franciscanum Historicum», 91 (1998), 505-516; i dins PIETRO DI GIOVANNI OLIVI, *Opera edita et inedita*. Atti delle Giornate Internazionali di Studio. Grottaferrata (Roma), 4-5 dicembre 1997. Editori di Quaracchi - Scuola Superiore di Studi Medievali e Francescani del Pontificio Ateneo Antonianum, Grottaferrata (Roma), Editiones «Archivum Franciscanum Historicum» 1999, 505-516.

Recordades les investigacions anteriors que han fet possible l'actual, l'autor transcriu aquells fragments del procés inquisitorial a càrrec de Guillem Desquer, secretari del consell municipal de Girona, any 1325 (505-512), i els de l'altre procés, també inquisitorial, a càrrec dels beguins de Vilafranca del Penedès, del 1345 (513-515), en els quals són esmentats llibres de fra Peïre Joan (Oliu); en el darrer els esments són només globals; pel primer sabem que hom llegia a Girona uns *Notabilia et abstractiones ex Postillis in Actus Apostolorum et Apocalypsim*, i les *Quaestiones de contemplatione i De paupertate*, i un text intitulat *Dollicrux* (510-511), que seria la *Quaestio XVI* (512, nota 16); les expectatives alimentades per aquests escrits feren nèixer a Girona i a Occitània la 'Societas Magni Exitus' (516). També és transcrita part de la lletra del bisbe de Girona, Arnau de Mont-rodon, que informa del fet que ell i l'inquisidor havien fet cremar en l'escalinata de la Seu de Girona obres del dit fra Peïre Joan i d'Arnau de Vilanova; i de la crida episcopal de presentar-li tots els exemplars dels dos autors esmentats, llatins o traduïts, de temàtica religiosa i en particular els que tractaven de pobresa dels apòstols i de potestat papal (515-516). – J. P. E. [14.863]

Peter COZZELLA, *A Sybil for the Catalan 'Passion' of the Late Middle Ages*, dins «Actes Vuitè Congrés», 109-132.

El ms. 1029 de Barcelona, BU, procedent de Les Piles, conté un poema de 2.458 [de fet, 2.460: 126] versos sobre la *Passió*, publicada el 1909-1910 per Enric Moliné i Brasés, que integra una gran part de material apòcrif, a diferència de la de París, BN, que només té 666 versos; els cent cinquanta darrers versos de Les Piles són dedicats al pronòstic de la Sibila sobre els catorze *Signa iudicii* (110), ací reproduïts (124-126). L'autor assenyalava els precedents dels signes ja des del segle XI; el fragment català, però, per pèrdua de text, només en descriu deu, i encara amb ordre divers, car el dotzè no prové de les fonts europees, ans d'un altre text català del segle XIII, trobat a Sant Andreu de Torn (113-114). Però el tret més característic de la nostra Sibila rau en ésser un híbrid de l'Eritrea i de la Tiburtina, que s'aparta de l'ús litúrgic i passa del cicle de Nadal al de Passió i Pasqua sense perdre el to escatològic (114-118). L'autor n'assenyalava provençalismes (122) i explica en notes les peculiaritats dels versos (126-130). Hi ha bibliografia (130-132: [en la qual, inexplicablement, manca el treball, on Lluís G. Constans publicà el text de S. Andreu de Torn]). – J. P. E. [14.864]

Marisa MELERO-MONEO, *Iconografía de San Pedro y propaganda papal en la pintura gótica: Pedro y Simón Mago como imagen de la confrontación del papa avinonés y del anti-papa romano. Un ejemplo catalano-aragonés del siglo XIV*, dins «Gesta. International Center of Medieval Art», XXXVI (1997), 107-121.

Estudi analític del retaule ara propietat dels Musées Royaux d'Art de Brussel·les, ací reproduït en la seva totalitat (lám. 3) i en el cos central (lám. 4), a colors, i en vuit fotografies parcials. Inspirat en el Nou Testament i en la *Llegenda àuria*, cada una de les representacions conté frases, ací transcrites, i el llibre obert del sant Pere central presenta textos legibles a simple vista, el primer dels quals és l'adreça de les lletres de sant Pere i el segon l'oració litúrgica de les festes del sant (116). El retaule és datable els anys 1328-1330 (117) i les seves vuit escenes laterals «tuvieron un fin común: resaltar la institución del papado en su rama legítima... que llegaba hasta los primeros papas avinoneses, concretamente... hasta Juan XXII» (116), just en el moment en què aquesta legitimitat era negada per l'antipapa contemporani, Nicolau V. – J. P. E. [14.865]

Gaspar COLL I ROSSELL, *La il·luminació de manuscrits a Catalunya durant el segle XIV: aproximació a un estudi documental*, dins «Misc. Ainaud, I», 327-333.

L'autor diu que només pretén presentar una mostra de la vàlua «que pot tenir un acurat processament crític de les informacions conegudes sobre el llibre il·luminat català baixmedieval» (328), i així aplega denominacions dels oficis entorn el llibre, amb l'intent de clarificar la diferència entre copistes i il·lustradors de llibres [l'autor no té en compte un extrem decisiu en el problema: en cas que treballessin a sou, quin era el del copista i quin el de l'il·lustrador; entorn Benet XIII a Peníscola els copistes eren de sou fix, tant per a dies de feina com de festa, els il·lustradors, en canvi, cobraven igual que els primers (dos sous, tres diners), però només per als dies realment treballats: cf. ATCA, VI (1987), 307-311]. Una segona part aplega documentació, normalment ja publicada, sobretot per Josep M. Madurell i Marimon, relativa a Arnau de la Pena, que, però, «lluny de concloure el tema el manté obert» (333). – J. P. E. [14.866]

Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ, *Las órdenes militares en la cruzada granadina de Alfonso el Benigno (1329-1334)*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 28 (1998), 31-58.

[Part de tesi doctoral inèdita, revisada per a aquesta publicació]. L'autor constata una actitud de reticència dels ordes militars (Montesa exceptuada) davant la iniciativa reial d'emprendre una

croada en aquells moments contra el regne sarraí de Granada. I, segons el mateix autor, l'objectiu del present estudi és el d'esbrinar «de manera conjunta, la actuación en la cruzada de las cuatro Órdenes militares...», lo cual permite observar su distinto grado de participación como la diferente actitud del monarca hacia una de ellas» (32); la de l'Hospital fou sempre vacil·lant (34-46); la de Montesa decidida i la dels altres dos ordes (Calatrava i Santiago), nul·la. Les vicissituds de la campanya són conegudes per Barcelona, ACA, *Canc.*, *reg.* i per la bibliografia sobre el tema; en cada cas són ací exposades de forma diacrònica, seguint la cronologia de la documentació reial. – J. P. E. [14.867]

Anthony LUTTRELL, *Gli Ospedalieri e un progetto per la Sardegna*, dins «Misc. Violante», 503-508.

La documentació d'ACA, *Canc.*, *reg.*, permet de conèixer les propostes de Pere el Cerimoniós presentades als successius papes per a solucionar dos problemes: el de les cases de l'orde de l'Hospital situades en els seus regnes, però sotmeses a autoritats superiors castellanes, que el rei volia almenys presidides per súbdits seus, si no integrades dins estructures del país; i el de 'l'estat d'Arborea' a Sardenya, amb el suggeriment d'oferir als Arborea zones d'importància equivalent dins la península italiana i d'assenyar a Arborea l'orde militar de l'Hospital. – J. P. E. [14.868]

Josep M. BERNAL, *Els catalans a Orient: la configuració d'un mite nacional*, dins «L'Avenç. Revista d'història», núm. 221 (gener 1998), 6-11.

L'atenció d'Antoni Rubió i Lluch a les fonts catalanes sobre la nostra presència a Grècia en el segle XIV li féu descobrir la *Crònica* de Ramon Muntaner i la possibilitat de la seva utilització com a mite nacional: «[Filippo] Moisè, el seu traductor italià, ha dit d'en Muntaner que és per antonomàsia 'il Camoens della storia', i jo afegiria que... molt més i en particular ho és de la nostra història» (7); ell mateix, doncs, i Francesc Pelai i Briz, Tomàs Aguiló i d'altres, tal com ja abans havien fet el seu pare Joaquim Rubió i Ors, Antoni de Bofarull i Víctor Balaguer, contribuïren a estendre el mite tant en obres històriques com literàries, fins al punt que, segons el darrer, el mateix general Joan Prim, en arengar en català els seus voluntaris en la Guerra del Marroc del 1859-1860, els recordava la gesta dels avantpassats, invictes «fins a travessar las Termòpilas» (9), idea repetida pels cantors de la campanya africana (10). – J. P. E. [14.869]

Jaume FELIP SÁNCHEZ, *Dos copistes de llibres medievals religiosos*, dins «Hom. Ricomà», 273-278.

Presentació i transcripció dels dos convenis en virtut dels quals el 1332, els copistes Pere de Montagut i Pere Ferrer, de Montblanc o rodalia, es comprometien, respectivament, a lliurar en un termini determinat un *Psalterium* i un *Lectioarium sanctorale et dominicale*. Els contractes, ací transcrits, es troben a Tarragona, AHA, *Fons notarial de l'Alcover* (276-278). – J. P. E. [14.870]

Rosa ALCOY PEDRÓS, *Nàpols i l'italianisme català a través d'un Saltiri amb miniatures de Ferrer Bassa*, dins «XIV Congreso Corona, IV», 15-32.

El saltiri és el de París, BN, lat. 8846, i l'autora es proposa «investigar des de les miniatures catalanes del llibre les particularitats de l'estil 1300 italià a què queden vinculades, deixant de banda les miniatures angleses de la segona meitat del segle XII» (15). La miniatura de les Noces de Canà, f. 132, comparada amb les de la *Biblia angevina*, ara a Malines, Grand Seminaire, ms. 1, manifesta una sèrie d'elements italians coneguts de Ferrer Bassa (16-17); però aquest i d'altres elements que l'autora troba en analitzar representacions diverses (18-23), no exclouen una certa distanciació, sobretot en relació a Giotto (17-18), perquè «en l'estil de Ferrer Bassa conflueixen més factors que els que som capaços de descriure linealment» (27, nota 17). – J. P. E. [14.871]

El protocol del notari Pere de Folgueres (1338). Edició a cura de Gener GONZALVO, Maria Carme COLL, Oliva SAMPRÓN (Acta Notariorum Cataloniae, 5), Barcelona, Fundació Noguera 1996, 500 pp.

La introducció aplega notícies del notari Pere de Folgueres i descriu el volum, ara conservat a Barcelona, AHPB (11-16). Segueix el cos del volum, transcripció de les anotacions del mateix llibre. Essent àmplies com la mateixa vida, aquestes tenen algunes característiques: la relativa abundància de documents que toquen la casa reial: deutes de Jaume II encara no satisfets (145/114; 242/190); deutes d'Alfons el Benigne (180-184/136-137), contrets amb motiu de la conquesta de Sardenya (105/72; 126/95; 128/96); deute de cera durant un mes, d'Elisenda de Montcada (177/133); quantitat donada cada any per Frederic de Trinàcria a l'infant (futur fra) Pere d'Aragó (169/125; cf. 463/367); deutes per un convit que Pere Marc oferí a Jaume II en la seva propietat de la Roca (273/222); decisió que els comptes de l'encunyació de moneda s'han de retre al mestre racional (240-243/189-191; 246/195). Hi ha peces que s'acosten més a la nostra temàtica, com les relatives a Pere Cellerer [relacionat amb Arnau de Vilanova] (231/181; 292/236; 307/252); restitució de documents a l'hospitaler fra Ramon d'Empúries (346/291; 452/358); document en català integrat en un de llatí, sobre un dipòsit deixat a Framenors de Barcelona (421/337). Són particularment nombrosos els documents relacionats amb els Lacera (cf. 484/II), però encara més els que afecten Pere Marc (II) i el seu feu d'Eramprunyà (53/27; 137/107); o el seu fill Berenguer, canonge de València i de Barcelona (71/45; 252/201; 337-347/273-275), i en particular el present de vint-mil sous rebut del seu pare per a la festa del seu doctorat en dret (398/318; 401/321); però allò que representa una part important d'aquest volum és la documentació entorn la marmessoria de Pere Marc (II), mort el 1338 (208/154...). Assenyalant l'inventari del cirurgià, Bernat Serra (149-158/118), on, ultra dos llibres d'oracions (151), trobem una llista considerable de títols preferentment d'art de cirurgia, algun dels quals ,in romancio'; però no hi mancava un *De septuaginta duobus nominibus beate Marie*, i un *De opere fratris Raymundi Lulli* (156-157); del mateix cirurgià sabem que havia rebut en préstec un *De regimine principum*, potser per a còpia (179/134); i del ja conegut Berenguer Marc consta que per encàrrec del metropolità de Tarragona havia consignat dos baguls, en un dels quals hi havia unes *Decretals* (260/211). Hi ha, encara, alguna notícia de l'Hospital de Pere des Vilar (95/67; 425/339) i documents relatius a préstecs de jueus (334/270; 372/301). Hi ha taula toponomàstica unitària (473-499). – J. P. E. [14.872]

Gabriel ENSENYAT PUJOL, *La reintegració de la Corona de Mallorca a la Corona d'Aragó (1343-1349) I-II: Apèndix documental* (Els treballs i els dies, 40-41), Palma de Mallorca, Editorial Moll 1997, 456 i 432 pp.

L'objectiu de «realitzar un estudi global i general del tema..., de tractar la temàtica en tots els vessants: polític, econòmic, social, militar, jurídic, institucional, historiogràfic, etc.» (46) ha presidit l'elaboració dels dos volums, tesi doctoral presentada a la Universitat de les Illes Balears el 1990 (8). Després de la relació de sigles (15), el primer capítol és dedicat a la bibliografia tant d'estudis (23-35) com de fons arxivístics; ARM, ACA, AHCB, ARV, AMV, Saragossa, AM; Perpinyà, ADPO i Arxiu Comunal; Cotlliure, Arxiu Comunal; Montpeller, Arxiu Comunal; París, BN i Archives nationales (35-39) i de fonts publicades (40-43): [hi manquen el *Diplomatario de San Raimundo de Peñafort*, de Josep Rius i Serra; i la versió que des d'Avinyó donava d'aquella conquesta Joan de Rocatalhada, transcrita en aquestes pàgines d'ATCA, XVII (1998), 212, núm. 11, ad lin. 25; vegeu també el resum següent]; aquest capítol és completat amb les referències a publicacions posteriors al 1990 (43-46). L'altre capítol particularment interessant en aquestes pàgines és el que repassa la historiografia sobre aquell esdeveniment, agrupada per països, ja d'ençà de les mateixes dates en què tenia lloc, i fins als nostres dies (49-84). A partir d'ací, recordar el context històric (85-137), l'autor desplega davant els ulls del lector la pel·lícula dels esdeveniments, des de les prèvies batusses navals de cors, fins a les tardanes darreres repercussions diplomàtiques del conflicte, ja a les portes del Cisma d'Occident (435 [també ací manca referència i documentació corresponent del fet que el papat (cf. 411-414) només en virtut del dit Cisma, reconegué Pere

el Cerimoniós com a legítim rei de Mallorca, posant-li el corresponent títol en l'encapçalament dels documents); la narració fa contínues i abundants referències a fonts i bibliografia, resumeix i sovint transcriu fragments textuais. El segon volum, tal com diu el seu sotstítol, transcriu sençers quatre-cents cinquanta-dos documents, el primer dels quals és datat el 30 de gener del 1339 i el darrer el 21 de febrer de 1352, procedents dels fons abans indicats. Aquest volum segon té al final dues taules: la d'antropònims (413-424) i la de topònims (425-428) corresponents a la documentació publicada. – J. P. E. [14.873-14.874]

Lluís TUDELA VILLALONGA, *Attività commerciale e coinvolgimento politico di Genova nel conflitto tra la Corona d'Aragona e il Regno di Maiorcha (1342-1343)*, dins «Medioevo. Saggi e ricerche», 21 (1997), 37-65.

Part de tesi doctoral, la base arxivística de la qual es troba a Barcelona, ACA, *Reial Patrimoni; Canc., reg.*; AHCB; i ARM, *Arxiu Històric i Protocols notarialis*. Els anys anteriors al 1342 és documentat un acostament de Jaume III de Mallorca a la República de Gènova i un augment de les dificultats a la mercaderia i navegació catalanes (37-43). La ruptura de la pau, justificada per la negativa del rei mallorquí a respondre de l'incompliment dels pactes d'establiment del Regne de Mallorca sobretot en l'encunyació de moneda, es manifestà per part catalana en formes de bloqueig comercial (prohibició de fornir material estratègic, control naval), que, en contrapartida, facilitaren l'activitat dels mercaders i vaixells catalans per la Mediterrània (43-52), amb el consegüent resultat d'aïllar políticament el Regne de Mallorca (53-56); la reacció genovesa consistí a observar els esdeveniments, evitar que la tensió entre Catalunya i Mallorca atacés els seus interessos i a treure'n profit jugant en i amb ambdós fronts (63); més encara, Gènova acusà els mallorquins d'haver estat ells qui deixaren caure llur rei. – J. P. E. [14.875]

Prim BERTRAN I ROIGÉ, *La nobleza catalana y la Guerra de Cerdeña. La expedición de 1354*, dins «Hidalguía», núm. 271 (1998), 737-754.

Exposades les raons i la situació bèl·lica a Sardenya immediatament després de la Pesta Negra i de la rebel·lió de Marià d'Arborea, davant la qual Pere el Cerimoniós cregué que calia una intervenció important, són transcrits les tres lletres amb les quals el dit rei convocava els nobles de totes les categories a acompanyar-lo en el passatge, transcrits d'ACA, *Canc., reg.* 1398 (745-754). – J. P. E. [14.876]

Max TURULL RUBINAT, *Respostes de nobles i cavallers de la vegueria de Cervera per a la campanya de Sardenya de 1354-1355*, dins «Miscel·lània Cerverina», 12 (1998), 131-134.

D'ACA, *Cartes reials diplomàtiques*, és transcrit el resum de la resposta negativa de dinou membres de l'estament nobiliari segarrencs, excusant-se d'anar a la Guerra de Sardenya al·legant raons diverses; el resum de les excuses fou redactat pel missatger reial Guillem de Bellvé, a qui foren exposades. – J. P. E. [14.877]

Josep-David GARRIDO I VALLS, *Toponímia catalana d'Itàlia: el cas de la Crònica de Sicília*, dins «Actes Onzè Col·loqui», 439-443.

Traducció catalana del *Chronicon Siciliae* realitzada per Guillem Nicolau, conservada en quatre manuscrits (Barcelona, BC 987; Madrid, BN 2.84; Roma BN 1.183; i València, BU 212) «és un veritable compendi de topònims de Sicília i de la resta d'Itàlia catalanitzats» (440), la llista alfabètica dels quals amb l'equivalent actual ocupa dues pàgines (440-442); les seves solucions són superiors a les dels cronistes [potser perquè aquesta traducció fou realitzada amb col·laboració de sicilians acompanyants la reina Elionor de Sicília: ATCA, XVII (1998), 18-22]. – J. P. E. [14.878]

Flocel SABATÉ, *L'església secular catalana al segle XIV: la conflictiva relació social*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 28 (1998), 757-788.

El llindar de l'article assenyalava a l'engròs alguns punts de fricció entre la institució eclesiàstica i diversos ambients populars. La descripció de situacions es basa en documentació dels principals arxius històrics de Catalunya, de Perpinyà a Tortosa i de Girona a Lleida (757, nota 1). Es fixa primer en les tensions urbanes alimentades per la multiplicitat de tonsurats, que, pel fet d'ésser-ho, eixien de la jurisdicció civil i entraven en l'eclesiàstica. L'autor va il·lustrant amb casos concrets situacions localment conflictives, conegudes per la respectiva documentació, que es doblaven de picabaralla entre les dues jurisdiccions (cf. 767-770), i ambdues autoritats supremes (758-764); a la ruralia, la tensió tenia fesomia creditícia, de vegades practicada per rectors absentistes (765-766) [però fora l'antic Regne de Mallorca, l'inquisidor no era de nomenament papal: 770]. La necessitat d'eficàcia de la jurisdicció reial explica la política d'evitar la presència de clergues en serveis civils -on torna a presentar-se el col·lectiu dels 'clerici coniugati' (771-775)-; per part eclesiàstica, la defensa de les pròpies posicions es basava en les *Constitutiones Sacri Concilii Terracbone* i en les *Constitutiones synodales* dels respectius bisbats, constantment invocades, i en llur contínua repetició en els sermons (775-779). La decisió del Cerimoniós d'intervenir sense miraments forçà el [primer] concordat entre els dos poders, personificats respectivament pel cardenal de Comenges, Bertran de Cognac, i la reina de Catalunya-Aragó, Elionor de Sicília el 1372 (779-781), car en aquell regnat les discrepàncies s'agregaren, tot i les bones relacions personals amb alguns bisbes (782-784). La repercussió en el poble hi hauria fet créixer l'anticlericalisme, bo i dibuixant una imatge residual del clergue (784-787). – J. P. E. [14.879]

Josefina MUTGÉ VIVES, *Entorn de l'ocupació de càrrecs públics i de la pràctica d'oficis artesans per part dels clergues el segle XIV*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 28 (1998), 821-835.

[Aquest article incideix en un dels temes de l'anterior, el del 'clericus coniugatus' i els problemes que comportava a casa nostra en els darrers segles medievals]. Recorda la pragmàtica de Jaume II, del 1303, reafirmada pel seu fill Alfons el Benigne el 1328 i ací resumida (824-826), segons la qual les possibles excepcions a fi que els senzills 'clerici coniugati' ocupessin càrrecs públics havien de contenir renúncia a emparar-se en privilegis clericals i concessió reial; l'autora n'assenyala casos documentats en l'ACA, *Canc., reg.*; un dels acollits i afavorits fou el jurista Ramon Vinader (831); aquestes condicions foren imposades sistemàticament als notaris, del 1342 ençà (831-832); hi ha petites seccions per a l'administració municipal (832-833) i per als oficis i arts mecàniques (833-834). – J. P. E. [14.880]

Josep PERARNAU, *El manuscrit bíblic català de la Colombina de Sevilla*, dins «Revista Catalana de Teologia», XXIII (1998), 171-193.

Recordades les aportacions d'autors diversos d'aquest segle al coneixement d'aquelles llegendes rimades (de Joaquim Miret i Sans, Ernest Moliné i Brasés, Jaume Massó i Torrents, Joan Coromines i Vigneaux i Martí de Riquer [als quals s'ha d'afegir Josep Izquierdo: cf. ATCA, XIV (1995), 573, núm. 10352]), segueix l'anàlisi codicològica de la materialitat del volum, dins la qual ocupa un lloc considerable la transcripció de totes les rúbriques de les llegendes (175-186), completades per cinc narracions de temes puntuals dedicades a Judes, Pilat, Verònica i Vespasià i *Dels trenta diners on fo venut jhesu christ* (186), i la part copiada del *Salteri* traduït per Romeu Sabruguera (192-193). Hi ha transcripció de set llegendes: *De la quarta bèstia...*, *De anticrist*, *Del antic de dies*, *Del regne de Roma*, *De anticrist e del seu poder*, *De belias e de benoch* i *Del dia del judici* (188-190), i de tres fragments evangèlics (191). La dedicatòria a Marquesa de Cabrera, comtessa d'Empúries, morta el 1327, indica que les llegendes foren escrites en català abans d'aquesta data; el volum hauria estat copiat els primers decennis de la segona meitat del segle XIV (187-188). – J. P. E. [14.881]

Jacme d'AGRAMONT, *Regiment de preservació de pestilència. (Lleida 1348)*. Estudis introductoris i Glossari, Jon ARRIZABALAGA, Luis GARCÍA BALLESTER i Joan VENY. Edició Joan VENY. Il·lustracions Josep MINGUELL. Pròleg Jaume PORTA i CASANELLAS, rector de la Universitat de Lleida, Barcelona, Enciclopèdia Catalana 1998, 132 pp.

Ultra les pàgines signades per l'autoritat patrocinadora, trobem en aquest volum, i concretament al seu final, la reproducció fotogràfica de les vint-i-vuit pàgines originals: la transcripció actual del *Regiment...*, que, completada amb qualque nota crítica i de citacions textuals, ocupa les pàgines 53-66 i és deguda a Joan Veny; l'article signat per Lluís Garcia Ballester i Jon Arrizabalaga, *El Regiment de Jacme d'Agramont y el Estudi de medicina de Lleida* (15-31) exposa els resultats de llurs investigacions [que es poden veure en el resum següent o, quant al prof. Garcia, en resums com els publicats en volums anteriors: X (1991), 522-523, núm. 6450; XI (1992), 682, núm. 7744; XV (1996), 776, núm. 11299; XVII (1998), 820-821, núms. 13103-13104]. Joan Veny signa una *Estudi lingüístic del Regiment*, on exposa les característiques gramaticals d'aquell text de mitjan segle XIV quant a fonètica, morfologia i lèxic (33-45). L'edició és completada amb annexos de *Glossari de mots* (67-83 [on, però manca la indicació de pàgina i línia on el dit terme es troba]) i de bibliografia (85-89). – J. P. E. [14.882]

Jon ARRIZABALAGA, *Facing the Black Death: perceptions and reactions of University medical practitioners*, dins *Practical Medicine*, 237-288.

El primer dels sis autors que s'encararen per escrit amb la Pesta Negra del 1348 fou Jaume d'Agramunt, amb el seu *Regiment de preservació de pestilència*, datat a Lleida el 24 d'abril del 1348; resumit globalment (240-241), l'autor n'esbrina la qualificació que dóna d'aquella pandèmia (244-246); les causes, entre les quals no es podria excloure el càstig diví (251), que però hauria tingut causes immanents: influx planetari (254), fenòmens terrens com vents, carnuços o aigua malsana, o potser males arts humanes, on cal recordar el pogrom de 1348 (255-256); la causa immediata hauria estat l'aire corromput o podrit i el contacte encomanadís (261-262); una 'estela comada' n'hauria estat el signe anunciador (264-265); els efectes serien postemes, àntracs, mala busanya, pigota i cucs (266-267); Agramunt destina les seves pàgines als ciutadans en general i per això només parla de la preservació preventiva: rectitud envers Déu, neteja privada i pública, però amb prohibició de banys, encomanadissos; sobrietat alimentària; i evitar les males imaginacions de la mort i tot allò que les incita, com els tocs de campanes (268-285). – J. P. E. [14.883]

Josep PERARNAU i ESPELT, *Resum de la lliçó inaugural del curs acadèmic 1997-1998*, dins «Revista Catalana de Teologia», XXII (1997), 471-479.

La dita lliçó inaugural fou publicada en aquestes pàgines d'ATCA, XVI (1997), 7-129 i objecte de recensió de Ramon Sugranyes de Franch en el volum XVII (1998), 638-641; ací és publicat el resum que fou llegit en aquella inauguració de curs. – J. P. E. [14.884]

Jaume de PUIG i OLIVER, *Documents relatius a la inquisició del «Registrum Litterarum» de l'Arxius Diocesà de Girona (s. XIV)*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XVII (1998), 381-462.

Aplec de setanta documents de la sèrie *Registrum litterarum* de l'ADG, transcrits amb regest i apartat crític, que es refereixen a diversos aspectes de l'activitat dels inquisidors catalanoaragonesos del segle XIV. L'autor fa precedir la col·lecció amb algunes notes sobre el seu contingut, conscient, però, que aquesta és una documentació parcial i que ha d'ésser completada amb d'altres recerques. Com és natural, la figura de Nicolau Eimeric sobresurt en el recull, que abasta del 1335 fins al 1395. – J. de P. [14.885]

Vincenzo MINERVINI, *Un trattato catalano 'De menyspreu del món'*, dins *Filologia romanza e cultura medievale*. Studi in onore di Elio Mellì a cura di Andrea FASSÒ, Luciano FORMISANO, Mario MANCINI. I-II. Alessandria, Edizioni dell'Orso 1998, 525-542.
Vegeu la recensió publicada dins ATCA, XVII (1998), 641-643. – J. P. E. [14.886]

Cristina BORAU I MORELL, *La indumentària catalana i les seves connexions amb Itàlia durant el període italo-gòtic (c. 1340-1400)*, dins «XIV Congresso Corona, IV», 55-68.

L'autora aplega en sèries diverses de l'ACA, com és ara *Reial Patrimoni i Canc., reg.*, assentaments de compres de classes diverses de drap italià (59-61) i confirma amb fragments de Francesc Eiximenis o amb referències a obres artístiques la utilització d'aquell drap en les noves modes del vestir de la segona meitat del segle XIV. – J. P. E. [14.887]

Maria ROCA MUSSONS, *Parallelismo, sovrapposizione, identificazione: considerazioni sul processo strutturale implicito nella proposizione di Pietro III contro Mariano IV di Arborea*, dins «XIV Congresso Corona, IV», 515-525.

L'autor estudia el discurs de Pere el Cerimoniós a la cort de Sant Mateu (1367) i esbrina l'estructura del raonament (tema bíblic, introducció i cos de l'al·locució) i la implicació de les seves parts amb la consciència teocràtica d'aquell rei. El tema bíblic recordava la rebel·lió d'Absalon contra el seu pare David i la seqüència es concentrava en la ingratitude, dibuixada mitjançant les figures bíbliques i històriques que la personifiquen, començant per Llucifer, als quals s'ha d'afegir Mariano d'Arborea (517-518), car en ell la ingratitude contrasta amb els favors reials als Arborea (519). Segueix la consideració treta de sant Pau: actuar contra la postestat rebuda de Déu és actuar contra Déu; i, de més a més, va contra totes les obligacions feudals, trencades en el moment de més perill per la guerra contra Pere el Cruel (520). L'actual Arborea, doncs, ha d'ésser castigat com l'antic Absalon i per això cal al rei l'ajut dels seus regnes i terres (521). – J. P. E. [14.888]

Joan M. PERUJO MELGAR, *Les veus de Troia: l'oralitat en l'obra de Jaume Conesa*, dins «Actes Onzè Col·loqui», 445-459.

La *Historia destructionis Troiae* de Guido delle Colonne fou traduïda per Jaume Conesa, funcionari de la Cancelleria Reial, no sols per a ésser llegida en privat, ans també en veu alta. L'autor posa mostres de traduccions llatines que permeten de veure la llengua original (448-450), al costat d'altres de particularment encertades (450-451); paràgrafs pensats com si fossin discursos reials (451-452), o fragments expressats sense paraules (453-454), com a interpel·lacions personals (454) o arengues (455-458). – J. P. E. [14.889]

Joan Anton RABELLA I RIBAS, *Un matrimoni desavíngut i un gat metzinat. Procés criminal barceloní del segle XIV* (Biblioteca Filològica, XXXVI), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 1998, 416 pp.

L'autor presenta aquest llibre com a «...versió abreujada de la tesi doctoral...» (9), en la qual són integrats una descripció de la metodologia de la tesi (10-14), l'anàlisi del quadern d'ACA, *Canc., Processos*, 123/1, que conté la *Inquisitio facta contra dominam Anthoniam, filiam domini Verger, uxorem Arnaldi Marquesi, mercatoris Barbinone, super facto portiatius* (sic! potionatus?) MCCC LXXVIII (15-18), la presentació d'altres processos relacionats amb aquest, conservats en la mateixa sèrie d'ACA (19-23), i un resum dels fets reflectits en el procés, amb presentació personalitzada dels protagonistes i dels testimonis (22-26). Segueix la transcripció del text processal (29-64) i

la taula cronològica de les sessions (64-66); després, els successius capítols de la tesi doctoral, començant pel marc sociopolític barceloní de la segona meitat del segle XIV (67-99) i seguint per una exposició del sistema processal (101-161), dins la qual trobem una secció bibliogràfica que presenta les edicions totals o parcials del mateix text, i els estudis o referències que li han estat dedicats (155-161); ve després allò que devia ésser la part bàsica de la tesi, que és *l'estudi lingüístic* (163-339), dins el qual podem assenyalar les taules de conjugacions verbals (209-223), el glossari (329-339). Després de les conclusions (343-350), clouen el llibre el *Vocabulari integral* (351-398) i la bibliografia (399-408). – J. P. E. [14.890]

J. E. RUIZ-DOMÈNEC, *Leonora de Aragón, una catalana en Castilla: consideraciones sobre la repetición en la historia*, dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», XLVI (1997-1998), 93-111.

La infanta Elionor, filla de Pere el Cerimoniós, nascuda el 1358, l'abril del 1375 era promesa en matrimoni a l'hereu de Castella, amb la intenció política predominant d'evitar en el futur els perills i els malsdecaps que Pedro el Cruel havia causat al Cerimoniós. L'acta oficial es conserva a l'ACA (95) i l'autor n'esbrina la significació, prenent com a referència l'aleshores nova 'urbanitas' procedent d'Itàlia, portadora dels valors culturals vinculats a Petrarca i a Ciceró, d'una banda, i «la actual recuperació del saber històric, que pospone qualquier forma de representació social para conducir la historia hacia los marcos locales de conocimiento» (95-96). I així els successius fragments transcrits d'aquells capítols matrimonials, consentiment matrimonial inclòs (104-105), són interpretats amb el resultat que «la forma interna de un recuerdo femenino, que consiste en pensar que había sido de su familia, se transfigura en lo que puede llamarse un esbozo de autobiografía o quizás algo más que eso» (103). Aquell acte, matrimoni per poders, completat amb les noccs reials i reals a Sòria el juny del mateix 1375, repetia en paral·lelisme el casament de Berenguera de Barcelona, filla del comte de Barcelona, Ramon Berenguer III, amb el rei de Castella, Alfons VII (107-110). – J. P. E. [14.891]

Emma LIAÑO MARTÍNEZ, *Jordi de Déu, escultor de infantes*, dins «Misc. Ainaud, I», 355-366.

Una primera part resumeix la documentació, en general ja publicada, entorn del projecte de Pere el Cerimoniós de fer construir petites sepultures a Poblet per a infants reials morts albat, la realització de les quals era posada en mans de l'antic esclau de Jaume Cascalls, Jordi de Déu; un cap d'aquestes estàtues jacents ha entrat suara al Musée Cluny, de París (fotografies: 356-357); la localització d'aquelles sepultures a Poblet és feta gràcies a les *Antigalles de Poblet*, del segle XVI (359). La segona part intenta de descriure les característiques de l'escultura del dit Jordi a fi de destriar-la d'altres de semblants. – J. P. E. [14.892]

Josep PERARNAU I ESPELT, *Un paràgraf del Primer del crestià de Francesc Eiximenis inspirat en el De mysterio cymbalorum d'Arnau de Vilanova*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XVII (1998), 507-510.

El paràgraf d'Eiximenis es troba en el capítol CIIII del llibre citat, és ací transcrit, i confrontat amb el fragment d'Arnau de Vilanova, on aquest interpretava que els tocs de campanes anunciant solemnitats litúrgiques eren símbol de les prediccions cada vegada més clares del naixement de Jesucrist (508-509); la diferència es trobaria en el fet que Arnau projecta tocs i anuncis al futur de la segona vinguda, punt en el qual Eiximenis no el segueix (509-510). – J. P. E. [14.893]

Manuel J. PELÁEZ [ALBENDEA], *Banquets et festins dans la pensée sociale de Francesc Eiximenis*, dins «Senefiance», 38 (1996 = *Banquets et manières de table au Moyen Âge*), 127-139.

Després d'una primera informació, també bibliogràfica, sobre Francesc Eiximenis i la seva obra escrita, l'autor recorda la familiaritat del framenor amb els diversos estrats socials, casa reial inclosa, d'on li podia venir el coneixement de llurs costums alimentaris. El tema de la forma catalana de menjar és exposada a base del capítol 372 i veïns del *Terç del crestià* (132-136), completat en allò que es refereix sobretot a les religioses, amb el *Llibre de les dones* (138-139). – J. P. E. [14.894

Ramon FERRER NAVARRO, *Una pàgina del Dotzè de Francesc Eiximenis*, dins «Revista de Filologia Valenciana», 3 (1996), 95-103.

Mª Nieves MUNSURI ROSADO, Ramón FERRER NAVARRO, *Francesc Eiximenis: algunos aspectos de su espiritualidad*, dins «Anales Valencinos», XXIV (1998), 379-386.

Anàlisi de les referències a astrologia i prediccions, en els capítols CVIII-CIX i CXXVI (a aquest capítol és dedicat el primer article perquè exposa les característiques de cada mes de l'any, derivables del dia de la setmana amb què un any comença) del *Dotzè del crestià*, àmpliament transcrits (380-382) i resumits (382-383). Els autors es pregunten com s'explica la presència de les dites referències en l'obra d'un autor, que en principi és considerat més modern que el seu temps; constaten la diferència quantitativa entre l'exposició de la doctrina astrològica i la de la seva desautorització; i consideren que o bé Eiximenis no es volia contraposar a l'opinió predominant en el seu ambient o bé realment hi creia, tal com porta a suposar la lectura objectiva del text. – J. P. E. [14.895-14.896

Donna M. ROGERS, *La llengua oral al Regiment de la cosa pública de Francesc Eiximenis*, dins «Actes Onzè Col·loqui», 431-438.

En aquestes pàgines l'autora dona el resultat d'una anàlisi de la complexitat sintàctica del *Regiment*, amb el següent resultat: nombre mitjà de paraules per oració: 36; no hi ha cap oració simple; mitjana de clàusules per oració: 5'25; el 83'8% de les clàusules són subordinades (432), d'on resulta que en realitat no escriví breument, senzillament i clarament (433); el to o registre popular es troba en les anècdotes, contes, narracions curtes, proverbis i diàlegs i és en aquestes on es troba la llengua parlada; però al *Regiment* només hi hauria tres proverbis, igual nombre que d'exemples i faules; també transcriu dues mostres de diàleg (434) i assenyalà el capítol 30 com a mostra de contalla d'estil i registre informals; hi ha interpellacions directes de l'autor al lector, entre els quals s'establirien formes diverses de diàleg (435), on n'hi ha una altra mostra (437). Hi ha bibliografia (437-438). – J. P. E. [14.897

Sergi GASCÓN URIS, *L'astrònom Pere Gilbert en les obres d'Eiximenis*, dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», XLVI (1997-1998), 389-396.

En l'índex temàtic de l'edició del *Dotzè del Crestià*, II [cf. ATCA, VII-VIII (1988-1989), 344-346], l'autor hi ha trobat que «Entre d'altres hi ha l'astrologia, que era confosa amb l'astrologia i l'alquímia...» [qui les confonia? Eiximenis? Hauria estat interessant que l'autor hagués precisat amb nom i cognoms quin autor confonia les dites tres coses]; també ens informa que el «jueu Jafudà ben Moshè ha-Kohén -o Alcoatí-...» (394) era un mossàrab, car en la pàgina següent llegim que «Cal assenyalar que el mossàrab toledà Alcoatí...»; també ens innova que era jueu «mestre Joan Jaume. Aquest jueu...» (395), «dit el Jacobí» [cal la demostració que es deia 'Jacobí', car allò que es podia nomenar era Joannes Jacobi; sap el senyor Gascón l'equivalència d'un mateix cognom en català i en llatí (en aquesta llengua en genitiu) durant la segona meitat del segle XIV? Li caldria, pel que es veu!], el qual hauria fruit d'una longevitat gairebé matusalèmica car «fou metge dels papes Urbà V, Gregori IX i Climent VII...», [que pontificaren respectivament els anys 1362-1370, 1227-1241 i 1378-1394: metge, doncs, de papes, des del 1227 al 1394. Déu n'hi doret!]. «Resta ara el 'Gebre' del text eiximenià. És, sens dubte una mala lectura de Gilbert...» (396; fragment d'Eiximenis: 393); [que 'Gebre' és mala lectura, d'acord; però no

pas de 'Gilbert', ans de Geber (el senyor Gascón deu saber que hi ha una abreviatura que es pot llegir '-er/re-' i que, doncs, la confusió 'Geber/Gebre' és paleogràficament normal; i no li faria cap nosa saber que Geber és el pseudònim sembla d'un franciscà, Paolo di Taranto, que tingué gran importància en l'elaboració de la teoria alquímica després d'Arnau de Vilanova)]. De Gilbert, doncs, en les obres d'Eiximenis, si no n'hi ha altra prova, res de res. I hom es pregunta com s'explica que la publicació oficial de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona doni cabuda a pàgines com aquestes]. – J. P. E. [14.898

Germán COLÓN DOMÉNECH, *Filología y sífilis. Sobre el mal de simiente o mal de sement*, dins «Revista de Filología Española», LXXVIII (1998), 275-308.

A darreries del segle XV compareixia el 'mal francès', batejat de seguida com a 'mal de sement' o 'de siment (ciment)', tal com demostra abundant documentació valenciana des que el 1489 sembla que compareixia en el dietari de Guillem Mir (282-288); però el *Dotzè del crestià* de Francesc Eiximenis parla d'una passa, «...puagre o mal de bues de negres plagues apellat de 'sent Ment'...», denominació confirmada per l'edició incunable (289-290); sant Ment és venerat a la Bretanya francesa, on el monestir de saint-Méen-le-Grand és posat sota el seu patroní, com també els malalts de tota mena de malures de la pell, que no eren necessàriament la sífilis (291-303; amb reproducció de la xilografia que representa el sant i els seus malalts, de Munic, BSB, Kupferstichkabinett: 301). Hi ha bibliografia (304-308). – J. P. E. [14.899

Giulio BATTELLI, *Docenti e studenti dell'Aragona nello Studium Urbis all'inizio del Grande Scisma*, dins «XIV Congresso Corona, IV», 33-43.

Presentació resumida de les dades que professors i estudiants en el 'Studium Urbis', anteriors als esdeveniments inicials del Gran Cisma presentaren al papa d'Avinyó, Climent VII, en demanar algun benefici, al·legant com a mèrits allò que havien hagut de sofrir sota Urbà VI; el *Rotulus Studentium Almae Urbis* és a Roma, ASV, Reg. Suppl., 48; hi figuraven Guerau de Brull (Vic), Ramon Cirera (Tortosa), Berenguer d'Anglesola (Lleida), Guillem Morer (Elna), Domènec Guàrdia (Lleida), Pere Balçareny (València), Julià Gordiola (Mallorca), dom Vicenç Verdera, de Sant Felip de Guíxols, Pascasi Soriano (Mallorca), Pere de Canelles (Urgell), Jaume Queralt (Elna), Francesc Descals (Mallorca), Joan de Siurana (Tortosa), Antoni Caldes (València), Guillem Blancafort (Barcelona) i Berenguer Torrents (Urgell). – J. P. E. [14.900

Robert BEIER B., *Anselm Turmeda. Eine Studie zur interkulturellen Literatur* (Abhandlungen zur Sprache und Literatur, 93), Bonn, Romanistischer Verlag 1996, 198 pp.

Llibre només conegut per la recensió, signada per Albert F. Hauf, publicada dins «Bulletin of Hispanic Studies», LXXVI (1999), 121-122, que el mateix autor resumeix d'aquesta manera: «All in all, Beier's thesis, despite its ambitious theoretical frame, does not seem to yield any tangible new results» (122). – J. P. E. [14.901

Aymat CATAFAU, *Fonille corporelle au Pas de Salses contre la sortie en contrebande de monnaies interdites en 1392*, dins «La Pallofe. Bulletin de l'Association Numismatique du Roussillon et du Musée Puig», núm. 39 (1995), 28-32.

Transcripció dels originals catalans i traducció francesa de l'acta oficial d'escorcoll corporal realitzat pel batlle Esteve Pelfort a càrrec del convers de Castelló d'Empúries, Bernat Magassa, que el 1392 passava fraudulentament 101 escuts, contra el manament reial del 1365 proclamat en crida ací transcrita; ambdós documents són de Perpinyà, ADPO, *Procuració reial*, i foren trans-

crits per Bernat Alart en el seu *Cartulaire manuscrit*, ara a Perpinyà, Médiatèque municipale (abans Biblioteca municipal). – J. P. E. [14.902]

Gary MACY, *Nicolas Eymeric and the Condemnation of Orthodoxy*, dins «Essays Russell», 369-381.

L'autor defensa que cada inquisidor actuava pel seu compte, no pas a l'interior d'una estructura supranacional que dictava normes unitàries d'actuació; i basat en el *Directorium inquisitorum* i en les aportacions d'Emili Grahit i de Marcelino Menéndez y Pelayo, examina dos casos en els quals Nicolau Eimeric condemnà persones per doctrines «perfectly orthodox» (370): el framenor gironí Joan de Lleddó per certes doctrines sobre la presència real del Cos de Crist en l'eucaristia i sobre la plenitud de gràcia de la Mare de Déu, doctrines que Eimeric diu condemnades per lletra de Gregori XI, quan aquesta, segons l'autor seria de dos cardenals i no del papa [però els dos cardenals diuen explícitament actuar i escriure per encàrrec del papa], i certament no deia res dels punts tocants la Mare de Déu (372-373); Lucas Wadding considerà que sant Bonaventura i Innocenci III havien ensenyada la mateixa doctrina (375). L'altre cas és el de Pere Çaplana, rector de Silla a València, i la seva doctrina de la presència de tres natures de Crist (corporal, espiritual i divina) en l'Eucaristia (376-377), que el Concili de Constança repetiria contra John Wicliff i Jan Huss (379). – J. P. E. [14.903]

Jaume de PUIG I OLIVER, *Manuscrits eimericians de la Biblioteca Capitular i Colombina de Sevilla provinents de Girona*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XVII (1998), 295-380.

Seguint una notícia publicada en aquestes pàgines [ATCA, XVI (1997), 762, núm. 12484] i unes pàutes exposades al principi de l'article, que combinen la metodologia descriptiva propugnada per Josep Perarnau i les recomanacions de la Schola Vaticana di Paleografia, resumides per Jaume Mensa, l'autor descriu nou manuscrits eimericians de la Biblioteca Colombina de Sevilla, vuit dels quals provenen indubtablement de l'antic convent dominicà de Girona, on romangueren fins al 1835. Amb la Desamortització desaparegueren i durant el segle XX han emergit a Sevilla. L'autor hipotitza que el novè manuscrit també ha de procedir del mateix convent. Dos documents de l'Arxiu Diocesà de Girona, publicats en apèndix, permeten de saber que els dos manuscrits ara sevillans, que contenen, entre d'altres, les obres antilul·lianes d'Eimeric, eren copiats l'any 1411 a Girona per encàrrec de Benet XIII, que també feia copiar el voluminós comentari de l'inquisidor a l'*Evangelii de Sant Joan*. Així hom arriba a la conclusió que l'actual ms. de París, BN, lat. 641 (1-2), és còpia del ms. 141-23-17 de l'esmentada biblioteca sevillana; que l'actual ms. de París, BN, lat. 3171 és còpia del 141-23-14, i que el ms. 1464 ho és del 141-23-15. Aquest petit catàleg ha servit per a situar a Sevilla els *Sermones de tempore* (ms. 141-23-16), els *Sermones de communi sanctorum plurimorumque eventuum* (ms. 141-23-11), i les *Quaestiones super primum librum Physicorum* (ms. 141-23-15, ff. 39-90), fins ara només esmentats en catàlegs i considerades obres perdudes. L'autor ha transcrit les rúbriques dels dos manuscrits de sermons, que són en total dos-cents quatre, havent-se perdut els que van des del quart diumenge d'Advent inclusivament fins al diumenge després de l'octava de Nadal exclusivament. En apèndix és editat un inventari cronològic de les obres de Nicolau Eimeric. Amb aquesta i altres troballes esdevingudes durant aquest segle, les obres perdudes de l'inquisidor es redueixen a tres: *Contra baeeres Arnaldi de Villanova*, *Contra errorem de sanguine Christi*, *Contra quinque blasphemias*. De la *Postilla super evangelium Lucae* i de la *Postilla super epistolam ad Hebraeos*, només se'n conserven les parts fragmentàries dels mss. 1281 i 1284 de Barcelona, BC. No hi ha rastre per ara del *Comentari a l'epístola als Romans*, que Eimeric hauria començat molt poc temps abans de la seva mort. En canvi, el ms. 141-23-18 de Sevilla ha conservat la part del comentari a l'evangeli de sant Joan que manca a París, BN, lat. 641, i en el ms. 1279 de Barcelona, BC, puix que el sobredit ms. sevillà abasta des de Joan VII fins a XXI, 22. Tant aquests nous manuscrits ara sevillans, com el que descobrí J. Perarnau a Mallorca, formaven part del joc d'onze grans volums que Eimeric féu copiar per a la biblioteca del seu convent de Girona. Per tant, ara només manca a descobrir el darrer, en el cas venturós que s'hagi salvat com els altres. – J. de P. [14.904]

Montserrat CASAS NADAL, *Consideraciones sobre las Cartas de Santa Catalina de Siena a las mujeres de su tiempo y su recepción en España*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 28 (1998), 889-907.

El darrer apartat exposa la recepció de les lletres de santa Caterina de Sena en ambdues corones de Castella i catalanoaragonesa, i recorda, quant a aquesta, la publicació a València 1511 de *La vida de la seràphica Caterina de Sena...*, de la qual és transcrit un fragment del pròleg, i el certamen del mateix any, *Obres fetes en labor de la seràphica santa Catherina de Sena...* (905, notes 27 i 28). – J. P. E. [14.905]

Bienvenido MORROS MESTRES, *La difusión de un diagnóstico de amor desde la antigüedad a la época moderna*, dins «Boletín de la Real Academia Española», LXXIX (1999), 93-150.

En aquest repàs hi ha lloc per als episodis relatius al dit tema en la *Història de Jacob Xalabín* (110-111), en el *Tirant lo Blanch* de Joanot Martorell (115-122: dins aquest apartat són exposades les semblances amb el tractament del tema del mal d'amor amb els textos francesos *Roman d'Eneas* i *Cligés* de Chrétien de Troyes: 116-120), en el *Tratado notable de amor* de Joan de Cardona (126-127); en l'*Hospital de amor* de Joan Boscà (134); pel títol almenys, entra en el nostre camp *Los locos de Valencia* de Lope de Vega (142-147), en relació al qual l'autor reporta un fragment del *Tractatus de amore heroico* d'Arnau de Vilanova (144-145). – J. P. E. [14.906]

Jaume AURELL, *La imagen del mercader medieval*, dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», XLVI (1997-1998), 23-44.

Historiadors recents han maldat a esbossar la imatge del mercader medieval, imatge que no és unitària, ans tan múltiple com ho eren els mercaders. Però hi ha uns trets comuns, oferts pels *Tractats de mercaderia*; el català, del darrer quart del segle XIV, n'ofereix alguns, confirmats pels testaments dels mateixos mercaders (28 i 34), començant pel de pertànyer a l'art de mercaderia i el d'ésser «persona adreta e sana»; segueix el de concentrar l'atenció a descobrir les possibilitats de guany en les operacions de comprar o de vendre, amb «seny e saber, saviesa e discreció», «fe al cor e veritat en lengua», i no deixar cap operació per a demà o més tard, ni acceptar invitacions de companys, perquè són ocasió de xerrar massa (32-38). – J. P. E. [14.907]

Rosanna CANTAVELLA, *The meaning of destreal as 'go-between' in the catalan Facet and in Old Occitan*, dins «Medium AEvum», LXVIII (1998), 304-312.

El *Facet*, traduït en català oriental a partir del *Facetus. Moribus et vita* els darrers decennis del segle XIV, es troba ara a Carpentras, Bibliothèque Inguimbertaine, ms. 381; empra sis vegades el mot 'destreal' amb sentit més o menys directe d'alcavot(a)', tercer(a) o mitjancer(a), i l'autora es pregunta d'on i per què té tal significació (305). L'origen seria provençal, car no sols es troba en obres literàries ans també en ordinals ciutadanes d'Avinyó i de Marsella durant els segles XIII-XV; i la font seria el proverbi «un sol cop de destreal no abat un arbre», pluralment conegut i reportat per Andreu capellà en el sentit esmentat dins el *De amore* (306-308). – J. P. E. [14.908]

Rafael M. MÉRIDA JIMÉNEZ, *Sicilia y la ficción caballeresca catalana de los siglos XIV y XV*, dins «XIV Congreso Corona, IV», 417ss.

Rafael M. MÉRIDA JIMÉNEZ, *La desaparición de Morgana: de Tirant lo Blanch (1490) y Amadís de Gaula (1508) a Tyran le Blanch (1737)*, dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras», XLVI (1997-1998), 135-156.

Rafael M. MÉRIDA JIMÉNEZ, *Diego Clemencín i la seva lectura quixotesca del Tirant lo Blanch*, dins «A sol post. Estudis de Llengua i Literatura», 3 (1995), 211-223.

Rafael M. MÉRIDA JIMÉNEZ, *¿Las desgracias de un editor? Diego de Gumiel, Tirant lo Blanch y Tirante el Blanco*, dins «Actas do IV Congresso da Associação Hispânica de Literatura Medieval», vol. IV, Lisboa, Cosmos 1993, 257-267.

El primer article comença recordant el tema literari del viatge en la literatura medieval; analitza la imatge de Sicília en dues ficcions cavalleresques catalanes: *La Faula* de Guillem de Torroella i el *Tirant lo Blanc* de Joanot Martorell i esbrina la sobrecàrrega d'elements 'fabulencs' en un tema que devia ésser ben conegut quant a la seva realitat física, ja que, àdhuc en Ramon Muntaner «la storiografia diventa letteratura» (418); en sentit contrari, però, la descripció de John de Mandeville influeix en el cap. CDX del *Tirant*. Els elements mítics de *La Faula* es basen en la identificació de Sicília amb la mítica Avalon (420-421). I si la descripció de Sicília en *Curial e Güelfa* no conté elements mítics notables, en la del *Tirant*, en canvi, «la realidad histórica del episodio siciliano parece, de entrada, inexistente» i l'absència de precisions geogràfiques només era mínimament compensada per les referències humanes (423).

En el segon, l'autor recorda que Marcelino Menéndez y Pelayo pensava que la Morgana del cap. 201 del *Tirant lo Blanc* era la 'Urganda la Desconocida' de l'*Amadís de Gaula*, d'on es podria deduir que aquest és anterior a aquell. En realitat, qui féu el canvi fou el comte de Caylus en la traducció i reducció francesa, ací transcrita en apèndix (148-152) (i que a Castella del segle XIX hauria estat l'únic transmissor per al coneixement del *Tirant*: 141), segurament influït per la gran difusió de l'*Amadís* a França, on no sols tingué edicions ans encara donà arguments per a obres teatrals, òperes compreses (145). Les darreres pàgines són de bibliografia d'edicions del *Tirant* i d'estudis tant sobre aquesta novel·la com de tema artúric (152-156).

Diego Clemencín fou un dels historiadors espanyols de la literatura que s'hagué de refiar del llibre de Caylus per a documentar l'episodi corresponent al *Tirant lo Blanc* del *Don Quijote de la Mancha*.

Les dissorts de l'impressor Diego de Gumiel explicarien el nombre limitat d'exemplars del *Tirant* tant de les dues edicions incunables catalanes com de la castellana del 1511. – J. P. E.
[14.909-14.910-14.911-14.912]

Rafel GINEBRA I MOLINS, *L'origen gironí del pintor Nicolau Verdera* (s. XIV-XV), dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XXXIX (1998), 111-121.

L'autor recorda els documents coneguts fins ara referents al pintor Nicolau Verdera, publicats per Josep Gudiol i Jill Webster, que ell completa amb transcripció íntegra. En aquells dos documents, Verdera era qualificat de ciutadà de Vic. Ginebra en publica dos més, de Vic, Arxiu de la Cúria Fumada, un any anteriors als esmentats, on Verdera és dit ciutadà de Girona, traslladat a la ciutat de Vic (1405). – J. de P.
[14.913]

M. Milagros CÀRCEL ORTÍ, *Casa, corte y cancellería del obispo de València, Hug de Llupià* (1398-1417), dins «Anuario de Estudios Medievales», 28 (1998), 635-659.

L'autora, precisat el sentit de 'familiaris' en relació a un dignitari eclesiàstic (640), informa dels estudis dedicats al tema en les diverses cultures europees i en particular en la de l'antiga corona catalanoaragonesa (637-639), presenta les dades que li han proporcionat els registres de col·lacions de beneficis dels anys 1408-1425, salvats en l'ADV (367, nota 5), començant per les de la cancelleria (vicari general, oficial, i llurs portantveus, i d'altres càrrecs de la cúria episcopal, entre els quals no manquen els escrivans, també de Xàtiva: 642-652), seguint pels de la seva pròpia casa i 'família', on no manca un 'scolaris' (655, núm. 2), i nombre d'altres ajudants (652-658), i acabant pels coneguts amb càrrecs en llocs de senyoriu temporal del bisbe de València (658-659). [Algun d'aquests noms, començant pel d'Hug de Llupià, són esmentats en les pàgines de Josep Alenyà dedicades a la seu de Tortosa: cf. 807, n. 14.622]. – J. P. E.
[14.914]

Albert HAUF I VALLS, *Corrientes espirituales valencianas en la Baja Edad Media* (siglos XIV-XV), dins «Anales Valentinos», XXIV (1998), 261-302.

L'autor entra en matèria recordant que, resultat de la reconquesta, València entrà en l'àrea cultural catalana, en la qual homes, idees i obres eren comunes a Perpinyà, Barcelona, Mallorca i València (268), tal com confirmen alguns dels manuscrits de l'Arxiu de la Seu valenciana (Joan d'Aragó, Guiu Terrena, Bernat Oliver, Francesc de Pertusa, Felip de Malla: 269-272). La part principal de l'exposició és dedicada als autors de la 'devotio moderna': Antoni Canals, Francesc Eiximenis, Isabel de Villena. Recorda les dues bases indispensables per a recórrer els camins d'influx d'aquella 'devotio': coneixement suficient dels textos devocionals catalans; i clara definició prèvia del dit corrent espiritual (274-275). Aquestes pàgines ressegueixen el primer camí, començant per la *Scala de contemplació* d'Antoni Canals, que resulta ésser traducció d'un *De XV gradibus contemplationis seu Viridarium Ecclesiae*, que, per la seva banda, és deutor del *Benjamin maior* de Ricard de St. Víctor, tal com demostren els paral·lels textuais (278-283). Fonts molt variades i ben triades es trobarien darrere el *Tractat de confessió* del mateix Canals, del *Molinet espiritual* i àdhuc del posterior *Espill de vida religiosa* (285-290). D'Eiximenis destaca «los aspectos más acendrados de su espiritualidad afectiva» (291): incideix en el tema de l'escala en *Scala Dei*, que integra fragments del *Llibre de les dones*, on l'autor assenyala l'influx de Ricard de Sant Víctor, del pseudo Dionís, d'Hug de Balma i de sant Bonaventura, sis capítols del qual són comuns amb la *Scala de contemplació* d'Antoni Canals; també n'aplega fragments Garcías de Cisneros, qui en l'*Exercitatorio espiritual* els acomuna amb fragments importants de la 'Devotio moderna' (291-294); el *Psalterium, alias laudatorium* i la *Vita Christi* d'Eiximenis contenen parts comunes, destinades respectivament a la pregària i contemplació dels eclesiàstics en llatí i dels seglars en català, i la darrera, amb el *Regiment de la cosa pública*, s'hauria convertit per a Hernando de Talavera en un dels llibres indispensables per a la «bella utopía de crear una república cristiana de nuevo cuño en la Granada recién conquistada» (300). Isabel de Villena, en el mateix intent de facilitar la contemplació de Jesucrist hauria aprofitats els materials que li proporcionaven el Cartoixà, Eiximenis, les *Meditationes Vitae Christi* i potser àdhuc els llibres de Jaume Peres de València (300-301). – J. P. E.
[14.915]

Catalina MARTÍN LLORIS, *Las corrientes espirituales en la Valencia de los siglos XIV y XV y su relación con las reliquias*, dins «Anales Valentinos», XXIV (1998), 397-404.

L'autora propugna que el trànsit de Edat Mitjana a la Moderna també comportà fractura en l'avaluació de les relíquies, fractura manifestada en el capteniment, tan divers, de Martí l'Humà i d'Alfons dit el Magnànim en relació a les mateixes: «Si... Martín busca desesperadamente las reliquias y paga considerables sumas de dinero por ellas, Alfonso las cambia por grandes cantidades de capital» (399). L'afany del rei Martí, coherent amb el dels seus predecessors, és ací documentat per lletres reials de l'ACA, *Canc., reg.*, ja conegudes (399-400); Alfons, en canvi, de present fa ostentació de la devoció reial per les relíquies, però d'amagat se n'aprofita pels diners que li proporcionen, empenyorades a eclesiàstics: «El valor material de las reliquias prevaletió sobre cualquier otra consideración y tuvo como resultado que el rey las perdiera» (403), i aquest fou el camí pel qual insignes relíquies passaren a la Seu de València, tal com demostren protocols notariais diversos de l'arxiu de la mateixa catedral (404). – J. P. E.
[14.916]

M. José HUESO SANDOVAL, *Art i devoció a la València de finals de l'Edat Mitjana. La Missa de Sant Gregori*, dins «Anales Valentinos», XXIV (1998), 387-396.

L'autora parteix de la necessitat de fonamentar l'estudi de les representacions figuratives medievals en els textos religiosos i literaris de l'època (387). Ho exemplifica en la 'Missa de Sant Gregori', escena central dels retaules d'ànimes (391-393), representació molt estesa al País Valencià (395-396). Es basa en un dels *Diàlegs* de sant Gregori el Gran, ací transcrit de la traducció catalana medieval (389-391); un dels elements eren les 'arma Christi' o estris amb què els butxins

turmentaren Jesús, il·lustrats amb un fragment de la *Quaresma* del 1413, de sant Vicent Ferrer (394-395). – J. P. E. [14.917]

Margalida BERNAT I ROCA, «*Secret de l'ofici*». *L'exemple dels tintorers. (Ciutat de Mallorca, s. XIV-XVII)*, dins «IV Congrés Patrimoni Cultural», 73-88.

L'estudi dels oficis permet «el redescobriments d'un llenguatge que reflecteix la saviesa d'unes gents que en el seu moment el vivien com a una xarxa que interrelacionava tot el que els envoltava» (73); era el 'secret de l'ofici', en el cas dels tintorers transmès de forma oral; l'autora n'ha aplegades mostres en les *Ordinacions i capítols del col·legi de tintorers de la Ciutat de Mallorca* o en els plets de gent de l'ofici, ara a Palma de Mallorca, ARM, *Gremis*; i E.U. 78; després recorda els atuells propis de l'ofici i llur utilització; a partir d'ací reporta i explica, amb constant referència a sèries diverses de l'ARM o al llibre de Joseph Moya (sota pseudònim: Phesio Mayo), *Remallet de Tintures...*, Barcelona 1691, la nomenclatura de les substàncies fixadores (77-79) i la de les substàncies colorants (79-86), amb particular atenció al 'peu de blau' (87). – J. P. E. [14.918]

Josefina PLANAS BADENAS, *El Llibre de la Confraria del Senyor Rei, un manuscrito miniado del monasterio de Poblet*, dins «Locus amoenus», 1 (1995 [1996]), 95-105.

El dit volum té en la biblioteca del monestir de Poblet la signatura 1. 35; és ací descrit (99, nota 20) i establerta la llista dels seus textos (99, nota 21 i 98-99), que són: els fundacionals de la confraria, el *Liber de conceptione virginali* o *Disputatio saecularis et iacobitae* [cf. ATCA, XVIII (1999), 844-848], el conjunt de tractats i lletres a les autoritats i concilis de Constança i Basilea, publicats en aquestes pàgines [ATCA, III (1984), 94-177] i documentació posterior, de la segona meitat del segle XVI. Ultra notícies sobre el culte català a la Puríssima i sobre la Confraria del Senyor Rei, trobem en aquestes pàgines una anàlisi de la decoració dels primers folis del volum pobletà (100; sis reproduccions: 101-104), datada en el pas del segle XIV al XV (98), en algun punt paral·lela a d'altra del temps de Climent VII (1378-1394) (100) o de les *Grandes beures* del duc de Berry, d'entorn 1409 (102); i indicació de possible influència en descripcions de sor Isabel de Villena i de Joan Roís de Corella (101-104). Inicialment, el volum pogué ésser «encargado por Martín el Humano o por ricos burgueses barceloneses» (105 [datació que confirmaria les consideracions fetes en la recensió publicada en el volum XVIII d'aquest anuari, esmentada en la present notícia bibliogràfica]). – J. P. E. [14.919]

Flocel SABATÉ, *Els bàndols com a solidaritat en la societat urbana baixmedieval*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», núm. 30 (1998), 456-472.

Emmarcat, tant en les primeres pàgines com en les darreres, en àmbit europeu, aquest article exposa en la seva part central situacions fàctiques conegudes per l'escorcoll en una llarga llista d'arxius catalans (457-458), entre els quals destaquen, ultra l'ACA i l'AHCB, els AHC de Cervera, Igualada, Puigcerdà, Tortosa i Valls, els AM de Lleida, Tarragona i Vic i el de Perpinyà, ADPO. L'autor precisa que no s'ha de confondre 'bandositar' amb qualsevol intervenció armada diversa d'una guerra exterior (467-468, nota 80) i la considera excrescència violent de la solidaritat per afinitat, activada davant les contrarietats (459-461); la bandositar representava una desfeta de l'ordre públic, la ruptura de la prosperitat vilatana, el descrèdit de les institucions, sobretot del poder públic obligat a assegurar la pau social, i el fracàs pràctic de les teories de Dret Romà sobre la sobirania (462-464). Ni la intervenció dels poders públics ni l'èxit momentani d'actuacions pacificadores com la de sant Vicent Ferrer a Vic [o a València] reeixiren a restablir la pau. – J. P. E. [14.920]

Reliquie e reliquiari nell'espansione mediterranea della Corona d'Aragona. Il tesoro della cattedrale di Valencia. Napoli, Castel Nuovo 30 settembre - 15 dicembre 1998, [València i Nàpols], Generalitat Valenciana i Comune 1998, 184 pp.

Després de les presentacions signades per les autoritats respectives i pel comissari de l'exposició, aquest volum ofereix els següents estudis:

Eduard MIRA, «*Per lo camí de mort é cercat vida*» (27-92), on l'autor resumeix l'expansió mediterrània de la corona catalanoaragonesa: l'expansió (de mitjan segle XIII a començaments del XVI) anà acompanyada de l'adquisició de nombre de relíquies, i tant l'expansió com les relíquies (sobretot la de Sant Jordi, protector de la Casa de Barcelona) generaren la corresponent literatura, com és ara la *Crònica* de Ramon Muntaner (35, 40), les miniatures adients dels llibres d'hores (37, 47) i la devoció del Cerimonós a sant Jordi en l'*Obra de mossèn sant Jordi i la cavalleria* (54), sense oblidar els corrents 'espirituals' del segle XIV (78-79).

Miquel NAVARRO I SORNÍ, en *Pignora sanctorum. Sulle reliquie, il loro culto e le loro funzioni*, recorda el culte a les relíquies dels màrtirs des dels primers segles cristians (95-108), i la particular devoció dels monarques de la casa de Barcelona (112-118); a la Seu de València, les primeres relíquies arribaven ja en temps de Jaume I i augmentaren fins a principis del segle XV, car Margarida de Prades donà part de la col·lecció aplegada pel seu espòs Martí l'Humà (119-122); Alfons dit el Magnànim hi dipositava el 1425 la pràctica totalitat de les relíquies aplegades en la capella reial dels reis de la dinastia catalana, la llista de les quals és ben especificada en document notarial (123-127), i el primer papa Borja encara augmentaria aquell tresor (128-133).

El catàleg, obra de Joan J. GAVARA (136-177), fa constar en primer lloc on és documentada la propietat de cada un dels joiells exposats, en molts casos la inscripció del punxó d'orfebreria, i sempre que existeix, el text d'inscripcions, d'entre les quals destaca la llista de relíquies que acompanyaven l'espina de la corona en el reliquiari d'aquesta (140). Hi ha bibliografia referida a tot el volum (181-182). – J. P. E. [14.921-14.922-14.923]

María del Carmen GÓMEZ MUNTANÉ, *Una fuente desatendida con repertorio sacro mensural de fines del Medievo: el cantoral del Convento de la Concepción de Palma de Mallorca* [E-Pm], dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 54 (1997), 45-64.

El dit cantoral pertany a l'AD de Mallorca i ha estat objecte de l'atenció de diversos estudiosos, començant per Higiní Anglès. L'autora en descriu materialitat (46) i contingut (47), que barreja «Gradual con el Antifonario y con fragmentos del Prosario, del Leccionario y del Himnario» les rúbriques explicatives del qual són totes en català «y que, por tanto debió ser escrito y usado en tierras del reino de Aragón» (47-48 [cal no confondre el regne d'Aragó, on normalment hom no escriu en català, i la Corona catalanoaragonesa, en la qual la majoria dels habitants són de llengua catalana]); procedeix del convent mallorquí de la Concepció (48-49) i ja fou escrit per a ús d'una comunitat femenina. Ultra les normals, el volum conté peces ben específiques: dos credos polifònics, vuit peces monòdiques, i proses, seqüències, verbetes i fragments mensurals a una o més veus, en la descripció de les quals l'autora s'estén, assenyalant d'altres biblioteques, on es troba cada peça, i oferint transcripcions musicals, amb taula final, en la qual consta el títol de deu peces, col·locació dins el volum i indicació de nombre de veus i d'altres manuscrits (63). – J. P. E. [14.924]

Vicent FERRER, *Tractat de vida espiritual. Sermons*. Introducció i notes d'Adolfo ROBLES (+). Traducció dels textos llatins de Vicent J. GIRBÉS i Ricard M. SARRIÓ. Adaptació dels textos valencians de Josep Enric ESTRELA (Clàssics del cristianisme, 71), Barcelona, Edicions Proa 1998, 200 pp.

El present volum és dividit en dues parts clares: la introductòria escrita pel malaguanyat Adolfo Robles (9-49) i l'edició de textos en traducció o adaptació catalana actual (57-198), entre les quals hi ha una cronologia (50-53) i una bibliografia (54-56). La part introductòria té també dues meitats: el resum biogràfic de mestre Vicent, que, en línies generals, exposa els resultats ac-

tuals dels estudis sobre els diversos moments de la dita biografia (9-32 [quant a la intervenció en el Compromís de Casp, en el qual nega el pes preponderant de Benet XIII en el vot de mestre Vicent, és estrany que el 1998 encara no fos tinguda en compte la narració-testimoniatge de Luis Panzán, resumida i extractada dins ATCA, XII (1993), 443]); l'altra meitat presenta també l'estat actuals dels estudis entorn de l'obra escrita del mestre i en particular dels textos publicats en la segona part (33-49): aquests són el *Tractat de la vida espiritual* (38-41 i 59-100), el *Tractat consolatori sobre les temptacions contra la fe* (42-43 i 101-108), el *Sermó sobre sant Domènec* (43-44 i 109-122), el *Sermó del Divendres Sant sobre la Passió del nostre senyor i salvador Jesucrist* (44-47 i 123-163), la *Contemplació molt devota o Vita Christi* (47-49 i 165-180) i el *Sermó sobre els set goigs i dolors de la Verge* (49 i 181-198). – J. P. E. [14.925]

Alfonso ESPONERA CERDÁN, *San Vicente Ferrer y las corrientes espirituales de su época. Estado de la cuestión*, dins «Anales Valentinus», XXIV (1998), 339-362.

Recordada la situació espiritual de l'Europa Occidental en el pas del segle XIV al XV (efectes de la Pesta Negra i del Cisma d'Occident), en particular la de l'orde dominicà sobretot en la Província d'Aragó (339-341), l'autor repassa els escrits de mestre Vicent (espiritualitat cristiana bàsica: 342-345), en els sermons del qual troba més clars elements qualificadors de la mateixa (capteniment cristià bàsic de «no tenir altre Déu fora de Mi» i cristocentrisme en Jesús crucificat). Es pregunta si hi hagué un mestre Vicent escolàstic i un altre d'espiritual, per a l'espiritualitat del qual dóna a tall de síntesi tres punts de referència: Crist crucificat i esperit de penitència; l'herència espiritual de l'orde dominicà concretada en les *Vitae fratrum* i en el moviment de l'Observança; i ‚status virorum evangelicorum futurus‘: autodefinició d'Àngel de l'Apocalipsi i ‚praedicator finis mundi‘ (348-354). Recorda els dos grups humans definits per l'espiritualitat ferreriana: la Companyia de penitents (i la Confraria de la Preciosa Sang) i el nucli més estricte de col·laboradors (356-357). Les darreres pàgines proporcionen indicacions relatives a l'herència espiritual de mestre Vicent en els segles XV i XVI (358-362). – J. P. E. [14.926]

Mauro ZONTA, *The original Text of Vincent Ferrer's Tractatus de unitate universalis. Discovered in an unknown hebrew Translation?*, dins «Bulletin de Philosophie Médiévale», 39 (1997), 147-151.

A diferència dels tres manuscrits del *Tractatus de suppositionibus*, que l'atribueixen a mestre Vicent Ferrer, el de la *Quaestio de unitate universalis*, Viena, Dominikanerkonvent, ms. 49/271, només l'atribueix a ‚magister Vincentius‘; però ja Peter Schwarz (Petrus Niger), en el *Clypeus Thomistarum* del 1481, el cita, i n'extracta un llarg fragment, que atribueix a ‚sanctus Vincentius, ordinis predicatorum‘ (148), però no és el publicat per Henri-Dominique Fages o per J. A. Trentmann; coincideix, en canvi, amb el text hebreu *Ma'amar nivvad ba-kôlel = Solemne tractat de l'universal*, existent a Parma, Biblioteca Palatina parmense 2631 (De Rossi 457), ff. 126-144, fragment que l'autor transcriu amb lletra llatina i retrotradueix al llatí (150-151). – J. P. E. [14.927]

Francisco M. GIMENO BLAY, *Las schedulae sermonum de san Vicente Ferrer en San Domenico de Perugia*, dins «Anales Valentinus», 48 (1998), 371-377.

Assenyalades algunes de les característiques del volum manuscrit de Perusa, San Domenico [cf. ATCA, XVIII (1999), 157-198], es pregunta qui l'escriu i quan: el 1407, d'acord amb les anotacions inicials, i, en conseqüència «habría sido Vicente Ferrer no sólo el autor intelectual sino también el material» (375); transcriu en apèndix títols d'un afegit per a controvèrsia judeocristiana [cf. ATCA, XVIII (1999), 196] part de l'esquema núm. 264 i el 469 (376-377). – J. P. E. [14.928]

José Carlos MARTÍN DE LA HOZ, *La conversión en la predicación de San Vicente Ferrer*, dins «Anales Valentinus», 48 (1998), 363-369.

Aplec de les referències al tema de la conversió espigolades per l'autor en els sermons del manuscrit d'Aiora publicats el 1995 amb transcripció de fragments llatins; el dit tema és particularment abundant en aquelles pàgines, car es tracta de sermons predicats a Lleida durant la Quaresma del 1414 i d'altres, també quaresmals, del 1413. – J. P. E. [14.929]

Jean-Christophe CASSARD, *Le légat catéchiste. Vincent Ferrer en Bretagne (1418-1418)*, dins «Revue Historique», CCXCVIII (1998), 323-343.

A base de l'enquesta de Bretanya sobre la figura de mestre Vicent, dels anys 1453-1454, l'autor subratlla el capteniment del duc, esdevingut protagonista de l'anada del futur sant a Bretanya (324-326); aquest, portador de pau després del Cisma, feia pregar per Martí V; en la línia de la pacificació, cal afegir la del duc amb l'alta noblesa i amb el rei de França (327-329). Reconstruït l'itinerari (330-333: mapa: 331), l'autor recorda que la predicació era un espectacle total, car no consistia sols en paraules, ans també en canvis de veu, en mímica, en expressió de la cara: la doctrina era absolutament normal però exposada «par un acteur au summum de son art», que s'arribava a transfigurar (335); el record es mantingué durant anys (336-338). Quan, esgotat, ja no pogué predicar i s'anava morint, la casa ducal per mans de la duquessa l'agomboldà (339-340). L'enterrament fou un triomf popular, coronat per la canonització (340-341). – J. P. E. [14.930]

Jean Christophe CASSARD, *Le saint et l'enfant en Bretagne au Bas Moyen Age*, dins «Mémoires de la Société d'Histoire et d'Archéologie de Bretagne», 75 (1997), 127-147.

Pàgines només conegudes per referència; es basen en aquelles declaracions de testimonis oculars en el procés de Bretanya sobre mestre Vicent Ferrer, que recorden la seva forma de tractar els infants. – J. P. E. [14.931]

Laura A. SMOLLER, *Miracle, Memory and Meaning in the Canonization of Vincent Ferrer, 1453-1454*, dins «Speculum», 73 (1998), 429-454.

[Cf. el resum d'un article precedent de l'autora, dins ATCA, XVIII (1999), 1030, núm. 14057]. En les pàgines actuals, analitza quatre declaracions fetes els anys 1453-1454 en el procés de Vannes, conservat als Archives Départementales de Morbihan, ms. 87J11, el comú denominador de les quals és que els respectius miracles són certificats per testimonis diversos coincidents a confirmar el fet, però divergents en certs detalls de precedència personal; per a l'autora, les raons de la diversitat s'han de cercar en les relacions que dins un procés s'estableixen entre testimonis, jutges i notaris; aplicant-hi conceptes de psicologia moderna, en particular el del ‚the totalitarian Ego‘ (438), considera que cada categoria de persones mira de centrar els records en el protagonisme o el prestigi d'un mateix (432 i 451). En les declaracions realitzades per dones eren més acusats tant el sentit de la concreció com el del propi protagonisme (442-444). – J. P. E. [14.932]

José Ángel GARCÍA CUADRADO, *Una fuente inédita de la doctrina de la suposición en Vicente Ferrer: la polémica Burleigh & Ockam*, dins «Revista española de filosofía medieval», 5 (1998), 135-146.

L'autor atribueix a mestre Vicent Ferrer tant la *Quaestio de unitate universalis* com el *Tractatus de suppositionibus* [cf. el resum n. 14.927]; la referència a Walter Burleigh i a Guillem d'Ockam es troba al començament del *Tractatus*, crític envers els nominalistes i més acostat a Burleigh en afirmar, per exemple, que només té ‚suppositio‘ el subjecte, no pas el predicat (142) i en d'altres punts del mateix tema (142-143); se n'apartaria en sostenir que «terminus

semper supponit suum significatum» (144, nota 43) i no pas únicament quan és subjecte. – J. P. E. [14.933]

David J. VIERA, *Vincent Ferrer's Catalan Sermon on Margaret of Antioch*, dins «Actes Vuitè Congrés», 293-303.

L'autor [sense tenir en compte la distància que hi pot haver entre un report de sermó de s. Vicent Ferrer i la prèdica realment pronunciada], recordat l'esquema genèric d'un sermó vicentí, analitza el dedicat a santa Margarida en *Sermos*, II, començant per l'enumeració dels cinc punts tocats en el mateix (294) [i que ja no coincideixen amb els del sermó predicat a Cambrils el 13 de juliol del 1413: ATCA, IV (1985), 225-226, ni amb els dels esquemes de Perusa i del Vaticà ni amb el sermó del manuscrit de Tolosa de Llenguadoc: ATCA, XVIII (645-646, núm. 465)] i assenyalava aquells punts que coincideixen amb les versions anteriors de la vida de santa Margarida i els que són personals de mestre Vicent, entre els quals hi ha la col·locació de la controvèrsia dialèctica amb els dimonis, que en Vicent hauria insistit sobretot en la vàlua de la virginitat, de manera que, segons Viera, el dit sermó anava destinat principalment a donzelles (294 i 301). Hi ha bibliografia (302-303). – J. P. E. [14.934]

Alberto FERREIRO, *Vincent Ferrer's Beati Petri Apostoli. Canonical and Apocryphal sources in Popular Vernacular Preaching*, dins «Harvard Theological Review», 91 (1998), 41-57.

[Cf. ATCA, XVIII (1999), 58]. L'objectiu de l'autor és el d'esbrinar els arguments teològics emprats pel sermó de sant Pere i en particular la interacció de fonts canòniques i d'apòcrifos relatives al mateix sant, i de presentar el dit sermó com a mostra de predicació popular del segle XIV (43). Suposant que els sermons ferrerians han estat escrits per mestre Vicent tal com són ara [i no són redacció de reportadors], del fet que la versió llatina integri material apòcrif que no es troba en la catalana, en dedueix que el predicador es concedia un ampli marge de llibertat a l'hora de decidir els punts de la seva predicació (44-45). Segueix el resum del sermó català, la segona part del qual aprofita narracions extracanòniques dels *Actus Petri* i de la *Passio Petri et Pauli* per a exposar la darrera topada entre Simó Pere i Simó Mag a Roma i la crucifixió de sant Pere cap per avall (49-57). – J. P. E. [14.935]

Maria Josep MARÍN, Maria Josep CUENCA, *La gramaticalització en els connectors: de l'oral a l'escrit*, dins «Actes Onzè Col·loqui», 383-401.

Anàlisi de la funció dels tres adverbis ,açò, ací i així' en el volum cinquè dels *Sermos* de sant Vicent Ferrer de «Els Nostres Clàssics»; analitzats un centenar de paràgrafs, les autores arriben a la conclusió que «el poder del canal escrit sobre l'origen oral dels sermons de sant Vicent és molt fort» (400 [conclusió que confirma la dada tradicional: els *Sermos* transmesos són resums escrits per aquells ,valentes viri promptam manum habentes', que, atents a allò que deia el predicador, intentaven d'omplir uns esquemes preestablerts]). Hi ha bibliografia (400-401). – J. P. E. [14.936]

A. F. VERDE, *La conversione degli Infedeli e dei Giudei in ordine all'unione della Chiesa. Tra san Vincenzo e Savonarola: una traccia di studio a seguire*, dins *Firenze e il Concilio del 1439. Convegno di studi* 1989, Florència 1994, 243-286.

Estudi només conegut per referència. – J. P. E.

[14.937]

Francesco Cesare CASULA, *Gli schiavi sardi della battaglia di Sanluri del 1409*, dins «Misc. Violante», 195-206.

Documentació de l'AHPB dels anys 1410-1412 (198, nota 19) permet de conèixer vendes d'esclaus sards, resumides en aquestes pàgines, que també sintetitzen les operacions militars de la batalla de Sanluri i conseqüents. L'autor s'escandalitza (198 i 201-202) de l'esclavitud de cristians en terres cristianes, com si aquell fos el primer cas, quan ell mateix la documenta ja el 1239 a Gènova (202); afirma que els sards no feren el mateix amb els seus presoners, però s'oblida d'indicar on és la documentació sarda contemporània on és possible de documentar la seva afirmació; [i també sembla oblidar un altre detall: darrere l'exèrcit de Martí el Jove hi havia el sobirà suprem de l'illa de Sardenya, el papa: aquella guerra no tindria la qualificació de croada a tots els efectes? I si l'escàndol anés per aquest camí, caldria que recordés que després del 1285 Catalunya també en sofrí una de croada contra ella vinguda d'Itàlia i de França]. Al final són d'alguna forma transcrits tres actes de compravenda relatius a una mateixa esclava (204-206). – J. P. E. [14.938]

Enric GUINOT RODRÍGUEZ, *La batllia general de València: gestors i beneficiaris*, dins *Actes Corona Fiscalitat*, 577-601.

A base de la documentació de València, ARV, *Batllia*, l'autor descriu les funcions del Batlle General del Regne de València, tant la fiscal sobre el conjunt de la població, com la també plenament administrativa en relació a sarraïns i jueus, ,patrimoni del senyor Rei'; recorda els principals capítols de la dita fiscalitat (581-582) i els seus gestors, on des del 1 de novembre de 1412, pocs mesos després de la Sentència de Casp, era nomenat Joan Mercader, després del qual el succeïren Berenguer Mercader i Honorat Mercader; pels serveis als Trastámara els Mercader haurien saltat en pocs anys de juristes al servei de la ciutat de València a nobles (584-586); d'altres persones es beneficiarien de la gestió del patrimoni reial (586-587), sobretot en forma d'arrendadors de la percepció dels seus drets, entre els quals no mancaren els conversos (588). Les pàgines finals donen les llistes dels dits arrendadors per a cada un dels drets des del 1412 al 1457 (593-601). – J. P. E. [14.939]

Antonio PÉREZ MARTÍN, *Génesis de las compilaciones del Derecho Catalán*, dins «Studia Gratiana», XXIX (1998), 685-708.

En l'avinentsa d'emprendre la tasca d'inventariar els manuscrits jurídics de l'Arxiu Capitular d'Urgell, l'autor s'ha fixat en els manuscrits coneguts preparatoris de la compilació del Dret Català, ordenada per la Cort de Barcelona de 1412-1413 i acabada el 1422. Aquest examen li ha permès donar cos a allò que ell anomena ,compilatio summarialis', centrada en el *Compendium* del jurista Narcís de Sant Dionís, però amb altres manuscrits en dues versions, llatina i catalana (ja publicada la catalana a partir del ms. de la Seu d'Urgell per Ferran Valls i Taberner el 1927 dins la «Revista Jurídica de Catalunya»), al costat de la *Compilatio officialis*, obra dels juristes designats en la mentada cort, també en diversos manuscrits de les versions llatina i catalana. Sobre aquesta darrera realitza una reelaboració completada i perfeccionada de la part heurística que en el seu dia estampà el present ressenyador en el seu estudi introductor i a la reedició del 1988 de l'incunable de les *Constitucions de Catalunya* [cf. ATCA, IX (1990), 391-392]. L'autor, amb bones raons, creu que de fet aquesta *Compilatio officialis* no arribà mai a ésser promulgada com a tal (possiblement pel cost econòmic que representava la seva necessària reproducció per a l'ús de les cúries i professionals del dret), reiterat com a text plural: però obert a la consulta particular. El treball es completa amb un registre provisional i sumari dels nombrosos manuscrits coneguts de compilacions cronològiques d'*Usatges* i *Constitucions* entre els segles XIV i XV, i amb la promesa del futur inventari i descripció de tots els còdexs contenint textos jurídics medievals. – J. F. R. [14.940]

The Tortosa Disputation. Regesta of Documents from the Archivo de la Corona de Aragón. Fernando I: 1412-1416 (Sources for the History of the Jews in Spain, 6) Gemma ESCRIBÀ. Stylistic Editing by Raquel IBÁÑEZ-SPERBER. Edited by Yom Tom ASSIS Jerusalem, The Central Archives for the History of Jewish People, The Hebrew University of Jerusalem 1998, LXVIII i 252 pp.

El cos del volum és constituït per set-cents noranta-un regests, tots procedents d'ACA, *Canc.*, *reg.*, datats entre l'onze d'agost del 1412 i el 30 de març del 1416, tot el regnat de Ferran I d'Antequera. Encara que el volum s'intituli *La Disputa de Tortosa*, en realitat només disset dels regests fan referència directa a la mateixa. En la *Introducció* (VII-XXXV), Yom Tob Assis resumeix els aspectes més importants del dit conjunt documental, en el qual, malgrat tot, és innegable una política reial faavorable a les aljames (VIII-IX), l'estructura i situació de les quals és també resumida (XIV-XVII); situació que, certament, resultà desconjuntada pels impactes de la *Disputa de Tortosa* i de la predicació de mestre Vicent Ferrer; ambdós fets provocaren una allau de conversions al cristianisme i nombre d'altres conseqüències, com és ara el pagament de les dietes dels representants de les jueries durant la *Disputa*, la imposició de presència de jueus en els sermons de mestre Vicent Ferrer i les multes per la no presència, amb les tensions, àdhuc dins una família, entre els membres convertits i els endurits. El fenomen convers augmentà, car els nous engrandiren el nombre dels que s'havien convertit el 1391; i comparegueren les (primeres?) confraries de conversos, com la de Sant Miquel, a Mallorca, el setembre del 1413. Per alguns d'aquests regests som informats que actuacions imitadores de la predicació i processons de mestre Vicent seguien provocant problemes entorn Jaca el 1416, quan el mestre ja era per Occitània; també ho som de la intenció de l'antic rabí Jerónimo de Santa Fe d'emprendre una campanya de predicació adreçada als grups irreductibles, també el 1416. Tres taules finals fan més accessible la informació: la d'antropònims (227-243), la de topònims (245-247) i la de temes (249-252). – J. P. E. [14.941

Lluís MONJAS MANSO, *El qüestionari de visita pastoral de Jaume Marquilles, 1413-1414. Edició i estudi*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XVII (1998), 514-534.

Presentats els estudis sobre actes de visita pastoral en diversos estats europeus (514-516), l'autor aplega les notícies biogràfiques conegudes entorn Jaume Marquilles, els càrrecs del qual demostren que pertanyia al grup reformista afí Benet XIII (517-519), a presenta el seu qüestionari de visita pastoral i l'emmarca en els moviments reformistes contemporanis (519-525); l'edició anotada del text, procedent de Barcelona, ADB, *Visitatum* 11, ocupa les pàgines 526-534. – J. P. E. [14.942

Peter LINEHAN, *Papa Luna in 1415: A Proposal by Benedict XIII for the Ending of the Great Schism*, dins «The English Historical Review», CXIII (1998), 91-98.

Una indicació equivocada d'Eliás Olmos Canalda en l'inventari de pergamins de la Seu de València posà a les mans de l'autor el pergami núm. 3.905 d'aquell fons, que no conté cap text de Bonifaci VIII ans de Benet XIII [i correspon a la situació creada per les Vistes de Morella, l'estiu del 1414, desconegudes de Linehan, com també ho és la bibliografia catalana sobre el Cisma d'Occident], situació que desembocaria en les Vistes de Perpinyà, novembre 1415; el text conté les instruccions papals als enviats a missió informativa davant Segimon d'Hongria, rei de Romans, i els prínceps electors alemanys; ací transcrit, ocupa les pàgines 94-98. – J. P. E. [14.943

Roser SALICRÚ I LLUCH, *L'ambaixada a Fes d'Antoni Queixal i Ramon de Conesa (1413-1414)*, dins «Acta historica et archaeologica mediaevalia», 19 (1998), 229-244.

La política de Ferran I de Catalunya-Aragó envers els estats musulmans mediterranis fou exposada per Mariano Arribas Palau en nombre de publicacions (231), el qual, però, no dedicà aten-

ció a l'ambaixada indicada en el títol, les vicissituds de la qual, des de la preparació a la tardana i lenta paga de les dietes, són ací resumides a base de documentació d'ACA, *Canc.*, *Cartes Reials Diplomàtiques*, i *Reg.* – J. P. E. [14.944

Ramon GRAU I FERNÁNDEZ, *Joan Fiveller, Ferran I i les imposicions municipals de Barcelona: Repàs a un mite històric*, dins «Barcelona. Quaderns d'Història», 2/3 (1996 [1997]), 53-99.

La gesta de Joan Fiveller ha perdut pes en la historiografia catalana del segle XX; per això, l'autor es proposa: «fer una avaluació crítica de les bases documentals conegudes sobre els fets del 1416; reconstruir detalladament el primer cicle de la seva elaboració historiogràfica, des del mateix segle XV fins a darrerria del XVII; i explicar els efectes catastròfics de la recepció acrítica d'aquesta tradició literària duta a terme pels intel·lectuals compromesos amb la construcció del nacionalisme català modern» (54). La font principal és una acta de la sessió municipal del 29 II 1416, trobada, vista i transcrita a darrerries del segle passat i ara introbable, però confirmada fins als mínims detalls per documentació contemporània (54-60); la versió dels documents fou revirada per la de Lorenzo Valla, rebuda de la cort d'Alfons dit el Magnànim; en resultà una narració imitadora de Titus Livi, que havia de presentar el rei Ferran com a personificador del sobirà just i impertorbable i per això silenciava la seva indignació final i les amenaces contra Barcelona (60-65); però Valla fou font per als annalistes de l'Humanisme: Jerónimo Zurita el segueix, però torna el fet al seu context barceloní i no rep els discursos anteriors a la sortida de Barcelona (65-66); Pere Joan Comes tradueix gran part de la narració de Valla, però exalta sense base arxivística Joan Fiveller (66-69) i Esteve Gilabert Bruniquer el converteix en un prototip de la voluntat col·lectiva a l'hora de defensar els drets de la ciutat (69-70). Els autors de l'època barroca (*Annals consulars*, *Dietari anònim*) reelaboraren l'escena de la confrontació bo i subratllant el protagonisme del Consell barceloní, fent-ne «el punt extrem dins el procés de distorsió de l'episodi a favor de la ideologia municipalista» (75) i arribaren a crear textos falsos, com seria, potser, *La fi del comte d'Urgell* (és de Jaume Ramon Vila? [vegeu les pàgines que li són dedicades en aquest volum]), «defensa i desenvolupament de la doctrina pactista en un moment de reactivació política i de crisi» (81), o el pseudo-Boades, on Joan Gaspar Roig i Jalpí descriu l'evolució de Ferran I des de la incompatibilitat a l'entesa amb les institucions catalanes (83-85). Narcís Feliu de la Penya corregeix la versió de Lorenzo Valla i dóna la darrerera paraula a Fiveller: és gloriós morir defensant les llibertats i les lleis de la pàtria (85-86). El segle XVIII la narració fou víctima de la tensió entre tradicions patriòtiques i documentació contrastada: i així Antoni de Capmany no l'esmenta (87-88); els historiadors romàntics, en canvi, hi veieren el símbol de la defensa i de les prerrogatives de la Ciutat (90-91). Del 1868 ençà, els positivistes editaren textos i exhumaren documents, però fins a Jaume Vicens i Vives seguiren respectuosos envers les falsificacions barroques (sobretot envers la *Crònica* de Bernat Boades) per llur sentit nacional (92-97). Resultat final: són històrics tant l'episodi com la comprensió de la seva transcendència política; però no es confirma el protagonisme de Joan Fiveller (97). – J. P. E. [14.945

Agustí ALTISENT, *La disputada herència de Constança d'Anglesola (m. 1405)*, dins «Misc. Ainaud, I», 383-390.

El *Cartulari dels Anglesola*, conservat a Poblet, completat amb documentació d'ACA, *Canc.*, *reg.*, permet de refer les vicissituds de la nissaga (arbre genealògic: 384), sobretot les que afectaren Constança, casada per interès de Joan I amb el secretari reial, Pere de Benviure. Ja abans de la mort de Constança, documents de dubtosa validesa (388) encengueren un conflicte legal entre les diverses rames dels Anglesola; i el 1417, mort Pere de Benviure, la baronia d'Anglesola era subhastada a favor de Ramon de Perellós; la baronia de Cabrera de Ribagorça revertí en els Castre de Pinós. – J. P. E. [14.946

Anthony LUTTRELL, *Margarida d'Erill Hospitaler of Alguaire: 1415-1456*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 28 (1998), 219-249.

Les primeres pàgines informen dels dos monestirs de monges hospitaleres de Sixena (el més important de la Península Ibèrica) i d'Alguaire (221-222); una de les condicions de recepció a novícia era la de saber de lletra, i la priora del 1333 posseïa una *Bíblia* en català (223, nota 30); nombre de detalls de la vida conventual són exposats en aquestes pàgines, procedents de l'ACA, *Arxiu del Gran Priorat*, i de Malta, La Valletta, National Library, *Archives of the Order of St. John* (226-235). El 1415 era rebuda a monja d'Alguaire Margarida d'Erill i dos anys més tard, en estat, acusà el seu cosí també hospitaler, Ramon Roger d'Erill, d'haver-la forçada; aquest adreçà al Prior de Catalunya la súplica d'informar-se d'acord amb una llarguíssima llista de preguntes, conservada en el fons barceloní, i ací transcrita (237-249); amb la lletra de batalla *O tu, traydor*, publicada per Martí de Riquer (226 i 230), el pare d'ella desafia el sospitós nebot. [La primera persona, a la qual segons fra Ramon Roger el Prior de Catalunya havia de demanar informació, però a la qual les pàgines inicials no fan cap referència, era «en Johan, lo capellà, ... qui anave ab mastre Vicent»: segons els processos de canonització del darrer, En Joan era el clergue que, durant el sermó de mestre Vicent, aplegava els infants en un altre lloc i els ensenyava les primeres oracions]. – J. P. E. [14.947]

Maria de la Pau JANER MULET, *Jordi de Sant Jordi: presoner a Nàpols*, dins «XIV Congreso Corona, IV», 347-355.

La teoria de la relació entre un text i el seu context és ben aplicable a *El presoner* de Jordi de Sant Jordi, cavaller el 1421 a Sardenya, Sicília i Nàpols en les primeres campanyes del rei Alfons; fet presoner per Francesco Sforza el maig del 1423, reclamà l'ajut del rei amb el poema, en el qual les referències a una presó no són imaginàries ans tangibles; el clam incloïa «una crítica suau o recordatori indirecte» (351), ben allunyat de «l'autèntica recriminació» que deu anys més tard, el castellà Juan de Tapia, empresonat en la *Comedieta de Ponza*, adreçà al mateix rei (351-352). – J. P. E. [14.948]

Vicent MARTINES PERES, *L'espai, dimensió poètica de contacte entre el Dolce Stil Novo i la poesia catalana del segle XV*, dins «XIV Congreso Corona, IV», 371-380.

En el segle XV encara hauria sobreviscut l'arc cultural de Catalunya-Occitània-Itàlia, que aniria «del riu Segura a la mar de Tarento» (372), un 'continu' literari en hauria imperat un concepte 'semblant' de l'amor i de la dona, que la transfigurava en àngel i en corporeïtzació de totes les perfeccions; els exemples textuals trets de poemes del 'dolce stil novo' (373-374) coincidirien amb els d'Ausiàs Marc i de Pere Torroella, car la dona és dibuixada com a realitat més que metafòrica (375), com a un lloc, el cor gentil, on Amor és segur (376), tema també tocat per Melcior de Gualbes i Bernat Hug de Rocabertí. Era un món poètic que s'anava allunyant de l'occità i s'acostava a l'italià –però no massa (376-377). – J. P. E. [14.949]

Albert G. HAUF, *Possible reasons de les Tusculanes en el poema XXXVII d'Ausiàs March?*, dins «Caplletra. Revista Internacional de Filologia», 24 (primavera 1998), 105-116.

L'autor esbrina de quina manera Marc relaciona el 'silenci d'amor' amb el plantejament estoic de la paor i del dolor, formulat en un text tan conegut com les *Tusculanes* de Ciceró. Reproduït el poema, de sis cobles croades capcaudades i d'una tornada, en la puntuació del qual l'autor introdueix alguna novetat (105-107), i en el qual veu una formulació sentida de la dinàmica psicològica entre bé/mal, desig/temor, joia/aflicció-tristesa (109), «estat de desequilibri passional» (110), sentiment que ha anul·lat i pertorbat la recta raó, presentant el mal com una futura, tot i que no ben definida certesa inevitable, dolor descrit com a tan punyent com el de Tàntal (111),

com un gran mos al cos (vers 9: 112); la causa de la por és la certesa de la manca de certesa, de la qual Ausiàs és culpable per no haver manifestat el seu sobresamor; el clímax, però, és paradoxal: «jo am lo dan vengut per vós amar» (versos 35 i 41-42), cosa que Ciceró i els estoics haurien blasmat igualment (114). Hi ha bibliografia (115). – J. P. E. [14.950]

Paula BRUNO, *Ausias March in the Light of Dante*, dins «Actes Vuitè Col·loqui», 101-108.

L'autora concentra l'atenció en el *Cant espiritual* i ressegueix el discurs de Marc entorn a la por pel seu allunyament de Déu, que compara amb la d'altres figures bíbliques o amb allò que s'esdevé en el comú dels mortals, tot i que els braços de Crist en creu manifesten la divina voluntat general d'acollença; la figura del Bon Lladre li augmenta l'esperança que la gràcia de Déu suplirà als propis mèrits (103-104). Job, però, que era just, també temia i, recordant-ho, Marc experimenta 'terrible batalla' interior (104-105); la comparació amb Judes Iscariot el porta a aplicar-se el comentari de Jesús: «Més li hauria valgut no néixer» (105-106). També Dante Alighieri és feu presentar per Virgili als altres quatre poetes llatins en els llims, amb els quals s'autoassocià (107). Són fórmules d'autoafirmació: poètica per al Dant, religiosa per a Marc (107-108). – J. P. E. [14.951]

Lectures d'Ausiàs March (15 de gener - 10 desembre de 1997), [Coordinades per Albert G. HAUF, València], Fundació Bancaixa 1998, 270 pp.

El cicle de lectures, formulades públicament entre les dates indicades en el títol, i posades ara a disposició del públic «és la millor manera possible de retre homenatge a un escriptor: la de fomentar entre els seus conciutadans i arreu del món, la lectura i la comprensió del seu llegat literari» (9); foren encarregades a Gareth Walters (Glasgow), *El poema I i la descoberta del lector* (21-39), defensa que el dit poema enceta un cos poètic, en el qual l'element determinant és l'aportació del lector: «El que és veritablement decisiu és el procés intel·lectiu, el viatge que emprèn el lector...» (34). Anton M. Espadaler (Barcelona), *Senyals, seny i paraula* (45-59), afirma que el sentit del conjunt dels poemes es troba en els set o vuit primers, en particular en els III i IV (47-49), que cal llegir tant en sentit diacrònic com sincrònic, car «March ordena la seva obra presentant-se com algú que tot afirmant d'on parteix confirma la seva veu distinta, sota l'emparrament orientatiu de l'aportació para-filosòfica i moral del seu oncle, respecte del qual, però, vol significar, mitjançant el combat que mena a una opció ascètica, la major radicalitat de la seva proposta» (56-57) i demana al lector, com a la dama dantesca, un 'intelletto d'amore' (58). Costanzo Di Girolamo (Nàpols-Federico II), *Lectura del poema XXV de Ausiàs March* (65-81), un text feminista, cinc cobles unisonants i tornada, de significat absolutament clar, ací resumit (69); també el significat: «March es el único poeta de su tiempo, y probablemente es el único poeta moderno, que legitima y valora positivamente el deseo femenino como algo irrenunciable en el amor humano» (72). Albert G. Hauf (València), *Ausiàs March i el temor d'amor* (87-126), és sintetitzat així per l'autor: «...després de situar la temàtica del temor d'amor en el context global de la lírica romànica, en destaca l'especial rellevància en relació amb els conceptes de 'sobresalt', 'sobresamor' i 'sobresdolor' en nombrosos poemes marquians, fent remarcar també com en el poema XXXVII Ausiàs combina sàviament aquesta tradició amb un concepte estoic del dolor que sembla relacionable amb una lectura directa o indirecta de les *Tusculanes*» (13); text del poema: 112-113). Lluís Cabré (Oxford), *Llum i tenebres: l'amor segons Ausiàs March (la poesia XLV)* (131-152), seria una lectura del dit poema «més aviat literal» (131); reproduït el centenar de versos (132-135), on ressonen les anàlisis psicològiques i ètiques sobre l'amor d'un Aristòtil cristianitzat (136-137) i les perspectives sobrehumanes d'un amor divinitzat, d'acord amb una tradició que descrivia «un amor poètic, fictici, si es vol, com si es tractés d'una experiència sobrenatural» (141). Xavier Dilla, *Tres elements i una dona. Lectura del poema 47 d'Ausiàs March (a la vista del 46)* (157-177): aquest poema (157-158) ens porta a les antípodes de l'anterior: la manca frívola de resposta digna de l'amor de l'autor és com un terrabastall apocalíptic, com un daltabaix còsmic, com si els (quatre) elements

es capgiressin, cosa que March tradueix en ira i maledicció (172). Lola Badia (Girona), «*Lo temps és tal que tot animal brut*». *Lectures d'Ausiàs March. Poema LXVI* (183-201). L'autora divideix la seva aportació en dues parts. La primera crida l'atenció sobre el lèxic de la filosofia natural de l'època, emprat en els textos de Marc (184-190); la segona centra l'atenció en el poema LXVI (190-199; text: 191-192) i en com s'hi entrellacen els elements de filosofia natural amb els d'història literària, oferint per a cada tema fragments paral·lels de poetes provençals; Marc, però, «en front de les variants optimistes dels trobadors, opta per una visió negativa del principi de generació des del punt de vista de la desmesura del terrible impuls que el fa possible» (197). Marie-Claire Zimmermann (París/Sorbona), *XCVII el dol de l'amant: veritat poètica i retorn al silenci* (207-236; text: 207-209), darrer dels *Cants de mort*. L'autora es fixa en aquella dona amada i difunta, no pas en tant que persona històrica, ans com a «reinvençió a través de la paraula poètica», de la mateixa manera que el ,jo' queixós no s'ha de confondre amb Ausiàs Marc (210); «El XCVI (!) diu exactament la immensitat del dolor i del dol, però després d'arribar al paroxisme, el locutor notifica a poc a poc la necessitat de tornar a la soledat i al silenci» (212). Robert Archer (Melbourne), «*Puys que sens tu algú a tu no basta*» (Poema CV) (241-264; text: 241-248): davant el problema de la justificació de l'home interior per la caritat (250), «March no té les respostes. Només té les preguntes» (252). Resumit el contingut del ,cant espiritual' (253), Archer n'assenyala les successives idees: por de l'infern, desig de morir en bona hora, i sobretot, el remei radical: «vença l'amor a la por que io-t porte» (255, vers 136); altrament, «torna a no-res, io-t suplic, lo meu ésser» (255, vers 197) o «tu de ma carn te farta» (256, vers 211). Les darreres pàgines comenten els problemes teològics tocats en el poema (257-264). – J. P. E. [14.952-14.953-14.954-14.955-14.956-14.957-14.958-14.959-14.960]

Alexandre BATALLER CATALÀ, *Representació social i tòpica de la igualtat davant la mort a través de la figuració del joc dels escacs (de Jaume de Cèssulis i Innocenci III / Joan de Gal·les a Francesc Eiximenis i Ausiàs March)*, dins «Llengua & Literatura», 9 (1998) 7-47.

Després de resumir l'essencial sobre el *Liber de moribus hominum et officiis nobilium super ludo scachorum* de Jaume de Cèssulis, els seus precedents i la seva significació, l'autor repassa el tema de la ,bossa dels escacs' com a metàfora de la mort que iguala tothom i la seva presència a les literatures medievals i modernes. En un segon moment, Bataller estudia un text del *Dotzè d'Eiximenis*, i dos versos del poema CVI i cinc del problemàtic CXXVIII d'Ausiàs March, que es refereixen, respectivament a la ,bossa d'escacs' i a la barreja dels estaments socials figurada en el joc. – J. de P. [14.961]

Eusebi COLOMER I POUS, *Microcosmo e macrocosmo fra il primo e il secondo Umanesimo*, dins *Giovanni Pico della Mirandola. «Convegno Internazionale di studi nel cinquecentesimo anniversario della morte (1494-1994). Mirandola, 4-8 ottobre 1994»*, a cura di G. C. GARFAGNINI (Studi Pichiani, 5), 283-301.

Ultra les dedicades a Nicolau de Cusa (286-291), Giovanni Pico della Mirandola (291-296) i Charles de Bouvelles (297-301), algunes pàgines d'aquest article tracten de Ramon Sibiuda: l'anàlisi racional de la doctrina cristiana hauria estat la seva herència lul·liana, no, en canvi, la combinatòria. La natura és el llibre de Déu i l'home n'és la clau de volta en progrés pels graus d'ésser, viure, sentir i entendre; el darrer graó li és propi i té dues conseqüències: l'autoconsciència i la llibertat, que n'és l'expressió més elevada, imatge del Creador, també en virtut de l'amor. – J. P. E. [14.962]

Klaus REINHARDT, *Die Bedeutung der heiligen Schrift in der Theologia Naturalis des Raimundus von Sabunde (1436)*, dins «Trierer Theologische Zeitschrift», 107 (1998), 111-122.

El mateix autor resumeix així la seva exposició, en paràgraf que traduïm de l'alemany: «Ramon Sibiuda no pretén de substituir la Sagrada Escripura amb el llibre de la naturalesa. Per contra, el seu treball, basat en una antropologia empremtada de religiositat, s'adreça a reforçar-li l'autoritat i a donar nous impulsos a l'exegesi dins la tradició de la interpretació espiritualista de l'Escripura. El paper decisiu en aquesta forma d'exegesi correspon a l'Esperit de Déu, que il·lumina l'home i li obre la Sagrada Escripura; aquesta, en canvi, en tant que Escripura resulta fins a un cert punt relativitzada, car en casos extrems pot esdevenir sobrer, i l'Esperit de Déu, tal com s'esdevindria en el Racionalisme, pot ésser substituït per l'esperit de l'home, la ,ratio'» (122). – J. P. E. [14.963]

Sue W. FARQUHAR, *Montaigne et la théologie naturelle: herméneutique, religion et politique*, dins «Bulletin de la Société des Amis de Montaigne», 4 (Juillet-Décembre 1996), 17-28.

L'objectiu d'aquestes pàgines és expressat així: «...nous examinerons... à travers son [de Montaigne] discours sur la religion, et notamment son ,apologie' de la *Théologie naturelle* de Raymond Sebond... la question du statut et de la fonction de l'interprétation...» (17); però, atès que no existien normes objectives d'interpretació, aquesta hauria depès de la ideologia de la societat; per això, Montaigne, lluny d'intentar una interpretació objectiva, ell mateix accepta que exposa «ce que je discours selon moi, non ce que je crois selon Dieu...» (18). Són, doncs, les reflexions subjectives de Montaigne a partir del *Liber creaturarum* de Ramon de Sibiuda allò que és tema d'aquest assaig. – J. P. E. [14.964]

Marc-André WIESMANN, «*La poesie du ciel* in Montaigne's «*Apologie de Raimond Sebond*», dins «*Viator*», 29 (1998), 241-273.

L'*Apologie de Raymond Sebond* de Michel de Montaigne anava destinada a defensar la seva traducció del *Liber creaturarum* de Ramon Sibiuda, intitulada *La théologie de Raymond Sebond*; Sibiuda proposava una lectura del llibre de la naturalesa servint-se de la raó i de l'Escripura, les quals hi descobririen una escala que eleva fins a Déu. I si Montaigne afirma voler defensar Sibiuda tant contra dogmàtics com contra ateus, en realitat esfilagarsa la raó humana i desemboca en l'escepticisme (241-242). En el curs de l'article, l'autor ressegueix a través de l'*Apologie...* l'itinerari que en un primer moment subratlla ,la poesie du ciel' d'acord amb els coneixements astronòmics contemporanis; però immediatament després posa en guàrdia davant el perill que la dita fascinació representaria tant en filosofia com en teologia. – J. P. E. [14.965]

Vicenç BELTRÁN, *Tipología y génesis de los cancioneros. Los cancioneros de autor*, dins «*Revista de Filología Española*», LXXVIII (1998), 49-101.

L'interès d'estudiar els manuscrits i la col·locació de llurs peces augmenta pel fet que es pot tractar de ,cançoners d'autor'. I així, el de Joan Berenguer de Masdovelles proporciona en els encapçalaments de cada poesia informació de les dades personals que l'expliquen i llur datació (52-57). Quant a Ausiàs Marc, l'autor pledeja a favor de l'existència d'un manuscrit d'autor, del qual derivarien les millors còpies (Salamanca, BU, ms. 2244; i Nova York, Hispanic Society, ms. B 2281), i que d'altres (Madrid, BN, ms. 2985; París, BN esp. ms. 479), confirmarien indicant quin n'hauria estat el poema final (66-68). – J. P. E. [14.966]

Charles MERRILL, *They Came to Carthage Burning: Curial, Giúlfia, Aeneas and St. Augustine of Hippo*, dins «*Actes Vuitè Col·loqui*», 189-198.

Merrill es pregunta com influïren en l'autor del *Curial* els episodis paral·lels de Virgili i d'Agustí, en escriure l'arribada i estada de Curial a Cartago; i comença subratllant que el paral·lisme entre Dido i Güelfa no consisteix en la contraposició entre el fracàs amorós de la primera i el triomf de la segona; per contra, recorda que hi ha més d'una figura de Dido i es pregunta en quina d'elles s'encarna Güelfa; respon que en aquella que enganya fent-se passar per casta vídua quan frissa per un segon casament; la Dido virtuosa és, per contra, figurada en Camar (192-193). També Curial sembla ésser repetició d'Eneas, però d'aquest la tradició medieval n'ha transmès dues imatges, la d'amador inconstant i la de l'heroi que ha vençuda la follia pròpia i ha escoltat la indicació de Mercuri (194-195): Curial es trobaria en la línia dolenta, car després de Cartago seguia pel mal camí; com Agustí d'Hipona, s'hauria adreçat a Lombardia, on però no trobà una Mònica, car Güelfa «is the ,contrafatura' of Monica» (195-197). – J. P. E. [14.967

Felipe PIERAS GUASCH, *Amor bilingüe: estudi comparatiu del lèxic sentimental a Curial e Güelfa i algunes obres literàries castellanes del segle XV*, dins «Actes Onzè Col·loqui», 479-493.

L'autor estudia el grau de divergència lèxica entre català i castellà de mitjan segle XV a base del *Curial e Güelfa* i en concret en el camp d'expressions sentimentals. La comparació ha estat establerta entre quatre-centes cinquanta-dues paraules. Recordada la connexió entre català i occità (481-482), l'autor assenyala les expressions amb què són manifestats estats d'ànim diversos (482-485) i acaba amb la llista tant dels mots que tenen afinat en l'altra llengua (488-491), com dels irreductibles (491), que representarien l'onze per cent del total (483). – J. P. E. [14.968

R. S. JANKE, *Some Observations on Pere Johan and the main Retable of the Seo of Zaragoza*, dins «Misc. Ainaud, I», 417-423.

Després del retaule major de Tarragona, Dalmau de Mur, esdevingut arquebisbe de Saragossa, s'hi endugué el també català Pere Joan, l'activitat del qual, en dues etapes (1434-1435 i 1440-1445), és documentada pels *Libros de fábrica* de l'Arxiu de la Seu de Saragossa. Llur gran obra fou el retaule de la dita Seu, mostra de la major plenitud de Pere Joan després de treballar en la seu de Lleida [*Ibid.*, 433, nota 10], d'acabar la façana de la Capella de Sant Jordi del Palau de la Generalitat de Barcelona i de l'esmentat retaule de Tarragona; ells haurien introduït conscientment a Saragossa la tradició de portalades monumentals de pedra, en substitució del rajol mudèjar (421). Els anys 1438 i 1450, Alfons dit el Magnànim constata que Pere Joan ja havia acabat «lo retaule de la Çeu de Çaragoça» (422, nota 19); en conseqüència, Hans Piet Danso no l'hauria acabat després del 1467. – J. P. E. [14.969

Poemes catalans sobre la caiguda de Constantinoble. Edició i estudi: Isabel de RIQUER I PERMANYER (Col·lecció Escolis, 5), Vic, Eumo Editorial 1997, 88 pp.

La introducció comença recordant la impressió que feia a l'Occident cristià (també a Catalunya, on arribà directament des de Nàpols) la notícia del setge i la caiguda de Constantinoble el 1453 (13-16); també les profertes d'ajut, tan galejades com infructuoses (13-16). L'esdeveniment repercutí en composicions poètiques, ja que entre el 1453 i el 1455 emergí un cicle català de poemes sobre Constantinoble, de Francí Joan Puculull, Pere Martines, Joan Berenguer de Masdovelles i Joan Fogassot (17-24), uns *Complants* anònims, que són la narració més detallada (25-34); l'autora es fixa en particular en la interpel·lació a l'Orde Teutònic (Orde de Perusi = de Prússia) i al Blanch-ros (Valachius-rus = János Húnyadi); la *Dansa de croada*, «cançó de croada amb estrofisme de dansa retronxada» (44), no és descripció, ans crit a la reconquesta. Els sis textos, procedents de Barcelona, BU, BC i Ateneu Barcelonès; de Saragossa, BU, i de París, BN, *Esp.* (51), completats amb anotació diversa, ocupen les pàgines 53-82. Hi ha bibliografia (83-86). – J. P. E. [14.970

Josep ROMEU I FIGUERAS, *Tragèdia de Caldesa, de Joan Roís de Corella: una aproximació textual*, dins «Caplletra. Revista Internacional de Filologia», 24 (primavera 1998), 81-92.

L'autor qualifica aquestes pàgines d'aproximació al text de la *Tragèdia...* en la seva totalitat, i comença reproduint-lo dividit en dotze paràgrafs (81-86). «Tragèdia' «fóra la definició de les paraules de lamentació dites pels personatges» (86). La introducció formula «el tema central retòric de la *Tragèdia...*, és a dir, el ,pecat'» (88); l'episodi hauria tingut per escenari València al cap de poc de començar el regnat de Joan II, 1458; la narració respondria a un fet biogràfic, que ocupa el centre de la contalla, finalitzada amb dues llargues estrofes, on es concentren totes les formes d'autoinculpació i maledicció, davant les quals Caldesa admet sa culpa i es col·loca en el seguici de Magdalena. Els dos darrers paràgrafs només es troben en un dels dos manuscrits i reporten la desesperació de l'autor. – J. P. E. [14.971

Stefano M. CINGOLANI, *Joan Roís de Corella. La importància de dir-se honest* (Col·lecció 3/4, 170), València, Eliseu Climent editor 1998, 320 pp.

Stefano M. CINGOLANI, *Joan Roís de Corella i els límits de la literatura*, dins «Caplletra. Revista Internacional de Filologia», 24 (primavera 1998), 13-24.

El llibre és una tesi, en el sentit que és una proclama d'estudi alternatiu de Joan Roís de Corella: el d'esbrinar els seus escrits no pas com una font biogràfica, ans com una lectura de conjunt, atenta al valor cultural i a la importància literària (13). El mateix autor resumeix la seva proposta alternativa en el segon títol. Objectiu de l'autor: «...intentar de veure d'una manera diferent el paper que jugà la moral en l'obra de Corella» (13), replantejant, en el seu cas, la relació entre literatura i biografia o les tensions espirituals d'un escriptor (14). Recordades les principals lectures de Corella, l'autor pregunta per què «a l'hora d'escollir la seva matèria ho fa entre models clàssics i no tria temes cristians»; Corella és anticavalleresc i antivirgilià, com Guido delle Colonne; ambdós suposen la impossibilitat de compartir un heroisme masculí d'arrels clàssiques i s'oposen al classicisme com a sistema de valors ètics i literaris (15); d'ací, la literatura filògina, exaltació d'un model d'heroisme que, que vol ésser moral i no físic o polític, ètic i no històric (16). Corella i Ausiàs Marc diferirien en el significat que atribueixen a les passions, car per a Corella la condició femenina representaria la dolorosa situació de la humanitat sola i sense ajuda moral o religiosa davant la casualitat dels fets (17) i l'obra de Corella una reflexió al voltant de la literatura, de les seves finalitats i dels seus límits i en un segon moment un replanteig de les seves relacions amb l'ètica (18), la teoria de la qual es trobaria en el *Parlament en casa de Berenguer Mercader* i en continuïtat amb la *Poètica* d'Aristòtil amb els seus tres extrems: la literatura ha d'ésser útil; veritable, és a dir, encaixant amb la naturalesa humana; utilitat i veritat que condueixi l'actuació humana a graus superiors; es troben en les ,poesies' mitològiques corellianes, ja que són exemples morals; expressen de manera creïble la veritat de la natura humana, i reincideixen en la realitat (19); el resultat és l'aplicació de la doctrina aristotèlica de la catarsi (20); ni en la *Tragèdia de Caldesa* aquests principis no han estat ni han d'ésser oblidats, car, al final, per catarsi, Caldesa jugaria a ,fer de Magdalena' (23). Després de la *Tragèdia...*, es feia necessària «una més directa, i doncs realista intervenció en la literatura moral del seu temps» (24): Eiximenis, el Cartoixà i els *Salms*. – J. P. E. [14.972-14.973

Tomàs MARTÍNEZ ROMERO, *Variacions sobre el tema «Corella i els contemporanis valencians»*, dins «Caplletra. Revista Internacional de Filologia», 24 (primavera 1998), 45-66.

Aquestes pàgines comencen recordant la popularitat tant de Marc com de Corella entre el públic valencià lector de darreries del segle XV; tot seguit, l'autor centra l'atenció en dues ,demandes' adreçades a Joan Roís de Corella i a Bernat Fenollar, entorn les dificultats de la voluntat humana en servir Déu; i «Si pot matar pietat?» (47); i assenyala en les respostes aquelles, fins i tot en forma paral·lela, les expressions comunes a Corella i a March (47-52). La tercera part és una anàlisi del poema *A Bernat del Bosch*, les expressions del qual no sols són col·locades en connexió

amb textos valencians contemporanis (53-60), ans encara amb el grup d'epitafis contra sodomites de Francisco de Quevedo (61-62). [El vers inicial de la segona estrofa: «En l'espital (o Espital?) haurà la sepultura» (53) em porta a preguntar-me si es concentraven en un cantó del cementiri de l'Hospital (de la Ciutat?) les sepultures dels qui no podien ésser enterrats en la terra sagrada tant dels cementiris parroquials com del de l'Hospital]. – J. P. E. [14.974]

Miguel NAVARRO SORNÍ, *Breves del papa Calixto III en el «Archivio di Stato» de Milán. (Año 1455)*, dins «Anthologica Annu», 44 (1997 [1998]), 675-734.

La primera aportació d'aquestes pàgines és la d'indicar la localització dels cent seixanta-cinc volums de documentació d'aquell papa valencià: tots a l'ASV, menys deu, a Roma, Archivio di Stato, pertanyents a sèries diverses (675-676); això no obstant, «se han perdido los registros de todos los breves del primer año (de abril de 1455 a abril de 1456)», però més de dordre pel fet que els 'breus' eren els escrits on era formulada la relació política amb els altres estats; per aquesta naturalesa pública, còpia de nombre dels dits 'breus', realitzada pels ambaixadors del duc de Milà a Roma, s'ha conservat a Milà, Archivio di Stato, *Carteggio Sforzesco. Potenze estere*; hom hi pot resseguir la política de Calixt III, obsessionat en la recuperació de Constantinoble, cosa impossible sense la pau a Itàlia, aleshores torbada per les vel·leitats bèl·liques del 'condottiero' Giacomo (Jacobo) Piccinino; entorn d'aquest toparen gairebé fins a la ruptura les polítiques de Calixt III i del rei Alfons dit el Magnànim, situació explicada en algunes pàgines (678-684). És transcrit el text sencer de trenta-nou breus, als quals l'autor ha afegit regests i notes complementàries (684-734). – J. P. E. [14.975]

M. Luz MANDINGORRA LLAVATA, *La escritura humanística en la Corona de Aragón. Aproximación a sus orígenes y difusión social en el siglo XV*, dins «XIV Congreso Corona, IV», 363-369.

En el marc del primer humanisme català, a la Cancelleria reial hom cercà un ideal nou d'escriptura. L'autora assenyala dues fases en la formació de la humanística; la primera, resultat «de la evolució escrituraria interna de la corona», hauria estat la ja esmentada de la Cancelleria; la segona hauria anat vinculada a la cort napolitana del rei Alfons, que hauria accelerat aquella evolució (365). També hauria estat paral·lela a la italiana «la funcionalidad que se atribuía a las nuevas formas gráficas» (366) en la composició de les pàgines, idèntica en les manuscrites i en les d'estampa, cercant «formas redondeadas que propiciarán una mayor claridad y legibilidad» (368). – J. P. E. [14.976]

Claudio FINZI, *Testi umanistici italiani a Barcellona. Il «De temporibus» di Matteo Palmieri*, dins «XIV Congreso Corona, IV», 215-232.

Un exemplar del tractat de cronologia *De temporibus* es trobava en la biblioteca del príncep Carles de Viana, per al qual havia treballat Gabriel Altadell com a copista de l'actual volum de París, BN, nouv. acq. lat., 1651; mort Carles, el llibre passà, en paga de deutes, al seu protonotari Roderic Vidal i, potser, d'aquest al príncep Pere de Portugal; un altre exemplar és el manuscrit 519 de Barcelona, BC, copiat per Jaume Garcia, ben documentat (224-225), al qual l'autor atribueix la còpia de genealogies dels reis d'Aragó i comtes de Barcelona, de l'ACA, *Memoriales Carbo-nell*, 32, i BC, ms. 246 (224.226). El *De temporibus* omplia una necessitat d'informació sobre fets i llur exacta ubicació cronològica (215-232). – J. P. E. [14.977]

Antoni J. ALINS I RODAMILANS, *Una proposta didàctica: el Príncep de Viana. Una aproximació des d'una perspectiva històrico-literària, la narrativa*, dins «Palestra Universitària», 9 (1997), 361-421.

Tal com el títol permet d'intuir, aquestes pàgines són de naturalesa didàctica formulada des d'una perspectiva intertextual i interdisciplinària. Dins la proposta hi ha una recopilació de fragments relatius a la figura d'aquell príncep, de Jaume Massó i Torrents; de Pere Torroella, de J. Iturralde i Suint; de Josep Lladonosa i Pujol; del *Llibre de les solemnitats de Barcelona*; de Jaume Villanueva (272-289); i sobre les tombes dels protagonistes: M. J. Quintana; *Registre d'ordinacions de la Ciutat de Barcelona*; A. Méndez de Ribera; i J. M. Torres (391-398). Un altre pas de la proposta didàctica es refereix a la comprensió de la lectura i al resum i reelaboració de textos escrits (402-403; cf. 408-409). – J. P. E. [14.978]

Olga Tudoricà IMPEY, *Hilos catalanes en la urdimbre de la Triste deleytación*, dins «Actes Vuitè Col·loqui», 154-168.

Obra d'un català, que s'amagava sota les inicials de F. A. d. C. (fra Artal de Claramunt?), i sembla pertanyent el grup del Príncep de Viana, seria un dels primers que, seguint la moda de la cort, emprà un castellà ple d'aragonismes i catalanismes (155-157); la catalanitat és confirmada per antropònims i topònims i per les connexions amb obres diverses de literatura catalana de Guillem de Berguedà a Pere Torroella (159-160), sobretot amb el *Llibre de Fortuna i Prudència* de Bernat Metge (161-163); i pels més de cent cinquanta versos del *Plant contra Fortuna* (164) i les imatges nàutiques (165-166). Hi ha bibliografia (167-168). – J. P. E. [14.979]

Lupo di SPECCHIO, *Summa dei re di Napoli e Sicilia e dei re d'Aragona*. Edizione critica a cura di Anna Maria COMPAGNA PERRONE CAPANO (Romanica Neapolitana, 26), Nàpols, Liguori Editore 1990, 356 pp.

El text, escrit en plena Guerra contra Joan II, conté, encara que no totes, informacions de primera mà a partir de l'interregne posterior a la mort del rei Martí l'Humà o el Vell (52-55); i sobretot les de l'actuació d'Alfons dit el Magnànim a Nàpols (93-107) i les relatives a la dita guerra (139-144). En les altres parts que recauen en el nostre camp, les fonts són les cròniques de Bernat Desclot i de Ramon Muntaner, la de Sant Joan de la Penya i les *Històries* de Pere Tomic (38-49). No cal dir que la *Summa* és apologia dels Trastámara. Ultra el text (67-144), l'edició ofereix apartat crític (145-152), notes històriques complementàries (153-176), anàlisi lingüística (177-241), taula de mots (243-339) i bibliografia (340-350). – J. P. E. [14.980]

Gabriel LLOMPART, *Més precisions sobre Huguet Barxa, imaginaire medieval*, dins «Misc. Pérez», 53-60.

Recordades les aportacions que en els darrers anys han portat al redescobriments del dit escultor, l'autor transcriu l'inventari dels seus béns, de Palma de Mallorca, ARM, *Protocolos notariales. Jordi Pastor*, P-361 (54-59); hi trobem «un libre apellat *Gènesi*, de paper, e un *Conter*, de pergami, molt dolent» i «uns *Set Salms*, de pergami, poch, e un *Conter* de pergami, molt dolent» (58, núms. 167 i 168 [que semblen desconeguts de J. N. Hillgarth, *Readers...*]). – J. P. E. [14.981]

Josep GUIA, *Sobre les fonts catalanes de l'«Espill»*, dins «Revista de Catalunya», núm. 125 (gener de 1998), 135-166.

El 1905, Lluís Nicolau d'Olwer assenyalant les fonts catalanes del *Tirant* demostrà que la novel·la no havia estat traduïda ni del portuguès ni de l'anglès; un dels paral·lelismes, el de la defensa de les dones, passà de Bernat Metge a Joanot Martorell, i ara Guia diu que també a l'*Espill* de Jaume Roig, cosa que es repeteix en d'altres ocasions (136-138); hi ha manlleus directes de Roig a Metge (139-140), que arriben a Joan Roís de Corella (140-141), d'on l'autor conclou: «Al meu

entendre, el lector i plagiar de Bernat Metge, que reescriu, modifica i distribueix els seus manlleus pel *Tirant*, per l'*Espill*, i per la *Lamentació de Mirra* és una única persona: Joan Roís de Corella» (141). Establerta la tesi, altres coincidències verbals omplen les pàgines següents (141-154), que des de la pàgina 154 s'estenen a literatura didàcticomoral (Guillem de Cervera, Jafudà Bon-senyor, *Dístics de Cató*, Nicolau de Pàcs). – J. P. E. [14.982]

Vicent MARTINES, *Del Girart de Rosselló a la Quеста del Sant Graal tot passant per Ramon Llull: el cavaller amatent de Déu i el camí cap a la novel·la*, dins «Actes Onzè Col·loqui», 99-111.

Montserrat PIERA, *Llull i el concepte de croada evangelitzadora al Tirant lo Blanc de Martorell*, dins «Actes Onzè Col·loqui», 113-127.

Rafael ALEMANY, Josep Lluís MARTOS, *Llull en el Tirant lo Blanc: entre la reescriptura i la subversió*, dins «Actes Onzè Col·loqui», 129-142.

El primer article resumeix l'evolució del gènere èpic, des del títol inicial, que entorn mitjan segle XII inclou elements narratius (també catalans: Jofre el Pelut i el seu castell de Rosselló: 100), fins al més personal i psicològic del 'roman'; els elements primitius del *Girart* haurien estat sintetitzats en el *Llibre de l'orde de cavalleria* de Ramon Llull, que per això seria un 'tractat'. Hi ha bibliografia (107-111).

El segon títol recorda diverses posicions de Llull davant la croada (*Llibre de contemplació, Doctrina pueril...*), també la posició oficial de la Santa Seu des d'Innocenci IV (conquerir i evangelitzar tot alhora); subratlla el paral·lelisme entre la caiguda de Sant Joan d'Acra en temps de Llull i la de Constantinoble en temps de Martorell, que propugna idèntic programa envers els infidels o sarraïns del Nord d'Àfrica. Hi ha bibliografia (126-127).

El tercer títol es fixa en les parts inicials del *Tirant*, depenents del *Guillem de Varoic* i del *Llibre de l'Orde de Cavalleria*. En relació a aquest, la doble intenció lul·liana d'ensenyar i plaure es redueix a la segona en el *Tirant*, cosa que l'autor exemplifica en la narració de 'Quinto lo Superior', inexistent en Llull i en canvi adient a la situació de perill extrem de Constantinoble (132-133); en la referència a l'Àfrica en el capítol 30 del *Tirant*, també absent de Llull, i introducció de les futures aventures del cavaller cristià al Nord d'Àfrica (134-135); i en l'opció pel *Lancelot du Lac* en prescindir d'alguns dels objectius de la cavalleria lul·liana i en la substitució de la defensa de la fe catòlica per la defensa de l'Església: l'estructura institucional desplaçava l'impuls missioner (136-138). Hi ha bibliografia (139-142). – J. P. E. [14.983-14.984-14.985]

Rafael BELTRAN, *El conjur d'Eliseu al Tirant lo Blanc: poesia i oralitat en la literatura culta*, dins «Actes Onzè Col·loqui», 461-478.

Dins el conjunt format pels capítols 260-263, l'autor es fixa en el 262 i en la maledicció pronunciada per la donzella Eliseu, en tant que mostra d'episodis que reflecteixen una possible transmissió oral i un rerefons de tradicionalitat. El dit fragment (461) seria un «conjunt de malediccions que formen una mena de conjur» (462), que l'autor transforma en estrofes de nombre diferent de versos (465); assenyala fórmules populars paral·leles aplegades per Joan Amades (467-468) o del romanç *Santa Agnès* (471-474). Hi ha bibliografia (477-478). – J. P. E. [14.986]

Annamaria ANNICCHIARICO, «*Voglia di pathos*» e un'altra «connexió»: *Fiammetta e Corella nel Tirant lo Blanch*, dins «Caplletra. Revista Internacional de Filologia», 24 (Primavera 1998), 25-44.

Darrerament hom ha identificat en el *Tirant* manlleus fets a obres d'autors diversos: Ramon Llull, Guy de Warewic, *Histories Troianes*, Sèneca i sobretot Joan Roís de Corella, en el qual un Joanot Martorell madur segurament trobava un domini clàssic de la llengua i de les fonts que ell no tenia (26). Una de les darreres seria la *Fiammetta* de Giovanni Boccaccio, ella

mateixa un mosaic d'influxos (28); i així l'autora assenyala ressons de la *Tragèdia de Caldesa* en els caps. 268-305 del *Tirant* (29-37); també en capítols successius com el 311, el 315, el 319, els 322-324 (37-43). – J. P. E. [14.987]

Carles MIRALLES, *Corella i el Tirant: qüestions d'intertextualitat*, dins «Caplletra. Revista Internacional de Filologia», 24 (primavera 1998), 67-80.

La nova crítica analítica, armada de concordances i lèxics, ha imposat els problemes de la possible autoria compartida i de les redaccions del *Tirant lo Blanc* prèvies al text publicat el 1490 (68-69 [cf. ATCA, XIV (1995), 594, núm. 10423]). Quant a les proses de Roís de Corella, si no presenten problema d'autor, en canvi, no havent estat impreses, tampoc permeten d'esbrinar els passos previs; de més a més, presenten versions diverses entre els manuscrits de València, BU; Cambridge, Trinity College; Montserrat, Monestir; i Barcelona, BU, entre els quals hom ha detectat variants d'autor, que Miralles explica per la transmissió oral: els textos poden haver tingut lectures diverses (i, doncs, textos previs diversos) abans d'arribar al text definitiu: «Corella devia haver preparat, per escrit o més o menys fixant de memòria un hipotext... de les seves proses; per recitar-la... en presència d'un públic reduït d'amics i entesos... algun dels receptors podia posar per escrit el que ell recitava» (74-75). «Qui ha cosit aquestes tires en la pell de la novel·la [*Tirant*], fins a fer-les indiestriables en el seu discurs, es devia saber de memòria Corella i li retia homenatge...» (79). – J. P. E. [14.988]

Josep PUJOL, «*Micer Joban Bocaci i Mossèn Joanot Martorell: Presències del 'Decameron' i de la 'Fiammetta' al 'Tirant lo Blanch'*», dins «Llengua & Literatura», 9 (1998), 49-100.

Després de donar l'estat de la qüestió sobre la influència o les manlleutes de Martorell a Boccaccio, l'autor presenta alguns textos del *Decameró*, que són confrontats amb passatges del *Tirant*, per fer evident que Martorell es possessionava i retreballava el text italià. Després repassa la *Fiammetta*, que, a partir del capítol 216 [sobretot entre els 268 i 342], s'incorpora massivament al *Tirant* a través de la seva traducció catalana. La conclusió de Pujol és que Martorell actua així d'una forma sàvia i deliberada, per tal d'atènyer el nivell i el prestigi de la retòrica clàssicitzant. En apèndix l'autor dóna els textos de la versió catalana del *Decameró* que tenen el seu ressò o reflex directe en el *Tirant*, i un índex de llocs paral·lels entre el *Tirant* i la *Fiammetta*. – J. de P. [14.989]

Josep-Ignasi SARANYANA, *Temas teológicos en el «Tirant lo Blanc» (1490)*, dins *Roma, magistra mundi. Itineraria culturae mediaevalis*. «Mélanges offerts au P. L. E. Boyle sous la direction de Jacqueline HAMESSE» (Textes et études du Moyen Âge), Louvain-la-Neuve 1998, 811-829.

L'autor constata que en la bibliografia dedicada els darrers dècennis al *Tirant lo Blanc* manca qualsevol estudi sobre la seva dimensió teològica. Resumida la narració de les seves quatre parts (813-815), assenyala la concentració de temes teològics en tres moments: Tirant a Barbaria convertidor de sarraïns; la diferència entre valdesa i licitud del matrimoni de Tirant i Carmesina; i la mort d'aquests dos (815). El sermó del mercedari Joan Ferrer en el cap. 404 repeteix la doctrina de la superioritat i necessitat de la fe cristiana i la de la necessitat de pertanyença a l'Església (820-824; [vegeu resum següent]); el matrimoni de Tirant i Carmesina és ocasió d'exposar, d'una banda, la diferència entre matrimoni clandestí (vàlid) i el celebrat d'acord amb les prescripcions canòniques (lícit) (824-826); i de l'altra, d'insistir en les virtuts que corresponen a cada un dels esposos (816-819). A l'hora de la mort, Carmesina s'acusa públicament dels seus pecats i es confessa sacramentalment, mentre Tirant només fa confessió sacramental, però abans del viàtic fa una intensa professió de fe cristiana i de confiança en Déu (827). – J. P. E. [14.990]

Albert G. HAUF, «Sinó per la fe de Jhesuchrist». (*Tirant lo Blanch*, c. 403), dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cvltvra», LXXIV (1998 = *Cultura i humanisme en les lletres hispàniques* (s. XV-XVI), 49-75).

Aquestes pàgines es concentren en el sermó de fra Joan Ferrer [citat en el resum anterior], ací reproduït (52-54). L'autor el sotmet a anàlisi i, recordada la destinació a oients de tot grau social, el redueix a un sil·logisme (55) i exposa successivament cada un dels seus elements doctrinals, il·lustrant-los amb literatura contemporània de predicadors o de teòlegs, entre els quals es troba repetidament Francesc Eiximenis. Els dits punts són: a) el tema bíblic de la vestidura nupcial (fe i caritat del cristianisme), necessària per a la salvació (56-62); b) la contraposició a Mahoma, que hauria col·locat la perfecció humana en actes de gola i de luxúria (63-68); c) les conseqüències d'impossibilitat de salvació fora de la fe i la caritat cristianes (69-71); i d) la il·luminació de la intel·ligència humana per la fe (71-73). Al final, però, la fe s'hauria traduït en invitació a la guerra de croada (73-75). – J. P. E. [14.991

Montserrat PIERA, «Com Tirant vencé la batalla e per força d'armes entrà lo castell»: *Rape and Conquest in Tirant lo Blanc*, dins «Actes Vuitè Col·loqui», 259-280.

El tractament del sexe en el *Tirant* no sols no és modern ans, si no completament reaccionari, ple d'ambigüitats, car la narració cavalleresca dissimula situacions de violència, i àdhuc les explicacions de les figures femenines justifiquen més el capteniment masculí violent que el femení (261-262); l'autora ho veu en alguns capítols (263-266) i sobretot en les intervencions de Plaerdemavida, darrere les quals hi hauria personificada la fantasia sexual masculina, cosa que invalidaria una de les tesis de Mario Vargas Llosa (267-271). El destí de Carmesina s'acomuna al de l'imperi, ambdós víctimes de la violència del Tirant (275-278). – J. P. E. [14.992

Franco CARDINI, *Orizzonti geografici e orizzonti mitici nel «Guerrin Meschino»*, dins «Temas medievales», 7 (1997), 11-35.

[Sobre la relació entre el *Guerrin Meschino* d'Andrea da Barberino i el *Tirant*, cf. ATCA, XVIII (1999), 1041, núm. 14096], ambdós aventurers a Constantinoble; aquestes pàgines proposen «la lectura del *Guerrino* non solo come 'aventure' cavalleresca, ma anche come 'queste' alla ricerca del proprio intimo essere» (14). – J. P. E. [14.993

Partinoples. Précis sur la romance catalane. Histoire du vaillant chevalier Tiran le Blanc. (Facsimils d'unes desconegudes impressions franceses de 1779 i 1783). Edició i pròleg a cura de Pep VILA, Girona, Diputació de Girona 1997, 130 pp.

[Cf. la notícia bibliogràfica d'ATCA, XVIII (1999), 1045, núm. 14112]. Ara aquells resums francesos, precedits d'unes pàgines introductòries, on hom troba les idees conegudes pel resum acabat d'esmentar, són reproduïts en aquest llibre de forma facsimilar. [Quant a l'estranyesa que produeix el fet d'aquella publicació francesa, potser pot contribuir a trobar-li una explicació el detall que durant la primera meitat del segle XVIII els Caylus estigueren al servei dels Borbons espanyols i tingueren una particular relació amb València, car concretament el 1738 un marquès de Caylus (segurament un parent del qui publicà els dits resums) era capità general de València, on morí el 1759 i on segurament tingué contactes amb Gregori Maïans, en ocasió de patrocinar l'Acadèmia Valenciana; hom pot veure la primera dada en el llibre de M. Pilar Monteagudo Robledo, *El espectáculo del poder. Fiestas Reales en la Valencia Moderna*, València, Ajuntament 1995, 46; és resumit en la p. 813, n. 14.644]. El *Partinoples* era considerat llibre català perquè Caylus el conegué a través d'una traducció publicada durant el segle XVI. – J. P. E. [14.994

Rafael BELTRÁN, *Eliseu* (Tirant lo Blanc) *ante el espejo de Lucrecia* (La Celestina): *retrato de la doncella como cómplice fiel del amor secreto*, dins *Cinco siglos de 'Celestina': aportaciones interpretativas*, edició de Rafael BERTRÁN y José Luis CANET, València, Universitat 1997, 15-41.

Pàgines només conegudes per referència. – J. P. E. [14.995

Josep GINEBRA MOLINS, Susanna CABOS RUIZ, *Anàlisi estadística de l'estil literari. Aproximació de l'autoria del Tirant lo Blanc*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», núm. 29 (1998), 185-206.

Els autors intenten d'introduir en la catalanística els mètodes de l'estilometria, aprofitant el problema de l'autoria del *Tirant* (186), però limitant-se al primer nivell de quantificació (comparació de les freqüències d'ús d'unitats lingüístiques: 187); la confrontació és establerta entre quatre fragments del *Tirant* i un de Joan Roís de Corella. Aplicades concrecions diverses de la metodologia, la distància entre els dos autors es fa cada vegada més clara, fins a arribar a les conclusions següents: «...les diferències entre l'edició de la *Història de Josef* publicada per Miquel i Planas l'any 1913 i l'edició del *Tirant lo Blanc* feta per Martí de Riquer el 1983 són significatives... Per altra banda... detectem una frontera d'estil en algun lloc de la part 4 del *Tirant lo Blanc* o com a mínim diferències entre els finals de les parts 4 i 5 i la resta del llibre» (203); els autors, però, no creuen que aquest resultat demostrï per ara que el *Tirant* té més d'un autor (203-204). Hi ha bibliografia (205-206). – J. P. E. [14.996

Romeu LLULL, *Obra completa*, a cura de Jaume TURRÓ (Els Nostres Clàssics, 135), Barcelona, Editorial Barcino 1966,

Curt WITTLIN, *Wie Romeu Llull Gott Amor den Liebesdienst kündigte: eine Übersetzung des Desapropiament d'amor* (Barcelona 1480), dins *De nobili philologorum officio. Festschrift für Heinrich Bihler zu seinem 80. Geburtstag*, herausgegeben von Dietrich BRIESEMEISTER und Axel SCHÖNBERGER, Berlín, Domus Editoria Europaea 1998, 257-273.

El segon títol, a partir de l'edició indicada en el primer [de la qual en alguns punts pot ésser considerada una recensió], esbrina les etapes de la vida de Romeu Llull, en particular l'estada en la cort de Nàpols sota Alfons dit el Magnànim i el seu fill Ferrante; i sobretot a partir de bases cronològiques fornides per les mateixes poesies, intenta de personificar les dames, que es troben darrere algunes composicions; assenyalen la notícia que els folis del ms. del *Jardinet d'orats* [B, BU 151], perduts durant aquest segle, poden ésser coneguts per fotografies del fons Ramon Miquel i Planas de la BC (259-260, nota 6). El *Desapropiament d'amor* hauria estat escrit per a satisfacció dels convidats a les seves noces el gener del 1480 com un procés judicial davant el Consistori d'amor que desemboca en l'alliberament del servei al déu d'amor per a entrar en el sagrat orde de matrimoni (263-266). Les darreres pàgines contenen la traducció alemanya del *Desapropiament* (266-271). Hi ha bibliografia (272-273). – J. P. E. [14.997-14.998

Eulàlia DURAN I GRAU, *Una singular narració coetània del procés d'unió de les corones de Castella i Aragó sota els Reis Catòlics en clau de fauna d'animals*, dins «Misc. Ainaud, I», 459-478.

[Aquestes pàgines s'inscriuen en el conjunt format pel volum de l'autora i de Joan Requesens, recensionat dins ATCA, XVII (1998), 651-654, dins el qual és publicat el text que ací concentra l'atenció de l'autora, *l'Espejo del mundo*, d'Alonso de Jaén], narració que reflecteix les esperances posades per la corona de Castella en el nou rei, aleshores de Sicília, abans, doncs, d'ésser-ho de tota la corona catalanoaragonesa. Ací trobem dades biogràfiques de l'antic morisc de Jaén, establert a València, i dels valencians amb qui mantingué relació (460-461); resum de la simbologia del *Espejo*, i transcripció de fragments representatius, tant en prosa com en vers relacionats amb la situació caòtica de Castella en començar el regnat de Ferran el Catòlic. – J. P. E. [14.999

Curt WITTLIN, *La biblioteca de la família Mercader de València l'any 1489*, dins «Caplletra», 24 (Primavera 1998), 93-104.

L'inventari d'aquella biblioteca, formada durant tot el segle XV, de la qual potser es valgué Joanot Martorell, fou publicat per Josep Enric Serrano Morales el 1898-1899; és ací reeditat aplegant els llibres en seccions de manuscrits i d'impresos i en segon lloc per grups temàtics (84-99); Wittlin no hi veu volums que haguessin interessat Joanot Martorell; ans el seu amo, un canonge (Berenguer Mercader) que ha de tenir llibres bíblics, teològics i de dret canònic, sobretot si són de València (Eiximenis, Pertusa, Jaume Peres), les afeccions del qual, però, s'empeñen en l'herència clàssica rebuda, almenys en part, en la cort Trastàmara de Nàpols després del rei Alfons. – J. P. E. [15.000

Maria J. SAMPIETRO I SOLANES, *Una aportació farmacèutica mallorquina: la Confectio infantium o Confits d'En Cases*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 54 (1998), 65-84.

L'autora aplega esments als *Confits d'En Cases* en inventaris d'apotecaries i en les *Ordinacions del Col·legi d'Apotecaris* entre el 1463 i el 1710 i encara en una farmacopea del 1778 (65-66); no es coneix cap Cases apotecari mallorquí anterior a la primera data, ans només uns Antoni i Nicolau del 1575 (57); segueixen unes notes sobre la pràctica farmacèutica a Mallorca els segles XV i XVI, en què són transcrits dues llistes de productes farmacèutics dels anys 1463 i 1550 (69-70) i aplegades les notícies sobre els coneixements teòrics i tècnics dels apotecaris, amb indicació dels llibres documentats (71-75). Quant als *Confits d'En Cases* o *Confectio infantium*, ultra les notícies sobre preparats sòlids, trobem la recepta de la *Confectio infantium* i del corresponent *Commentarius*, traduïts al català (77-78) i indicació de la presència de llurs elements en inventaris contemporanis (79-81). Hi ha bibliografia (83-84). – J. P. E. [15.001

Francesc ASENSI I BOTET, *Lluís Alcanyís: poeta, metge, mestre i víctima*. Discurs de recepció com a membre numerari de la Secció de Ciències Biològiques, llegit el dia 21 de desembre de 1998, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 1998, 28 pp.

La biografia de Lluís Alcanyís, ultra les dades i dates bàsiques, és concentrada en els seus escrits: *La resposta de mestre Alcanyís, mestre en Medicina, en llaors de la Verge Maria, per la joia*, col·laboració al cèlebre certamen marià del 1474 (9-11: amb transcripció, també a pàgina 26), el *Regiment preservatiu e curariu de la pestilència*, d'entorn el 1490 (12-15); també en la seva activitat com a mestre en l'Estudi de Cirurgia de València, que el 1499 desembocà en l'incipient Estudi General de la mateixa ciutat (15-16); i en la tràgica fi a mans de la Inquisició Espanyola el 1505 (17-22); hi ha bibliografia (23-24) i reproducció de pàgines d'ambdós incunables (25-27). – J. P. E. [15.002

Agustín CORTÉS SORIANO, *Claves para la comprensión de la figura y el pensamiento teológico de Jaime Pérez de Valencia*, dins «Revista Agustiniana», XXXV (1994), 961-988.

[Cf. del mateix autor sobre el mateix tema, ATCA, XV (1996), 801, núm. 11387; XVIII (1999), 1022, núm. 14025; i 1946, núm. 14116]. Les primeres pàgines són un repàs bibliogràfic dels estudis dedicats a Jaume Peres de València els darrers decennis (961-963); les següents l'emmarquen dins els corrents culturals valencians de la segona meitat del segle XV; la seva fou una posició eclesial reformadora, amb un punt de pauperisme enfront de l'ascens social, en particular en l'estudi de la teologia (964-971); aquest estudi hauria estat fortament vinculat a l'exegesi, alhora que aquesta havia de tenir present la perspectiva amb què els textos bíblics, sobretot els *Salms*, havien d'ésser vistos des de llur realització en Crist (972-982); no cal dir que aquest planteig es troba en línia agustiniana, no sols personal, ans sobretot en punts doctrinals com el de la preeminència del sentit literal de la *Bíblia*, les condicions d'un sentit 'espiritual' de la mateixa, el de la teologia com a 'sapientia', o la continuïtat Crist-Església ('Homo mysticus', 'Christus totus': 983-988). – J. P. E. [15.003

Miguel PEINADO MUÑOZ, *La metodología bíblica de Jaime Pérez de Valencia (1408-1490), precedente de similares metodologías del siglo XVI*, dins *Humanismo y Císter*, 53-64.

Pàgines dedicades a esbrinar la utilització dels llocs teològics en l'exegesi bíblica. Recorda els conceptes de 'topos', 'regula' i 'principium'. Peres de València no és exegeta, sinó comentarista que exposa els *Salms*, subratllant llur relació al centre que és Crist, i en dedueix «notitiam omnium Evangelicorum mysteriorum» (56), sempre a partir d'uns principis o pressupòsits bàsics per a comprendre l'Escriptura en sentit cristià (57-58) i de deu regles (59), referides a Déu, Crist, deïficació i reprovació, i basades en autoritats tant bíbliques com d'Agustí (60); aquesta metodologia hauria influït en Pere Anton Beuter (60-61) i en alguns exegetes castellans del segle XVI (65). – J. P. E. [15.004

Fernando PILIA, *Influssi della cultura catalana sulle tradizioni popolari sarde*, dins «XIV Congresso Corona, IV», 431-443.

L'autor considera globalment benefactora l'actuació catalana a Sardenya (sobretot en arquitectura), entre d'altres raons perquè hauria contribuït de forma decidida a donar-li personalitat cultural diferenciada; en l'àmbit literari recorda els exemplars catalans de la Biblioteca Universitària de Càller (434) i en pla popular la gran difusió dels *Goigs* (Mercè, Montserrat, Sant Ramon Nonat). La *Relación al rey Pbelipe...* de Martín Carrillo (Barcelona, 1612) reporta tota una rècula de plats sards específics (439); i el *Llibre dels fets d'armes de Catalunya* i la *Sardiniae brevis historia et descriptio* de Segimon Arquer donen testimoniatge de l'arrelament de la llengua catalana a Sardenya en els segles barrocs (440). – J. P. E. [15.005

Miguel Ángel PALLARÉS JIMÉNEZ, *El comercio del libro de boras en Zaragoza: la venta de Juan Macañán a Gaspar Creber en 1495*, dins «Aragonia Sacra», XII (1997 [1998]), 135-153.

«Yo Joan Macanyan mercader... de present habitant en la ciutat de Barcelona» venia a Gaspar Creber veí de Saragossa tres-cents vint-i-tres exemplars de vuitanta-un títols impresos, la llista dels quals escrita en llatí o en català, conservada a Saragossa, Archivo Histórico de Protocolos, Miguel Villanueva, és ací transcrita (141-151); la majoria eren de tema jurídic, civil o canònic, o manuals escolars, havien estat impresos a l'estranger i, doncs, proporcionen una dada sobre el comerç d'incunables a través de Barcelona; però hi havia tres exemplars de les *Quaestiones in librum de sex principiis Gilberti Porretani*, d'Antoni Andreu (146, núm. 43); setanta-cinc exemplars de les *Oras fetes en Barselona*, segurament les *Hores de Nostra Dona*, Gaspar Guerlinc 1489 (148, núm. 58). Les dades relatives als contractants són majoritàriament de la recopilació de Josep M. Madurell i Jordi Rubió (137-138). – J. P. E. [15.006

Isabel MATEO GÓMEZ, *Una anunciación del maestro de Perea recuperada para España*, dins «Archivo Español de Arte», LXXI (1998), 153-157.

La pintura, ara de propietat particular a Madrid, és ací reproduïda en blanc i negre (154) i hi figuren un llibre i el text de l'Ave Maria escrit en una franja; seria de darreries del segle XV. – J. P. E. [15.007

Curt WITTLIN, *La Vida de Santa Caterina de Sena de Miquel Peres: Ampliació literària d'extrets escolts en el Chronicon d'Antonino de Florència*, dins «Actes Vuitè Col·loqui», 305-332.

El maig del 1499 eixia a València aquella *Vida...*, traduïda i reelaborada de la que sant Antoni de Florència havia integrat en el seu *Chronicon*. Una mostra del text llatí i de la seva traducció manifesta que Miquel Peres hi havia intervingut de tres maneres, amb omissions i abreujaments,

afegits i substitucions (308-309); les pàgines següents acumulen nombroses mostres de cada una de les dites intervencions (310-327), amb particular atenció als afegits, tant retòrics com doctrinals (319-326). Les darreres pàgines presenten la *Vida de la seràphica santa Catherina de Sena*, traducció, clarament crítica envers la de Peres, feta per Tomàs Vesac de la *Legenda maior* de Ramon de Càpua, de la qual era resum la de sant Antoni; era un text senzill que evitava floritures retòriques i estilístiques, del qual trobem mostra, comparada amb un fragment paral·lel d'una *Legenda de la meravellosa santa Caterina de Sena*, de Madrid, BN, ms. 8.214 (328-330). En resum, Peres hauria reelaborat un text hagiogràfic donant-li «un ambient religiós d'elegància cortesana» (331); Vesac, en canvi, era la reacció contrària (332) - J. P. E. [15.008]

Antonio ODRIOZOLA, *Catálogo de libros litúrgicos, españoles y portugueses, impresos en los siglos XV y XVI*. Han preparado esta edición Julián MARTÍN ABAD, Francesc Xavier ALTÉS AGUILÓ, Pontevedra, Museo de Pontevedra 1996, 560 pp.

Edició d'una memòria presentada el 1962 a la Fundació Juan March, romasa inèdita, i ara publicada després de la mort de l'autor el 1987 fotocopiant les seves pàgines dactiloscrites; així s'explica la numeració de folis e el cos del treball. Són assenyalades les biblioteques dels Països Catalans o de fora, que conserven impresos pertanyents a l'obra (25-28), i la bibliografia consultada (43-80); segueixen les descripcions dels dits llibres, començant pels missals, agrupats per bisbats (o qualque orde religiós): Barcelona: quatre edicions (ff. 42-43); Girona: tres edicions (ff. 48-49); Lleida: tres edicions (ff. 54-55); Mallorca: una edició (ff. 55-56); Sogorb: una edició (f. 61); Tarragona: dues edicions (ff. 64-65); Tortosa: una edició (f. 68); Urgell: tres edicions (ff. 68-69); València: tres edicions; Vic: dues edicions (f. 70); també Elna: una edició (74-75) i el monestir de Sixena: una edició (f. 83), l'orde de la Mercè: dues edicions (ff. 83-84). La secció de breviaris informa de tres edicions per a Barcelona (f. 98); tres per a Girona (f. 104); tres per a Lleida (ff. 107-108); dues per a Mallorca (f. 109); dues per a Sogorb (f. 118); tres per a Tarragona (ff. 123-124); dues per a la Seu d'Urgell (ff. 127-128); sis per a València (ff. 128-129); quatre per a Vic (ff. 129-130); una per a Elna (ff. 133-134); dues per a l'orde de la Mercè (f. 144); els diürnals són part del breviar: dues edicions per a Barcelona (f. 151); una per a Mallorca (f. 151); una per a cada un dels bisbats de Tarragona, Urgell i Vic (f. 152); hi ha ofícis propis del bisbat de València: dues edicions (f. 160). En la secció de martirologis i calendaris, tenim: calendari de València, una edició (f. 173). En la de rituals, assenyalem: Barcelona: quatre edicions (ff. 179-180); Girona: una edició (f. 183); Lleida: tres edicions (f. 185); Mallorca: una edició (f. 186); Tarragona: dues edicions (ff. 192); Tortosa: dues edicions (ff. 193-194); Urgell: una edició (f. 194); València: tres edicions (ff. 194-195); Vic: quatre edicions (ff. 195-196); i Elna: una edició (f. 197). Afegim uns *Evangelia cantanda in Sede Valentina* (ff. 206-207), unes *Hymnorum intonationes* de Montserrat (f. 218), i de València (f. 219), un *Processionarium Ilerdense*, un de *Barcinonense* (f. 232), un d'*Urgellense* i *Gerundense* (f. 323), un de *Tarraconense*, un de *Valentinum* i un de *Dertusense* (ff. 234-235). Clouen el volum una secció d'«adiciones y correcciones» (477-541), la taula d'impressors, llibreters i inversors (543-546), la de llocs d'impressió (547-548), la de matèries (549-550), la d'arxidiòcesis i diòcesis (551), la d'ordes religiosos (553), la de redactors i revisors de l'obra (555), i la de concordances entre aquest catàleg i el de Robert Amiet (557-558). - J. P. E. [15.009]

Maria Cristina CANNAS, *La parrocchiale di San Giacomo di Villanova in Cagliari. Vicende costruttive dal XV al XVII secolo*, dins «XIV Congresso Corona, IV», 93-142.

Pàgines dividides en dues parts, la primera dedicada a explicació (93-126) i la segona a reproduccions figuratives (137-142). La primera és descripció sobretot arquitectònica de l'edifici, de cada una de les capelles i del porxo, dins la qual són transcrits fragments en llengua catalana dels segles XV-XVII. - J. P. E. [15.010]

Emili CASANOVA, *La dialectalització de la Plana del País Valencià a través de les Ordenances Municipals, al segle XV i XVI*, dins «Congrés Plana», 315-331.

Informació entorn un treball que l'autor té en curs «sobre la construcció dels dialectes valencians i dels seus trets particulars» (318); una de les bases, la presentada en aquestes pàgines, es troba en els textos legals dels municipis (establiments, ordinacions, etc.), pertanyents a Vinaròs, Benicarló, Culla, El Boixar, Castelló, Morella, Catí, Peníscola, Xert, Herbés, Castellort, Gandia, Alzira, València, Alacant, Xàtiva, Ontinyent, Elx i Vila-real, i d'alguna manera ja publicats (319-320) i presos com a «documentació primària d'un atlas històric» (328); indica punts de metodologia cartogràfica (321) i uns primers resultats, com és ara «la uniformitat del valencià medieval i la inexistència a l'època dels dialectalismes i dels dialectes actuals», «l'arrelament dels Establiments a la llengua de la zona» i «la relació del lèxic castellanenc amb l'aragonès» (328). L'autor promet ulteriors aportacions. - J. P. E. [15.011]

Giovanni PARENTI, *Benet Garret detto il Gariteo. Profilo di un poeta* (Quaderni del Rinascimento, XVIII), Florència, Leo Olschki 1993, IV i 164 pp.

Resultat de lliçons donades a la Universitat Autònoma de Barcelona. Garret ha tingut la sort d'atreure a Itàlia l'atenció d'autors com Benedetto Croce i de fruit d'una tradició editorial que començà el 1506 a Nàpols amb l'*Eudimione* (4-5), reeditat quatre vegades el mateix segle; el 1509 seguiria altra obra poètica; el 1892 començaven les edicions modernes (7). Segueix la biografia entre Barcelona entorn el 1450, Nàpols des del 1466 o 1468, i la mort el 1512/1515 essent governador del comtat de Nola (8-21). Considerava la poesia un valor en ella mateixa i que la seva màxima expressió havia estat la dels clàssics, però la volgué transvasar en versos de llengua vulgar i estava segur d'haver-ho assolit, car també n'estava que, després de mort, «et havrà Barcellona il suo poeta» (22-29). Si en començar d'escriure versos a Nàpols cap al 1480 calia fer-ho en un marc de cort totalment toscanitzada i, doncs, en italià, es trobava en situació paral·lela a la del contemporani Joan Boscà en relació a la castellana (30-48), però al final manifestava ben clara la seva herència occitana (47-48). Els seus models clàssics foren sobretot Virgili i Ovidi, Properci i Horaci (49-62). L'*Eudimione* dibuixa la paràbola que condueix el protagonista des de l'amor frustrat fins a la mort acceptada i implorada com a darrera possibilitat d'allunyar-se del propi destí (63-69); el capítol següent esbrina qui són els protagonistes (70-81: ho fou sobretot una dona que ací porta el nom de Luna) i el vuitè les vetes de petrarquisme i de «Stil nuovo», que hom pot descobrir en aquell primer llibre (82-89). A diferència del primer, el segon *Eudimione* ja no es deia, *Eudimione a la Luna*, i per això s'allunyava d'aquell amor i insistia en la glòria i la immortalitat que la poesia dóna (90-111); i en la fortuna o consideració social, personificada en el fet de comptar en l'ambient d'Elisabetta Gonzaga, duquessa d'Urbino (112-145): amb pàgines sobre la fortuna d'Ausiàs Marc entre els petrarquistes castellans: 137-140, els quals, però, foren impermeables envers Il Gariteo). Hi ha taula de manuscrits (149-150) i de noms (151-161). - J. P. E. [15.012]

Maria MALLORQUÍ I SERRA, *Sobre la vida i obra de Benet Garret, «il Cariteo»*, dins «XIV Congresso Corona, IV», 357-362.

Garret hauria estat el poeta polític de la cort Trastámara de Nàpols, desfigurada, però, amb el pas del temps per les versions més fantasioses, començant per les del nom. Ell cantà sempre el seu origen barceloní. Pels versos és reconstruïble la biografia i per la documentació cancelleresca la trajectòria en l'administració reial, fins que per la invasió francesa de Nàpols ho perdé tot i hagué de reclamar l'ajut de Ferran el Catòlic. - J. P. E. [15.013]

Justo FERNÁNDEZ ALONSO, *El Lugar Pío de la Corona de Aragón*, dins «Anthologica Anua», 44 (1997 [1998]), 570-590.

L'arxiu de Roma, Monserrato, conserva la documentació de l'antiga Obra Pia ,dei catalani' i de la Confraria de la Mare de Déu de Montserrat, a base de la qual l'autor ressegueix des dels primers anys del segle XVI tant els començaments i les successives etapes de construcció de l'església (projectada per Antonio da Sangallo) i de les capelles laterals, com la constitució i posterior vida de la confraria, amb notícies sobre quantitat i procedència de les possibilitats econòmiques. La mutació introduïda després de la Nova Planta és perceptible en la intervenció política dels representants reials formulada en els *Nuevos decretos en reforma de los estatutos... de Nuestra Señora de Monserrate de Roma...*, Lucca 1731 (584-585). La invasió francesa del 1798 fou d'autèntic expoli, fins al tancament de l'església (587). Són transcrits del mateix arxiu dos documents: una concessió papal del 1577 i l'acta d'una reunió general de la confraria, en què es reformaren uns estatuts anteriors, el 1589 (588-589). – J. P. E. [15.014

Pep VILA, *Un nou document sobre la presència de l'impressor alemany, Joan Rosembach, a Perpinyà*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XVII (1998), 535-539.

El document, datat el 1509, conservat a Perpinyà, ADPO, I-J-85, intitulat *Capítols fets entre mossèn Alalló i mestre Rosembach sobre breviaris*, ací transcrit (538-539), demostra la presència d'aquell ,mestre d'estampes' a Perpinyà el març del 1509, on ja hauria estat els anys 1500-1503; contra allò que hom havia publicat, l'estada del 1509 no era per a una nova edició del *Breviarium Elnense*, ans per a solucionar problemes econòmics pendents de la primera. – J. P. E. [15.015

Manuel VAQUERO PIÑEIRO, *Miguel Campillo, mercante catalán en Roma a través de los protocolos notariales de comienzos del siglo XVI*, dins «XIV Congreso Corona, IV», 617-625.

A base de l'arxiu de Roma, Santa Maria di Monserrato, lligall 604; i Archivio di Stato, *Collegio dei Notai Capitolini*, i fruit d'un primer sondeig és aquesta presentació d'un mercader perpinyanès comerciant en llana i pells arrelat a Roma, en la qual, ultra les dades sobre operacions de compra-venda, és visible l'ascensió social de la família, de mercader a doctor en dret i a magistrat municipal, en dues generacions. – J. P. E. [15.016

August BOVER I FONT, «*E dir-se ha Spill...*». *Qüestió de noms a l'entorn de l'Spill de la vida religiosa (Barcelona 1515)*, dins «Actes Vuitè Col·loqui», 93-100.

El títol donat al llibre en les dues edicions catalanes tingué variants diverses en les traduccions al castellà, italià, alemanyes, holandeses i daneses, llatines, poloneses, gaèlica i portuguesa, variants que en general introduïen en primer lloc la paraula *Desitjós*. El títol català el col·loca en el seguici dels centenars de ,speculum/specula' medievals o dels ,espills' catalans, interpretats d'acord amb Agustí d'Hipona en el sentit d'instrument que permet d'emmirallar-se (98), o també en el de ,dreuera', que assenyala el camí directe d'arribar a l'amor a Déu (98-99). – J. P. E. [15.017

Josep IGLÉSIES (+) (a cura de Gaspar FELIU), *El fogatge de 1515*, dins «Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics», IX (1998), 23-85.

A proposta de la Societat Catalana d'Estudis Històrics, la Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans, acceptà de publicar part d'un treball inèdit de Josep Iglésies, una altra part del qual s'havia perdut, consistent en la relació de pobles, comarca per comarca, amb el nombre de focs de cadascun, segons el *Fogatge de 1515*, transcrit de l'ACA, *Reial Patrimoni. Mestre Racional*, A-401. Gaspar Feliu ha tingut cura d'aquesta edició i de les adaptacions que n'ha fet a l'actual divisió comarcal i municipal. – J. de P. [15.018

Emília COLOMER AMAT, *Contribució a l'estudi dels Flos Sanctorum catalans del segle XVI; una nova edició de Carles Amorós*, dins «Locus Amoenus», 1 (1995 [1996]), 121-126.

L'exemplar mutilat d'un *Flos sanctorum* català, conservat a Ripoll, Biblioteca Lambert Mata, seria l'única mostra sobreviscuda de l'edició de Carles Amorós, Barcelona 1519-1520; l'edició és documentada pel contracte publicat per Josep M. Madurell i Marimon i Jordi Rubió i Balaguer, la comparació de xilografies (quatre reproduccions: 123-126) i de lletra assenyalen la impremta de Carles Amorós; i la datació es troba en el gravat corresponent a Santa Cecília: «A MDXVIII» (126). – J. P. E. [15.019

Joan Antoni MESQUIDA CANTALLOPS, *Una mostra del patrimoni científic en llengua catalana a la Mallorca del segle XVI: la Pràctica mercantívol*, de Joan Ventallol, dins «IV Congrés Patrimoni Cultural», 141-152.

Joan Antoni MESQUIDA CANTALLOPS, *Estructures sintàctiques del català en els principals algorismes aritmètics al segle XVI*, dins «Actes Vuitè Col·loqui», 199-211.

Publicada a Lió el 1521. la *Pràctica mercantívol* era dividida en dues parts, la primera, més extensa, dedicada a l'aritmètica (141), i la segona a la geometria (141 i 148). L'autor posa aquesta obra de coneixements aplicats dins el marc de l'evolució de l'aritmètica i de la seva situació en el renaixement del segle XV-XVI, i recorda les publicacions de tractats paral·lels en català o en els Països Catalans (148-150). Hi ha quadre sinòptic de les publicacions en diverses llengües entre el 1482 i el 1600 i bibliografia (151-152).

També el segon article recorda en quadre les aritmètiques europees dels segles XV i XVI i es fixa en la de Ventallol, de la qual, recordats els successius capítols dedicats a l'aritmètica i els dos plans de llengua, la teòrica de les explicacions doctrinals i la popular de les fórmules emprades en les operacions (202), es fixa en aquesta i reporta les expressions verbals suggerides en el curs de cada una de les operacions aritmètiques bàsiques i en la regla de tres (203-209). – J. P. E. [15.020-15.021

Francesc Xavier ALTÉS I AGUILÓ, *L'acció tutelar dels abats de Montserrat sobre la reforma monàstica de Sant Feliu de Guíxols (1510-1523)*, dins «Studia Monastica», XL (1998), 65-92.

Els historiadors barrocs de l'orde benedictí i en particular els de Sant Feliu de Guíxols afirmaven que la reforma o integració en la Congregació de San Benito de Valladolid hauria nascut ,motu proprio' del mateix monestir guixolenc. La documentació conservada a Barcelona, ACA, *Monacals d'Hisenda*, reg. 3840, d'on són transcrites ací, senceres o parcials, vuit peces, permet de seguir la línia, clarament patrocinada per Ferran II dit el Catòlic, que entre aquells dos anys portà de l'agregació a la Congregació Cassinesa o de Santa Justina, a un primer pas d'acceptar el control de la visita canònica de l'abat de Montserrat (de la Congregació de Valladolid), tot i la protesta de la Congregació Claustral Tarraconense, i desembocà en la integració directa a la castellana, ja en pla d'igualtat amb les altres abadies, sense, doncs, cap control de l'abat de Montserrat. Els vuit documents són resumits en regest i transcrits (82-92); hom insistia en què al monestir hi hagués «l·liçó de gramàtica e de casos de consciència» (87-88) o almenys la darre-rra (91, núm. 6). – J. P. E. [15.022

José ORTEGA Y GASSET, *Vives o l'intellectuale*, Pàdua, Esedra Editrice 1997, 154 pp.

Conferència traduïda per Erminia Macola, coneguda per la recensió d'Angela O. Della Valle, dins «Rassegna Iberistica», 64 (1998), 59-60; són destacades en Joan Lluís Vives dues qualitats: «serietat e serenitat»; hauria encunyada la paraula ,cultura' dins l'expressió ,cultura animi'. – J. P. E. [15.023

Cesare VASOLI, *Juan Luis Vives e il ,nuovo ordine del sapere'*, dins «Studi filologici e letterari in memoria di Danilo Aguzzi-Barbagli», a cura di Daniela BOCASSINI (Filibrari Series, 13), Nova York, State University of New York 1997, 123-146.

Partípic de les idees d'una colla de grans figures europees que criticaven les formes de ciència que els havien estat transmeses i en particular la lògica de Pere Hispà i cercaven una aproximació més seriosa a textos filològicament depurats, Joan Lluís Vives hi col·laborà ja amb el *In pseudodialecticos*, que acostava les formulacions verbals a les coses reals (125-128); propugnà «una nuova logica compiutamente identificata con le strutture naturali del ,discorso'» (131). L'estada a Anglaterra hauria reforçat l'exigència de tenir en compte les aplicacions pràctiques (132) i el *De anima et vita* plantejava la globalitat cognoscitiva des de les percepcions sensibles al coneixement intel·lectual i a les decisions de la voluntat (133). En *De disciplinis i Ciceronianus* propugnava «un procedimento ,inventivo', capace di offrire una giusta guida ai filosofi, agli educatori» (136), sense, però, acceptar una divisió entre ,dialèctica' i ,ars inventiva', perquè la ,inventio' és única i indivisible (138); la retòrica, en canvi, es limitaria a formular les normes d'una correcta i agradable ,elocutio' (140). – J. P. E. [15.024

Federica PARENTI PELEGRINI, *Juan Luis Vives: il debito coniugale e la moglie come animale domestico*, dins «Archivio Storico italiano», CLV (1997), 495-506.

Cinc anys després de la *Institutio foeminae christianae* del 1523, Joan Lluís Vives publicava el *De officio mariti liber*, centrat en els ,deures' del marit envers la muller (497). Parteix de la paral·lela distribució de camps, públic i casolà respectivament, base tant de la concòrdia familiar com de la d'esperit i cos (499-500); els deures es concretarien en «l'istruzione, la continua educazione, il controllo ed eventualmente il castigo» (500) i l'autora reporta passos, en els quals Vives subratlla que la muller és incomparablement superior a tota l'escala d'éssers inferiors (501), i per això li fa estrany una afirmació d'igualtat com aquesta: «domini domus sunt vir et uxor» (502); també s'estranya del fet que, després d'haver insistit en la finalitat procreadora de la sexualitat matrimonial, Vives afirmi: «nec uxoribus tamquam sterilibus sint asperi» (504). – J. P. E. [15.025

Valentín MORENO GALLEGÓ, *Sobre humanismo y fe en el siglo XVI: De veritate fidei christianae de Luis Vives, y sus impresiones*, dins *Humanismo y Císter*, 329-353.

L'autor considera que el *De veritate...* de Vives s'ha de col·locar en el marc d'un protonacionalisme europeu (329-332) i en el de la teologia renaixentista de Lorenzo Valla i de Desideri Erasme (333-335); fou publicat pòstum, a cura de Franz Craneveld, escrit en els darrers anys de Vives, amb major atenció als problemes teològics, on resulten clars tant el seu sincer cristianisme com la seva posició polèmica envers el judaisme (337); l'autor ressegueix l'influx en escriptors de segles moderns (338), les vinculacions de l'editor Oporinus amb cercles reformats de Basilea (338-339) i l'existència d'exemplars en biblioteques de l'Estat Espanyol, com és ara la d'Antoni Agostí (339-340); també assenyalava exemplars d'altres obres de Vives, com el *De institutione foeminae christianae* a Barcelona, Biblioteca de Catalunya, exemplar únic de l'edició ,princeps' (351, nota 111). – J. P. E. [15.026

Elisabeth LEEDHAM-GREEN, David MCKITTERICK, *A Catalogue of Cambridge University Library in 1583*, dins *Books and Collectors 1200-1700. Essays presented to Andrew Watson*, edited by James P. CARLEY and Colin G. C. TITE, Londres, The British Library 1997, 153-235.

James P. CARLEY, *Sir Thomas Bodley's Library and its Acquisitions. An Edition of the Nottingham Benefaction of 1604*, dins *Ibidem*, 357-386.

En ambdós casos l'únic autor nostre, del qual consta una obra, és Joan Lluís Vives; en el primer cas eren les *Opera* en edició de Basilea 1555 (191); en el segon, el *De officio mariti*, en edició de Bruges 1529 (377). – J. P. E. [15.027-15.028

Joaquim PARELLADA, *Nuevos datos sobre la Raça del maestro Bernardo Pérez de Chinchón*, dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», XLVI (1997-1998), 157-198.

[Sobre aquell personatge de la cort ducal dels Borja a Gandia i traductor d'Erasme al castellà, vegeu el resum publicat dins ATCA, XVII (1998), 884-885, núm. 13318]. Les pàgines d'ara parteixen d'un article de Marcel Bataillon, d'un llibre de J. P. Dedieu i de la tesi doctoral de l'autor; aquest aplega les dades biogràfiques proporcionades per publicacions de Gandia o de València (com els contactes personals amb el futur sant Francesc de Borja), resumeix ací les dades de la documentació inquisitorial (Madrid, AHN, *Legajos* 120, 158 i 371/2), que demostren ésser la seva una família castellana (i, per tant, no s'hauria de catalanitzar el cognom: 167, nota 29) de conversos del judaisme i judaïzants; hi ha notícies, sobretot cronològiques, del seguici de publicacions de Pérez, que el fan el més important traductor castellà d'Erasme (170-174); segueix essent imprecisa la data de la mort, però tot fa suposar que fou entorn el 1551 (177-179). La nova documentació és d'alguna manera transcrita (181-197) i permet de refer amb més complexa l'arbre genalògic de quatre generacions (avis, pares, germans i nets: 198). – J. P. E. [15.029

Arturo LLIN CHÁFER, *La ciencia de la oración en la vida y magisterio de santo Tomás de Villanueva*, dins «La Ciudad de Dios», CCIX (1996), 147-170.

Format en la línia prereformista impulsada pels Reis Catòlics i aplicada a la Universitat d'Alcalà pel cardenal Cisneros, Tomàs de Villanueva fou un home d'oració tal com indiquen els seus biògrafs, entre els quals destaca M. Saló, *Libro de los grandes y singularísimos ejemplos que dejó... D. Thomás de Villanueva*, València 1588, en testimoniatges aplegats en les pàgines 153-155; el seu mestratge, en particular el del temps en què fou arquebisbe de València (156-157), és ací exposat a base de fragments de sermons i del llibre *De la lección, meditación, oración y contemplación* (158-168). – J. P. E. [15.030

Antonio BENLLOCH POVEDA, *Valenciano y castellano en la evangelización del siglo XVI en el Reino de Valencia*, dins «Anales Valencinos», XXIV (1998), 59-93.

[Cf. ATCA, XVII (1998), 811, núm. 13070]. L'autor, centrant el seu tema en sant Juan de Ribera, aporta dos exemples que demostrarien que «él empleó siempre la lengua que podía ser entendida mejor por los destinatarios de la acción evangelizadora» (59); un seria el fet que el 1571 féu reeditar la *Cartilla y breu instrucció de la doctrina christiana...* de Francisco de Navarra (62, nota 9); l'altre, la nova publicació del document «editado después del Sínodo de Ayala» (61 [que deu ésser l'intitulat *Ordinacions fetes per lo reverendíssim e il·lustríssim senyor don Martín de Ayala...*]). Per la seva banda, atès el fet que només sembla haver-se'n salvat un exemplar en la BU de València, l'autor transcriu en aquestes pàgines les *Constituciones, ordenadas por los reverendísimos señores don Fernando de Loazes...*, València, Joan Navarro 1568 (62-91), destinades als moriscos. – J. P. E. [15.031

José Luis CASTÁN ESTEBAN, *La reforma del clero en los sínodos valencianos del siglo XVI (1548-1607)*, dins «Anales Valencinos», XXIV (1998), 147-170.

El tema de la reforma de la clerecia és típic de la contrareforma i aquest és el marc dins el qual fou impulsada en el bisbat de València. L'autor es fixa en els punts de dedicació pastoral, qualitat de vida religiosa i prohibició d'oficis civils, en els successius sínodes de sant Tomàs de Villanueva (152-156), de Martín de Ayala (156-157) i en els set de sant Juan de Ribera (158-163). Són transcrites les *Ordinaciones pro choro ecclesiarum diocesis Valentinae...* de sant Tomàs de Villanueva 1548 (165-167); i les *Ordenaciones mandadas hazer por el ilustrísimo señor Don Juan de Ribera..., para que guarden los vicarios de choro...*, 1578 (167-170). – J. P. E. [15.032

Eulàlia MIRALLES, Maria TOLDRÀ, *La tradició manuscrita de l'obra de Francesc Tarafa: biblioteques de Barcelona*, dins «Anuari de Filologia. Llengua i Literatura catalanes», XX/C (1997), 45-78.

Treball realitzat dins el Departament de Filologia de la Universitat de Barcelona, i conduït per Eulàlia Duran. És resumida la biografia de Francesc Tarafa (44-46). D'entre les seves obres, només el *De origine ac rebus gestis regum Hispaniae liber* havia estat normalment editada; és ací resumit el contigut del *Armorial dels canonges de la Seu de Barcelona*, de la *Linea regum Hispaniae*, de la *Historia de vitis pontificum ecclesiae Barcinonensis*, del *De Hispaniae situ, prouinciis, populis, urbibus, oppidis, fluminibus, montibus et promontoriis dictionarium*, de la *Crònica de Catalunya* i de la *Crònica dels cavallers catalans* (46-52). Les pàgines següents esbossen la transmissió textual (només amb una excepció tota manuscrita, car àdhuc el documentat intent de publicar la *Crònica de Catalunya*, en realitat es referiria a les *Cròniques d'Espanya* de Pere Miquel Carbonell), començant per assenyalar que aquesta és facilitada pel fet d'haver-se conservat nombre d'autògrafs; aquests, segurament heretats pel nebot Marc Antoni Tarafa, cridaren successivament l'atenció de Jaume Ramon Vila, de Pau Ignasi de Dalmases i Ros (de la seva biblioteca provenen set dels quinze manuscrits tarafians de biblioteques barcelonines) i de Joan Pau Colomer (52-58). La darrera secció descriu els manuscrits de les obres conservades a Barcelona: l'*Armorial...*, a l'ACB; *Speculum Piae Eleemosynae*; la *Linea regum Hispaniarum*, a la BC, ms. 494; la *Historia de vitis pontificum ecclesiae Barcinonensis*, a l'ACB, còdex 122, 122(bis); i BC, ms. 516; *De Hispaniae situ, prouinciis, populis, urbibus...*, a BU, ms. 578, i BC 493; la *Crònica de Catalunya*, a BC, mss. 497-498; la *Crònica dels cavallers catalans*, a l'AHCB, ms. B-131, B-127, B-132, BC, ms. 921, BU, ms. 84, i BC, ms. 511 (58-73). Hi ha bibliografia (73-78). – J. P. E. [15.033]

Ioannis Christophori CALVETI STELLAE, *De rebus indicis ad Philippum Catholicum, Hispaniarum et Indiarum regem libri septem* editit Juan J. MARTOS (Bibliotheca Scriptorum Graecorum et Romanorum Tevbnieriana), Stuttgart i Leipzig, In aedibus B. G. Tevbnierii MCMXCVIII, XX i 852 pp.

La introducció resumeix les raons d'aquest llibre, amb el qual el sabadellenc Joan Cristòfor Calvet d'Estrella complia un encàrrec de l'arquebisbe de Sevilla, Pedro de Castro Quiñones, el d'aplegar informació sobre l'activitat del seu pare, Cristóbal Vaca de Castro a Amèrica, i d'الخالçar-la. En resultaren dues obres, *Vaccacis* i *De rebus indicis*, el primer només publicat el segle XVIII i el segon el 1950 en edició de José López de Toro de faisó que Martos defineix «parum feliciter» (cf també p. IX); el segon es conserva en tres manuscrits (Granada, Sacromonte; Madrid, Biblioteca de Palacio 2652-1653, únic complet; i Real Academia de la Historia); el del Sacromonte seria transcripció acurada de l'original, dissortadament incompleta; les altres còpies són poc acurades, essent en general preferible la de l'Acadèmia, tot i els casos en què el de la Biblioteca de Palacio sembla més encertat (VI-IX); explicada la ,ratio editionis', segueix la bibliografia (XIV-XVII); el text ocupa les pàgines 1-796 i és seguit d'un *Index nominum* (797-852). Un llibre sobre la conquesta americana és normal que tingui poques referències als Països Catalans; una és negativa, en afirmar repetidament que Cristòfor Colom és lligur (4 i 50), més encara, nascut a Albisola («erat is Columbus in Arbizola Liguriæ uico aspero atque ignobili iuxta Saunam natus», 6, par. 4); però no en manca alguna de positiva, com la descripció de l'entrada triomfal de Colom a Barcelona després del primer viatge (11, par. 9), o la notícia que en el segon viatge, en trobar assassinats en represàlia per llurs malifetes els guàrdies de la primera fortalesa de La Española, la reféu, i «Petrum Margaritum equitem Gerundensem praefecit» (12, par. 10). – J. P. E. [15.034]

E. MORALES LARA, *Españoles en el 'Album Amicorum' de Abraham Ortels: un poema de Arias Montano. Furió Ceriol. Álvar Núñez*, dins «Revista Agustiniana», 39 (1998), 1029-1056.

Fadrique FURIÓ CERIOL, *El Concejo y los consejeros del Príncipe. Bononia*. Edició de Henry MÉCHOULAN i Jordi PÉREZ DURÀ (Obra completa, I), Edicions Alfons el Magnànim, Diputació i Universitat de València 1996, 622 pp.

L'*Album amicorum* del cosmògraf i editor d'Anvers, Abraham Ortels, publicat el 1988, conté una pàgina que aquest posà a disposició de Frederic Furió i Ceriol (València 1527-Valladolid 1592); l'autor li restitueix els qui serien nom i cognoms reals (Miquel-Joan Ceriol i Balle) i en resumeix la biografia (1037-1039); el missatge deixat en el f. 66v de l'*Album* no pot ésser més breu: «Ab origine pendet», segellat amb la signatura autògrafa; la pàgina fou omplerta amb la imatge de Furió, gravada per Filips Galle (1053-1054).

El primer volum de l'edició de l'obra completa de Furió, amb les seves dues obres més cèlebres, el *Concejo...* i la *Bononia sive de libris sacris in vernaculam linguam conuertendis*, només m'és conegut per referència. – J. P. E. [15.035-15.036]

Víctor NAVARRO BROTONS, Enrique RODRÍGUEZ GALDEANO, *Matemáticas, cosmología y humanismo en la España del siglo XVI. Los Comentarios al segundo libro de la Historia natural de Plinio de Jerónimo Muñoz* (Cuadernos Valencianos de Historia de la Medicina y de la Ciencia. Serie A (Monografías), LIV), València, Universitat i CSIC 1998, 664 pp.

Llibre només conegut per referència. – J. P. E.

[15.037]

Maria Pilar PEREA, *La crònica de la batalla de Lepant en una acta del llibre de consells de Cervera*, dins «Miscel·lània Cerverina», 12 (1998), 65-86.

El 7 d'octubre del 1571 l'estol cristià vencia el turc en el golf de Lepant; al cap de dos mesos, la comunitat de preveres de Santa Maria de Cervera determinava que fos copiada en en seu *Llibre de consells*, ara a Cervera, AHC, *Comunitat de Preveres*, vol. 76, la *Relació ho memòria de la victòria que Nostre Senyor Déu és estat cervit donar a la Sancta Ligua y armada de mar dels fells cristians y contra la armada del gran turcb*, de Josep Nuix, ací transcrita (67-70), text analitzat des de les diverses parts de la gramàtica, amb quadre de formes verbals (77-79) i glossari de mots que mereixen comentari (82-83). Hi ha bibliografia (85-86). – J. P. E. [15.038]

Dietaris de la Generalitat de Catalunya. Volum III. Anys 1578 a 1611. Director Josep M. SANS TRAVÉ. A cura de Lluïsa CASES I LOSCOS, Elisa VARELA RODRÍGUEZ, Oliva SAMPRÓN I LÓPEZ, Xavier CAZENEUVE I DESCARREGA, Anna RUBIÓ I RODON i Isabel CAMPOS I GONZÁLEZ. Índex de Salvador CABRÉ I LLOBET. Pròleg d' Ernest BELENGUER I CEBRIÀ. Barcelona, Generalitat de Catalunya 1996, XLVI + 1022 pp.

Dietaris de la Generalitat de Catalunya. Volum IV. Anys 1611 a 1623. Director: Josep M. SANS TRAVÉ. A cura de Joan COMASÒLIVES I FONT, Gemma ESCRIBÀ I BONASTRE, M. Cristina FORNS DE RIVERA, Mercè FARRAS I CASANOVAS, Daniel RUBIO I MANUEL. Índex per Ramon SAROBRE I HUESCA. Pròleg de Xavier TORRAS I SANS, Barcelona, Generalitat de Catalunya 1997, XXVIII + 916 pp.

Per a un període ric de tensions entre un poder central que cada dia vol unificar més la seva política i una Catalunya que no vol perdre ni la seva identitat ni les seves prerrogatives i que per això cerca d'enfortir-les almenys teòricament amb recurs als començaments carolingis de la història de Catalunya, tenim en aquest volum, en primer lloc, una síntesi escrita pel prof. Belenguier sota el títol *La Generalitat en la cruïlla dels conflictes jurisdiccionals (1578-1611)* (IX-XLVI); segueix el cos del volum, recull de tota mena d'anotacions cronològiques, i transcripcions de memorials, correspondència i documentació, la importància de la qual per a seguir amb detall els curs dels afers difícilment podria ésser sobrevalorada (1-959). La utilització de tot aquest immens material és facilitada amb una taula alfabètica d'antropònims, que omple a columnes les pàgines 961-1022.

Les característiques del segon volum són paral·leles de les del primer, encara que la problemàtica sigui considerablement diversa, tal com permet de comprendre el tema de la introduc-

ció del prof. Xavier Torras i Sans, *Virreis i bandolers. Catalunya i la Generalitat a començaments del segle XVII (1611-1623)* (IX-XXVII). El cos del volum, en el qual abunden les transcripcions [per cert, no massa satisfactòries] de documents en llatí, ocupa les 870 pàgines de numeració aràbiga. Les taules finals d'antropònims ocupen les pàgines 871-915. – J. P. E. [15.039-15.040]

Francesc ESTEVE I PERENDREU, *Increment de salaris als catedràtics de l'Estudi General de Lleida, a la creació de la mestrescolia*, dins «Ilerda. Humanitats», LII (1998), 53-74.

A les Corts de Montsó del 1585, Felip II acceptà de crear la mestrescolia com a autoritat executiva de l'Estudi General amb jurisdicció tant civil com eclesiàstica, i es comprometé a 'tenir molt particular memòria' de l'augment de les pagues de catedràtics i altres ministres. En aquestes pàgines trobem un resum esquemàtic de fets i documents amb què l'ardiaca major de la Seu de Lleida esdevenia alhora canceller i mestrescola de l'Estudi, quatre-cents florins procedents de l'extingit monestir agustinian de Sant Pere d'Àger eren destinats a augmentar la retribució de les càtedres lleidetanes, que també havia d'augmentar amb 460 ducats de les rendes de mestrescolia; i eren revisats els estatuts del dit Estudi General (53-62). Les dades econòmiques implicades en el conjunt de l'operació són esquematitzades en vuit quadres sinòptics, que constitueixen la segona part (63-68); i la documentació corresponent és transcrita de Lleida, AC, en particular de la *Visita general del arciprestazgo de Àger*, de Marià Ambrós Escudero; d'AH i de l'Arxiu de la Paeria, *Llibre de l'Estudi* (68-74). – J. P. E. [15.041]

José Ignacio TELLECHEA IDÍGORAS, *Clemente VIII y el episcopado español en las postrimerías del reinado de Felipe II (1596-1597)*, dins «Anthologica Annua», 44 (1997 [1998]), 205-380.

Aquestes pàgines desvelen un episodi d'iniciativa papal en la Contrareforma, conegut per la documentació de l'Archivio Segreto Vaticano, *Arm. 44 i Nunz. Spagna*: Climent VIII incità els bisbes dels regnes hispànics a ésser i a actuar més d'acord amb el Concili de Trento; i aquests constataren tant al nunci com al secretari d'estat o al mateix papa; breu papal i respostes dels nostres bisbes són resumides en les pàgines expositives (Jaume Cassador, de Girona: 231 i 239; Joan Terés, metropolità de Tarragona: 237-238; Josep Esteve, d'Oriola: 242 i 248); els textos són publicats en apèndix: lletres del papa a Juan de Ribera, arquebisbe de València (260-262); a Joan Terés (271-272); i a Lluís Sans, bisbe de Solsona (295-295); i lletres al papa de Joan Terés (316-318), de Jaume Cassador (329-330); de Pedro d'Aragón, bisbe de Lleida (337-338); de Josep Esteve (339-341 i 360-361); i d'Andreu Capella, bisbe d'Urgell (350-351). La impressió negativa podia haver estat originada en un viatge d'Ippolito Aldobrandini a la Península el 1571, ací resumit en allò que toca les nostres terres (213-214). – J. P. E. [15.042]

Doris MORENO, *Inquisició i poder local. El Sant Ofici a Terrassa*, dins «Terme. Terrassa», núm. 13 (novembre 1998), 51-60.

Pàgines dedicades a exposar en primer lloc la figura dels comissaris, en general diocesans, i la dels 'familiars' de la Inquisició Espanyola, que constituïen una xarxa molt extensa i diversificada d'informadors. Ultra la bibliografia sobre el tema, les fonts arxivístiques són principalment els fons de Madrid, AHN, *Inquisición*, completats amb Terrassa, AHC, *Batllia. Processos*. El 1568 hi havia a Catalunya catorze comissaris (durant el segle XVII és conegut el nom de dos a Terrassa) i set-cents vuitanta-cinc familiars, la necessitat dels quals era defensada pel 'santo tribunal' de Barcelona, també per a l'ús de la força (52); però si a Catalunya el nombre de familiars tingué una davallada imparable: 847 l'any 1600, 141 el 1748 (quadre sinòptic: 55), a Terrassa la situació fou la inversa: 3 l'any 1567, 5 a darreries del segle XVIII (56). Hi ha resums prosopogràfics d'alguns dels dits 'familiars' terrassencs. – J. P. E. [15.043]

Bernat HERNÁNDEZ, *La reforma del monestir de Montserrat a finals del segle XVI. Epistolari del monjo i abat fra Andrés de San Román (1562-1589)*, dins «Studia Monastica», XL (1998), 23-63.

Al cap d'un segle de la reforma imposada pels reis catòlics, en virtut de la qual Montserrat fou sotmès a San Benito de Valladolid, la tensió entre monjos catalans i castellans en el monestir català entrebancava la convivència monacal (San Román afirma que els castellans volien tornar a Castella, però Felip II els volia a Catalunya: 51, 54, 56; en una ocasió, San Román adreçava aquesta observació al rei: «...no se engañe, que diferente es su poder en Castilla o en estas partes»: 56, lletra 26). El coneixement d'aquella tensió i d'algunes de les seves manifestacions és ara completat amb les trenta-quatre lletres (cinc de les quals només resumides en regest: 41-43) de fra Andrés de San Román a diversos corresponsals seus castellans, datades entre el 1570 i el 1587, triades d'entre el centenar de conservades a Valladolid, Archivo Histórico Provincial y Universitario, i ací transcrits amb qualche anotació complementària (38-63). També som informats d'operacions de contraban de joies i altres objectes de valor entre les corones de Catalunya-Aragó i de Castella malgrat els controls fronterers, dins pans de cera enviats des de Montserrat; un dels perns de les transaccions comercials amb Castella era la venda d'estampes i de llibres, amb notícies relatives a exemplars de la *Sylva allegoriarum totius sacrae Scripturae*, de Jeroni Lloret (41); hi ha notícies de mercaders catalans a Castella. – J. P. E. [15.044]

José GARCÍA ORO, María José PORTELA SILVA, *Reforma religiosa en la Corona de Aragón bajo Felipe II. Estrategia y ritmo de una campaña religiosa (1567-1572)*, dins «Escritos del Vedat», XXVIII (1998), 334-446.

Objectiu de l'article: «una contribución documental» relacionada amb «el proceso de supe-ración de la claustra en las familias religiosas de la Corona de Aragón» (334). Les pàgines inicials resumeixen aquella llarga operació de política eclesiàstica, en la qual els autors veuen «claras las líneas políticas establecidas por los reyes Católicos un siglo antes, que Felipe II quiere seguir y rematar. A la hora de señalar peculiaridades y sellos diferenciadores habría que subrayar el carácter *castellano* y *real* que distinguió siempre la política reformatoria de la Corona» (339, nota 11); recordats els precedents [no sempre de forma encertada: les reformes de franciscans començaren en terres catalanes les darreres dècades del segle XIV: Xelva, Sancti Spiritus, protegides pel cardenal Pero de Luna, per Francesc Eiximenis i per la reina Maria de Luna], els autors concentren llur atenció en l'intent de reforma 'aragonesa' (que pràcticament només afectaria cases religioses de Catalunya), datat ja els anys en què Felip II era només príncep regent; no passà enllà, però fou reprès el 1567, que seria 'l'hora de la veritat' (338-339). I així ens passen successivament davant els ulls la preparació i execució d'una reforma dels convents franciscans de Catalunya (341), que consistí a col·locar-los dins les estructures de la branca observant (341-344), més conflictiva en el cas de Sardenya (344-350), on calgué valdre's d'un teòleg com Josep Anglès (347); de tota la Congregació Claustral Tarraconense (entre d'altres mesures, hom propugnava la creació d'un col·legi unitari per a la formació dels monjos: 362) (353-365), i l'extinció de les canòniques regulars, les rendes de les quals foren destinades a la nova mitra de Solsona (366-367). L'apèndix documental conté seixanta-nou peces, la majoria de les quals són transcrits completes i només onze en regest; Barcelona, ACA, *Camc., reg.*, és la font principal, dotze de les restants procedeixen de Simancas, Archivo General, *Estado i Patrimonio real*, i les altres vint de Madrid, Archivo del Ministerio de Asuntos Exteriores, *Santa Sede* (368-446). – J. P. E. [15.045]

Josep de CALASSANÇ, *Documents fundacionals de l'Escola Pia*. Pròleg de Joan FLORENSA I PARÉS.

Traducció coordinada per Adolf GARCÍA-DURAN (Textos Pedagògics, 37), Vic, Eumo Editorial 1998, LXVI i 110 pp.

Les primeres pàgines presenten simultàniament la cronologia de l'època en tres exposicions: la de la vida i activitat de sant Josep de Calassanç, la de la situació escolar en els Països Catalans, i a Europa (X-XVII); segueix la bibliografia (XIX-XX). El Pròleg, resumida la biografia de Calas-

sanç, dins la qual destaquen els seus anys d'estudis i els seus càrrecs en el bisbat d'Urgell (XXII-XXVII), intenta presentar aquells moments principals de la vida del sant en què aquest es trobà en la necessitat d'escriure sobre temes pedagògics (XXII). L'anada a Roma esdevingué un pas definitiu, s'interessà a conèixer les iniciatives en l'ensenyament de minyons i, a través de manta frustració, fundà l'Escola Pia, guiada per tres principis: gratuïtat, obertura a tota mena d'alumnes, i gradació que abastava tota l'època escolar del noi (XXXIX-XLII). A fi d'assegurar la identitat de l'obra, consignà els principis de la pròpia pedagogia en nombre d'escrits, dels quals són ací traduïts els següents: *Breu informe sobre el mètode seguit a l'Escola Pia*, d'entorn el 1610 (3-9); *Informe sobre l'Escola Pia de l'inici a l'any 1622* (11-15); *Alguns misteris de la vida i de la passió de N. S. Crist, per a ésser ensenyats als alumnes de la classe inferior de l'Escola Pia* (1599) (17-22); *Cinc memorialis* (al cardenal Montalto, als cardenals Giustiniani, Lancellotti, Soana; al cardenal Tonti; i els dos, primer i segon, a la comissió de cardenals (23-44); *Constitucions de l'orde de l'Escola Pia* (1622) (45-54); fragments de les *Declaracions sobre les nostres constitucions, regles i ritus comuns* del 1637 (55-62); *Reglament del col·legi de Campi Salentina* (63-66); tria de fragments de les cartes (67-85); i *Llibre apològic contra els qui impugnen l'orde de l'Escola Pia, compost per Tommaso Campanella, O. P.* (87-108). – J. P. E. [15.046]

REAL COLEGIO SEMINARIO DE CORPUS CHRISTI DE VALENCIA, *El tesoro de la Palabra. Las Biblias de San Juan de Ribera*, València 1998, 144 pp.

El novembre del 1998 era inaugurada en el Col·legi del Patriarca, de València, l'exposició de les *Biblias de San Juan de Ribera*, formada per cinc exemplars manuscrits i quaranta-set d'impresos, entre els quals hi ha dues edicions incunables (140-142). En la dita ocasió, el rector del Col·legi, Juan José Garrido, recordà la fundació solemne del mateix el 8 de febrer del 1604 i la finalitat que el fundador li assignava (7-13: amb reproducció de dues pàgines manuscrites de les *Constituciones...*); Daniel Benito Goerlich descriu les parts més notables de l'edifici, amb particular atenció a la biblioteca, *El tesoro de la palabra* (21-31). Miquel Navarro Sorní escriu l'article central, *San Juan de Ribera y la Biblia*, on recorda la importància de la Bíblia en els anys de formació i estudi del futur patriarca a Sevilla i a Salamanca, la riquesa d'edicions bíbliques (textos i comentaris de tots els temps, fins als més moderns) en la seva biblioteca particular, que passà al Col·legi, i la utilització que en féu començant per la recopilació dels *Locis communes Sacrae Scripturae*, seguida per les anotacions manuscrites en els marges de les pàgines impreses (14-17 i 72) i després pels sermons (81: reproducció d'una pàgina autògrafa) (38-91). Núria Blaya Estrada es fixa en la presentació editorial d'aquells exemplars en *Humanismo y Contrarreforma. Una aproximación a la cultura escrita del siglo XVI a través de las Biblias del patriarca Ribera* (97-139). Tot el volum és profusament i ricament il·lustrat amb fotografies de parts diverses del Col·legi, en particular de la Biblioteca, i de portades o pàgines dels volums bíblics. – J. P. E. [15.047-15.048-15.049-15.050]

Enrique GARCÍA HERNÁN, *Tres amigos de Juan de Ribera, arzobispo de Valencia: Francisco de Borja, Carlos Borromeo y fray Luis de Granada*, dins «Anthologica Annua», 44 (1997), 485-546.

Aquest article, recordades les aportacions dels darrers anys entorn Juan de Ribera, protagonista, amb alguns valencians, dels corrents espirituals del pas del s. XVI al XVII (485-489), té dues parts ben clares: un resum de la biografia i fesomia de cada un dels quatre personatges (la de Juan de Ribera: 490-500; la de Francesc de Borja: 501-508: amb noves dades sobre la intervenció de Borja a favor de Ribera en l'avalot estudiantil antijesuític del 1569-1570: 505-506), on ja són aprofitades les dades d'arxius diversos, com el de Roma, ARSJ (489); i un apèndix documental amb transcripció de dinou lletres, en general de o a Juan de Ribera, les d'aquest datades normalment a València o a Xàtiva; una de les lletres és de Dimes Lloris, bisbe de Barcelona, a sant Carles Borromeu, de Torí, BRegale, *Varia*, d'on es dedueix l'existència d'algun exemplar dels Sínodes diocesans de Milà a Barcelona abans del 1584 (545): en els fets i les comunicacions que narren hi ha sempre informació sobre la reforma tridentina sobretot a València. – J. P. E. [15.051]

José Luis SANTONJA, *El convento de San Agustín de Alcoy en tiempos de su reforma (1550-1600)*, dins «Archivo Agustiniiano», LXXXII (1998), 169-192.

La reforma tridentina fou aplicada al bisbat de València sobretot per obra del futur sant Juan de Ribera [vegeu el resum anterior], el qual es valgué de sínodes diocesans i de visites pastorals, repetides per ell fins a quatre vegades a Alcoi; destruït l'arxiu de Santa Maria, aquestes i els altres passos de reforma, consten per l'AM, *Manuales de consells, Cort de justícia, Llibre del clavari i Protocolos notariales* (Baldufari). Ja abans, del 1568 ençà, Felip II, d'acord amb la seva política castellanitzadora [vegeu l'article de José García Oro i María José Portela Silva, p. 911, n. 15.045], havia fet venir i col·locar agustins castellans en els llocs d'autoritat (173-174); també n'arribaren al convent d'Alcoi, provocant almenys dues vegades duplicitat de prior (175-176; cf. 179-181); no mancaren els plets amb la comunitat de preveres per la presència en processons i funerals, conservats a València, ARV, *Reial Audiència. Procesos*, i a Madrid, AHN, *Clero*, lligall 76/4 (184-186); hi ha presentació de frares destacats, tant abans (176-179) com després de la reforma (179-184), hi ha un record particular per a fr. Jeroni Cantó, autor de diversos llibres i poeta (174-175 [vegeu la fitxa següent]); assenyalam el turment donat a Alcoi a dues dones ,metzineres' d'Ontinyent l'any 1582 (172, nota 11). L'apèndix documental reproduïx tres actes, un d'un frare per força que, immediatament després del Concili de Trento, s'acollia a la disposició conciliar segons la qual «qualsevol religiós, qui ans de edat de quinze anys haurà professat en religió, sia sa facultat llevar-se lo hàbit...» (187-189; d'Alcoi, AM, *Cort de justícia* 1567) i dues d'acceptació del santuari de la Mare de Déu de les Virtuts de Villena el 1592 (189-192). – J. P. E. [15.052]

Adrián MIRÓ, *Fray Jerónimo Cantó, poeta alcoyano del siglo de Oro*, Alcoi 1994.

Títol només conegut per referència. – J. P. E.

[15.053]

Andreu BELTRAN ZARAGOZÀ, *La llengua del Llibre de censals i memòries dels Bellot de Vila-real (1563-1607)*, dins «Congrés Plana», 379-399.

El *Llibre de censals i memòries dels Bellot*, conservat a Vila-real, AM, núm. 1726, fou escrit per dues generacions de comerciants, els Bellot, que hi anotaren tant compres com vendes, sobretot de censals, contractes de treball i despeses que ocasionaren, i finalment efemèrides familiars. L'autor es fixa primer en la manera com són redactades les diverses anotacions (383), i a continuació analitza, seguint les successives parts morfològiques (384-390), la llengua d'aquelles pàgines, també el lèxic emprat en temes de vestit (391-393) i de sanitat (393-395); el resultat de l'anàlisi és que, essent la castellanització pràcticament nul·la, hi hagué un allunyament en relació al català medieval i un inici de manifestació de trets particulars del valencià actual (396). Són transcrites en apèndix les frases relatives al vestit i a la sanitat (397-398). Hi ha bibliografia (398-399). – J. P. E. [15.054]

José-Vicente CIURANA, *El «Cartapacio» de San Pascual Bailón. Los escritos del Santo* (continuación), dins «Estudios Franciscanos», 99 (1998), 1-62.

[La primera part d'aquest estudi fou resumida dins ATCA, XVIII (1999), 1059, núm. 14167]. En el present l'autor narra la trajectòria del volum (en un primer moment destinat al foc pel mateix recopilador: 9-13) des de la mort de sant Pasqual Bailón a Vila-real el 1592, fins a tornar a Vila-real i a la mateixa cel·la del sant el 1992 (1-4); defensa que el títol és *Cartapacio* (5-6), descriu el llibre primer de forma global, constituït per juxtaposició de fulls (7-9), i després cada un dels vint-i-quatre plec i cada una de les actuals 290 fulles (encara el 1911, 324), amb els íncipit i explícit d'aquestes (15-39); conté extrets o còpia de 120 peces literàries (47-53), que Jaume Sala sistematitzà en forma de tractat doctrinal per a la seva edició del 1911 (39-47); les pàgines següents presenten la identificació de les obres, de les quals el recopilador transcriví els fragments del seu cartipàs, la primera de les quals és la *Vita Christi* de Francesc Eiximenis, publicada en tra-

ducció castellana a Granada, 1496; per a la identificació de la traducció castellana de Giovanni Pili da Fano, *Breve discurso sobre la observancia del voto de pobreza*, l'autor transcriu en paral·lel la còpia del *Cartapacio*, la traducció d'Antonio de Santa Maria i el text de Burdeus, BM, ms. 797 (56-59); també hi ha fragments de Diego Pérez de Valdivia, de Cristófor Moreno, de Joan Salvador i d'altres (60-61) que permeten de conèixer els llibres d'edificació espiritual presents a Vila-real en la segona meitat del segle XVI]. – J. P. E. [15.055

Joan Binimelis, *historiador de Mallorca (1539-1616)*. IV Centenari de la redacció de la *Història del present Regne de Mallorca (1593-1993)* (Monografies, 4), Palma de Mallorca, Societat Arqueològica Lul·liana i Museu de Mallorca 1994, 38 + 64 pp.

La primera part, després d'una presentació que justifica aquest record centenari i transcriu la inscripció del seu retrat, de pintor desconegut (3-4), conté resum biogràfic i extrets de tema personal del testament i del codicil (5-8), un fragment de l'encant dels seus llibres (9-11) i reproducció de quaranta peces presents en l'exposició muntada amb motiu del quart centenari (15-36).

La segona, sota el títol de *Dossier*, reproduïx els tres estudis següents, ja coneguts dels nostres lectors: Antonio CONTRERAS MAS, *Geografía y medicina en el Renacimiento Mallorquín: el historiador Joan Bautista Binimelis*, de «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 49 (1993), 451-484 [cf. ATCA, XIV (1995), 624-625, núm. 10529]; Eulàlia DURAN, *Joan Binimelis i la seva Història de Mallorca*, de «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 49 (1993), 485-496 [cf. ATCA, XIV (1995), 625, núm. 10530]; i Gabriel ENSENYAT PUJOL, *Quina acceptació tengué la Història del regne de Mallorca de Joan Binimelis?*, de «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 49 (1993), 497-510 [cf. ATCA, XIV (1995), 625, núm. 10531]. – J. P. E. [15.056-15.057-15.058-15.059

Pere MOLAS RIBALTA, *Noves notícies sobre Antoni Ferrer, Gran Canceller de Milà*, dins «Estudis sobre el Baix Empordà», 17 (1998), 107-114.

Antoni Ferrer ha passat a la història gràcies a l'esment que en fa Manzoni en *I promessi sposi*. Lluís Esteva va documentar el seu naixement a Sant Feliu de Guíxols el 1564 i les exèquies que se li van fer el 1634. Ara l'autor vincula Antoni Ferrer com a assessor de la Capitania General de Catalunya en temps del duc de Fèria, Lorenzo Suárez de Figueroa, i quan aquest fou nomenat virrei de Sicília, els seus mèrits li valgueren d'ésser nomenat senador de Milà, l'únic català d'un total de quaranta-nou espanyols que exerciren aquest càrrec. Pere Molas segueix en detall tota la carrera jurídicopolítica d'aquell ganxó, que es desplega gairebé íntegrament a Itàlia, on s'integrà en els rengles de l'aristocràcia llombarda pel doble matrimoni d'ell amb la mare d'una noia, que al seu torn es casà amb un fill d'ell, profembres de l'aristocràcia milanesa. Són publicats en apèndix dos documents relatius a Ferrer, de Simancas, Archivo General. – J. de P. [15.060

Josep M. TORRAS I RIBÉ, *Poder i relacions clientelars a la Catalunya dels Àustria. Pere Franquesa (1547-1614)*. Pròleg d'Eva SERRA (Referències, 24), Vic, Eumo Editorial 1998, 262 pp.

Josep M. TORRAS I RIBÉ, *Los Franquesa: una familia de notarios y oficiales reales en la Cataluña del siglo XVI*, dins *Monarquía, imperio y pueblos en la España moderna*. Edición de Pablo FERNÁNDEZ ALBADALEJO, Alacant 1997, 395-407.

[El personatge Pere Franquesa és conegut dels nostres lectors per les notícies bibliogràfiques publicades en els volums XII (1993), 656, núm. 8721; XVII (1998), 761-762, núm. 12885; i XVIII (1999), 1064, núm. 14187. Cal tenir en compte que les dades de l'article són integrades en el primer capítol del llibre]. En la introducció l'autor repassa les publicacions anteriors, centrades en detalls de l'escàndol de la seva defenestració, empresonament i procés i, doncs, sobretot en la documentació assenyalada en el darrer dels resums esmentats]. Torras, en canvi, a base d'una

«recerca en la totalitat dels arxius disponibles... tant a Catalunya com a la resta de l'Estat» (28), la llista dels quals es troba en la pàgina 17, fa «un replantejament historiogràfic de la biografia de Pere Franquesa, en el sentit d'escometre des dels orígens i amb el més rigorós positivisme l'anàlisi dels diversos estadis de la seva trajectòria personal, familiar, patrimonial i cortesana...» (31). La família entrà en la història per la notaria d'Igualada del 1418 ençà; d'allà saltaren a l'administració pública, primer en la local ja en la segona meitat del mateix segle, on destacaren en la lluita contra el bandolerisme, i una centúria després en la reial de Catalunya (Reial Audiència, Batllia General); el 1564 rebia el títol de cavaller per serveis durant la Cort i dotze anys després saltava a regent de la Tresoreria Reial; formaria part del grup favorable a drets i prerrogatives del rei, contrari a les institucions catalanes. La base documental d'aquesta part és l'ACA, *Fons notarial d'Igualada i Consell d'Aragó* (33-63). Pere Franquesa, encara infant, entrà com a aprenent d'escriu en la notaria de Jeroni Gassol, futur secretari de Felip II, i sota la seva ombra emprendria l'ascensió pels càrrecs de la cort el 1571 dins el Consell Suprem d'Aragó, sobretot després de les Corts de la corona catalanoaragonesa de Montsó del 1585, els textos de les quals foren manipulats, tot fa pensar que pel mateix Franquesa (70-79); en vindrien concessions monetàries (83), ascensos a secretari ordinari de Felip II i naturalització en els regnes de Castella «porque el rey es castellano y no de otra parte» (84-85). A partir d'ací s'accelerà la cursa vertiginosa a càrrecs i riqueses, fins a l'ennobliment (senyor de Vilafranca, comte de Vilallonga) (91-126) i a la privadesa de l'omnipotent duc de Lerma sota Felip III de Castella durant la dècada que va del 1598 al 1607; fins i tot redactà un *Papel... al duque de Lerma cuando Felipe III comenzó a reinar*, Madrid, BN, ms. 13239 i 18275; ja fou personatge indispensable en les noces del rei a València i en la posterior visita reial i celebració de Corts a Barcelona el 1599, clausurades perquè al rei i al seu seguici «no nos queda qué desear en estas cortes» (150), les constitucions de les quals foren altra vegada manipulades, amb protesta de la Generalitat en *Memorial de les discrepàncies...*, ACA, Generalitat, G. 152/3; i així pujà a secretari d'estat i a home de confiança i de vegades substituït del duc; encimbellat i esbalçat en la Junta del Desempeño des del 1602: la seva actuació constituïria un dels principals capítols d'acusació en el procés posterior a la caiguda en desgràcia; de fet, el nunci informava que el confessor reial n'havia fet al rei un càrrec de consciència (127-189). La matinada del 20 de gener del 1607 era detingut i la seva sort posterior és coneguda per la terça de les notícies bibliogràfiques indicades al principi de l'actual. En apèndix són transcrits quatre peces procedents del dit procés, tres de les quals de Madrid, BN, *Manuscrits*, i una també dels manuscrits de Barcelona, BU (229-253). – J. P. E. [15.061-15.062

Lluís J. GUIA MARÍN, *Las cortes valencianas en la Edad Moderna. Un ejemplo de autoritarismo real y resistencia estamental*, dins «Congrés Plana», 15-27.

[És sabut que les corts foren creadores de textos en totes direccions]. Aquestes pàgines, doncs, encara que directament no parlin de cap, indirectament s'hi refereixen, car dibuixen la línia política que seguí la Corona, amb la col·laboració del Consell d'Aragó, a fi de respectar externament totes les institucions valencianes i allhora buidar-les de tot poder polític fins a aconseguir que, adormides definitivament les corts i domesticats el consell de la ciutat i el capítol de la Seu, les queixes de contraruf fossin sistemàticament refusades, però en canvi les peticions de diners puntualment ateses. Aquesta era la pretensió de la Corona i del seu consell. – J. P. E. [15.063

Pep BALSALOBRE, *Plecs solts poètics catalans dels segles XVI i XVII relatius al bandolerisme. Un inventari*, dins «Llengua & Literatura», 9 (1998), 287-364.

L'autor dreça per començar l'inventari provisional dels plecs solts poètics catalans dels segles XVI i XVII relatius al bandolerisme, en total trenta-un en un arc de noranta anys. Després remarca la manca d'estudi sobre els plecs poètics en català, malgrat la seva utilitat evident. En forma de simples notes de lectura, apunta la diferència entre el plec 'informatiu' i el 'dissuasiu', els 'cicles' de la producció de plecs, el fet que tots s'imprimeixen a Barcelona i llur lligam amb l'autoritat. Per la

seva banda, Balsalobre n'estudia i edita tres sobre els germans bandolers Janor i Montserrat Poc. Recull les escasses notícies històriques que n'han pervingut i analitza des del punt de vista formal els tres plecs, dels quals és oferta una edició acuradament anotada. – J. de P. [15.064]

Juan Luis GONZÁLEZ GARCIA, *El coleccionismo de vidrio artístico español en los siglos XVI i XVII*, dins «Boletín del Museo e Instituto "Camón Aznar"», LXXIII (1998), 111-139.

Les pàgines 113-119 són dedicades a Catalunya, car Barcelona competia amb Venècia en la fabricació de peces de vidre «à la façó de Venise» (113); l'autor aplega en inventaris en general ja publicats i en un d'encara inèdit a Madrid, BN, ms. 10.160, les notícies sobre peces barcelonines existents en col·leccions reials d'objectes preciosos, des dels Reis Catòlics a Felip II, i en les d'alguns magnats i nobles hispànics. Era també famosa la fàbrica de Mataró (119). Hi ha reproducció fotogràfica de quatre peces catalanes (126-129). – J. P. E. [15.065]

Joan ALEGRET, *La prosa religiosa impresa en català a la Mallorca del segle XVII: notícia de sis obres*, dins «Estudis Balearics», núms. 58-59 (juny 1997-gener 1998), 119-126.

Pàgines també publicades en periòdic divers i conegudes dels nostres lectors per resum d'ATCA, XVIII (1999), 1065, núm. 14188. – J. P. E. [15.066]

Júlia BUTINYÀ I JIMÉNEZ, *Una comèdia de Santa Quitèria del segle XVIII*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XXXIX (1998), 175-197.

L'autora dona notícia d'un manuscrit conservat a Banyoles, Arxiu Butinyà, que conté una peça dramàtica sobre santa Quitèria. Assenyala les dades tretes de la *Llegenda àuria* i les diferències i coincidències amb goigs de la mateixa santa; n'analitza el fil argumental, els aspectes literaris, subratllant-ne els populars, els aspectes pròpiament teatrals, els de mètrica, el 'Sitz im Leben' cultural i els aspectes lingüístics. La conclusió que s'imposa és que la peça nasqué a l'àrea banyolina, en reflecteix la llengua, i correspon a l'època del Barroc. En dues taules trobem una tirallonga de versos de camp semàntic ric i una llista d'insults, pertanyents, en general, a les parts de gràcies de la comèdia. – J. de P. [15.067]

Dolores CABRÉ MONTSERRAT, *Dos políticos aragoneses del siglo XVII y Cerdeña*, dins «XIV Congreso Corona, IV», 69-81; abans resumit dins «Cuadernos de Aragón», 23 (1995), 252-259.

El segon dels dos polítics, Martín Carrillo, visitador reial, informà d'allò que, en compliment de l'encàrrec, ell havia observat i ho publicà en la *Relación al rey D. Felipe... del nombre, sitio, planta, conquistas... del reyno de Sardenia*, opuscle imprès a Barcelona per Sebastià Mathevat el 1612, un exemplar del qual, procedent del convent de Santa Madrona, es conserva a Barcelona, BU (75-78). – J. P. E. [15.068]

Esperanza VELASCO DE LA PEÑA, *La biblioteca y las fuentes bibliográficas de Juan Briz Martínez, clérigo e historiador (Zaragoza, 1565-1632)*, dins «Aragonia Sacra», XII (1997 [1998]), 177-199.

L'inventari de la seva biblioteca, conservat a Saragossa, Archivo Histórico de Protocolos, *Lupercio Andrés*, hi documenta els següents exemplars d'autors nostres: Jaume Peres de València, *In psalmos David* (187, núm. 21); Jeroni Lloret, *Sylva allegoriarum totius Sacrae Scripturae* (188, núm. 31); i *Sermones sancti Vincentii Ferrer* (189, núm. 58). En cap cas no assenyala llocs ni anys d'edició. – J. P. E. [15.069]

Carmel CASSAR, *1564-1696: The Inquisition Index of Knights Hospitallers of the Order of St. John*, dins «Melita Historica», XI (1993), 257-196.

L'arxiu d'aquella inquisició se salvà pràcticament complet i és accessible a Malta, Museu Catedral, a Mdina (158); dels 327 encausats durant aquell segle i mig, dos consten catalans: el 1643 fra Domènec Vila, acusat de posseir literatura prohibida (184/216), i el 1610-1611, fra Tomàs Gargallo, bisbe de Malta, del qual però no s'ha conservat l'expedient, només conegut per figurar en l'índex (195/9). – J. P. E. [15.070]

Santi TORRAS TILLÓ, *Juan de Toledo y el pintor catalán Jeroni Francolí*, dins «Archivo Español de Arte», LXXI (1998), 316-319.

El 1642 Jeroni Francolí pels carrers de Roma, pròxims a l'ambaixada d'Espanya, s'encarà amb el pintor i soldat castellà, Juan de Toledo; la topada és coneguda per un dietarista romà, el text del qual és conservat a Barcelona, BU, ms. 463, ací transcrit en italià. Permet de veure com la Guerra dels Segadors repercutia a l'estranger. – J. P. E. [15.071]

Francisco FORNALS, *Don Juan de Bayarte Calasanz y Ávalos, Gobernador y capitán general de Menorca*, dins «Revista de Menorca», LXXXIV (1995), 151-175.

Potser nascut a Mallorca, participà en la Guerra dels Segadors contra Catalunya; el 1664 fou nomenat governador i capità general de Menorca; després d'una estada a Itàlia tornà a Menorca i després a Eivissa, sempre amb encàrrecs de projectar defensa militar. Ja durant la primera estada menorquina proposà la fabricació de canons mòbils, tema al qual es refereix el *Memorial de artilleria 1887*, realitzat a base de documentació del segle XVII (158-163); durant la primera estada menorquina elaborà el 1665 la *Memoria enviada a S. M. el rey por el gobernador de Menorca, don Juan de Bayarte Calasanz y Dávalos...* sobre la situació i les necessitats defensives de la dita illa (163-175), ací transcrita d'una còpia ara a Madrid, Servicio Histórico Militar, lligall 1586, procedent d'ACA. Hi ha un esquema del canó mòbil (157) i sengles croquis dels murs de Ciutadella (161) i del port de Fornells (167). – J. P. E. [15.072]

Antonio ESPINO LÓPEZ, *Publicística y guerra de opinión. El caso de Cataluña durante la Guerra de los Nueve Años*, dins «Studia Historica. Revista de Historia Moderna», XIV (1996), 167-183.

Pàgines només conegudes per referència. – J. P. E. [15.073]

Antonio ESPINO LÓPEZ, *Las tropas italianas en la defensa de Cataluña, 1666-1698*, dins «Investigaciones Históricas. Áreas de Historia Moderna y Contemporánea», 18 (1998), 51-74.

L'autor concentra la seva atenció «en la ayuda italiana, especialmente napolitana, en la defensa de Cataluña durante el reinado de Carlos II» (51), en quatre guerres: la de la Devolució (1666-1667), la d'Holanda (1673-1678), la de Luxemburg (1683-1684) i la dels Nou Anys (1689-1697). Es basa en la documentació de Simancas, AG, *Guerra antigua, i Estado*; i en Barcelona, ACA, *Consell d'Aragó i Generalitat*; i AHCB, *Lletres closes*; també el *Codem de la relaxió del siti de Barselona tingut en lo any 1697*, i els Fulletons Bonsoms de la BC; per al recompte tant d'efectius com de baixes per desertió o per malaltia (per al darrer punt, les dades es troben a Barcelona, BC, Arxiu de l'Hospital de la Santa Creu); llurs dades, sumades a les publicades per altri, són exposades en quadres sinòptics tant per al nombre d'efectius (representaren el 23'1% el 1697 de la infanteria i el 15'7% de la cavalleria el 1684, i mai no baixaren del 6% o del 7%, respectivament) com per al d'ingressats en l'Hospital, amb la corresponent taxa de mortalitat, que oscil·là entre el 5% i el 15%, o el de temporada d'hospitalització; la narració dels fets és

sensible a les repercussions que els esdeveniments bèl·lics tenien en els alts òrgans de la monarquia. – J. P. E. [15.074]

Petrus de MARCA, *Marca Hispanica sive Limes Hispanicus, hoc est, Geographica et historica descriptio Cataloniae, Ruscionis et circumjacentium populorum*. Accessere: I. *Gesta Veterum Comitum Barcinonensium et Regum Aragonensium scripta circa annum MCCXC a quodam monacho Rivipullensi*. II. *Nicolai Specialis libri VIII rerum Scularum, in quibus continetur historia bellorum inter Reges Siciliae et Aragoniae gestorum ab anno MCCLXXXII usque ad annum MCCCXXXVII*. III. *Chronicon Barcinonense ab anno MCXXXVI usque ad annum MCCCX*. IV. *Chronicon Vlianense ab anno MCXIII usque ad annum MCCCIX*. V. *Appendix actorum veterum ab anno DCCCXIX usque ad annum MCCCIX*. Omnia nunc primum edita, Parisiis, apud Franciscum Muguet, regis et illustrissimi Archiepiscopi Parisiensis Typographum, 1688.- Edició facsímil, Barcelona Editorial Base 1998, 808 pp.

Nova reproducció mecànica d'aquesta abundosa recopilació de textos i documents d'alguna manera catalans. – J. P. E. [15.075]

Jaume SERRA I BARCELÓ, *La periferia des del Centre: uns comentaris a Zurita (1676-1680)*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 54 (1998), 163-200.

A Palma de Mallorca, l'ARM posseeix un exemplar dels *Annales* de Jerónimo Zurita, doblement anotat en temps diversos; les primeres anotacions serien d'un militar castellà, que entorn el 1676 hi consignà les seves reaccions davant diversos temes tractats en el text, com el sistema polític de pactisme (179-180), el matrimoni dels reis catòlics (181), la Guerra de Catalunya del 1640, en la qual el comentarista hauria participat (183-184), o sobre la situació política i econòmica en temps de Carles II (185-189), o una anècdota personal entre ell i comte contemporani de Peralada (186). Hi ha considerable bibliografia d'estudis actuals sobre punts diversos connexos amb temàtica política de la segona meitat del segle XVII. – J. P. E. [15.076]

Manuel BARRUECO SALVADOR, *Felipa Clavero y Sessé, condesa de Aranda y su polémica con los agustinos de Epila*. (Un documento de 1682), dins «Archivo Agustiniiano», LXXXII (1998), 108-134.

Un plet aragonès de mitjan segle XVII entre els comtes d'Aranda, de la raguèlia Ximèn(es) d'Urrea, i el convent d'agustins d'Epila [vegeu els tres volums anteriors de la mateixa revista], tingué, en fase de recurs, una repercussió a València, car una Ximèn(èz) d'Urrea era casada amb el comte de Carlet, baró de Tous i de Torrebona, i actuava en qualitat de curadora del seu fill Felip de Castellví i d'Urrea, menor d'edat; ací és transcrit el poder judicial, datat a València el 1681, integrat en un acte d'arbitratge, conservat a Saragossa, Archivo de los condes de Aranda (108); el text valencià és a les pàgines 110-111. – J. P. E. [15.077]

Santi TORRAS TILLÓ, *Notes per a la biografia de Vicenç Mut Armengol (1614-1687)*, dins «Estudis Baleàrics», núms. 58-59 (juny 1997-gener 1998), 165-178.

Vicenç Mut fou a Mallorca qui incorporà les primeres referències a la nova cinemàtica de Galileu en línia amb Martin Mersenne, Pierre Gassendi, Athanasius Kircher i Juan Caramuel, estigué al servei de Felip IV i de Carles II, alhora cronista del Regne de Mallorca, diputat en corts i jurat de la Ciutat; ja d'edat i amb dificultats en la vista, tractà amb el virrei de Mallorca, Manuel de Sentmenat, Marquès de Castellldosrius, la documentació del qual és a Sant Cugat del Vallès, Arxiu Nacional de Catalunya; en són transcrits dues lletres d'aquest a Carles II a favor de Mut (171 i 175), un *Memorial al rey sobre las fortificaciones de Mallorca y Menorca (172-175)*, i una sèrie

d'anotacions del dietari del mateix virrei, dels anys 1681-1683 (175-176). Hi ha llista dels escrits de Vicenç Mut (177-178). Hi ha quatre reproduccions contemporànies. – J. P. E. [15.078]

Antoni MARTORELL MIRALLES, *La dansa popular balear contemporània, rebrot de l'art forà peninsular*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 54 (1998), 219-230.

Importades de Castella i parcialment expressades en llengua castellana, rebrotaren a Mallorca entre darreries del segle XVII i començaments del XIX, alguns gèneres poètics, dels quals són ací donades mostres textuales bilingües: jotes, boleros, fandangos i mateixes (222-224). – J. P. E. [15.079]

Antoni VAQUER ALOY, *Un fragment de les Decisions de la Reial Audiència de Catalunya (¿de Josep Pastor i Mora?) descobert a l'Arxiu de la Catedral de Lleida*, dins «Ilerda. Humanitats», LIII (1998), 163-185.

Les *Decisiones Regii Senatus Cataloniae* (resum de les sentències de la Reial Audiència del Principat de Catalunya) es conserven en doble còpia manuscrita, cada una de les quals té dos volums, a Barcelona, Biblioteca del Col·legi d'Advocats; ací és resumida la biografia dels juristes de la raguèlia Pastor, de la segona meitat del segle XVII i començaments del XVIII, amb aportació de dades inèdites d'ACA, *Consell d'Aragó*, lligalls 225-226 i d'altres (Joan Bta. Pastor; Josep Pastor i Mora; Francesc Gallart i Pastor) (167-168); la comparació entre el fragment lleidetà i els exemplars barcelonins demostra que aquell és còpia parcial de la mateixa obra, amb algunes variants, la més general de les quals és la major brevetat de la redacció en la còpia lleidetana; també consta d'aquesta (no de les altres) que fou realitzada a Barcelona i que era per a ús privat, no per a publicació oficial; el text de les setanta-quatre 'decisiones' ara lleidetà és d'alguna manera transcrit en les pàgines 168-183 i completat amb taula de matèries (184-185). Les sentències invoquen l'autoritat de grans juristes catalans, ací indicats amb llurs obres (166). – J. P. E. [15.080]

Bonaventura BASSEGODA I HUGAS, *Noves dades sobre el canonge Vicente Vitoria (Dènia 1650-Roma 1709), tractadista, pintor, gravador i col·leccionista*, dins «Butlletí del Museu Nacional d'Art de Catalunya», 2 (1996), 37-62.

Bonaventura BASSEGODA I HUGAS, *Vicente Vitoria (1650-1709) primer historiador de Joan de Joanes*, dins «Locus amoenus», 1 (1995 [1996]), 165-172.

El primer títol aporta documentació que permet de precisar la data de la mort; aplega bibliografia; esbossa l'itinerari biogràfic; hi són identificades pintures seves conservades a Itàlia, i algunes peces de les seves col·leccions; i és resumida la producció literària, ja publicada o encara manuscrita; en apèndix és transcrita una breu història del gravat, en italià.

Canonge de València amb estades a Roma, durant un seu sojorn a Xàtiva entre 1688 i 1694, hauria reelaborat vetllades d'acadèmia pictòrica romana sota el títol *Academia de pintura del señor Carlos Maratti*, volum conservat a Roma, Corsiniana, ms. 660 (?), d'on són transcrites les pàgines dedicades a la biografia i a les obres de Joan de Joanes d'algunes esglésies de València i de la parroquial de Font de la Figuera. – J. P. E. [15.081-15.082]

Maria del Carme BOSCH, *Art i literatura fúnebres a l'Església Mallorquina. I. Exèquies reials (De Maria Lluïsa d'Orleans a Maria Cristina d'Habsburg)*, dins «Misc. Pérez», 167-190.

Les exèquies règies han estat sempre ocasió instrumentalitzada per a la propaganda i el prestigi de la corresponent dinastia. Aquest gènere literari, que a Mallorca tingué continuïtat des de les *Relationes* amb motiu de la mort de l'emperador Carles, presenta tres característiques: justificació del cerimonial; descripció del túmul o monument funerari; i discurs laudatori del difunt.

L'autora concentra l'atenció en el darrer aspecte, el menys estudiat, començant per les *Memorias funerales que en reales lutos dedicó a las honras de la Serenísima Sra. D. Maria Luisa de Borbón...*, (muller de Carles II), Mallorca, Pere Frau 1689, d'on transcriu la descripció del túmul (168) i les cinc quintetes, quatre quartetes i vuit tercetes castellanes (169-171) i tretze composicions llatines de metre i estructura diverses (171-174). Les solemnitats per a Carles II foren descrites en *Honras fúnebres para las eternas memorias de D. Carlos II...*, Mallorca, Miquel Capó 1701, d'on és transcrita la descripció de l'arribada de la notícia (174); i en *Real pompa funeral que a las augustas cenizas y amables memorias de el católico rey de las Españas, D. Carlos II de Austria...*, Mallorca, Menció Guasp 1701, d'on ho és la descripció del túmul alçat a la Seu (175). El primer dels Borbons a tenir honres fúnebres fou Lluís XIV de França, descrites dins *Honras funerales que en generosa, magnífica correspondencia de su amor y su gratitud consagró a las augustas cenizas del gran Luis XIV...*, Mallorca, Miquel Capó 1716, d'on també és transcrita la descripció del túmul (176); també Alcúdia dedicà túmul a Lluís XIV, amb *Breve pero exacta relación del fúnebre obelisco alçado en... la fidelísima ciudad de Alcúdia... por el serenísimo rey de Francia Luis XIV...*, Mallorca, Gerónimo Frau 1716 (178, nota 12). El 1789 traspasà Carles III Borbó i les seves celebracions funerals a la Seu són conegudes per les *Exequias que la muy noble y muy leal ciudad y reyno de Mallorca hizo... a la católica magestad del Sr. D. Carlos III...*, Palma, Imprenta Real 1789, d'on és transcrita la llarga descripció del túmul, on són integrades onze quartetes i una terceta castellanes, una inscripció llatina i una de castellana, un sonet en castellà i un epigrama en llatí (177-181); també hi hagué funeral a Sant Francesc de Palma, descrit en *Relación de las solemnes exequias que el Real Convento de N. S. P. S. Francisco de Palma... consagró al Señor Don Carlos III...*, Mallorca, Salvador Savall 1789, d'on també és transcrita la descripció del túmul i les quatre inscripcions llatines (181-183); Joaquim M. Bover, copià les tres llatines del túmul de Sant Gaietà de Mallorca (183-184). [Les notícies relatives a funerals per a sobirans o sobiranes posteriors cauen fora d'aquestes pàgines]. – J. P. E. [15.083]

Notes i dietaris de la família Fina (1561-1878). Estudi, edició i notes a cura d'Enric PRAT i Pep VILA. [Pròleg de Josep MATAS i BALAGUER], Palafrugell, Arxiu Municipal i Ajuntament 1998, 124 pp.

En l'arxiu familiar Fina, donat a l'Arxiu Municipal de Palafrugell, figura un quadern en el qual, durant els segles XVI i XVII, membres diversos de la família anotaren fets dignes de memòria, una *Recepta per al mal de queixal* i un *Règim alimentari per a un malalt*. Hi ha notícies sobre la materialitat del quadern en les pàgines 12 i 17, anàlisi de les característiques de la llengua realment popular (15 i 17-18) i llista d'altres dietaris publicats recentment (16). Encara que la majoria de les anotacions pertanyen al segle XIX, les relatives a fets dels anys 1542-1691 ocupen les pàgines 19-29; són completades pel *Règim alimentari per a un malalt* (30) i per la *Medicina per mal de caxals y dens* (30-31). Hi ha taula única onomàstica i toponímica (113-124). – J. P. E. [15.084]

Miquel BATLLORI, *Els catalans en la cultura hispanoitaliana*. Edició a cura d'Eulàlia DURAN (dir.) i Josep SOLERVICENS (coord.). Pròleg de Josep M. BENÍTEZ i RIERA (Biblioteca d'Estudis i Investigacions, 27; Obra completa, 10), València, Tres i Quatre 1998, XVI i 360 pp.

El pròleg és adaptació de *Miquel Batllori i la època de la Il·lustració*, Barcelona, Anthropos 1990 (VII-XV). El primer apartat, *Els jesuïtes espanyols*, del 1956, tot i ésser d'abast més general, conté nombre de pàgines dedicades a autors nostres: Joan Borràs i Grisola, Joan Tomàs de Boixadors, Baltasar Masdéu (7-8), Joan Andrés (12-15 i 22), Antoni Eiximeno (18), Francesc Xavier Llampilles (23-24), Joan Francesc Masdéu (25-29), Antoni Conca (32), Francesc Gustà (33-34) i Pere Montengon (36). Gairebé tots aquests noms tornen a comparèixer en *Enciclopèdia i Il·lustració* (39-41). *La irrupció dels exiliats a Itàlia*, del 1941 (43-66) i *L'antijansenisme en les cartes i memòries dels exjesuïtes exiliats a Itàlia: el Sínode de Pistoia i l'Assemblea de Florència*, del 1953 (67-74). El segon bloc aplega, sota l'epígraf *El grup de l'àmbit català*, els títols següents: *Carles III i els jesuïtes ca-*

talans, del 1989 (77-83); *Josep-Manuel Peramàs*, del 1938 (85-93); *Lluçà Gallissà i Joaquim Pla*, del 1941 (95-128); *Lluçà Gallissà i la sistematització de les ciències*, del 1987 (129-153); *Sobre Gallissà, escriptor i bibliotecari*, inèdit (155-160); *Joaquim Pla, professor de calden a Bolonya*, del 1944 (161-179); *Jesuïtes valencians a Itàlia*, del 1944 (181-199); *Joan Andrés*, del 1961 (201-205); *Joan Andrés, estudiós de l'Humanisme*, del 1945 (207-214); *La biografia de Joan Andrés per Francesc-Xavier Borrull i Vilanova*, del 1958 (215-229); *Antoni Conca*, del 1951 (231-236); *L'abreuament italià del viatge artístic i arqueològic d'Antoni Pong*, del 1952 (237-259); *Jesuïtes mallorquins a Itàlia*, del 1942 (261-277). En canvi, la secció dedicada a Sant Josep Pignatelli només conté referències marginals al nostre camp (281-238). – J. P. E. [15.085]

Miquel BATLLORI, *Història, classicisme i filosofia al segle XVIII: Gustà, Pou i els Masdéu*. Edició a cura d'Eulàlia DURAN (dir.) i Josep SOLERVICENS (coord.). Pròleg de Pere LLUÍS I FONT (Biblioteca d'Estudis i Investigacions, 28), València, Eliseu Climent editor 1998, XII i 466 pp.

En el pròleg, intitulat *Miquel Batllori, entre la història, la filologia i la filosofia*, Pere Lluís i Font dibuixa la fesomia intel·lectual i humana de Batllori, en qui s'agermanarien aquells tres punts tradicionals de l'humanisme. El cos del volum és format per l'edició en llengua catalana de les obres següents: *Francesc Gustà, apòlogista i crític (1744-1816)*, del 1942 (3-164); *Bartomeu Pou, filòsof i neohumanista (1727-1802)*, del 1946 (165-297); i *Joan-Francesc Masdéu, entre la història i la filosofia (1744-1817 / 1741-1820)*, del 1943 (301-408). La secció de *Notes crítiques*, conté *Bartomeu Pou: entre neohumanisme i filosofia*, del 1991 (411-415). Hi ha una nota editorial sobre la successió temàtica dels escrits del cos del volum, signada pel coordinador (433-434); segueixen les pàgines de sigles i abreviatures (435-436) i la taula onomàstica, també obra del coordinador (439-463). – J. P. E. [15.086]

Santiago RIERA i TUÈBOLS, *Experimentalisme i Il·lustració*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», núm. 30 (1998 = *La Il·lustració*), 339-347.

Pàgines de resum global dedicades a la Il·lustració tant al País Valencià com a Catalunya. Hi ha bibliografia (347). – J. P. E. [15.087]

Joan Ramon TRIADÓ, *Art, artista i societat a la Catalunya del segle XVIII*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», núm. 30 (1998 = *La Il·lustració*), 373-383.

El canvi de dinastia anà acompanyat de canvi d'època artística, car el predomini del barroc en escultura (amb llarga llista de grans obres [a la qual manca la dels comtats del nord: cf. ATCA, XVIII (1999), 940, núm. 13740]: 374-376), anà essent substituït per un academicisme classicitzant; fou paral·lel a la pèrdua de control del Col·legi de Pintors damunt artistes com Antoni Viladomat i Francesc Tramulles (378). Un element nou, vinculat a l'estructura de l'Estat Borbònic, fou l'Escola Gratuïta de Dibuix, sota la Junta de Comerç, documentada a Barcelona, BC, *Junta de Comerç*, i Madrid, Academia de San Fernando, Archivo (379-381; 382-383); el 1720 s'havia creat l'Academia de Matemáticas, que incidí en l'ensenyament de l'arquitectura. – J. P. E. [15.088]

Sebastià TRIAS MERCANT, *Les claus de la Il·lustració mallorquina*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», núm. 30 (1998 = *La Il·lustració*), 297-308.

L'autor accepta com a esquema bàsic per a la interpretació de la il·lustració mallorquina el proposat per Jordi Maragall per a la de Catalunya: eclecticisme entre conservadorisme i reformisme, entre fidelitat a la tradició i llibertat de pensament, entre experimentació i esquema filosòfic

aristotelicotomista, bo i afegint-hi el lul·lisme. Els pols culturals eren personificats en institucions: ordes religiosos detentors de càtedres universitàries d'una banda, Sociedad Económica de Amigos del País i Escoles de Medicina de l'altra, i el Col·legi de la Sapiència enmig, que mantingué autonomia, vinculació amb Europa pel lul·lisme d'Iu Salzinger, i interès intel·lectual (298-300). Entorn el 1720, Joan Mayol, *Discursus regius politico-historico-juridicus*, assenyalava abusos, però defensava el sistema que els generava (301-302). El reformisme feia alçaprem en els conceptes d'utilitat pública i del saber útil, patrocinats per l'aristocràcia i l'alta clerecia, que desdoblava els dits conceptes en estudis ben governats per l'experimentació, govern prudent, multiplicació de fàbriques, millora de l'agricultura i esclat del comerç (302-305). El lul·lisme il·lustrat, personificat en Anton Ramon Pasqual, s'orientava a la definició de la historicitat textual i a l'anàlisi de tots els elements del judici hermenèutic: històrics, lingüístics, àmbit cultural, funcions semàntiques (305-306). En Bonaventura Serra i Cristòfol Cladera es personifiquen dues direccions: la d'insistir en els valors tradicionals contraposada a la d'informar sobre les millors aportacions europees del moment (306-308). – J. P. E. [15.089]

Víctor NAVARRO, *Descartes i la introducció a Espanya de la ciència moderna*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», núm. 30 (1998 = *La Il·lustració*), 309-337.

Aquest article té un apartat que tracta d'*El nucli renovador valencià* (325-334), que parteix de les acadèmies científiques elitistes, en les quals haurien destacat Baltasar de Iñigo, Joan Bta. Coratjà i Tomàs Vicent Tosca: resumeix la doctrina del *Compendio Matemático* i del *Compendium Philosophicum* del darrer, en la línia dels jesuïtes innovadors de la segona meitat del segle XVII, assenyalant els punts en els quals depèn de René Descartes (òptica, teoria dels colors, teoria algebraica de les equacions, teoria del moviment i del xoc). Joan Bta. Berní hauria seguit Tosca (334); i Andreu Piquer hauria estat el més ben informat de les doctrines físiques, també de Descartes, a qui segueix en la teoria dels vòrtexs (335-336). – J. P. E. [15.090]

Pablo CERVERA FERRI, *José Antonio de Valcárcel, un agrònom il·lustrat en terres valencianes*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», núm. 30 (1998 = *La Il·lustració*), 359-371.

Aquestes pàgines repassen i corregeixen les biografies d'aquell funcionari borbònic destacat a València (362-364), que es prestigià per la seva feina d'inventariar llibres i documents dels col·legis jesuïtics de València i de Torrent en el moment de l'expulsió (362-363) i pel seu treball en la Sociedad Económica Valenciana de Amigos del País, que n'explica l'interès per l'agricultura, manifestat en llibres diversos i sobretot en l'obra en deu volums *Agricultura General, y Gobierno de la casa del campo...* (València 1765-1795) (365-366), ací col·locada en el marc de publicacions similars europees, sobretot en relació al *Noble Agricultor* de M. Dupuy (368-369). – J. P. E. [15.091]

Ramon DÍAZ I VILLALONGA, *Sobre la llengua catalana als manuscrits de teatre hagiogràfic mallorquins del segle XVIII*, dins «IV Congrés Patrimoni Cultural», 57-72.

L'autor coneix una trentena de manuscrits de teatre hagiogràfic de filiació barroca, datables entre el 1702 i el 1864, texts que es conserven en biblioteques diverses (Montserrat; Palma de Mallorca, Biblioteca Pública; Biblioteca Vivot; Societat Arqueològica Lul·liana; Menorca, Biblioteca particular d'Antoni Joan Pons; i Barcelona, BC: 70) i són contemporànies dels diversos intents de codificar la llengua en tots els Països Catalans (57-58). Damunt aquesta base, l'autor intenta de «descriure la llengua catalana que trobam als manuscrits de teatre hagiogràfic produïts a Mallorca» (59) des dels biaixos fonètic i ortogràfic, morfològic, sintàctic i lèxic, amb transcripció de mostres fragmentàries per a cada cas (60-70). Hi ha bibliografia (70-71). – J. P. E. [15.092]

José Luis BARRIO MOYA, *La librería de D. Pedro de Lastres y Aguilar, capellán mayor del Real Convento de la Encarnación de Madrid*, dins «La Ciudad de Dios», CCIX (1996), 627-668.

Trobem en l'inventari d'aquella rica biblioteca particular (que té l'avantatge d'assenyalar lloc i any d'edició dels llibres) les obres següents d'autors nostres: Antoni Agostí, *Collectiones decretalium*, París 1609 (637) i *De iuris pontificii*, Roma 1614 (645); Arnau Albertí, *De Agno Dei*, 1554 (649); Josep Esteve, *De potestate pontificis*, Roma 1586; Joan García de Caralps, *De canonisatione sanctorum*, Barcelona 1623 (650); sant Vicent Ferrer, *Sermones*, Venècia 1523 (656); Luis de la Puente, *Guta espiritual*, València 1600 (661); Francesc Garau, *Máximas*, Barcelona 1690, i *Ydeas sacras y declamaciones*, Olite 1693 (662); *Despertador eclesiástico*, Perpinyà 1686 (662); Màrius Anton Alós, *Victoria naval*, València 1647; Diego de la Mota, *Reglas de Santiago*, València 1599; Francesc Gavalda, *Vida de san Vicente Ferrer*, València 1668 (667). L'inventari es troba a Madrid, Archivo histórico de Protocolos, 14253. – J. P. E. [15.093]

Christian WINDLER, *Josep Aparici: entre l'absolutisme i l'autonomia catalana*, dins «L'Avenc. Revista d'història», núm. 217 (setembre 1997), 11-18.

L'autor es proposa: 1) dibuixar el marc conflictiu d'un intent de conciliar els interessos catalans amb l'absolutisme monàrquic; 2) esbrinar fins a quin punt els textos escrits en el sentit essentiat assenyalaren el camí de la distensió que s'anà sobreposant al conflicte a partir del 1740. Malgrat la pèrdua total de poder polític, l'empenta econòmica que ja portava, i que continuà, féu que Catalunya augmentés el seu pes dins l'Estat; era un programa formulat per Narcís Feliu de la Peña i en part acceptat per Felip V en la cort de 1701-1702 (12). Josep Aparici, botifler convençut, en participava en la seva *Descripción del Principado de Cataluña* del 1708, llibre escrit en part en català i en part en castellà, on formulava dues doctrines; criticava el sistema tradicional de cosobirania i l'administració financera de la Generalitat de Catalunya, i dibuixava «una Catalunya més integrada en la monarquia espanyola pel seu propi benefici econòmic» (14), objectiu per al qual proposava un ampli ventall d'actuacions: llibertat de comerç amb les colònies, on suggeria la creació d'enclavaments comercials, no pas la conquesta del territori (16). La Nova Planta canvià el panorama, car suprimí fronteres i deixà llibertat per a la producció industrial i el comerç interior (16-17). – J. P. E. [15.094]

Josep RIBA I GABARRÓ, *Batalles de la Guerra de Successió a Calaf i els Prats del Rei*, dins «Miscel·lanea Aqualatensia», VIII (1997 [1998]), 185-210.

[Cf. ATCA, XVIII (1999), 1076-1077, núms. 14221-14222]. Aquestes pàgines es dediquen a recordar els moviments de tropes entorn Calaf el 1711 a base de la documentació que el mariscal austríac Guido von Starhemberg (206-208), inclogué en el seu *Diario de lo subcedido en el campamento de Prats del Rey desde septiembre a diciembre de 1711*, conservat al castell de Riedegg i a Viena, Kriegsarchiv, d'una banda, i de la *Chronica* de l'irlandès John O'Callaghan, ja publicada a Glasgow el 1870, de l'altra, cosa que permet de refer el moviment dels exèrcits entre el setembre i el desembre d'aquell any (198-200); aportació particular d'aquestes pàgines és la llista de plans militars d'aquelles operacions, tres dels quals són reproduïts en fulls desplegable i un altre en la pàgina 203 (201-202). El mariscal francès fou el duc de Vendôme, Louis-Joseph de Bourbon (204-205). – J. P. E. [15.095]

Elvira GONZÁLEZ GOZALO, *Los graffiti del castillo de Bellver. Un patrimonio en peligro*, dins «III Congrés patrimoni cultural», 253-264.

Els que recauen en el nostre temps es troben en la torre de l'homenatge, són datats el 1714, i degueren ésser escrits per dos soldats de Felip V capturats pels austríacistes (256). – J. P. E. [15.096]

Antonio MUÑOZ, Josep CATÀ, *Presos d'estat de l'Onze de Setembre. Un parell de notes*, dins «L'Avenç. Revista d'Història», núm. 228 (setembre 1998), 11-18.

El pacte de capitulació de Barcelona garantia la llibertat dels assetjats; incomplint-lo, el mariscal de Berwick detingué alguns dels dirigents de la resistència i els trameté empresonats al castell d'Alacant (11); d'allí foren dispersats als castells de Pamplona, d'Ondarrabía i després al de Segòvia; i un altre grup a La Corunya. El tractat de pau entre l'emperador Carles i Felip V, del 1725, incloïa la llibertat dels presoners de guerra, aplicada el primer i el 21 d'octubre d'aquell any. La documentació relativa es conserva a Madrid, AHN, *Estado*, i Simancas, Archivo General, *Guerra i Estado*, d'on són transcrits nombrosos i de vegades llargs fragments, que descriuen l'extrema misèria dels presoners a l'hora d'ésser alliberats; Antoni de Villarroya i Peláez no pogué ni sortir del castell de Segòvia, on morí i fou enterrat d'almoïna; alguns almenys dels qui sortiren s'exiliaren a Viena; també és descrita la situació de les famílies. – J. P. E. [15.097]

Montserrat JIMÉNEZ SUREDA, *El desarmament dels catalans després de la Guerra de Successió*, dins «Revista de Catalunya. Nova etapa», núm. 131, (juliol-agost 1998), 20-35.

Immediatament després de la caiguda de Barcelona i del triomf de Felip V, ja durant el mes d'octubre del 1714, foren formulades les normes que preveïen les excepcions a la llei general del desarmament dels catalans (22-23); ací són resumides les dades de Girona, AHM, XXV, *Diversa*, 1, relatives als ciutadans de l'estament militar que demanaren i obtingueren la dita excepció per a l'ús de l'espasa nobiliària (23-24) o d'armes de foc (25); quant a aquestes, i en concret a les escopetes de caça, també hi hagué problemes amb alguns canonges de la Seu de Girona (26-27); aquests, coneguts per Girona, ACG, *Resolucions capitulars*, arribaren als tribunals eclesiàstics, el del Breu inclòs, per si la desobediència en relació a l'escopeta de caça constituïa un «delicte enorme [car altrament no entrava en el Tribunal del Breu]» (28-29). La pèrdua de la sobirania catalana comportà la dissolució de qualsevol mena d'exèrcit o milícia de les universitats o de la Generalitat de Catalunya, prohibició només parcialment alçada en el moment de la Guerra Gran amb França, ja en acabar el segle XVIII (29-34). Hi ha bibliografia (35). – J. P. E. [15.098]

Josep M. LLOBET I PORTELLA, *Un llibre de cançons religioses del rector de Vilagrasseta (primera meitat del segle XVIII)*, dins «Palestra Universitària», 9 (1997), 157-250.

L'autor ha localitzat a Cervera, Arxiu Interparroquial, un *Llibre que conté coblas y altres coses que pren a cantar lo rector de Vilagrasseta...*, on hi ha còpia de cinquanta-quatre peces, destinades a ésser cantades pel rector mateix, trenta-sis de les quals són goigs (158). Compilador i copista és Bernat Vaquer, nat a Torelló i rector de Vilagrasseta entre el 1687 i el 1739, car la cal·ligrafia dels llibres parroquials dels dits anys coincideix amb la del cartipàs (159-160). L'autor analitza, sobretot des de perspectiva mètrica i estròfica, algunes de les composicions (161-185), el text de les quals transcriu i anota (187-246), bo i afegint-hi taula tant del conjunt de composicions, com, en particular, dels sants als quals són dedicades cobles o goigs, de les cinc nades i de les tretze altres composicions (247-250). La majoria (trenta-quatre) són en català, quinze en castellà i cinc en llatí. Bernat Vaquer consta autor de vint quartetes en castellà *Al glorioso san Isidro* (218-219) i d'uns *Goigs de sant Bernat, abat*, de vuit estrofes i tornada, en català (231-232). – J. P. E. [15.099]

Josep M. GAY I ESCODA, *El corregidor a Catalunya* (Publicaciones del Seminario de Historia del Derecho de Barcelona, 3), Madrid, Marcial Pons 1997.

Publicació de la tesi doctoral de l'autor, que constata la total militarització dels corregidors imposats pel règim borbònic a Catalunya, sense que aquest tret s'assuagués ni un moment durant tot el segle, ni sota Carles III; m'és coneguda per la recensió de Pere Molas i Ribalta, publicada dins «Hispania. Revista Española de Historia», LVIII (1998), 738-740. – J. P. E. [15.100]

José Luis BARRIO MOYA, *La carta de dote del militar leridano don Raimundo Carvón (1715)*, dins «Ilerda. Humanitats», LII (1998), 37-41.

El dit militar al servei de Felip V («ocupado en el servicio de su Magestad») consta natural de Ciutadilla en el document de recepció del dot de la seva promesa, i el seu cognom devia ésser «Carbó» castellanyat; la llista d'efectes de valor i diners que ella aportava es conserva a Madrid, Archivo Histórico de Protocolos, núm. 15326, i n'és ací transcrita la part principal (38-40). – J. P. E. [15.101]

Josep M. MARQUÈS [I PLANAGUMÀ], *El Concili Tarraconense de 1717: el procediment*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XXXIX (1998), 217-233.

Les actes d'aquest concili s'han conservat en còpia a l'ADG i han permès a l'arxiver actual i autor de l'article la descripció precisa del «funcionament de la reunió, el procés d'elaboració de les decisions i de la negociació amb la monarquia que s'hi dugué a terme». Es dona, per tant, la llista dels assistents, el nomenament intern de càrrecs, les comissions formades i llur treball, les constitucions i decrets, les peticions i propostes. La part fiscal -Subsidi i Excusat- implicà una negociació a tres bandes (Girona, Barcelona, Madrid) on tothom guanyà i cedí. De les trenta-tres constitucions promulgades i publicades, trenta-tres foren presentades pel president del Concili, Miquel Joan de Taverner i de Rubí, bisbe de Girona i bisbe «antiquior», i aprovades sense coneixement previ ni discussió. De les propostes de l'assemblea menys de la meitat arribaren a bona fi. Es tractà d'un concili molt a to amb els temps que corrien. – J. de P. [15.102]

Francesc FELIU I TORRENT, *Els inicis de la filologia catalana moderna: estudi biogràfic d'Antoni de Bastero i Lledó, canonge de Girona (1675-1737)*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XXXIX (1998), 235-341.

L'autor prossegueix els seus estudis dedicats a Antoni de Bastero, [ben coneguts dels nostres lectors: cf. ATCA, XVI (1997), 744-745, núm. 12407; XVII (1998), 573-595; XVIII (1999), 1077-1078, núm. 14224], intentant de «reconstruir els detalls i completar la biografia» (236) no sols del dit personatge, ans també de la família (el pare havia vingut de Torí: 237). Hi ha notícies, tretes de Barcelona, BU, d'haver destacat en els estudis universitaris (238-240); però la gran font d'informació biogràfica és el *Llibre mestre de la sagristia de la catedral de Girona*, conservat en el seu arxiu, i altra documentació personal de fons diversos (240-248; assenyalen la transcripció del sonet català: *Si grans gests vos han dat enborabona...*: 246), on consta que la seva estada de quinze anys a Roma no responia sols a la voluntat de defensar prerrogatives del seu càrrec capitular, ans, després del 1714, a la seva qualitat d'austriacista bandejat pel govern de Felip V (248-261); però aprofità aquells anys treballant en les biblioteques romanes (Vaticana, Casanatense) i en la Laurenziana de Florència; en resten seixanta-nou volums de transcripcions de textos i notes de lectura, i sobretot l'interès per la filologia i els volums de *La Crusca provenzale*, el primer dels quals fou publicat a Roma sota la protecció de l'Acadèmia de l'Arcàdia (261-270). El retorn a Catalunya facilità el seu contacte amb Pere Serra i Postius, que li posà a disposició la biblioteca, com ho estiguieren altres biblioteques barcelonines, amb els fons de les quals completà els materials de *La Crusca*; també el posà en contacte amb l'Acadèmia de Bones Lletres, de la qual fou membre i a la qual presentà alguns dels seus estudis (270-280). El nomenament del seu germà Baltasar a bisbe de Girona hi féu traslladar tota la família i donà a Antoni noves responsabilitats eclesiàstiques, el qual, de més a més, seguí treballant en els volums inèdits de *La Crusca...* i projectà una *Història de la llengua catalana*; morí el 1737 i ací és transcrita la inscripció de la seva tomba (281-287). Segueix la bibliografia (288-290). L'apèndix documental transcriu nombre de lletres senceres o de fragments, agrupades en tretze unitats; són de caire biogràfic, més o menys riques en notícies entorn de la dedicació d'Antoni Bastero als textos antics (291-341); en una de les lletres innova d'haver pogut veure a Roma el primer volum de l'edició moguntina de Ramon Llull, i l'exemplar manuscrit vaticà del *Regiment en temps de epidèmia*, atribuït a Arnau de Vilanova; també hi mani-

feita el seu interès a trobar les poesies de Jordi de Sant Jordi (316), *l'Espill* de Jaume Roig o versos d'Alfons I de Catalunya-Aragó (308-309), les de Vicent Garcia i de Francesc Fontanella (330). – J. P. E. i J. de P [15.103]

Francesc FELIU I TORRENT, *L'empremta d'Antoni de Bastero entre els seus contemporanis i la pervivència del seu record. Revisió crítica dels estudis basterians*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XVII (1998), 573-595.

Francesc FELIU I TORRENT, *Els treballs filològics de l'acadèmic Josep de Bastero*, dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», XLVI (1997-1998), 213-244.

Ambdós articles tenen el comú denominador d'exposar repercussions dels treballs d'Antoni de Bastero, el primer, les de les publicacions, el segon les dels escrits inèdits, però accessibles a membres de la família. El primer, doncs, es proposa de copsar «el ressò que ha obtingut al llarg del temps la feina d'Antoni Bastero, de com se n'ha transmès la memòria, de quins treballs l'han tractada, ja sigui parcialment o d'una manera més global» (573), ens fa passar davant els ulls primer les correccions d'atribucions errònies, i tot seguit la valoració de l'obra de Bastero pels il·lustrats catalans posteriors a Pere Serra i Postius, entre els quals destaca el marquès de Llo, Francesc de Móra i Catà (576-578); pels provençalistes italians, entre els quals hi ha Ludovico Antonio Muratori (580-581), i pels francesos, a través dels quals arribà el coneixement de Bastero a Gregori Maians i Siscar (582-586); també pel camí de l'interès provençal se n'ocuparen Manuel Milà i Fontanals i Joaquim Rubió i Ors (587-588). Després de la Renaixença, l'interès es doblà per l'aportació de Bastero a la història de la llengua catalana (592-595) [per la diversitat de passos en les edicions computeritzades, es perderen en aquest article nombre de signes de puntuació, manca de la qual em disculpo].

Ja al final del segon article hom es preguntava on havia anat l'herència literària d'Antoni de Bastero, després de la seva mort (Gregori Maians a Josep Finestres: 585); aquella hauria restat en mans del germà Baltasar i després hauria anat a Sant Agustí de Barcelona; també hi ha notícia escrita d'altra mà, segurament la del nebot Francesc de Bastero i Vilana, que hauria intervingut en la preparació d'originals sota direcció de l'oncle Antoni. Josep, doncs, un altre nebot, hauria tingut accés al dit fons quan ja era a Sant Agustí (218), i l'aprofità per a alguna de la vintena d'intervencions seves davant la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, conservades en l'arxiu de la mateixa (218-219: llista de títols amb les respectives dates); dues d'elles són ací transcrites: la *Dissertación sobre la etimología de el nombre de Cataluña* (223-237, del 1757: l'origen seria Goth Land); i *Recopilación histórica sobre la primogenitura de la lengua catalana* (237-242). Hi ha bibliografia (243-244). – J. P. E. [15.104-15.105]

José Luis BARRIO MOYA, *La carta de dote del Hidalgo mallorquín don Diego Bravo de Villasante y Mesquida* (1728), dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 54 (1998), 433-438.

En realitat, els documents, conservats a Madrid, Archivo de Protocolos 15-113, que són a la base d'aquestes pàgines, són dos: la valoració dels béns aportats per la futura esposa, M. Teresa Ninfa Muñiz, a la unió amb don Diego, de la qual són transcrits considerables fragments descriptius, la suma dels quals pujà a 92.000 reials de billó (434-437), i la carta de pagament atorgada pel futur marit, només esmentada al final (437). – J. P. E. [15.106]

Jospe Miquel VIDAL HERNÁNDEZ, *Els inicis dels estudis meteorològics a Menorca (1738-1850)*, dins «Territoris. Revista del Departament de Ciències de la Terra», I (1998), 311-330.

Els dits inicis depenen de l'ocupació anglesa i francesa de l'illa. Durant la primera etapa de l'anglesa, el metge militar, George Cleghorn, preocupat pels aspectes ambientals que li semblaven influir en la salubritat, aplegà dades publicades en les seves *Observations on the Epidemical*

Diseases in Minorca from the Year 1744 to 1749, Londres 1751: havia anotat cada dia la temperatura a les tres de la vesprada i d'altres variants com vents dominants, pluges, fenòmens elèctrics, etc. (314-315). El 1756 França ocupà el lloc d'Anglaterra i el nou metge militar François Passerat de la Chapelle començava l'aplec de dades que publicaria amb el títol de *Reflexions générales sur l'île de Minorque, sur son climat, sur la manière de vivre de ses habitants, et sur les maladies qu'y regnent*, París 1764: les observacions meteorològiques són menys abundants i rigoroses. Miquel Oleo i Quadrado, en la línia de Cleghorn, deixà inèdits alguns opuscles (316-317). En acabar-se les sobiranes anglesa i francesa, l'autoritat militar espanyola féu enquestes entre els metges de l'illa; dues de les tres respostes conservades són de Miquel Oleo, manuscrites a Barcelona, Reial Acadèmia de Medicina i, quant a la meteorologia, es limita a observacions generals; l'altra és d'un grup de metges de Maó, guiats per Joaquim Carreras, els quals, de la inclinació dels arbres de Menorca vers el Sud i de llur manca de branques en direcció Nord, en deduïren la malignitat dels aerosols marins (318-319); Joan Bals i Cardona publicà la seva triple observació diària del mercuri en el baròmetre del 1792 al 1799; el manuscrit és conservat en la citada acadèmia de Barcelona (321). Són conegudes altres observacions fetes per Andreu Rosas i Joan Roca (324-325). – J. P. E. [15.107]

Carlos Ángel RIZOS JIMÉNEZ, *Una égloga latina a lo divino del siglo XVIII*, dins «Cuadernos de filología clásica. Estudios latinos», 14 (1998), 245-252.

L'Aula Municipal de Teatre de Lleida posseeix restes d'un volum copiat en temps posterior al 1739; conté apunts de lògica d'un altrament poc conegut jesuïta de València, Jeroni Julià; també hi ha tres textos breus, un d'ells de Miquel Dòria, és una ègloga de quaranta versos: *Christus natus. Ecloga: inter Fuscum et Marcum*, «ejercicio retórico propio de los colegios jesuíticos» (148); el text és transcrit, traduït al castellà i reproduït amb fotografia (249-252). – J. P. E. [15.108]

Antonio MESTRE SANCHIS, *Reflexiones sobre el influjo de Vives en el reformismo del Deán Martí*, dins «Estudis», núm. 23 (1997), 252-268.

Pàgines només conegudes per referència. – J. P. E.

[15.109]

Paula DEMERSON, *Miguel Camariles descendiente helénico y médico ibicenco (1716-1791)*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 54 (1998), 261-300.

Aplec de notícies procedents d'Eivissa, Arxiu de Santa Maria, *Llibres de baptismes o De desposoris*, de les successives generacions de la raguèlia Camariles o Camaril(l)is, trasplantada a Eivissa a darreries del segle XVI [però, 'boter' no és «fabricante de odres o pellejos» (262, nota 4), ans, fabricant de bótes amb cèrcols de fusta; els ,odres o pellejos' no són ,bótes' sinó ,bots', i no de fusta, ans de pell]; entre les notícies sobre la vila, subratllem que el 1754 hi havia tres mestres de minyons, cada un dels quals rebia cinquanta pesos (269); també hi ha notícies de la Universitat de Gandia, on Miquel Camariles es graduà batxiller en arts i batxiller i doctor en medicina (264-265); el *Decret de Nova Planta* hauria segregat els 5.312 pesos anyals del pressupost municipal, retornant-ne només 2.600; a l'empobriment causat per aquest ,reial lladrocini' (268), calia afegir les vexacions del contingent militar estacionat en l'illa. La segona part de l'article es basa en Eivissa, Arxiu Històric, sobretot en els *Llibres de regiduria*, i fa conèixer no sols els successius càrrecs que recaigueren en el dr. Camariles (racional primer o segon i oïdor de comptes: 276-277; metge de morbo: 278-280; examinador de cirurgians: 281-285; metge de la Junta de Sanitat: 286-292), ans encara la situació, sobretot la sanitària, i els afers eivissencs amb què s'hagué d'encarar, com és ara el perill d'encomanar-se malalties portades pels vaixells arribats al port. Les darreres pàgines informen de la seva vida familiar i financera (293-295). Els quatre apèndixs proporcionen llistes d'oficials de la vila els biennis 1758-1759 i 1768-1769 (297-298), la *Instrucción*

que deberá observar el teniente del Puerto de San Antonio... i els avisos de perill de passa entre el 1752 i el 1791 (298-300). – J. P. E. [15.110]

Nicolau BAS MARTÍN, *Les publicacions de l'Ajuntament d'Oliva sobre la vida i l'obra de Gregori Maians i Siscar (1699-1781)*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», 30 (1998 = *La Il·lustració*), 449-456.

Aquestes pàgines es basen en gran part en les publicades dins ATCA, XV (1996), 514-551 i 551-558 i resumides en el volum XVII (1998), 907-908, núms. 13392-13393. – J. P. E. [15.111]

Antoni MESTRE, *Els programes de reforma de l'Església en els il·lustrats valencians*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», 30 (1998 = *La Il·lustració*), 385-402.

Reedició en català del títol conegut dels lectors d'ATCA pel resum publicat en el volum XVIII (1999), 1081, núm. 14236. – J. P. E. [15.112]

Domingo GARCÍAS ESTELRICH, *Luis Focó {1699-1767} y la defensa del teatro neoclásico*, dins «Boletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 54 (1998), 243-260.

Les primeres pàgines presenten i transcriuen documentació personal, des de la partida de baptisme (Palma de Mallorca, ADM, *Fons Santa Eulàlia*: ADM-I/72-B/20, f. 110), fins al testament (ARM, *Protocols notariais*, V-258), i a l'inventari de la biblioteca entre el dels béns relictes, en la qual es barrejaven els llibres d'autors clàssics llatins, amb els moderns en francès i italià, sense mancar-hi un bon fons lul·lià: *Memorial de la causa pia del beato Ramon, Blanquerna, Beati Raymond Logica nova* i un, almenys de regust lul·lià, *Dotzenari de la concepció*, en català, com també ho era la *Semmane Sante*; no hi mancava un estrany llibre 'en lletra llesmosine', *Segona part del abecedari espiritual* (ibid., 246-247). Membre del grup il·lustrat que esdevindria la Societat Econòmica d'Amics del País, però alhora partidari de Ramon Llull i de la Puríssima Concepció de Maria (245), Focó traduí *Merope*, *tragèdia del sr. Marquès Scipion Maffei, traducida del idioma toscano al castellano*, ara a Palma de Mallorca, BP, ms. 238; *El enfermo imaginario. Comèdia del célebre Molière, traducida por primera vez del francés al castellano*, ara introbable; s'ha conservat, en canvi, en el fons Aiamans, de Barcelona, BC, *El malalt imaginari. Comèdia mesclada de música i dança del sr. Molière, il·lustre còmic i poeta francès, traduïda en idioma mallorquí*, en còpia autògrafa del comte d'Aiamans, Josep de Togores (248-249). La defensa del teatre il·lustrat precedeix la traducció de *Merope* i és resumida en les pàgines que segueixen, amb transcripció de nombre de fragments (249-258). – J. P. E. [15.113]

José L. PALACIOS GAROZ, *El último villancico barroco valenciano* (Biblioteca de les Aules, 1), Castelló, Publicacions de la Universitat Jaume I i Diputació de Castelló 1995, 476 pp.

Objectiu del llibre és el de recopilar i estudiar lletra i música de les nades de Josep Pradas Gallèn, mestre de capella de la Seu de València a mitjan segle XVIII. En resumir la història del gènere, són assenyalats entre les fonts el *Cançoner de Barcelona* dels anys 1520-1534, i el valencià del Duc de Calàbria dels anys 1530-1556 (28); i entre els cultivadors els valencians Joan Bta. Comes, Urbà de Vargas, Antonio Teodoro Ortells, Joan Bta. Cabanilles, Pere Rabassa i Josep Pradas i els seus deixebles Pasqual Fuentes i Francesc Morera (31-34). Era un gènere literari poèticomusical, i per això trobem indicats i avaluats els autors de les lletres (47-50: amb notícia del ms. 14.098 de Madrid, BN), també els impressors dels fullatons (51-53), els censors (54) i, mínimament, els temes (Corpus, Nadal, Mare de Déu i alguns sants, com sant Vicent Ferrer: 55-56). El text sol ajustar-se al mòdul d'introducció, tornada, estrofa i tornada; el vers pot presentar una

gran varietat de formes amb predomini del romanç octosíl·lab, però dins patrons de neoclassicisme, on coincideixen recursos populars, teatrals i cultes (64-68). Són analitzades les formes de la música, a les quals la composició literària va lligada (69-86). La part principal del llibre és dedicada a l'anàlisi sobretot musicològica de l'obra de José Pradas Gallèn, amb diferenciació entre els villancets de tema eucarístic (90-117), nadalenc (118-148), assumpcionista (149-164) i diversos (165-187). Sota el títol de música pràctica segueixen pàgines en les quals trobem des del ressò popular contemporani de la interpretació de villancets fins a les indicacions per a la posició dels cantors i d'altres detalls de la recitació en la Seu de València el segle XVIII o per a d'altres interpretacions en temps posteriors (191-202). L'epíleg ens dóna una visió esquemàtica dels temes literaris (205-223) i ja entrem en l'apèndix, on trobem, successivament l'ordre de la processó de Corpus a València el 1800 (229-230), quadre de l'evolució formal entre el 1710 i el 1752 (231-232), i altres quadres sobre aspectes tècnics de la música (233-235), sobre la interpretació de peces concretes cada un dels anys de la primera meitat del segle XVIII en cada un dels quatre temes majors (236-248). Després de la bibliografia (251-268), la secció *Addenda* aplega els textos respectius, unificats en els quatre temes majors: Santíssim Sagrament (271-326), Nadal (327-404: un és encapçalat per la fórmula que l'acceptador devia pronunciar en la capta de Nadal per als malats de l'Hospital, en català: 397, llengua present almenys en una altra ocasió: 404), Assumpta (405-444), i diversos (445-466); clou el conjunt un segon apèndix amb vuit altres peces, tres de les quals són goigs en llengua castellana (467-474). – J. P. E. [15.114]

Vicente LEÓN NAVARRO, *Juan Bautista Hermán: discípulo de Gregorio Mayans. Los entresijos de la curia valenciana. Una persecución en dos actos*, dins «Saitabi», 48 (1998 = Gregori Maians i Siscar), 51-78.

La correspondència entre Herman i Maians, conservada a València, AM, *Fons Serrano Morales*, i Col·legi del Patriarca, *Biblioteca Hispano-Mayansiana*, és la base d'aquestes pàgines, que, a través dels ulls malats d'Herman (66), permeten de resseguir abusos diversos en els ambients eclesiàstics valencians de mitjan segle XVIII (c. 1750-c. 1767); i, de forma encara més personal, els passos que en relació a ell donaven o feien donar els personatges que giraven entorn l'arquebisbe de València Andreu Mayoral, i podien influir en les decisions d'aquest; Herman no sembla haver tingut bona opinió de ningú, però és particularment negativa la que té de Josep Climent (58-60) i no gaire millor la relativa a Felip Bertran (70-72 i 76). Assenyallem els autors que Maians recomanava a Herman (77-78). – J. P. E. [15.115]

Jorge F. BENAVENT MONTOLIU, *Gregorio Mayans y el hispanismo alemán en el siglo XVIII*, dins «Saitabi», 48 (1998 = Gregori Mayans i Siscar), 27-50.

El tema d'aquestes pàgines és el de descriure la informació que l'il·lustrat alemany tenia a l'abast de la mà entorn l'activitat cultural espanyola; el 1731 Maians publicà *Nova litteraria ex Hispania* dins «Acta Eruditorum» de Leipzig, on formulava «fuertes críticas sobre diversos autores e instituciones culturales» (35), que caigueren molt malament a Madrid, però conduïren a l'edició de les seves *Epistolarum libri sex*, Leipzig 1737, i a la del *Specimen bibliothecae Hispano-Majansianae...*, Hannover 1753. El camí fressat per Maians fou seguit ja en la segona meitat del segle per Francesc Pérez Bayer i sobretot pel metge català Antoni Capdevila, relacionat amb Albrecht von Haller entre el 1755 i el 1772 (37-38).. – J. P. E. [15.116]

Santiago ALEIXOS ALAPONT, *Aproximación al epistolario entre Mayans y el barón Schönberg*, dins «Saitabi», 48 (1998 = Gregori Mayans i Siscar), 15-26.

Les primeres pàgines recorden el marc polític de Saxònia durant la primera meitat del segle XVIII, que fou aquell en el qual visqué de Johann Dietrich von Schönberg, i els seus interessos,

dels quals formaven part, de forma associada, viatges i llibres. Per Manuel Martí i Saragossà, el 1730 entrà en contacte amb Gregori Maians; llur relació és coneguda per la correspondència conservada a València, AM, *Fons Serrano Morales*, i al Col·legi del Patriarca, Biblioteca; Maians li assenyala llibres, von Schönberg el posà en relació amb editors com Denis François Camusat (París) i Peter de Hondt (La Haia) (19); però el gran centre d'interès fou Antoni Agostí i les seves obres (21-23). – J. P. E. [15.117]

Miquel PONS CARRERAS, «A Minorca Water Engine», dins «Revista de Menorca», LXXXIV (1995), 145-149.

En la seva *The History of the Island of Minorca*, 1742, l'anglès John Armstrong publica sota el títol de l'article el dibuix d'una sènia, ací reproduït (147) i explicat (146 i 148). – J. P. E. [15.118]

Assumpta MUSET PONS, *Penetració i expansió del comerç català en el mercat espanyol al segle XVIII. Sistemes de comercialització*, dins «Estudis d'Història Econòmica», 14 (1997), 45-65.

[Cf. ATCA, XVIII (1999), 1072, núm. 14212]. En les presents pàgines, l'autora exposa el resultat de l'escorcoll d'una sèrie d'arxius, sobretot catalans, el més citat dels quals és el de Barcelona, AHCB, *Fons comercial*, seguit d'ACA, *Protocols notariais*. Mataró; AHPB, i BC, *Arxiu de la Santa Creu*; de Vic, Arxiu Episcopal, *Protocols*; d'Igualada i Manresa AHC, *Protocols*, i Arenys de Mar, AHFidel Fita; Sevilla i Segovia, Archivo Histórico Provincial. El resultat, en forma de casos concrets documentats, és exposat d'acord amb formes esgraonades de presència: la mínima de la comanda a mariners o a traginers; seguida de la itinerant encomanada a marxants professionals; i la de la presència a mercats i fires (48-54); les formes de comerç sedentari practicades foren la de la concentració de material en hostals i fondes, i la ja estable de la botiga (55-59). Són documentades dues formes de venda: a comissió i per compte propi (60-61). No mancaren sucursals (62). Hi ha bibliografia (64-65). – J. P. E. [15.119]

Paulino CAPDEPÓN, *El P. Antonio Soler (1729-1783) en el monasterio de El Escorial*, dins «La Ciudad de Dios», CCXI (1998), 599-619.

Paulino CAPDEPÓN, *El P. Antonio Soler (1729-1783) y el cultivo del villancico en El Escorial* (Biblioteca La Ciudad de Dios), El Escorial, Monasterio 1993, 274 pp.

L'article ressegueix els principals passos de la biografia d'Antoni Soler, per a cada un dels quals transcriu documentació o textos contemporanis com la seva *Memoria sepulcral*, començant per l'anotació registral de baptisme en català (599), i seguint per l'estada a Montserrat com a escolà i, sembla, a La Seu d'Urgell, ja com a músic (600-601), d'on passà a El Escorial; l'article documenta amb fragments de les *Actas capitulares del Monasterio de El Escorial* els moments principals de l'estada a la casa i el llibre la seva activitat professional, dins el qual destaquen publicacions com *Llave de la modulación i antigüedades de la música...* del 1762 (606-610); també publicà *Combinación de monedas y Cálculo manifiesto contra el libro anónimo titulado 'Correspondencia de la moneda de Cataluña a la de Castilla'*, del 1771 (612). La segona part de l'article és bibliogràfica i aplega els fons manuscrits de la seva música tant vocal com instrumental, entre els quals es troba Barcelona, BC, València, Col·legi del Corpus Christi, les catedrals d'Oriola i de Sogorb, l'arxiu i la biblioteca de Montserrat, l'Orfeó Català, els arxius parroquials de Sant Pere de La Geltrú i de Vallderoures (615-617); també aplega les fonts impreses de música vocal o instrumental (617-619). – J. P. E. [15.120-15.121]

Bartolomé FONT OBRADOR, *Fray Junípero Serra: de doctor de gentes a doctor de gentiles*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 54 (1998), 231-242.

Text d'una conferència pronunciada el 24 d'abril del 1998 a San Agustín de Querétaro, Mèxic, on és resumida la trajectòria biogràfica de fra Juníper Serra, on, però són transcrits alguns fragments (236), un d'ells de l'oració fúnebre predicada per fra Serra a honor del seu mentor fr. Antoni Perelló: *El Phénix obsequiosamente luctuado en la Ciudad de Palma. Sermón fúnebre predicado en las bonras del M. R. P. F. Antonio Perelló*, Palma de Mallorca 1749 (233), i on trobem notícies de llibres utilitzats per ell (236-239). – J. P. E. [15.122]

José TEIXIDOR, O. P., *Episcopologio de Valencia (1092-1773)*. Introducció y transcripció por A. ESPONERA CERDÁN, O. P. (Series Valentina, XLI), València, Facultat de Teología 1998, 228 pp.

La introducció resumeix la biografia de Josep Teixidor (1694-1775), dins la qual destaca el fet que fou arxiver del convent dominicà de València des del 1723; el seu treball en aquest i en els altres arxius valencians anteriors als estralls de la primera meitat del segle XIX, en la línia de Jacint Segura i molt lloada de Gregori Maians, li permeté d'aplegar dades que, però, mai no volgué publicar, considerant-les immadures; una d'aquestes fou l'*Episcopologio de Valencia*, que, per als bisbes posteriors a la conquesta, es basa en dades arxivístiques (17-18). Diversos autors posteriors aprofitaren les notícies recollides per Teixidor (18-20). Essent introbable l'original (encara documentat el 1896), l'edició es basa en la còpia del Convent de Predicadors de València, ací descrit (21). El text de Teixidor es troba en les pàgines 25-202; són clarament identificables la part dedicada als bisbes anteriors a la invasió sarraïna (23-31), la dels bisbes entre la conquesta i el 1773 (33-137); la dels bisbes auxiliars coneguts (139-160) i la de dades complementàries a les biografies d'alguns dels presents en les parts anteriors (161-202). Segueix una taula d'equivalències entre el text original i el d'aquesta edició (203-207). Hi ha tres apèndixs: el primer reproduïx els paràgrafs dedicats per Francisco Diago a bisbes valencians (209-217); el segon, la llista de bisbes i arquebisbes de València del 1240 fins ara (219-220); el terç, la dels bisbes auxiliars amb indicació dels residencials, dels quals foren auxiliars (221-222); hi ha reproducció de quadres de sis arquebisbes i tres fotografies dels nostres contemporanis en annex final de quatre làmines. – J. P. E. [15.123]

Valentí SERRA DE MANRESA, *Els framenors caputxins a la Catalunya del segle XIX. Represa conventual, exlaustracions i restauració* (Col·lectània Sant Pacià, 63), Barcelona, Facultat de Teologia de Catalunya 1998, 552 pp.

[El cos del volum no entra en la temàtica d'aquest anuari]. En les pàgines dedicades a fonts, en canvi, moltes d'aquestes pertanyen al segle XVIII, ara conservades en l'Arxiu Provincial dels Caputxins de Catalunya: *Ordenaciones Generales*, III (1782 ençà); *Actos capitulares*, IV (1754 ençà); *Visites canòniques*, II (1780 ençà); *Escrutimis del capítol provincial* (1695 ençà); *Libro de cartas circulares* (1660 ençà); *Libro de la vestición y profesión* (1578 ençà); *Llibre de vesticions de... Sta. Eulària de Sarrià* (1771 ençà); *Índice alfabético...* i *Llibre de òbits...* (1578 ençà) (20). Assenyalen entre els llibres de convents els que consten anteriors al segle XIX: Santa Eulària de Sarrià, del 1578; Tarragona, 1722; Lleida, 1598; Mallorca, 1623; Figueres, 1797 (21); assenyalen, encara, el *Tractat o llibre en què se contenen diferentes coses que se pertanien a la medecina, cirurgia i química...*, 1756, conservat a la Biblioteca Hispano Caputxina de Barcelona-Sarrià (25). Entre les fonts impreses, assenyalen Atanasi de Barcelona, *Espejo Ceremonial Seráfico, para la instrucción de la juventud de menores capuchinos*, Barcelona, Figueró 1716 (27); T. Estracio, *Regla de la Tercera Orden de la Madre de Dios del Carmen*, Barcelona, Giralt 1746 (28); [Lluís de Flan-des], *Ceremonial seráfico de los frailes menores capuchinos*, València 1731 (31). – J. P. E. [15.124]

M. Ángeles PÉREZ SAMPER, *La alimentación en los conventos capuchinos catalanes de la época moderna*, dins «Estudios Franciscanos», 99 (1998), 63-139.

[ATCA, XVIII (1999), 902, núm. 13600, ha informat de la dedicació de l'autora a la història de l'alimentació]. En aquestes pàgines, recordada la implantació dels caputxins a Catalunya, al

Desert de Sarrià el 1578 (64-65), resumeix les prescripcions generals de la *Regla de sant Francesc* sobre la pobresa, també en l'alimentació del franciscà (65-67), i l'aplicació que n'ha feta per a la Província Caputxina de Catalunya la pròpia normativa continguda en obres com la d'Atanasi de Barcelona, *Espejo Ceremonial Seráfico para instrucción de la juventud de Menores Capuchinos... de Cataluña*, Barcelona 1776 [sic! 1716] (87, nota 10, i d'altres) [i d'altra literatura esmentada en el resum anterior] (67-75). A base sobretot del dit *Espejo...* són resumits capteniment i cerimonial religiós en el refetor (78-88); les lectures en veu alta durant els àpats (80), i les prescripcions per a refetoler i cuiner (88-92); el sentit ascètic de l'acte de menjar (cent noranta-dos dies de dejuni cada any: 72) és explicat amb dos fragments, un d'ells llarg, del *Espejo Ceremonial Seráfico...* (93-95); el *Llibre d'entrades i eixides del convent de Figueres* (APCC) permet de conèixer amb detall allò que, en no proporcionar-ho l'hort del convent, calgué comprar per a manutenció els darrers anys del segle XVIII (103-104), amb el resultat que «los alimentos habituales en los conventos capuchinos eran bastante variados» (107); no mancava un llibre de receptes de cuina, el del p. Sever d'Olot, *Llibre compost per aprendre de dos arts... del bortolà... y de aprendre de quynar...*, reelaborat el 1787 (109-111). Pobresa i rigidesa tenien el contrapès de necessitats i febleses humanes, i les actes de visita són riques en detalls d'allò que calia legalitzar o prohibir (111-120); el consum de xocolata, cafè i tabac fou tema de polèmica durant tot el segle XVIII (121-125); escrit durant el segon decenni del segle XIX, és conegut un argot caputxí alimentari, procedent de la centúria anterior (126-128). Finalment, extrets d'una sèrie del referit arxiu, *General Inquisición y casos notables*, i d'un llibre del futur cardenal Josep Vives i Tutó, les darreres pàgines recorden alguna de les figures exemplars en la pràctica del dejuni i de l'abstinència (129-139). – J. P. E. [15.125]

Fidel GONZÁLEZ FERNÁNDEZ, *Páginas controvertidas de historia de los jesuitas. A propósito de una obra sobre los jesuitas en Cataluña: bechos y figuras*, dins «Euntes Docete. Commentaria Urbaniana», LI (1998), 255-263.

Repàs de les aportacions de Josep M. Benítez i Riera, *Jesuïtes a Catalunya. Fets i figures*, Barcelona 1996 [Cf. ATCA, XVII (1998), 676-677, núm. 12572; i 715, núm. 12721; cf. també ATCA, IX (1990), 641, núm. 5975; i ATCA, XII (1993), 490, núm. 8136]. L'autor es fixa ací de forma especial en els tres informes d'altres tants actes d'expulsió dels jesuïtes catalans (Josep Manuel Peramàs, Sebastià Puig i Blas Larraz); i en la llista de raons favorables als jesuïtes, aplegades per Ramon Llàtzer de Dou i de Bassols en la defensa escrita i inèdita de Francisco Isla, responnent a una pastoral de l'arquebisbe de Burgos, Ramírez de Arellano (259-260). – J. P. E. [15.126]

Josep CLOSA, *De la Catalunya preromana a la Catalunya romana. El testimoni del segle XVIII català*, dins «Hom. Estrada», 143-148.

L'*Epistolari* de Josep Finestres i de Monsalvo, publicat el 1933 per Ignasi Casanovas, demostra el seu interès constant a conèixer i, si era possible, aplegar tot allò que es referia al coneixement de tots els aspectes del passat romà de Catalunya, treball que ell considerava més urgent després del 1714. El 1762 publicà a Cervera la *Sylloge inscriptionum romanarum quae in Principatu Cataloniae exstant vel aliquando exstiterunt*. – J. P. E. [15.127]

Mercè OTERO-VIDAL, *Joan Ramis, entre Lucrècia i Brutus*, dins «Revista de Menorca», LXXXIV (1996 [1997]), 7-17.

L'autora dedica les pàgines inicials a resseguir el tema literari de Lucrècia en temps i cultures diverses (7-10); quant a la versió de Joan Ramis, escrita el 1769 als vint-i-tres anys, l'autora avisa que «el lloc des d'on provo de construir el meu discurs és la ginecocrítica, la crítica literària feminista» (10), es confessa temptada a «qualificar aquesta obra de ritu d'iniciació a la masculinitat, al món adult, de Joan Ramis» (12), i analitza els diversos tipus masculins per llur (contra)posició a

la dona i a les respectives posicions masculines davant ella, unes i altres manifestades amb versos o estrofes de la tragèdia de Ramis (12-16). La referència velada a la mort de Lucrècia demostraria que Joan Ramis ha superada la prova de la iniciació (17). – J. P. E. [15.128]

Josefina SALORD RIPOLL, *Apologia il·lustrada del llibre. Lectures i modernitat cultural al món de Joan Ramis*, dins «Revista de Menorca», LXXXIV (1996 [1997]), 19-28.

L'autora fotografia el nucli intel·lectual i il·lustrat menorquí de la segona meitat del segle XVIII, mitjançant els autors i els títols adquirits per ells per a la biblioteca de la «Societat Maonesa» creada el 1778 i autodissolta el 1785; dos detalls definirien l'ambient d'aquells set anys: la inexistència de la Inquisición Española a Menorca durant les dominacions anglesa i francesa, i l'enfortiment de la impremta, portada des de Londres just el 1750 (24). Eren els anys en què Joan Ramis, amb diverses obres, havia arribat a la maduresa (21). – J. P. E. [15.129]

José Luis BARRIO MOYA, *El músico gerundense don José Bach, organista del Real convento de las Descalzas Reales de Madrid en el siglo XVIII. Aportaciones a su biografía*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XXXIX (1998), 343-357.

Després d'assenyalar que encara no s'ha investigat la història de la Capella Reial del Convent de Descalces Reials de Madrid, l'autor presenta el músic Josep Bach, nascut a Olot a principis del s. XVIII, i mort a Madrid el 1771, essent organista del convent sobredit. Unes troballes a l'AHPM, permeten de conèixer els béns, els llibres i els papers musicals que Bach posseïa l'any 1740, així com el seu testament, transcrit de la font esmentada, i datat el 2 d'octubre de 1770. – J. de P. [15.130]

Emili CASANOVA, *Un llistat de malnoms valencians arreglats per Carles Ros, de 1773*, dins «Societat d'Onomàstica. Butlletí Interior», núm. LXXII (març 1998), 3-9.

El 1773 Carles Ros publicava uns *Formularios de escrituras públicas...*, València, Joseph y Thomàs Orga, presos de documents autèntics, en els quals els noms reals foren substituïts per més de dos centenars de malnoms inventats, per ventura destinats a entrar en els seus col·loquis. Ací trobem la llista (3-6), completada per comentaris lingüístics de l'autor (6-9). – J. P. E. [15.131]

Nicolás BAS MARTÍN, *Antonio José Cavanilles en París (1777-1789): un embajador cultural en la Europa del siglo XVIII*, dins «Cuadernos de Geografía», núm. 62 (1997), 223-244.

Pàgines només conegudes per referència. – J. P. E. [15.132]

José Ignacio MONTORBIO JOVER, *Epistolario de campaña del Marqués de Avilés conquistador de Ciudadela*, dins «Revista de Menorca», LXXXIV (1995), 195-240.

L'epistolari es conserva a Ciutadella, Son Vives. Biblioteca Menorquina. L'autor, José Miguel de Avilés y del Fierro, nat el 1730 a Vic, d'on el seu pare era 'corregidor' borbònic, fou qui sotmeté Ciutadella a la corona espanyola el 1781, gesta narrada per ell mateix en text conservat a Madrid, AHN, *Estado, legajo 4205* (200), i fou un dels tres capitans que, al cap de les tres columnes, assetjaren i sotmeteren el castell de Sant Felip, de Maó, gesta cantada per poetes madrilenys (201-203). Les setze lletres, datades entre el 1781 i el 1783, onze de les quals escrites des de l'inútil setge a Gibraltar (205-224), després d'una nova introducció (225-233), són completades amb sis altres textos o fragments del mateix fons relacionats amb la campanya de conquesta de

Menorca (235-240). Hi ha la portada d'una de les peces teatrals que exalçaren la conquesta: *La toma de San Felipe...*, de Lorenzo Daniel i Alonso Antonio Quadrado, València, Josep Estevean i Cervera 1783 (231). – J. P. E. [15.133]

Cayetano MAS GALVAÑ, Juan Manuel ABASCAL, *El Viaje literario de Francisco Pérez Bayer por Valencia y Murcia (1782)*, dins «Saitabi», 48 (1998 = *Gregori Mayans i Siscar*), 79-111.

Ja passats els seus setanta anys, Francesc Pérez i Bayer empenia des de València un viatge de finalitat històricoarqueològica a la recerca d'inscripcions per terres també de Múrcia, d'Andalusia i de Portugal, guiat per les informacions dels autors clàssics i dels historiadors valencians, amb la intenció personal complementària d'aplegar monedes fènicies; dugué un diari, suara publicat sota la direcció d'Antoni Mestre, «fundamentalment dedicad a la transcripció epigràfica i al registre arqueològic» (92). L'autor es fixa el primer mes entre València i Puerto de Águilas-Vera, ja prop de Múrcia (87-88); a Alacant conegué *Ílice ilustrada* de Joan Bta. Maltès i Lorenzo López, que no li féu el pes (99). Són transcrites en apèndix les frases del diari dedicades a inscripcions antigues o a recercadors de les mateixes; les de les poblacions del regne de València ocupen les pàgines 100-106. – J. P. E. [15.134]

Manuel CEREZO I MAGÁN, *Els estudis universitaris als segles XVIII i XIX, segons certs documents reials: nexxe contrastiu amb la nostra universitat d'avui*, dins «Ilerda. Humanitats», LII (1998), 43-52.

Pertany al segle XVIII la *Real Cédula de Su Magestad* (del 1780?) sobre serietat en els exercicis i exàmens previs a les graduacions universitàries, de la qual hi hagué edició feta per la impremta de la universitat de Cervera (43-44). – J. P. E. [15.135]

Alfonso ESPONERA CERDÁN, *San Vicente Ferrer y la Universidad en la Valencia de la segunda mitad del XVIII*, dins «Escritos del Vedat», XXVIII (1998), 447-472.

A mitjan segle XVIII una picabaralla entre franciscans i dominicans per influx en la Universitat de València derivà en si la dita institució era més deutora a Francesc Eiximenis o a sant Vicent Ferrer. La posició franciscana fou exposada en un opuscle intitulat *Crédito de la verdad*, publicat a Madrid a base de dades enviades des de València; la Universitat i l'orde dominicà donaren resposta, que encarregaren a Josep Teixidor, el qual escriví, però no publicà, el resultat dels seus treballs en aquests successius títols: *San Vicente Ferrer, promotor y causa principal del antiguo Estudio General de Valencia*, conservat a l'AMV, *Fons Serrano Morales* (460); *Estudios antiguos y modernos de Valencia* (465-467); *Observaciones críticas a las Antigüedades de Valencia* (467-470) i *Vida de san Vicente Ferrer, apóstol de Europa*, inèdita a València, Arxiu del Convent de Sant Domènec (470-471); Ferrer hauria influït en l'establiment de l'estudi de València del 1412, no pas en l'Estudi General fundat el 1499; Eiximenis, en canvi, «un estranger» (467 [també per a Vicent Ferrer?]), no hi hauria tingut cap influx per què ja no vivia i perquè els darrers anys de la seva vida no s'estigué a València. – J. P. E. [15.136]

Ernest LLUCH, *Antoni de Capmany, el primer de tots*, dins «L'Avenç. Revista d'història», núm. 220 (desembre 1997), 24-27.

[El títol s'ha de col·locar dins el dossier: *Ciutat i territori: sis reflexions de Barcelona estant (1780-1936)*]. Antoni de Capmany i de Montpalau hauria estat el primer a estudiar les causes de la riquesa de Barcelona i de Catalunya. L'autor recorda els judicis excoients dels quals Capmany ha estat víctima, també els integradors, en la línia dels quals es col·loca. *Les Memorias històricas...*,

de les quals transcriu llargs fragments, personifica en Barcelona l'esperit lliure i comercial, que féu reconèixer fora d'ella la personalitat de Catalunya, en contraposició al sistema feudal, limitador de la llibertat; per a assolir-ho, «la comunitat nacional era fonamental» (26), altra vegada centrada en les ciutats i en llur govern obert i comerç lliure. Són les idees per les quals hom lluitarà durant el segle XIX. Hi ha bibliografia (27). – J. P. E. [15.137]

Joaquim MARTÍ I ESTEVE, *L'ortografia al segle XVIII al País Valencià. Entre la tradició i la innovació. Les propostes de Joan Baptista Escorigüela*, dins «Llengua & Literatura», 9 (1998), 101-151.

Centrat en l'estudi de les teories ortogràfiques que apareixen en època moderna al País Valencià, l'autor presenta en primer lloc els models de Carles Ros (1703-1773), eclèctic; de Teodor Tomàs, conservador; de Leopold Ignasi Planells, de Marc Antoni d'Orellana, de Vicente Alfonso Lorenzo i de Manuel Joaquim Sanelo. Conclou que durant el segle XVIII hi ha inestabilitat i vacil·lació en les grafies, amb una influència creixent dels hàbits ortogràfics castellans i de la fonètica apitxada; alguns hàbits ortogràfics moderns també s'assenten. Joan Baptista Escorigüela, a cavall entre el s. XVIII i el XIX, fa una proposta innovadora, simplificadora, basada en la fonètica de la ciutat de València i en el model castellà, que justifica per raons utilitàries, i que Martí i Esteve detalla. – J. de P. [15.138]

Max CAHNER, *Literatura de la Revolució i de la Contrarevolució (1789-1849). Notes d'història de la llengua i de la literatura catalanes*. Volum primer. *De la reacció contra la França revolucionària a la col·laboració amb la Grande Armée*, Barcelona, Curial 1998, 452 pp.

L'objectiu global de l'obra, de la qual aquest és el primer volum, és, segons diu l'autor: «...aportar... alguns elements de reflexió en relació amb la influència que pogué tenir, més enllà de la Catalunya del Nord, la Revolució Francesa directament i indirectament, en l'ús de la llengua catalana, especialment en la literatura d'idees, tant aquella destinada a combatre-la durant els anys mateixos en què es desenvolupà, com també la que sorgí, de signe divers i sovint contradictori, en aquells esdeveniments polítics i militars que en derivaren fins a mitjan segle XIX. I ho faré comentant...» (8). La part d'aquest primer volum que recau en el segle XVIII és la que enclou les seccions: *Alguns precedents: revoltes, guerres i contradicció ideològica (1773-1789)* (11-96), *Els efectes de la Revolució Francesa (97-153)*, *Literatura per a una guerra (155-228)* i part de la intitulada *Una aliança impia* (229 ss.). Hi ha, doncs, en aquestes pàgines un entrellat de presentació i comentari de l'autor, que serveix de fil conductor dels textos, en general populars (sense que hi manqui, ja en les primeres pàgines, algun fragment del Baró de Maldà, Rafael d'Amat i de Cortada o d'algun altre autor), que provoquen els esdeveniments polítics successius; en aquests textos populars, la majoria dels quals és en vers, rau la riquesa i la importància d'aquest volum, que és com un compendi de la literatura catalana davant la Revolució Francesa i les seves conseqüències, difícilment imaginable abans de la present compilació: la seva mateixa abundant riquesa fa impossible d'aplicar en aquest cas allò que acostuma a ésser norma d'ATCA: la d'indicar els títols de les peces editades i els fons o fonts d'on procedeixen. El volum és constantment il·lustrat amb reproduccions de pàgines manuscrites i portades d'impresos i amb altres figuracions contemporànies tant d'indrets i tipus ciutadans com d'objectes representatius d'aquell moment. [Cal esperar, doncs, la publicació del o dels volums que completin l'obra per a dedicar-li una recensió que li faci justícia, cosa que ens augurem no haver d'esperar gaire]. – J. P. E. [15.139]

Nicolás BAS MARTÍN, *Una aproximación a la biblioteca del ilustrado valenciano Juan Bautista Muñoz (1745-1799)*, dins «Saitabi», 48 (1998 = *Gregori Mayans i Siscar*), 113-147.

Deixeble de Gregori Maians, particularment interessat en temes de filosofia i d'història, professor de la Universitat de València i fundador del Archivo de Indias (Sevilla), la seva biblio-

teca, llegada a la corona, seguí camins diversos ja en el segle XIX, d'una banda els manuscrits de tema americà (114), de l'altra els volums impresos, coneguts per l'*Índice de los libros impresos tocantes a materias de Indias... del difunto D. Juan Bautista Muñoz*, de Sevilla, Archivo de Indias, *Indiferente General* 932 (118-119); a base d'aquesta taula, completada amb d'altres fonts com la correspondència amb Anton Josep Cabanilles (Madrid, Real Jardín Botánico), l'autor ha reconstruït una llista de tres-cents vint-i-vuit títols (127-147: [però el 'Xarque, Francisco' de 127/325, és el 'Jarque o Xarque, Francisco' de 137/159]). La majoria d'autors de tema no americà són de Països Catalans: Vicent Blasco (129/41-42), Bernat Boïl (129/43), Capmany i de Montpalau, Antoni de (130/60), Climent, Josep (132/79; cf. 135/136), Eximeno, Antoni (134/114), Galiana, Lluís de (135/127), Juan i Santacília, Jordi (137/162), Maians, Gregori (139/196-204), Montllor, Joan Bta. (140/212), Muñoz, Joan Bta. (140/218), Nuix, Joan (141/225), Pérez Bayer, Francesc (142/233; cf. 145/293), Tosca, Tomàs (145/291), Villanueva, Joaquim Llorenç (146/308); Vives, Joan Lluís (147/310-313) i Ximeno, Gaspar (147/326). L'únic llibre imprès a Barcelona era *Apostólicos afanes de la Compañía de Jesús en la provincia de México*, del 1735 (127-128/16). – J. P. E. [15.140]

Bartomeu FONT I OBRADOR, *Testamento del Cardenal Despuig (1806)*, dins «Misc. Pérez», 103-118.

El text que dona títol a l'article ja no entra en les nostres pàgines, sí, però, el fet que aquell testament invalidava el del 1781 (106), com també el seu patrocini al mapa de Mallorca de Julià Ballester i Josep Montaner, del 1784 (105), la referència a «todos los libros» romasos a Roma [aplegats entre el 1782 i el 1800], i l'inventari dels seus béns escrit a Roma abans de prendre possessió del bisbat d'Oriola el 1794 (112). – J. P. E. [15.141]

SOBRE ARXIUS, BIBLIOTEQUES I MUSEUS

ALEMANYA I PAÏSOS GERMÀNICS

Bayerische Staatsbibliothek. Inkunabelkatalog (BSB-Ink Band 4), *Manu-Ricu*, Wiesbaden, Dr. Ludwig Reichert Verlag 1998, 572 pp.

[Els volums anteriors han estat objecte de resum en les nostres pàgines dels volums XIIIn(1993), 680-681, núms. 8802-8803; XIV (1995), 674, núm. 10602]. En aquest quart trobem notícia que la Staatsbibliothek de Munic posseeix els següents exemplars: de Mossè ben Mahman, *Perus ha-tora*, Edició d'Obbadia, Manase i Benjamin de Roma, entre el 1469-1472 (127: M-578); de Jeroni Pau (Hieronymus Paulus), *Practica cancellariae apostolicae*, Roma, Johann Besicken i Sigismund Mayr, Roma 1493 (269: P-112); de Pere Pintor (Petrus Pintor), *Aggregator sententiarum doctorum omnium de praeservatione et curatione pestilentiae*, Roma, Eucharius Silber 1499; i *De morbo foedo et occulto*, Roma, Eucharius Silber 1500 (345: P-485 i 486); encara atribuït a Raphael de Pornaxio [sense ni esmentar Joan de Casanova ni Julià Tallada], el *De potestate papae et concilii generalis*, edició de Colònia, Heinrich Quentell 1480 (507: R-12); i exemplars de tres edicions de Ramon de Sibiuda, *Theologia naturalis sive liber creaturarum*, Deventer, Ricardus Pafraet, entre 1480-1485 (509: R-19: dos exemplars); Lió, Guillaume Balsarin c. 1488 (509: R-20: un exemplar); i Estrasburg, Martin Flach 1496 (509-510: R-21: nou exemplars, tres dels quals conserven notes de possessió). – J. P. E. [15.142]

ANGLATERRA, ESTATS UNITS D'AMÈRICA

Mildred BUDNY, *Insular, Anglo-Saxon, and Early Anglo-Norman Manuscript Art at Corpus Christi College, Cambridge. An Illustrated Catalogue*. With a Foreword by David M. WILSON and an Introduction by R. I. PAGE. Vol. I: *Text*. Cambridge i Kalamazoo (Michigan), Board of the Medieval Institute, Corpus Christi College, i Western Michigan University 1997, CVI i 872 pp. Vol. II: *Plates*, IV i 748 reproduccions de pàgines i [XVIII] pàgines finals amb dinou a colors.

Cap dels manuscrits ací artísticament analitzats prové de terres catalanes, però hi tenen relació el text de Benet d'Aniana copiat en el ms 57. (439-453: reproduccions en les pàgines 296-320 del segon volum): *Memoriale qualiter* amb les seves dues parts, que devien regir la vida del monestir de Tavèrnoles i dels seus afiliats des de la reacció antifeliciana; en l'estudi del dit volum, hi ha referència a d'altres còpies: Rouen, Bibliothèque Municipale, ms. U. 107, ff. 20-26 (866), i Cambridge, University Library, Ll. 1. 14, ff. 70-108 (856). També hi ha referència al text de Teodulf d'Orleans, *Capitula* (Cambridge, Corpus Christi College, ms. 201: XXXVI, XLV, 475, 479, 527, 603); i a l'*Almanach* de Profiat Jueu en el ms. 347 de la mateixa biblioteca (LV). – J. P. E. [15.143-15.144]

Andrew G. WATSON, *A Descriptive Catalogue of the Medieval Manuscripts of All Souls College Oxford*, Oxford, University Press 1997, XIV i 298 pp.

Entre en el nostre camp: ms. 70: *Liber Serapionis aggregatus... interprete Abraam indeo Tortusvensi* (142-143); ms. 72: *Liber Avicenne de viribus cordis... translatus a magistro Arnaldo de Barchilone*; i *Beroist super cantica bencine... translatus a magistro Armengauda Blasi* (148); ms. 74: *Compositio de conferentibus et nocentibus*, d'Arnau de Villanova (153); ms. 81: *Incipit feliciter sexta particula introductorii Arnaldi de Villanova* (166-167); ms. 85: Antoni Andreu, *Quaestiones super libros metaphysice Aristotelis* (180); ms. 87: Joan Marbres (Canonicus), *Quaestiones super octo libros physicorum Aristotelis* (183); i fragment B 36: Ramon de Penyafor, *Summa de casibus* (263, núm. 36). – J. P. E. [15.145]

BARCELONA

Repertori de Manuscrits Catalans (1474-1620). Volum I: *Barcelona: Arxiu Històric i Biblioteca de Catalunya*. Direcció: Eulàlia DURAN. Compilació a cura de M. del Mar BATLLE, Eulàlia MIRALLES, Maria TOLDRA, Joan TRES (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, L), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 1998, 398 pp.

L'obra, que s'enceta amb el present volum, es proposa de continuar el *Repertori de l'antiga literatura catalana* de Jaume Massó i Torrents, allargant-lo a l'època del Renaixement, ací considerada la de les dues dates indicades en el títol. El fet d'oferir-se com a repertori i no pas com a inventari ni com a catàleg, significa que «prioritza, a més de les dades sobre l'autor i l'obra, la informació vinculada al procés de transmissió manuscrita...» (8), d'acord amb uns criteris metodològics exposats per la directora en les pàgines 9-11. Tal com diu el subtítol, el present volum ofereix a l'estudiós el contingut dels manuscrits del període indicat que recauen en el camp de la literatura catalana (és a dir, «les obres literàries i historiogràfiques..., les filosòfiques, les científiques, les religioses, les jurídiques i els epistolars d'interès cultural»: 9) i es troben en els dos fons assenyalats en el subtítol, de cada un dels quals, de més a més, donen una informació històrica (17-18 i 111-112, respectivament). De l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB) aquestes pàgines ofereixen repertori dels textos literaris catalans existents en quaranta-cinc manuscrits (17-109) i de la Biblioteca de Catalunya, el de cent quaranta-cinc (111-394). A fi que la finalitat d'un repertori sigui més a l'abast de l'usuari, aquest pot disposar d'un *Índex onomàstic i*

d'obres anònimes (371-391). El volum és completat amb bibliografia (345-369) i amb una *Taula de manuscrits esmentats i no descrits* (393). [Esperem que la continuació ràpida d'aquest útil treball faci possible dedicar-li en aquestes pàgines la recensió que mereix]. – J. P. E. [15.146]

María Isabel FALCÓN PÉREZ, *Trayectoria medieval de Jaca en el seno de la Corona de Aragón*, dins «XV Congreso Corona, III», 17-76.

En l'exposició inicial l'ACA, *Canc., reg.*, és una de les fonts utilitzades i és l'única d'on són transcrits els sis documents publicats en apèndix (54-76 [¿però la petició de Martí l'Humà demanant el 1409 el restabliment a Jaca de seu episcopal independent d'Osca (70), fou realment adreçada a Gregori XII o a Benet XIII, únic papa reconegut oficialment per la corona catalano-aragonesa?]. Hi ha bibliografia (48-53). – J. P. E. [15.147]

Nuria SAMPER ROVIRA, Nuria TÉLLEZ RODERO, *Jaca en la Corona de Aragón a través de les fuentes toponímicas*, dins «XV Congreso Corona, III», 372-388.

L'única font toponímica aprofitada en aquestes pàgines és l'ACA, *Canc., Pergamins*, d'on són regestats setze documents dels comtes Ramon Berenguer II a Ramon Berenguer IV [en el darrer, els nobles d'Aragó juren fidelitat al comte de Barcelona (*sic!*), carpeta 41, núm. 27]. Hi ha quadre sinòptic de les grafies i de llur col·locació (385-388). – J. P. E. [15.148]

Pere CATALÀ I ROCA, *Fretura de fortificació de Jaca, a les acaballes del segle XV*, dins «XV Congreso Corona, III», 171-175.

Pere CATALÀ I ROCA, Joan GALA I FERNÁNDEZ, *La sagristia de Jaca, motiu de disputa l'any 1485*, dins «XV Congreso Corona, III», 177-180.

Sota el primer títol hi ha presentació i transcripció de tres documents d'ACA, *Canc., reg.*, datats entre el 1489 i el 1491, en els quals Ferran II insistia en la necessitat de reforçar els murs, dins el context de les tensions amb França per la restitució del Rosselló a la corona catalanoaragonesa.

En el segon són esmentats o parcialment transcrits alguns documents d'ACA, *Canc., reg.*, amb els quals el mateix rei maldava a obtenir del papa per a Jayme d'Urríes la dignitat catedralícia indicada en el títol; aquelles recomanacions demostrarien la parcialitat d'aquell rei a favor dels Urríes. – J. P. E. [15.149-15.150]

Manuel GARCÍA FERNÁNDEZ, *La infanta doña María, monja de Sijena, y su política castellana durante la minoría de Alfonso XI (1312-1325)*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 28 (1998), 157-174.

L'autor explicita el seu intent de relectura des de perspectiva castellana dels documents, ja publicats o encara inèdits, d'ACA, *Canc., reg.*, que ell cita. La infanta Maria era la filla gran de Jaume II i estigué casada amb el també infant Pedro de Castilla, després de la mort del qual professà com a monja a Sixena. Tot l'afer és relacionable amb la política de Jaume II envers Castella. – J. P. E. [15.151]

Máximo DIAGO HERNANDO, *El comercio de tejidos a través de la frontera terrestre entre las coronas de Castilla y de Aragón en el siglo XIV*, dins «Studia Historica. Historia Medieval», 15 (1997), 171-207.

El principal proveïdor de drap o roba a Castella eren els Països Baixos i França i el producte arribava per mar. No mancava, però un comerç terrestre que entrava pels punts fronterers entre

les dues corones i és ben documentat en l'ACA, *Canc., reg.*; l'autor aplega les dades de la dita font i les proporcionades per d'altres, dades que inclouen preus de la roba de diverses qualitats i procedències (177 i notes 20 i 21), entorn els temes següents: exportació a Castella protagonitzada per mercaders catalans (178-185), per mercaders aragonesos (186-190), exportacions des de València (191-194); notícies de mercaders castellans comprant drap/roba en la Corona catalano-aragonesa (194-201) i notícies específiques de presència dels darrers en fires (203), però també de catalans en les de Castella (204-207). – J. P. E. [15.152]

Alessandro SODDU, *Ricognizioni topografiche nella Nurra/2. L'incastellamento medioevale (indagine preliminare)*, dins «Sacer. Bolletino della Associazione Storica Sassarese», IV/4 (1997), 115-124.

L'objectiu de l'autor és el d'oferir una «prima rassegna critica del materiale documentario edito..., accompagnata dalla presentazione di alcuni dati inediti» (116); un d'aquests, relatiu a Castell Pisà, es troba en lletra d'Alfons III el Benigne, del 1330-1331, conservada a l'ACA, *Canc. Papers a incorporar*; l'altre és el *Llibre de privilegis* de l'Alguer, AM, Còdexs (117). Hi ha quadre de quinze unitats geogràfiques de la comarca i de llurs barons catalans el 1358 (124). – J. P. E. [15.153]

Il Parlamento di Pietro IV d'Aragona (1355), a cura di Giuseppe MELONI (Acta Curiarum Regni Sardiniae, 2), [Càller], Consiglio Regionale della Sardegna 1993, 362 pp.

El primer capítol és dedicat a la descripció dels exemplars, en els quals s'ha conservat la documentació, sencera o parcial, d'aquell parlament; cinc dels set són de l'ACA, *Canc., reg. (Registrum Sardinie)*, i *Papers a incorporar; Reial Patrimoni*; i *Vària de Cancellaria* (cf. també 159-161); dos són de Càller, Archivio Comunale, *Pergamene i Llibre vert* (19-34); també és d'ACA la documentació complementària (34-40). El capítol següent exposa la situació política conflictiva creada per la sobirania catalana en una illa que Gènova volia seguir controlant (41-55). El Parlament del 1355 havia d'ésser punt de trobada i de recerca de camins futurs (57-66); la historiografia, començant per la *Crònica* de Pere el Cerimoniós, segueix per Jerónimo Zurita i arriba als actuals estudis d'autors sards (67-72). Els capítols següents descriuen amb detall la successió de les fases parlamentàries (73-155) i així arribem al regest i transcripció de setanta-set textos, en llatí o en català, tots de l'ACA (183-332). Hi ha taules onomàstica (335-351) i toponomàstica (353-358). – J. P. E. [15.154]

I parlamenti di Alfonso il Magnanimo a cura di Alberto BOSCOLO. Aggiornamenti, apparati e note di Olivetta SCHENA (Acta Curiarum Regni Sardiniae, 3), [Càller], Consiglio Regionale di Sardegna 1993, 234 pp.

Després d'un *Ricordo di Alberto Boscolo*, signat per Giancarlo Sorgia, un llarg capítol signat per aquell exposa la incidència de la política expansionista del rei Alfons dit el Magnànim en l'illa de Sardenya i la seva confluència en els parlaments més o menys coneguts dels anys 1421, 1446 i 1452 (15-85). Els volums que contenen parts diverses d'aquests parlaments es troben a l'ACA, però també en alguns arxius de l'illa: Càller, Iglesias i l'Alguer, Archivio Comunale, analitzats en les pàgines 87-99 i resumits en les 100-101. Són regestats i transcrits vint-i-tres documents per al parlament del 1421 (105-164), quatre per a la reunió del braç militar del 1446 (165-190), i tres per al del 1452 (191-215). Hi ha quadre de contribuents i quantitats del donatiu del 1452 (216), taula onomàstica (219-223) i toponomàstica (225-228). – J. P. E. [15.155]

Angelo RUNDINE, *La formazione dei 'letrados' sardi all'Università di Salamanca*, dins «XIV Congreso Corona, IV», 539-553.

Fins a mitjan segle XVI, els sards estudiaven en els Estudis Generals de la Corona catalanoaragonesa; després cresqué la tirada vers Salamanca; molts d'aquells estudiants són coneguts pel *Memorial y discurso legal del dr. D. Francisco Ursón... natural de la ciudad de Sàsser*, i per la *Relación de los letrados que oy actualmente se hallan naturales del Reino de Cerdeña*, aquesta del 1668; es troben a Barcelona, ACA, *Consell d'Aragó, segretaria de Sardenya*, lligall 1132. – J. P. E. [15.156]

John O. WARD, *Rhetoric in the Faculty of Arts at the Universities of Paris and Oxford in the Middle Ages: a Summary of the Evidence*, dins «Archivum latinitatis medii aevi», LIV (1996), 159-231.

La «Guia de l'estudiant» d'ACA, Ripoll ms. 109 [Cf. ATCA, XVIII (1999), 1092 i 1093, núms. 14.278-14.279], respondria a una sèrie d'objectius, com la de preparar-se als exàmens, proporcionar una visió estructural de les noves ciències i convèncer de la funció ancilar de la filosofia (187); la retòrica i els seus textos bàsics seria present arreu, encara que l'espai que li és dedicat sigui escàs (només dues de les noranta columnes de text: 188); també la retòrica és col·locada dins l'esquema de les ciències, les terces o 'sermocinales' (retòrica, gramàtica, lògica) i n'és subratllada la funció judicial, la de convèncer un jutge (190 i 192). – J. P. E. [15.157]

Jaume RIERA I SANS, *El personal de l'Arxiu Reial de Barcelona durant el segle XVIII*, dins «Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics», IX (1998), 87-104.

Aplec de les dades disponibles a l'Arxiu Reial de Barcelona sobre arxivers (segles XVII-XVIII): legislació sobre l'Arxiu de les Corts (1706), com reials cèdules (1733), nomenaments, reglamentació i oficis: agradors i porters, oficials quarts, terços, segons, primers i majors, arxivers, jutges, censuradors i llurs sous i tasques, sovint interrompudes per motius personals, per circumstàncies polítiques, per vacants perllongades a causa del feixuc sistema ultracentralitzat i àdhuc perquè eren nomenades persones, en les quals concorrien mèrits sense cap relació amb l'arxivística, o influències o intrigues, o mèrits altrament desconeguts. Fins les recomanacions de la Reial Audiència borbònica eren ignorades pel despotisme de la cort. – J. de P. [15.158]

Alberto TORRA PÉREZ, *Inventario de los archivos de los conventos de Barcelona de la Orden de la Santísima Trinidad*, dins «Trinitarium», 5 (1996), 197-243.

Ja Gaietà Barraquer havia indicat de forma precisa i fiable els fons trinitaris conservats a la Delegació d'Hisenda de Barcelona; col·locats ara a l'Arxiu Reial o ACA, els trobem ací agrupats en cada un dels convents de La Trinitat de Barcelona (200-215), Col·legi de la Trinitat (216-218), Trinitaris de la Bonanova (218-230), Trinitaris Calçats de Tarragona (230-231) i una sèrie de trenta-sis lligalls (321-326); hi ha també llista de fons utilitzats per Barraquer, ara no localitzables (237-238) i equivalència entre l'inventari Barraquer i l'actual (239-243). La documentació és bàsicament dels segles moderns i és ací indicada seguint la pauta següent: llibres d'inventari, documents papals i reials, visites, hàbits, defuncions, testaments i fundacions, rendes i capbreus, entrades i eixides, escriptures, plets i infermeria. – J. P. E. [15.159]

Àngel FÀBREGA I GRAU, Josep BAUCCELLS I REIG, *Arxiu Capitular de la Santa Església Catedral Basílica de Barcelona*, dins *Arxius Catalunya*, 7, 19-39.

En la presentació vàlida per a tot el volum (13-18), Josep Baucells informa que les presentacions d'arxius publicades en aquest recull s'articulen en cinc punts: denominació oficial de l'arxiu i dades personals i locals complementàries, on consten les possibilitats d'utilització; resum d'història de cada arxiu i situació tecnològica actual; informació dels fons i sèries documentals, nucli de cada

presentació; instruments de treball i biblioteca auxiliar; i bibliografia de treballs recents basats en els fons de cada arxiu; hi ha algunes dades conjuntes com és ara que en els vuit arxius vinculats a les catedrals del Principat de Catalunya hi ha 733 còdexs, 4.575 incunables i rars, 189.388 pergamins (16). La informació sobre cada un dels punts indicats per a l'Arxiu Capitular de la Santa Església Catedral Basílica de Barcelona (ACB) (21-40); hi ha dues fotografies: 37-38) és completada amb la de dos arxius integrats: el del Col·legi de beneficiats de Sant Sever, de Barcelona (31-32) i el de la Casa dels infants orfes, de Barcelona (33-34). – J. P. E. [15.160]

Anna PÉREZ CASTILLO, *Templers i hospitalers a Catalunya. Documents conservats a l'Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 28 (1998), 3-9.

Presentació de quatre unitats arxivístiques de l'ACB, el contingut de les quals correspon a templers i hospitalers: els cent noranta-dos pergamins, que conserven la localització arxivística que tenien en l'Arxiu del Gran Priorat de Catalunya, ací reconstruïda (4-5); són a l'ACB a conseqüència dels trasbalsos de documentació els anys 1936-1939, car la documentació d'aquell priorat és a l'ACA; també hi correspondria el *Llibre de privilegis o Instrumenta facientia pro negotiis Hospitalis... et ordinis Templi quondam et ordinis etiam beatae Mariae de Muntesia*: té transcrits noranta-quatre documents i també consta la seva col·locació en aquell antic arxiu (5-7); els còdexs 124A i 149 contenen els punts i el resultat dels interrogatoris oficials a templers el 1310 en terres de Lleida i al bisbat de Saragossa (7-9). – J. P. E. [15.161]

Josep M. MARTÍ I BONET, *Arxiu Diocesà de Barcelona*, dins *Arxius Catalunya*, 7, 41-62.

[Vegeu el resum n. 15.160]. La informació pròpia de l'Arxiu Diocesà de Barcelona (ADB) (43-62) és completada amb la dels que s'hi troben en dipòsit: el del monestir-col·legiata de Santa Anna de Barcelona (51-53), el del monestir de Sant Jeroni de la Vall d'Hebron (53-54), el del convent de Sant Gaietà, de Barcelona (54-55), el del monestir de Sant Cugat del Vallès (55), el del monestir de Sant Miquel del Fai (56), els arxius consulars dels Estats Pontificis i del Regne de Nàpols-Sicília (56-57), el de l'Arxiu de la Croada (56-57), alguns altres arxius menors d'institucions o d'obres d'apostolat (59) i els de vint-i-nou parròquies (59). – J. P. E. [15.162]

Roser PUJOL I TORT (+), *Arxiu del Monestir de Sant Pere de les Puelles*, dins *Arxius Catalunya*, 7, 63-72.

[Vegeu el resum n. 15.160]. La informació de l'Arxiu del Monestir de Sant Pere de les Puelles (AMSPP) no reporta l'existència d'arxius en dipòsit, però és completada amb dues fotografies (67-68). – J. P. E. [15.163]

Valentí SERRA, *Arxiu provincial dels Caputxins de Catalunya*, 7, 73-82.

[Vegeu el resum n. 15.160]. Ultra la informació de l'Arxiu Provincial dels Caputxins de Catalunya (APCC) (75-82), és característic d'aquest arxiu el fons de la Custòdia (caputxina) de Roselló fins al 1659; els dels quinze antics convents de la província i el de les missions a Amèrica, amb fons del 1669 ençà; hi ha dues fotografies (81-82). – J. P. E. [15.164]

Gabriel BELTRAN I LARROYA (+), *Arxiu dels Carmelites Descalços de Catalunya i Balears*, dins *Arxius Catalunya*, 7, 83-93.

[Vegeu el resum n. 15.160]. És peculiar d'aquest Arxiu dels Carmelites Descalços de Catalunya i Balears (ACDC) (85-93) el fet que engloba documentació d'ambdues branques, masculina i

femenina de la reforma de Santa Teresa de Jesús; també s'ho val d'assenyalar que una secció del convent de Barcelona correspon a la fàbrica de fundició de lletra (87). – J. P. E. [15.165]

Maria del Sagrat Cor GRANÉ I BRATAU (+), *Arxiu del Monestir de Santa Maria de Pedralbes*, dins *Arxius Catalunya*, 7, 95-103.

[Vegeu el resum n. 15.160]. Monestir de fundació reial, fortament vinculat a les grans cases nobles catalanes medievals (d'ací la secció dedicada a la documentació familiar de les abadesses: 100-101), l'Arxiu del Monestir de Santa Maria de Pedralbes (AMPE), reflecteix la seva condició senyorial i feudal no sols civil (amb pergamins de l'any 1009 ençà), sinó també eclesiàstica pels drets damunt almenys una desena de rectories parroquials (100). – J. P. E. [15.166]

Joan FLORENSA I PARÉS, *Arxiu Provincial de l'Escola Pia de Catalunya*, dins *Arxius Catalunya*, 7, 105-114.

[Vegeu el resum n. 15.160]. L'Arxiu Provincial de l'Escola Pia de Catalunya (APEPC), ultra la documentació de la mateixa província, amb particular referència a la dels col·legis locals, conserva alguns fons particulars (Vives, Poch, Borrell, etc.); hi ha dues fotografies (111-112). – J. P. E. [15.167]

Josep MARTÍ I MAYOR, *Arxiu dels Franciscans de Catalunya*, dins *Arxius de Catalunya*, 7, 115-124.

[Vegeu el resum n. 15.160]. L'actual Arxiu dels Franciscans de Catalunya (APFC) és resultat del treball posterior a la restauració de la província el 1878; ultra els fons corresponents a la dita província, entre els quals hi ha quaranta sermonaris, quatre lligalls de sermons dels segles XVIII-XIX i setanta-nou exemplars d'apunts didàctics dels segles XVI-XIX (123), el dit arxiu conté tant pergamins com volums d'altres procedències, entre els quals destaquen el fons de la Comunitat de Beneficiats de Torà (119 i 123), i el d'alguns convents no franciscans: Sant Tomàs de Riudeperes, Sant Domènec de Balaguer (119), Bellpuig de les Avellanes, Sant Jeroni de la Murtra (Barcelona) i convents del Carme de Valls i de Montblanc; i alguns arxius familiars (123). Hi ha dues fotografies (121-122). – J. P. E. [15.168]

Josefina MATEU IBARS, *Manuscrits de la Compañía de Jesús en la Biblioteca General de la Universidad de Barcelona*, dins «Misc. González», 154-172.

Informació de disset temes jesuïtics, documentats en els manuscrits de Barcelona, BU; són dues voltes alfabèticament ordenats; una primera llista és més breu (155-158), la segona més completa (158-172), tot i que hi manqui la darrera secció present en el primer, la dels visitadors apostòlics. – J. P. E. [15.169]

M. Josefa ARNALL JUAN, *Crónica del siglo XVIII relativa a la historia de México. (Ms. 919 de la Biblioteca Universitaria de Barcelona)*, dins «Boletín Americanista», XXXVII (1997), 35-43.

Volum factici, del qual l'autora explica la composició i d'altres característiques. Dins el seu tercer conjunt, els folis 167v-172, contenen un aplec de notícies cronològiques de Mèxic, de naturalesa diversa, de religioses a econòmiques, datables del darrer terç del segle XVIII, ací transcrites (37-43); l'autor és desconegut, encara que podria haver estat jesuïta. – J. P. E. [15.170]

Mª Josefa ARNALL I JUAN, *Libros de espiritualidad en la biblioteca de los carmelitas descalzos de Barcelona (siglos XIII-XIX)*, I-III, dins «Revista de Espiritualidad», 53 (1994), 545-554; 54 (1995), 185-197; 377-388.

L'autora informa dels seus estudis sobre l'antiga biblioteca dels carmelites descalços de Barcelona, Convent de Sant Josep; en aquestes pàgines dóna llista de les obres de lectura espiritual (I, 551-554); dels tractats d'ascètica i mística (II, 185-195) dels llibres de meditació (II, 195-196) i d'oracions (II, 197-198); de les obres de litúrgia, tant per a l'ofici (III, 377-380), com per a la missa (III, 381-383) i els altres sacraments (III, 383-388). – J. P. E. [15.171]

Montserrat CASAS NADAL, *La obra de Ludovico Antonio Muratori, y sus traducciones, en las bibliotecas eclesiásticas de Barcelona (segunda mitad del siglo XVIII)*, dins «Misc. González», 173-183.

L'autora recorda successivament l'interès dels nostres il·lustrats en l'obra de Muratori (174-175), la presència de llibres seus en biblioteques barcelonines del segle XVIII (178-179); i llista dels que, procedents dels antics convents de Sant Agustí, Santa Caterina, Mariana de Sant Francesc, la Mercè, Santa Madrona, Carme Calçat i Carme Descalç (Sant Josep), són ara a Barcelona, BU (181-183). – J. P. E. [15.172]

Montserrat CASAS NADAL, *Los fondos italianos de la biblioteca del Convento de San Agustín de Barcelona (segunda mitad del siglo XVIII)*, dins *Conventos agustinos (Madrid, 20-24 de octubre de 1997)*, Actas del X Congreso Internacional de Historia de la Orden de San Agustín, Roma, Institutum Historium Augustinianum 1998, 213-259.

L'autora resumeix allò que fou i resta el convent medieval de Sant Agustí, víctima de Felipe V Borbón (211-215), i allò que fou i resta del començat de construir en el segle XVIII (216-218); és coneguda la biblioteca del segon, començada de construir el 1761; la gran sala fou descrita per Gaietà Barraquer i Roviralta, i la riquesa bibliogràfica, de 15.392 volums, és coneguda per l'*Index librorum omnium Bibliothecae Regalis Conventus S. P. N. Augustini Barcinonensis*, en dos volums, conservat a Barcelona, BU, mss. 1166 i 1167 (221). Després d'una visió global i diacrònica del fons italià, amb indicació dels llocs d'edició (225-239); Venècia destaca amb més del 36% dels títols, seguida de Roma amb el 13'8%, segueixen, a tall d'apèndix les fitxes bibliogràfiques de les dues-centes noranta-sis obres, disposades per ordre alfabètic del cognom dels respectius autors (240-259). – J. P. E. [15.173]

Josep PERARNAU I ESPELT, *Els mss. 546 i 671 de Barcelona, Biblioteca de Catalunya*, dins PIETRO DI GIOVANNI OLIVI, *Opere editae ed inedite*, Grottaferrata (Roma), Editiones Archivum Franciscanum Historicum 1998, 571-579.

Descripció dels dos volums manuscrits indicats en el títol; el primer, del pas del s. XIV al XV, conté dues còpies, la d'una exposició del *Cant dels cants*, d'atribució dubtosa, i la d'una del *Llibre d'Ezequiel*, de fra Pèire Joan (Oliu) (571-573). El ms. 671, copiat per tres mans d'entorn mitjan segle XV, conté nombrosos textos devocionals en la seva primera part, entre els quals un en català, *Alegre't, Mara de Déu...* (574-577); la segona és més clarament franciscana i, ultra la *Regula II fratrum minorum* i d'altres textos, conté còpies de l'*Expositio Regulae fratrum minorum* i de la *Confessio de usu paupere*, de fra Pèire Joan (Oliu), aquesta darrera en redacció diversa de les publicades (577-579). – J. P. E. [15.174]

Juana María ARCELUS ULIBARRENA, *Floreto de Sant Francisco {Sevilla, 1492}*. Fontes Franciscani y *Literatura en la Península Ibérica y el Nuevo Mundo*. Estudio crítico, texto, glosario y notas. Pre-

sentación de Enrico MENESTÓ (Espirituales Españoles, B/7), Madrid, Fundación Universitaria Española - Universidad Pontificia de Salamanca 1998, 960 pp.

Entren en el nostre camp les informacions relatives als manuscrits 645 i 666 de Barcelona, BC, i a llur utilització en el tema dels 'Fontes franciscani' des que a començaments de segle fou descobert, trobant-se encara a Can Dalmasas (311-315). – J. P. E. [15.175

Montserrat GALERA, Pau ALEGRE, Concepció ISERN, *Tres cartoteques catalanes*, dins «L'Avenc. Revista d'història», núm. 224 (abril 1998), 23-28.

Informació de les cartoteques de la BC, de la UB, i de la Cartoteca de Catalunya. La primera s'enceta amb la *Carta nàutica* de Guillem de Vallseca del 1439, i posseeix la deixa de Ignasi Maria Colomer, «excel·lent col·lecció del mapa català» (24) constituïda per 3977 peces registrades i per unes tres-mil sense registrar. La segona, nascuda el 1981, té finalitat pedagògica: «documentació geogràfica que l'usuari transformarà en informació cartogràfica» (25). La tercera és institució oficial de la Generalitat de Catalunya, de la qual és el centre productor de cartografia; els seus fons arrenquen en l'edat mitjana, sobretot en cartes portolanes; compta amb una nodrida biblioteca. – J. P. E. [15.176

LA BISBAL D'EMPORDÀ

Santi SOLER I SIMON, *El fons patrimonial Salamó. Un exemple de reconstrucció arxivística*, dins «Arxius. Butlletí del Servei d'Arxius», 18 (estiu 1998), 1-3.

L'adquisició de la casa pairal Salamó, de la Bisbal d'Empordà, inclogué la de l'arxiu i d'allò que restava de l'antiga biblioteca. La documentació comença el segle XVI i és més abundosa en el segle XVIII. Ací és reconstruïda la història de la nissaga; l'arxiu ha recuperat la classificació «que el fons antigament ja posseïa», repartida en cinquanta-quatre unitats, la classificació temàtica de les quals és ací indicada, com també ho és l'esquema ordenador d'alguna d'elles (2). – J. P. E. [15.177

CIUTAT DEL VATICÀ

Bullarium Ordinis Sancti Augustini. Regesta. I. 1256-1362.- II. 1362-1415.- III. 1417-1492, editat Carolus ALONSO (Fontes Historiae Ordinis Sancti Augustini. Series III, 1-3), Roma, Institutum Historicum Augustinianum 1997-1998, XVI i 342, 366 i 394 pp.

Fruit de dècades de recerca en els fons de l'Archivio Segreto Vaticano i en particular en les sèries de *Regesta Vaticana* i *Regesta Avenionensia*, ara finalment els editors posen en mans dels estudiosos el regest (no pas els textos sencers) de documentació vaticana relativa al dit orde, l'accés a la qual és facilitat per l'ordenació cronològica i per les taules finals, on, per exemple, podem trobar en les del primer volum no sols referència a les ciutats principals com és ara Barcelona (I, 303) o Elna (I, 311), ans també a persones des del tan famós fra Bernat Oliver (I, 305) a d'altres de no tan conegudes com fra Joan Nicolau, de Perpinyà (I, 319). El segon volum topà amb els dos o tres papes del Cisma d'Occident, problema que l'autor solucionà diferenciant la línia dels papes romans (II, 13-225), de la dels avinyonesos, dins la qual hi ha la documentació més 'nostra' de Benet XIII (II, 265-287), i la dels pisans, els dos darrers considerats antipapes; en aquest volum segon compareixen poblacions absents del primer, com Girona (II, 335). El terç ens torna a la normalitat; assenyalam, però, la documentació del primer papa Borja, Calixt III (III, 169-179). – J. P. E. [15.178-15.179-15.180

I codici latini datati della Biblioteca Apostolica Vaticana. Dei fondi Archivio S. Pietro, Barberini, Boncompagni, Borghese, Borgia, Capponi, Chigi, Ferrajoli, Ottoboni. I. Testo. Sotto la direzione di José RUYSSCHAERT (+). A cura di Adriana MARUCCHI +. Con la collaborazione di Albinia C de la MARE. Ciutat del Vaticà, Biblioteca Apostòlica Vaticana 1997, 274 pp.

Id., II. *Tavole*, Ciutat del Vaticà, Biblioteca Apostòlica Vaticana 1997, CXLII pàgines d'il·lustracions, altrament no numerades.

El primer volum conté informació i transcriu la frase que conté la datació dels següents volums manuscrits: Barb. lat. 684: Ramon Llull, *Liber sanctae Mariae*, Roma, 6 nov. 1425 (26-27); Capp. 115: *Rosarius philosophorum*, atribuït a Arnau de Vilanova, Castiglione d'Ombrone, 19 oct. 1538 (58); Chig. A. VII. 225: Guiu de Montroquer, *Manipulus curatorum*, 12 des. 1465 (66); Chig. E. VI. 181: sant Ramon de Penyafort, *Summa*, Orte, 6 oct. 1453 (80); Ottob. lat. 5: segon exemplar de la *Summa de poenitentia et matrimonio*, 1242 (120); Ottob. lat. 536: *Expositio in Apocalypsin*, abans atribuïda a Arnau de Vilanova, Marsella, Sant Víctor, 1306 (131); Ottob. lat. 1125: Nicolaus Eimerici, *Directorium officii Inquisitorum*, per a Gabriel Casafages, Bolonya 1461 (142-143); Ottob. lat. 1405, *Liber de significatione*, Mallorca, 29 març 1501 (157); Ottob. lat. 1896: Arnau de Vilanova, *Tractatulus*, 1442 (179). De més a més, l'Ottob. lat. 1389: Thomas Bradwardine, *Geometria*, etc., era copiat a Tortosa per Bartomeu Julià, prevere de València, el 20 de juny de 1414, «dum erat ibi Romana curia» (156).

El segon volum és dedicat exclusivament a reproducció fotogràfica de pàgines o fragments dels manuscrits inclosos en el primer (amb l'excepció, si no m'erro, de Chigi E. VI. 181); la correspondència de volums i 'tavole' o làmines és la següent: Barb. lat. 684 = Tav. XXXII; Capp. 115 = Tav. CXXXVII; Chigi A. VII. 225 = Tav. XCV; Ottob. lat. 5 = Tav. II; Ottob. lat. 356 = Tav. V; Ottob. lat. 1125 = Tav. LXXXVIII; Ottob. lat. 1405 = Tav. CXXXIX; Ottob. lat. 1896 = Tav. XLVII. El volum Ottob. lat. 1389, copiat el 1414 a Tortosa [cal rectificar a favor d'aquesta ciutat la localització, que no és València, encara que, com ja sabem pel final del primer volum, el copista fos valencià] = Tav. XXV. – J. P. E. [15.181-15.182

Rosa ALCOY, *Un Decretum Gratiani vaticà i la pintura catalanoblear a l'entorn del 1300*, dins «Misc. Ainaud, I», 307-325.

La comparació entre les pintures catalanes de Catalunya i Mallorca del pas del segle XIII al XIV, i en particular entre les de Santa Úrsula (de Sant Francesc de Palma de Mallorca) i les il·lustracions de la còpia del *Decretum Gratiani*, ara a la Biblioteca Vaticana, *Fabrica di S. Pietro*, A.25, condueix l'autora a indicar, d'una banda, que aquest volum fou l'exemplar, que inspirà alguns detalls il·lustratius del també *Decretum*, ara de Londres, BL, Add. 15274-15275, destinat a un Pinós Saportella (123); de l'altra, la il·lustració del volum vaticà (que arribà a Sant Pere per deixa de Giacomo Orsini el 1438) presenta detalls de caire estilístic que assenyalen un origen catalanoblear del mateix (317-321). – J. P. E. [15.183

ESPANYA

Juan Manuel del ESTAL, *Inventario del Archivo Hagiográfico de El Escorial*, dins «La Ciudad de Dios», CCXI (1998), 1145-1220.

L'interès de Felip II a aplegar relíquies de sants obtingué resultats puntualment documentats en l'Archivo Hagiográfico del Real Monasterio i en l'Archivo del Palacio Real de Madrid; ací trobem en regest cada un dels dos-cents quaranta-tres certificats, entre els quals hi ha una lletra de Bernadí Gómez Miedes [segurament ardiaca Saguntinus, és a dir, de Morvedre, i no pas de Si-güenza], datada a València el 1576 (1167, núm. 67); un conjunt de documents datats a Montsó durant la cort del 1585, entre els quals hi ha diverses lletres de l'aleshores bisbe de Vic, Joan Bta.

de Cardona, i una de Joan Francisc Copons, senyor de La Manresana (1174, núm. 95); còpia notarial del document de Martí l'Humà sobre el Sant Càlzer, rebut per ell de San Juan de la Peña i donació reial d'un d'or al dit monestir (1177, núm. 104); [en canvi, el César de Gamba, pretès bisbe de Tortosa a darreries del segle XVI, segurament és confusió amb Tortona: 1185, núm. 136]; alguns documents notariaus estesos a Roma per Sebastià Martre, clergue de Tarragona (1189, núm. 153; 1193, núm. 163; 1208, núm. 214); dues lletres autògrafes de Joan Bta. Vives, 1593, sobre la relíquia de la Vera Creu (1191, núm. 159); i lletra de Margarida de Cardona, marquesa de Navarrès, 1597 (1199, núm. 186). – J. P. E. [15.184]

Sergio CASTILLO ESPINOSA, *Fondos documentales eclesiásticos aragoneses depositados en el Archivo de la Real Academia de la Historia de Madrid*, dins «Aragonia Sacra», XII (1997 [1998]), 203-206.

Som informats que Manuel Abad y Lasierra deixà a aquella acadèmia vint-i-cinc volums de documentació, on hi ha seccions dedicades a la catedral de Roda d'Isàvena i a Santa Maria de Lavaix; que també Manuel Abella dedicà un apartat a Roda en *Noticias y plan de un viaje literario*. – J. P. E. [15.185]

Josep SERRANO DAURA, *L'establiment de l'orde del Temple a la Tortosa de Síria (segle XII)*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 28 (1998), 333-343.

El document que certifica aquella fundació d'una casa templera s'ha conservat en còpia treta a Ascó a mitjan segle XVI, ara a Madrid, AHN, *Órdenes militares*, llibre 1750 C; el text és d'alguna manera transcrit (340-342). – J. P. E. [15.186]

M. A. GARRIDO, A. L. LUJÁN, L. ALBURQUERQUE, M. A. MARTÍNEZ, *Retóricas españolas del siglo XVI en la Biblioteca Nacional de Madrid*, dins «Revista de Filología Española», LXXVIII (1998), 327-351.

La referida biblioteca posseeix exemplars de Francisc Joan Bardaixí, *De conscribendis epistolis liber unus*, València 1564; Vicent Blasco Garcia, *Brevis epitome, in qua praecipua Rhetoricae capita...* València 1581 (337); Francisc de Borja, *Tratado breve para los predicadores del santo Evangelio*, Madrid 1592; Mateu Bossulo, *Institutionum oratoriarum libri tres*, València 1566 (338); Joan Costa i Beltran, *De utraque inventionem oratoria et rhetorica...*, Pompeiopolis 1570; Frederic Furió i Ceriol, *Institutionum rhetoriarum libri tres*, Lovanii 1554 (339); Francisc Galès, *Epitome troporum ac schematum...*, València 1553 (540); Antoni Llull, *De oratione libri septem*, Basilea 1558; i *Progymnasmata rhetorica*, Basilea 1550 (342); Pere Joan Nunyes, *Institutiones oratoriae...*, València 1552; *Progymnasmata, id est, praeludia quaedam oratoria...*, Saragossa 1596; *Institutiones rhetoricae...*, Barcelona 1585; *Institutionum rhetoriarum libri quinque...*, Barcelona 1585 i 1593; *Tabulae institutionum rhetoriarum...*, Barcelona 1578; i *Apposita Marci Tullii Ciceronis*, València 1556 (343-344); Joan Llorenç Palmireno, *Aphthonii clarissimi rhetoris progymnasmata...*, València 1552; *De vera et facili imitatione Ciceronis...*, Saragossa 1560; *Rhetoricae Laurentii Palmireni*, [València] 1564 i 1566; *De arte dicendi libri quinque (tres)*, [València] 1563 i 1568; i *Dilucida conscribendi epistolae ratio*, València 1585 (345-346); Diego Pérez de Valdivia, *De sacra ratione concionandi*, Barcelona 1588; Pere Joan Perpinyà, *De arte rhetorica discenda*, Roma 1565 (345-346); Andreu Sempere, *Methodus oratoria...*, València 1568; *Tabulae breves et expeditae in praecipuas rhetoricae...*, València 1553 (348); Tomàs Trujillo, *Tbesaurus concionatorum*, Barcelona 1579; i Joan Lluís Vives, *De ratione dicendi libri tres*, Colònia 1537 (380); en cada cas, si s'escau, hi ha informació d'edicions recents o de treballs acadèmics en curs. – J. P. E. [15.187]

Charles H. LOHR, *Aristotelica Matritensia. Bibliographical Survey*, dins «Traditio. Studies in Ancient and Medieval History, Thought and Religion», 53 (1998), 251-308.

Prosseguint un treball de l'autor ja conegut dels nostres lectors [cf. ATCA, XVII (1997), 917, núm. 13420], són assenyalats en aquest article els textos manuscrits següents d'autors nostres existents en biblioteques madrilenyes [si no és indicada cosa diversa, es troben a la BN]: Guillelmus Arnaldi, *Quaestiones super Summulas logicales...*, ms. 1070 (253); Pere Tomàs, *Formalitates*, ms. 1796 (258) i BU, ms. 115 (297), *Quaestiones formalitatum* i *Commentaria in VIII libros Physicorum*, ms. 2016 (260), *Tractatus divisionis* i *Quaestio de distinctione praedicamentorum*, ms. 2017 (261); Joan Bta. Benevent, *Philosophia rationalis*, ms. 1970 (260); Joan Marbres (Canonicus), *Quaestiones in VIII libros Physicorum*, ms. 2014 (260); Arnau de Vilanova, *Liber de viribus cordis et medicinis cordialibus, translatus ab Arnaldo de Villanova, Opusculum de effectibus qualitatum primarum*, ms. 2016 (260), *Parabola medicationis* (incomplet) i *De conferentibus et nocentibus*, ms. 3058 (263), *Consideratio medicinae* i *Medicinalium introductionum speculum*, ms. 3371 (270); Tomàs Darder, *Manuductio ad principia dialectices, Commentaria in logicam Aristotelis, Commentaria in VIII libros Physicorum*, i *Commentaria in II libros de ortu et interitu*, ms. 2599 (262); Joan Jaume, *Tractatus de epidemia*, ms. 3058 (263); Vicent Ferrer, *Suppositiones terminorum* i Francisc Prats (Desprats?), *Termini declarantes totam logicam cum quibusdam pertinentibus ad scientiam naturalem*, ms. 3368 (269); Antoni Andreu, *Quaestiones super XII libros Metaphysicae*, ms. 4233 (275). – J. P. E. [15.188]

Francisco DÍAZ DE CERIO, *Noticias religiosas del siglo XIX en la sección Consejo de Castilla. Gobierno, del Archivo Histórico Nacional. Tomo I: 1800-1807*, dins «Anthologica Annua», 44 (1997), 735-874.

Després del *Decret de Nova Planta*, el Consejo de Castilla era l'hereu de l'anterior de la Corona d'Aragó, i hi conflueix els afers de les nostres terres (en realitat, però, gairebé tots els afers pertanyen a la Corona de Castella); d'altra banda, en la documentació ací assenyalada no sols n'hi ha de l'any 1800, ans encara d'anys anteriors del segle XVIII, que ens toca d'indicar: el 1800, els capítols de València i de Barcelona, demanaven al dit Consejo que els arrendadors de drets llurs els paguin en moneda i no pas en vals reials (753, lligall 2071); i des del 1778, els cartoixos d'Ara Christi (València) denunciaven les tensions entre la comunitat i el prior (785, lligall 2246). – J. P. E. [15.189]

Carmen ÁLVAREZ MÁRQUEZ, *Manuscritos localizados pertenecientes en otro tiempo al monasterio cartujo de Sta. María de las Cuevas, extramuros de la ciudad de Sevilla*, dins «Scriptorium», LII (1998), 388-408.

Un d'aquells volums és l'actual 59-4-40 de Sevilla, Biblioteca Capitular y Colombina, copiat el segle XVI i completat el XVIII d'un altre de la Cartoixa de La Vall de Crist [prop Sogorb]: només conté textos de o a Bonifaci Ferrer: *Tractatus pro defensione Benedicti XIII*; *Epistola dom. Bonifacii ad fratrem Bernardum*, ambdós textos de polèmica amb Guillem de Mota entorn la legitimitat de Benet XIII, anys 1411; i *Epistolae III Benedicti XIII ad dom. Bonifacium Ferrarii*, 1409-1410 (392-394). – J. P. E. [15.190]

Miquel BORRELL SABATER, *El fons ducal d'Híxar. Una nova aportació a la historiografia colomenca*, dins «Quaderns de la Selva», 10 (1998), 175-188.

Després d'esmentar les obres escrites i les fonts arxivístiques conegudes fins ara per a la història de Santa Coloma de Farners, l'autor dona notícia dels fons de l'Arxiu dels Ducs d'Híxar, actualment situats a Saragossa, que fan referència al senyoriu de Santa Coloma de Farners, puix que els Híxar, -a través dels Aranda, heretaren la seqüència Vilademany-Rupit-Perapertusa-Erill-Joc-Bournonville. Immediatament després dona un breu regest dels documents continguts en el lligall 293 de la Sala I, i esmenta altres documents escadussers de lligals i sales diverses, que es refereixen a Santa Coloma de Farners. – J. de P. [15.191]

Esperanza VELASCO DE LA PEÑA, *Impresores y libreros en Zaragoza, 1600-1650*, Saragossa, Institución Fernando el Católico 1998, 498 pp.

Treball fonamentat sobretot en una àmplia recerca en els protocols del Archivo Histórico de Protocolos de la capital aragonesa, completada amb la de l'AM i el de l'antiga Diputació, avui conservat en el de la Diputació Provincial. Entre les notícies de l'entorn professional i social dels estamperers i dels llibreters saragossans de la primera meitat del segle XVII, entre els repertoris alfabètics personals, i entre la llista d'obres per ells estampades o encarregades, hom troba traces de tractes amb estamperers i llibreters catalans, com és ara que J. L. Robles estampà els *Anales* de Jerónimo Zurita amb paper de Girona que havia comprat a Sebastià de Cormellas; que el llibreter Jaume Gotard, familiar i procurador de Cormellas, treballà a Saragossa des del 1605; i que el tortosí Josep Guinobart, també establert allí, el 1630 tenia tractes amb el barceloní Jeroni Margarit. – R. P. i A. [15.192]

FRANÇA

Daniel WILLIMAN, *The Library of St. Victor de Marseille, 1374*, dins *A distinct Voice*. Medieval Studies in Honour of Leonard E. Boyle, O. P., edited by Jacqueline BROWN and William P. STONEMAN, Notre Dame (Ind.), University of Notre Dame Press 1997, 231-249.

El catàleg d'aquella biblioteca conventual, conservat a l'arxiu Municipal de Marsella fins al temps de la Revolució Francesa, és ara a Nova York, Rush Raes Library of the University of Rochester. Per ell ens consta que el 1374 Sant Víctor de Marsella posseïa exemplars diversos de la *Summa magistri Raymundi* (238/154), repetida en l'*Item Summa Raymundi de Penaforti* i *Item Summa confessorum abbreviata* (238/160 i 161); i encara *Item Summa magistri Iobannis (de Friburgo) lectoris de ordine praedicatorum, de quibusdam additionibus et quaestionibus super Summam confessorum* i *Item tabula super Summam confessorum* (244/403 i 404). – J. P. E. [15.193]

Julia Maria CARABAZA, Expiración GARCÍA, *Códices misceláneos de agronomía andalusí*, dins «Al-Qantara. Revista de estudios árabes», XIX (1998), 393-416.

Un dels volums manuscrits sobre els quals aquestes pàgines ofereixen informació és el de París, BN, esp, 93, en el qual hi ha traducció catalana del *Tractat d'agricultura* d'Ibn Wafid, i de l'anomenat *De la remembrança de les viandes*, d'Avenzoar (408-409). – J. P. E. [15.194]

Catalogues régionaux des incunables des bibliothèques publiques de France. Volume XII. *Bibliothèque de la Sorbonne - Bibliothèque Victor-Cousin - Bibliothèque de l'École nationale des chartes - Bibliothèque de l'Institut national de recherche pédagogique - Bibliothèque de l'Institut national des langues et civilisations orientales - Bibliothèque de l'Imprimerie nationale*, par Yvonne FERNILLOT, Paris Klincksieck 1995, 358 pp.

Alguna almenys de les esmentades biblioteques posseeix algun dels següents incunables: Antoni Andreu, *Quaestiones de tribus principis rerum naturalium*, Pavia, Lorenzo Canozio 1475; *Quaestiones super XII libros Metaphysicae Aristotelis*, Poitiers, Jean Bouyer 1495; i *Quaestiones in sex principia Gilberti Porretani*, Venècia, Reynaldus de Novimagio c. 1479, tots tres a la BVCousin i el darrer també a la BSorbonne (36 i 98); i encara unes *Quaestiones*, de Venècia, Bernardino de'Cori 1489, a la BVCousin (164); Arnau de Vilanova, *De vinis* i PseudoArnau de Vilanova, *Regimen senum et seniorum*; i *Tractatus de fleubothomia*, tots tres de París, Félix Baligault c. 1500 i el darrer 1500/1502, tots a la BSorbonne (49 i 148); Petrus Dorlandus, *Viola animae*, Colònia, Heinrich Quentell 1499, a la BVCousin (97); s. Vicent Ferrer, *Sermones de tempore. Pars hiemalis*, Venècia,

Jacopo Penzio 1496, a l'École des Chartes; i pseudoVF, *De fine mundi*, Vicenza o Treviso, Hermann Liechtenstein 1477, a la BVCousin (104); Pere Garsias, *Determinationes magistrales contra conclusiones Joannis Pici Mirandulae*, Roma, Eucharius Silber 1489, a la BVCousin (110); Bernat de Granollachs, *Lunarium pro annis 1491-1500*, Lió, Johann Silber 1491, a la BSorbonne (118); Guiu de Montroquer (Rochen!), *Manipulus curatorum*, París, Ulrich Gering 1480, i Lió, Guillaume Le Roy 1483, ambdós a BSorbonne (120-121); Ramon Llull, *Ars brevis*, Venècia, Christoph Arnold c. 1476/1478, a la BVCousin (145); Ramon de Sibiuda, *Theologia naturalis sive Liber creaturarum*, Deventer, Ricardus Pafraet c. 1480/1485, i Lió, Guillaume Balsarin, c. 1488, a les BVCousin i BSorbonne, respectivament (185-186). – J. P. E. [15.195]

Catalogues régionaux des incunables des bibliothèques publiques de France. Volume XIV. *Région Poitou-Charente - Région Limousin* par Hélène RICHARD avec la collaboration de Pierre CAMPAGNE, Paris, Klincksieck 1996, 544 pp.

Aquest volum informa de la presència d'exemplars d'Alexandre VI, *Regulae cancellariae*, Lió, Jean de Vingle 1492/1494, a Niort, BM (24); Antoni Andreu, *Quaestiones super XII libros Metaphysicae Aristotelis*, Poitiers, Jean Bouyer 1495, a Poitiers, BM (26); [Ps.] Arnau de Vilanova, *Regimen senum et seniorum*, i *De vinis*, París Félix Baligault 1500/1502, ambdós a la mateixa biblioteca (33-34); s. Vicent Ferrer, *Sermones de tempore et de sanctis*, Lió, Jean de Vingle 1497, a Niort, BM (76); Guido de Monterochen (!: Roquerii), *Manipulus curatorum*, edicions de París, Ulrich Gering 1478; Milà, Leonhard Pachel 1481; Lió, Jean Du Pré 1490, Angoulême, Pierre Alain 1492/1493; i Venècia, Simone Bevilacqua 1495, respectivament a Poitiers, BM; Saint-Martin-de-Ré, Musée; Niort, BM; Angoulême, Archives Dép.; i Poitiers, BM (81-82); Joannes [Marbres] Canonikus, *Quaestiones super Physica Aristotelis*, Venècia, Boneto Locatello 1492/1493 (95). – J. P. E. [15.196]

Catalogues régionaux des incunables des bibliothèques publiques de France. Volume XIII, 1-2. *Région Alsace (Bas Rhin)*, par Françoise ZEHACKER, Paris, Klincksieck 1997 [1998], 1114 pp i LXV làmines en altres tantes pàgines.

Troben en aquests dos volums: Alexandre VI, *Annuntiatio sacri Iubilaei*, Estrasburg, Johannes Prüss 1499; i *Bulla Quamvis ad amplianda*, Colònia, Ludwig von Renchen 1500, ambdues a Estrasburg, AM (82); Antoni Andreu, *Quaestiones super Metaphysicam Aristotelis*, i *Scriptum super Metaphysicam Aristotelis*, Venècia, Antonio de Strada 1481 i 1482; i *Scriptum in artem veterem Aristotelis*, Venècia, Ottaviano Scoto 1480, tots tres a Sélestat, BM (94); Arnau de Vilanova, *De arte cognoscendi venena*, Milà, Christoph Valdarfer 1475; i la seva traducció d'Avicenna, *De viribus cordis*, Venècia 1500, ambdós a Estrasburg, BNU (125-126); s. Vicent Ferrer, *Sermones de tempore et de sanctis*, Colònia, Heinrich Quentell 1487, a Estrasburg, BM; Estrasburg, Georg Husner (?), 1489 i 1493/1494, ambdues edicions a Estrasburg, BNU; Nüremberg, Anton Koberger 1492, a Estrasburg, BNU; i Lió, Jean de Vingle 1497, a Estrasburg, BGS; *Sermones quadragesimales*, Colònia, Johannes Koelhoff der Ältere 1482, a Estrasburg, BNU; i *De vita spirituali*, Magdeburg, Moritz Brandis 1493, a Estrasburg, BNU (330-332); Bernat de Granollachs, *Lunarium ab anno 1500 ad 1550*, Roma, Johannes Besicken 1500, a Estrasburg, BNU (379); Guiu de Montroquer (de Monte Rochen!), *Manipulus curatorum*, edicions d'Alemanys c. 1474; Basilea, Martin Flach c. 1477/1479; Esslingen, Konrad Fyner c. 1479, a Estrasburg, BGS; Estrasburg 1483; París, Pierre Levet 1489; Estrasburg, Martín Flach 1487 i 1499 (aquestes dues, també a Estrasburg, BGS), 1489 i 1493; Estrasburg, Georg Husner? 1490 i 1493; Venècia, Massimo Butrici 1491; Colònia, Heinrich Quentell 1492, totes, tret a d'Esslinger, a Estrasburg, BNU (394-396); Joan Jaume, *Regimen contra pestilentiam. Regimen sanitatis per circulum anni*, Leipzig, Arnoldus de Colonia c. 1492 (450), a Estrasburg, BNU; Andreu Llimós, *Dubia in insolubilibus*, París, Félix Baligault, a Sélestat, BM (512: de la biblioteca de Beatus Rhenanus); Mossè ben Nahman, *Hiduse bat-Thora*, Lisboa, Eliezer Toledano 1489, a Estrasburg BNU (567); Ramon de Sibiuda, *Theologia naturalis*

sive liber creaturarum, Estrasburg, Martin Flach 1496, a Estrasburg, BNU (671-672; cf. Peter Dorland, *Viola animae*, Colònia, Heinrich Quentell 1499, a Sélestat, BM, exemplar de Beatus Rhenanus; i Estrasburg, BNU: 308); Salomon ben Abraham ben Adret, *Se'elot Tesuvot*, Roma, 1471/1473, a Estrasburg, BNU (695). – J. P. E. [15.197]

GIRONA

Kenneth B. STEINHAUSER, *Narrative and Illumination in the Beatus Apocalypse*, dins «The Catholic Historical Review», XXXI (1995), 185-210.

Estudi basat en els dos manuscrits més antics d'entre els del *Beatus* conservats: el de Nova York, Pierpont Morgan Library, ms. 644, del 922 o 926, i el de Girona, Museu Diocesà, ms. 7, del 975, ambdós pertanyents a la tercera o darrera edició de l'obra. La relació entre text revisat i il·lustracions parteix del fet que la dita revisió és un any posterior al *Adversus Elipandum* de Beat de Liébana i d'Hetèrius d'Osmà (186). I així, després d'haver descrit les característiques de la redacció primitiva del *Beatus* (189-198), i resumit l'*Adversus Elipandum* (198-200), l'autor analitza les modificacions tant literàries com artístiques de l'edició definitiva: les primeres consisteixen, en la indicació de l'any de la redacció darrera: 786; en la dedicatòria a Hetèrius, després que un any abans havien col·laborat en els llibres contra Elipand; en el fet que la referència a l'anticrist pren forma d'al·lusió velada a Elipand de Toledo (cf. nota 44); en l'afegit sobre l'anticrist tret del *De civitate Dei* d'Agustí; i en la transcripció gairebé completa de Jeroni, *Commentum in Daniele*; qualque manuscrit, de més a més, afegeix el fragment *De affinitatibus et gradibus* (que conté el mot ,adoptio') de les *Ethymologiae* de sant Isidor de Sevilla (200-202). En les il·lustracions foren afegits certs detalls que subratllaven la importància de l'*Apocalipsi*, o incidien en temàtica cristològica, com és ara la frase «Maria de qua ihesus christus dei filius in bethleem iude secundum carnem natus est» (nota 53), també les miniatures il·lustratives del comentari de sant Jeroni al llibre de Daniel, i la contraposició visual de fe i heretgia en la interpretació bíblica, diferenciades per la referència a Crist (202-210). Hi ha reproducció de tres pàgines de la còpia gironina (187: f. 8v; 196: f. 31v; i 209: f. 270v); i una observació sobre la compaginació del *Beatus* gironí: la secció mancant en el llibre XII es troba en els ff. 239-241, dins el comentari de Jeroni a *Daniel* (nota 57). – J. P. E. [15.198]

O. K. WERCKMEISTER, *The Islamic Rider in the Beatus of Girona*, dins «Gesta. International Center of Medieval Art», XXXVI (1997), 101-106.

La miniatura del cavaller presideix la coberta del fascicle i es repeteix en un primer full d'il·lustracions, on la del cavaller i dues més pertanyen al *Beatus* de Girona. El dit cavaller guerregiant (potser personificació d'Herodes vestit de sarraf) és representat amb totes les característiques musulmanes i, recordant que procedeix de vora Lleó entorn el 970, l'autor interpreta la miniatura en sentit de toc d'atenció davant l'opressió musulmana a la qual els cristians haurien de respondre amb l'astúcia de la serp. – J. P. E. [15.199]

Gabriel ROURA i GÜIBAS, *Arxiu Capitular de la Catedral de Girona*, dins *Arxius de Catalunya*, 7, 125-132.

Josep M. MARQUÈS i PLANAGUMÀ, *Arxiu Diocesà de Girona*, dins *Arxius de Catalunya*, 7, 135-144.

[Vegeu en la secció de Barcelona, el resum del núm. 15.160]. En els dos articles ací acunats (ACG i ADG, respectivament) trobem l'esquema dels propis fons i, de més a més, en el dio-

cesà, la llista dels arxius parroquials que hi són dipositats (140-142); assenyalem-hi la llista de repertoris i d'índexs, normalment realitzats per Josep M. Marquès i Planagumà, que faciliten la recerca de documents o temes concrets. – J. P. E. [15.200-15.201]

Josep M. MARQUÈS [i PLANAGUMÀ], *Arxiu Diocesà de Girona. Guia-inventari*, Girona, Diputació i Bisbat 1998, 185 pp.

Fidel a un projecte global de facilitació dels fons del ric ADG, que a l'hora de publicar la present guia-inventari ja ultrapassa el nombre de 110.000 documents localitzables (8), l'autor ofereix ara una visió global dels fons del dit arxiu. Comença presentant les set unitats d'índexs i repertoris (9-10); segueix el primer dels grans fons, el d'*Actes episcopals: Patrimoni de la mitra, Visites pastorals, Registres de lletres, Protocolos de lletres, Llicències, Ordenacions, Confirmacions i Sínodes diocesans* (11-31). Trobem a continuació la secció de Cúria i Vicariat General, amb les seves sèries de *Notularum, Beneficial, Matrimonial, Testaments i causes pies, Tribunal eclesiàstic i Expedients i correspondència* (33-64); la de *Secretaria de cambra* (65-77); la d'*Administració econòmica* (79-83); la d'*Arxius incorporats* en conté de tan importants com el de la Pia Almoina de la Seu (85-88), Casa Carles (88-95), Seminari (95-97), Sant Feliu de Girona (97-107) i Monestirs, esglésies i confraries (108-127), entre els quals hi ha un fons de la Seu de Girona (122-125); la d'*Arxius Parroquials Dipositats* (129-181); la darrera secció dona notícia dels vint-i-vuit manuscrits (183-185). – J. P. E. [15.202]

HOLANDA

Gerda C. HUISMAN, *Catalogus van de middeleeuwse handschriften in de Universiteitsbibliotheek Nijmegen* (Miscellanea Nederlandica, XIV), Leuven, Peeters 1997, XLIV i 646 pp.

El volum HS 236 (250-255), ff. 16-49, copiat a Itàlia en ambient sembla dominicà, amb cal·ligrafia plenament humanística no molt posterior al 1454, conté còpia del *Tractatus de vita spiritali sancti Vincentii* (253); la làmina de la pàgina 252 conté l'èpilog del text manuscrit. – J. P. E. [15.203]

IGUALADA

Marta VIVES i SABATÉ amb la col·laboració de Cena GRACIÀ, Mariluz CRISTÓBAL, Margarita ARAGÓN i Montse BEL, *L'Arxiu de Protocols del districte d'Igualada* (Inventaris d'Arxius Notarials de Catalunya, 21), Barcelona, Fundació Noguera 1997, 210 pp.

Les primeres pàgines recorden les dates inicials d'Igualada a començaments del segle XI i la concessió de l'escrivania pública al rector de Santa Maria per l'abat de Sant Cugat el 30 de juliol de 1189; en virtut d'aquest establiment, les tres escrivanies públiques d'Igualada (la del comú o universitat, la pública o notaria i la de la cort del batlle) eren de titularitat parroquial; el rector de la parròquia les arrendava als notaris en exercici; el 1234, en esdevenir Igualada senyoriu compartit entre Sant Cugat i el rei, també el notari fou ,reial' (10-11); tenim notícies diverses de successives condicions d'arrendament, aranzel dels diversos documents (13) i notícia d'un aplec de *Documents pertanyents al dret del rector sobre les escrivanies d'esta vila* (15). Els fons escrits es troben actualment dividits, car, conseqüència dels trasbalsos del 1936-1939, gairebé la meitat són a Barcelona, ACA; l'Arxiu Notarial d'Igualada i el fons notarial de l'Arxiu Parroquial es troben

actualment a l'AHC d'Igualada (21) i són objecte del present inventari, constituït per XIV capítols corresponents a altres tantes poblacions; Igualada té documentació des del 1281, primer anònima (31-51) després d'escrivans coneguts, des del 1386 (51-129); segueixen Calaf, des del 1435 (131-149), Capellades, des del 1792 (151-155), La Llacuna des del 1580 (157-158), Piera, des del 1546 (159-182), La Pobla de Claramunt, des del 1474 (183), Els Prats de Rei, des del 1323 (185-188), Santa Coloma de Queralt del 1654, Esparreguera del 1587, La Granada, del 1683 (189), Manresa, del 1386, Tàrraga, del 1549 (190) i Vilafranca del Penedès, del 1591 (191). Com els altres volums de la sèrie, aquest s'acaba amb taules geogràfica i cronològica (193-196), alfabètica de notaries en cada localitat (197-200) i alfabètica general de notaris (201-205); un annex comptabilitza la suma de volums de cada població dipositats en arxius altres que l'AHC d'Igualada (207). – J. P. E. [15.204]

ITÀLIA I MALTA

Maria Giuseppina COSSU PINNA, *Di alcuni manoscritti spagnoli della Biblioteca Universitaria di Cagliari*, dins «XIV Congresso Corona, IV», 143-155.

Es conserven en la dita biblioteca, procedents del Col·legi dels Jesuïtes i abans de la participació de Montserrat Rosselló, 63 incunables, 1946 edicions del segle XVI i 90 del segle XVII; l'autora posa l'atenció en els volums manuscrits dels *Usatges de Barcelona*, presents a Sardenya, encara que no hi vigessin, per les contínues referències que hi fa el vigent *Recognoverunt proceres* (145-148), i del *Consolat de mar* (149); també en l'incunable dels *Furs de València*, València, Lambert Palmart 1482 (150-151). – J. P. E. [15.205]

Maria Donatella SANNA, *Lo stemmario della Biblioteca Comunale di Cagliari*, dins «XIV Congresso Corona, IV», 571-581.

Anàlisi del volum de Càller, BC, ms. 14 (571-572), i presentació global del seu contingut que, sense ésser d'autor català, potser per alguna de les seves fonts, dedica una molt particular atenció a l'heràldica catalana, tant de ciutats com de raguèlies (573 i 575), encara que les explicacions siguin en llatí o en castellà (576); hauria estat escrit els anys 1587-1590 (578). – J. P. E. [15.206]

María Dolores GARCÍA SÁNCHEZ, Covadonga GARCÍA TORAÑO MARTÍNEZ, María Luisa MAYAYO VICENTE, *El fondo antiguo español de la Biblioteca de la Facultad de Teología de Cagliari*, dins «XIV Congresso Corona, IV», 249-345.

El dit fons, procedent del Seminari de Càller i abans del Col·legi dels Jesuïtes, no posseeix cap incunable; hi ha, en canvi, seixanta-una edicions del segle XVI; les següents recauen en el nostre camp: Josep Anglès, *Flores theologicarum quaestionum*, Roma 1578 i 1585; Vicent Justinià Antist, *Dialecticarum institutionum libri VIII*, València 1572; Francisco Arias, *Aprovechamiento espiritual*, València 1588; Lluís Beja, *{Responiones casuum}*, Barcelona, 1596; Guillem Cassador, *Decisiones ac intelligentiae... i Decisiones seu conclusiones...*, Lió 1547; *Constitutiones Provinciales Tarraconenses*, de Joan Terés, Tarragona 1593; Dídac Mas, *Commentaria in Porphyrium*, València 1592; Diego de la Mota, *Libro del principio de la orden de la cavallería*, València 1599, en edicions llatina i castellana; i Joan Lluís Vives, *Linguae latinae exercitatio*, València 1551 (252-281). Són 190 les edicions del segle XVII, de les quals aquestes ens pertoqueu: Antonio de la Anunciación, *Manual de padres espirituales*, Barcelona 1677; sant Lluís Bertran, *Obras y sermones*, I-II, València 1688-1690; Jaume Bleda, *Cursus philosophicus*, I, València 1610; i *Defensio fidei in causa neophytorum...*, València 1610; Hermann Busebaum, *Medulla theologiae*, Barcelona 1673; Miquel Comas i Bruguat, *Quaestiones minores dialecti-*

cae, Barcelona 1661; Cristóbal de Fonseca, *Tercera parte de la vida de Cristo*, Barcelona 1606; Joan Pere Fontanella, *Sacri Regii Senatus Cathaloniae*, I-II, Barcelona 1638 i Ginebra 1690 i 1692; Salvador Fornari i Paretó, *Sermones varios*, Mallorca 1688, i *Sermón fúnebre*, Mallorca 1689; Francesc Garrau, *Deiparae elucidatae... pars prior*, Barcelona 1686; Hernando de Herrera, *Sermones varios*, Barcelona 1675; San Juan de la Cruz, *Obras espirituales*, Barcelona 1693; Luis de Granada, *Primera parte... del símbolo de la fe*, Barcelona 1614; *Segunda parte... del símbolo de la fe*, Barcelona 1614; Francisco de Moncada, *Expedición de los catalanes...*, Barcelona 1623; Pere Montalt, *Examen studentium*, Barcelona 1684; Benigne Noydens, *Práctica de curas...*, Barcelona 1681; sant Ramon de Penyafort, *Summa de poenitentia et matrimonio...*, Roma 1603; Jerónimo B. Sellant de Lanuza, *Homilías*, Barcelona 1626; Ramón Sos y Lumbier, *Observationes theologiae moralis*, Barcelona 1683; Joan Lluís Vives, *Colloquia. Dialogi. Latinae linguae exercitatio*, Venècia 1649; i Hernán Zárate, *Discursos de la paciencia cristiana*, I-II, València 1602 (281-316). Finalment, per al segle XVIII hi ha noranta-quatre edicions, de les quals hem d'assenyalar: Jaime de Corella, *Suma de teología moral*, Barcelona 1700, 1710, i 1704; Pacífico Guiso y Pirella, *Historia... del b. Salvador de Horta*, Càller 1732; Jaume Tomàs Lloret, *Augustinianum theologiae systema*, València 1762; Antoni Marsal, *Catecismo explicado y predicado*, Barcelona 1727; Paolo Segneri, *El cura instruido*, Barcelona 1724; Francisco Ser(r)a, Dertusensis, *Libanus marianus...*, Barcelona 1701; i Joan Gil Trullench, *Operis moralis*, I, Barcelona 1701. Hi ha taula d'impressors (332-336). – J. P. E. [15.207]

Gabriele POMAR, *Libri a stampa spagnoli a Palermo nel secondo Quattrocento*, dins «XIV Congresso Corona, IV», 471-488.

Als vint-i-un incunables actualment conservats entre les dues majors biblioteques de Palerm, la BComunale (BC) i la BCentrale della Regione Siciliana (BCRS), cal afegir l'exemplar de l'*Arbor scientiae* de Ramon Llull (Barcelona, Pere Posa 1482), robat a la BC el 1970; es conserven, en canvi, les *Fabulae* d'Esop, a la BC (València 1498); Nicolaus Bonetus, *Metaphysica*, BC i BCRS (Barcelona, Pere Miquel 1493); AEgidius Columna, *De regimènt de prínceps*, BC (Barcelona, Luschner 1498); Petrus Deguí, *De differentia. Formalitates*, BC, i *Formalitates breves i De Arte Raymundi Lulli*, BC (tots dos Sevilla 1500); Petrus de Castrovol, *Logica*, BCRS (Lleida 1490); Miquel Albert, *Repertorium de pravitate haereticorum*, BCRS (València 1494); i Thomas de Aquino, *Super politicam Aristotelis*, BC (Barcelona 1478) (482-484). – J. P. E. [15.208]

Giovanna MURANO, *I manoscritti del fondo Certosa di Calci nella Biblioteca Medicea Laurenziana di Firenze*, Florència, Edizioni Regione Toscana 1996, 110 pp. i XXI reproduccions.

Entre la introducció i la descripció dels manuscrits és reproduït el catàleg, datat el 1379, de la biblioteca d'aquell monestir: hi havia dos exemplars de la *Summa Raymundi*, de sant Ramon de Penyafort (47, núm. 28, i 49, núm. 58). – J. P. E. [15.209]

Eduard MIRA, «Lexant a part l'estil dels trobadors...», dins *Biblioteca Napoli*, 21-124.

Tobia R. TOSCANO, *La letteratura a Napoli in età Aragonesa / La literatura en Nápoles en la época aragonesa*, dins *Biblioteca Napoli*, 139-167.

Gennaro TOSCANO, *La formazione della biblioteca di Alfonso il Magnanimo: documenti, fonti, inventari*, dins *Biblioteca Napoli*, 183-219.

María Cruz CABEZA SÁNCHEZ-ALBORNOZ, *La biblioteca reale da Napoli a Valenza / La biblioteca real desde Nápoles a Valencia*, dins *Biblioteca Napoli*, 315-321.

Catálogo Catálogo, dins *Biblioteca Napoli*, 491-645.

El volum, al qual aquest estudi ens introdueix, no es limita a ésser un catàleg d'aquella exposició, car inclou capítols dedicats al rei Alfons, a la seva cort napolitana i en particular als llibres

de la seva biblioteca i a llurs copistes i il·luminadors, on hi ha material que pertany a les nostres pàgines. En realitat, després de les presentacions signades per les autoritats, valencianes o partenopees, de l'arbre genealògic dels successors napolitans del rei magnànim (19), de les seccions finals de bibliografia (649-656), i de la taula de manuscrits citats (567), recauen particularment en el nostre camp els títols que encapçalen el present resum.

La introducció signada per Eduard Mira i posada sota la protecció d'un vers d'Ausiàs Marc (23-124) segueix la pauta de la doble necessitat de legitimació dels Trastámara (d'ací el manuscrit de la *Descendentia Regum Siciliae*: 58-59): la catalanoaragonesa del Compromís de Casp i la napolitana de successió de Joana d'Anjou, II de Nàpols (23-26); en aquest marc de tensió i sovint de guerra oberta entre les cases de Barcelona i de França (27-30) l'autor col·loca la biblioteca reial de Nàpols des de la seva constitució per obra d'Alfons el Magnànim de Nàpols a la seva desmembració per obra de Carles VIII de França (60, 49, 64, 104): establerta per a prestigi reial (de biblioteca d'un príncep esdevingué biblioteca d'un Estat: 74, 78 [el precedent de la biblioteca de Poblet patrocinada per Pere el Cerimoniós, no hi tingué cap paper?]), ideada pels grans intel·lectuals humanistes amb menyspreu de la tradició medieval i de les llengües que no fossin la llatina i la grega (68-69; 133-137), és, en aquest sentit, paral·lela de l'obra d'Ausiàs Marc, que deixà en l'estil dels trobadors (75); mort el rei Alfons s'accentuà la italianització (81-86), fins que Carles VIII se n'endugué 1.140 volums entre manuscrits i incunables (104, 110; 273, 279-287); el darrer rest fou portat per l'últim duc de Calàbria a València (cf. 181) i col·locada a Sant Miquel dels Reis; també ací representaria una ruptura amb la floració literària valenciana del segle XV (112-117).

Les pàgines de Tobia R. Toscano es limiten a la literatura escrita pels humanistes del clos dels successius Trastámaras napolitans, dins el qual tema cal assenyalar les pàgines dedicades a *Benet Garret, ditto il Gariteo*, el qual hauria aconseguit «i resultat piú convincent del petrarchismo aragones» (159), sempre en italià, i sempre, però, amb la il·lusió que en ell «havrà Barcellona il suo poeta» (160: bibliografia: 167).

En l'article de Gennaro Toscano hom pot resseguir l'afecció del rei Alfons pels llibres, documentada des del 1413, només un any després de la seva presència com a primogènit en la corona catalanoaragonesa; les notícies es basen en documentació ja publicada; en un cert moment, l'atenció de l'autor se centra en els encàrrecs tant d'Alfons com de la reina Maria de Castella a l'obrador dels miniaturistes Crespí, de València (188-193); després, a Nàpols, els bibliotecaris serien catalans (202-203, 207), seguiria havent-hi copistes i miniaturistes nostres, però els ideadors de la biblioteca eren italians (213-214); les pàgines a uns i altres són redactades (i ací parcialment reproduïdes) en català.

De la mà de M. Cruz Cabeza resseguim l'itinerari final d'allò que a començaments del segle XVI restava d'aquella biblioteca: resumeix la tramesa dels volums de Ferrara a València el 1527; precisa que en la biblioteca de Sant Miquel dels Reis, ultra els llibres de Ferdinando d'Aragona, n'hi havia de llegats per les dues seves germanes, algun dels quals arribà a El Escorial; i ofereix documentació relativa al pas darrer, de Sant Miquel dels Reis a la BU de València després de la desamortització.

El catàleg pròpiament dit conté pàgines dedicades a cada un dels còdexs exposats, per a cada un dels quals hom dóna una explicació, bàsicament concentrada en els aspectes tècnics i artístics, i reproducció(ns) a tot color d'una almenys de les pàgines il·lustrades del corresponent volum. Salvada la possibilitat d'error en el recompte, els actualment propietat de la BU de València són trenta-un; les fitxes corresponents són signades per María Cruz Cabeza Sánchez-Albornoz; cal subratllar particularitats dels dos primers, car el primer demostra l'interès a legitimar la conquesta de Nàpols: *Descendentia regum Siciliae* (494-495); i el *Psalterium, alias Laudatorium* de Francesc Eiximenis, copiat i miniat a València els anys 1442-1443 (496-497), perquè la seva caplletra contindria representació personal de mestre Eiximenis (192). D'entre els altres, assenyalem les tres pàgines reproduïdes de l'actual *Codice di Santa Marta* (Nàpols, Archivio di Stato, Museo Storico), amb els escuts de la Casa de Barcelona, d'Arnau Sanç, castellà del Castell Nou, i de Pere Roís de Corella (505-509). Els volums que en aquest catàleg porten els números 12, 21, 33, 34 i 42 pertanyen a la biblioteca de El Escorial. – J. P. E. [15.210-15.211-15.212-15.213-15.214

I manoscritti della Biblioteca Riccardiana di Firenze (dal Ricc. 3235 al Ricc. 3421), cura di Maria PRUNAI FALCIANI con la collaborazione di Rosaria di Loreto D'ALFONSO (Indici e Cataloghi, XXII), Roma, Istituto Poligrafico e Zecca dello Stato 1996, 204 pp.

Aquest fons, pràcticament tot ell italià i, encara més, florentí, conté alguns elements per a ell marginals que recauen o poden recaure en el nostre camp: ms. 3270, ff. 255v-258r: *Descrizione compendiata del cattivo fine fatto dalli persecutori del padre fra Girolamo (Savonarola)*, on hi deu haver referències a Alexandre VI i a Francesc Remolins; és un capítol de *Della vita e morte di fra Girolamo Savonarola* (40-41); Federico Burlamacchi, *Notizie delle famiglie più riguardevoli fra le sovrane dell'Europa*, ms. 3281, ff. 165r-288v, dedica llargs capítols a la cort de Felip IV de Castella els anys de la Guerra de Separació des de la caiguda del comte d'Olivares (52); el ms. 3283, ff. 145r-174v, transcriu una *Relazione dello stato del re Filippo secondo, nella quale si descrivono la quantità dei suoi regni e stati e dell'entrate di essi...* (56-57); el ms. 3299, ff. 103r-122v, trobem un *Regolamento dato per i porti di Spagna l'a. 1741...* (69); el ms. 3358, ff. 267r-274r, conté una *Carta de Lope de Vega al presidente de Indias, Hernando de Vega, desde Valencia* (127). – J. P. E. [15.215

Loreto BUSQUETS, *Impresos españoles del siglo XVI en Lombardia*, (Teatro del siglo de oro. Bibliografías y catálogos, 20), Kassel, Edition Reichenberger 1998, VIII i 262 pp.

Aquest catàleg és el resultat del buidatge dels catàlegs o repertoris (i en algun cas resultat d'accés directe) de quaranta-nou fons bibliogràfics de la regió italiana de Lombardia (5-6), indicats en les pàgines introductòries (7-14). Assenyalem els següents exemplars nostres: cinc obres d'Antoni Agostí: *Constitutionum greucarum...*, *Antiquae Collectiones...*, *Canones paenitentiales...*, *Dialogos de medallas...* i *Juris Pontificii veteris Epitome*, els dos primers títols impresos a Lleida, els altres a Tarragona (21-22); Joan Alemany, *Repertorio de los tiempos...* (23-24: amb reproducció de portada i de colofó); Alonso de Madrid, *Arte para servir a Dios*, Barcelona, Bornat 1566 (25); Juan Andrés, *Confusión de la secta mabomática...*, València 1515 i dues edicions de Sevilla 1540 i 1579 (27); Josep Anglès, *Flores theologiarum quaestionum...* (28); Antist, Vicent Justinià: *Vida de... san Vicente Ferrer; Parecer... acerca imágenes de sancta Catherina de Sena; Verdadera relación... del padre fray Luis Bertran; i La vida de sant Pedro González Telmo* (29-30); Francesco Balbi da Correggio, *Vida de... Octavio Gonzaga...*, Barcelona 1581 (37); Esteve Barellas, *Centúria* (38); Jerónimo Blancas, *Ad Regum Aragonum veterumque comitum depictas effigies* (41); Joan Boscà, *Las obras de Boscán...* (42); Pedro Alfonso de Burgos, *Libro... de N. S. de Monserrate*, dues edicions (45); Jaume Callís, *Curiarum...*; Marc Antoni Camós, *La fuente deseada* (46); Andreu Capilla, *Obras* (47); Pere Miquel Carbonell, *Cròniques d'Espanya...* (49); Joan Bta. Cardona, *De regia sancti Laurentii Bibliotheca. De pontificia Vaticana* (49); *Cartas de Felipe III al Duque de Sessa y a Clemente VIII*, datades a Barcelona 26 juliol 1599 (49-50: i transcrites en apèndix: 257-259); Bernat Caxanes, *Adversus Valentinos medicos, de ratione mittendi sanguinem in febrilibus putridis, libri III* (54); Tomàs Cerdà de Tallada, *Visita de los presos* (54); *Constituciones fetes per la Reyna dona Germana...* Montsó 1512 (57); Jerónimo de Contreras, *Selva de aventuras*, València 1589 (58); *Crònica de Jaume I* (61); *Quarto quaderno de letrillas*, València s.a. (65); setze edicions diverses de *Quaderno de romances*, totes de València (65-68); Filipe Dias, *Marial...*, Barcelona 1597 (70); Aymar Du Rivall, *De ystoria iuris civilis et pontificii*, València 1515 (?) (71); Cristóbal de Fonseca, *Tratado del amor de Dios*, Barcelona 1593 i 1599 (78); Francesc Garcia, *Emendatio... errorum... in Summa sancti Thomae...*; *De nominibus propriis...*, ambdós de Tarragona 1578 i 1579; *Primera parte del tratado... de todos los contratos*, dues edicions de València 1563 (81); Bernadí Gómez Miedes, dues edicions dels *Commentariorum de sale libri...*, València 1572 i 1579; *De vita et rebus gestis Iacobi I...*; *La historia del... rey Don Jaime...*, i *De constantia* (84-85); Pedro de Guevara, *Arte General... recopilada del Arte magna y Arbor Scientiae del doctor Raymundo Lull*, Madrid 1586 (88); Hernando de Santiago, *Consideraciones sobre todos los evangelios...*, Barcelona 1598 (90); Melcior Horta, *Dechado de colores...*, València 1600 (92); Gonzalo de Illescas, *Historia pontifical y católica*, dues edicions de Barcelona, 1589 i 1596 (94); Diego Jiménez Arias, *Lexicon ecclesiasticum...*, Barcelona 1597 (96); Dionís Pau Llopis, *Flosculus de clericorum et sacerdotum excellentiis*, València 1588; Jeroni Lloret, *Sylva allegoriarum Sacrae Scriptu-*

rae..., dues edicions: Barcelona 1570 i 1596 (100-101); Ramon Llull, *Ars inventiva veritatis*, València 1515; i *Artificium sive ars brevis*, Barcelona 1565 (101); Lluís de Granada, *Parte primera... introducción al símbolo de la fe*, Barcelona 1584, 1585, 1589 i 1597 (109); *Memorial de la vida cristiana*, Barcelona 1588 i 1589, i Girona 1588 (110); i *Doctrina christiana*, Barcelona 1599-1600 (113); José Luquián, *Erudición christiana...*, i *Tratado del hombre* Tarragona 1594 (113-114); Juan de Madariaga, *Vida de... san Bruno...*, València 1596 (114); John de Mandeville, *Libro de las maravillas del mundo*, València 1524 (115); Lucio Marineo Sículo, *De primis Aragoniae regibus*, Saragossa 1509 (120); Tomàs Mieres, *Prima et secunda pars aurei apparatus...*, Barcelona 1533 (126); *Missale secundum ritum insignis ecclesiae Valentine*, Saragossa 1528 (127); Pere Montsó, *Enarrationes in Evangelia*, València 1577 (132); Diego de la Mota, *Libro... de la Cavalleria de S. Tiago del Espada*, València 1599 (132); Ramon Muntaner, *Crònica...*, València 1558 i Barcelona 1562 (132-133); Jeroni Muñoz, *Institutiones arithmeticae...*, València 1566 (133); Francisco Navarro, *Primer pliego de romances...*, València 1592 (133); Colophonius Nicander, *Tberiaca*, València 1552 (133); Pere Joan Núñez, *Oratio de causis obscuritatis Aristotelis*, València 1554 (134); *Obra nueva llamada la vida del estudiante pobre*, València 1593 (135); Antoni Oliva, *Commentarius ad usaticum Alium namque...*, Barcelona 1600 (136); Onosander, *De re militari*, Barcelona 1567 (136); Blas Ortiz, *itinerarium Adriani VI ab Hispania...*, Toledo 1546 (138); Raimon Pasqual, *Praeclarissima commentaria in Ep. ad Romanos*, Barcelona, 1597 (143); Lluís de Peguera, *Aurea repetitio in cap III, inc. Ne super laudemio...*, Barcelona 1577 (143); Jeroni Pérez, *Commentaria... in I S. Tbomae*, València 1548 (144); Diego Pérez de Valdivia, *De sacra ratione contionandi*, Barcelona 1588; i *Documentos saludables...*, Barcelona 1588 (146); Juan de Pineda, *Vida... de S. Iuan Baptista*, Barcelona 1596 (147); *Pronósticos o juzgos astrológicos*, València s. a., *Proverbios, refranes y avisos...*, València 1593 (151); *Dos romances...*, València 1589; i *Dos famosos romances...*, València 1589 (161); Jerónimo de San Pedro, *Libro de cavalleria celestial*, València, 155? (164); Jaume Sagarra, *Commentarii physiologici*, València 1596 (167); *Synodus dioecesana Valentina 1578* (168); Francisco de Sosa, *Advertencias... cerca constitución de Clemente VIII*, Barcelona 1597 (169); Francesc Tarafa, *Chronica de España...*, Barcelona 1563 (174); *Contemptus mundi*, Barcelona 1566 (175); Juan de Torres, *Primera y segunda parte de la Philosophia moral de príncipes*, Barcelona 1598 (176); Pedro Váez, *Apologia medicinalis*, Barcelona 1593 (177); Martí de Viciàna, *Chronica de... Valencia* (181); Joan Lluís Vileta, *In Aristotelis philosophiam...*, Barcelona 1598 (182); i sis edicions diverses dels *Anales* i les dues parts de la *Historia del rey don Hernando el Catholico*, de Jerónimo Zurita (184-187). Les taules finals són dedicades a: traductors, editors literaris, compiladors i annotadors (191-192), a seqüència cronològica per llocs d'impressió (193-199); alfabètica d'impressors, sufragadors i llibreters (201-239), de les biblioteques que posseïen les edicions (243-247) i de les biblioteques lombardes consultades (248-256). – J. P. E. [15.216]

Theresa M. VANN, *A Fourteenth-Century Hospitalier Account Book from Hispania*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 28 (1998), 175-186.

Ultra els arxius barcelonins, sobretot l'ACA, *Gran Priorat de Catalunya*, i Madrid, AHN, la documentació sobre l'orde de l'Hospital es troba a Malta, Valletta, National Library; en la seva secció 14 hi ha cinc volums de documentació nostra; el darrer, núm. 2190, porta el títol equivocadament de *Receptorum linguae hispania* (sic) *Receptorum Linguae Hispaniae* o potser *Hispanae* (177-178, nota 6), fins ara pràcticament desconegut; datat el 1397-1402, permet de conèixer organització i entrades dels priorats hospitalers de Sant Gili a Occitània i a Catalunya, en el moment en què Philippe de Naillac succeí Juan Fernández de Heredia i distribuí els priorats de manera que els amics d'Heredia en resultessin desposseïts. – J. P. E. [15.217]

JAPÓ

Koichi YUKISHIMA, *Union Catalogue of Incunabula in Japanese Libraries (I J L)*, Tokyo, Yushodo Press 1995, 152 pp

Segons aquest catàleg, en biblioteques públiques japoneses hi havia en el moment de la seva redacció un exemplar de s. Vicent Ferrer, *Sermones de tempore et de sanctis*, amb addicions de Franciscus Castillioneus i Petrus Ransanus, Venècia, Jacobus Pentius de Leuco 1496, ara a Tenri, Tenri Central Library (63); i un de Guiu de Montroquer (Rochen!), *Manipulus curatorum*, Roma, Eucharius Silber 1481, ara a Hino, Meisei UL (66). – J. P. E. [15.218]

LLEIDA

Francisco CASTILLÓN CORTADA, *Arxiu Capitular de la Santa Església Catedral de Lleida*, dins *Arxius de Catalunya*, 7, 145-153.

Ramiro VIOLA GONZÁLEZ, *Arxiu Diocesà de Lleida*, dins *Arxius de Catalunya*, 7, 155-160.

[Vegeu més amunt, en la secció de Barcelona el resum n. 15.160]. Els dos arxius lleidetans (ACL i ADL, respectivament) presenten ací llurs fons, pràcticament intactes des de la Reconquesta el de la Catedral, de represa des de zero ja en la segona meitat del segle XVIII el del bisbat; aquest, però, conserva nombre d'arxius parroquials (160). – J. P. E. [15.219-15.220]

MALLORCA

Maria J. MASSOT, Antoni MUT, Ricard URGELL, *La llengua catalana a la documentació del segle XIII de l'Arxiu del regne de Mallorca*, dins «IV Congrés patrimoni cultural», 129-140.

Les primeres pàgines recorden publicacions de documentació procedent dels arxius reials tant de Catalunya (ACA) com de Mallorca (ARM); per llur banda, els autors han realitzat un «examen sistemàtic de tots els fons documentals existents a l'ARM que puguin incloure documentació de l'època delimitada» (130) i exposen els resultats sèrie per sèrie: la de *Lletres reials* (LR) conté dos texts normatius per a la Ceca, en còpia del s. XV; la de *Suplicacions* (S), alguns documents esporàdics, igual com l'*Escrivania de Cartes reials* (ECR) (131), i la de *Real Patrimoni* (RP) (132); entre els *Còdexs*, el núm. 19 conté el *Trasllat... de dos capbreus escrits en paper comuns e comanats per lo senyor rey d'Aragó en la casa del Temple de Malorcha...*, del 1268, però no és clar si és original o traducció posterior (135). Al final, hi ha regest de cada una de les vint-i-dues peces escrites en català en el segle XIII (136-139); remarquem els vuitanta-cinc versos a *Santa Margadruda (!) d'Antioxa* (136/1). – J. P. E. [15.221]

G[uillem] ROSSELLÓ RORDOY, *La pèrdua del patrimoni moble i arqueològic*, dins «III Congrés patrimoni cultural», 25-38.

En aquestes pàgines, totes elles destinades a la informació sobre troballes arqueològiques, hi ha un recompte primitiu dels llibres procedents de la Desamortització [i, doncs, pràcticament tots anteriors al segle XIX] destinats a la Biblioteca Pública: «de San Francisco de Asís 6.752 volumenes, de Sto. Domingo 7.728, del Carmen 1.358, de San Cayetano 1.511, de San Francisco de

Paula 2.596, de los Capuchinos 3.200, de Jesús 2.325, de la Real 1.800, de la Misión 947, y de San Felipe Neri 776»; [eren 28.993 volums]. – J. P. E. [15.222]

Antoni MUT CALAFELL, *Un patrimoni parcialment tudat: l'Arxiu de la Inquisició de Mallorca*, dins «III Congrés patrimoni cultural», 149-175.

A base de relacions d'autors diversos, ja publicades, i de fons de l'ARM, *Convents, Diversos i Reial Audiència* (150, notes 2 i 3), l'autor refa els esdeveniments relacionats amb la Inquisició Espanyola i els seus fons, des del moment en què arribà a Mallorca l'ordre de la seva supressió l'abril del 1813; l'elaboració de l'inventari tocà els llibres i documents; és transcrita la descripció del *Primer libro becerro del Santo Oficio de la Inquisición de Mallorca*; hi havia un *Libro Becero (!)*... *segunda parte del anterior*, un *Cabreo mayor* i un *Libro cabreo manual o índice del Becero* i quaranta-cinc llibres més i dos quaderns (153 i 174); els documents de la Cúria de segrests només foren, en general, indicats a l'engròs; documentaven les confiscacions de béns sobretot de xuetes (153-154); de l'Arxiu Secret del Tribunal no foren inventariats els processos que «podían causar daño ni infamia a persona alguna», sí, en canvi, els relatius a afers civils, com puresa de sang, etc., i els llibres prohibits conservats en el dit arxiu (155-158). El restabliment de la Constitució de Cádiz el 1820 comportà l'avalot, l'assalt i la dispersió dels processos de l'Arxiu Secret (160-161). Hi ha constància documental dels passos posteriors tendents a salvar allò que no havia estat saquejat, ateses les sotragades polítiques entre constitucionalisme i absolutisme (170-173); també són aplegades notícies d'existència de fons en arxius privats (174, nota 76). – J. P. E. [15.223]

Isabel GARAU LLOMPART, Francesc RIERA VAYREDA, *El patrimoni documental, un bé oblidat?*, dins «III Congrés patrimoni cultural», 177-182.

Pàgines equivalents a un butlletí bibliogràfic de les lamentacions que arxiviers o recercadors han entonat durant els segles XIX i XX davant la situació en què trobaven els arxius tant generals com locals de Mallorca i de Menorca: «és trist veure que allò que cinc segles d'analfabetisme quasi absolut saberen conservar amb respecte, cent anys de cultura moderna ho han destruït en usos indignes» (180). – J. P. E. [15.224]

Gabriel ENSENYAT PUJOL, *Relació d'algunes malifetes patrimonials ocuregudes al terme municipal d'Andratx (1836-1994)*, dins «III Congrés patrimoni cultural», 303-308.

Joan BARCELÓ BAUÇA, Maria BARCELÓ CRESPI, Rafel FERRÀ MARTORELL, Bartomeu SERVERA SITJAR, *El patrimoni tudat a la vila i terme de Porreres*, dins «III Congrés patrimoni cultural», 337-342.

En ambdues viles, igual com en la de Santanyí, amb motiu de 'La Gloriosa' del 1868, la xurma, incitada per «interessos concrets de persones que aprofitaren la sacsejada revolucionària per fer algunes magarrufes patrimonials» (303), eliminant proves, en dos incendis destruï a Andratx tota la documentació municipal anterior al segle XIX; a Porreres, també la municipal, que conservava escrits pots del segle XIII i amb tota seguretat del XIV, però ha estat possible de recuperar un llibre d'actes del consell municipal dels anys 1718-1728; en canvi, després del 1992, ha desaparegut de l'arxiu parroquial el *Llibre terç de defuncions*, de mitjan segle XVII (338). – J. P. E. [15.225-15.226]

Fausto ROLDÁN, Pilar GONZÁLEZ, Leonor ISERN, *La colección de manuscritos autógrafos mallorquines de la Biblioteca Bartolomé March de Palma de Mallorca*, dins «Misc. Pérez», 153-166.

Després d'un sentit record d'En Llorenç Pérez, els autors fan referència a una de les sèries per ell establertes en la Biblioteca Bartomeu March, la d'*Autògrafs i manuscrits mallorquins*, dels quals hi ha ací llista dels aplegats en els dos primers volums; són anteriors al segle XIX els dels autors següents: Rafael Calafat, Jaume Campaner, Mateu Capó, Nicolau Campaner i Sastre de la Geneta, Francesc Català, Pere Tomàs Cifre Palomer, Juan de Silva-Meneses i de Rabatta, Joan Bta. Colom, Josep Cotoner, Nicolau Dameto i Villalonga, Antoni Despuig Dameto, Felipe de Agüera, Francesc Alemany Rosselló, Antonio Almodóvar y Ruiz Bravo, Miquel Aloy Reus, Joan Amer, Joan Amengual, Jaume Ballester de Togores, Antoni Barceló i Pont de la Terra, Francesc Bauzá de Lluçaliari, Antoni Dameto i Dameto, Ramon de Berga, Josep Bernad, [?] Bestard, Joan Binimelis, Miquel Borràs, Miquel Bover Ramonell, i Guillem Socias. Segueix taula alfabètica d'antropònims (162-166). – J. P. E. [15.227]

Pere FIOU I TORNILA, *La Biblioteca del Seminari de Mallorca*, dins «Misc. Pérez», 191-198.

Aquestes pàgines es limiten al període de 1891 a 1948, que cau fora del nostre període. Però hem de recollir la notícia que entorn el 1890 passaren a aquella biblioteca llibres duplicats de la Provincial, i, doncs, procedents de l'exclaustració (193 [la majoria dels quals devia ésser a Mallorca abans de començar el segle XIX]); assenyalem que el 1916 ingressaven les *Noticias históricas del immortal botánico y sacerdote hispano-valentino D. Antonio-José Cavanilles*, de Mariano La Gasca (195); el curs 1920-1921 les *Històries de Mallorca*, de Joan Dameto, Vicenç Mut i Josep M. Bover; el 1928, molts dels llibres de l'Institut d'Estudis Catalans i durant el curs 1928-1929, la *Christologia lulliana* de Samuel d'Algaida (196). – J. P. E. [15.228]

MANRESA

Josep M. GASOL I ALMENDROS, *Arxiu de la Seu de Manresa*, dins *Arxius de Catalunya*, 7, 161-167.

[Vegeu en la secció de Barcelona el resum n. 15.160]. L'actual Arxiu de la Seu de Manresa (ASM) és la suma d'allò que s'ha salvat de les destruccions de la Guerra de Successió i de les del segle XIX, procedent de l'antiga canònica, de la Col·legiata que la succeí, de la Comunitat de beneficiats, de la parròquia de Santa Maria amb la corresponent escrivania pública, del deganat i de l'arxiprestat de Manresa, i de la Cort del veguer, els fons dels quals són indicats en aquestes pàgines. – J. P. E. [15.229]

Marc TORRAS I SERRA, *Inventari dels Llibres del Racional* (Inventaris i catàlegs de l'Arxiu, 6), Manresa, Arxiu Històric de la Ciutat 1998, 60 pp.

Explicat el concepte de 'racional' o responsable dels comptes en les administracions de l'edat mitjana i en la municipal de Manresa (5-7); l'autor delimita l'abast de la sèrie homònima manresana (que engloba els registres posteriors al *Decret de Nova Planta*, tot i que aquests ja no pertanyin pròpiament al 'racional' ans al 'majordom de propis'), ací limitada als llibres generats pels dos càrrecs acabats d'esmentar, que l'autor ordena diferenciant-hi el *Llibre major*, el *Manual*, les *Pòlisses o manaments* i els anomenats *Altres* (9-11); i la metodologia de la descripció de cada unitat arxivística (13-16); segueix la presentació dels volums del primer grup, que va del 1364 al 1783 (17-26), completats amb taules (27); els *Manuales* van del 1408 al 1799 (29-46); les pòlisses del 1656 al 1800 (49-53) i els *Altres* del 1628 al 1722 (57). – J. P. E. [15.230]

MONTSERRAT

Marc TAXONERA I COMAS, *Arxiu de l'abadia de Montserrat*, dins *Arxius de Catalunya*, 7, 169-176.

[Vegeu en la secció de Barcelona el resum n. 15.160]. L'antic arxiu del monestir resultà totalment destruït el 1811 per les bombes del general napoleònic Louis-Gabriel Suchet. Els fons antics recuperats pertanyen a monestirs suprimits (Sant Benet de Bages, Sant Cugat del Vallès, Sant Llorenç del Munt), ultra a Montserrat mateix, i a procedències no monàstiques, com el de la família Llupià (175). – J. P. E. [15.231]

Alexandre OLIVAR I DAYDÍ, *Els manuscrits litúrgics medievals de l'Ametlla de Montoliu de Segarra*, dins «Misc. Ainaud, I», 175-179.

L'autor publicava l'any 1991 el catàleg dels manuscrits de Montserrat; en temps posterior han estat coneguts fragments litúrgics i de calendari conservats a l'arxiu del monestir, procedents de la parròquia esmentada, on foren utilitzats per a coberta de quaderns com el *Llibre dels confessats* del 1554, i de *Manuals notariais* dels segles XVI i XVII. L'autor identifica, transcriu els fragments textuals, i els compara amb els del còdex 66 de Vic, Museu Episcopal. Dos altres fragments de la mateixa procedència són ara el ms. 1380 de la Biblioteca de Montserrat, del segle XIII com els anteriors (178). Indicaríem quina era la biblioteca litúrgica bàsica àdhuc de les parròquies menudes (179). – J. P. E. [15.232]

PERALADA

Inés PADROSA I GORGOT, *Catàleg dels manuscrits catalans de la Biblioteca del Palau de Peralada*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XXXIX (1998), 395-458.

L'actual biblioteca del Palau de Peralada, és continuació de la dels comtes de Savallà i Peralada, substancialment enriquida amb les adquisicions de Miquel Mateu i Pla entre el 1923 i el 1972; posseeix mil dos-cents manuscrits, vuitanta-set dels quals, els escrits en llengua catalana, són ací presentats; llur temàtica és múltiple, tal com indica la taula de les sis darreres pàgines (453-458); assenyalen les còpies manuscrites de la traducció catalana de les *Tragèdies* de Sèneca (74), Pere Tomic, *Istòries e conquestes...* (82 i 81), Pere Miquel Carbonell, *Croniques de Espanya...* (9), Nicolau de Pacs, *Doctrina moral* (54), del suposat Jaume Febrer, *Trobes...* (18), dels *Privilegis i franquesses del Regne de Mallorca* (67) i un *Noticiari valencià 1406-1537* (53); hi ha tractats d'aritmètica (2), d'agricultura (76 i 84) i de medicina (49); hi ha un nombre considerable d'al·legacions judicials (11, 14, 19, 47, 48, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 68, 69, 70, 78, 79 i 85), de capbreus i censos (6, 7, 8, 12, 25, 26, 238, 32, 42, 70), de documentació de famílies diverses (15, 16, 20, 22, 27, 29, 30, 31, 37, 39, 41, 44, 45, 50, 71, 79, 83), d'escrits de temàtica religiosa diversa (4, 5bis, 10, 21, 24, 25, 26, 33, 40, 46, 51, 72, 75); no manquen textos relatius a institucions de l'Antic Règim (1, 43, 55, 66, 73, 77), un volum d'actes municipals de Tossa (38) i un testament (80). Hi ha indicació de les possibilitats d'accés electrònic (p. 399); les fitxes no sols informen de les característiques de cada volum, ans contenen bibliografia relativa als textos copiats. Hi ha set reproduccions fotogràfiques. – J. P. E. [15.233]

POBLET

Josep-Àngel TORNÉ I CUBELLS, *Arxiu de l'abadia de Poblet*, dins *Arxius de Catalunya*, 7, 177-186.

[Vegeu en la secció de Barcelona el resum n. 15.160]. La desamortització comportà la pèrdua de l'antic arxiu de Poblet [cf. ATCA, XVII (1998), 1105, núm. 14320]. L'actual (AAP) és fruit del treball restaurador d'Eduard Toda (que hi legà l'arxiu personal) i de la comunitat, amb el resultat que permet de veure l'esquema d'aquestes pàgines; assenyalen les col·leccions de textos jurídics i de goigs, ja del segle XVII (184). Hi ha dues fotografies (181-182). – J. P. E. [15.234]

PORTUGAL

Inventário dos códices iluminados até 1500. Vol. 1. *Distrito de Lisboa*. Coord. científica e técnica de Isabel VILARES CEPEDA i Teresa A. S. DUARTE FERREIRA, Lisboa, Instituto da Biblioteca Nacional e do Livro 1994 [1995], 352 pp.

Aquest volum conté fitxa informativa i reproducció d'almenys un fragment de pàgina dels següents textos d'autors nostres: dos exemplars d'ambdues sumes de s. Ramon de Penyafort (*Summa de casibus*, *Summa de matrimonio*), a la BN de Lisboa, respectivament Alc. 36, 197 (aquest té alguna nota marginal) i un altre completat amb glosses marginals, Alc. 271 (117, 151 i 184), serien tots tres del segle XIII; hi ha una *Expositio in epistolas Pauli*, de Florus de Lió, Alc. 368 (205), copiat a Alcobaça durant el segle XIII; una altra còpia de les dues sumes de s. Ramon de Penyafort, entre els Códices Iluminados de la mateixa biblioteca, Il. 27 (251); i finalment, la còpia acabada per Guillelmus Balistanus el 1453 del *Liber creaturarum* de Ramon de Sibiuda, Il. 97 (277). – J. P. E. [15.235]

Aires Augusto NASCIMENTO, José Francisco MEIRINHOS, *Catálogo dos Códices da Livraria de Mão de Mosteiro de Santa Cruz de Coimbra na Biblioteca Pública Municipal do Porto*, Porto, Biblioteca Pública Municipal 1997, CXIV i 524 pp.

Aquella biblioteca posseeix els següents volums manuscrits nostres: ms. Santa Cruz 21, n° geral 42, conté la *Passio sancti ac beatissimo (!) Felicis martiris... in ciuitate Iberunda*, ff. 2-5 (130; làmina: 455); ms. Santa Cruz 36, n° geral 48, sant Ramon de Penyafort, *Summa de poenitentia et matrimonio* (incompleta), ff. 1-12 (207; làmina: 465, I); ms. Santa Cruz 47, n° geral 800, Iusti Urgellensis, *Explicatio mystica Cantici canticorum, cum duabus epistolis* (234: làmina 471); ms. Santa Cruz 95, n° geral 1150, Ramon Llull, *Compendium artis demonstratiuae, Liber propositionum secundum artem demonstratiuam; Ars inueniendi particularia in uniuersalibus*; i *Liber super figuram elementalem artis demonstratiue* (366-368; làmina: 506). – J. P. E. [15.236]

Lluís AGUSTÍ, Jaume BOVER, *Impresos rars portugueses del segle XVIII de tema menorquí*, dins «Revisita de Menorca», LXXXIV (1996 [1997]), 43-48.

La BN de Lisboa posseeix tres opuscles de notícies, publicats el 1756, ara agrupats en volum miscel·lani, *Miscelânea HG 9787/19P*, fins ara desconeguts dels repertoris bibliogràfics més complets: *Novo e publico manifesto... e rendimento de Porto Mabon...*; *Relação do combate... e se dá cabal noticia do rendimento da Praça de Porto Mabon...*; i *Noticia do novo tratado...; política do duque de Rechilieu na retirada de Porto-Mabon e festas de França pela sua tomada*, tots tres publicats per l'impressor Domingos Rodrigues. Hi ha reproducció de les tres portades (46-48). – J. P. E. [15.237]

REUS

Josep M. T. GRAU I PUJOL, *Documents de la parròquia del Catllar a Reus*, dins «Full Parroquial (Tarragona)», núm. 2.535 (11 octubre 1998), 8.

Notícia d'haver comparegut a Reus, AHC, dos volums de la notaria parroquial del Catllar, corresponents als anys 1613-1615 i 1706-1755; la sèrie d'aquella seixantena de *Libri notularum*, dels anys 1390-1745, es troba a Tarragona, AHA. – J. P. E. [15.238]

Josep M. T. GRAU I PUJOL, *Els arxius patrimonials de la Catalunya Nova: l'exemple del Mas d'En Lluç (Albarca, Priorat)*, dins «Arxius. Butlletí del Servei d'Arxius», 19 (tardor 1998), 1-3.

L'AHC de Reus conserva diversos arxius patrimonials de famílies de la comarca; el Mas d'En Lluç pertany al municipi de Cornudella de Montsant; la seva documentació, iniciada a darreries del s. XVI, tota ella en paper i en fulls escadussers fora d'alguna llibreta, té la característica de pertànyer a una família que treballà personalment les seves terres, sense intermediaris, i que ha conservat la documentació d'aquests segles pràcticament íntegra; destaquen els capítols matrimonials i els testaments i alguns establiments en emfiteusi de senyors com Poblet o el duc de Medinaceli. Hi ha un capbreu fragmentari de la vila de Prades. És publicat l'esquema de distribució arxivística del fons (2-3). – J. P. E. [15.239]

SABADELL

Arxiu Històric de Sabadell. Memòria '97, Sabadell, Arxiu Històric 1998, 84 pp.

Ultra la notícia d'investigacions diverses realitzades a base dels fons del dit arxiu, nombre de les quals cauen en el camp d'ATCA (39-42), trobem en aquesta memòria la notícia d'haver-hi estat dipositada la documentació de Can Colomer, de Santa Perpètua de Mogoda, els pergamins de la qual ja comencen el segle XIII (21). – J. P. E. [15.240]

SANT CUGAT DEL VALLÈS

Maria UTGÉS I VALLESPÍ, *Els processos civils de la Reial Audiència de Catalunya dels segles XVII-XIX a l'ANC*, dins «Arxius. Butlletí del Servei d'Arxius», 17 (primavera 1998), 6-8.

L'arxiu de la Reial Audiència, ja documentat el 1503, on s'anava concentrant el resultat de l'activitat del dit organisme tant del d'abans com del posterior al *Decret de Nova Planta*, era conservat en l'edifici de la mateixa audiència; darrerament una part fou dipositada en l'ACA (nou-cents metres lineals, sis-cents dels quals ja són inventariats); ara altres quatre-cents metres lineals han passat a l'Arxiu Nacional de Catalunya, on són objecte d'identificació i classificació. – J. P. E. [15.241]

Antoni BORRÀS I FELIU, *Arxiu Històric de la Companyia de Jesús de Catalunya*, dins *Arxius Catalunya*, 7, 189-196.

Antoni BORRÀS I FELIU, *Arxiu del Palau Requesens*, dins *Arxius de Catalunya*, 7, 197-205.

[Vegeu en la secció de Barcelona el resum n. 15.160]. Segrestats en ocasions diverses els successius arxius de la província jesuítica d'Aragó ara esparços en diversos arxius de l'Estat Espanyol, l'Arxiu Històric de la Companyia de Jesús de Catalunya / Archivum Historicum Societatis Iesu Cataloniae (AHSIC) és el resultat de la constància a aplegar les restes del passat des del 1939 ençà; una part considerable correspon a col·legis i residències de l'antiga província (191-192). Hi ha arxius annexionats i dossiers personals (194) i dues fotografies (195-196).-

L'Arxiu del Palau Requesens (APR), ubicat ara amb el provincial de la Companyia de Jesús a Sant Cugat del Vallès, és estrictament familiar; romàs a Barcelona, fou lliurat a la Companyia de Jesús el 1921; no sofrí durant la revolta del 1936 perquè, expulsats els jesuïtes, l'arxiu hauria estat integrat dins l'ACA. Hi ha dues fotografies. – J. P. E. [15.242-15.243]

SEU D'URGELL

Benigne MARQUÈS I SALA, *Arxiu Capitular d'Urgell*, dins *Arxius Catalunya*, 7, 207-215.

Benigne MARQUÈS I SALA, *Arxiu Diocesà d'Urgell*, dins *Arxius Catalunya*, 7, 219-227.

[Vegeu en la secció de Barcelona el resum n. 15.160]. L'arxiu de la catedral (ACU), considerablement complet amb documentació del 815 ençà, posseeix, ultra els fons capitulars dividits en les corresponents seccions i sèries, els arxius de la col·legiata de Castellbò, els dels monestirs de Codinet, Tavèrnoles i Santa Cecília d'Elins, i el del convent de Sant Domènec de Puigcerdà.

L'arxiu del bisbat (ADU), té, ultra la documentació antiga, més abundant des del segle XVII, ací un fons particular, el corresponent a la sobirania del bisbe damunt Andorra, els fons de pergamins d'algunes parròquies, i els arxius parroquials de cent trenta-sis (223-224). Hi ha dues fotografies per a cada una de les dues presentacions. – J. P. E. [15.244-15.245]

SOLSONA

Enric BARTRINA I COROMINAS, *Arxiu Diocesà de Solsona*, dins *Arxius Catalunya*, 7, 229-239.

[Vegeu en la secció de Barcelona el resum n. 15.160]. L'arxiu del bisbat de Solsona (ADS), nascut amb aquest a darreries del segle XVI, no presenta la duplicitat dels arxius dels altres bisbats, car la mitra assumí la dignitat abacial de l'antiga canonja; per la mateixa raó s'explica que l'arxiu englobi la documentació dels monestirs annexos a la mitra de Solsona en el moment de la seva constitució: Sant Llorenç de Morunys, Santa Maria de Rocarossa, Sant Pere de Clarà, Santa Maria de Gualter i Santa Maria de Serrabona, i una part de la canonja de Vilabertran; afegim-hi fons relatius a la ciutat de Solsona, els de Sant Vicenç de Cardona, de Santa Maria de Serrateix i de Gualter, alguns de particulars (235-236), i els arxius parroquials d'una bona llista de pobles (236-238). – J. P. E. [15.246]

TARRAGONA

A. BERMÚDEZ, *Producción latericia y comercio a media distancia en época romana. Un ejemplo en el Mediterráneo nordoccidental: Lucius Herennius Optatus, Marcus y Castor, officinatores*, dins «Hom. Estrada», 115-123.

L'autor s'ha fixat en vuit-centes quaranta-vuit 'regulae' del Museu Paleocristià de Tarragona: en quaranta-vuit hi ha trobat marques de terrissaire, coincidents amb les existents en sis del Museu Nacional Arqueològic de la mateixa ciutat (118-119) i presenta una hipòtesi metodològica de treball per a identificar els personatges i llur ubicació. – J. P. E. [15.247]

Salvador RAMON I VINYES, *Arxiu Capitular de la Santa Església Catedral Basílica Metropolitana i Primada de Tarragona*, dins *Arxius Catalunya*, 7, 243-246.

Salvador RAMON I VINYES, *Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona*, dins *Arxius Catalunya*, 7, 247-257.

[Vegeu en la secció de Barcelona el resum n. 15.160]. Víctima, com d'altres arxius catalans, de la barbàrie del general francès, Louis-Gabriel Suchet, l'antic arxiu de la seu tarragonina (ACT) fou cremat el 1811; allò que restà, fou objecte de la insaciable cobdícia de l'Estat Espanyol i es troba a Madrid, AHN; les restes són indicades en l'esquema de les pàgines 244-245.

Si l'arxiu de la catedral fou víctima de l'exèrcit francès en la seva entrada a Tarragona, el del bisbat (AHAT) amb el del metropolità ho fou dos anys després, el 1813, en la seva retirada. Els fons aplegats en temps posterior contenen quelcom dels convents de Trinitaris i de Dominics, i alguns arxius particulars (famílies Foxà i Veciana). Sobretot, però, s'han salvat els fons anteriors al 1750 de la majoria d'arxius parroquials, aplegats en el diocesà per provisió, datada el 1921, del cardenal Francesc Vidal i Barraquer, cosa que evità la destrucció de molts d'ells l'estiu del 1936 (252-256). – J. P. E. [15.248-15.249]

Josep M. T. GRAU I PUJOL, *Pere-Joan Tomàs i Coloma, notari de Vila-rodona (1757-1761)*, dins «Quaderns de Vilaniu», núm. 34 (novembre 1998), 127-129.

Encara que els protocols notariais de Vila-rodona dels segles XVII-XIX es trobin a Valls, AHC, els de Pere-Joan Tomàs i Coloma són a Tarragona, AH, *Fons de Montblanc*; són cinc volums de protocols, dels anys 1757-1761 (128), i quatre de capítols matrimonials, corresponents a diverses poblacions tarragonines (129). – J. P. E. [15.250]

TORTOSA

Manuel GARCIA SANCHO, *Arxiu Capitular de la Santa Església Catedral de Tortosa*, dins *Arxius Catalunya*, 7, 259-267.

Manuel GARCIA SANCHO, *Arxiu Diocesà de Tortosa*, dins *Arxius Catalunya*, 7, 269-274.

[Vegeu en la secció corresponent a Barcelona el resum n. 15.160]. L'arxiu capitular (ACTO), tot i les repetides pèrdues, presenta una situació relativament completa, tal com permet de veure l'esquema dels seus fons, alguns d'ells ininterromputs des del moment de la reconquesta a mitjan segle XII. És remarcable el fons dels tres-cents tres còdexs, [alguns d'ells procedents de la biblioteca papal de Peníscola [cf. ATCA, VI (1987), 295]].

L'arxiu diocesà (ADTO), en canvi, fou destruït per l'exèrcit francès els anys 1808-1812; els seus fons són bàsicament posteriors (272-273). – J. P. E. [15.251-15.252]

VALÈNCIA

Maria Milagros CÁRCCEL ORTÍ, *Documentos pontificios en los registros episcopales del obispo de Valencia Hug de Llupià (1408-1425)*, dins *Forschungen zur Rechts-, Papst-, und Landesgeschichte*. «Peter Herde zum 65. Geburtstag von Freunden, Schülern und Kollegen dargebracht». Herausgegeben von Karl BORCHARDT und Enno BÜNZ. Teil 2. Stuttgart, Anton Hiersemann 1998, 745-760.

Dins els cinc registres conservats en l'Arxiu Diocesà de València d'entre la trentena que devien correspondre al pontificat d'Hug de Llupià (1398-1427), s'ha conservat la documentació pontificia, que havia d'ésser executada per l'autoritat diocesana; són cinquanta-quatre entre dispenses i llicències i altres concessions dels papes Benet XIII i Martí V i dels seus penitenciers i legats (746-748), amb transcripció de les frases llatines que qualifiquen el document (748-750). Entre les concessions de dispenses matrimonials i de legitimacions d'il·legítims, destaca aquella atípica, en què Martí V legitimava l'ensenyament de llengua àrabiga en les escoles del bisbat de València (757, núm. 37). – J. P. E. [15.253]

Regina PINILLA PÉREZ DE TUDELA, *Libros impresos en Italia de los siglos XV al XVIII. Biblioteca de la Facultad de Derecho de Valencia*, dins «XIV Congreso Corona, IV», 445-463.

[Essent biblioteca formada durant els segles XIX-XX, no podem suposar que els exemplars d'aquells segles ja fossin a València abans del segle XIX i per això ens hem de limitar als llibres d'autors nostres impresos a Itàlia]. Són: Francisco de la Cruz, *Cinco palabras del apóstol san Pablo*, Venècia 1723 (453); Francesc Pérez Bayer, *Damasus et Laurentius...*, Roma 1756 (459); i Alexandre Ros, *Cataluña desengañada*, Nàpols 1646 (460). – J. P. E. [15.254]

VALLDORREIX

Juan José CORTÉS GARCÍA, *L'arxiu parroquial de Sant Cebrià de Valldoreix (Vallès Oriental)*, dins «Terme-Terrassa», núm. 13 (novembre 1998), 6-8.

L'autor comença resumint les vicissituds de l'arxiu, sobretot les que passà els anys 1936-1939, malgrat les quals hom el pogué salvar; també informa de l'existència de tres inventaris, un realitzat per Esteve Bas el 1779, el segon per Jordi Sales i Masferrer, el 1981, i el darrer de l'autor i de dos col·laboradors, també inèdit, del 1997. Les sèries són: baptismes (1564 ss.); compliment pasqual (1711 ss.), confirmacions (1734 ss.), matrimonis (1653 ss.), òbits (1565 ss.), testaments (1387 ss.), capítols matrimonials (1562 ss.), censals (1575 ss.), fundacions de misses (sense indicació de data inicial); llibres d'obra (1521 ss.), bací de les ànimes (1666 ss.), delmes i primícies (1563 ss.), visites pastorals (1658 ss.), correspondència (1662 ss.), trenta pergamins (s. XIV ss.), i documents de pobles veïns (7-8). – J. P. E. [15.255]

VIC

Miquel dels Sants GROS I PUJOL, *Arxiu Episcopal de Vic*, dins *Arxius Catalunya*, 7, 275-282.

[Vegeu en la secció de Barcelona el resum n. 15.160]. L'Arxiu Epistolar de Vic (AEV), a diferència de tots els altres de la Província Eclesiàstica Tarraconense, segueix essent comú per a la

catedral i el bisbat; de més a més, dins ell són aplegats, ultra el capitular i el diocesà, els: del capbreu, de la mensa episcopal, (en part consumit en les lluminoses fogueres del juliol 1936); de la cùria fumada o escrivania antiga; dels notaris civils de Vic i rodalia; i de la Vegueria. Són indicades en cada cas les corresponents seccions (278-280). Els darrers anys hi han estat dipositats nombre d'arxius parroquials (280-281). – J. P. E. [15.256]

Miquel dels Sants GROS I PUJOL, *Quatre cartells pasquals del Museu Episcopal de Vic*, dins «Misc. Ainaud, I», 335-340.

El dit museu posseeix cartells pasquals procedents no pas de la mateixa catedral, ans de petites parròquies; pertanyen als anys 1318, 1508, 1511 i 1550; és transcrit el text de cada un, indicades les característiques individuals i reproduïts, almenys parcialment, en fotografia. – J. P. E. [15.257]

LLOCS DIVERSOS

Ignasi M. PUIG I FERRATÉ, M. Assumpta GINER MOLINA, *Índex codicològic del Viatge literario de Jaume Villanueva* (Memòries de la Secció Històrico Arqueològica, XLIX), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 1998, 210 pp.

Treball datat en acabar el 1978, el qual, però, per la mort del primer dels autors, no fou completat en allò que es refereix a la identificació de manuscrits citats per Villanueva amb els conservats actualment en diverses biblioteques, treball realitzat per Jesús Alturo i Perucho i l'autora M. Assumpta Giner Molina en la taula de les pàgines 153-170. El cos del volum consisteix en el repàs de les poblacions visitades per l'esmentat Jaume Villanueva, ací alfabèticament ordenades (totes, d'Àger a Xàtiva, dels Països Catalans amb l'excepció de El Escorial, l'Acadèmia de la Historia de Madrid, la BN de París i la Biblioteca Apostòlica Vaticana) (17-151), i en cada una d'elles totes i cada una de les biblioteques, de les quals deixà alguna notícia en algun dels volums del *Viage...*; les notícies són transcrites en la llengua original d'aquest i completades amb la indicació del respectiu volum i pàgina. La taula ja esmentada fa la qual hom hauria pogut afegir, per a les obres de Nicolau Eimeric (64, núm. 266 i 160, núm. 266), el volum de Palma de Mallorca, Biblioteca Marc, la identificació del qual ja fou publicada el 1979, i ara hom hi pot afegir els suara identificats a Sevilla, Biblioteca Capitular y Colombina, identificació publicada en aquestes pàgines d'ATCA, XVII (1998), 295-380] és seguida per la general d'autors o d'obres anònimes citats en les pàgines de Villanueva (171-208). – J. P. E. [15.258]

Portolans procedents de col·leccions espanyoles. Segles XV-XVII. Catàleg de l'exposició organitzada amb motiu de la 17a Conferència Cartogràfica Internacional i de la 10a Assemblea General de l'Associació Cartogràfica Internacional (ICA/ACI). Barcelona, 1995, Barcelona, Institut Cartogràfic de Catalunya 1995, 372 pp.

Ultra les presentacions inicials signades per autoritats, aquest catàleg presenta dues parts ben diferenciades: l'explicació inicial sobre portolans de Vicenç M. Rosselló i Verger (9-50, pàgines traduïdes al castellà, al francès i a l'anglès: 265-371), i la reproducció a colors i corresponent fitxa de cada un dels cinquanta-quatre portolans presents en aquella exposició. – J. P. E. [15.259]

Nous fons i documents ingressats als arxius, dins «Arxius. Butlletí del Servei d'Arxius», núm. 17 (primavera 1998), 3-4; núm. 18 (estiu 1998), 4-5; núm. 19 (tardor 1998), 4-5; núm. 20 (hivern 1998), 3-5.

Per aquest primer lliurament som informats de l'ingrés del fons documental del mas Puig, de Riudarenes, a l'AHC de Santa Coloma de Farners; del de l'ajuntament de Palamós i Vall-llobrega (1727 ençà) a l'AHC de La Bisbal d'Empordà, on també ha entrat la del mas Nadal, de Santa Cristina d'Aro; de dos pergamins del s. XV a l'AH de Girona; el fons patrimonial Burcet, de Blanes, i un capbreu o llevantador de rendes de Sant Hilari Sacalm, a l'AHC de Santa Coloma de Farners; tres documents escadussers del s. XVIII a l'AHC de Solsona; l'arxiu comunal de Llavorsí, a l'AHC de Sort (1578 ençà).

Fascicle d'estiu: a l'AHC de Mataró, inaugurat darrerament, ingressà l'arxiu de la ciutat (1454 ençà) i el seu fons de 180 pergamins (XII-XVII ençà); també els protocols notariais del districte (1715 ençà) i la documentació de l'hospital de Sant Jaume i Santa Magdalena (s. XVII ençà); també patents de sanitat (s. XVIII); a l'AHC d'Olot el fons patrimonial Trincheria, amb documentació de paper i noranta-nou pergamins (s. XVI ençà); també els de Joan Casulà (1250-1622) i de Joaquim Danés (1289-1623); a l'AHC de Santa Coloma de Farners, la documentació patrimonial Alibés-Xifra (1674 ençà); a l'AHC de Sort, el de can Perramon, de Peramea (s. XVI ençà); a Tarragona, AH, un cèdula inquisitorial del 1598; a Vilanova i la Geltrú, AHC, suara inaugurat, l'arxiu de la ciutat (1414 ençà), documentació notarial (1560 ençà) i de la cort del batlle (1312 ençà); i a Castelló d'Empúries, AM, nomenament de governador del comtat, 1486.

El fascicle de la tardor ens innova de l'ingrés a La Bisbal d'Empordà, AHC, d'un capbreu de la família Torroella, de la mateixa població, s. XVI; a Mataró, AHC, de l'arxiu de la comptadoria d'hipoteques (1768 ençà); a Sant Feliu de Llobregat, AHC, els 144 pergamins de la Casa de la Vila; a Tàrraga, AHC, l'arxiu municipal de Puigverd d'Agramunt (1375 ençà); a Terrassa, AHC, el *Llibre d'ordinacions del mostassaf* (s. XVI en còpia del 1749); l'arxiu patrimonial Can Palet, de la Quadra de Terrassa (1547 ençà) i deu escriptures del fons patrimonial J. A. Pujals (1785 ençà); i a Valls, AHC, documentació dels mossos d'esquadra i de la família Veciana (1697 ençà); el fascicle núm. 20, de l'hivern, informa que ha ingressat en aquest AHC l'original autògraf del *Llibre de les grandeses... de Tarragona...*, de Lluís Ponç d'Icard (4).

L'acabat d'esmentar fascicle d'hivern fa avinent que l'AHC de Cervera s'ha enriquit amb l'important fons d'Agustí Duran i Sanpere, que engloba documentació des del segle XVI; que l'AH de Tarragona posseeix ara el fons de la família Castellarnau (1554 ençà); que l'AH de la Biblioteca de Catalunya ha ingressat el reglament provisional per a la pesca del corall, d'entorn el 1790; i que el novíssim Arxiu Istoric Generau d'Aran és dipositari dels fons del Conselh Generau (1303 ençà), dels municipals d'Arròs i Vila (s. XVII...), Vielha-Migaran (s. XVII...), Vilamòs (s. XVI...); dels patrimonials Joanchiquet de Vilamòs (s. XVI...), Nhèu de Salardú (1507...), mossèn Pèir de Les (1515...), Solèr de Garòs (1569...), Solèr de Garòs (1581...), Safordada d'Arres (1582...), Helipa d'Arrò (1650...), Unha d'Unha (1680...), Borièr d'Arró (1682...), Menga d'Arries (1695...) i d'altres de relatius a Les i Vilac (1593...); i dels personals de José Luis Oca López (1787...); i uns noranta pergamins. A l'Arxiu Nacional de Catalunya ha ingressat el fons de l'empresa Tecla Sala e Hijos (s. XVII...), Rafael Torras Juvinyà (1723...); i el de Ferran Soldevila. – J. P. E. [15.260-15.261-15.262-15.263]

Les signatures que clouen cada un dels resums corresponen a Josep M. Font i Rius (J. F. R.), Eulàlia Miralles i Jori (E. M. J.), Josep Perarnau i Espelt (J. P. E.), Ramon Planes i Albets (R. P. A.), a Jaume de Puig i Oliver (J. de P.), i a Pep Vila (P. V.), respectivament.

ABREVIATURES UTILITZADES EN AQUEST VOLUM

Actes Corona Fiscalitat = *Actes. Col·loqui Corona, municipis i fiscalitat a la Baixa Edat Mitjana*. Coordinadors del Col·loqui: Manuel SÁNCHEZ, Antoni FURIÓ i Prim BERTRAN. Curadors del vo-

- lum: Manuel SÁNCHEZ i Antoni FURIÓ (Quaderns de l'Institut, 13), Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs 1997, 708 pp.
- «Actes Vuitè Col·loqui» = «Actes del Vuitè Col·loqui d'Estudis Catalans a Nord-Amèrica». Bloomington, 1995. A cura de J. M. SOBRRER (Biblioteca Abat Oliba, 194), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1998, 334 pp.
- Arxius Catalunya 7 = Guia dels Arxius Històrics de Catalunya*, 7, Barcelona, Departament de cultura de la Generalitat de Catalunya 1998, 286 pp.
- Biblioteca Napoli = La Biblioteca Reale di Napoli al tempo della dinastia Aragonesa. / La Biblioteca Real de Nápoles en tiempos de la dinastía Aragonesa*. Napoli, Castel Nuovo 30 settembre - 15 dicembre 1998, València, Generalitat Valenciana 1998, 646 pp.
- «Congrés Plana» = «V Congrés d'Història i Filologia de la Plana», Castelló, Diputació 1998, 522 pp.
- «Essays Russell» = *The Devil, Heresy and Witchcraft in the Middle Ages*. Essays in Honor of Jeffrey B. Russell edited by Alberto FERREIRO (Cultures, Beliefs and Traditions. Medieval and Early Modern Peoples, 6), Leiden - Boston - Colònia, Brill 1998, XVI i 388 pp.
- «Hom. Estrada» = *De les estructures indígenes a l'organització provincial romana de la Hispània Citerior*. «Homenatge a Josep Estrada i Garriga». Marc MAYER, Josep M. NOLLA, Jordi PARDO, editors (Ítaca. Annexos, 1), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 1998, 592 pp.
- «Hom. Giunta» = *Homenatge a Francesco Giunta*. «Committenza e Committenti tra Antichità e Alto Medioevo. Actes del XVIè Workshop organitzat per la Scuola Superiore di Archeologia e Civiltà Medievali (Erice, 1 a 8 de març de 1994)», Marc MAYER OLIVÉ, Mònica MIRÓ VINAI-XA editors, Barcelona, Promociones y Publicaciones Universitarias 1996, [1997], 246 pp.
- «Hom. Ricomà» = *El temps sota control*. «Homenatge a F. Xavier Ricomà Vendrell», Tarragona, Diputació 1997, 608 pp.
- Humanismo y Císter = Humanismo y Císter*. Actas del I Congreso Nacional de Humanistas Españoles editadas por Francisco R. PASCUAL con la colaboración de J. PANIAGUA PÉREZ y J. F. DOMÍNGUEZ DOMÍNGUEZ bajo la dirección de Gaspar MOROCHO GAYO, León, Universidad 1996, 734 pp.
- L'incastellament = L'incastellamento*. Actas de las reuniones de Girona (26-27 noviembre 1992) y de Roma (5-7 mayo 1994), publicadas bajo la dirección de Miquel BARCELÓ, Pierre TOUBERT, Roma, École Française - Escuela Española de Historia y Arqueología 1998, 354 pp.
- «Misc. Ainaud I» = «Miscel·lània en homenatge a Joan Ainaud de Lasarte». Volum I (Biblioteca Abat Oliba. Sèrie Il·lustrada, 14), Barcelona, Museu Nacional d'Art de Catalunya, Institut d'Estudis Catalans, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1998, 486 pp.
- «Misc. González» = *Profesor Nazario González. Una historia abierta* (Homenatges, 14), Barcelona, Publicacions de la Universitat de Barcelona 1998, 622 pp.
- «Misc. Pérez» = «Estudis Baleàrics», núms. 62-63 (octubre 1998-maig 1999 = «Homenatge a Llorenç Pérez. Miscel·lània»), 202 pp.
- «Misc. Violante», = *Società, istituzioni, spiritualità*. I. Studi in onore di Cinzio Violante. Spoleto, Centro Italiano di Studi sull'Alto Medioevo 1994, 536 pp.
- Partage du Monde = Le partage du monde. Échanges et colonisation dans la Méditerranée Médiévale*. Sous la direction de Marcel BOULARD et Alain DUCELLIER (Byzantina Sorbonensia, 17), Paris Publications de la Sorbonne 1998, 494 pp.
- Paysage rural = Le paysage rural et ses acteurs*. «Première journée d'étude du Centre de Recherches Historiques sur les Sociétés Méditerranéennes. Perpignan 1995». Études réunies par Aline ROUSSELLE et Marie-Claude MARANDET (Collection Études), Perpinyà, Presses Universitaires 1998, 414 pp.
- Practical Medicine = Practical Medicine from Salerno to the Black Death*, edited by Luis GARCÍA BALLESTER, Roger FRENCH, Jon ARRIZABALAGA, Andrew CUNNINGHAM, Cambridge, University Press 1994 i 1998, XIV i 402 pp.
- «III Congrés patrimoni cultural» = «Actes del III Congrés El Nostre Patrimoni Cultural: *El Patrimoni tudat (1836-1994)*». Edició a cura de G. ROSELLÓ BORDOY, Palma de Mallorca, Societat Arqueològica Lul·liana 1995, 410 pp.

- «IV Congrés patrimoni cultural» = «Actes del IV Congrés El Nostre Patrimoni Cultural: *El català, patrimoni de Mallorca*». Edició a cura de Joan MAS VIVES i Gabriel ENSENYAT PUJOL, Palma de Mallorca, Societat Arqueològica Lul·liana 1997, 256 pp.
- «XIV Congreso Corona, IV» = «XIV Congreso di Storia della Corona d'Aragona. Sassari - Alghero, 19-24 maggio 1990» sul tema *La Corona d'Aragona in Italia (sec. XIII-XVIII)*. 4. *Incontro delle culture nel dominio catalano-aragonese in Italia*. Volume quinto: Comunicazioni, Sassari, Carlo Delfino, editore 1997 [1998], 638 pp.
- «XV Congreso Corona, III» = *Jaca en la Corona de Aragón (Siglos XII-XVIII)*. XV Congreso de Historia de la Corona de Aragón. Actas. Tomo III, Saragossa, Gobierno de Aragón 1994, 452 pp.